

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

A
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946:11
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

1940 ÅRS SKOLUTREDNINGS BETÄNKANDEN
OCH UTREDNINGAR

IV

SKOLPLIKTSTIDENS
SKOLFORMER

2. FOLKSKOLAN

A. Allmän del

S T O C K H O L M

1 9 4 6

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 168 s. **K.**
2. Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetens minskning och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllensvärd. Beckman, 115 s. **S.**
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslågstiftningen m. m. Hæggström. 99 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Pettersson, 59 s. **Fö.**
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Pettersson. 351 s. **S.**
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman, 153 s. **S.**
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktanställt manskap inom krigsmakten. Beckman, 136 s. **Fö.**
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus, 146 s. **Fi.**
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Hæggström, 62 s. **E.**
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidsskriftstryck. 217 s. **K.**
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 341 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

1946:11
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:11
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

1940 ÅRS SKOLUTREDNINGS BETÄNKANDEN
OCH UTREDNINGAR

IV

SKOLPLIKTSTIDENS SKOLFORMER

2. FOLKSKOLAN

A. Allmän del

STOCKHOLM 1946
IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB

518187

THE JOURNAL OF THE AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION
PUBLISHED WEEKLY

1910 AND SPECIAL TRAINING IN
OUR PROFESSION

VI

PROFESSIONAL
STANDARD

1910

STOCK BLDG. 530 N. Dearborn St.
CHICAGO, ILL.

INNEHÅLL

	Sid.
Skrivelse till Konungen	7
Kap. I. Skoldistrikt	9
» II. Skolformer. Förstärkningsåtgärder	14
» III. Skolpliktstidens början	29
» IV. Lärjungarnas fördelning på läraravdelningar	33
1. Historik	33
2. Beräkningar rörande lärjungefördelningen i folkskolan läsåret 1943/44	35
3. Skolutredningens förslag	43
» V. Differentiering och specialklasser	49
1. Hjälpklasser	49
2. Specialklasser	50
3. Särskild undervisning åt svagt begåvade icke hjälpklassmässiga lärjungar	50
4. Elitklasser	57
» VI. Lärjunges flyttning till högre klass	59
» VII. Lärarnas arbetsområden	63
Småskolans tillkomst och utveckling s. 63. — Småskollärares tjänstgöring på folkskolestadiet s. 68. — Lärarnas utbildning och tjänstgöringsområde i andra länder s. 69. — Utredningar och framställningar rörande ändring av småskolläraernas arbetsområde s. 70. — Lärarnas arbetsområden vid förändrad skolorganisation och förlängd skolplikt i folkskolan s. 73. — Enhetlig eller specialiserad lärarutbildning s. 74. — Skolutredningens förslag s. 74.	
» VIII. Lästid och ferier	85
» IX. Obligatorisk 8-årig folkskola	89
A. Skolplikt i folkskolan	89
1. Historisk återblick	89
2. Obligatorisk 7-årig folkskola	93
3. Rätt för skoldistrikt att införa obligatorisk 8-årig folkskola	95
B. Folkskolans högre avdelning	97
C. Den 8-åriga folkskolans organisation och undervisning	101
1. Allmänna synpunkter	101
2. Anordningen av befintlig obligatorisk åttonde klass i vissa skoldistrikt	109
3. Åttonde klassens organisation vid olika skolformer	110
4. Undervisningens anordning	113
5. Lärjunges avgång från skolan	115

	Sid.
	118
	121
	125
Kap. X.	129
A. Historik	129
B. Fortsättningsskolans nuvarande organisation och tillstånd	130
1. 1918 års riksdagsbeslut och dess genomförande	130
2. Fortsättningsskolan i skoldistrikt med 7-årig folkskola	139
3. Fortsättningsskolan i skoldistrikt med 8-årig folkskola	142
4. Erfarenheter av fortsättningsskolan	143
C. Den fortsatta undervisningen i vissa andra länder	147
1. Danmark	147
2. Finland	150
3. Norge	150
4. Tyskland	151
D. Fortsättningsskolan under övergångstiden till 8-årig folkskola	152
1. Ställning i skolväsendet	152
2. Allmänna synpunkter på fortsättningsskolans anordning	154
3. Ersättningsskola	156
4. Fortsättningsskolans ämneskrets	158
5. Lärotidens längd	161
6. Fortsättningsskoleväsendets centralisering	164
7. Obligatorisk undervisning i hushållsgöromål. Fortsättningsskolkretsar	165
E. Allmän motivering till undervisningsplan för fortsättningsskolan	184
XI. Centralisering	186
1. Skillnad mellan landsbygd och stad i skolorganisatoriskt avseende	186
2. Bestämmelser angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar och inackordering	187
3. Besparingssynpunkten och centraliseringen	197
4. Den nuvarande centraliseringens omfattning inom folkskoleväsendet	200
5. Typiska fall av centralisering	202
6. Är fortsatt centralisering behövlig och önskvärd?	206
7. Långa skolvägar	228
8. Särskilda anordningar i samband med centraliseringen	230
9. Hänvisning av lärjungar från ett skoldistrikt till ett annat	236
10. Kostnader för centraliseringen	237
11. Sammanfattning	239
XII. Motivering till ny undervisningsplan	241
1. Allmän motivering	241
2. Timplaner	245
3. Kursplaner	251
Kristendomskunskap	251
Modersmålet	257
Matematik	263
Bokföring med hemekonomi	264

	Sid.
Hembygdskunskap med arbetsövningar	266
Historia med samhällskunskap	268
Geografi	271
Naturkunnighet	273
Främmande språk	278
<p>Historik s. 278. — Förekomsten av språkundervisning i folkskolan s. 279. — Det främmande språkets ställning som läroämne s. 283. — I vilket språk bör undervisning meddelas? s. 283. — Målet för språkundervisningen s. 284. — Språkundervisningens anordning s. 286. — Lärarkompetensen s. 287. — I vilken utsträckning bör språkundervisning meddelas? s. 289.</p>	
Teckning	298
Musik	299
Gymnastik med lek och idrott	305
Slöjd	307
<p>Trä- och metallslöjd s. 00. — Sömnadsslöjd s. 00.</p>	
Hemkunskap med hushållsgöromål	311
Trädgårdsskötsel	312
Kap. XIII. Frågor rörande stadga och reglemente m. m.	317
A. Folkskolan	317
1. Folkskolestadgan	317
2. Särskilda kungörelser och cirkulär m. m.	320
B. Fortsättningskolan	323
1. Fortsättningskolestadgan	323
2. Övriga bestämmelser rörande fortsättningskolan	324
<p><i>Bilagor.</i></p>	
1. P. M. angående de omständigheter av ekonomisk och organisatorisk art, som äro förenade med en förlängning av småskolestadiet från två till tre år eller från två till fyra år	325
2. P. M. angående lärarbehov och kostnader vid en utsträckning av småskolestadiet till att omfatta icke blott tredje klass i A-skolor och klasserna 3—4 i B 1-skolor utan jämväl fjärde klass i A-skolor.	341

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the general situation and the second with the progress of the work done during the year.

2. The second part of the report deals with the results of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the results of the work done during the year and the second with the results of the work done during the year.

3. The third part of the report deals with the conclusions drawn from the results of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the conclusions drawn from the results of the work done during the year and the second with the conclusions drawn from the results of the work done during the year.

4. The fourth part of the report deals with the recommendations made by the committee. It is divided into two main sections: the first dealing with the recommendations made by the committee and the second with the recommendations made by the committee.

5. The fifth part of the report deals with the conclusions drawn from the results of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the conclusions drawn from the results of the work done during the year and the second with the conclusions drawn from the results of the work done during the year.

6. The sixth part of the report deals with the recommendations made by the committee. It is divided into two main sections: the first dealing with the recommendations made by the committee and the second with the recommendations made by the committee.

7. The seventh part of the report deals with the conclusions drawn from the results of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the conclusions drawn from the results of the work done during the year and the second with the conclusions drawn from the results of the work done during the year.

8. The eighth part of the report deals with the recommendations made by the committee. It is divided into two main sections: the first dealing with the recommendations made by the committee and the second with the recommendations made by the committee.

9. The ninth part of the report deals with the conclusions drawn from the results of the work done during the year. It is divided into two main sections: the first dealing with the conclusions drawn from the results of the work done during the year and the second with the conclusions drawn from the results of the work done during the year.

10. The tenth part of the report deals with the recommendations made by the committee. It is divided into two main sections: the first dealing with the recommendations made by the committee and the second with the recommendations made by the committee.

Till KONUNGEN.

Genom nådigt beslut den 22 november 1940 uppdrog Eders Kungl. Maj:t åt en kommitté att verkställa utredning rörande skolväsendets organisation m. m. och framlägga därav föranledda förslag. Angående kommitténs (1940

års skolutredning) samtidigt förordnade ledamöter samt hos kommittén tjänstgörande sekreterare, tillkallade experter m. m. tillåter sig skolutredningen hänvisa till den skrivelse av den 23 oktober 1945, med vilken skolutredningen överlämnat sitt betänkande IV. Skolpliktstidens skolformer.

1. Allmän organisationsplan.

Det utredningsarbete, som skolutredningen utfört i fråga om folkskolan, har omfattat jämte den egentliga folkskolan även fortsättningskolan. Denna skolform behandlas i det nu föreliggande betänkandet.

På grund av den verkställda undersökningens betydande omfattning har betänkandet om folkskolan uppdelats på två särskilda volymer: A. Allmän del och B. Förslag till undervisningsplaner.

Ifrågavarande betänkande får skolutredningen härmed i underdånighet överlämna.

Skolutredningen har även i detta betänkande av praktiska skäl som regel bibehållit de nu brukade namnen på olika skolformer, ehuru skolutredningen i annat sammanhang föreslagit andra benämningar.

Stockholm den 27 november 1945.

Underdånigst

GÖSTA BAGGE

TOR ANDRÆ	KARIN CARDELL	ELISABETH DAHR
VIKTOR FREDRIKSSON	URBAN HJÄRNE	GUSTAF IVERUS
SIGRID JONSSON	BROR JONZON	BERTIL KARNELL
MARTIN KOLMODIN	KARL KÄRRE	NILS PERSSON
FR. SANDBERG	ERIK WELLANDER	

Henning Bruce.

Kap. I. Skoldistrikt.

Enligt 1842 års folkskolestadga var den lokala förvaltningen av folkskoleväsendet en kommunal angelägenhet. En ny administrativ enhet, skoldistriktet, skapades för handhavandet av denna förvaltning. I regel skulle skoldistriktet omfatta en stadsförsamling eller en socken på landet, men enligt stadgan kunde det även förekomma, att två eller flera till samma pastorat hörande stadsförsamlingar eller socknar på landet undantagsvis förenades till ett skoldistrikt, därest ringa folkmängd eller andra förhållanden gjorde detta mera ändamålsenligt. När den obligatoriska folkskolan genomfördes, blev skolväsendet således i allmänhet knutet till kyrkoförsamlingen i stad och socknen på landsbygden. I vissa fall begagnade sig små landskommuner, som tillhörde samma pastorat, av möjligheten att bilda gemensamt skoldistrikt.

I det sakkunnigutlåtande, som lades till grund för 1862 års kommunallagar, diskuterades frågan, om förvaltningen av folkskoleväsendet borde tillhöra den borgerliga eller den kyrkliga kommunen. De sakkunniga, som föreslog en uppdelning av sockenstämmans befogenheter på kyrkostämma för de kyrkliga och kommunalstämma för de borgerliga angelägenheterna, voro av den meningen, att vården av skolväsendet skulle tillhöra den borgerliga kommunen. I denna del blev sakkunnigförslaget emellertid icke förverkligat. Folkskolärendena kommo att hänföras till den kyrkliga kommunen med kyrkostämman som beslutande och skolrådet som förvaltande organ.

I de större städer, som omfattade två eller flera kyrkoförsamlingar, medförde det stora olägenheter, att de olika församlingarna ägde att var för sig bestämma om skolväsendet, och man sökte vinna en mera enhetlig behandling av skolärendena. I Stockholm fingo för hela staden gemensamma kyrkofullmäktige befogenhet att besluta i sådana fall, då församlingarna stannat i olika beslut. År 1903 överflyttades huvudstadens skolväsen till den borgerliga kommunen. I Göteborg blev folkskoleväsendet tidigt hänfört till den borgerliga kommunen med stadsfullmäktige som beslutande myndighet. I några städer med flera kyrkoförsamlingar, däribland Malmö, handhades skolärendena av en för staden gemensam kyrkostämma. Även i andra större städer gjorde sig behovet av en reform av folkskoleväsendets

lokala administration gällande. Vid en jämförelse med de arbetsformer, som utbildats inom stadsfullmäktige, framstod det som en alltför obekväma anordning, att skolärenden handlades på kyrkostämma, särskilt vid sådana tillfällen, då, såsom ej sällan hände, massor av stämmobesökare infunno sig för att bevaka sina intressen i en viss skolfråga och tidsödande voteringar måste företagas.

År 1909 utfärdades en lag angående folkskoleväsendet i vissa städer, vilken var avsedd att avhjälpa i det föregående berörda missförhållanden. Enligt denna lag skulle folkskoleväsendet i städer med stadsfullmäktige, efter medgivande av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall, utgöra en för staden gemensam angelägenhet, vilken staden som kommun hade att vårda. Den nya lagstiftningen var närmast avsedd för de större städerna men vann en vidsträckt tillämpning, oberoende av städernas storlek. I början av år 1930 hade i 95 av rikets dåvarande 113 städer folkskolärendena överflyttats från den kyrkliga till den borgerliga kommunen. Några av de städer, som icke beslutat sådan överflyttning, bildade icke eget skoldistrikt, vadan de av detta skäl voro förhindrade att övergå till den nya ordningen.

Även i de större landskommunerna framstod en överflyttning av skolväsendet till den borgerliga kommunen såsom ett villkor för rationaliseringen av det kommunala arbetet och särskilt för vinnandet av en enhetlig budgetbehandling. Jämte de rent praktiska skälen för att den reform av skolväsendets administration, som genomförts i städerna, även skulle utsträckas till landskommunerna, gjordes gällande den principiella uppfattningen, att folkskolan i själva verket övergått till att i övervägande grad vara en rent borgerlig angelägenhet. På grundval av beslut vid 1930 års riksdag utfärdades samma år »lag om skolstyrelse i vissa kommuner». Dess första, grundläggande paragraf gavs följande lydelse: »I lands- eller stadskommun, som sammanfaller med skoldistrikt, skall, där kommunal- eller stadsfullmäktige finnas, folk- och fortsättningskoleväsendet utgöra en för kommunen gemensam angelägenhet, vilken kommunen såsom sådan har att vårda. För Stockholms stad gäller, vad särskilt är stadgat.»

Enligt 1909 års lagstiftning om skolstyrelse i vissa städer var överflyttningen av folkskolärendena till den borgerliga kommunen beroende av kommunens fria beslut. Genom 1930 års reform blev en sådan överflyttning obligatorisk i såväl stads- som landskommuner, vilka sammanfölla med skoldistrikt och hade fullmäktige, vare sig fullmäktiginstitutionen författingsenligt måste finnas inom kommunen eller frivilligt införts. Stadsfullmäktige finnas numera i alla städer, för landskommuner med större folkmängd än 700 invånare föreligger skyldighet att införa kommunalfullmäktige, och även landskommuner med lägre invånarantal kunna införa och ha i många fall även infört kommunalfullmäktige. Skoldistriktens beslutanderätt i fråga om folkskoleväsendet har sålunda i allmänhet övergått till den borgerliga kommunen.

En förutsättning för att folkskoleväsendet skall kunna överflyttas till den borgerliga kommunen är, såsom ovan nämnts, att kommunen i geografiskt hänseende sammanfaller med skoldistriktet. Så är emellertid icke alltid fallet, och det kan därför förekomma, att folkskoleväsendet även i ett stort och folkrikt skoldistrikt tillhör den kyrkliga kommunen. Vissa uppgifter i detta hänseende lämnas av den officiella statistiken i samband med folkräkningen den 31 december 1940. Vid nämnda tidpunkt sammanföll 2 356 skoldistrikt eller 95·8 % med samma antal kommuner. 59 skoldistrikt bestodo av två kommuner, 8 av tre kommuner, 1 av fyra kommuner, 3 av en kommun och del av annan, 31 av del av kommun och 1 av delar av kommuner. Av de skoldistrikt, som innefattade två eller flera kommuner, voro 22 belägna inom Skaraborgs län. Enligt senast tillgängliga uppgifter funnos vid ingången av år 1944 i hela riket sammanlagt 2 455 skoldistrikt, vilket visar, att antalet distrikt under de senare åren varit i det hela tämligen konstant.

Som en egendomlighet kan framhållas, att det på grund av innehållet i hithörande författningsbestämmelser någon gång även kan förekomma, att skolväsendet i samband med ändring av den kommunala indelningen måste överflyttas från den borgerliga till den kyrkliga kommunen. Så skedde t. ex., då Årjängs köping år 1941 utbröts från Silbodals kommun utan att bilda eget skoldistrikt och egen församling.

Till sin omfattning äro skoldistrikten mycket olika. Störst äro skoldistrikten i de nordligaste delarna av landet, medan de t. ex. i Västergötland, i Skåne och på Gotland i allmänhet äro små. Det till arealen största skoldistriktet är Jokkmokk i Norrbottens län, som med en ytvidd av 18 144 kvadratkilometer är nästan lika stort som Skåne, Halland och Blekinge tillsammans. Som en motsats härtill kan nämnas Bjarshögs skoldistrikt i Malmöhus län med en areal, som föga överstiger 3 kvadratkilometer. Icke mindre äro de variationer, som framträda i fråga om folkmängden. Medan Stockholms stad den 1 januari 1945 räknade 654 864 invånare, utgjorde folkmängden i Borrie skoldistrikt i Malmöhus län vid samma tid 96 personer. Stor ojämnheter råder även i fråga om skoldistriktens ekonomiska bärkraft. Ofta äga de små skoldistrikten icke tillräcklig skattekraft för att med en rimlig beskattning bära kostnaderna för ett välordnat skolväsen, oaktat staten i ökad omfattning övertagit kostnaderna för folkskoleväsendet. På grund av ringa barnantal måste ofta den enda skolan i ett litet skoldistrikt anordnas enligt en ur undervisningssynpunkt svårskött skolform. Det är emellertid otvivelaktigt, att de små skoldistrikten i regel ogärna avstå från sin gamla självbestämmanderätt på skolans område. Skolväsendet omfattas vanligen med stort intresse, och man är ej sällan villig att för skolan underkasta sig för den enskilde kännbara ekonomiska uppoffringar. Det framstår dock som ett mål för utvecklingen, att folkskoleväsendet uppbäres av administrativa enheter, som äro tillräckligt stora för att möjlig-

göra en rationell organisation och en utjämning av de kommunala bördorna för skolväsendet.

Åtgärder ha vidtagits för att på lagstiftningens väg främja en sådan utveckling. Det kan dock knappast sägas, att dessa åtgärder varit framgångsrika. År 1919 utfärdades lagar dels om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning, dels om kommunalförbund. Den förra lagen skapade former för åstadkommandet av ändrad skoldistriktsindelning, där sådan är av behovet påkallad. Det kräves dock en omständlig procedur och ingående utredningar, för att en ändring på denna väg skall komma till stånd. I allmänhet har det även visat sig svårt att åstadkomma den enighet mellan kommuner, som skulle underlättat lagens tillämpning. Detta gäller i icke mindre grad beträffande kommunalförbunden. Med tillämpning av lagen om kommunalförbund ha kommunerna möjlighet att utan upphävande av bestående kommunal indelning samverka för att bättre tillgodose skolväsendets intressen. Kommunalförbundet behöver icke nödvändigtvis avse skolväsendet i dess helhet inom de berörda kommunerna utan kan begränsas till en eller flera skolor. För underlättande av sådana kommunala uppgifter som fattigvård och polisväsen ha kommunalförbund ingåtts i betydande utsträckning, men i form av skolförbund förekomma de endast i ett fåtal fall. Vid slutet av år 1940 uppgick hela antalet kommunalförbund till 429, av vilka endast 9 tillkommit för vården av folkskoleväsendet. Omkring ett årtionde tidigare voro 15 skolförbund i verksamhet.

Vissa bestämmelser om samverkan mellan skoldistrikt utfärdades år 1932, då genom ett tillägg till § 6 folkskolestadgan vederbörande domkapitel erhöll rätt att efter framställning av skolråd, målsman eller statens folkskolinspektör åläggga ett skoldistrikt att i viss skola till undervisning mottaga barn från annat skoldistrikt eller att låta barn, som tillhöra skoldistriktet, åtnjuta undervisning i annat skoldistrikts skola. Såsom villkor härför skall gälla, dels att det allmännas kostnader för skolväsendet nedbringas eller barnens skolvägar mera avsevärt förkortas, dels att undervisningen i de skoldistrikt, som åtgärden berör, icke lider påtagligt men. Det mottagande distriktet är icke berättigat till större ersättning än som motsvarar den omedelbara ökningen i distriktets löpande omkostnader. I vanliga fall ordnas dylika frågor på frivillighetens väg, och domkapitlets medverkan behöver ej tagas i anspråk, men det är av stor betydelse, att genom lagstiftning fasta normer skapats för ifrågavarande form av samarbete mellan skoldistrikt. Motsvarande bestämmelser rörande fortsättningsskoleväsendet utfärdades år 1940.

Av hittills gjorda ansatser för att avhjälpa olägenheter av bestående skoldistriktsindelning ha de sistnämnda bestämmelserna haft den största praktiska betydelsen, icke minst för de små skoldistrikten. Som en egendomlighet kan omnämnas, att det i något fall förekommer, att samtliga skolplik-

tiga barn i ett litet skoldistrikt med ringa barnantal hänvisats till skolgång i angränsande skoldistrikt, och att det avlämnande skoldistriktet för den tid, detta förhållande består, befriats från skyldigheten att upprätthålla egen folkskola. Skoldistriktets skyldigheter i fråga om skolväsendet inskränka sig i ett sådant fall huvudsakligen till att övervaka de skolpliktigas skolgång och bestrida den ringa ersättning, som det eller de mottagande skoldistrikten äga att utfå och som väsentligen begränsar sig till kostnaden för fri undervisningsmateriel, där lärjungarna åtnjuta denna förmån, och för övriga föranstaltningar av socialpedagogisk natur. Det avlämnande skoldistriktet är befriat från att delta i övriga driftkostnader för skolväsendet ävensom i kostnaden för skollokaler.

Det anförda exemplet visar, att ett skoldistrikt kan bestå utan att upprätthålla egen skola och att det icke behöver bilda en ekonomisk eller administrativ enhet tillsammans med den eller de kommuner, vilkas skolor frekventeras av distriktets barn. Exemplet torde i sin mån belysa, huru som den på gammal tradition vilande skoldistriktsindelningen icke alltid lämpar sig för nutida förhållanden.

Om en sådan ändring av den nuvarande skoldistriktsindelningen kunde åvägbringas, att de mindre skoldistrikten förenades till större enheter, skulle folkskolans behov i åtskilliga hänseenden kunna bättre tillgodoses. Sålunda skulle förutsättningar lättare kunna skapas för anställande av överlärare och skolväsendet därigenom på många platser kunna erhålla en fastare och mera sakkunnig ledning. Skolväsendet skulle på ett lämpligare sätt än som nu ofta kan bli fallet kunna anordnas i fråga om såväl folkskolan som fortsättningsskolan. Anskaffandet av ändamålsenlig skolmateriel skulle väsentligen underlättas, de socialpedagogiska anordningarna kunde få en lämpligare organisation, och det vore även att vänta, att i ett större skoldistrikt med dess rikare resurser skolbiblioteket skulle erhålla en bättre utrustning. Frågan om en rationell skoldistriktsindelning ingår emellertid som en viktig del i det uppdrag att verkställa utredning om bildandet av större kommunala enheter, som anförtrotts åt Kommunindelningskommittén. Med hänsyn härtill ha vi ansett oss icke böra framlägga några förslag i ämnet.

Kap. II. Skolformer. Förstärkningsåtgärder.

Ehuru kommunikationsväsendets utveckling skapat nya och gynnsammare förutsättningar för folkskoleväsendets ändamålsenliga anordning, är den lokala organisationen av skolväsendet ännu först och främst beroende av den på olika orter starkt skiftande befolkningstätheten. Folkskolan framträder allttjämt i skilda former på tätorter och i gles befolkade bygder.

I gällande undervisningsplan för rikets folkskolor lämnas en översikt av de vanliga skolformerna. Dessa särskiljas i två grupper, huvudformer och undantagsformer. Till huvudformerna hänföras folkskolor med heltidsläsning, i vilka lärjungarna erhålla undervisning hela den stadgade lästiden och undervisningen på folkskolestadiet i regel bestrides av lärare med folkskolläraryxamen. Undantagsformerna utgöras dels av folkskolor med halvtidsläsning, dels av mindre folkskolor. I halvtidsläsande skolor undervisas barnen i regel endast hälften av den eljest stadgade lärotiden. Dessa skolors förekomst skall begränsas till sådana fall, där heltidsläsning på grund av gles bebyggelse och långa skolvägar icke kan anordnas. De mindre folkskolorna kunna vara anordnade med heltidsläsning eller med halvtidsläsning, och de få sin särprägel av att undervisningen på både folk- och småskolestadiet ombesörjes av lärare med småskolläraryxamen.

Av såväl huvud- som undantagsformer förekomma flera olika typer, som särskiljas från varandra genom bokstavs- och sifferbeteckningar. Utmärkande för A-formen är, att läraren endast har en klass att handleda. I B-formerna bilda två eller flera klasser tillsammans en läraravdelning. I skolor av första B-formen (B 1-form) bildar småskolestadiet en eller två läraravdelningar och folkskolestadiet två läraravdelningar, den ena omfattande tredje och fjärde klassen och den andra de följande klasserna. I skolor av andra B-formen (B 2-form) utgöra småskolestadiet och folkskolestadiet var sin läraravdelning, medan i skolor av tredje B-formen (B 3-form) båda stadierna tillsammans bilda en enda läraravdelning. Utmärkande för B 3-formen är därjämte, att nybörjare intagas blott vartannat år (å jämna årtal), varigenom antalet samtidigt undervisade klasser nedbringas.

Till undantagsformerna höra de halvtidsläsande och de flyttande skolorna, vilka senare numera endast ha historisk betydelse och därför kunna förbigås. Halvtidsläsning förekommer i skolor av första och andra C-formen

(C 1- och C 2-form). I skola av C 1-form bilda småskolestadiet och folk-skolestadiet var sin läraravdelning, vardera läraravdelningen fördelad på två undervisningsavdelningar, som växelvis undervisas antingen varannan dag (varannandagsläsning) eller varje dag under vissa av läsårets veckor (periodläsning). I skola av C 2-form bilda småskolestadiet och folkskolestadiet tillsammans en läraravdelning, fördelad på två undervisningsavdelningar, av vilka den ena omfattar småskolestadiet och den andra folkskolestadiet. Den mindre folkskolan har en heltidsläsande form, första D-formen (D 1-form), som skiljer sig från tredje B-formen endast i fråga om lärarens kompetens, och en halvtidsläsande form, andra D-formen (D 2-form), som utgör en motsvarighet till andra C-formen.

Av de ovan angivna skolformerna kunna undantagsvis förekomma variantformer, som förete större eller mindre avvikelser från normaltypen.

Rent organisatoriskt sett erbjuda de olika skoltyperna mycket olika betingelser för undervisningen. Dennas resultat är emellertid beroende icke endast av skolans form utan i hög grad även av andra faktorer, såsom lärarens pedagogiska duglighet, erfarenhet och hängivenhet för sitt kall, barnantalet i läraravdelningen, lärjungematerialets beskaffenhet, skollokalernas ändamålsenlighet och utrustning med materiel, undervisningstidens längd samt socialpedagogiska anordningar. En jämförelse mellan de undervisningsresultat, som kunna vinnas i olika skolformer, är därför vansklig att göra, och man måste taga sig till vara för generaliserande omdömen.

Ur undervisningsteknisk synpunkt mest förmånlig är A-skolan, där alla lärjungarna tillhöra samma årsklass och läraren därför ständigt har möjlighet att meddela direkt handledning. I de skolformer, där en läraravdelning innefattar två eller flera årsklasser, äro undervisningsbetingelserna väsentligt annorlunda. Om i dylika skolor A-skolan toges till förebild på det sättet, att läraren sysselsatte sig med en klass åt gången, skulle tiden för direkt undervisning av varje särskild klass bliva synnerligen begränsad. Var och en av folkskolestadiets fem klasser skulle exempelvis i 7-årig skola av andra B-formen få omedelbar undervisning blott omkring 6 veckotimmar. Under de återstående 24 veckotimmarna skulle lärjungarna behöva sysselsättas med tysta övningar på egen hand.

För att ökad tid skall vinnas för direkt undervisning i de mera komplicerade skolformerna, har det visat sig ändamålsenligt att anordna *samläsning* mellan olika årsklasser, som därvid sammanhållas i en arbetsgrupp. Ett dylikt arbets sätt kan ej tillämpas i skolans alla läroämnen. I ett sådant ämne som matematik, där det inre sammanhanget mellan kursens olika delar med nödvändighet kräver en bestämd ordningsföljd vid genomgången, måste varje klass i regel undervisas för sig. I kristendoms-kunskap, historia, geografi och naturkunnighet kan däremot samläsning ske, varvid ordningsföljden mellan de olika kursmomenten regleras genom s. k. *kursväxling*.

Skillnaden i ålder och utvecklingsgrad mellan de lärjungar, som under-

visas i en arbetsgrupp med samläsning, bör icke vara för stor. Samläsning kan i regel icke lämpligen omfatta flera klasser än två eller tre. I B 1-skolan kan varje lärare i allmänhet sammanhålla sina klasser i en grupp i de ämnen, som ingå i kursväxlingen, och denna skolform erbjuder sålunda arbetsvillkor, som äro i väsentlig mån jämförliga med A-skolans. Större äro de undervisningssvårigheter, som möta i B 2-skolan. I denna skolform måste klasserna på folkskolestadiet vid samläsning fördelas på två grupper, av vilka den ena omedelbart undervisas av läraren, medan den andra under tiden arbetar på egen hand efter av läraren givna anvisningar. I B 3-skolan, som saknar underlag av särskild småskola, omfattar läraravdelningen även småskolestadiet, vars lärjungar måste bilda ytterligare en arbetsgrupp inom läraravdelningen.

Självfallet ställer undervisningen i B 2- och B 3-skolor stora krav på lärarens förmåga att planlägga och organisera arbetet. Mycken omsorg måste ägnas åt förberedelsen och kontrollen av de uppgifter, som föreläggas lärjungarna att av dem mer eller mindre självständigt lösas, medan läraren omedelbart undervisar en annan arbetsgrupp. Å andra sidan äga dessa skolformer ett betydande värde därigenom, att de framtinga ett arbetssätt, som är ägnat att taga lärjungarnas självverksamhet i anspråk. I många fall kunna påfallande goda resultat uppnås, under förutsättning att barnantalet hålles inom rimliga gränser. Men även andra åtgärder än en begränsning av barnantalet böra vidtagas, för att de särskilda undervisningssvårigheterna i dessa skolformer såvitt möjligt skola kunna minskas.

I sitt betänkande om obligatorisk 7-årig folkskola föreslogo 1934 års folkskolesakkunniga vissa *förstärkningsåtgärder*, som skulle skänka ökade möjligheter till skild undervisning åt olika klasser i 7-åriga skolor av B 2- och B 3-form.

De sakkunniga åberopade erfarenheter från åtskilliga B 3-skolor, särskilt 7-åriga, där man infört en överläsningsmånad, som förlades till början av läsåret och helt användes till undervisning av lärjungar på småskolestadiet. Denna anordning hade visat sig värdefull särskilt under de år, då nybörjare intoges i skolan, och vara ägnad att vid en skolform, som saknade särskild småskola, minska de därav härflytande olägenheterna. Några generella bestämmelser om hur överläsningstiden skulle utnyttjas ansågos ej behöfliga. Detta syntes nämligen vara en angelägenhet, varom bestämmelser lämpligen borde meddelas i skolreglementena. I § 15 mom. 3 folkskolestadgan har i anslutning till förslaget intagits föreskrift av innebörd, att lästiden vid 7-årig B 3- och D 1-skola alltid skall omfatta 39 veckor under det läsåret, då nybörjare intagas, därest antalet lärjungar vid läsårets början utgör minst 12.

Beträffande 7-åriga B 2-skolor stannade de sakkunniga vid att föreslå, att försök med olika förstärkningsanordningar skulle anställas enligt av skol-

överstyrelsen godkänd plan och under dess överinseende. Ett årligt anslag på 10 000 kronor ställdes av riksdagen under några år till förfogande för ändamålet. Försöken gingo ut på att folkskolestadiet i B 2-skolan skulle uppdelas under vissa timmar, då klasserna 3—4 och 5—7 undervisades var för sig liksom motsvarande klasser i B 1-skolan. Erfarenheterna av denna anordning visade sig synnerligen gynnsamma. Läraren kunde under dessa timmar odelat ägna sig åt undervisningen av en avdelning med ett mindre antal klasser, och lärjungarna erhöilo en mera individualiserad handledning. De förbättrade undervisningsmöjligheterna gjorde undervisningen mera effektiv och skänkte läraren ökad arbetsglädje. En påtaglig förbättring av arbetsresultatet kunde iakttagas.

Hithörande frågor behandlades även av 1937 års folkskolutredning, och i huvudsaklig anslutning till dess förslag utfärdades kungörelse angående förstärkningsanordningar vid vissa folk- och småskolor samt statsbidrag till sådana anordningar (kungl. kungörelse den 19 april 1940, nr 252). Närmare anvisningar till ledning för skoldistriktet utfärdades av skolöverstyrelsen.

Enligt ifrågavarande bestämmelser kan skoldistrikt till förstärkande av undervisningen vid folkskola av B-form, mindre folkskola av D 1-form och småskola av b-form under visst antal timmar uppdelas i en högre och en lägre grupp, för att skild undervisning skall meddelas i sådana ämnen, som i mindre grad lämpa sig för behandling under de gemensamma lärotimmarna. Med sådana läroämnen avses enligt skolöverstyrelsens anvisningar särskilt modersmålet, framför allt uppsatsskrivning med språklära, samt räkning ävensom medborgarkunskap i sjunde klassen. Uppdelningen får icke föranleda minskning av det eljest föreskrivna antalet lärjungetimmar. Statsbidrag utgår för högst fyra veckotimmar för varje ifrågakommande läraravdelning. Såsom villkor för uppdelning gäller, att antalet lärjungar vid höstterminens början överstiger, om läraravdelningen omfattar även en sjunde klass, 30 i skola av B 1-form, 25 i skola av B 2-form och 20 i skola av B 3- eller D 1-form. I läraravdelning, vari icke ingår en sjunde klass, skall barnantalet överstiga i B 1-skola 35, i B 2-skola 30 och i B 3- eller D 1-skola 25. Uppdelning av småskola av b-form kan ske, om barnantalet i läraravdelningen överstiger 25. Som en allmän princip gäller, att det eljest föreskrivna antalet veckotimmar för lärjungarna icke får minskas.

En uppdelning av ifrågavarande slag är särskilt behövlig i B 2-skolan, där läraren har den svåra uppgiften att samtidigt undervisa 5 klasser på folkskolestadiet, samt i B 3- och D 1-skolorna, som omfatta 3 eller 4 årsklasser från skolans alla stadier och genom den stora ålderskillnaden mellan lärjungarna bereda särskilda undervisningssvårigheter. I B 1-skolan gör sig behovet av en uppdelning av lärjungarna mindre starkt gällande, ehuru en sådan uppdelning även där vid högre lärjungantal kan vara av stort värde, i synnerhet i den läraravdelning, som omfattar klasserna 5—7.

Förstärkningsanordningarnas ursprungliga syfte att skapa gynnsammare arbetsmöjligheter vid de ur undervisningsteknisk synpunkt mest svårskötta skolformerna har dock icke blivit i önskvärd utsträckning förverkligat. Enligt nu gällande bestämmelser kan uppdelning ske, först när barnantalet uppnått eller överskridit det maximiantal, som lämpligen bör undervisas i en och samma läraravdelning av ifrågavarande skolform. Så länge detta villkor upprätthålles, äro de s. k. förstärkningsanordningarna i regel att betrakta såsom nödfallsåtgärder, avsedda att minska undervisningssvårigheter, som förorsakas av en tillfällig ökning av barnantalet, eller som ett provisorium i avvaktan på att eljest behövlige organisatoriska förbättringar av landsbygdens skolväsen kunna genomföras. För att fylla den pedagogiska uppgiften att underlätta undervisningen i de svårskötta skolformerna måste förstärkningsanordningar kunna införas vid ett för läraravdelningen normalt barnantal. Redan 1937 års folkskolutredning hade förordat ett alternativ, som förutsatte, att förstärkningsanordningar kunde införas vid lägre barnantal. Åtgärder i denna riktning äro att betrakta som ett viktigt led i strävandena att höja landsbygdens skolväsen.

Frågans räckvidd i nämnda avseende framstår i klarare belysning genom uppgifter angående det barnantal, som undervisas i de olika skolformerna. Enligt uppgifter, som avse slutet av vårterminen 1944, utgjorde antalet lärjungar i folkskolavdelningar av B1-form 96 625 (18·9 % av det totala lärjungantalet vid rikets folkskolor) och i folkskolavdelningar av B2-form 64 126 (12·5 %). I avdelningar av b-form undervisades 69 891 (13·6 %), i avdelningar av B3-form 18 814 (3·7 %) samt i avdelningar av D1-form 10 642 (2·1 %). Det sammanlagda lärjungantalet i avdelningar av här nämnda skolformer utgjorde alltså 260 098 (50·8 %).

Som av uppgifterna framgår, är antalet lärjungar, som undervisas i skolor av B 2-form, synnerligen stort. Med hänsyn till antalet skolor är B 2-skolan landsbygdens vanligaste skoltyp. En förstärkning av undervisningen i denna skolform är för landsbygdens skolväsen en fråga av central betydelse.

Vi finna det rimligt, att en uppdelning av lärjungarna bör kunna få ske, när barnantalet i läraravdelningen utgör minst 20 i B 2-skola och minst 15 i B 3- och D 1-skola. De svårigheter, som undervisningen i B 2-skolan med fyra eller fem klasser i samma läraravdelning erbjuder, kunde motivera, att förstärkningsanordningar finge vidtagas redan vid ett något lägre lärjungantal. Av ekonomiska skäl ha vi emellertid ansett oss böra stanna vid att en uppdelning av B 2-skolans folkskolestadium tills vidare bör kunna ske, när lärjungantalet uppgår till minst 20. Enligt förslaget blir det möjligt att av B 2-skola med normalt barnantal skapa en skolform, som utgör en mellanform mellan B 1-formen och den nuvarande B 2-formen. Undervisningen i skolans huvudämnen, modersmålet och matematik, kan under vissa lektionstimmor för B 2-skolans vidkommande bedrivas under samma betingelser som i B 1-skolan. Om uppdelning enligt detta förslag kunnat äga rum under vår-

terminen 1944, skulle drygt 1 800 av B-2-skolans 2 885 avdelningar på folkskolestadiet varit berättigade till här ifrågavarande förstärkningsanordning.

I B 3- och D 1-formerna synes en uppdelning böra vara möjlig, när lärjungantalet uppgår till 15. Vårterminen 1944 skulle i sådant fall sammanlagt något mindre än 1 000 av B 3- och D 1-skolans 2 055 läraravdelningar varit berättigade till förstärkningsanordningar. Vi vilja vidare föreslå, att den årliga lästiden vid skolor av B 3- och D 1-form, oberoende av dessa skolors lärjungantal, generellt bör omfatta 39 veckor, även om en kortare lästid tillämpas vid övriga skolor inom vederbörande skoldistrikt. Starka skäl tala enligt vår mening för att de speciella undervisningssvårigheter, som möta i dessa skolformer, vilka sakna underlaget av särskild småskola, i någon mån kompenseras genom en längre lästid, och vi föreslå, att bestämmelser i enlighet med förslaget utfärdas.

Beträffande förstärkningsanordningar vid skolor av B 3- och D 1-form vilja vi ytterligare framhålla, att det kan vara svårt för läraren, som ensam svarar för undervisningen på såväl folk- som småskolestadiet, att åtaga sig den ökning av tjänstgöringstiden per vecka, som införandet av förstärkningstimmar inom läsårets ram, i likhet med vad som gäller beträffande övriga skolformer, måste medföra. Även de schematekniska svårigheterna i samband med förstärkningsanordningar i denna form bli större, när endast en lärare finnes vid skolan. I ifrågavarande skolformer är dock behovet av förstärkningsanordningar starkt framträdande, särskilt de läsår, då nybörjare intagas.

Såsom i det föregående omnämnts, har man tidigare i åtskilliga skoldistrikt infört en överläsningsmånad vid ifrågavarande skolformer. En månad vid läsårets början användes till undervisning av enbart lärjungarna på småskolestadiet. Övergången från hemmet till skolan underlättades därigenom. Nybörjarna hunno inhämta de allra första grunderna samt förvärva någon skolvana och förutsättningar att kunna i någon mån sysselsättas med tysta övningar, när den gemensamma undervisningen vidtog. Även den lägsta klassen på folkskolestadiet kunde delta i undervisningen under överläsningsmånaden, om detta med hänsyn till barnantalet befanns lämpligt. De barn, som härunder deltagit i undervisningen, kunde senare befrias under en månad, då läraren helt kunde ägna sig åt undervisningen av övriga klasser i skolan. Denna anordning, som innebar en avsevärd förstärkning av undervisningen vid de mest svårskötta skolformerna, har genom nu gällande bestämmelser om lästidens längd bragts att upphöra. I stället har beretts möjlighet till gruppundervisning inom läsårets ram under lägst 60 och högst 100 timmar. Anordningen medför dock den olägenheten, att lärotiden för den enskilde lärjungen avkortas, vilket icke är önskvärt, om i huvudsak samma kunskapsmål skall kunna uppnås som vid de gynnsammare skolformerna.

Med stöd av vunna erfarenheter vilja vi föreslå, att förstärkningsanordningar vid B 3- och D 1-skolor kunna anordnas även på det sättet, att förstärkningstimmar till ett antal av lägst 60 och högst 100, för vilka särskilt timarvode skall utgå enligt därför gällande bestämmelser, förläggas till tiden före läsårets början. Avkortning av lästiden med samma timtal bör senare under läsåret beredas de lärjungar, som under dessa timmar deltagit i undervisningen.

Plan för förstärkningsanordningar bör i vederbörlig ordning godkännas av folkskolinspektören.

Vid B 1-skolan äro undervisningsbetingelserna så mycket gynnsammare än i övriga B-former, att samma behov av förstärkningsanordningar där ej föreligger. En uppdelning av läraravdelning, som innesluter klasserna 5—7, bör dock lämpligen kunna ske vid denna skolform, när barnantalet uppgår till minst 25, och i läraravdelning med två klasser vid ett barnantal av minst 28. I småskola av b-form synes gränsen böra sänkas till minst 18. Sådan möjlighet till uppdelning skulle vårterminen 1944 ha medfört, att av B 1-skolans 4 447 folkskolavdelningar något mindre än 1 000 blivit berättigade till förstärkningsanordning och av b-skolans 4 946 avdelningar omkring 1 000.

Det antal lärartimmar, för vilket statsbidrag till timlärararvode i samband med förstärkningsanordningar skall utgå, synes såsom hittills böra utgöra högst 4 i veckan.

Det framstår såsom ett önskemål, att förstärkningsanordningar införas, där förutsättningar förefinnas.

I annat sammanhang upptages frågan om uppdelning av sådan läraravdelning i B-skola, i vilken undervisas i ett främmande språk.

Efter medgivande av Kungl. Maj:t ha timplaner med för barnen reducerat timtal i några skoldistrikt tillämpats i hela första klassen eller åtminstone under hela första terminen. Under ett antal timmar i veckan har därvid läraravdelningen uppdelats på två grupper, vilka undervisats på skilda tider. Någon minskning har däremot icke skett beträffande längden av lärarinns tjänstgöring.

Vid utgången av läsåret 1941/42 hade sådan anordning under längre eller kortare tid varit tillämpad i 21 skoldistrikt. Sedermera ha ytterligare några skoldistrikt fått tillstånd att tillämpa en på angivet sätt reducerad timplan. Under år 1942 har skolutredningen verkställt en undersökning rörande syftemålet med och verkningarna av anordningen genom att från samtliga förutnämnda 21 skoldistrikt införskaffa vissa uppgifter i berörda hänseenden. Av denna undersökning framgår följande.

Anordningen med reducerad timplan i första klassen har i vissa av ifrågasvarande skoldistrikt varit i tillämpning under en följd av år, i Hälsingborg från 1924, i Malmö från 1927, i Uppsala och Lund från 1929, i Borås från

1931, i Göteborg, Eslöv och Jönköping från 1935, i Stocksund från 1936 och i nio skoldistrikt från något av åren 1938, 1940 eller 1941. Tre skoldistrikt, Nyköping, Uddevalla och Växjö, hade tidigare — de två första under läsåret 1934/35 och det sistnämnda under läsåren 1934/38 — prövat anordningen med avkortade timplaner men sedermera ej upprepat försöken.

Läsåret 1941/42 tillämpades anordningen således alltjämt i aderton skoldistrikt. I femton av dessa distrikt hade barnens veckotimtal nedsatts med 4 timmar till 20, i ett med 3 timmar till 21 och i två distrikt med 2 timmar till 22. Medan i flertalet av skoldistrikt den avkortade undervisningstiden tillämpades under hela läsåret, hade anordningen i Eslöv och Lund inskränkts till att omfatta endast höstterminen. I Göteborg tillämpades under vårterminen 1942 en nedsättning av barnens undervisningstid från 24 till 23 veckotimmar. Lärarinnans tjänstgöring i läraravdelningen uppgick i flertalet av de ifrågavarande skoldistrikt till 26 timmar i veckan. I ett skoldistrikt hade lärarinnan 24 och i ett annat 28 veckotimmars tjänstgöring.

Beträffande syftemålet med och verkningarna av den ifrågavarande anordningen kan av de lämnade uppgifterna inhämtas följande. Huvudparten av de tillfrågade skoldistrikt anför, att man eftersträvat en mera individualiserad undervisning på nybörjarstadiet, samtidigt som man velat för barnen underlätta övergången från hemmet till skolan, och det anföres från flera håll, att dessa syften även blivit uppnådda. I anslutning till det senare skälet ange några skoldistrikt, att man genom en reduktion av barnens timantal i första klassen sökt sörja för att de mindre barnen icke skulle bli för trötta av skolarbetet. Det har vidare anförts, att man sökt få fram en viss differentiering av lärjungematerialet. Man anser i något fall, att verkningarna av heterogeniteten hos en första klass kan för undervisningen i läsning, skrivning och räkning i någon mån minskas genom gruppindelning, om därvid de tidigare utvecklade barnen hänförs till en grupp, de övriga till en annan. Det har även uppgivits, att svagare begåvade elever genom uppdelningen kunnat hjälpas fram till ett bättre undervisningsresultat.

Ett av de tre skoldistrikt, som upphört med försöken, uppger orsaken härtill vara, att undervisningsresultatet ej blivit tillfredsställande, ett annat anser däremot, att undervisningsresultatet blivit ungefär detsamma som tidigare. I båda dessa skoldistrikt omfattade försöket ett enda läsår. Vad det tredje, Växjö, åter angår, uppges därifrån, att sedan barnantalet i småskoleklasserna på grund av besparingsbestämmelserna stigit till omkring 25, införandet av gruppdelning åter blivit i hög grad önskvärt.

I fråga om gruppindelningens inverkan på undervisningsresultatet i de ämnen, där klassen varit delad, uppge skoldistrikt på ett par undantag när, att resultatet blivit lika gott som tidigare, då barnen haft flera timmar i veckan. Några skoldistrikt uttala, att säkrare färdigheter vunnits. Vad som förlorats i timtal anses i stort sett ha uppvägs genom den större effek-

tivitet i arbetet, som kunnat uppnås genom möjlighet till mera individualiserad undervisning. Beträffande undervisningsresultatet i sådana ämnen, där klassen ej varit uppdelad på grupper, anmärkes från flera håll, att då dessa ämnen i allmänhet haft fullt timtal, desamma icke rönt någon märkbar påverkan av anordningen i fråga. Några skoldistrikt anse emellertid, att resultatet fördelaktigt påverkats även i dylika ämnen, då barnen tack vare lästidens avkortning varit mindre ansträngda av skolarbetet i dess helhet.

Som slutomdöme om de gjorda försöken med avkortad timplan i första klassen uppgives av de flesta av de 21 distrikten, att de gjorda erfarenheterna varit goda.

Förutom här relaterade försök med avkortad timplan i första klassen kan nämnas, att i Malmö liknande anordningar med gruppundervisning tillämpats även under andra skolåret ehuru i mindre omfattning. Lärjungarna ha därvid haft 22 gemensamma och 2 grupptimmar i veckan, varför det sammanlagda timtalet uppgått till 24 i stället för det i undervisningsplanen angivna timtalet 26. Gruppdelningen har tillämpats för ämnena modersmålet och räkning. Erfarenheterna av denna anordning sägas ha varit goda. För läsåren 1944/46 tillämpas även i Uppsala för andra klassen en timplan, vilken för lärjungarna innebär en minskning av den stadgade undervisningstiden med 2 timmar i veckan. Timplanen upptager för lärjungarna 20 gemensamma timmar och 4 grupptimmar eller sammanlagt 24 veckotimmar. Lärarinnans tjänstgöring utgör 28 timmar i veckan. Även från ett par andra skoldistrikt uttalas den uppfattningen, att minskning av undervisningstiden för barnen i förening med uppdelning av läraravdelningen på två undervisningsgrupper vore behöflig icke blott i första utan också i andra klassen.

Av de här omnämnda yttrandena från skoldistrikt, vilka ha erfarenhet av gruppdelning i första klassen, framgår, att man genom anordningen främst velat få till stånd en mera individuell handledning särskilt i skolans huvudämnen modersmålet och räkning, i någon utsträckning även i ämnet arbetsövningar. För att gott resultat skall nås vid den första undervisningen i dessa ämnen, är utan tvivel individuell undervisning i viss utsträckning nödvändig. Eleverna på nybörjarstadiet kunna endast i ringa omfattning arbeta på egen hand. De behöva i stor utsträckning direkt handledning av lärarinnan. I stora klasser måste möjligheterna att lämna sådan individuell hjälp bli i hög grad begränsade. En gruppdelning under ett antal timmar i veckan kan därför i sådana nybörjarklasser vara av stort värde för undervisningen. I de stora klasserna blir en ej ringa del av barnens tid mindre väl utnyttjad, medan lärarinnan är sysselsatt med ett enskilt barn eller en mindre grupp av barn. På detta stadium ha eleverna särskilt stort behov av att få vara aktiva. När de därför i den stora klassen nödgas alltför länge

vänta på att få hjälp, går en del av deras arbetsiver och arbetsglädje förlorad. I den mindre gruppen kan deras aktivitet bättre tillvaratagas till fördel för skolarbetet. Det blir också lättare för lärarinnan att särskilt taga sig an lärjungar, som äro försenade i sin utveckling.

De fördelar, som enligt vad här ovan anförts äro förenade med att avdelningarna uppdelas i undervisningsgrupper, böra givetvis tillvaratagas. Sådan uppdelning förekommer redan nu vid skolor av b-form, där lärarinnan enligt gällande undervisningsplan under två timmar i veckan meddelar skild undervisning åt vardera klassen, men skälen för anordnande av gruppindelning kunna givetvis åberopas även med avseende å skolorna av a-form, vilka ofta ha ett större barnantal än b-skolorna. Vi ha därför stannat vid att för a-skolornas första klass föreslå den anordningen, att, där barnantalet i en avdelning uppgår till minst 20, avdelningen under 4 veckotimmar skall kunna få uppdelas på två undervisningsgrupper. Barnen skulle således i dylika avdelningar erhålla gemensam undervisning under 20 veckotimmar och gruppundervisning under 4 veckotimmar. Lärarinnans tjänstgöring komme följaktligen att omfatta 28 veckotimmar. Förstärkningen bör här liksom vid B-skolorna företrädesvis komma ämnena modersmålet och matematik till godo. Undervisningen i första klassen bör kunna läggas så, att barnen erhålla erforderlig omväxling och rörlighet. Vid sådant förhållande kunna vi icke finna det motiverat med någon avkortning av den i undervisningsplanen angivna undervisningstiden även efter de första veckorna av skoltiden. De fördelar, som den i vissa skoldistrikt försöksvis tillämpade anordningen med sådan avkortning uppgivits ha medfört, torde kunna komma att uppnås redan genom den av oss föreslagna gruppundervisningen inom ramen för den i undervisningsplanen angivna undervisningstiden.

Samma skäl, som åberopats till stöd för gruppundervisning i första klassen, göra sig i någon mån gällande även beträffande andra klassen, där undervisningstiden enligt den av oss föreslagna timplanen skulle utgöra 26 timmar i veckan. Även i denna klass befinna sig barnen alltjämt på ett sådant utvecklingsstadium, att den möjlighet till individuell handledning, som gruppundervisningen öppnar, icke bör vara helt utesluten. Vi föreslå därför jämväl beträffande denna klass för a-skolor med minst 20 lärjungar en viss förstärkning av undervisningen, bestående däri, att avdelningen under 2 lektionstimmar i veckan må kunna uppdelas på två grupper. Barnen skulle följaktligen komma att åtnjuta gemensam undervisning under 24 veckotimmar och gruppundervisning under 2 veckotimmar, och lärarinnans tjänstgöring komme att omfatta 28 veckotimmar.

Skulle skoldistrikt önska en längre gående gruppundervisning, bör sådan kunna medgivas av skolöverstyrelsen, där så anses lämpligt.

Ett genomförande av de av oss nu föreslagna förstärkningsanordningarna skulle givetvis medföra ökade kostnader för det allmänna. För ernående av en viss överblick över de ekonomiska konsekvenserna av förslagets realiserande ha vi utfört vissa kostnadsberäkningar, som här framläggas.

Till grund för beräkningarna har lagts antalet lärjungar och avdelningar vid slutet av läsåret 1943/44. Vi ha med ledning av tillgängliga statistiska uppgifter räknat med att tilläggstimmar skulle kunna medgivas i följande antal avdelningar av här nedan angiven typ:

	Beräknat antal avdelningar
Avdelningar med 4 eller 5 folkskoleklasser och minst 20 lärjungar (huvudsakligen B 2-form)	1 847
» » 3 folkskoleklasser och minst 25 lärjungar (huvudsakligen B 1-form)	407
» » 2 folkskoleklasser och minst 28 lärjungar (huvudsakligen B 1-form)	563
» » både folkskole- och småskoleklasser och minst 15 lärjungar (B 3-form)	672
» » både folkskole- och småskoleklasser och minst 15 lärjungar (D 1-form)	282
» » både folkskole- och småskoleklasser och minst 15 lärjungar (bv-form)	18
» » småskoleklasserna 1 och 2 samt minst 18 lärjungar (b-form)	990
» » endast första småskoleklassen och minst 20 lärjungar (a-form)	1 267
» » endast andra småskoleklassen och minst 20 lärjungar (a-form)	1 178

För avdelningar, som omfatta endast andra småskoleklassen (a-form), beräknas 2 tilläggstimmar i veckan, medan i övriga avdelningar 4 veckotimmar beräknas.

Då småskollärarynnornas tjänstgöringsskyldighet för vecka med 2—6 timmar överstiger skolavdelningens undervisningstid enligt timplanen, böra tilläggstimmar i småskola (a- och b-form) icke särskilt ersättas utan ingå i den klasslärarinnan åliggande tjänstgöringen. Härvid minskas emellertid med motsvarande timantal den fyllnadstjänstgöring — huvudsakligen i form av slöjdundervisning — dessa lärarinnor eljest haft att fullgöra. Kostnaderna för slöjdundervisningen beräknas på grund härav komma att ökas med omkring 825 000 kronor.

För tilläggstimmar i flerklassiga folkskolavdelningar och i mindre folkskolor samt i bv-avdelningar måste däremot utgå arvode. Det ojämförligt största antalet dylika skolavdelningar förekommer på landsbygden och tillhör således ortsgrupp A. Enär den årliga lästiden där i stor utsträckning är begränsad till $36\frac{4}{7}$ veckor, torde man kunna utgå från att om kostnaderna för samtliga här ifrågavarande tilläggstimmar beräknas efter arvoden för timlärare med 39 veckors lästid på A-ort, så täcker detta kostnaderna även för tilläggstimmar vid de skolor, som tillhöra högre ortsgrupp än A. I enlighet härmed ha kostnaderna för förstärkningen av undervisningen beräknats i folkskolans B-former efter 146 kronor för veckotimme och i mindre folkskola och avdelningar enligt bv-form efter 100 kronor för

veckotimme. Med tillämpning av de nu angivna beräkningsgrunderna skulle kostnaderna för förstärkningen av undervisningen i de här avsedda skolorna uppgå till omkring 2 158 160 kronor ($= 4 \times 3\,490 \times 146 \text{ kr.} + 4 \times 300 \times 100 \text{ kr.}$).

Enligt nu gällande bestämmelser skulle antalet folkskolavdelningar med förstärkt undervisning kunna uppgå till 610 och antalet småskolavdelningar till 130 med en sammanlagd kostnad av omkring 408 240 kronor. Den utökade förstärkningen av undervisningen i flerklassiga undervisningsavdelningar skulle således medföra en kostnadsökning på omkring 1 750 000 kronor eller, om (som riktigt är) ökningen av kostnaderna för slöjdundervisningen medräknas, omkring 2 575 000 kronor.

Emellertid bör beaktas, att beräkningarna förutsätta en maximal användning av medgivna förstärkningsanordningar. I verkligheten möter införandet av tilläggstimmar i en mängd fall så stora hinder (t. ex. svårighet att erhålla timlärare och lokaler, olägenheter i samband med skolskjutsar o. s. v.), att antalet avdelningar med tilläggstimmar och antalet sådana timmar i en del avdelningar och därmed även kostnaderna bli avsevärt lägre än de här ovan beräknade. Möjlighet att ens tillnärmelsevis angiva de kostnader, som verkligen skulle uppstå, föreligger knappast, med mindre utnyttjandet av medgivna förstärkningsanordningar göres obligatoriskt, vilket icke kan tillrådas. Härtill kommer, att om den av oss i annat sammanhang föreslagna begränsningen av barnantalet i klasserna genomföres, den beräknade maximala kostnaden för förstärkningsanordningarna kommer att högst avsevärt minska. Approximativt kan denna kostnadsminskning uppskattas till 1 000 000 kronor.

Förut har nämnts, att undervisningens resultat är beroende av många andra omständigheter än skolans organisation och att en jämförelse mellan de undervisningsresultat, som kunna vinnas i olika skolformer, därför är vansklig att göra. Uppenbart är emellertid, att de *halvtidsläsande skolorna*, där undervisningen är reducerad till hälften av den eljest stadgade lärotiden, på det stora hela taget ge ett sämre undervisningsresultat än de heltidsläsande skolorna. Samhället bör med fog kunna kräva, att folkskolan söker fostra sina lärjungar till dugliga medborgare, och i den mån samhällslivet undergår förändringar, som kunna tänkas skärpa kraven på folkskolan i berörda hänseende, böra möjligheterna att kunna tillgodose dem i motsvarande mån vidgas. Under de senaste årtiondena ha inom snart sagt alla verksamhetsområden anspråken på utbildning stegrats. Av allt vidare krävas numera kunskaper och färdigheter, för vilka tidigare endast ett mindretal hade användning. Den inom skilda näringsgrenar ständigt fortgående rationaliseringen ställer nämligen ständigt ökade krav på den i arbetet deltagande personalen. Även den sociala och kulturella utvecklingen i

Tabell 1. Jämförelse mellan lärjungantalet i halvtidsläsande skolor vid slutet av vårterminerna 1920, 1930 och 1941.

L ä n	Vt 1920	Vt 1930	Vt 1941
Stockholms stad.....	41	40	78
Stockholms län.....	1 458	53	—
Uppsala ».....	711	119	—
Södermanlands ».....	1 706	627	171
Östergötlands ».....	13 315	3 437	496
Jönköpings ».....	12 326	5 616	368
Kronobergs ».....	9 790	4 263	35
Kalmar ».....	11 013	1 128	—
Gotlands ».....	111	—	—
Blekinge ».....	2 151	280	—
Kristianstads ».....	1 990	639	42
Malmöhus ».....	1 585	177	13
Hallands ».....	4 170	2 500	1 125
Göteborgs och Bohus ».....	15 857	11 201	4 078
Älvsborgs ».....	21 781	15 342	5 427
Skaraborgs ».....	15 470	3 880	159
Värmlands ».....	12 488	3 179	132
Örebro ».....	1 671	150	—
Västmanlands ».....	966	40	—
Kopparbergs ».....	1 319	100	20
Gävleborgs ».....	11 018	4 576	145
Västernorrlands ».....	13 678	5 444	257
Jämtlands ».....	5 649	1 382	—
Västerbottens ».....	11 782	5 022	25
Norrbottnens ».....	4 783	994	—
Summa	176 829	70 189	12 571

vårt land kan åberopas såsom motiv för att åtgärder böra vidtagas för höjande av den allmänna bildningsnivån.

Mot bakgrunden av denna samhällsutveckling torde de halvtidsläsande skolorna knappast kunna betecknas såsom läroanstalter med förmåga att skänka den utbildning, som motsvarar det nutida samhällslivets krav. Såsom framgår av tabellerna 1 och 2, har också de halvtidsläsande skolornas förekomst under de senaste årtiondena starkt minskats, och denna minskning har varit så avsevärd, att hithörande skolformer kunna sägas ha numera till stor del förlorat sin betydelse. Vid slutet av vårterminen 1920 uppgick antalet lärjungar i halvtidsläsande skolor till 176 829, men deras antal hade vårterminen 1930 nedgått till 70 189 och utgjorde vårterminen 1941 allenast 12 571. Av dessa 12 571 elever tillhörde 10 630 Hallands, Göteborgs och Bohus samt Älvsborgs län, och på de övriga länen tillsammans kommo följaktligen endast 1 941 lärjungar. I nio län var halvtidsläsningen helt avskaffad. Av tabell 2 kan vidare inhämtas, att av ifrågavarande 12 571 lärjungar 9 484 erhöles undervisning i den bästa av de halvtidsläsande skolformerna, nämligen första C-formen, och att följaktligen i övriga halvtidsläsande skolformer tillsammans undervisades allenast 3 087 lärjungar. En

Tabell 2. Lärjungantal i halvtidsläsande skolor vid slutet av vårterminen 1941.

Län	C1-form	C2-form	D2-form	D3-form	Summa	Procent-tal
Stockholms stad	78	—	—	—	78	0·6
Stockholms län	—	—	—	—	—	—
Uppsala »	—	—	—	—	—	—
Södermanlands »	—	140	31	—	171	1·4
Östergötlands »	311	150	35	—	496	4·0
Jönköpings »	341	27	—	—	368	2·9
Kronobergs »	—	35	—	—	35	0·3
Kalmar »	—	—	—	—	—	—
Gotlands »	—	—	—	—	—	—
Blekinge »	—	—	—	—	—	—
Kristianstads »	—	17	25	—	42	0·3
Malmöhus »	—	13	—	—	13	0·1
Hallands »	802	86	237	—	1 125	8·9
Göteborgs och Bohus »	3 041	268	769	—	4 078	32·4
Älvsborgs »	4 763	552	112	—	5 427	43·2
Skaraborgs »	49	95	15	—	159	1·3
Värmlands »	—	132	—	—	132	1·1
Örebro »	—	—	—	—	—	—
Västmanlands »	—	—	—	—	—	—
Kopparbergs »	—	10	10	—	20	0·2
Gävleborgs »	39	35	71	—	145	1·2
Västernorrlands »	60	94	69	34	257	2·0
Jämtlands »	—	—	—	—	—	—
Västerbottens »	—	25	—	—	25	0·1
Norrbottnens »	—	—	—	—	—	—
Summa	9 484	1 679	1 374	34	12 571	100·0

av oss senare företagen undersökning, avseende vårterminen 1944, utvisar, att det sammanlagda lärjungantalet vid de halvtidsläsande skolorna ifrågavarande termin nedgått till 7 689. Dessa lärjungar voro fördelade på 307 läraravdelningar.

Vad här ovan anförts och icke minst de åberopade siffrorna torde bära vittnesbörd om att tiden nu är mogen för den kvarvarande halvtidsläsningens avskaffande. En sådan åtgärd motiveras även av kommunikationsväsendets utveckling, som underlättar anordnande av skolskjutsar, där behov därav förefinnes.

Enligt skolutredningens åsikt bör därför föreskrift meddelas därom, att det skall åligga varje skoldistrikt med halvtidsundervisning att inom viss övergångstid, förslagsvis fem år, ha omorganiserat samtliga inom distriktet förekommande skolor med halvtidsläsning till heltidsläsande skolor. Därest på grund av alldeles särskilda förhållanden sådan omorganisation icke skulle kunna genomföras eller dess företagande skulle stöta på avsevärda svårigheter, bör halvtidsläsningen undantagsvis kunna tills vidare bibehållas, men därest så skall ske, bör tillstånd därtill för varje särskilt fall inhämtas hos Kungl. Maj:t.

Starka skäl tala för att motsvarande bestämmelser utfärdas även beträffande de *mindre folkskolor*, som äro anordnade med heltidsläsning (D 1-form). Enligt uppgifter, som avse läsåret 1943/44, undervisades i D 1-skolor 10 642 lärjungar, fördelade på 825 läraravdelningar (se tabell 3). Mindre folkskola får enligt folkskolestadgan inrättas endast där någon del av ett skoldistrikt har så avskilt läge, att dithörande barn ej lämpligen kunna hänvisas till folkskola, belägen i annan del av distriktet. Dessutom skall gälla, att antalet skolpliktiga är så litet, att särskild folkskola för dem ej skäligen kan inrättas.

Tabell 3. Antalet heltidsläsande mindre folkskolor och lärjungantalet i sådana skolor vid slutet av vårterminen 1944.

L ä n	Antal skolor	Antal lärjungar
Norrbottens län.....	115	1 737
Västerbottens »	239	3 281
Jämtlands »	74	900
Västernorrlands »	92	1 269
Gävleborgs »	85	1 014
Kopparbergs ¹ »	26	214
Värmlands »	29	295
Övriga »	165	1 932
Summa	825	10 642

Den mindre folkskolan har sin största utbredning i de nordligaste länen, framför allt i Västerbottens län. Den egentliga skillnaden mellan mindre folkskola av D 1-formen och folkskola anordnad enligt B 3-formen, består däri, att läraren vid sistnämnda skolform skall äga folkskollärarkompetens. Det synes rimligt, att där förutsättningar finnas för inrättande av skola, som i en och samma läraravdelning innefattar såväl småskolestadiet som hela folkskolestadiet, den vid skolan anställde läraren bör äga vederbörlig folkskollärarkompetens.

De särskilda problem, som sammanhånga med frågan om bibehållandet av skolor med litet barnantal, behandlas närmare i kapitlet om folkskoleväsendets centralisering.

Kap. III. Skolpliktstidens början.

Enligt föreskrift i § 35 mom. 1 folkskolestadgan räknas skolåldern från och med det *kalenderår*, under vilket barnet fyller sju år, till och med det, under vilket barnet fyller fjorton år. I mom. 2 av samma paragraf finnes emellertid en bestämmelse av innehåll, att skoldistrikt kan, där så prövas lämpligt, i skolreglementet införa föreskrift därom, att barns skolgång får begynna redan vid början av det *läsåår*, under vilket barnet fyller sju år, ävensom att tiden, då skolgång skall begynna, får uppskjutas, dock icke längre än till det kalenderår, under vilket barnet fyller åtta år. Barn, som uppnått den i mom. 1 bestämda skolåldern, kan dock icke förvägras att börja skolan, därest vederbörande målsman påyrkar detta, såvitt angår skola med intagning blott vartannat år dock ej under det läsåår, då intagning av nybörjare icke äger rum.

Enligt senast tillgängliga uppgifter intogos i städerna 93·1 % av nybörjarna vid sju års ålder, 3·5 % vid sex och 3·4 % vid åtta eller nio års ålder. För landsbygdens vidkommande voro motsvarande procenttal 90·5, 1·5 och 8. De anförda siffrorna giva vid handen, att majoriteten av barnen börjar sin skolgång i sjuårsåldern. Antalet underåriga nybörjare är mycket litet både i städerna och på landsbygden, och detsamma kan sägas vara fallet med antalet överåriga i städerna. Att procenttalet för de överåriga är mer än dubbelt så stort för landsbygden som för städerna torde bero bland annat på förekomsten av vartannatårsintagning vid vissa av landsbygdens skolformer.

Av vad de psykologiska experter anfört, vilkas mening skolutredningen inhämtat, har framgått, att sjuårsåldern i allmänhet anses såsom den lämpligaste tiden för skolgångens början. Det framhålles dock, att härmed icke avses den kronologiska åldern utan en utvecklingsålder av sju år. I regel sammanfaller utvecklingsåldern med levnadsåldern, men avsevärda förskjutningar kunna förekomma såväl uppåt som nedåt. Någon generell sänkning av skolpliktsåldern från sju till sex år förordas icke av de sakkunniga, men det framhålles, att större hänsyn bör tagas till den individuella utvecklingen. Sålunda borde i kroppsligt och intellektuellt hänseende väl utvecklade

barn få börja skolan redan vid en levnadsålder av sex år, liksom sent utvecklade borde erhålla uppskov med skolgången något år eller beredas särskild efter deras möjligheter avpassad undervisning. Beslut om intagning i skolan av underåriga barn anses helst böra föregås av en noggrann prövning såväl av barnets fysiska tillstånd och utvecklingsgrad som av dess psykiska utvecklingsålder. Den förra undersökningen borde utföras av läkare, den senare av en psykologiskt sakkunnig person.

Till en början vilja vi framhålla, att skolarbetet ställer vissa krav på barnets kroppskrafter. Övergången från livet i hemmet till skolans arbetsordning — med för barnet långa perioder av ovanstillasittande — verkar i och för sig tröttande. I många fall medför skolgången en omläggning av barnens mattider. Den stimulans till lekar och större kroppslig aktivitet, som kamratlivet i skolan medför, är välgörande men kan också verka tröttande.

I hemmet har barnet anpassat sig till de hemmavarande och till en i regel mindre krets av jämnåriga lekkamrater. I skolan måste barnet i allmänhet arbeta efter en arbetsordning, gemensam för alla. Det gäller att passa bestämda tider, att vara uppmärksam, att arbeta i en bestämd takt och att kunna prestera en viss uthållighet i arbetet. Barnet måste ha nått en sådan intellektuell utveckling, att det kan fatta och utföra det arbete, som fordras.

Allmänt torde kunna sägas, att skolmognad föreligger, när nybörjaren orkar med skolgången och har den förmåga av koncentration och uthållighet, som skolarbetet fordrar, samt i psykisk utveckling nått så långt, att han kan förstå och utföra det intellektuella arbete, som den första undervisningen innebär.

Som framgår av det föregående, är resultatet av en bedömning av barnets skolmognad (skolmognadsprov) beroende dels av skolans fordringar på nybörjarna i fråga om kursplaner och arbetsmetoder, dels av nybörjarnas fysiska och psykiska utveckling. Kursplanen för det första skolåret är utarbetad för att passa genomsnittsutvecklingen hos lärjungar i sjuårsåldern. Då emellertid, som tidigare framhållits, en del elever äro tidigare, en del senare utvecklade än genomsnittet, bör hänsyn tagas härtill vid intagningen i skolan.

Graden av den kroppsliga utvecklingen bör kunna fastställas genom en vanlig läkarundersökning, vid vilken föräldrarna böra beredas tillfälle att lämna kompletterande uppgifter om barnets allmänna hälsotillstånd, tidigare genomgångna sjukdomar o. dyl.

Bedömandet av barnets själsliga utveckling är svårare. Genom en av läkare företagen noggrann undersökning av nybörjarnas kroppsliga utveckling och genom hänsynstagande till deras utvecklingstyp kunna emellertid vissa slutsatser dragas även om deras psykiska mognad.

På vissa håll har man börjat använda testningsförfarande vid fastställandet av barnets psykiska utvecklingsgrad. Det bör dock framhållas, att barnets intellektuella utveckling icke enbart kan vara avgörande för frågan om skolmognaden. Barnets förmåga av samling, av koncentration på en uppgift, dess förmåga av uthållighet och att abstrahera från ovidkommande yttre störningar eller inre impulser äro också av största vikt för bedömandet av skolmognaden. Skolmognadstest böra därför ej vara enbart intelligens-test, de böra även så vitt möjligt vara ägnade att giva vägledning för bedömandet av andra faktorer av betydelse för den psykiska mognadsprocessen.

Skolmognadsprov ha hittills i Sverige utförts i mycket begränsad omfattning. Några allmänt godtagna prov föreligga ännu ej utarbetade, men ett omfattande försöksarbete har igångsatts av Sveriges allmänna folkskollära-förening under ledning av lektorn vid folkskoleseminariet i Kalmar Frits Wigforss. Fortsatta undersökningar på detta område ha upptagits på det psykologisk-pedagogiska institutets arbetsprogram. Innan skolmognadsprov mera allmänt kunna företagas vid skolorna, kräves tillgång till lärare med skolning för dessa uppgifter. Förskolor få i den mån de mera allmänt inrättas betydelse, ej blott genom att främja barnets allmänna utveckling utan även genom att bereda tillfälle till fortlöpande iakttagelser av barnet, vilka kunna vara av betydelse för bedömandet av skolmognaden.

Såvitt vi ha oss bekant, har icke från något håll på allvar ifrågasatts, att skolålderns inträde överlag skulle sänkas till sex år. För det övervägande antalet svenska barn torde också sjuårsåldern vara den lämpligaste tiden för skolgångens början. Vi ha därför icke någon anledning att föreslå ändring i den bestämmelse om skolålderns inträde, som finnes införd i § 35 mom. 1 folkskolestadgan. Däremot skulle en uppmjukning av den i mom. 2 meddelade bestämmelsen om möjlighet att påbörja skolgången redan före det kalenderår, under vilket barnet fyller sju år, säkerligen vara lämplig. Vi föreslå därför, att en bestämmelse meddelas av innebörd, att barn, som fyllt sex år före början av skolans redovisningsår och som ger grundad anledning antaga, att det är skolmoget, skall äga rätt att få börja skolan, och att åt denna bestämmelse gives generell giltighet. Sådan intagning skall alltid föregås av läkarundersökning. Barn, som intagits i skolan före den normala skolålderns inträde, böra följas med särskild uppmärksamhet, så att begångna misstag beträffande skolmognaden må kunna rättas på ett så tidigt stadium av skolgången som möjligt. Därest ett sådant barn befinner icke kunna följa undervisningen, bör skolans ledning kunna meddela beslut om barnets återgång till hemmet.

Om vid normal ålder intaget skolbarn skulle befinnas ännu icke vara skolmoget, bör vederbörande skolledare eller lärare för föräldrarna framhålla lämpligheten av att barnets skolgång uppskjutes ett år samt söka

ordna det så, att barnet i stället blir intaget i förskola, om sådan skulle finnas. Uppskov med skolgång bör kunna beviljas högst till det kalenderår, under vilket barnet fyller åtta år. Det skulle vara av värde, om i städer och tätorter på försök kunde upprättas särskilda klasser för icke skolmogna sjuåringar, där dessa kunde beredas en efter deras utveckling avpassad undervisning.

Kap. IV. Lärjungarnas fördelning på läraravdelningar.

I. Historik.

Det ofta förekommande stora lärjungantalet i folkskolans läraravdelningar utgjorde i äldre tider ett allvarligt hinder för undervisningens bedrivande. Under tiden närmast efter den obligatoriska folkskolans tillkomst hörde läraravdelningar på 100—120 lärjungar på olika åldersstadier ingalunda till ovanligheterna. Man tillämpade växelundervisningsmetoden, enligt vilken läraren skötte skolarbetet med hjälp av något mera försigkomna lärjungar som gruppleddare eller s. k. monitörer. Den starka kritik, som särskilt av Torsten Rudenschöld riktades mot växelundervisningen, medförde, att metoden så småningom övergavs. Genom kungl. cirkulär den 22 april 1864 rörande folkundervisningen föreskrevs, att skolbarnen skulle indelas i vissa klasser eller avdelningar, vilka såvitt möjligt skulle undervisas omedelbart av läraren. Därmed infördes klassundervisningen vid folkskolorna i vårt land. Lärjungantalet i läraravdelningarna var dock alltjämt mycket högt. Så småningom minskades emellertid avdelningarnas storlek. Några i allmän författning givna bestämmelser angående läraravdelningarnas storlek funnos dock icke.

Under år 1920 utgavos från trycket av skolöverstyrelsen på uppdrag av Kungl. Maj:t utarbetade planer och förebilder till reglementen och andra bestämmelser. Dessa planer och förebilder, som avsågo olika typer av skoldistrikt, skulle tjäna till ledning för distrikten vid uppgörande av reglementsförslag. Reglementsörebilderna innehöllo bland annat förslag till bestämmelser angående antalet lärjungar i varje läraravdelning vid olika skolformer. Då dessa förebilder i mycket stor utsträckning använts av skoldistrikten vid utarbetandet av reglementsförslag, erhöles så småningom en ganska stor likformighet vad beträffar dels det normala och dels det högsta tillåtna lärjungantalet i en läraravdelning. I fråga om skolor av A-form upptager en för större och medelstora städer avsedd förebild följande bestämmelser angående lärjungantalet: »Antalet lärjungar i varje läraravdelning bör i regel utgöra: i småskolan 25, i den egentliga folkskolan 35 och i folkskolans högre avdelning 30, samt bör icke i något fall överstiga: i småskolan 30, i den egentliga folkskolan 40, i folkskolans högre avdelning 35 och i

hjälpklass 15.» För B- och D-skolor åter har en för landsbygdsdistrikt avsedd förebild en bestämmelse av innebörd, att antalet lärjungar i regel icke bör överstiga i skolor tillhörande B 1-form 40, i skolor tillhörande B 2-form 35 på folkskolestadiet och 25 på småskolestadiet, i skolor tillhörande B 3-form 30 samt i mindre folkskolor 25. Sistnämnda förebild upptager jämväl den bestämmelsen, att därest antalet lärjungar i läraravdelning överstege det i förebilden angivna antalet och ökningen icke vore att anse som tillfällig, nya läraravdelningar skulle anordnas i behöfligt antal, varvid i de fall, då så påfordrades, vederbörande skola skulle förändras till den med hänsyn till barnantalet lämpligaste skolformen. År 1921 utgjorde medeltalet barn per läraravdelning i hela riket i den egentliga folkskolan i skolor av A-form 31·6, i skolor av B 1-form 31·5 och i skolor av B 2-form 33·7. Eftersom dessa siffror beteckna medeltalet för de nämnda skolformerna, måste antalet stora klassavdelningar ha varit stort.

En förändring i fråga om lärjungantalet i klasserna inträdde emellertid som följd av nativitetens nedgång, som medförde, att det totala lärjungantalet i folkskolan minskades från i medeltal 706 780 om året under femårsperioden 1916—1920 till i genomsnitt 652 006 om året under perioden 1931—1935. Vid slutet av vårterminen 1940 hade antalet lärjungar sjunkit ytterligare eller till omkring 548 000. Folkskolans besparingssakkunniga anförde i sitt år 1940 avgivna betänkande (Statens offentliga utredningar 1940: 36), att medeltalet lärjungar i heltidsläsande skolor under åren 1920—1940 nedgått i A-skolor från 31·3 till 24·9, i B 1-skolor från 31·9 till 22·2, i B 2-skolor från 34·5 till 22·9, i B 3-skolor från 22·6 till 15·7 och i D1-skolor från 17·7 till 12·8. Under samma tid hade medeltalet sjunkit i småskolor av a-form från 24·4 till 20·3 och i sådana skolor av b-form från 19·7 till 13·5. Under år 1940 indrogos enligt av folkskolinspektörerna meddelade uppgifter sammanlagt 1 177 lärartjänster i folkskolan. Till följd av dessa indragningar undergick medeltalet elever i läraravdelningarna någon höjning.

Efter förslag av folkskolans besparingssakkunniga utfärdade Kungl. Maj:t år 1940 bestämmelser angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet. Enligt dessa bestämmelser, som sedermera något förändrats, gäller bland annat, att skoldistrikt, som är i behov av icke ordinarie lärartjänster, före läsårets början skall underställa vederbörande statens folkskolinspektör eller skolöverstyrelsen förslag rörande lärjungarnas fördelning på klasser och läraravdelningar för prövning och godkännande. Till ledning för distriktet vid uppgörandet av klassanordningarna gälla av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningar. Enligt dessa må, om antalet lärjungar vid skola eller skolenhet ej överstiger sammanlagt 1 000, inom varje årsklass inrättas på folkskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat 35-tal lärjungar och på småskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat 25-tal lärjungar. Inom skolenhet med över 1 000 lärjungar bör medeltalet lärjungar i läraravdelningarna icke understiga på folkskolestadiet 30

och på småskolestadiet 24, avseende hela folkskole- respektive småskolestadiet, ej varje årsklass för sig. Undantagna från dessa bestämmelser äro folkskolans högre avdelning, om denna ej är obligatorisk för eleverna, hjälpklasser och sådana specialklasser som exempelvis hälso- och psykopatklasser samt klasser för hörselsvaga eller stammande barn. Dessa anvisningar, avsedda för skolor av A-form, kompletterades i kungörelse av den 13 juni 1941 med riktlinjer även för övriga heltidsläsande skolformer. Enligt dessa riktlinjer skulle förändring till högre skolform icke ske, förrän lärjungantalet mera varaktigt överstege i B 1-skolor i varje läraravdelning på folkskolestadiet 35, i B 2-skolor på folkskolestadiet 30, i B 3-skolor på folk- och småskolestadiet 25, i D 1-skolor på folk- och småskolestadiet 20 samt i b-skolor på småskolestadiet 25. Förändring till lägre skolform borde ske, då lärjungantalet kunde beräknas mera varaktigt understiga i A-skolor sammanlagt i klasserna 3 och 4 respektive 5 och 6 (7) 35, i B 1-skolor på folkskolestadiet 30, i B 2-skolor på folk- och småskolestadiet 25 samt i a-skolor på småskolestadiet 25.

Uttalanden till förmån för lägre barnantal i klasserna ha gjorts i många olika sammanhang och av skilda sammanslutningar. Sålunda ha framställningar i ämnet inkommit från bland andra olika lärarsammanslutningar och Sveriges Husmodersföreningars riksförbund. I flera riksdagsmotioner har ävenledes sänkt lärjungantal i klasserna på såväl lågstadiet som det högre stadiet påyrkats.

I sin utredning om de hygieniska förutsättningarna för skolarbetet anser docenten Urban Hjärne det ur pedagogisk och hygienisk synpunkt vara önskvärt, att klassavdelningarna endast omfattade omkring 20 elever.

2. Beräkningar rörande lärjungefördelningen i folkskolan läsåret 1943/44.

Skolutredningen har från statens folkskolinspektörer samt från folkskolestyrelserna i vissa större städer infordrat uppgifter rörande skolor och lärjungantal samt antalet läraravdelningar vid slutet av läsåret 1943/44. Dessa uppgifter ha bearbetats inom skolutredningen och redovisas på här nedan införda tabeller I—V. I tabell I upptages antalet lärjungar och läraravdelningar vid samtliga rikets folkskolor. Lärjungar i hjälpklasser och övriga specialklasser äro därvid icke medräknade. Av de vid slutet av läsåret 1943/44 undervisade 512 090 lärjungarna gingo 504 401 i heltidsläsande och endast 7 689 i halvtidsläsande skolor. Antalet läraravdelningar utgjorde 24 739 vid de heltidsläsande skolorna och 307 vid de halvtidsläsande.

Vid de heltidsläsande skolorna undervisades 244 303 lärjungar i avdelningar av A- eller a-form och 249 456 i avdelningar av B- eller b-form samt 10 642 vid skolor av D 1-form. De lärjungar, som undervisades i avdelningar av B- eller b-form, fördelade sig på de olika skolformerna sålunda:

Tabell I. Antal lärjungar och läraravdelningar vid rikets folkskolor vid slutet av läsåret 1943/44.

Läraravdelningens skolf orm	Antal lärjungar i de olika klasserna ¹								Summa lärjungar	Antal läraravdelningar med			Summa läraravdelningar	
	Antal lärjungar i de olika klasserna ¹									Summa lärjungar	enbart S-klasser	enbart F-klasser		S-såväl som F-klasser
	1	2	3	4	5	6	7	8						
A	—	—	36 454	36 630	31 566	30 657	20 953	2 824	159 084	—	6 186	—	6 186	
a	43 891	41 328	—	—	—	—	—	—	85 219	4 102	—	—	4 102	
B 1	—	—	22 174	22 591	22 281	23 260	6 311	8	96 625	—	4 447	—	4 447	
B 2	—	—	14 864	15 255	14 642	16 049	3 316	—	64 126	—	2 885	—	2 885	
b	34 010	34 492	—	—	—	—	—	—	68 502	4 946	—	—	4 946	
bv	310	501	336	242	—	—	—	—	1 389	—	—	118	118	
B 3	349	5 245	1 041	4 973	1 499	5 012	517	—	18 636	—	—	1 217	1 217	
B 3v	7	83	41	47	—	—	—	—	178	—	—	13	13	
D 1	165	3 232	354	3 108	453	3 260	70	—	10 642	—	—	825	825	
Summa vid heltidsläsande skolor	78 732	84 881	75 264	82 846	70 441	78 238	31 167	2 832	504 401	9 048	13 518	2 173	24 739	
C 1	—	—	780	881	944	979	252	12	3 848	—	109	—	109	
c	835	1 227	—	—	—	—	—	—	2 062	112	—	—	112	
cv	154	164	183	53	—	—	—	—	554	—	—	27	27	
C 2	116	130	106	122	119	99	19	—	711	—	—	31	31	
D 2 + D 3	57	106	83	102	84	74	8	—	514	—	—	28	28	
Summa vid halvtidsläsande skolor	1 162	1 627	1 152	1 158	1 147	1 152	279	12	7 689	112	109	86	307	
Samtliga skolor	79 894	86 508	76 416	84 004	71 588	79 390	31 446	2 844	512 090	9 160	13 627	2 259	25 046	

¹ Hjälpklasser och övriga specialklasser icke medräknade.

Tabell II. Antal lärjungar och läraravdelningar samt medeltal lärjungar per läraravdelning vid heltidsläsande skolor vid slutet av läsåret 1943/44.

Varje läraravdelning omfattar	Läraravdelningens skolform	A n t a l		Medeltal lärj. per läraravd.	A n m ä r k n i n g a r
		lärjungar ¹	läraravd.		
1 S-klass	a	76 755	3 508	21·9	} 20·8 Avdelningar vid A-skolor. Avdelningar vid i övrigt B 1-skolor. Avdelningar vid i övrigt B 2-skolor.
1 S-klass	a	8 182	546	15·0	
1 S-klass	a	282	48	5·9	
1 F-klass	A	154 172	5 921	26·0	} 25·7 Avdelningar vid huvudsakligen A-skolor (utom s. k. »svagklasser») S. k. »svagklasser» vid A-skolor. Avdelningar av klass 7 vid i övrigt B-skolor.
1 F-klass	A	2 795	135	20·7	
1 F-klass	A	2 117	130	16·3	
2 S-klasser	b	33 226	1 904	17·5	} 13·8 Avdelningar vid B 1-skolor. Avdelningar vid B 2-skolor. Avdelningar vid vissa B 1v-, B 2v- samt Cv-skolor. Avdelningar vid såsom fristående redovisade skolor av b-form.
2 S-klasser	b	28 420	2 527	11·2	
2 S-klasser	b	926	68	13·6	
2 S-klasser	b	5 930	447	13·3	
2 F-klasser	B 1 (i vissa fall B 2v)	77 499	3 665	21·1	} 21·6 Därav 16 avd. vid B 2-skolor. Därvid saknas lärj. i vissa klasser. Därav 117 avd. vid B 2-skolor. Lärj. saknas därvid i någon klass eller också hänvisas klass 3 till småsk.
3 F-klasser	B 1 (i vissa fall B 2v)	21 518	915	23·5	
4 F-klasser	B 2	44 394	2 004	22·2	} 22·4 Avdelningar vid sex- eller sjukklassiga B 2-skolor. Avdelningar vid sjukklassiga B 2-skolor.
5 F-klasser	B 2	17 340	748	23·2	
2 S+1 F kl.	bv	767	61	12·5	} 11·8 Därav 4 avd. vid B 1v-skolor, 52 vid B 2v-skolor och 5 fristående. Därav 1 avd. vid B 2v-skola samt 13 fristående avd. Därav 1 avd. vid B 1v-skola, 6 vid B 2v-skolor och 29 fristående. Samtliga redovisade såsom fristående bv-skolor.
2 S+2 F kl.	bv	171	14	12·2	
1 S+1 F kl.	bv	396	36	11·0	
1 S+2 F kl.	bv	55	7	7·9	
2 S+1 F kl.	B 3v	18	1	18·0	} 13·7 Avd. vid fristående skola. Avd. vid fristående skolor. Därav 7 avd. vid fristående skolor och 2 avd. vid i övrigt B 1v-skolor. Avd. vid i övrigt B 1v-skola.
2 S+2 F kl.	B 3v	26	2	13·0	
1 S+1 F kl.	B 3v	107	9	11·9	
1 S+2 F kl.	B 3v	27	1	27·0	
Såväl S- som F-klasser	B 3	18 636	1 217	15·3	Flertalet avd. detta läsår bestå av klasserna 2, 4 och 6.
D:o	D 1	10 642	825	12·9	D:o.
Summa	—	504 401	24 739	—	

¹ Hjälpklasser och övriga specialklasser icke medräknade.

B 1 (utom småskolan)	96 625
B 2 (» »)	64 126
b (klasserna 1—2)	68 502
B 3 (småskola + folkskola)	18 636
B 3 v + bv (1 eller 2 småskoleklasser + 1 eller 2 folkskoleklasser under klass 5)	1 567.

Tabell III. Antal lärjungar och läraravdelningar samt medeltal lärjungar per läraravdelning vid halvtidsläsande skolor vid slutet av läsåret 1943/44.

Varje läraravdelning omfattar	Läraravdelningens skolform	Antal		Medeltal lärj. per läraravd.	Anmärkningar
		lärjungar	läraravd.		
2 S-klasser	c	2 062	112	18·4	Därv 50 läraravd. vid C 1-skolor, 45 vid i övrigt B-skolor o. 17 fristående.
2 F-klasser	C 1	527	17	31·0	Folkskolans klasser uppdelade i 2 å 3 läraravdelningar eller också saknas vissa klasser. Läraravdelningar med klasserna 5—7. Därv 64 läraravd. med klasserna 3—6 och 10 läraravd. med klasserna 4—7. Läraravdelningar med klasserna 3—7.
3 F-klasser	C 1	84	2	42·0	
4 F-klasser	C 1	2 625	74	35·5	
5 F-klasser	C 1	612	16	38·3	
2 S+1 F kl.	cv	318	16	19·9	Därv 10 läraravd. vid C 1-skolor, 3 vid i övrigt B-skolor o. 3 fristående. Läraravdelningar vid fristående skolor (betecknas också D 2v).
2 S+2 F kl.	cv	236	11	21·5	
1 S+4 F kl.	C 2	14	1	14·0	Klass 1 saknas. Därv 2 läraravd. med kl. 1—5, 1 avd. med kl. 1—2 o. 4—6 samt 1 avd. med kl. 1—2 o. 5—7. Därv 22 läraravd. med kl. 1—2 o. 3—6 samt 1 avd. med kl. 1—3 o. 5—7. Läraravdelningar med klasserna 1—7.
2 S+3 F kl.	C 2	72	4	18·0	
2 S+4 F kl.	C 2	544	23	23·7	
2 S+5 F kl.	C 2	81	3	27·0	
Såväl S- som F-klasser	D 2 o. D 3	514	28	18·4	Därv 1 avdelning D 3.
Summa	—	7 689	307	—	

Av tabell II kan medeltalet lärjungar per läraravdelning vid de heltidsläsande skolorna utläsas. Vad beträffar läraravdelningar, som omfattade endast folkskoleklass eller folkskoleklasser, hade A-avdelningarna det högsta medeltalet lärjungar per läraravdelning eller 25·7. Härnäst kommo B 2-avdelningarna med ett medeltal av 22·4 och B 1-avdelningarna med ett medeltal av 21·6. Vad beträffar småskolan gällde, att medeltalet lärjungar per läraravdelning i avdelningar av a-form var 20·8 och i avdelningar av b-form 13·8. Medeltalet lärjungar per läraravdelning uppgick i B 3-skolan till 15·3 och i D 1-skolan till 12·9. I de fall, där folkskoleklass eller folkskoleklasser under femte klassen undervisades tillsammans med småskoleklass eller småskoleklasser, var medeltalet lärjungar per avdelning vid skolor av bv-form 11·8 och vid skolor av B 3v-form 13·7. De ovan angivna medeltalssiffrorna kunna vid första påseendet förefalla jämförelsevis låga. Av desamma kan emellertid icke med någon större säkerhet utläsas, i vilken omfattning mycket små eller mycket stora läraravdelningar funnos vid skolorna.

Vad i första hand beträffar avdelningar, där en lärare undervisar endast en klass (A- eller a-form), framgår av tabell II, att medeltalet lärjungar per avdelning i småskolan var störst i de rena A-skolorna (21·9). Där a-avdel-

Tabell IV. Lärjungarnas i heltidsläsande läraravdelningar av annan skolform än A fördelning på avdelningar av olika storlek vid slutet av läsåret 1943/44.

Avdelningar	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar						Summa lärjungar	Summa avdelningar
	högst 15	16—20	21—25	26—30	31—35	över 35		
B1 och B2 (2 F-klasser) ...	689	1 097	998	595	244	42	77 499	3 665
B1 och B2 (3 F-klasser)....	84	216	280	207	105	23	21 518	915
B2 (4 F-klasser)	259	561	637	380	139	28	44 394	2 004
B2 (5 F-klasser)	59	185	268	155	68	13	17 340	748
Summa	1 091	2 059	2 183	1 337	556	106	160 751	7 332
Procent	14.9	28.1	29.8	18.2	7.6	1.4	—	100.0

Avdelningar	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar						Summa lärjungar	Summa avdelningar
	högst 6	7—10	11—15	16—20	21—25	över 25		
b (2 S-klasser).....	295	1 228	1 742	1 078	478	125	68 502	4 946
bv (1 eller 2 S-klasser + 1 eller 2 F-klasser)....	17	30	49	19	1	2	1 389	118
B3v (1 eller 2 S-klasser + 1 eller 2 F-klasser)....	3	2	4	2	—	2	178	13
B3 (1 eller 2 S-klasser + 2 eller flera F-klasser)	35	183	423	388	166	22	18 636	1 217
D1 (1 eller 2 S-klasser + 2 eller flera F-klasser)	46	239	309	183	46	2	10 642	825
Summa	396	1 682	2 527	1 670	691	153	99 347	7 119
Procent	5.6	23.6	35.5	23.5	9.7	2.1	—	100.0

ningar förekommo vid i övrigt B 1-skolor, uppgick detta medeltal till endast 15.0, och där a-avdelningar förekommo vid i övrigt B 2-skolor, var medeltalet så lågt som 5.9. Dessa senare avdelningar utgjorde emellertid endast 48 stycken och äro icke att betrakta som en normal organisationsform. Avdelningar av detta slag uppstå därigenom, att under ett läsår en av småskoleklasserna vid en B 2-skola alldeles saknar lärjungar.

I tabell II ha också lärjungarna i folkskolavdelningarna av A-form redovisats i tre olika grupper. Av tabellen framgår, att medeltalet lärjungar i normalklasserna vid huvudsakligen A-skolor utgjorde 26.0, medan medeltalet lärjungar vid de s. k. svagklasserna, anordnade vid vissa av de större städernas skolor, uppgick till blott 20.7. Där vid B-skolor sjunde klassen anordnats enligt A-formen, uppgick medeltalet lärjungar per avdelning till endast 16.3.

Medeltalssiffran 21.9 för a-avdelningar vid rena A-skolor pekar på att ett jämförelsevis stort antal avdelningar vid dessa skolor måste ha ett lärjungantal, som väsentligt överstiger 20. Beträffande storstäderna Stockholm och Göteborg ha vi härvidlag gjort en specialundersökning, som utvisar, att i

Tabell V. Lärjungarnas vid halvtidsläsande skolor fördelning på läraravdelningar av olika storlek vid slutet av läsåret 1943/44.

Avdelningar	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar ¹							Summa lärjungar	Summa avdelningar
	högst 10	11—15	16—20	21—25	26—30	31—35	över 35		
c (2 S-klasser).....	17	23	30	24	12	4	2	2 062	112
cv (2 S-klasser+1 F-klass)	—	6	2	6	1	1	—	318	16
cv (2 S-klasser+2 F-klasser)	1	1	2	4	3	—	—	236	11
D2 (1 eller 2 S-klasser + 2 D3 eller flera F-klasser)	2	3	16	4	3	—	—	514	28
Summa	20	33	50	38	19	5	2	3 130	167
Procent	12.0	19.8	30.0	22.8	11.3	3.0	1.1	—	100.0

Avdelningar	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar ¹							Summa lärjungar	Summa avdelningar
	högst 20	21—25	26—30	31—35	36—40	41—45	över 45		
C1 (2 F-klasser)	1	3	2	7	2	2	—	527	17
C1 (3 F-klasser)	—	—	—	—	1	—	1	84	2
C1 (4 F-klasser)	5	4	17	16	9	8	15	2 625	74
C1 (5 F-klasser)	—	—	4	4	1	2	5	612	16
C2 (1 S-klass + 4 F-klasser)	1	—	—	—	—	—	—	14	1
C2 (2 S-klasser+3 F-klasser)	2	1	1	—	—	—	—	72	4
C2 (2 S-klasser+4 F-klasser)	7	8	5	3	—	—	—	544	23
C2 (2 S-klasser+5 F-klasser)	—	—	3	—	—	—	—	81	3
Summa	16	16	32	30	13	12	21	4 559	140
Procent	11.4	11.4	22.9	21.4	9.3	8.6	15.0	—	100.0

¹ Varje läraravdelning omfattar två undervisningsavdelningar.

Stockholm av 210 läraravdelningar i klass 1 åtta avdelningar hade ett barnantal, som uppgick till högst 20, 133 avdelningar ett barnantal, som översteg 20 men understeg 26, och 69 avdelningar ett barnantal, som översteg 25. För klass 2 gällde i Stockholm, att av 191 läraravdelningar 11 avdelningar hade ett barnantal, som uppgick till högst 20, 145 ett barnantal, som översteg 20 men understeg 26, och 35 avdelningar ett barnantal, som översteg 25. För hela småskolan gällde alltså i Stockholm, att drygt 25 % av läraravdelningarna hade ett barnantal, som översteg 25. I Göteborg funnos 132 läraravdelningar i klass 1, varav 7 med ett barnantal, som uppgick till högst 20, 100 med ett lärjungantal, som översteg 20 men understeg 26, och 25 läraravdelningar med ett lärjungantal, som översteg 25. Klass 2 i Göteborg omfattade 125 läraravdelningar, varav 11 avdelningar med ett barnantal, som uppgick till högst 20, 82 avdelningar med ett lärjungantal, som översteg 20 men

understeg 26, och 32 med ett lärjungantal, som översteg 25. Omkring 22 % av samtliga läraravdelningar vid Göteborgs småskolor hade alltså ett lärjungantal, som översteg 25. Beträffande riket i övrigt ha vi icke inhämtat motsvarande uppgifter, men av det föreliggande materialet framgår, att minst 10 % av de 3 508 avdelningarna vid rena A-skolor torde ha ett lärjungantal, som uppgår till mer än 25. Efter denna beräkningsgrund skulle alltså i hela riket omkring 350 a-avdelningar ha ett barnantal, som överstiger 25.

Vi ha även utfört en specialundersökning angående fördelningen av lärjungarna på läraravdelningar av olika storlek i den egentliga folkskolan i Stockholm och Göteborg. Denna undersökning utvisar följande. I Stockholm, som icke anordnat några s. k. svagklasser, utgjorde i klasserna 3—8 hela antalet läraravdelningar 632. Av dessa hade 226 avdelningar ett lärjungantal, som översteg 30 men understeg 36, och 15 ett lärjungantal, som översteg 35. Omkring 38 % av hela antalet läraravdelningar på folkskolestadiet hade alltså ett lärjungantal, som översteg 30. För Göteborg gällde, att normalklasserna i den egentliga folkskolan (klasserna 3—8) utgjorde 362, varav 164 med ett lärjungantal, som översteg 30 men understeg 36, och 24 med ett lärjungantal, som översteg 35. Icke mindre än drygt 50 % av läraravdelningarna vid normalklasserna i Göteborg hade alltså ett lärjungantal, som översteg 30. Att denna procentsiffra är så hög för Göteborg, är närmast beroende av att här anordnats s. k. svagklasser (72), vid vilka lärjungantalet i flertalet fall understiger 26. För riket i dess helhet anse vi oss av tillgängliga uppgifter kunna beräkna, att omkring 15 % av de 5 921 avdelningarna vid huvudsakligen rena A-skolor hade ett lärjungantal, som översteg 30. Antalet sådana avdelningar kan alltså beräknas till omkring 900.

I tabell IV lämnas uppgifter angående de i heltidsläsande avdelningar av annan skolform än A undervisade lärjungarnas fördelning på avdelningar av olika storlek. I avdelningar av B 1- och B 2-form undervisades på det egentliga folkskolestadiet vid slutet av läsåret 1943/44 160 751 lärjungar, fördelade på 7 332 läraravdelningar. Av dessa hade 662 eller 9 % ett lärjungantal, som översteg 30, och 1 999 eller 27.2 % ett lärjungantal, som översteg 25. Av de 662 läraravdelningarna med ett lärjungantal, som översteg 30, bestodo 286 av avdelningar med två klasser, 128 av avdelningar med tre klasser, 167 av avdelningar med fyra klasser och 81 av avdelningar med fem klasser. De 1 999 läraravdelningarna med ett lärjungantal, som översteg 25, fördelade sig på avdelningar med två eller flera klasser på följande sätt:

2-klassiga avdelningar	.....	881
3- » »	.....	335
4- » »	.....	547
5- » »	.....	236.

Å andra sidan framgår av ifrågavarande tabell, att ett jämförelsevis stort antal läraravdelningar (1 091 eller 14·9 %) med två eller flera klasser hade ett så lågt lärjungantal, att det uppgick till högst 15. Flertalet av dessa avdelningar med lågt lärjungantal utgjordes av sådana, som omfattade två folkskoleklasser.

Av tabell IV framgår vidare, att 68 502 lärjungar, fördelade på 4 946 avdelningar, undervisades i avdelningar av b-form (klass 1—2). Av dessa avdelningar hade 603 ett lärjungantal, som översteg 20, och 125 ett lärjungantal, som översteg 25. Å andra sidan fanns det 1 523 avdelningar av detta slag med ett lärjungantal, som uppgick till högst 10. Vid de 131 bv- och B 3v-skolorna (avdelningar bestående av 1 eller 2 småskoleklasser och 1 eller 2 folkskoleklasser under klass 5) förekommo sammanlagt 5 avdelningar med ett lärjungantal, överstigande 20, varav 4 med ett lärjungantal överstigande 25. Av B 3-skolans 1 217 läraravdelningar hade 188 ett lärjungantal, överstigande 20, och 22 ett lärjungantal, som översteg 25. Av D 1-skolans 825 läraravdelningar hade 48 ett lärjungantal, överstigande 20, varav endast 2 med ett lärjungantal, som översteg 25.

Av tabellerna III och V kan situationen beträffande dels medeltalet lärjungar per läraravdelning och dels lärjungarnas fördelning på läraravdelningar av olika storlek utläsas beträffande de halvtidsläsande skolorna. Vid dessa skolor undervisades såsom tidigare nämnts 7 689 lärjungar, fördelade på 307 avdelningar. Uppmärksammas bör härvid, att vid de halvtidsläsande skolorna varje läraravdelning består av två undervisningsavdelningar, som undervisas på olika tider. Av uppgifterna kan icke utläsas, hur många barn som samtidigt undervisas i en undervisningsavdelning.

Sammanfattningsvis kan framhållas, att antalet heltidsläsande avdelningar, som omfattade antingen enbart småskoleklasser eller såväl små- som folkskoleklasser och som hade mer än 25 lärjungar, utgjorde:

a-avdelningar	.....	omkring	350
b- »	.....		125
bv- »	.....		2
B 3v- »	.....		2
B 3- »	.....		22
D 1 »	.....		2

Summa omkring 503.

På det egentliga folkskolestadiet vid heltidsläsande skolor utgjorde antalet avdelningar med ett lärjungantal överstigande 30:

A-avdelningar	.....	omkring	900
B 1- och B 2-avdelningar	.....		662

Summa omkring 1 562.

I första hand anse vi oss kunna konstatera, att samtliga dessa omkring 2 000 läraravdelningar hade ett för stort lärjungantal, för att undervisningen skulle kunnat bedrivas under tillfredsställande förhållanden.

I ett stort antal fall hade läraravdelningar på småskolestadiet vid såväl a- som b-skolor ett lärjungantal, som översteg 20. Särskilt när det gäller skolor av b-form, måste även detta lärjungantal anses vara väl högt.

3. Skolutredningens förslag.

En förutsättning för att arbetet i våra skolor skall kunna bedrivas tillräckligt individuellt och varje lärjunge erhålla en med hänsyn till hans anlag och läggning lämplig handledning är, att lärjungantalet i läraravdelningarna hålles inom måttliga gränser. I avdelningar med mycket stort lärjungantal kan lärjungarnas självverksamhet icke bliva behörigen tillgodosedd och en tillräckligt effektiv undervisning därför icke heller komma till stånd. Av det ovan anförda framgår, att det antal läraravdelningar, vilkas lärjungantal överstiger vad som kan betraktas som normalt, får anses vara jämförelsevis måttligt. Våra undersökningar ha vidare visat, att ett ganska stort antal läraravdelningar har ett relativt lågt lärjungantal. Folkskolan är i fråga om läraravdelningarnas storlek icke så illa lottad, som man måhända på sina håll föreställt sig. Framför allt gäller detta de lägre skolformerna, där den lättnad vid undervisningen, som ett lågt lärjungantal städse utgör, dock motväges av svårigheten att samtidigt handleda lärjungar, som tillhöra olika undervisningsgrupper. Det bör emellertid beaktas, att den ökning av nativiteten, som under de senare åren förekommit, även kan väntas medföra en ökning av läraravdelningarnas storlek. En sådan centralisering av folkskoleväsendet, som av oss i annat sammanhang anbefalles, är ägnad att verka i samma riktning. Vid övervägande av dessa spörsmål ha vi stannat vid att de nuvarande bestämmelserna om lärjungantalet i läraravdelningarna böra undergå någon ändring, för att avdelningarnas storlek lättare skall kunna hållas inom rimliga gränser. Vi ha därvid också beaktat, att även en jämförelsevis obetydlig sådan ändring medför, att skolformsförsämringar kunna undvikas i betydligt större omfattning, än för närvarande är möjligt.

Enligt de anvisningar, som äro fogade vid Kungl. Maj:ts kungörelse angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet, bör, såsom förut nämnts, vid bestämmandet av antalet läraravdelningar vid A-skola medeltalsberäkning tillämpas inom skolenhet med mer än 1 000 lärjungar. En sådan beräkning leder emellertid ofta till mindre tillfredsställande resultat. Att även i ett stort skoldistrikt en del läraravdelningar bli jämförelsevis små, går icke att undvika. För att likväl kunna hålla läraravdelningarnas antal inom den av bestämmelserna om medeltalsberäkning angivna ramen bli skoldistriktet nödsakade att i motsvarande mån inrätta även jämförelse-

vis stora läraravdelningar, och det kan svårligen undvikas, att därvid lärjungantalet i vissa avdelningar blir så stort, att det icke kan ur pedagogisk synpunkt försvaras. Härtill kommer, att i de fall, då skolenhet består av mer än en skola, bestämmelserna om medeltalsberäkning stundom leda till att lärjungar måste hänvisas från en skola, där de tidigare undervisats, till en annan från deras hemvist ofta mera avlägsen skola för att där i en för dem främmande miljö tillsammans med lärjungar från denna sistnämnda skola bilda en särskild avdelning. Principen om medeltalsberäkning kan med fördel tillämpas, där full rörelsefrihet med avseende å lärjungarnas fördelning på läraravdelningar utan störande ingripanden är möjlig, såsom då fråga är om samma årsklass inom en och samma skola. Vid tillämpning av denna princip även i andra fall än de nu nämnda kunna däremot nackdelar av nyss angivna slag knappast undvikas, och vi ha därför stannat vid att icke gå in för bibehållandet av de nuvarande bestämmelserna om medeltalsberäkning.

Då det gäller att fatta ståndpunkt till frågan, huru stort lärjungantal som skall få förekomma i olika klasser och vid olika skolformer inom folkskolan, kunna givetvis olika uppfattningar göra sig gällande. För att underlätta detta ståndpunktstagande ha vi utfört kostnadsberäkningar, samtliga avseende förhållandena läsåret 1943/44, för tre olika mer eller mindre långt gående alternativ. Vid dessa beräkningar ha vi utgått från nuvarande lärarlöner och nuvarande arbetsområden för folkskollärare och småskollärare, och hänsyn har icke tagits till våra i annat sammanhang framförda förslag om obligatorisk 8-årig folkskola samt om utvidgade förstärkningsanordningar. I den mån bestämmelser meddelas, som medföra minskning av lärjungantalet i läraravdelningarna, komma givetvis även kostnaderna för förstärkningsanordningar att nedgå.

Ett av de nämnda alternativen, här nedan betecknat såsom alternativ I, har följande innebörd. För samtliga klasser och skolformer skulle gälla, att två läraravdelningar skulle inrättas, då antalet lärjungar överstege 25, och i A-skolor skulle varje klass på såväl folk- som småskolestadiet delas i tre läraravdelningar, då antalet överstege 40, i fyra, då det överstege 60, o. s. v., så att ytterligare en avdelning inrättades för varje 20-tal lärjungar. Ett genomförande av detta alternativ skulle nödvändiggöra inrättandet av omkring 5 596 läraravdelningar *utöver* de under läsåret 1943/44 befintliga, därav 836 på småskolestadiet och 4 760 på folkskolestadiet. Alternativets genomförande skulle enligt våra beräkningar medföra ungefär följande merkostnader:

	Å r l i g a u t g i f t e r :		
	För kommu- nerna	För staten	Summa
Lärlöner	5 214 408	27 303 048	32 517 456
Rörligt tillägg	—	4 877 618	4 877 618
Kristillägg	—	5 202 792	5 202 792
Tjänstebostadsbidrag	—	828 480	828 480
Materielbidrag	—	139 900	139 900
Summa årliga utgifter	5 214 408	38 351 838	43 566 246
	E n g å n g s u t g i f t e r :		
Byggnadskostnader	55 960 000	55 960 000	111 920 000

Ett annat alternativ, här betecknat såsom alternativ II, för vilket kostnadsberäkningar likaledes utförts, innebär följande anordning. I skolor av a- och b-form (småskolestadiet) skulle inrättas två läraravdelningar, då antalet lärjungar i en läraravdelning överstege 25, och i a-skolor skulle varje klass delas i tre läraravdelningar, då antalet överstege 44, i fyra, då det överstege 66, o. s. v., så att ytterligare en avdelning inrättades för varje 22-tal lärjungar. I skolor av A-form skulle på folkskolestadiet för varje klass inrättas två läraravdelningar, då antalet lärjungar överstege 30, tre avdelningar, då det överstege 56, och fyra avdelningar, då det överstege 84, varefter ytterligare en avdelning skulle upprättas för varje ny grupp om 28 lärjungar. I skolor av B 1-form skulle läraravdelning delas i två, då lärjungantalet i avdelningen överstege 28, i B 2-skolor skulle sådan delning ske, då lärjungantalet överstege 25, samt slutligen i B 3- och D 1-skolor, då det överstege 20. För genomförande av alternativ II skulle enligt våra beräkningar omkring 2 967 nya läraravdelningar bli erforderliga, nämligen omkring 580 i småskolor, 48 i mindre folkskolor och 2 339 i folkskolor. Ett genomförande av alternativ II skulle medföra ungefär följande merkostnader:

	Å r l i g a u t g i f t e r :		
	För kommu- nerna	För staten	Summa
Lärlöner	2 670 456	14 127 444	16 797 900
Rörligt tillägg	—	2 519 685	2 519 685
Kristillägg	—	2 687 664	2 687 664
Tjänstebostadsbidrag	—	424 480	424 480
Materielbidrag	—	74 175	74 175
Summa årliga utgifter	2 670 456	19 833 448	22 503 904
	E n g å n g s u t g i f t e r :		
Byggnadskostnader	29 670 000	29 670 000	59 340 000

Vi ha slutligen utfört kostnadsberäkningar även för ett tredje alternativ, nedan betecknat såsom alternativ III. Detta har följande innebörd. I avdel-

ningar av a- och b-form (småskolestadiet) samt i tredje och fjärde klassen av A- och B 1-skolor skulle inrättas två läraravdelningar, då antalet lärjungar i en läraravdelning överstege 25, och i A-skolor skulle varje klass under den femte på såväl folk- som småskolestadiet delas i tre läraravdelningar, då antalet överstege 44, i fyra, då det överstege 66, o. s. v., så att ytterligare en avdelning inrättades för varje 22-tal lärjungar. I femte och följande klasser i skolor av A-form skulle inrättas två läraravdelningar, då antalet lärjungar överstege 30, tre avdelningar, då det överstege 56, och fyra avdelningar, då det överstege 84, varefter ytterligare en avdelning skulle upprättas för varje ny grupp om 28 lärjungar. I avdelningar av B 1-form, som omfattade klasser över den fjärde, skulle läraravdelning delas i två, då lärjungantalet i avdelningen överstege 28, i skolor av B 2-form skulle sådan delning ske, då lärjungantalet överstege 25, samt i B 3- och D 1-skolor, då det överstege 20. För genomförande av detta alternativ skulle erfordras omkring 3 880 läraravdelningar utöver dem, som funnos läsåret 1943/44, därav omkring 580 i småskolor, 48 i mindre folkskolor och 3 252 i folkskolor. En fördelning av lärjungarna på läraravdelningar i enlighet med de i alternativ III angivna principerna skulle medföra ungefär följande merkostnader:

	Å r l i g a u t g i f t e r :		
	För kommu- nerna	För staten	Summa
Lärlöner.....	3 590 760	18 846 564	22 437 324
Rörligt tillägg.....	—	3 365 598	3 365 598
Kristillägg.....	—	3 589 971	3 589 971
Tjänstebostadsbidrag.....	—	570 560	570 560
Materielbidrag.....	—	97 000	97 000
Summa årliga utgifter	3 590 760	26 469 693	30 060 453
	E n g å n g s u t g i f t e r :		
Byggnadskostnader.....	33 800 000	33 800 000	77 600 000

Statsverkets verkliga utgifter för löner och rörligt tillägg till folkskolans lärarpersonal samt tjänstebostadsbidrag och materielbidrag uppgingo för budgetåret 1943/44 till omkring 142 600 000 kronor. I detta belopp ha kostnaderna för kristillägg icke kunnat inräknas, då uppgift saknas om hur stor del av det under åttonde huvudtiteln uppförda anslaget för detta ändamål som utgått till folk- och småskollärare. Såsom framgår av de här ovan framlagda beräkningarna, skulle, om man bortser från kristillägget, genomförandet av alternativ I medföra en årlig kostnadsökning för statsverket av omkring 33 150 000 kronor eller 23·2 procent av förutnämnda verkliga kostnad av omkring 142 600 000 kronor. Enligt alternativ II skulle den årliga kostnadsökningen för statsverket, bortsett från kristillägget, bli omkring 17 150 000 kronor, utgörande 12 procent av ovannämnda belopp om

142 600 000 kronor, och för alternativ III skulle motsvarande kostnadsökning och procenttal bli omkring 22 880 000 kronor och 16 procent. Den årliga kostnadsökningen för kommunerna torde, vad deras bidrag till lärarnas avlöning beträffar, stiga i motsvarande omfattning. Vad angår byggnadskostnaderna, kan man räkna med att de komma att fördelas på ett avsevärt antal år.

Ur pedagogiska och hygieniska synpunkter skulle — såsom av skolutredningens hygieniske expert i annat sammanhang framhållits — en fördelning av lärjungarna på läraravdelningar enligt de principer, som kommit till uttryck i alternativ I, vara att föredraga. Med hänsyn till den här ovan påvisade avsevärda kostnadsökning, som en tillämpning av dessa principer skulle medföra, ha vi emellertid ansett oss icke kunna i denna fråga föreslå bestämmelser med så vittgående konsekvenser, som ett genomförande av detta alternativ skulle nödvändiggöra. Beträffande elevantalet i de särskilda klasserna ha emellertid meningarna gått i sär. *Ordjöranden* och ledamöterna *Andræ, Karin Cardell, Elisabeth Dahr, Iverus, Jonzon, Kolmodin, Sandberg* och *Wellander*, vilka finna en större minskning av elevantalet under det elementära stadium, som representeras av klasserna 1—4, önskvärd, äro därför av den uppfattningen, att utformningen av bestämmelserna rörande lärjungarnas fördelning på läraravdelningar bör ske enligt de grunder, på vilka den såsom alternativ III betecknade kostnadsberäkningen vilar. Ledamöterna *Fredriksson, Sigrid Jonsson, Karnell, Kärre* och *Persson*, vilka anse, att någon ändring av arbetsfördelningen mellan småskollärare och folkskollärare icke för närvarande bör genomföras och att lärjungantalet bör vara lika i samtliga klasser på det egentliga folkskolestadiet, ha anslutit sig till de principer, som kommit till uttryck i alternativ II, vars genomförande också skulle medföra den jämfört med övriga alternativ minsta kostnadsökningen.

Rörande lärjungantalet i slöjdavdelning stadgas i kungörelse den 24 maj 1940 (nr 415), att om vid en skola de i slöjdundervisningen deltagande lärjungarna äro så många, att de för denna undervisning fördelas på två eller flera avdelningar, statsbidrag må utgå till så många avdelningar, som erhållas, om sammanlagda antalet lärjungar delas med talet 15, därvid likväl, om vid en dylik beräkning en rest på minst 10 uppstår, denna även må räknas såsom en avdelning. Denna bestämmelse innebär, att den första delningen av en slöjdavdelning vid en skola icke kan ske, förrän lärjungantalet i avdelningen överstiger 24, om statsbidrag till båda avdelningarna skall kunna påräknas. Det möter emellertid avsevärda svårigheter att meddela effektiv undervisning i en slöjdavdelning, som är så stor, att den omfattar 20 eller flera lärjungar. Vi föreslå därför, att nu ifrågavarande bestämmelse angående lärjungantalet i slöjdavdelning ändras på sådant sätt, att skoldistriktet erhålla möjlighet att med bibehållen rätt till statsbidrag för varje avdelning verkställa en första delning av en slöjdavdelning, så snart lärjungantalet i densamma uppgår till 20.

Beträffande lärjungantalet i avdelning för undervisning i hushållsgörsmål föreskrives i kungörelse den 30 juni 1920 (nr 573), att statsbidrag utgår under villkor, att antalet lärjungar i kursen icke understiger 8, ej heller överstiger 16, såvida icke statens vederbörande folkskolinspektör det medgivit, varvid antalet dock under inga förhållanden får överstiga 20. Dessa bestämmelser finna vi väl avvägda, och vi föreslå därför icke någon ändring av desamma.

Kap. V. Differentiering och specialklasser.

För undervisning av barn, som äro behäftade med lyten av skilda slag, ha sedan gammalt särskilda anordningar varit vidtagna. Sålunda upprättades redan tidigt skolor för blinda och dövstumma barn. Även anstalter för undervisning av sinnesslöa inrättades, dock utan att vistelsen i dessa anstalter gjordes obligatorisk. Numera gäller emellertid enligt den lag om undervisning och vård av bildbara sinnesslöa, som trätt i kraft den 1 januari 1945, att sådana sinnesslöa skola erhålla undervisning och vård i särskilda anstalter, samt att skolstyrelserna skola vara skyldiga vidtaga åtgärder för att få sinnesslött bildbart barn, som intagits eller anmälts till intagande i folkskola, inskrivet vid sådan anstalt. Genom tillägg till § 1 folkskolestadgan, vilket likaledes trätt i kraft den 1 januari 1945, har föreskrivits, att sådana barn icke få undervisas i folk- eller småskola.

1. Hjälpklasser.

Efter hand som kraven på folkskolans undervisning ökades, aktualiserades frågan, huruvida icke särskild undervisning borde beredas även åt barn, som visserligen ej behövde anstaltsvård men som likväl voro så efterblivna, att de ej med framgång kunde deltaga i den vanliga undervisningen i folkskolan. Strävandena att på ett tillfredsställande sätt lösa denna fråga ledde till inrättandet av hjälpklasser. Den första hjälpklassen i vårt land tillkom i Norrköping år 1897. Hjälpklassorganisationen har sedan dess varit stadd i oavbruten utveckling. År 1942 infördes efter förslag av skolutredningen i folkskolestadgan bestämmelse om att »för lärjungar, som, utan att vara sinnesslöa, på grund av psykisk efterblivenhet icke kunna tillgodogöra sig skolans vanliga undervisning, bör särskild, för dem lämpad undervisning anordnas i hjälpklass eller på annat sätt». Jämlikt denna bestämmelse bör således, även där särskild hjälpklass icke kan inrättas, anordningar vidtagas för möjliggörande av att psykiskt efterblivna lärjungar skola komma i åtnjutande av för dem lämpad hjälpundervisning. Se för övrigt skolutredningens den 12 februari 1942 till Kungl. Maj:t avgivna utlåtande angående åtgärder för särskild undervisning och omvårdnad av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren (hjälpklassundervisning m. m.).

2. Specialklasser.

Även för andra lärjungar, som av olika anledningar ej kunna nöjaktigt tillgodogöra sig undervisningen eller ha svårt att finna sig tillrätta tillsammans med normalt utrustade barn, har på många håll särskild undervisning anordnats. Sålunda förekommo enligt uppgifter, som lämnats av skolöverstyrelsens statistiska avdelning, vårterminen 1943 i Stockholm, Södertälje, Uppsala, Linköping, Norrköping, Malmö och Göteborg observationsklasser för svåruppfostrade barn med sammanlagt 229 elever. Vidare funnos sagda termin i Stockholm, Malmö, Hälsingborg, Göteborg, Uppsala, Linköping och Sundsvall hälso- och friluftsklasser, avsedda närmast för klena och undernärda barn, med tillhoppa 856 lärjungar. Även för lärjungar med ned-satt hörsel eller svårare talfel har på en del håll ordnats särskild undervisning. Vårterminen 1943 funnos sålunda i Stockholm klasser för hörselsvaga med tillhoppa 71 lärjungar, i Malmö en klass för stammande med 17 lärjungar och 2 klasser för lomhörda barn och barn med talfel med sammanlagt 28 elever, i Lund en klass för hörselsvaga med 10 elever och i Göteborg 2 labiologi- och talfelsklasser med sammanlagt 25 elever. Slutligen kan nämnas, att särskild undervisning för lärjungar, som äro behäftade med speciella läs- och skrivsvårigheter, anordnats i Stockholm och Malmö. I denna undervisning deltog vårterminen 1943 sammanlagt 111 lärjungar.

3. Särskild undervisning åt svagt begåvade icke hjälpklassmässiga lärjungar.

På en del håll i utlandet har man, såsom i annat sammanhang närmare utvecklas, redan jämförelsevis tidigt anordnat försök med begåvningsdifferentiering av lärjungar ovanför hjälpklasstadiet. Det dröjde emellertid länge, innan några mera kända sådana försök kommo till stånd i vårt land, där starkt delade meningar rådde om lämpligheten av dylika anordningar. I den mån ett säkrare urval av svagt begåvade lärjungar visade sig kunna ernås genom att läraromdömet kompletterades med intelligenstestning och andra psykologiska prov, ökades intresset även i vårt land för ett ytterligare särskiljande av lärjungar av denna kategori från normalklasserna; och i början av 1920-talet, då på det hela taget gynnsamma erfarenheter hunnit förvärvas av hjälpklassundervisningen, började mer eller mindre omfattande försök med s. k. svagklasser eller B-klasser anordnas inom några större skoldistrikt. Dessa klasser voro avsedda för konstitutivt efterblivna barn ovanför hjälpklassgränsen, vilka arbetade långsamt och endast med svårighet kunde tillgodogöra sig undervisningen i normalklass.

Ifrågavarande klasser för svagt begåvade barn betecknas på olika sätt i olika skoldistrikt. I Göteborg kallas de extraklasser och i Malmö och Hälsingborg B-klasser. I Uddevalla benämns de svagklasser.

Ett av de skoldistrikt, som först anordnade försök med B-klasser, var Stockholms stad. Någon metodiskt genomförd uttagning av lärjungar till dylika klasser kom dock ej där till stånd, och försöket avvecklades så småningom. I samband härmed anförde folkskoledirektionen i Stockholm i sin berättelse för läsåret 1940/41: »Att försöket med B-klasser under de senare åren alltmera begränsats och nu helt nedlägges har flera orsaker. Ur undervisningsresultatets synpunkt har det varit en stor fördel med de små klassavdelningarna, och de svagare lärjungarnas avskiljande har givetvis varit ägnat att underlätta arbetet i normalklasserna. Men det har icke kunnat undvikas, att B-klassernas barn i åtskilliga fall känt något av mindervärdighet med alla de konsekvenser ur uppfostringssynpunkt, som detta medför, och kanske också stundom varit tillbakasatta av kamraterna i normalklasserna. Allteftersom specialklasssystemet i övrigt blivit rikare utvecklat, har behovet av B-klasser minskats. Slutligen ha de nu gällande bestämmelserna angående barnantalet i klassavdelningarna medfört svårigheter att upprätthålla avdelningar med lågt barnantal.»

Av övriga större skoldistrikt, som under en eller annan benämning infört svag- eller B-klasser, märkas särskilt städerna Göteborg och Malmö, vilka ganska allmänt genomfört B-klassorganisationen.

I Göteborg, där anordningen i början av 1920-talet försöksvis tillämpades i ett par överlärardistrikt, blev organisationen mera allmänt genomförd omkring år 1924. Då resultatet av denna verksamhet befunnits tillfredsställande, beslöts efter ett tiotal år, att anordningen skulle konsekvent genomföras i alla stadens överlärardistrikt från och med läsåret 1936/37. Enligt den för extraklasserna från början uppgjorda planen ha dessa organiserats som en särskild linje mellan normalklasserna och hjälpklasserna. Till extraklass hänvisas enligt av stadens folkskolinspektör utfärdat cirkulär lärjungar, som utan att vara hjälpklassmässiga likväl företedde sådana drag av konstitutionell efterblivenhet, att de icke med fördel kunde undervisas i normalklass. Kännetecknande för dessa barn vore, att de ofta hade svårt att hålla normal arbetstakt, behövde särskild hjälp i såväl skolan som hemmet, visade svag uppmärksamhet och koncentration och lätt glömde, vad de efter mycket arbete äntligen lärt sig. Man räknade med att omkring 20 % av barnen tillhörde extraklasstypen. Sådana lärjungar, som av sjukdom eller annan anledning icke kommit i åtnjutande av fullständig skolundervisning men i övrigt vore normalt begåvade, hörde icke hemma i extraklass, ej heller underåriga barn, som på grund av sin ungdom ännu icke utvecklats i nivå med sina klasskamrater. Dessa barn vore mest betjänta av att gå om klassen. Undervisningen på extraklasslinjen, som enligt cirkuläret syftar till avgång enligt § 47 i folkskolestadgan, skulle tillrättläggas med hänsyn till barnens allmänna förutsättningar. Barnantalet i extraklass ansågs ej böra överstiga 20. Övergång till vanlig klass skulle äga rum, om felplacering förekommit.

Uttagningen av lärjungar till extraklasserna sker i regel vid slutet av andra skolåret på grundval av en enhetligt genomförd grupptestning. Testningen utföres av sakkunnig lärare. Intagningen avgöres av hjälpklassöverläraren och distriktsöverläraren gemensamt efter samråd med klassläraren. Läsåret 1940/41 utgjorde i årsklasserna 3—6 barnantalet i extraklasserna 14.06 % och i hjälpklasserna 3.3 % av hela lärjungantalet i dessa årsklasser. Bestämmelser rörande extraklasser finnas införda i skoldistriktets reglemente. Dock betecknas dessa klasser i betyg och statistik på samma sätt som normalklasserna.

Närmare uppgifter föreligga även rörande B-klasserna vid Malmö folkskolor. I stort sett synes utvecklingen där ha följt samma linjer som i Göteborg. Överförandet av lärjungar till B-klasserna sker sålunda vid övergången från småskolans andra klass till folkskolestadiet. B-klassernas lärjungar uttagas med ledning av läraromdöme och grupprov, varigenom ett önskat urval kan åstadkommas. Innan uttagning efter prov infördes, placerades gärna i B-klasserna en del svåruppfostrade eller i övrigt besvärliga elever, som egentligen ej hörde hemma i dessa klasser. Enligt en av Malmö stads folkskolinspektör lämnad redogörelse äro B-klasserna avsedda för barn, som »utan att vara hjälpklassmässiga dock icke kunna följa med i vanlig normalklass, såvida icke läraren ägnar dem en förhållandevis så stor anpart av sin tid och uppmärksamhet, att de andra barnen bli lidande härpå». B-klasserna följa normalklassernas kursplan; lärjungantalet i läraravdelning är omkring 20.

Som förut nämnts, förekommer anordningen med B-klasser även i Hälsingborg, där sådana klasser funnits sedan omkring år 1920. Uttagningen sker genom grupptestning, och ändamålet med anordningen är att bereda dessa svagare begåvade lärjungar möjlighet att genomföra sin skolgång utan kvarsittning. I sådant syfte göras läraravdelningarna mindre och företages gallring och koncentration av lärokurserna samt i samband därmed även en viss beskärning av fordringarna på minneskunskaper.

Anordningen med särskild undervisning för svagt begåvade barn ovanför hjälpklasstadiet tillämpas även i städerna Solna, Södertälje och Uddevalla, och den har tidigare förekommit jämväl i Landskrona och Lund, i vilken sistnämnda stad besparingskungörelsen av den 30 juni 1942 med dess bestämmelser rörande barnantal per läraravdelning lade hinder i vägen för anordningens fortsatta tillämpande. I Södertälje sker uttagningen efter testning, i Solna företages den av stadens folkskolinspektör efter anmälan av klassläraren och i Uddevalla av vederbörande klasslärare.

På landsbygden torde organisatoriska anordningar för särskild undervisning av detta slag förekomma mycket sparsamt. Endast i ett par fall har vederbörande folkskolinspektör ansett sig kunna redovisa anordningar i denna riktning.

I yttranden, som skolutredningen inhämtat från skolledare med erfarenhet på hithörande område, ha om ifrågavarande undervisning lämnats såväl förmanliga som kritiska omdömen. Av de jämförelsevis få skolledare, som haft tillfälle att bilda sig sådan erfarenhet, har dock flertalet uttalat sig i positiv riktning. Sålunda har Göteborgs stads folkskolinspektör anfört, att kvarsittningsprocenten i folkskolan påtagligt minskats; att förbättrade undervisningsresultat i såväl normal- som svagklasserna vore indirekt påvisbara; att lärjungarna i extraklasserna kunde föras fram till avgång enligt § 47 folkskolestadgan; att undervisningen i extraklass kunde göras mera enhetlig till gagn för barnen, för deras trivsel med skolarbetet och för deras självtillit; samt att friktionen mellan skola och hem minskats. Malmö stads folkskolinspektör har anfört, att erfarenheterna av anordningen med B-klasser varit synnerligen goda. Kvarsittningen hade märkbart minskats i de skolor, där B-klasssystem kunnat konsekvent genomföras, och i några fall nästan försvunnit i klasserna 2—7. B-klassbarnen hade visat större arbetsglädje, än de gjort i normalklass. Ofta hade stadens psykiska rådgivningsbyrå rekommenderat överflyttning till B-klass av barn, som visat tendenser till uppfostringssvårigheter, vilka i sin tur berott på att barnen icke kunnat tillfredsställande följa med i normalklass. Överflyttningen hade vanligen varit ägnad att häva svårigheterna. Från vissa håll hade befarats, att placering i B-klass skulle medföra mindrevärdes känslor. Uppfattningen hos rådgivningsbyrån ginge i motsatt riktning. Jämväl på lärarhåll delade man allmänt byråns mening. Hälsingborgs stads folkskolinspektör anför, att anordningen med B-klasser i hög grad minskat kvarsittningen och varit till hjälp för de lärjungar, som utan att vara hjälpklassmässiga ej kunnat följa genomsnittet. Folkskolinspektören i Södertälje stads skoldistrikt framhåller, att lärjungar, som längre eller kortare tid gått i B-klass, kunnat utvecklas så, att de kunnat återvända till den vanliga klassen, och Lunds stads folkskolinspektör meddelar, att barnen i svagklasserna utan nämnvärd kvarsittning kunnat vid normal ålder avgå enligt § 47 i folkskolestadgan och att några som helst tecken på att dessa barn i intellektuellt avseende känt sig stå i särställning i förhållande till barn i övriga klasser icke kunnat märkas.

Ur en redogörelse för försöket med extraklasser, som Göteborgs stads folkskolinspektör lämnat något år efter försökets påbörjande, må följande återgivas: »Å ena sidan ha de rensat motsvarande normalklasser från tyngande element, å andra sidan ha barnen, sedan de kommit tillsammans med kamrater av samma kunskaps- och förståndsmått som de själva, befriats från känslan av tyngande konkurrens med mera begåvade barn. De ha i regel varit intresserade och glada, och lärarna, som undervisat i dessa klasser, ha varit tillfredsställda med sitt arbete.» I redogörelser för extraklassverksamheten i Göteborg uppges, att numera endast få elever bliva felplacerade. En tablå över kuggningsprocenten i samtliga klasser 1—6 utvisar, att denna sjunkit från 7,3 % läsåret 1921/22 till 3 % läsåret 1940/41.

När i Malmö frågan om B-klassernas framtida ställning år 1938 upptogs till omprövning, uttalade såväl lärarkåren som den pedagogiska ledningen vid stadens folkskolor, att dessa klasser medfört så stora fördelar för undervisningen, att de borde bibehållas och genomföras i sådan omfattning, att omkring 16 % av lärjungarna överfördes dit. I ett av en delegation inom stadens överlärarkollegium i detta sammanhang avgivet yttrande angående B-klasserna anfördes bland annat, att vistelsen i B-klass i allmänhet hade en fördelaktig inverkan på barnen i psykiskt hänseende. De oroliga bleve merendels lugnare, de tillknäppta och modstulna mera öppna och lättillgängliga. Vid besök i B-klasserna frapperades man ofta av barnens iver att visa vad de kunde. Denna iver, som ofta kunde taga sig både rörande och lustiga uttryck, stode i stark kontrast till den trumpenhet och likgiltighet, som vanligen kännetecknade de svagaste i en normalklass. Denna uppfattning delades i allt väsentligt av barnens lärare. Särskilt anmärkningsvärd vore den enhälliga meningen bland dessa lärare, att barn, som från början visade sig deprimerade och håglösa, snart finge ökat självförtroende och lust att gripa sig an med arbete.

Vederbörande lärare i ett av de skoldistrikt på landsbygden, vari anordningar i denna riktning förekommit, anför i ett yttrande till skolutredningen följande: »Då jag vid avdelningens start fick ta hand om en del elever, som jag förut haft i en odifferentierad A-klass, märktes en tydligt stegrad arbetsglädje bland dessa, sedan de kommit i en klass, där de lättare kunde göra sig gällande.»

Erfarenheterna av ifrågavarande anordning ha dock icke uteslutande varit goda. Folkskolinspektören i Sydsånes västra inspektionsområde anser, att anordningen icke är önskvärd ur vare sig pedagogiska eller sociala synpunkter och att den därjämte är odemokratisk. Även Gävle stads folkskolinspektör omvittnar, att ifrågavarande klasser lätt fått karaktären av »fattigklasser», och det tillägges, att det vore bäst för barnens utveckling, om »i anden rika och fattiga» finge finnas bland varandra. Differentiering av arbetet inom klassens ram ansåges vara det mest önskvärda. Hälsingborgs stads folkskolinspektör, som i det hela har goda erfarenheter av anordningen, anför, att dylika klasser i enstaka fall visat sig vara mindre fördelaktiga för elevernas moraliska fostran, och från ett annat håll uppger, att en del målsmän äro missbelåtna med lärjungarnas placering i s. k. »sämre avdelning». Även folkskolinspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde har ställt sig kritisk till frågan om anordningens lämplighet. Enligt hans erfarenhet vilade något av andligt proletariat över atmosfären i svagklasserna. Detta berodde kanske på att man även i dessa klasser tillämpade samma metoder och sökte inlära samma kurser som i normalklasserna. Därigenom bleve undervisningen för mycket inriktad på slit och plugg. Skulle svagklasserna ha något existensberättigande, borde undervisningen anpassas efter klientelet, kurserna beskäras och åt arbetsmetoderna

ges mera av intresserat skapande. Med nu rådande rikedom på arbetsuppgifter av olika slag för individualisering av skolarbetet kunde det ifrågasättas, om svagklasserna vore behövlige. Det syntes, som om en annan väg vore att föredraga, nämligen att ge de läsbegåvade extra uppgifter, t. ex. ett främmande språk från och med klass fem. De obegåvade behövde de begåvades stimulans för att utvecklas, och detta att de svagare begåvade också utvecklades vore säkert ett lika stort riksintresse som att eleven vunnit en eller annan månad i tid för examen. Även folkskolinspektören i Bohusläns inspektionsområde påtalar det förhållandet, att samma fordringar uppställas för alla lärjungar, oberoende av om de undervisas i svagklass eller ej. Enligt hans mening kunde det icke vara motiverat att under sådana förhållanden avskilja en del mindre begåvade barn till svagklasser. Däremot vore det givetvis av betydelse, om de lärjungar, som i begåvningshänseende stode närmast hjälpklassklientelet, kunde avskiljas och erhålla en undervisning, anpassad efter deras utvecklingsmöjligheter.

Av från vissa skolledare inkomna yttranden framgår, att de bestämmelser, som för närvarande gälla i fråga om barnantalet i klasserna, tvingat lärjungantalet i klasserna i höjden till skada för undervisningen. I en del fall meddelas, att B-klasssystemet av denna anledning måst nedläggas. I detta sammanhang ha från flera håll framförts önskemål därom, att bestämmelserna i besparingskungörelsen om lärjungemedeltalet i klasserna måtte uppmjukas, så att särskilt medeltal komme att gälla för B-klasserna. En allmän mening synes vara, att lärjungantalet i dessa bör stanna vid omkring 20.

Förslaget om en begåvningsuppdelning av icke hjälpklassmässiga lärjungar har sin starkaste motivering i önskemålet, att folkskolan skall kunna föra sina normalt utrustade lärjungar till skolans mål, utan att kvarsittning annat än i undantagsfall skall behöva förekomma. Ur såväl undervisningens som uppfostrans synpunkt är kvarsittning i allmänhet en föga önskvärd eller ändamålsenlig åtgärd. Om i ett stort samhälle med rikt utvecklat skolväsen kvarsittningen antagit stora proportioner — i Malmö hade det förekommit, att ej mindre än 11 % av lärjungarna redan i tredje klassen varit kvarsittare under något år — och detta missförhållande icke är att tillskriva en bristande anpassning av skolans lärokurser, kan ett överförande till särskilda klasser av barn med svagare prestationsförmåga vara att anse som en lämplig åtgärd, om därigenom kvarsittning i väsentlig grad kan förebyggas.

Även andra skäl kunna anföras för en sådan uppdelning av lärjungarna. Genom barnantalets begränsning möjliggör den ett mera individualiserat arbetssätt och en större personlig omvårdnad om de enskilda lärjungarna, och den medför därigenom också gynnsammare arbetsförhållanden. Begränsningen av lärostoffet kan utföras mera rationellt, enär barnen ej förete

så stora skiljaktigheter i begåvning och arbetstakt som i normalklasserna. Av den redogörelse, som i det föregående lämnats för gjorda erfarenheter, framgår, att man också tyckt sig vinna andra fördelar av anordningen.

Å andra sidan kan anföras, att de angivna fördelarna kunna vinnas även genom andra åtgärder. De som vilja söka en lösning av det föreliggande problemet efter en annan linje än genom en uppdelning av lärjungarna efter begåvningsnivå, torde i allmänhet medge, att nämnda anordning kan vara till gagn med hänsyn till skolans rent kunskapsmeddelande uppgift. Men de göra gällande, att anordningen innebär en överbetoning av den intellektuella begåvnings betydelse samt ett underskattande av den sociala betydelsen av att barn med olika utrustning sammanföras i en och samma arbetsgemenskap. Enligt denna meningsriktning bör det avsedda ändamålet lämpligare kunna vinnas genom att undervisningen inom klassens ram individualiseras på ett sådant sätt, att uppgifterna så långt det är möjligt anpassas efter lärjungarnas olika förutsättningar. Sedan de hjälpklassmässiga lärjungarna avskilts, bör grundskolan, menar man, utan uppdelning av lärjungarna efter begåvning så organisera arbetet, att varje lärjunge är i stånd att lösa de uppgifter, som föreläggas honom, men att dessa uppgifter också kräva, att han efter måttet av sina krafter gör sitt bästa. Den utveckling av folkskolans arbetssätt, som under senare år fortgått, har främjat utbildandet av en undervisningsteknik, som skänker ökade möjligheter för en individualiserad undervisning. Som en förutsättning för ett framgångsrikt tillämpande av ett dylikt arbetssätt gäller dock, att lärjungantalet inom läraravdelningen hålles inom måttliga gränser. Även ur andra synpunkter framstår en reducering av nu gällande minimaltal för uppdelning av läraravdelning som ett av de viktigaste målen för reformsträvandena på folkskolans område. Vi framlägga i annat sammanhang förslag till positiva åtgärder härutinnan.

En annan utväg att öka de svaga lärjungarnas förmåga att följa med undervisningen, som inom vissa skoldistrikt redan i viss utsträckning praktiserats och som likaledes torde böra tagas under övervägande, är, att skolgångens början uppskjutes ett år för sådana barn, som vid inträdet i skolåldern ännu icke uppnått skolmognad. Efter förverkligandet av riksdagens beslut om ett allmänt genomförande av skolläkarinstitutionen kan även skolläkarens medverkan påkallas, för att i tveksamma fall ett sakkunnigt bedömande av lärjungarnas utvecklingsgrad före intagandet skall komma till stånd. Önskvärt är emellertid, att barn, som inträtt i skolåldern men icke äga skolmognad, kunna mottagas i lämpligt anordnad förskola.

Övervägande skäl synas tala för att hithörande problem underkastas en allsidig prövning i anknytning till praktiska försök efter olika linjer. I frågans nuvarande läge synas tillräckliga erfarenheter icke föreligga för att ett allmänt införande av systemet med särskilda klasser för här ifrågavarande

barn skulle kunna anbefallas. Det torde böra ankomma på det psykologisk-pedagogiska institutet att i samarbete med skolöverstyrelsen och vederbörande lokala skolledningar med uppmärksamhet följa denna verksamhet och utföra erforderliga jämförande undersökningar. Intill dess mera omfattande försök genomförts och bestämda slutsatser därav kunnat dragas, synes tillämpandet av anordningen med särskild undervisning av svagt begåvade barn ovanför hjälpklassstadiet, i den mån detta förutsätter avvikelser från gällande bestämmelser om barnantalet, böra göras beroende av skolöverstyrelsens medgivande i varje särskilt fall. Där anordningen icke medför särskilda kostnader, torde skoldistriktet hädanefter liksom hittills vara oförhindrade att utan särskilt tillstånd från central skolmyndighet tillämpa densamma.

4. Elitklasser.

Utöver de former för differentiering, som här omnämnts, förekommer ytterligare en, nämligen den, som sker i samband med det urval, som äger rum vid övergången till realskolan. Ett annat spörsmål är, om även därutöver en sovring bör äga rum, så att de allra bästa begåvningarna sammanföras till särskilda intelligens- eller elitklasser.

Att de svagt begåvade lärjungarnas problem blivit särskilt uppmärksammat inom folkskolan, synes vara naturligt. Dessa elever, som utgöra mindretalet i en vanlig klass, ha svårt för att draga tillbörligt gagn av undervisningen särskilt i stora klasser och ha större behov av direkt handledning, varjämte en önskan gjort sig gällande att underlätta arbetet i klasserna genom att fränksilja dessa lärjungar till särskilda avdelningar.

Ett lika starkt behov föreligger däremot knappast att avskilja de bästa begåvningarna. Dessa ha i allmänhet lättare för att finna sig till rätta och bringas till självverksamhet i en vanlig skolklass. I vårt land har anordningen med särskilda intelligensklasser inom folkskolan knappast varit föremål för några allvarligare försök, och erfarenheter att bygga på, då det gäller att taga ställning till frågan om lämpligheten av denna anordning, kunna därför icke framläggas. Att »begåvningarnas tillvaratagande» är av utomordentlig betydelse behöver ej särskilt framhållas, ej heller att kraven på lärarna, både på ett högre och på ett lägre stadium, att giva de mera begåvade eleverna tillräckligt stimulerande specialuppgifter inom klassarbetets ram många gånger kunna vara svåra att fylla. Det väsentliga synes emellertid vara, att de verkliga begåvningarna, de må tillhöra den ena eller den andra begåvningstypen, uppmärksammas och förhjälpas till högre undervisning, i den mån så är möjligt och deras håg står härtill. Spörsmålet om inrättande av särskilda elitklasser i folkskolan kan för närvarande knappast anses vara aktuellt. Frågan om lärjungarnas uppdelning

efter begåvning behandlas utförligare i skolutredningens betänkande om det inre arbetet.

I den mån i enskilda skoldistrikt eller skolor skulle finnas intresse för försök med elitklasser, synas gällande bestämmelser ej lägga hinder i vägen för sådana försök. Frågan torde för övrigt tillhöra dem, som komma att bli föremål för psykologisk-pedagogiska institutets undersökningar.

Kap. VI. Lärjunges flyttning till högre klass.

Enligt § 45 mom. 1 folkskolestadgan verkställes flyttning till högre klass på bestämda tider varje år med de lärjungar, vilka inhämtat den föregående klassens lärokurs. Därjämte må, om så befinnes vara för lärjungen och skolarbetet i det hela lämpligt, flyttning medgivas dels lärjunge, som på grund av psykisk efterblivenhet tillbragt två år i samma klass och visat sig icke kunna inhämta den eljest för flyttningen föreskrivna lärokursen, dels ock annan lärjunge, som på grund av särskilda omständigheter icke fullständigt inhämtat den ifrågavarande lärokursen.

Såsom huvudregel gäller alltså, att lärjunge för att kunna flyttas till högre klass skall ha inhämtat den föregående klassens lärokurs. Tidigare gällde endast denna regel. Efter förslag av 1940 års skolutredning infördes i § 45 folkskolestadgan från och med den 1 juli 1942 bestämmelse om att psykiskt efterbliven lärjunge i vissa fall kan flyttas till högre klass utan att ha inhämtat den eljest för flyttning föreskrivna lärokursen. Från och med den 1 januari 1944 tillkom sedan — efter förslag av 1939 års betygssakkunniga — bestämmelse om att lärjunge, som på grund av särskilda omständigheter icke fullständigt inhämtat lärokursen i en klass, ändock må kunna flyttas till högre klass.

Bestämmelserna angående flyttning till högre klass ha föranlett olika tolkningar av vad som bör inläggas i uttrycket »inhämtat den föregående klassens lärokurs». I vissa skoldistrikt har uttrycket tolkats bokstavligt, så att — fränsett de psykiskt efterblivna — endast sådana lärjungar flyttats, vilka erhållit minst vitsordet godkänd i samtliga läroämnen. Underbetyg i övningsämne har merendels icke ansetts böra tillmätas avgörande betydelse. I allmänhet har man dock ansett sig kunna tillämpa en friare tolkning av innehållet i ifrågavarande bestämmelser. Frågan om lärjunges flyttning har bedömts under hänsynstagande till vad som i det särskilda fallet kunde anses vara bäst förenligt med lärjungens bästa. Andra synpunkter måste nämligen i stor utsträckning göras gällande, då fråga är om lärjunges flyttning till högre klass i folkskola, än beträffande dylik flyttning i läroverk. Folkskolans egenskap att vara obligatorisk skola för alla barn, som icke annorstädes erhålla motsvarande undervisning, medför, att lärjunge i enstaka fall bör

flyttas till högre klass, ehuru han icke inhämtat hela lärokursen. I annat fall skulle en lärjunge, t. ex. på grund av bristande färdighet i rättskrivning, kunna komma att stanna i någon av skolans lägsta klasser, ända tills han vid skolpliktstidens slut avginge från skolan. Det synes uppenbart, att detta skulle lända till skada ej blott för ifrågavarande lärjunge utan för skolan i övrigt. Ett stöd för detta betraktelsesätt lämnade de år 1936 utfärdade nya bestämmelserna angående villkor för lärjunges avgång från folkskolan, enligt vilka lärjunge kunde erhålla avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan, även om han erhållit lägre vitsord än godkänd i två läroämnen, dock icke i både modersmålet och räkning. Genom den från och med den 1 januari 1944 gällande bestämmelsen om att lärjunge må flyttas, även om han icke fullständigt inhämtat den föregående klassens lärokurs, ha skoldistriktet uttryckligen tillerkänts rätt att tillämpa ett friare bedömande av frågor rörande lärjunges flyttning.

Vi anse det vara av vikt, att bestämmelserna angående flyttning mellan klasserna så formuleras, att större enhetlighet uppnås vid den praktiska tillämpningen av dessa bestämmelser i de olika skoldistriktet. Då man vill söka få till stånd enhetligare regler för flyttning till högre klass, spelar otvivelaktigt själva betygsfrågan en avgörande roll. Både för folkskolan själv och för de skolor, som mottaga elever från folkskolan, är det angeläget, att betygssättningen blir så enhetlig och rättvis som möjligt. Vi ha i annat sammanhang i detta syfte förordat införande av standardiserade prov. Sedan innehållet i betygsterminologien blivit fixerat och i praktiken erkänt och tillämpat, blir det också lättare att tillämpa en enhetlig princip vid avgörande av frågor om flyttning till högre klass.

För att större enhetlighet härvidlag skall kunna komma till stånd, torde det emellertid i stadgan klarare böra utsägas, i vilka fall flyttning må medgivas lärjunge, som icke kan hänföras till gruppen psykiskt efterblivna men som på grund av särskilda omständigheter icke fullständigt inhämtat den föregående klassens lärokurs.

De särskilda omständigheter det här blir frågan om äro av olika slag. För vissa lärjungar bereder t. ex. rättstavningen stora svårigheter, medan de på övriga områden väl kunna hävda sig. Andra kunna icke erhålla godkänt betyg i ämnet matematik, ehuru de i övriga ämnen ha godkända eller goda betyg. Föreligger svårighet för ett bestämt ämne, kan det vara mindre fördelaktigt att låta vederbörande gå om klassen. 1939 års betygssakkunniga framhålla bland annat, att sådana lärjungar genom upprepad kvarsittning kunna komma att få avgå från lägre klass i folkskolan än avslutningsklassen och alltså endast stifta bekantskap men en del av skolans kurs. Sjukdom under viss del av läsåret eller flyttning till en annan skolmiljö kan också vara orsak till att en normalbegåvad lärjunge icke erhåller godkänt betyg i alla skolans läroämnen. I sådana fall torde flyttning till högre klass ofta ändock vara att rekommendera.

Enligt § 47 folkskolestadgan kan lärjunge utan kompensation av överbetyg erhålla avgångsbetyg från skolan med lägre vitsord än godkänd i två läroämnena, dock icke både modersmålet och räkning. Att härvid överbetyg i något eller några ämnen icke fordras torde vara berättigat, då en lärjunge, som passerat alla klasser i folkskolan, icke utan tvingande skäl bör hållas kvar ytterligare ett år i avgångsklassen. Vi anse emellertid, att vid flyttning till högre klass ett något strängare förfarande kan vara motiverat, då ju lärjunge genom förberedelse för särskild prövning kan få tillfälle att komplettera sina kunskaper. I exempelvis sådana fall, då lärjunge genom uppenbar lättja visat försumlighet i sitt arbete, bör enligt vår mening viss kompensation av överbetyg kunna krävas vid flyttning med underbetyg till högre klass. På vissa håll kräves redan nu viss kompensation, t. ex. i form av Ba i två andra läroämnena. Vi finna dock, att lärjunge efter bedömande i varje särskilt fall må kunna erhålla flyttning till högre klass med två underbetyg, dock icke i både modersmålet och matematik. Bestämmelsen i § 45 mom. 1 folkskolestadgan torde böra bringas i överensstämmelse härmed. Beträffande lärjunge, som på grund av psykisk efterblivenhet tillbragt två år i samma klass, bör den nuvarande bestämmelsen angående flyttning bibehållas.

Lärjunge, som övergår från realskolelinje till folkskolelinje, bör under förutsättning att hans betyg i de ämnen, som ingå i folkskolans lärokurs, berättiga honom till flyttning enligt för folkskolan gällande bestämmelser, placeras i den klass på folkskolelinjen, som han skulle varit berättigad att tillhöra, om han tillbragt hela sin skoltid på folkskolelinje och varje år blivit flyttad till närmast högre klass.

Enligt § 45 folkskolestadgan skall flyttning till högre klass äga rum på bestämda tider varje år. Sådan flyttning äger i regel rum vid varje läsårs slut. I folkskolestadgan finnes ingen bestämmelse om att lärjunge, som icke blivit uppflyttad vid läsårets slut, må kunna pröva in i den högre klassen vid nästföljande läsårs början. Däremot är bestämmelse angående sådan prövning i allmänhet intagen i de olika skoldistriktens reglementen. Då lärjunge, som vid läsårets slut icke blivit uppflyttad till högre klass, alltid bör ha möjlighet att efter komplettering av sina kunskaper pröva in i den högre klassen, bör folkskolestadgans § 45 erhålla ett nytt moment av följande lydelse: »Lärjunge, som vid läsårets slut icke blivit uppflyttad till högre klass, må vid nästföljande läsårs början kunna anmäla sig till prövning för sådan uppflyttning. Uppfyller lärjungen vid denna prövning de för flyttning föreskrivna villkoren, skall uppflyttning till den högre klassen äga rum.»

Från olika håll har framförts, att lärjunge, som vid början av ett nytt läsår inskrives vid annan skola än den, han under nästföregående läsår tillhört, ej sällan företer ett terminsbetyg, som saknar anteckning om huruvida vederbörande vid föregående läsårs slut flyttats till högre klass eller icke. Om lärjunge därvid uppvisar ett terminsbetyg med t. ex. ett eller två

underbetyg, uppstår tveksamhet om i vilken klass han skall placeras. I anledning härav torde § 45 folkskolestadgan böra kompletteras med en bestämmelse, som anger, att anteckning om huruvida lärjunge uppflyttats till högre klass eller icke av läraren skall införas på betyg, som tilldelas lärjungen vid läsårets slut. Sker uppflyttning vid nästföljande läsårs början, bör anteckning härom göras i det vid föregående läsårs slut meddelade betyget. Möjligen kan det vara mest praktiskt, att — i likhet med vad som enligt § 47 folkskolestadgan gäller beträffande avgångsbetyg — föreskrift lämnas i § 45 om att betyget vid läsårets slut skall utfärdas enligt av skolöverstyrelsen fastställt formulär.

Kap. VII. Lärarnas arbetsområden.

Småskolans tillkomst och utveckling. 1842 års folkskolestadga räknade med endast två skolformer: fasta och — såsom ett provisorium — flyttande folkskolor. I regel skulle i varje stadsförsamling och i varje socken på landet finnas minst en fast folkskola med vederbörligen godkänd lärare. Där medellöshet eller lokala förhållanden hindrade inrättandet av fast skola, kunde dock undervisningen tills vidare ombesörjas i flyttande skola. För alla lärare i folkskolan gällde samma kompetensvillkor.

Folkskoleväsendet betraktades som en kommunernas angelägenhet, och kostnaderna för den obligatoriska folkskolans inrättande och upprätthållande skulle i regel helt och hållet bestridas av skoldistriktet, som därigenom åsamkades betungande utgifter. Statsbidrag utgick under folkskolans första tid endast i sådana fall, då skola därförutan ej kunde komma till stånd. Av ekonomiska skäl sökte många skoldistrikt fylla sitt behov av skolor genom att inrätta — förutom den folkskola med examinerad lärare, som författningsenligt måste finnas inom distriktet — s. k. *mindre skolor* med oexaminerade lärare. År 1853 utfärdades en författning, vari medgavs, att dylika skolor finge inrättas, där hemman, torp eller lägenheter voro så avlägsna, att barnen icke utan svårighet kunde begagna den skola, som hade examinerad lärare. Dessa mindre skolor, som under nu angivna förutsättningar kunde ersätta folkskolan, gävo upphov till den *mindre folkskolan*. De kompetenskrav, som ställdes på lärarna — också kvinnliga lärare kunde här komma i fråga — avspeglade torftigheten i det kunskapsmått, som meddelades. För att anses behörig till lärarbefattning vid mindre skola fordrades endast, att vederbörande vore känd för god frejd och kristligt leverne samt genom prov inför pastor och skolstyrelse visat sig kunna obehindrat läsa svenskt och latinskt tryck, äga god kristendomskunskap efter katekesen, inneha de enklaste begreppen om räknekonsten samt besitta förmåga att undervisa i dessa stycken.

Ur de mindre skolorna utvecklades även *småskolan*, likaledes med oexaminerade lärare men med en helt annan uppgift än den mindre folkskolan. Småskolan infördes i skollagstiftningen genom beslut vid 1856/58 års riksdag. Statsbidrag beviljades för att uppmuntra skoldistriktet till inrättande av småskolor. Undervisningen av nybörjare i den odelade folk-

skolan, som mottog skolbarn i alla åldrar, hade visat sig taga allt för mycken tid i anspråk till förfång för undervisningen av de äldre lärjungarna. Tillkomsten av småskolor, där nybörjarna fingo inhämta de första elementerna i läsning, skrivning och räkning, innebar därför en väsentlig förstärkning av folkskolans undervisning. Ursprungligen avsåg beslutet om småskolors inrättande endast landsbygden, men vid följande riksdag utsträcktes det till att gälla även för städerna, och stads- och landsförsamlingar likställdes i fråga om rätt till statsbidrag för småskolor. I motsats till den mindre folkskolan, som var avsedd att såsom en undantagsform ersätta folkskolan i dess helhet, betraktades småskolan som en normal skolform, som kunde införas oberoende av avståndet till folkskolan, och den vann hastigt stor utbredning.

I skoldistriktet framträdde emellertid en stark tendens att låta småskolan gå utanför sin egentliga uppgift och låta den helt ersätta folkskolan, en utveckling som innebar en allvarlig fara för vår folkundervisning. När folkskolinspektionen år 1861 började sin verksamhet, blev det en av dess första och mest angelägna uppgifter att medverka till en ändamålsenlig organisation av småskolan samt en avgränsning mellan folkskolans och småskolans arbetsområden. På folkskolinspektionens tillskyndan stadgades år 1871 såsom villkor för statsbidrag till småskola, att denna skulle motsvara sådana skolors ändamål att meddela det första förberedande kunskapsmåttet för nybörjare. Den egentliga folkskolan skulle ha till huvudföremål de mera försigkomna barnens undervisning. Vid samma tid försiggick en omdaning av folkskolans inre arbete även i andra avseenden. Växelundervisningen, som dittills varit förhärskande, avskaffades, och klassindelning infördes i folkskolan.

Lärarna vid småskolorna voro, såsom tidigare nämnts, till en början oexaminerade. På 1870-talet började emellertid särskilda småskoleseminarier upprättas, oftast på enskilt initiativ eller genom landstingens försorg. Enligt en kungörelse år 1878 utgingo större statsbidrag till sådana lärare, som voro examinerade. Det dröjde emellertid länge, innan föreskrift om vederbörlig examen intogs i folkskolestadgan såsom ett nödvändigt villkor för anställning som lärare vid småskola. Detta skedde först år 1918, då ordinarie anställning infördes för småskollärare och för sådana lärare stadgades samma behörighetsvillkor som för folkskollärare utom i det avseendet, att även småskolläraryxamen här skulle gälla. I praktiken hade dock långt tidigare småskolläraryxamen i regel beklänts med examinerade lärarinnor.

Utvecklingen under den obligatoriska folkskolans första årtionden ledde alltså till att skolan uppdelades i småskola och egentlig folkskola. Dessa skilde sig från varandra med hänsyn till lärjungarnas åldersstadium och lärokursens omfattning samt lärarnas behörighets-, anställnings- och lönevillkor.

Med hänsyn till småskolans historiska tillkomst är det förklarligt, att den till att börja med betraktades såsom en särskild men liksom senare fortsättnings-skolan med folkskolan sammanhängande skola. I normalplanerna av 1878, 1889 och 1900 funnos skilda avdelningar för småskolan, som normalt var 2-årig, och folkskolan, som omfattade de övriga obligatoriska skolåren. I sitt arbete Den svenska folkskolan och dess uppgifter påpekar N. O. Bruce, att det till följd av denna dualism mellan småskola och egentlig folkskola kom att mellan andra och tredje skolåret uppstå en klyfta, som ej kunde sägas vara betingad av psykologiska skäl.

Med skolväsendets fortskridande utveckling ökades kraven på småskolans undervisning, och småskolläraernas utbildning förbättrades efter hand.

Folkundervisningskommittén, som i ett stort sammanhang behandlade lärarutbildningen samt folkskolans organisatoriska och pedagogiska problem, kom till den slutsatsen, att utvecklingen i vårt land liksom i andra länder skulle leda till en enhetlig lärarutbildning. Den skillnad, som här upprätthölls mellan två lärarkategorier med skilda tjänstgöringsområden, vore visserligen historiskt förklarlig och ekonomiskt grundad, men den ägde enligt kommitténs mening icke något inre berättigande. Behovet av bildning och pedagogisk insikt hos läraren gjorde sig nämligen i det stora hela i lika mån gällande på barnskolans alla stadier. Kommittén gjorde i detta spörsmål följande uttalande: »Utvecklingen visar oförtydligt hän på en framtida, för alla lärare och lärarinnor i små- och folkskola lika och gemensam utbildning.» Det bör emellertid erinras om att folkskolan i vårt land vid den tid, då detta uttalande gjordes, i regel omfattade sex årsklasser, ehuru kommittén även planerade för en utveckling mot 7-årig skola på frivillighetens väg.

I 1919 års undervisningsplan behandlades folk- och småskola såsom en enhetlig skola med genomgående klassindelning. Fortfarande gjordes dock skillnad mellan ett småskolestadium, som i samtliga i undervisningsplanen upptagna skolformer var 2-årigt, och ett folkskolestadium, som i 7-årig skola omfattade fem och i 6-årig skola fyra årsklasser.

Vid de diskussioner, som föregingo 1936 års beslut om obligatorisk 7-årig folkskola, framfördes tanken, att om folkskolan gjordes obligatorisk 7-årig, småskolans lärare skulle i större utsträckning än tidigare förekommit kunna bestrida undervisningen jämväl i den egentliga folkskolans första klass. Härigenom skulle en viss lättnad kunna beredas undervisningen på särskilt B 2-skolans folkskolestadium, som eljest komme att omfatta fem klasser. Den egentliga folkskolan skulle alltså även efter skolpliktens förlängning förbli 4-årig, men byggd på en 3-årig småskola.

De sakkunniga, som år 1934 fingo uppdraget att utarbeta förslag till obligatorisk 7-årig folkskola, upptogo också spörsmålet, om denna skola borde omfatta allenast en av de båda förekommande typerna 2-årig småskola + 5-årig egentlig folkskola och 3-årig småskola + 4-årig egentlig folkskola,

eller om båda typerna alltjämt borde få förekomma vid sidan av varandra. De sakkunniga funno i sitt år 1935 avgivna betänkande (Statens offentliga utredningar 1935: 58, sid. 105 o. ff.), att den treklassiga småskolans syfte icke vore detsamma vid folkskolans huvudformer och vid dess undantagsformer. I förra fallet avsåge den beredande av lätnad för undervisningen på folkskolestadiet, i det senare fallet vore dess egentliga syfte att förstärka småskolan. Vad undantagsformerna (skolor med halvtidsläsning) beträffade, syntes det klart, att det under vissa förhållanden för undervisningen i dess helhet i en sjukklassig skola kunde anses vara av större värde att erhålla en förstärkning av småskolestadiet genom att småskolans kurs delades upp på tre klasser än att på ett ur undervisningssynpunkt svagt småskolestadium byggdes ett 5-årigt folkskolestadium. Beträffande B-formerna syntes väl vid ett mera ytligt betraktande av spörsmålet om treklassig småskola och fyreklassig folkskola en dylik anordning kunna anses innebära en lämplig fördelning av undervisningen på de olika lärarkrafterna. Såge man emellertid på möjligheten att organisatoriskt ordna undervisningen i här avsedda småskoletyp, syntes det ganska tydligt framgå, att anordningen snarast innebure en försämrad undervisning i jämförelse med den på 2-årig småskola byggda femklassiga folkskolan. Vad man i detta sammanhang måste beakta vore, att undervisningen i småskolan avser nybörjare. Dessa lärjungar måste följaktligen i största utsträckning bliva föremål för omedelbar undervisning. Skulle nu i småskolan undervisning även meddelas åt en folkskoleklass i den för denna avsedda lärokursen, måste självfallet den direkta undervisningen i småskolekursen i väsentlig grad beskäras. Den eljest brukade metoden att tillgripa kursväxling för minskande av olägenheterna av samtidig undervisning av tre eller flera klasser kunde ej i här avsedda fall användas, då småskolans lärjungar, vilka icke inhämtat läsandets och skrivandets grunder, självfallet icke kunde inordnas i ett genomfört kursväxlingssystem. Även praktiska erfarenheter, som vunnits i småskolor, vari samma undervisningsavdelning innefattade både småskolestadiets två årsklasser och en årsklass på det egentliga folkskolestadiet, vore av den beskaffenhet, att skolformen i fråga icke borde anbefallas till allmänt införande. Den normala anordningen vid den obligatoriska 7-åriga folkskolan borde vara, att småskolestadiet omfattade första och andra klassen och folkskolestadiet de övriga fem klasserna. Under vissa lokala förhållanden och särskilt då fråga vore om halvtidsläsande skolor, där typen 3-årig småskola + 4-årig egentlig folkskola redan vunnit hävd eller eljest kunde anses fördelaktig, borde dock även denna sistnämnda anordning få förekomma. Vad åter A-skolan beträffade, vore sakläget i viss mån annorlunda. I denna skolform hade det tredje skolåret i högre grad prägeln av ett genomgångsstadium, som förmedlade övergången från småskolans till folkskolans lärokurs. De sakkunniga funno dock övervägande skäl tala för att även framgent undervisningen från och med tredje skolåret vid skolor av A-form medde-

lades av manliga eller kvinnliga folkskollärare. Till denna mening anslöt sig även skolöverstyrelsen.

I proposition nr 99 till 1936 års riksdag uttalade chefen för ecklesiastikdepartementet i anslutning till de sakkunnigas utredning som sin mening, att småskolestadiet normalt borde omfatta de två första klasserna och folkskolestadiet de fem övriga klasserna, dock med möjlighet att, därest lokala eller andra förhållanden så motiverade, anordna 3-årigt småskolestadium och 4-årigt folkskolestadium. Mot vad sålunda föreslagits hade riksdagen intet att erinra.

Vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition till 1937 års riksdag angående lönereglering för folk- och småskollärare förklarade statsutskottet (nr 140, sid. 56), att det bedömt småskollärarinnornas lönefråga mot bakgrunden av deras dittillsvarande utbildnings- och arbetsförhållanden. Den höjning av fordringarna för tillträde till småskoleseminarium, som innefattades i 1936 års riksdags beslut angående omorganisation av småskoleseminarierna, syntes emellertid utskottet kunna tagas till intäkt för en förbättrad löneställning för de småskollärarinnor, som komme att utbildas enligt den nya ordningen, därest en sådan åtgärd förbundes med allmän skyldighet för småskollärarinnorna att meddela undervisning jämväl i folkskolestadiets lägre årsklasser. En dylik generell utsträckning av deras arbetsuppgifter syntes motiverad med hänsyn till den förbättrade utbildning, som komme ifrågavarande småskollärarinnor till del, och förefölle även ur andra synpunkter vara av värde. Denna fråga borde vidare utredas genom Kungl. Maj:ts försorg, varom riksdagen borde göra framställning. Enär tidigast efter två år skulle från småskoleseminarium utexamineras elever enligt den nya ordningen, hade frågan dock icke omedelbar aktualitet.

När frågan om avgränsningen av småskollärarinnornas tjänstgöring åter kom upp vid 1942 års riksdags behandling av Kungl. Maj:ts proposition rörande folkskolans avlöningsreglemente, gjorde riksdagen (nr 443, sid. 9) det uttalandet, att frågan om den riktiga inbördes avvägningen av småskollärarnas löner i jämförelse med folkskollärarnas icke kunde på ett definitivt sätt upptagas till omprövning, förrän det slutliga resultatet av 1940 års skolutrednings pågående arbete föreläge och ställning tagits till spörsmålet om småskolans och folkskolans inbördes förhållande i organisatoriskt hänseende.

Enligt den nuvarande ordalydelsen av folkskolestadgans första paragraf meddelas den allmänna barnundervisningen i folkskolan, som innefattar småskola, där den grundläggande undervisningen meddelas, och egentlig folkskola, där undervisningen fullföljes och avslutas. Där barnantalet är litet, må dock jämväl den grundläggande undervisningen meddelas i den egentliga folkskolan.

Såsom framgår av den nu lämnade redogörelsen, har småskolan på grund av bestämmelser i folkskolestadga och undervisningsplan kommit att

begränsas till klasserna 1—2, medan till den egentliga folkskolan hänförts de därefter följande klasserna. Uppdelningen på en 2-årig småskola och en följande egentlig folkskola ägde rum vid en tid, då folkskolan var högst 6-årig. Denna uppdelning har framgått som ett resultat av den historiska utvecklingen, samt oförändrad kommit att bibehållas även sedan folkskolan vuxit i höjden. Även om det tidigare kunde anses naturligt, att det lägre stadiet omfattade två år, kan man emellertid icke utan vidare räkna med att en sådan uppdelning är lämplig, om folkskolan utbygges med flera klasser.

Småskollärares tjänstgöring på folkskolestadiet. Som redan antytts, förekomma även småskolor, som avvika från undervisningsplanen däri, att de utöver småskolestadiet omfatta delar av det egentliga folkskolestadiet, s. k. tre- och fyrtklassiga småskolor. I dessa bestrides undervisningen av småskollärare även i klasser, som tillhöra folkskolestadiet. Småskollärare kan vidare i egenskap av biträdande lärare anställas för tjänstgöring på folkskolestadiet vid folkskola, där minst en ordinarie folkskollärare är anställd, dock allenast under förutsättning, att det enligt folkskolinspektörens vitsord kan ske utan men för folkskolan. Denna anordning har tidigare förekommit i ganska stor omfattning bland annat i Malmö, där undervisning i tredje klassen under många år regelbundet omhänderhades av småskollärare. Även vid de mindre folkskolorna bestrides all undervisning av småskollärare, som följaktligen här tjänstgöra även på hela det egentliga folkskolestadiet. För att belysa, i vilken omfattning småskollärare undervisa på folkskolestadiet, ävensom utvecklingens riktning i ifrågavarande hänseende lämnas i det följande uppgifter härom, avseende vårterminerna 1920 och 1944.

Vid slutet av vårterminen 1920 funnos i hela riket 294 läraravdelningar, som utom småskolestadiet inrymde även tredje klassen, och 82, som inrymde klasserna 1—4. Vårterminen 1944 funnos 118 heltidsläsande (bv) och 27 halvtidsläsande (cv) eller sammanlagt 145 läraravdelningar, vid vilka småskollärarinna tjänstgjorde och som omfattade en eller två småskoleklasser och en eller två folkskoleklasser. Antalet mindre folkskolor (D 1, D 2 och D 3) minskades från 2 524 vårterminen 1920 till 853 vårterminen 1944. Antalet tjänster för biträdande lärare vid folkskola sjönk under samma period från 1 050 till 339. Uppgifterna utvisa, att antalet tre- eller fyrtklassiga småskolor är så ringa, att denna variantform saknar praktisk betydelse. De mindre folkskolorna och systemet med biträdande lärare i folkskolan äro under snabb avveckling.

Samtidigt med att småskollärarnas tjänstgöring på folkskolestadiet avvecklats, har å andra sidan den tjänstgöring av folkskollärare på småskolestadiet, som tidigare förekommit i Stockholm och några andra städer, genom ändrade statsbidragsbestämmelser bragts att upphöra. I en år 1928 utfärdad kungörelse föreskrevs nämligen, att om folkskollärare har sin tjänstgöring uteslutande eller till övervägande del förlagd till småskolestadiet,

statsbidrag till sådan lärares avlöning skall utgå enligt de grunder, som gälla för lärare i småskola i motsvarande ställning.

Enligt § 23 mom. 5 folkskolestadgan äger vederbörande skolstyrelse befo-genhet att, där förhållandena så påkalla, vidtaga nödiga förändringar i arten av lärares tjänstgöring. Härvid gäller emellertid, att tjänstgöringen skall huvudsakligen vara förlagd för folkskollärare och biträdande lärare till folkskolestadiet och för småskollärare till småskolestadiet. För att numera stad-gad 28 timmars tjänstgöringsskyldighet skall bli fullgjord, måste småskol-lärare ofta tilldelas viss, mindre omfattande tjänstgöring på folkskolestadiet. Denna fyllnadstjänstgöring kan fullgöras i olika ämnen men uttages i all-mänhet i form av slöjdundervisning. Småskollärare tjänstgöra i någon ut-sträckning på folkskolestadiet, även när förstärkningsanordningar tilläm-pas vid B-skolor. Denna tjänstgöring innefattar vanligen två veckotimmars undervisning i modersmålet i klasserna 3—4.

Sammanfattningsvis kan sägas, att anordningarna med mindre folkskolor och biträdande lärare ställts på avskrivning och inom en nära liggande fram-tid helt torde komma att upphöra. Småskollärarnas tjänstgöring har i stort sett begränsats till det 2-åriga småskolestadiet, och folkskollärarnas har för-lagts till det egentliga folkskolestadiet utom i de skolformer, där samma läraravdelning omfattar både folk- och småskolestadiet.

Lärarnas utbildning och tjänstgöringsområde i andra länder. Den skillnad, som i vårt land upprätthålles mellan två skilda arbetsområden inom folk-skolan, förutsättande en lägre och en högre lärarkompetens, är i stort sett att betrakta som en rent svensk företeelse. Av främmande länder torde endast Finland uppvisa en direkt motsvarighet. De två första skolåren bilda där den s. k. lägre folkskolan med lärare, som utbildats vid lägre folk-skoleseminarier med 2-årig kurs. De följande klasserna utgöra den högre folkskolan, vars lärare utexaminerats från högre folkskoleseminarier. Ut-bildningstiden vid sistnämnda seminarier utgör 2, 4 eller 5 år, beroende på om utbildningen bygger på studentexamen, genomgången mellanskola eller folkskolans lärokurs. I praktiken ha dock lärare med den lägre kompeten-sen svårt att göra sig gällande i konkurrensen om tjänster i städerna, var-för dessa i regel tillsätts med från högre folkskoleseminarium utexami-nerade lärare. I början av år 1945 har framlagts ett sakkunnigbetänkande med förslag till en reform av den finska lärarutbildningen. Enligt förslaget skulle inträdesfordringarna väsentligt höjas och för full kompetens som lärare erfordras en särskild kompletteringsexamen, som förutsätter ett års fortsatta studier och får avläggas först efter det vederbörande lärare för-värvat minst två års folkskolepraktik. En grundexamen föreslås, som skulle avläggas på ett år kortare tid än folkskollärarexamen men skänka behö-righet endast för vikariat och för tjänster på folkskolans lågstadium, till vilket klasserna 1—3 hänföras. Man räknar dock med att lärarna i allmän-

het skola förvärva den högre kompetensen. Specialisering av folkskolläraryt- utbildningen för olika skolformer skulle kunna ske, bland annat i samband med den föreslagna kompletteringsexamen. — I Danmark får på landsbygden inrättas s. k. Forskole, där barn under 10-årsåldern undervisas av lärarinnor med 2-årig utbildning. I städer och även i andra kommuner med »købstadordnet» folkskoleväsen skall undervisningen i alla folkskolans klasser och således även på nybörjarstadiet meddelas av lärare med folkskollärarkompetens. I Norge har utbildningen av småskollärarytor sedan åtskilliga år upphört, och den högre lärarkompetensen kräves av alla lärare. Även i Tyskland, Österrike och Holland är lärarnas utbildning sådan, att den behörighet den skänker icke är begränsad till viss del av folkskolan. I England måste man för att erhålla behörighet som lärare vid folkskola genomgå antingen 2-årigt seminarium eller 4-årig utbildning vid universitet. Båda utbildningsformerna bygga på ungefär samma förkunskaper och medföra samma kompetens.

Utredningar och framställningar rörande ändring av småskollärarytor arbetsområde. Förslag till en förändring av småskollärarytor arbetsområde har framlagts i en av styrelsen för Sveriges småskollärarytor n e f ö r b u n d den 5 november 1942 till Kungl. Maj:t ingiven framställning, vilken emellertid närmast åsyftade en reform av småskollärarytorutbildningen. Förbundet fann den på 1936 års seminariereform grundade småskollärarytorneutbildningen vara otillfredsställande och önskade en med folkskollärarytor likvärdig utbildning, varmed avsågs, att den skulle bygga på samma förkunskaper, omfatta lika lång tid och skänka lika god allmänbildning som folkskollärarytor men i praktiskt-pedagogiskt avseende specialiseras för undervisning på lågstadiet. Småskollärarytor utbildning skulle enligt framställningen särskilt taga sikte på de fyra första skolårens undervisning, och gränserna mellan de båda lärarkategoriernas arbetsområden borde i samband därmed justeras.

Väsentligen ur besparingssynpunkt behandlas frågan om småskollärarytor arbetsområde i en av besparingsberedningen till chefen för finansdepartementet den 4 januari 1943 ingiven promemoria. Enligt beredningen borde det undersökas, huruvida icke småskollärarytor i avsevärt större utsträckning än hittills kunde användas för undervisning även på folkskolestadiet. Det kunde göras gällande, att lärarinnor med småskolutbildning väl passade även för det åldersstadium, som eleverna i tredje, eventuellt även i fjärde klassen i folkskolan representera. Ett utbyte i lämplig utsträckning av folkskollärarytor mot småskollärarytor skulle medföra avsevärda kostnadsbesparingar för det allmänna såväl för lärarlöner som för seminarieorganisationen. Därest tredje klassen i folkskolan hänfördes till småskolestadiet eller småskollärarytor normalt skulle undervisa i både tredje och fjärde

klassen, syntes det emellertid enligt beredningen bli nödvändigt att anpassa undervisningsplanerna härtill. Även andra skolorganisatoriska spörsmål kunde uppkomma. Det närmare bedömandet av dessa frågor syntes ligga inom området för 1940 års skolutrednings arbete. Den årliga kostnadsbesparingen beräknades enligt det ena alternativet till 3 600 000 kronor och enligt det andra till 12 000 000 kronor. Beredningen räknade icke med någon förstärkning av småskolläraryrinnornas utbildning eller med någon lönekomensation, för den händelse deras tjänstgöring utsträcktes till ett högre skolstadium.

Beredningens uttalande är icke enhälligt. Reservationer ha med olika motivering anförts av två ledamöter, numera landshövdingen C. Jonsson och generaldirektören N. Löwbeer.

Den förre ansåg det icke pedagogiskt lämpligt och i varje fall icke i längden ekonomiskt fördelaktigt att hänföra fjärde folkskoleklassen till småskolestadiet. En dylik anordning skulle nämligen medföra så starka krav på ändrad löneställning för småskolläraryrinnornas vidkommande, att den väntade besparingen komme att förändras i sin motsats. Däremot hade reservanten ingenting att invända mot en undersökning rörande lämpligheten av en 3-årig småskola. I skolor av B-typ kunde tredje klassens hänförande till småskolestadiet måhända vara en ändamålsenlig organisation, framför allt därför att det underlättade införandet av det sjunde skolåret.

Reservanten Löwbeer uttalade bland annat, att han med all uppskattning av småskolläraryrinnornas skicklighet och lämplighet för de båda första skolåren befarade, att den av beredningen ifrågasatta anordningen — allmänt genomförd, där så organisatoriskt sett låte sig göra, och utan en förstärkning av den nuvarande småskolläraryrinnorutbildningens kvalitet — komme att medföra en försämring av folkskolans undervisningsresultat. Farhågorna gällde projektet i dess helhet men i all synnerhet tanken på att även i fjärde klassen använda småskolläraryrinnor. Vår folkskolas standard vore ingalunda överflödigt hög, och med hänsyn till dess betydelse för majoriteten av befolkningen måste man ställa sig ytterst betänksam mot varje åtgärd, som kunde riskera någon del av denna standard. Den nu angivna ståndpunkten vederlades på intet sätt av det kända förhållandet, att i enstaka fall småskolläraryrinnor nått ett gott undervisningsresultat även i klasser över det nuvarande småskolestadiet.

I motion nr 31 i Första kammaren vid 1945 års riksdag av herr F a l l a n d e r m. fl. anfördes bland annat: Den på landsbygden vanligast förekommande skolformen vore 6-årig B-2-skola, i vilken de två lägsta årsklasserna bildade en småskolavdelning och de fyra högre en folkskolavdelning. 7-årig skolplikt vore emellertid på många håll redan genomförd och från och med höstterminen 1948 skulle den vara införd i alla skoldistrikt. Folkskolavdelningen komme härvid att bestå av fem årsklasser. På grund av en dylik orimlig fördelning av eleverna kunde utvecklingen i många landsbygds-

distrikt beräknas bli följande: småskolavdelningen befinnes i krympande distrikt snart alltför liten, varför den indrages och eleverna skjutas till en annan skola; svårigheterna att bemästra undervisningen i folkskolavdelningen med dess fem årsklasser visa sig oöverkomliga, varför sjunde klassen centraliseras. Dyrbara skolskjutsar skulle alltså beredas de yngsta och de äldsta barnen. Här skulle en utsträckning av småskollärarinnornas tjänstgöring till att omfatta även tredje klassen bli av avgörande betydelse. En dylik anordning skulle bli så mycket lättare att genomföra, om första klassens undervisningstid avkortades till 14 timmar per vecka, varigenom lärarinnan skulle få ett avsevärt antal timmar till undervisning av de två mera skolvana årsklasserna. Folkskolavdelningen skulle komma att omfatta fyra årsklasser och därigenom bli mera lätthanterlig. Genom en sådan reform skulle många skolskjutsar göras överflödiga. I motionen, vari jämväl åberopats ovan återgivna reservation av landshövdingen Jonsson samt ett uttalande av folkskolinspektören Y. Norinder till förmån för övergång till ny läraravdelning först efter tredje skolåret, hemställdes, att försök måtte anordnas i huvudsaklig överensstämmelse med de i motionen framförda riktlinjerna eller, därest detta yrkande icke kunde bifallas, att de i motionen framförda förslagen måtte bli föremål för skyndsamt utredning. Motionen avstyrktes emellertid av skolöverstyrelsen och statsutskottet, och den föranledde icke någon riksdagens åtgärd.

Hithörande problem äro av den räckvidd i pedagogiskt, organisatoriskt och ekonomiskt avseende, att de icke kunna upptagas till prövning, med mindre en ingående utredning kommer till stånd. Enligt särskilt uppdrag har dåvarande undervisningsrådet J. Weijne till skolutredningen avgivit två promemorior angående de omständigheter av ekonomisk och organisatorisk art, som äro förenade med en förlängning av småskolestadiet från två till tre år eller från två till fyra år. I promemoriorna, som finnas fogade till detta betänkande såsom bil. 1 och 2, beröras emellertid i någon mån även pedagogiska synpunkter. Det framhålles sålunda, att såväl pedagogiska som organisatoriska skäl talade för att lågstadiet utsträcktes till att omfatta de tre första klasserna i A-skolan. Vägande skäl talade emellertid emot, att till lågstadiet hänfördes också den fjärde klassen. Då man måste räkna med att i folkskolans åttonde klass — i någon utsträckning kanske också i den sjunde — ämneslärare bleve behöfliga, skulle vid 4-årigt lågstadium folkskolläraren som klasslärare under alltför kort tid få ha hand om sin läraravdelning. För en utsträckning av småskollärarnas tjänstgöring till de läraravdelningar i B1-skolan, som inrymma klasserna 3—4, kunde enligt Weijnes åsikt endast anföras ekonomiska skäl. I sina ekonomiska beräkningar utgår Weijne dock ifrån att småskollärarinnor skulle omhänderha undervisningen i tredje och fjärde klasserna i läraravdelningar av B1-form. Han avstyrker däremot bestämt tanken på att i

B2-skolan sammanföra de tre eller fyra första klasserna i samma läraravdelning. Av undervisningstekniska skäl vore en sådan anordning icke lämplig. Beträffande Weijnes utredning i övrigt få vi hänvisa till bilagorna.

Lärarnas arbetsområden vid förändrad skolorganisation och förlängd skolplikt i folkskolan. Det är uppenbart, att den obligatoriska skoltidens förlängning till åtta år med nödvändighet aktualiserar frågan om lärarnas kvalifikationer med hänsyn till de nya uppgifterna. I ännu högre grad blir detta fallet, om den nuvarande realskolan samorganiseras med folkskolan. Om undervisningen i de högsta klasserna av denna skola skall kunna ge lärjungarna vad de med hänsyn till mognad och utvecklingsgrad ha möjlighet att inhämta, så ställas så stora krav på lärarens insikter i de särskilda ämnena, att det ej kan vara möjligt för en och samma lärare att i erforderlig grad behärska skolans hela ämnesområde. Den framtida lärarutbildningen måste därför giva möjlighet till specialisering.

Förmånen att för undervisningen i de högsta klasserna kunna utnyttja lärare med specialutbildning kan emellertid endast komma skolor med flera lärare till godo. För ett fullt effektivt tillvaratagande av undervisningstiden i dessa klasser erfordras därför i fråga om landsbygdens skolor, att lärjungarna på detta stadium i nödig utsträckning sammanföras till centralt belägna skolor. Ju flera klassavdelningar centralskolan omfattar, desto större blir tillgången på lärare och sålunda även möjligheten att erhålla lärare med specialutbildning i olika riktningar. Frågan om centraliseringen måste emellertid ses även ur flera andra synpunkter, såsom i annat sammanhang närmare utvecklas. Tydligt är, att denna fråga bör lösas olika på skilda orter alltefter de lokala förhållandena. Att på förhand angiva under alla omständigheter bestämda gränser för det arbetsområde, till vilket de lärare skola hänvisas, vilkas utbildning närmast varit inriktad på undervisningen i de högre klasserna, kan därför icke anses lämpligt.

Den ursprungligen främst av ekonomiska skäl i vårt land vidtagna anordningen att anförtro undervisningen under de två tidigaste skolåren åt lärare med särskild utbildning för detta ändamål har visat sig vara fördelaktig även ur pedagogiska synpunkter. Undervisningen av de minsta barnen kräver nämligen — förutom intresse och fallenhet för uppgiften — för dessa åldersstadier psykologiskt riktigt tillrättalagda undervisningsmetoder. Genom att upprätthålla en särskild lärarutbildning för dem, som skola undervisa i klasserna 1—2, har man sökt sörja för att det skulle finnas lärare, vilkas utbildning varit tillrättalagd för denna uppgift.

I samband med frågan om utökning av antalet obligatoriska skolår har den tanken blivit framförd, att dessa lärares arbetsområde skulle utsträckas till att omfatta de tre lägsta eller de fyra lägsta klasserna.

I den sålunda väckta frågan ha inom skolutredningen framförts olika meningar. Full enighet har dock rått därom, att läraravdelningar, som inne-

hålla förutom första och andra klassen även tredje eller tredje och fjärde klassen, icke böra inrättas. Mot en sådan anordning tala så tungt vägande pedagogiska skäl, att den fortfarande såsom hittills bör ifrågakomma endast som en undantagsform, betingad av särskilda lokala förhållanden.

Enhetlig eller specialiserad lärarutbildning. Styrelsen för Sveriges småskolläraryrkesförbund framhåller i sin tidigare omnämnda skrivelse, att en enhetlig utbildning för alla folkskolans lärare icke skulle vara till gagn för undervisningen. Även på skolans område måste man i viss utsträckning tillgodogöra sig specialiseringens fördelar. Inom svenskt skolväsende hade detta hittills skett genom upprätthållande av en särskild lärarutbildning för de första skolårens undervisning. Särskilt den praktiska utbildningen hade därigenom blivit väl tillgodosedd. Skulle denna utveckling brytas och ensartat utbildade lärare komma att undervisa på hela folkskolans område, komme detta att medföra stora pedagogiska olägenheter. En lärare, som följt sina elever från första upp till sjunde eller åttonde klassen, måste få stora svårigheter att lägga om sina undervisningsmetoder och sitt arbets sätt i övrigt vid övergång på nytt till nybörjarstadiet. Styrelsen befarade, att den grundläggande undervisningen i första hand skulle komma att bli lidande genom ett sådant system. För att undervisningen på olika ålders- och klasstadier i folkskolan utan standardsänkning skulle kunna tillgodoses, borde det därför enligt styrelsens uppfattning i fortsättningen som hittills finnas två kategorier av lärare.

Frågan om enhetlig eller specialiserad lärarutbildning har även upptagits till behandling i en till skolutredningen överlämnad underdånig framställning från styrelserna för Sveriges folkskolläraryrkesförbund och Sveriges folkskolläraryrkesförbund. Det vore enligt förbundsstyrelsernas uppfattning uppenbart, att en omläggning av småskolläraryrkesutbildningen till samma omfattning som den nuvarande folkskolläraryrkesutbildningen komme att ställa mycket stora kostnadskrav på det allmänna. Därest emellertid statsmakterna bekostade en så dyrbar utbildning av lärare för hela folkskolan, kunde det starkt ifrågasättas, huruvida icke denna utbildning borde göras enhetlig och uteslutande avse examination av manliga och kvinnliga folkskollärare. Härigenom möjliggjordes lärarpersonalens utnyttjande på skolans olika arbetsområden, vilket från såväl ekonomisk som pedagogisk synpunkt finge anses vara fördelaktigt. Förbundsstyrelserna erinrade i detta sammanhang om den möjlighet, som tidigare förefunnits, att låta undervisningen i folkskolorna även på småskolestadiet skötas av folkskollärarinnor, och det gjordes gällande, att denna anordning i åtskilliga hänseenden medfört bestämda fördelar.

Skolutredningens förslag. Skolutredningen, som icke har att behandla frågor rörande lärarutbildningen, vill beträffande de båda lärarkategoriernas arbetsområden göra några allmänna erinringar.

Skolorganisationen som sådan kan efter läglighet sammanfogas av större eller mindre enheter och ändå få önskad resning, men för lärjungarna ter sig skolan annorlunda. De vilja känna sig hemma i skolan, de vilja uppfatta sig som medlemmar av en samfällighet, de vilja förnimma känslan av samhörighet med lärare, kamrater och omgivning. Denna känsla är för den sociala fostran av stort värde. Varje överflyttning från en skolform till en annan innebär för lärjungarna en växling av miljö, ett sönderslitande av sammanhang, som bryter utvecklingens lugna linje och nödgar till en för många ansträngande och oroande omställning och nyorientering. Övergång till annan skolform med nya lärare och ny målsättning innebär också ett brott i bildningsgången, som icke bör upprepas med korta mellanrum.

Om således av dessa skäl upprepade klassupplösningar och lärarbyten under en 8-årig skolpliktstid äro pedagogiskt olämpliga, är å andra sidan en helt obruten skolgång i en och samma skolenhet med bibehållen kontinuitet i fråga om lärare och kamrater icke heller i alla avseenden obetingat önskvärd. Såväl för kamratliv som för undervisning och fostran behövs den eggelse och förnyelse, som kontakt med nya kamrat- och lärarindividualiteter medför. Om det visar sig lämpligt att inom den obligatoriska skolans lägre stadium all eller i det närmaste all undervisning samlas i en lärares hand, så är det angeläget, att på ett högre stadium ämnena fördelas på två eller flera ämneslärare. I mycket små skolenheter har det av kända skäl varit ofrånkomligt, att samma lärare undervisar icke blott i alla ämnen utan även alla klasser, från den lägsta till den högsta, men detta är en nödfallsutväg, som så vitt möjligt bör undvikas.

Utredningen anser sig i detta sammanhang dock böra uttala, att en eventuell förändring av de nuvarande arbetsområdena inom folkskolan under inga förhållanden bör medföra, att gällande krav i fråga om lärarkompetensen sänkas på något av folkskolans stadier. En sänkning av lärarutbildningens standard, som ingalunda är för hög, måste menligt återverka på folkskolans möjligheter att fylla de ständigt ökade krav, som samhällsutvecklingen ställer på den allmänna medborgarskolan, samt försvaga dennas bärkraft som underlag för den högre undervisningen i teoretisk eller praktisk riktning. Tvärtom är en effektiv förstärkning av lärarnas utbildning och kompetens ett ofrånkomligt villkor för att den åsyftade höjningen av den allmänna obligatoriska folkundervisningen skall kunna förverkligas. En slutlig ståndpunkt till frågan om arbetsområdenas avgränsning kan knappast tagas förrän i samband med lärarutbildningsfrågans lösning. Den nuvarande småskollärarutbildningen ger enligt vår mening icke tillräcklig kompetens för en till tredje och fjärde klasserna förlagd undervisning, vilket vi anse oss här böra särskilt framhålla med tanke på den av besparingsberedningen gjorda, till skolutredningen remitterade framställningen om utsträckande av småskolläraernas arbetsområde till tredje och fjärde klassen. De i denna

framställning beräknade besparingarna kunna icke göras utan allvarlig nedskärning av skolans arbetsresultat. En förbättrad utbildning av småskolans lärare måste redan i och för sig medföra ökade utgifter. Av större ekonomisk betydelse är emellertid, att man, sedan ökade krav ställts på utbildningen, måste räkna med en högre lönenivå för småskolans lärare. Slutligen bör också framhållas, att lärjungantalet i de klasser över andra klassen, vilkas undervisning vid en eventuell förändring av arbetsområdena skulle överflyttas på småskollärare, icke kan överstiga maximigränsen för lärjungantalet i den nuvarande småskolans klasser, om man vid anordningen vill undvika de pedagogiska olägenheterna av upprepade klassupplösningar. Även på grund härav uppkomma kostnadsökningar. Beträffande kostnader och kostnadsbesparingar i samband med en utökning av småskollärarens arbetsområde få vi hänvisa till Weijnes utredning samt till våra kostnadsberäkningar i samband med utredningen angående en sänkning av barnantalet i klasserna (sid. 44 ff.).

Vid överläggningarna rörande inom skolutredningen framförda förslag beträffande de i folkskolan tjänstgörande lärarnas arbetsområden efter genomförandet av ny skolorganisation ha olika meningar gjort sig gällande.

Ledamöterna *Elisabeth Dahr*, *Iverus*, *Kolmodin* och *Wellander* ha enat sig om följande uttalande, i vilket *ordföranden* samt ledamöterna *Andræ* och *Sandberg* i huvudsak instämt:

Skolutredningen har i skilda sammanhang påpekat, att den föreslagna förlängningen av skolpliktstiden kräver lärare med en vidgad och fördjupad, delvis också specialiserad utbildning. Då denna på särskilt sätt kvalificerade utbildning redan av ekonomiska skäl icke kan ifrågasättas för folkskolans alla lärare, måste framgent liksom hittills lärarutbildningen differentieras för skilda arbetsområden inom folkskolan. Frågan om dessa arbetsområdens avgränsning mot varandra sammanhänger på det närmaste såväl med skolsystemets uppbyggnad i det hela som med organisationens utformning inom de särskilda skolorna.

I det föregående har (sid. 75) framhållits vikten av att på ett högre stadium ämnena fördelas på två eller flera lärare. Klasslärarsystemets företräde på det lägre stadiet ligger framför allt däri, att det möjliggör en samlad undervisning, där det ena ämnet planmässigt stöder det andra, och en enhetlig fostran under ledning av en enda lärare, som kan noggrant följa varje enskild lärjunges utveckling. Detta system visar sig också med väl skickade lärarpersonligheter leda till utmärkta resultat beträffande såväl undervisning som fostran.

Men systemet har sin tydliga begränsning, som icke betingas endast av svårigheten att med vetenskapens tilltagande specialisering behärska hela ämneskretsen även för ett högre skolstadium. I den mån lärjungarna utvecklas och deras individualiteter träda starkare isär, blir det för en enda lärare, även med rika andliga gåvor, allt svårare att tillgodose alla lär-

jungarnas intellektuella och etiska behov. En enda lärarpersonlighet har sällan den mångsidiga läggning och den breda mänsklighet, som erfordras för att varje växande individ i en lärjungeskara skall få såväl den uppmuntran i studierna som den förståelse och det moraliska stöd, som hans utveckling kräver. Klasslärarsystemet innebär på det högre stadiet en begränsning av möjligheterna till undervisning och fostran, som tydligt strider mot enhetsskoletankens krav på bästa möjliga utbildning för varje växande individ. Rent olycksbringande följder kan systemet få i sådana fall, där oförenlighet i lynnet omöjliggör en förståelsefull samverkan mellan lärare och lärjunge — saknaden av det korrektiv, som ligger i andra lärares verksamhet i samma klass, blir då smärtsamt kännbar.

De befogade erinringar, som riktats mot läroverkens ämneslärarsystem, drabba icke detta system i och för sig. Svagheten har icke varit, att undervisningen i varje särskild klass fördelats på flera ämneslärare utan att undervisningens och fostrans enhet icke alltid tillräckligt hävdats. Det har kunnat brista i den gemensamma planläggning av kurser, studier och övrig skolverksamhet, som tillkommer klass- och ämneskonferenser, och klassföreståndarskapet har icke alltid haft full effektivitet, vare sig det berott på att klassföreståndaren icke lämpat sig för uppgiften eller på att han haft för få veckotimmar i klassen för att på avsett sätt kunna följa varje enskild lärjunges utveckling.

Då folkskolan nu förlänges och differentieras, blir det i varje fall på det högsta stadiet, i klasserna 7 och 8, nödvändigt att tillämpa ett mer eller mindre genomfört ämneslärarsystem. Men även för klasserna 5 och 6 är icke blott med hänsyn till övningsämnenas behov ett begynnande ämneslärarsystem tillrådligt. Redan på detta stadium verkar införandet av en ny lärarpersonlighet, med andra metoder, andra synpunkter, annat sätt, annan röst, i hög grad stimulerande ej blott på studiet utan även på lärjungarnas utveckling i det hela.

För folkskolan förutsätter en dylik förskjutning i riktning åt ämneslärarsystem en omorganisation till starkare samordning inom de särskilda skolorna, där hittills de enskilda läraravdelningarna bildat i det hela fristående enheter. Denna förändring, som även ur andra synpunkter är önskvärd, ligger helt i linje med enhetsskolans tankegång.

I den år 1944 beslutade engelska skolorganisationen är det framför allt ett drag, som framhäves såsom väsentligt: 'Den nuvarande uppdelningen av uppfostran på två grenar, folkskolan och den högre undervisningen, skall upphöra. I stället skall det allmänna uppfostringssystemet organiseras som en fortlöpande process, fullföljd genom tre stadier: primär- och sekundäruppfostran samt fortsatt (further) uppfostran.' Den ofta framhållna 'nya starten' i 11-årsåldern innebär, att alla lärjungar vid denna tidpunkt lämna primärstadiet och övergå till ny skolform med 'sekundäruppfostran', alltså vad vi kalla högre undervisning.

Denna uppdelning av folkskoletiden i ett 4-årigt primärstadium och ett 4- eller 5-årigt sekundärstadium finner stöd i en på skilda håll vunnen praktisk erfarenhet. Det efter fjärde klassen förlagda upplösandet av klasserna och ombytet av lärare, i många fall även av skola, delar på ett naturligt sätt den 8- eller 9-åriga enhetsskolans studiegång i två lärokurser av lämplig längd och med klart utstakade mål. Det lägre stadiet är odifferentierat, det högre karakteriseras av tilltagande differentiering. Praktiska hänsyn göra det i många fall nödvändigt att begränsa differentieringen i femte och sjätte årsklasserna till det minsta möjliga, i vissa fall kan sådan differentiering ej alls åstadkommas, lärar- och skolbyte måste i viss utsträckning ske även efter sjätte skolåret, men den högre studiegångens enhet kan dock i regel upprätthållas.

Skilda tecken tyda på att utvecklingen tenderar till sammanhållande av de fyra första årsklasserna i en enhet med klasslärare, medan på det ovanförliggande stadiet ämneslärarsystem mer eller mindre konsekvent genomföres.

Förutsättningen för att *onödiga* klassupplösningar och lärarbyten skola kunna undvikas är, att möjlighet skapas för sammanhållande av nederstadiet utan lärarbyte.

I själva verket tala både pedagogiska och organisatoriska skäl för att klasserna 1—4, där förhållandena så medgiva, sammanhållas i en enhetlig studiegång. Det i Sverige nästan generellt genomförda lärarbytet efter andra klassen bildar med därav ofta följande klassupplösning ett onödigt brott i studiegången, som har sin historiska förklaring men ingen rationell grund utöver lärarutbildningens traditionella olikhet. Det synes emellertid ofrånkomligt, att den av skolpliktens förlängning föranledda reformen av folkskollärarytbildningen kommer att medföra en omgestaltning även av småskolläraernas utbildning.

Det vittutseende och svåra problemet om utbildningen av lärare för en 8- eller 9-årig enhetsskola synes nämligen icke kunna finna en ur olika synpunkter godtagbar lösning utan en klyvning av utbildningen efter andra grunder än som gällde under den 6-åriga folkskolans tid. Om det högre stadiet skall kunna få lärare, väl utrustade för 'sekundärundervisningens' behov, så måste de så utbildade lärarnas tjänstgöring i det hela begränsas till detta högre stadium. Att i klasserna 3—4 använda för ett högre, differentierat stadium kvalificerade lärare synes icke kunna sättas i fråga — det rör sig om ett mycket stort antal lärare, och detta antal är nu till följd av nativitetsökningen i snabbt stigande.

Då emellertid övergången till den längre skolpliktstiden kommer att ske successivt under en följd av år, och då under denna tid lärare med den nuvarande och med den nya utbildningen för de skilda stadierna komma att arbeta sida vid sida, synes det nödvändigt, att i varje fall tills vidare möjlighet hålles öppen att inom vissa gränser anpassa arbetsområdena för

lärare med olika utbildning efter lokala förhållanden och behov. Den begränsningen synes dock böra fasthållas, att arbetsområdet för den på det högre stadiet undervisande lärarkategorien — bortsett från B 3- och D 1-skolan vid ännu 7-årig skolplikt — icke får omfatta någon av de två lägsta klasserna och för den på det lägre stadiet undervisande lärarkategorien ingen klass över den fjärde, dock att lärare med nuvarande utbildning för det lägre stadiet ej må utan särskild prövning tillåtas undervisa i klass över den andra.

Ledamoten *Jonzon* har anfört:

Frågan om arbetsområdet för de lärare, vilka utbildats för undervisningen under de tidigaste skolåren, sammantränger på det närmaste såväl med frågan om skolorganisationens utformning i stort sett som med frågan om centraliseringen av skolväsendet och den därav beroende frågan om skolformerna. Utgår man ifrån att undervisningen i större eller mindre omfattning bör differentieras för olika lärjungegrupper efter fjärde skolåret, så faller det sig naturligt, att undervisningen under de fyra första åren så vitt möjligt handhaves av samme lärare. Vill man uppskjuta differentieringen till efter sjätte klassen, ter sig måhända en annan anordning mera ändamålsenlig. Större vikt torde dock böra läggas på frågan om de båda lärarkategoriernas arbetsområden med hänsyn till skolornas anordning på skilda orter. Om t. ex. efter sammanförandet av de högre klasserna till en från lärjungarnas hem mera avlägset liggande större skola en tre- eller en fyrklassig skola kvarstår, så är det lämpligt, att lärarna få följa sina klasser genom alla tre eller fyra åren. Förhållandena kunna i detta avseende gestalta sig olika. Av vad som anförts beträffande arbetsområdet för de lärare, som utbildats för undervisningen i de högre klasserna, följer, att möjlighet bör hållas öppen att inom vissa gränser anpassa arbetsområdet för de lärare, som utbildats för undervisningen i de lägre klasserna, efter lokala förhållanden. Den begränsningen bör dock fasthållas, att arbetsområdet för den på det högre stadiet undervisande lärarkategorien, om man bortser från de fall, då hela skolan är samlad i en läraravdelning, icke får omfatta någon av de två lägsta klasserna och för den på det lägre stadiet undervisande lärarkategorien ingen klass över den fjärde. I övrigt torde tillräcklig kontroll över förhållandena kunna erhållas därigenom att antalet lärartjänster av olika slag fastställs för varje skoldistrikt i den ordning, som kan befinnas lämplig.

Ledamöterna *Fredriksson*, *Sigrid Jonsson*, *Karnell* och *Persson* ha anfört:

Den nuvarande 2-åriga småskolan har den betydelsefulla uppgiften att förmedla barnens övergång från hemmet till skolan. Den skall vidare under tillämpning av utvecklande, fria arbetsmetoder öva barnens förmåga att iakttaga och att giva uttryck för sina föreställningar samt bibringa de elementära färdigheter, som måste utgöra grund för det fortsatta kunskaps-

inhämtandet. Lärokursen under de två första skolåren bildar en i viss mån avrundad enhet. Klarast framträder detta beträffande B-formerna. I A-skolan har tredje klassen mera än i andra skolformer med hänsyn till lärokurs och undervisningsmetoder karaktären av en övergångsklass, men övervägande skäl tala enligt vår mening för att den alltjämt även i denna skolform hänföres till folkskolestadiet. Vad beträffar fjärde klassen gäller för alla skolformer, att dess karaktär av folkskolestadium är klart framträdande. Småskolläraernas utbildning är specialiserad för undervisningen i den nuvarande småskolan. Av allmänheten omfattas småskolan med förtroende och välvilja, och önskemål om organisatoriska förändringar, som skulle gå ut på dess utökning till 3- eller 4-årig, ha, så vitt oss är bekant, icke gjorts gällande från föräldrar eller målsmän.

I vårt särskilda yttrande i betänkande IV: 1 angående allmän organisationsplan för skolpliktstidens skolformer (sid. 102 ff.) ha vi ingående behandlat de skäl, som tala emot en differentiering efter fjärde klassen.

Vi anse oss böra särskilt understryka de vägande skäl av undervisningsteknisk art, som tala emot en organisation, innebärande att de tre eller fyra lägsta klasserna vid B-skolor skulle undervisas i en och samma läraravdelning. En dylik anordning skulle innebära en allvarlig försämring av de undervisningsmöjligheter, som nu stå till buds för landsbygdens barn.

Ett av de mest framträdande dragen i det fortgående arbetet för ett höjande av landsbygdens skolväsen är, att A- och B 1-skolor i stor utsträckning tillkommit som ersättning för skolor av svagare skolform. B 1-skolan mottager numera ett vida större antal barn på landsbygden än någon annan skolform. Om vid en B 1-skola med en småskollärare och två folkskollärare en av de folkskolekompetenta lärarna skulle utbytas mot lärare med lägre kompetens, skulle detta medföra ett försvagande av undervisningen och vara en återgång till det system med biträdande lärare, som numera i det närmaste övergivits. När vid B 1-skolan en åttonde klass anordnas och alltså fyra lärarkrafter erfordras, måste det ur undervisningens synpunkt vara lämpligare, att den nytillkommande tjänsten tillsättes med lärare med högre kompetens, än att två småskollärarinnor och endast två folkskollärare vore anställda vid skolan. För uppnåendet av ett gott resultat av den 8-åriga skolans undervisning är det nämligen av stor vikt, att det vid skolan finnes flera lärare med kompetens att undervisa även på det högsta stadiet, där ämnesläsning och specialisering erfordras.

Förslaget till undervisningsplan för folkskolan förutsätter, att en linjedelning sker efter sjätte klassen. Det skulle icke innebära en rationell tillämpning av klasslärarsystemet, om småskollärarinnan under fyra år följde sin klass, medan folkskolläraren endast under två år finge som klasslärare ha hand om sin avdelning. I sjunde och högre klass är, såsom redan framhållits, ämneslärarsystem i större eller mindre utsträckning erforderligt, vare sig lärjungarna undervisas på examensfri eller till examen ledande linje.

Angående de vägande skäl, som tala emot ämneslärarsystemets införande i lägre folkskoleklasser, hänvisas till vad vi därom anfört i betänkandet om allmän organisationsplan för skolpliktstidens skolformer sid. 113.

Frågan om lärarnas arbetsområden inom folkskolan står i närmaste samband med frågan om den framtida lärarutbildningen. Då skolutredningen icke har att behandla hithörande spörsmål, vilja vi här inskränka oss till en hänvisning till det av skolutredningen enhälligt gjorda priciputtalandet, att en effektiv förstärkning av lärarnas utbildning och kompetens är nödvändig och att gällande krav i fråga om lärarkompetensen under inga förhållanden få sänkas på något av folkskolans stadier.

För närvarande kan alltså en ändrad arbetsfördelning mellan folkskollärare och småskollärare enligt vår åsikt icke genomföras utan allvarligt men för undervisningen.

Ledamoten Karin Cardell har anfört:

Den nuvarande organisationen av folkskolan med en 2-årig småskola, efter vars genomgång lärjungarna allmänt överförs till nya läraravdelningar, kan icke betraktas som tillfredsställande. Splittring av klassgemenskapen inträder på ett alltför tidigt stadium av barnets skolliv. På detta åldersstadium betyder klassupplösning och lärarbyte en störning i skolarbetets jämna fortskridande och medför alltid vissa olägenheter. Efter företagen omgruppering dröjer det relativt lång tid, innan barnen hunnit anpassa sig till den nya skolmiljön och en för undervisningens effektivitet nödvändig arbetsgemenskap hunnit skapas. Visserligen kan understundom kontakten med flera lärare verka stimulerande på skolarbetet. Detta gäller dock framför allt de högre åldersklasserna och har icke tillämpning på yngre elever, som för sin utveckling äro mera beroende av att stå under enhetlig ledning. Enligt min uppfattning tala såväl psykologiska som pedagogiska skäl för att lärarbytet förläggas till en senare tidpunkt än 9-årsåldern.

I sin utredning angående småskolestadiets förlängning har dåvarande undervisningsrådet J. Weijne starkt understrukt betydelsen ur undervisningens synpunkt av att samme lärare under icke alltför kort tid får behålla sin avdelning. Mest naturligt tedde sig enligt hans uppfattning en uppdelning av folkskolan på ett 3-årigt lågstadium och ett 3- eller 4-årigt högstadium, beroende på om klasslärarsystemet komme att upprätthållas obrutet i sjunde klassen eller icke.

Frågan om lågstadiets lämpliga omfattning måste emellertid också ses i samband med spörsmålen om den framtida skolorganisationens utformning, centraliseringen av landsbygdens folkskolor samt organisationen av de flerklassiga skolformerna. Genomföres inom en enhetlig skola en första differentiering från och med femte klassen, måste det framstå som ganska naturligt, att man under de fyra första åren söker sammanhålla

lärjungarna i klassenheter för samma lärare. Överallt, där förhållandena medgiva det, skulle nämligen de till den differentierade undervisningen uttagna lärjungarna sammanföras till särskilda klassavdelningar, vilket kommer att medföra omgruppering efter fjärde klassen. På mindre skolorter åter, där lärjungarna erhålla skild undervisning endast i det främmande språket, behöver icke på grund av språkundervisningens införande lärarbytet förläggas mellan fjärde och femte klassen. Här skulle — om den fullständiga differentieringen på dessa skolorter företages efter sjätte klassen — lågstadiet om så befinnes lämpligt kunna omfatta endast de tre första skolåren.

Att i de större skoldistrikten, där de språkläsande lärjungarna bilda särskilda avdelningar, företa omgruppering först efter andra skolåret och sedan för differentieringens genomförande även efter fjärde skolåret, kan icke vara förenligt med goda pedagogiska principer. Mot den nuvarande dubbla anknytningen har ofta riktats den kritiken, att den genom täta lärarbyten och ofta återkommande klassupplösningar inverkar störande på folkskolans undervisning. En differentierad skola skulle också vara behäftad med denna brist, om den nuvarande anordningen med allmänt lärarbyte efter andra klassen bibehölles. Det måste dock ur barnens och undervisningens synpunkt framstå som en angelägenhet av vikt, att åt den framtida skolorganisationen gives en sådan utformning, att det blir möjligt att under icke alltför kort tid sammanhålla lärjungarna i klassförband med samma lärare.

Lågstadiets utsträckande till tre eller fyra år kommer emellertid att få sin största betydelse i skolor av A-form. Endast i A-skolan är det möjligt att låta lärjungarna få behålla samma lärare under de tre eller fyra första skolåren. I skolor av B1-form måste på grund av skolformens konstruktion lärarbyte regelmässigt äga rum såväl efter andra som efter fjärde klassen. Övervägande skäl tala dock för att de läraravdelningar, som omfatta tredje och fjärde klasserna av B1-skolor, handhavas av lärare med särskild utbildning för lågstadiet.

Om emellertid ett sammanförande av klasserna 5—8 till centralskolor i viss utsträckning kommer till stånd, skulle detta kunna medföra, att klasserna 1—4 ibland finge organiseras som skolor av B2-typ. I trakter med gles bebyggelse skulle nämligen barnantalet icke alltid bli tillräckligt för upprättandet av två läraravdelningar av B1-form. På sådana orter borde centraliseringen utsträckas även till klasserna 3—4 eller omfatta hela skolan. För lärjungar tillhörande klasserna 1—2 bör dock undervisningen i allmänhet förläggas till skola i hemmets närhet.

En utsträckning av småskolläraryrket till tjänstgöringsområde till att omfatta klasserna 3—4 måste självfallet medföra en omläggning av småskolläraryrket utbildningen. Denna synes böra göras likvärdig med den nuvarande folkskolläraryrket utbildningen men med viss specialisering för lågstadiets

undervisning. Under en övergångstid böra de nuvarande småskolläraryrarna i behöflig utsträckning kunna anlitas för tjänstgöring även i klasserna 3 och 4. Fortbildningskurser böra under övergångstiden anordnas för småskolläraryrinnor i likhet med vad som från skolutredningens sida föreslås för folkskollärare med äldre utbildning, då folkskolan utbygges till 8-årig.

Under återopande av vad jag ovan anført får jag såsom min uppfattning uttala, att arbetsområdet för lågstadiets lärare bör utsträckas till att omfatta de fyra första klasserna i A- och B1-skolor, i vissa fall de tre första i A-skolor.

Ledamöterna *Hjärne* och *Kärre* ha anført följande:

Skolutredningen har varit enig om det uttalandet, 'att en eventuell förändring av de nuvarande arbetsområdena inom folkskolan under inga förhållanden bör medföra, att gällande krav i fråga om lärarkompetensen sänkas på något av folkskolans stadier'. Vi finna det angeläget att starkt understryka detta uttalande, vilket måste tjäna som utgångspunkt för varje övervägande av åtgärder, som skulle innebära en utvidgning av området för småskolläraryrinnornas tjänstgöring. I anslutning härtill finna vi det icke möjligt att taga definitiv ställning till detta problem förrän i samband med lösningen av lärarutbildningsfrågan. Det bör därför bli en uppgift för dem, som skola utreda sistnämnda spörsmål, att undersöka, under vilka konkreta förutsättningar en utsträckning av småskolläraryrinnornas arbetsområde kan komma i fråga. Endast därest det visar sig möjligt — med de ekonomiska konsekvenser, som då inträda — att stärka ifrågavarande lärarinnors utbildning därhän, att denna icke blir underlägsen den nuvarande folkskolläraryr utbildningen, bör en sådan utsträckning av tjänstgöringsområdet till att omfatta fyra klasser äga rum.

Med hänsyn till storleken av den kostnadsökning, som en reform i här angiven riktning skulle medföra, synes det emellertid mycket ovisst, huruvida eller i vad mån denna väg under den närmaste tiden är framkomlig. Under sådana förhållanden finna vi det tryggast att på nuvarande utredningsstadium betrakta denna fråga på förhållandevis kortare sikt. Med den utbildning, som folkskollärare och småskollärare för närvarande ha och som majoriteten bland dem kommer att äga under åtminstone halvtannat årtionde framåt, synes den nuvarande arbetsfördelningen vara den enda, som kan tills vidare generellt tillrådas.

Såsom ett skäl för 4-årigt småskolestadium har anført, att om undervisningen i större eller mindre utsträckning skall förgrenas på olika linjer eller skolor efter fjärde folkskoleklassen, undervisningen bör handhavas av samma lärare under de fyra första skolåren, så att lärarbyte icke behöver ske efter både andra och fjärde folkskoleklassen. Givetvis bör denna omständighet beaktas, och med 4-årig grundskola är ett 4-årigt småskolestadium otvivelaktigt en ganska naturlig organisation. Dock kunna vi, i varje

fall tills vidare, icke tillmäta den här berörda omständigheten någon avgörande betydelse. Det gäller i vårt land en enhetlig åttaklassig skola under samma ledning och inom samma undervisningslokaler, och denna enhetlighet behöver icke brytas av en uppdelning på ett folkskole- och ett realskolestadium. Olägenheterna av ett lärarombyte efter dels andra, dels fjärde skolåret äro i hög grad överdrivna, när det gäller en skola med klasslärarsystem. Det är även ett positivt värde för barnen att under dessa fyra skolår komma i kontakt med mer än en lärarpersonlighet. Ett sådant lärarbyte sker av organisatoriska skäl nästan genomgående i de talrika skolorna av B 1-typ (lärjungantal i riket omkring 97 000 på själva folkskolestadiet år 1944), utan att detta veterligen har någon menlig inverkan på lärjungarnas undervisning och fostran. Det sker likaledes vid bl. a. Stockholms folkskolor, där en uppdelning av lärjungarna på goss- och flickavdelningar äger rum efter fjärde skolåret. Upplösning av klassavdelningar med ty åtföljande lärarbyte efter folkskolans fjärde (och femte) klass *på grund av lärjungars övergång till högre skolor* inskränker sig för övrigt till ett drygt 100-tal av landets omkring 25 000 läraravdelningar i folkskolan. Frågan har därför på intet sätt de dimensioner, som understundom tillmätas den i den allmänna diskussionen, och den lär icke äga någon större betydelse för organisationen på denna punkt.

Mot en anordning med 3-årigt småskolestadium synes bl. a. den omständigheten tala, att det i så fall bleve svårt att undvika en olikhet mellan städer och landsbygdsdistrikt. Även om ett 3-årigt småskolestadium infördes i de större orternas A-skolor, vilket i och för sig icke stöter på organisatoriska svårigheter, bleve det i B 1-skolorna på landsbygden, för så vitt icke mera genomgripande förändringar vidtoges, av organisatoriska skäl nödvändigt att draga gränsen mellan lärarnas kompetensområden efter antingen andra eller fjärde klassen. I senare fallet finge landsbygden för det viktiga fjärde skolåret nöja sig med svagare utbildade lärarkrafter än städerna, då man icke kan räkna med en lika stor förstärkning av småskollärarinnornas utbildning vid ett normalt 3-årigt som vid ett normalt 4-årigt undervisningsstadium. Ett hopförande vid B-skolorna av de tre första klasserna till en undervisningsavdelning måste av pedagogiska skäl anses otillfredsställande. I likhet med ledamöterna Fredriksson, Sigrid Jonsson, Karnell och Persson vilja vi i detta avseende understryka vad skolutredningen ovan anført mot inrättande av småskolavdelningar med 3 eller 4 klasser i samma avdelning vid skolor av B-typ.

Sammanfattningsvis vilja vi sålunda framhålla, att någon ändring i småskolestadiets omfattning tills vidare icke bör äga rum men att vid den stundande utredningen av lärarutbildningsfrågan även bör undersökas, under vilka förutsättningar en uppdelning av den 8-åriga folkskolan på ett 4-årigt lågstadium och ett 4-årigt högstadium kan ske.

Kap. VIII. Lästid och ferier.

Enligt gällande folkskolestadga beslutar vederbörande kommunala myndighet angående de tider av året, de dagar i veckan och de timmar på dagen, då undervisning skall meddelas i folkskolan. Lärotiden vid folk- och småskolorna omfattade tidigare minst åtta månader eller $34\frac{1}{2}$ veckor. Det beslut om lönereglering för lärare vid folk- och småskolor, som fattades av 1937 års riksdag, vilade på den förutsättningen, att både folk- och småskollärare skulle vara skyldiga att mot åtnjutande av vederbörliga löneförmåner meddela undervisning under högst 39 veckor varje redovisningsår. Samtidigt anpassades emellertid lönesättningen för folkskollärare efter den faktiska lästiden i vederbörande skola. Sålunda hänfördes folkskollärare till olika lönegrader, beroende på om lästiden uppgick till $34\frac{4}{7}$, $36\frac{4}{7}$ eller 39 veckor. I anledning av ett av 1940 års riksdag fattat beslut föreskrev Kungl. Maj:t (kung. den 19 april 1940, nr 250), att den årliga lästiden vid skolorna skulle utgöra antingen $36\frac{4}{7}$ eller 39 veckor. Vid skolor med 7-årig kurs, där en lärare har att samtidigt undervisa samtliga lärjungar på såväl folk- som småskolestadiet, skall lästiden under det läsår, då nybörjare intagas, alltid omfatta 39 veckor, därest vid läsårets början antalet lärjungar i skolan utgör minst 12.

Antalet skoldistrikt med 39 veckors lästid är i stadig tillväxt. Enligt tillgängliga uppgifter uppgår det läsåret 1944/45 till 1 361, motsvarande 55.4 % av samtliga skoldistrikt. Procenttalet lärjungar, som undervisas i folk- och småskolor med den längre skoltiden, är dock vida högre och kan beräknas utgöra omkring 80 % av hela antalet lärjungar.

Läsåret vid folkskolorna omfattar höst- och vårtermin samt avslutas före utgången av juni månad. Antalet verkliga undervisningsdagar under läsåret utgör, därest undervisningen pågår veckans alla söckendagar, vid skolor med $36\frac{4}{7}$ veckors läsår minst 202 och vid skolor med 39 veckors läsår minst 214. Häri inräknas dels den tid för friluftsverksamhet under lärares ledning i form av idrottsövningar, studieutflykter o. d., som blivit bestämd i skoldistriktets reglemente, dels ock under vissa förutsättningar en tid av högst tre dagar, under vilka undervisningen varit inställd på grund av lärares deltagande i vissa kurser eller möten.

Såsom av det föregående framgår, ha i fråga om folkskolorna helt nyligen bestämmelser utfärdats, som medgiva en väsentlig förlängning av läs-

tiden. Detta förhållande gör, att vi icke anse oss böra föreslå någon förändring av bestämmelserna rörande den årliga lärotidens längd. Det synes oss dock vara ett viktigt önskemål, att utvecklingen mot en till 39 veckor utsträckt lästid må fortsätta och att denna lästid inom en icke avlägsen framtid i full utsträckning förverkligas.

Enligt § 15 mom. 4 folkskolestadgan må läraravdelning vid skolor av B 2-, B 3-, D 1- och b-form, om ur undervisningens synpunkt så befinnes lämpligt, kunna uppdelas i två grupper, som växelvis undervisas under vissa av läsårets veckor. Härvid skall iakttagas, att den årliga lästiden må genom sådan uppdelning inskränkas högst 100 timmar vid 39 veckors och högst 50 timmar vid $36\frac{4}{7}$ veckors lästid. Denna anordning får icke tillämpas vid skolor med s. k. växellov, vilken anordning kan förekomma vid skolor av B 1-, B 2-, B 3-, D 1- och b-form och innebär, att vardera av de två avdelningar, på vilka lärjungarna i regel äro fördelade vid undervisningen, kan erhålla ledighet växelvis en dag i veckan. Undervisningstiden är således genom växelvet redan reducerad och har uppenbarligen icke ansetts böra ytterligare avkortas. Beträffande växellov gäller, att det skall förekomma endast undantagsvis, och i allmänhet begränsas dess förekomst till sådana fall, då ett större antal barn har långa skolvägar. Ofta har i skoldistrikt med växellov halvtidsläsning tidigare förekommit.

Anordningarna med gruppundervisning och växellov innebära ur undervisningsteknisk synpunkt en förbättring i det avseendet, att läraren beredes ökade möjligheter att meddela särskild undervisning åt de skilda avdelningarna. De innebära dock ingen egentlig förstärkningsanordning, eftersom veckotimsumman för lärjungarna minskas. Därest landsbygdens skolväsen skall erbjuda undervisningsmöjligheter, vilka så vitt möjligt äro likvärdiga med dem, som stå tätorternas ungdom till buds — och detta framstår för skolutredningen som ett viktigt mål — är det givetvis icke önskvärt, att lärotiden för lärjungarna vid landsbygdens svårskötta skolorformer avkortas. Vi ha därför i annat sammanhang föreslagit, att den på sina håll ännu kvardröjande halvtidsläsningen skall inom viss övergångstid avvecklas. Vidare ha vi föreslagit avsevärt vidgade möjligheter till förstärkningsåtgärder vid skolor av B-form, vilka åtgärder äro av den art, att de kunna genomföras utan minskning av den normala veckotimsumman för lärjungarna. Under sådana förhållanden finna vi skäligt föreslå, att de bestämmelser angående gruppundervisning, som innehållas i § 15 mom. 4 folkskolestadgan, måtte utgå. Vad det s. k. växellovet beträffar, kan det förväntas, att behovet av denna anordning skall väsentligt minskas, därest skoldistriktet kunna i större utsträckning erhålla statsbidrag för centralisering av skolväsendet, vilket av oss föreslås.

Vid bestämmandet av ledighetsdagar under läsåret samt av tiderna för terminernas början och slut bör så vitt möjligt överensstämmelse upprätthållas mellan samtliga läroanstalter på samma ort. När folkskolans läsår

omfattar 39 veckor = 273 dagar, kunna lovdagarna i allmänhet infalla samtidigt i olika läroanstalter, om nödiga samarbetsanordningar vidtagas. Ur skolhygienisk synpunkt har, såsom i betänkandet om realskolan närmare utvecklas, befunnits ändamålsenligt, att några dagars avbrott i arbetet sker vid lämplig tidpunkt under terminen. Det tänkes, att ett höstlov om tre läsdagar skulle förläggas till slutet av oktober eller början av november. Under vårterminen skulle införas ett vårvinterlov, som omfattade sex vardagar och förlades till tiden mellan 15 februari och 15 mars eller, om så befunnes lämpligare, sammanlades med påsklovet. Vårvinterlovet skulle betraktas som ferietid och icke inräknas i den årliga lästiden. Inom vissa skoldistrikt ha redan tidigare ferier på motsvarande sätt inskjutits under pågående termin, t. ex. i form av s. k. bet- eller potatislov, varigenom barnen erhålla tillfälle att deltaga i hemmets arbete. Ett vårvinterlov kan i regel skänka de unga tillfällena till ett stärkande friluftsliv. Särskilt i landets sydliga delar kunna emellertid de klimatiska förhållandena vid ifrågavarande tid ofta vara ogynnsamma för vinteridrott. Anses lovet ej kunna placeras före eller i anslutning till påsken, bör det enligt vår mening icke anordnas. Vi vilja emellertid betona, att vårvinterlovet bör förekomma, såvida ej särskilda skäl tala däremot.

Det torde som hittills böra ankomma på skoldistriktet att besluta om terminernas början och slut samt om till vilken tid rörliga lovdagar skola förläggas. På orter med flera läroanstalter böra skolcheferna för de allmänna skolorna samråda härom, i syfte att termins början och slut samt ledighetsdagar under terminen så långt möjligt må komma att infalla på samma dagar.

I anslutning till nu gällande bestämmelser torde följande uppställning kunna tjäna som exempel på en i allmänhet lämplig fördelning av lärotiden på arbets- och lovdagar.

Läsårets längd	273 dagar,
Avgå:	
sön- och helgdagar	44
1 maj	1
höstlov	3
påsklov (utom helgdagar)	3
pingstlov (» »)	1
dagen före examen	1
rörliga lovdagar (för skollokaler- ligare rengöring m. m.)	6 59 »

Återstående arbetsdagar 214.

Högst 3 dagar under ett läsår kan som nämnt undervisningen under vissa villkor inställas för lärarens deltagande i kurser eller möten. I kungl. cirk.

den 29 maj 1942, nr 273, lämnas föreskrifter angående friluftsdagar i folkskolan. Vederbörande skolstyrelse bör såsom hittills äga att inom den angivna ramen fastställa antalet friluftsdagar. Dessa böra även framdeles inräknas i skolans arbetstid.

I ovanstående tablå äro de sex dagarna för vårvinterlov ej inräknade. Då detta lov räknas som ferie, inverkar det icke på antalet arbetsdagar under ett läsår. Däremot förskjutes genom införandet av nämnda lovdagar tidpunkten för vårterminens avslutning längre fram i juni. I intet fall torde dock 39-veckorläsåret behöva avslutas senare än den 16 juni. Detta belyses av följande beräkning rörande terminernas början och slut. Höstterminen börjar den 22 augusti och slutar den 20 december. Vårterminen börjar den 10 januari och slutar den 16 juni. Höstterminen kommer i sådant fall att omfatta 121 dagar och vårterminen med frånräknande av vårvinterlovet 152 dagar eller tillsammans 273 dagar. Vid skola, där särskild vårvinterferie icke anordnas, kan läsåret enligt denna beräkning avslutas omkring den 10 juni.

Kap. IX. Obligatorisk 8-årig folkskola.

A. Skolplikt i folkskolan.

1. Historisk återblick.

Enligt den proposition i folkskolefrågan, som framlades vid 1840/41 års riksdag, skulle skolgången i folkskolan vara obligatorisk endast för de barn, som vid fyllda 12 år ännu icke kunde läsa i bok eller inhämtat nödtorftig kristendomskunskap. Folkskolan betraktades närmast som ett komplement till hemundervisningen och som ett korrektiv mot försumlighet hos föräldrar, som icke tillfredsställande sörjde för sina barns undervisning. Efter långa förhandlingar och starka meningsbrytningar anslöt sig riksdagen till en annan grunduppfattning, enligt vilken folkskolan erhöll en mera betydelsefull uppgift: folkskolan skulle vara den allmänna medborgarskolan, obligatorisk för alla barn inom vissa åldersgränser.

De bestämmelser angående skolpliktens omfattning, som intogos i 1842 års folkskolestadga, voro emellertid synnerligen obestämda. I stadgan förekom visserligen uttrycket »skolåldern», men innebörden av detta begrepp blev ej närmare fixerad. Stadgan tillerkände varje församling rätt att själv bestämma den ålder, vid vilken barnens skolgång skulle börja, dock med iakttagande av att den icke borde uppskjutas längre än till slutet av det nionde året. Varje barn, vars föräldrar eller målsman så önskade, fick dock före denna ålder begagna skolundervisningen. Stadgan saknade föreskrifter om ett visst antal obligatoriska skolår eller om en övre åldersgräns, där skolplikten borde upphöra. Det är under sådana förhållanden förklarligt, att olika bestämmelser angående skolpliktens omfattning kommo att tillämpas i olika församlingar och att skolgången blev ytterst ojämn. För att belysa den bristande enhetligheten i detta avseende kunna anföras de föreskrifter angående skolåldern, som innehölls i de åren 1847 och 1848 antagna reglementena för folkskolorna i Stockholm. Maria och Adolf Fredriks församlingar hade fastställt skolåldern från 7 till 14 år, Klara och Ulrika Eleonora församlingar från 6 till 13 år samt Storkyrkoförsamlingen från 7 eller 8 till 14 år. I reglementena för Katarina och Hedvig Eleonora församlingar saknades helt bestämmelser om en övre gräns, där skolplikten upphörde.

På landsbygden var skolgången ännu mera ojämn. Saknaden av erforderligt antal skolor, långa skolvägar, hemmens fattigdom eller ovilja mot de nya skolorna i förening med bristande övervakning av skolgången förklara tillfyllest, att barnens skoltid ofta blev kort. Å ena sidan läto föräldrar sina barn redan vid fem eller sex års ålder börja skolgången, för att deras arbetskraft så mycket tidigare skulle kunna tagas i anspråk i förvärvsarbetet. Å andra sidan förekom det, att föräldrar, som hade föga förståelse för betydelsen av skolundervisning, sökte så länge som möjligt uppskjuta barnens skolgång.

Till den oregelbundenhet, som präglade skolgången under denna tid, bidrog, att folkskolestadgan saknade föreskrifter angående det kunskapsmått, som barnen i normala fall borde ha inhämtat för att kunna beviljas avgång från skolan. Ofta nog togos barnen ur skolan, när de lärt så mycket, som föräldrarna ansågo erforderligt. Däremot angavs i stadgan det minimimått av kunskaper, som borde inhämtas av de skolbarn, vilka av fattigdom hindrades att begagna undervisningen under längre tid eller saknade erforderlig fattningsgåva. Detta minimimått innefattade:

- a) ren och flytande innanläsning av svenska språket, såväl latinsk som svensk stil;
- b) religionskunskap och biblisk historia till den grad, som erfordrades för att kunna hos prästerskapet börja den egentliga nattvardsläsningen;
- c) kyrkosång, med undantag för dem, som därtill saknade allt anlag;
- d) förmåga att kunna skriva; och
- e) de fyra räknesätten i hela tal.

Dessa knappt tilltagna kurser kommo i stor utsträckning att betraktas som folkskolans normala, och lärjungarna ansågos berättigade till avgång, när de inhämtat ett kunskapsmått, som någorlunda motsvarade de angivna minimifordringarna.

Det hade ännu ej gått in i det allmänna medvetandet, att flickorna, som skulle ägna sig åt hemmets uppgifter, behövde samma folkskolunderbyggnad som gossarna. Skolstyrelserna ägde enligt den äldsta folkskolestadgan rätt att bestämma den skillnad, som med hänsyn till kunskapsfordringarna borde göras mellan gossar och flickor, och de begagnade sig i många fall av denna befogenhet på det sättet, att ett lägre kunskapsmått och en kortare skolgång utmättes åt flickorna.

För folkskolinspektionen, som år 1861 började sin verksamhet, blev det en viktig uppgift att skapa ordning och reda i fråga om barnens skolgång. Folkskolinspektörsberättelserna vittna om att barnens ojämna skolgång och det godtyckliga upphörandet med skolbesöken utan avgångsexamen förhindrade en effektiv skolundervisning. I en berättelse från Linköpings stift betecknades den ojämna skolgången som »det största hinder, vilket i närvarande stund möter folkskolans nylivade verksamhet i vårt land». Folkskolinspektören i Uppland gav en skildring, som med all sannolikhet ägde

tillämpning på förhållandena även i andra områden: »Den överallt minskade tillgången på tjänstefolk ävensom högt uppdrivna arbetslöner hava gjort för många föräldrar nödvändigt att i förtid anlita barnens krafter. Fattiga barn kunna redan vid 13 års ålder erhålla tjänst. I församlingar, där största delen består av statfolk, är denna klass merendels alltid på rörlig fot, och de barn, som en termin eller en del av en termin besöka skolan, återkomma icke mera.» Från Visby stift omförmäldes, att barnets skolgång visserligen innefattade 5 år, i vissa fall 6 à 7 år, men tiden för den verkliga skolgången var i vanliga fall betydligt kortare, motsvarande $2\frac{1}{2}$ —3 års fulltaliga läsdagar. Om förhållandena inom Gästrikland och Hälsingland anfördes i en berättelse: »Lärjungarna hava vid 11—13 års ålder och icke sällan förr upphört med skolgången, oftast innan de inhämtat minimum av kunskaper.» Av naturliga skäl mötte särskilt stora svårigheter vid folkskolundervisningens ordnande i landets nordliga delar, där en föga kontrollerad hemundervisning först småningom kunde ersättas med en ordnad skolundervisning.

Redan vid det första inspektörsmötet, som hölls 1862, var frågan om hur skolåldern skulle beräknas föremål för överläggning, och man enades om att med skolåldern skulle förstås tiden från fyllda sju år till konfirmationen. Ehuru normerande bestämmelser i detta hänseende ännu saknades i folkskolestadgan, förde utvecklingen redan under 1860-talet mot en skolplikt, som innefattades mellan gränserna av det sjunde och det fjortonde levnadsåret. Domkapitlen sökte för sin del främja denna utveckling genom att utfärda anvisningar och mönster för folkskolreglementen.

Av senare inspektörsberättelser att döma synes skolgången inom delar av Lunds stift ha omfattat det största antalet åldersår. I en berättelse framhölls sålunda, att barnen i regel besökte skolan från 6 till 15 års ålder. Värdet av den utsträckta skolplikten försvagades dock genom oregelbundenhet i skolbesöken. Även i en rapport från ett norrländskt inspektionsområde (Ängermanland) förekommer uppgift om en till högre ålder utsträckt skolgång: »Åldern växlar inom de olika distrikten från och med sjätte till och med nionde året i avseende på skolgångens början samt från och med fjortonde till och med sextonde med hänsyn till dess avslutande.»

Av betydelse för skolgången blev ett av Kungl. Maj:t år 1864 utfärdat cirkulär, som ålade skolråden att tillse, att avgångsprövning anställdes med de lärjungar, som ville avgå från skolan. Därmed befästes uppfattningen, att barnen skulle ha avslutat skolkursen, innan de tillätos lämna skolan. I samma riktning verkade den av prästerskapet på vissa håll uppställda fordran på betyg över genomgången avgångsprövning som villkor för att barnen skulle mottagas i konfirmationsundervisningen.

År 1878 utfärdades för första gången en normalplan för folkskolan, som skulle tjäna till ledning vid skolväsendets ordnande samt lämnade anvisningar beträffande lärokurser för olika skolformer, kursernas fördelning

på årsklasser o. s. v. Enligt normalplanen fördelades lärokursen på ett småskolestadium med två och ett folkskolestadium med fyra årsklasser eller sammanlagt sex skolår. I 1882 års folkskolestadga intogs föreskrift, att läroplan skulle för varje skola upprättas med ledning av normalplanen, och denna vann därefter mera allmän efterföljd.

Den nya folkskolestadgan innehöll även klarare föreskrifter angående barnens skolålder. Denna skulle räknas från och med det år, under vilket barnet fyllde sju år, till och med det, under vilket barnet fyllde fjorton år, ett stadgande, som senare återkom i såväl 1897 års som 1921 års folkskolestadga. Det föreskrevs vidare, att lärjunge, som vid skolålderns slut icke inhämtat de kunskaper, som erfordrades för avgång från skolan, fortfarande skulle vara skolpliktig, intill dess han inhämtat skolans lärokurs. Omvänt gällde även, att lärjunge, som före denna tid inhämtat för avgång stadgat kunskapsmått, skulle äga rätt att befrias från ytterligare skolgång. Sistnämnda medgivande, som avsåg undantagsfall, kom i verkligheten att få en vidsträckt tillämpning.

Enligt de anförda bestämmelserna gjordes barnets avgång från skolan närmast beroende av om det kunde anses ha inhämtat lärokursen. Inom skolåldern 7—14 år kunde minst sju skolår inrymmas, men då lärokursen i såväl 1878 års normalplan som i de 1889 och 1900 utfärdade normalplanerna fördelats på endast sex läsår, blev skolgången i regel endast 6-årig. Oavsett bestämmelserna om skolåldern slutade barnen sin skolgång vid 13 eller 12 års ålder och i många fall till och med ännu tidigare. Att det krävdes lång tid till och med för att den till 6-årig begränsade skoltiden skulle vinna stadga, framgår därav, att t. ex. i Göteborg den obligatoriska sjätte årsklassen tillkom först år 1892. Det är under sådana förhållanden förklarligt, att man i vida kretsar av vårt folk kom att hysa den uppfattningen, att den svenska folkskolan, trots bestämmelserna angående skolåldern, i princip vore 6-årig och att en utökning av antalet klasser utöver den sjätte vore att betrakta som en överbyggnad på den egentliga folkskolan.

I sitt år 1914 avgivna betänkande om folkskolan framhöll folkundervisningskommittén som en stor brist, att folkskolans undervisning ej ens sträckte sig till barnålderns övre gräns. Kommittén anförde i detta sammanhang: »Just när barnet inträder i de vanskliga övergångsår, då det mer än någonsin är i behov av intellektuell och moralisk omvårdnad, måste skolan i de flesta fall lämna det ifrån sig, och barnet träder ut i livet.» Kommittén ansåg, att mycket starka skäl talade för ett utbyggande av folkskolan med en sjunde årsklass, men betecknade detta som »ett framtida önskemål, vilket bör nås så småningom på frivillighetens väg». För att främja en dylik utveckling upptogs i den år 1919 utfärdade undervisningsplanen för varje skolform i främsta rummet ett alternativ med 7-årig lärokurs. En viss skärpning av den praxis, som utbildats i fråga om tillämpningen av skolpliktsbestämmelserna, kom till stånd genom att i anslutning

till folkundervisningskommitténs förslag föreskrift utfärdades av innehåll, dels att lärjunge icke finge tillåtas avgå från folkskolan före det kalenderår, under vilket han fyllde tretton år, dels att sådan lärjunge, som på grund av fattigdom eller bristande fattningsgåva ej kunde förvärva det fulla kunskapsmått, som borde inhämtas i folkskolan, finge avgå först vid skolålderns slut.

Ehuru folkskolestadgan länge icke innehöll någon antydning om 7-årig folkskola, förekom 7-årig skolgång ganska allmänt i vissa delar av landet. I Västergötland och Bohuslän men även i vissa andra delar av landet infördes ett sjunde skolår som en förstärkning av undervisningen vid halvtidsläsande skolformer. I några skoldistrikt, såsom Hyssna i Västergötland, Urshult i Småland och Kyrkhult i Blekinge, utsträcktes lärotiden till och med till åtta skolår vid skolor med halvtidsläsning. En annan utvecklingslinje företrädde de skoldistrikt, som införde ett sjunde skolår vid heltidsläsande skolor. Denna anordning var ganska allmän på Skånes landsbygd, där 7-årig skolgång mångenstädes hade stödet av gammal tradition. Det sjunde skolåret var egentligen frivilligt, men det förekom i ifrågavarande skoldistrikt sällan, att barn beviljades avgång från folkskolan före fjorton års ålder, enär en dylik åtgärd varken av lärare och målsmän eller av prästerskapet ansågs förenlig med vad omtanken om barnets bästa krävde.

Sjunde och åttonde skolåren växte således först fram vid skolor på landsbygden, där en ny klass ansågs kunna införas, utan att nya lärartjänster behövde inrättas. I städerna ledde utvecklingen till att börja med till skapandet av en frivillig överbyggnad på den 6-åriga folkskolan, nämligen folkskolans högre avdelning, som i det följande kommer att närmare behandlas.

En utsträckning av den allmänna skolplikten i vårt land skedde i och genom riksdagens år 1918 fattade beslut angående *obligatorisk fortsättningskola*. Detta beslut kan sägas i princip innebära, att skolplikten i folk- och fortsättningskola skall omfatta tillsammans åtta skolår.

2. Obligatorisk 7-årig folkskola.

År 1934 tillkallade chefen för ecklesiastikdepartementet sakkunniga för utredning bland annat av frågan om en obligatorisk utökning av folkskolan med ett sjunde skolår och därmed sammanhängande spörsmål. Till ledning vid utredningen lämnades särskilda direktiv, som bland annat innehöllo följande:

Bland dem, som äro sysselsatta på folkskolans arbetsfält, har det länge framstått såsom ett alltmer trängande önskemål att genom en förlängning av den nuvarande sexåriga lärokursen med ett sjunde år stärka den gemensamma barndomsskolan och dymedelst skapa ett mera solitt underlag för vår allmänna medborgarbildning. Man har pekat på att folkskolestadgan i själva verket genom sina bestämmelser om skolålderns omfattning förutsätter en sjuårig folkskola, och man har hänvisat till att i ett

flertal av de västerländska kulturländerna folkskolans lärokurs är avsevärt längre än hos oss, i Norge och Danmark 7, i Tyskland och Österrike 8 och i England 9 år. Under de senare åren har spörsmålet tilldragit sig ett särskilt intresse genom den omfattande arbetslösheten bland den ungdom, som nyss avgått ur folkskolan, och det har framhållits, att de vådor, som av denna arbetslöshet framkallas, bäst skulle avhjälpas genom att ännu ett år behålla ungdomen under skolans tillsyn och ledning.

Jag tillerkänner för min del dessa synpunkter en stor vikt. Det må framhållas, att de stora krav, som det demokratiska statsskicket ställer på den enskilde medborgarens deltagande i det offentliga livet, i vilken ställning han än må befinna sig, och den intensiva utveckling, som försiggått på alla områden av mänsklig verksamhet, alltmer hava stegrat behovet av en i möjligaste mån solid allmänt medborgerlig skolutbildning. Jag har den uppfattningen, att vår folkskola i detta hänseende, trots dess stora förtjänster och lärarkårens nitälskan för sitt kall, icke helt fyller måttet, och jag ser därför i kravet på lärotidens utökning till sju år det förnämsta målet för pedagogiska reformsträvanden på folkundervisningens område under den kommande tiden.»

Med en ingående motivering föreslogo de sakkunniga en allmän förlängning av skolkursen till 7-årig. Härvid åsyftades icke in främsta rummet en utvidgning i kvantitativ mening av lärokursen i de olika ämnena utan framför allt tillgodoseende av behovet av en grundligare inhämtad och i metodiskt avseende bättre meddelad kunskap, ökad tid till övning i folkskolans viktigaste ämnen, läsning, skrivning och räkning, samt en förstärkning av skolans uppfostrande inflytande under en för lärjungarna kritisk brytningsperiod.

En utökning av folkskolans lärotid till 7-årig skulle för landsbygdens del vara särskilt betydelsefull. I städerna hade den 7-åriga folkskolan redan i stor utsträckning genomförts, under det att på landsbygden 7-årig folkskola allttjämt vore att räkna såsom en undantagsföreteelse.

I fråga om den 7-åriga folkskolans organisation föreslogs, att småskolestadiet i normala fall borde omfatta första och andra klasserna och folkskolestadiet de övriga fem klasserna. Lokala förhållanden eller andra omständigheter kunde dock motivera ett 3-årigt småskolestadium, varför en viss frihet i fråga om folkskolans organisation i förevarande avseende borde råda även efter införandet av ett obligatoriskt sjunde skolår.

För att underlätta införandet av det sjunde skolåret vid skolor av B 2-, B 3- och D 1-form föreslogs vissa förstärkningsåtgärder.

Fortsättningsskolan skulle enligt förslaget bibehållas som en fristående ettårig kurs om minst 180 timmar. Dess undervisning borde allt starkare anknytas till det praktiska livets behov.

Ingen ändring föreslogs beträffande folkskolans ställning inom skolsystemet. Även efter införandet av 7-årig folkskola borde anknytningen till den 4-åriga realskolan och jämförliga utbildningsanstalter vara förlagd till efter det sjätte skolårets avslutning.

De sakkunniga föreslogo vidare, att stadgandet om fattigdom såsom giltigt skäl för lärjunges avgång från skolan, innan han inhämtat det eljest erforderliga kunskapsmålet, måtte utgå. Samtidigt borde i folkskolestadgan in-

tagas bestämmelse, att det understöd, som av skoldistriktet lämnades i sådana fall, då föräldrar eller målsmän saknade tillgångar att bekosta lärljunges skolgång, icke skulle anses vara av fattigvårds natur.

På grundval av de sakkunnigas förslag framlades till 1936 års riksdag proposition angående obligatorisk 7-årig folkskola, som av riksdagen bifölls. I folkskolestadgans § 1 mom. 4 infördes därefter bestämmelsen, att folk- och småskolestadiet skall omfatta tillhoppa sju årsklasser. Övergången till 7-årig lärokurs skall äga rum, så snart sådant med hänsyn till härav föranledda kostnader, skolväsendets organisation och övriga ortsförhållanden prövas lämpligen kunna ske, dock senast med ingången av läsåret 1948/49. Där särskilda omständigheter sådant påkalla, må dock skoldistrikt av Kungl. Maj:t kunna för viss tid i större eller mindre omfattning medgivas anstånd utöver läsåret 1948/49 med införande av 7-årig skolkurs.

Enligt tillgängliga uppgifter undervisades vid slutet av vårterminen 1941 i 7-åriga folkskolor sammanlagt 285 014 barn, motsvarande omkring 52½ % av hela lärjungantalet vid nämnda tid. Enligt senare inkomna uppgifter var vid slutet av vårterminen 1944 7-årig eller längre skolplikt i folkskolan införd eller beslutad vid alla skolor i 1 157 skoldistrikt och vid en del skolor i ytterligare 61 distrikt och hade vid samma tid nära 70 % av hela lärjungantalet minst 7-årig skolplikt.

3. Rätt för skoldistrikt att införa obligatorisk 8-årig folkskola.

I samband med utredningen angående obligatorisk 7-årig folkskola upptogo de sakkunniga även frågan om en förlängning av folkskolan till att omfatta ett större antal obligatoriska klasser än sju.

En folkskolekurs, som omfattade sju skolår, vore enligt de sakkunnigas mening i allmänhet ägnad att fylla behovet av en god elementär medborgarutbildning. Målet för strävandena till en obligatorisk förlängning av folkskolans lärotid hade i regel icke dittills ställts högre. Inom vissa skoldistrikt kunde emellertid föreligga sådana särskilda förhållanden, som gjorde det önskvärt att utsträcka folkskolekursen utöver sju år. Sålunda hade enligt en av Stockholms folkskoledirektion den 26 oktober 1934 hos Kungl. Maj:t gjord framställning, som remitterats till de sakkunniga, behov därav yppats i huvudstaden. Obligatorisk 7-årig folkskola med påbyggnad av 2-årig fortsättningsskola var där genomförd. Vid sidan härav fanns en ett-årig folkskolans högre avdelning, vilken tillvunnit sig stor popularitet och till vilken den största delen av lärjungarna övergick efter genomgången sjunde klass. Fullgjord skolgång i denna avdelning hade medfört befrielse från fortsättningsskolplikt. En utsträckning av den obligatoriska folkskolan till 8-årig i Stockholm skulle innebära ett stadfästade av sedan länge bestående faktiska förhållanden samt möjliggöra en lärjungarnas behov bättre motsvarande anpassning av kurserna. Vidare hade centralstyrelsen för Sve-

riges allmänna folkskolläraryörening samt Sveriges överläraryörebund i till de sakkunniga remitterade underdåniga skrivelser uttalat önskemålet, att möjlighet borde beredas skoldistrikt att upprätta åttonde klass, obligatorisk eller frivillig. De sakkunniga omnämnde vidare, att i två landsbygdsdistrikt, Hyssna i Västergötland och Urshult i Småland, 8-årig kurs under åtskilliga år funnits införd vid halvtidsläsande skolor.

De sakkunniga ansågo av ovan angivna skäl anledning icke finnas att då komma med förslag om den 8-åriga folkskolan såsom ett alternativ i jämbredd med den 7-åriga. Men särskilt av Stockholmsfallet och andra liknande fall, där en stadigt och livligt frekventerad högre avdelning funnes, syntes det framgå, att det under vissa av speciella ortsförhållanden betingade förutsättningar kunde vara önskvärt att förlänga folkskolekursen till åtta år. Författningarna borde därför enligt de sakkunnigas mening lämna möjlighet att tillgodose ett dylikt, åtminstone tills vidare mera undantagsvis uppträdande behov. Detta syntes böra ske genom att Kungl. Maj:t, i händelse särskilda förhållanden därtill föranledde, ägde efter framställning av skoldistrikt medgiva, att folkskola anordnades med ett större antal årsklasser än sju.

En åttonde klass, som komme till stånd i denna ordning, borde alltid göras obligatorisk för lärjungarna, i enlighet med vad som städse principiellt gällt för folkskolans undervisning. Därest bevisandet av den åttonde klassen gjordes beroende av lärjungarnas fria val, skulle icke vinnas de fördelar med avseende på en planmässig disposition av lärokursen, som utgjorde ett av huvudskälen till att medgiva inrättandet av 8-årig folkskola. En frivillig åttonde klass borde alltså såsom tidigare vara att hänföra till folkskolans högre avdelning.

Sedan Kungl. Maj:t och riksdagen lämnat utan erinran, vad de sakkunniga sålunda föreslagit, intogs år 1936 i folkskolestadgan såsom § 1 mom. 5 följande föreskrift angående rätt för skoldistrikt att anordna folkskola med ett större antal årsklasser än sju: »Vad i mom. 4 stadgats angående antalet årsklasser i folk- och småskolan skall icke utgöra hinder för skoldistrikt att, i händelse särskilda förhållanden därtill föranleda, efter medgivande av Kungl. Maj:t anordna folk- och småskola med ett större sammanlagt antal obligatoriska årsklasser än sju.»

Vägen var därmed öppnad för ett frivilligt införande av folkskola med åtta obligatoriska årsklasser. Särskilt i städerna framträder ett växande intresse för att på denna väg vinna en avsevärd höjning av folkskoleväsendets standard. De första skoldistrikt, som erhöilo Kungl. Maj:ts medgivande att inrätta obligatorisk 8-årig folkskola, voro Mariestad och Kävlinge skoldistrikt i Malmöhus län, vilka år 1941 erhöilo dylikt tillstånd. Höstterminen 1945 var 8-årig skolplikt i folkskolan genomförd även i Borgholm, Botkyrka, Djursholm, Göteborg, Halmstad, Huddinge, Huskvarna, Lidingö, Lysekil, Nacka, Nynäshamn, Saltsjöbaden, Stockholm, Södertälje och Örebro samt vid vissa skolor i Hyssna och Jukkasjärvi skoldistrikt, och från och med

höstterminen 1946 skall skolplikten vara utsträckt till 8-årig även i Eskilstuna. När detta skett, komma omkring 12·4 % av hela lärjungantalet att vara underkastade 8-årig skolplikt i folkskolan. Genomförandet av 8-årig folkskola underlättas genom att skoldistrikt med så organiserad folkskola kan av skolöverstyrelsen befrias från skyldigheten att anordna undervisning i fortsättningsskola för lärjungar, som med godkänt avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan lämnat den åttonde klassen.

B. Folkskolans högre avdelning.

Redan i början av den obligatoriska folkskolans tillvaro framträdde i städerna behov av fortsatt skolgång för sådana barn, som visserligen fullgjort villkoren för avgång ur folkskolan men kunde ägna ett eller annat år åt en fortsatt skolutbildning av den art, att den kunde lända dem till gagn vid inträdet på levnadsbanor inom handel, hantverk eller industriella yrken. Dåtidens läroverk kunde så mycket mindre tillgodose detta utbildningsbehov, som en för ifrågavarande åldersstadium tillrättalagd övergång från folkskolan saknades. Fortsättningsskolan var föga utvecklad, dess kurser voro i regel kortvariga och skänkte huvudsakligen en repetition av vad som inhämtats i folkskolan. Icke heller den högre folkskolan kunde i detta sammanhang komma i fråga, enär den betraktades som en skolform för landsbygden. Särskilt inom de större städerna gjorde sig gällande önskemål om en bildningslinje inom folkskolan, som utgjorde en överbyggnad på dennas obligatoriska del och kunde anpassas efter lokala förhållanden och behov.

Försök att genom en överbyggnad på folkskolan skänka ungdom av ifrågavarande kategori en högre undervisning, som var inriktad på det praktiska livets behov, gjordes bland annat i Malmö på 1870-talet. Erfarenheterna blevo gynnsamma, och de tillgodogjordes i den 1879 organiserade skola, som erhöll namnet Malmö borgarskola. I lärokursen för gossar förekommo som läroämnen bl. a. tyska, fysik, kemi och bokhålleri, och i flickornas undervisning erhöll slöjden en framskjuten plats. Borgarskolan, som omfattades med starkt intresse och rönste stor anslutning, kunde år 1884 utvidgas med en andra klass, 1902 tillades en tredje och 1906 en fjärde årsklass.

Samma bildningsbehov, som föranledde tillkomsten av Malmö borgarskola, kan sägas ha varit drivfjädern i den utveckling, som Gävle borgarskola genomgått. Då denna skola — efter att förut ha varit verksam under andra former och tidvis även ha legat nere — år 1890 nyorganiserades, gestaltades den såsom en 4-årig direkt överbyggnad på folkskolans sjätte klass med två lägre odifferentierade klasser och två högre klasser, uppdelade i en handelslinje, en teknisk linje och en jordbrukslinje. I samband med tillkomsten av de kommunala mellanskolorna omorganiserades skolan

år 1909 till en på folkskolans sjätte klass grundad 4-årig realskola med realexamen som slutmål.

Behovet av en förstärkt folkskolutbildning ledde till att även andra städer på liknande sätt utbyggde sitt folkskoleväsen. Det kan sålunda nämnas, att efter förslag av professorn Ernst Carlson två årsklasser år 1893 inrättades som en påbyggnad till Göteborgs folkskolor, vilken erhöll beteckningen folkskolans högre avdelning. Denna beteckning infördes i 1897 års folkskolestadga och blev därmed den officiella benämningen på en dylik överbyggnad på folkskolan.

De bestämmelser angående folkskolans högre avdelning, som förekommo i 1897 års folkskolestadga, äro i huvudsak ännu gällande. I § 5 gavs följande allmänna bestämmelser för inrättandet av sådan avdelning: »Där kyrkostämman därtill beviljar medel, må folkskolan utvidgas med en högre avdelning. I sådan avdelning skall den huvudsakliga undervisningen meddelas av antingen ordinarie eller extra ordinarie folkskollärare.» I stadgans § 12 mom. 3 angåvos de läroämnen, som kunde ingå i lärokursen. I 1921 års folkskolestadga utökades ämneskretsen med tyska eller engelska språket — undervisning i främmande språk hade dock redan tidigare förekommit — varvid stadgandet erhöll följande lydelse: »I folkskolans högre avdelning må undervisning i följande ämnen kunna förekomma: kristendomskunskap, modersmålet, matematik med bokföring, naturkunnighet med hälsolära, historia och medborgarkunskap, geografi, tyska eller engelska språket, teckning, sång, gymnastik med lek och idrott, trädgårdsskötsel, slöjd och hushållsgöromål. Dock skall alltid i sådan avdelning undervisning meddelas i kristendomskunskap, modersmålet och matematik.» Skoldistriktet erhöles således frihet att inom mycket vida gränser bestämma angående läroämnen och lärokurser i högre avdelning och kunde anpassa dennas organisation efter lokala önskemål och behov.

Under vissa tider har högre avdelningen omfattats med stort intresse av skoldistriktet framför allt i städerna, men den har icke vunnit en så framträdande plats inom skolväsendet, som man med hänsyn till dess förutsättningar kunnat förvänta. Lärjungantalet är för närvarande icke oväsentligt lägre än vid tiden närmast efter sekelskiftet. En förklaring till denna tillbakagång kan sökas däri, att 1919 års undervisningsplan i motsats till 1900 års normalplan helt saknade anvisningar rörande folkskolans högre avdelning. Men den väsentliga orsaken torde vara, att högre avdelningen icke förmått hävda sig i konkurrensen med den kommunala mellanskolan och senare den 4-åriga realskolan, som förde sina lärjungar till realexamen och därmed skänkte en viss formell behörighet. Det förekom visserligen, att lärjungar i folkskolans högre avdelning avlade realexamen som privatister. I något fall (Malmö) tillerkändes folkskolans högre avdelning rätt att anställa realexamen, men den ombildades efter den kommunala mellanskolans tillkomst till denna nyskapade skolform. Från och med 1910 kunde stats-

bidrag utgå även till sådan högre folkskola, som inrättades å ort med allmänt läroverk. Detta ledde i vissa fall till att folkskolans högre avdelning omorganiserades till högre folkskola. Därmed upphörde den tidigare gemenskapen med folkskolan i fråga om styrelse, skolledare och lärare.

Högre avdelningen förekommer huvudsakligen i städer och företrädesvis i de största städerna. Enligt undervisningsstatistiken för redovisningsåret 1941/42 funnos i denna skolform, såsom framgår av nedanstående tabell, 220 läraravdelningar med sammanlagt 5 350 lärjungar (2 423 gossar, 2 927 flickor), varav 3 228 (1 412 gossar, 1 816 flickor) i åttonde eller högre klass. Omkring $\frac{5}{6}$ av hela lärjungantalet tillhörde Stockholm, Göteborg, Hälsingborg och Eskilstuna. I den mån en obligatorisk sjunde årsklass införes i folkskolan, försvinner den sjunde klassen såsom del av den frivilliga högre avdelningen. Göteborg har dock fått Kungl. Maj:ts tillstånd att anordna det obligatoriska sjunde skolåret så, att det utgör en obligatorisk första klass i folkskolans högre avdelning.

Folkskolans högre avdelning läsåret 1941/42.

Skoldistrikt	Klass, på vilken h. avd. bygger	Ant. läraravd.	Antal lärjungar vid slutet av vårterminen 1942									
			Klass 7		Klass 8		Klass 9		Klass 10		Summa	
			G	Fl	G	Fl	G	Fl	G	Fl	G	Fl
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Stockholm	7	64	—	—	694	713	—	—	—	—	694	713
Solna	6	2	26	36	—	—	—	—	—	—	26	36
Huddinge.....	7	2	—	—	20	29	—	—	—	—	20	29
Lidingö	7	1	—	—	2	10	—	—	—	—	2	10
Eskilstuna	6	10	53	86	46	83	—	—	—	—	99	169
Katrineholm ..	6	2	17	25	—	—	—	—	—	—	17	25
Norrköping	7	4	—	—	42	50	—	—	—	—	42	50
Jönköping	7	4	—	—	23	69	—	—	—	—	23	69
Huskvarna	7	1	—	—	4	6	—	—	—	—	4	6
Kristianstad ..	7	1	—	—	—	13	—	—	—	—	—	13
Ystad	7	2	—	—	16	29	—	—	—	—	16	29
Trelleborg	7	2	—	—	17	41	—	—	—	—	17	41
Landskrona	7	2	—	—	15	21	—	—	—	—	15	21
Hälsingborg ...	7	13	—	—	104	170	—	—	—	—	104	170
Halmstad.....	7	3	—	—	21	36	—	—	—	—	21	36
Västra Frölunda	7	1	—	—	6	10	—	—	—	—	6	10
Göteborg	6	92	874	889	267	316	31	72	10	37	1 182	1 314
Borås	7	2	—	—	29	21	—	—	—	—	29	21
Karlstad	6	4	21	34	16	34	—	—	—	—	37	68
Örebro	7	2	—	—	25	22	—	—	—	—	25	22
Sundsvall.....	7	2	—	—	19	21	—	—	—	—	19	21
Alnö	6	2	8	12	5	13	—	—	—	—	13	25
Skön	6	1	5	9	—	—	—	—	—	—	5	9
Berg (Jtl)	6	1	7	20	—	—	—	—	—	—	7	20
Summa		220	1 011	1 111	1 371	1 707	31	72	10	37	2 423	2 927
			2 122		3 078		103		47		5 350	

I Stockholm var högre avdelningen (åttonde klassen) en tid organiserad på tre elementärt yrkesbetonade linjer: en teknisk linje för gossar, en han-

delslinje för gossar och flickor samt en linje med husligt arbete för flickor. Försök gjordes emellertid med modifierade, mindre starkt yrkesbetonade timplaner, en för gossar och en för flickor. Dessa timplaner upptogo bl. a. fem veckotimmar engelska. De lärjungar, som hade svårt att tillgodogöra sig undervisningen i främmande språk, kunde utbyta denna mot undervisning under minst tre veckotimmar i andra ämnen, företrädesvis modersmålet och räkning med bokföring. Flickornas timplan föreskrev fyra veckotimmars slöjd och tio veckotimmars hushållsgöromål. Gossarna kunde enligt folkskoleledningen bestämmade deltaga antingen i slöjd under fyra veckotimmar eller i hushållsgöromål under fem veckotimmar. Lärokursen i naturkunnskap för flickor omfattade hemsjukvård, första hjälpen vid olycksfall, sexualhygien och barnavård.

I Göteborg omfattar högre avdelningen en allmän linje med fyra och en praktisk linje med två årsklasser. På den allmänna linjen har ett högre timantal anslagits åt allmänbildande ämnen, och där förekommer även undervisning i engelska språket. På den praktiska linjen har bl. a. det manuella arbetet fått större utrymme. Även den allmänna linjen har en praktisk inriktning, varför beteckningarna allmän och praktisk linje icke äro fullt rättvisande. Högre avdelningens organisation i Göteborg företer särdrag, som böra ses i samband med lokala förhållanden och önskemål. Enligt särskilt medgivande av Kungl. Maj:t är avgångsprövningen förlagd till slutet av sjätte klassen och infaller således ett år före den obligatoriska skolgångens slut.

I mindre skoldistrikt är differentieringen av undervisningen i folkskolans högre avdelning mindre framträdande. I regel är undervisning anordnad i ett främmande språk, och flickorna åtnjuta vanligen undervisning i hushållsgöromål. Språkundervisningen kan vara obligatorisk eller frivillig för lärjungarna.

Skoldistriktet ha ej i någon större utsträckning begagnat sig av den rätt att utesluta vissa av folkskolans vanliga läroämnen, som enligt folkskolestadgan är medgiven beträffande folkskolans högre avdelning. Historia ersattes stundom i åttonde klassen av medborgarkunskap. På sina håll ha utom ett främmande språk även bokföring och maskinskrivning införts såsom ämnen med särskilda timantal. Höjda timantal och mera omfattande undervisning kunna förekomma i teckning, slöjd och hushållsgöromål. Den olikhet, undervisningen i folkskolans högre avdelning företer vid jämförelse med folkskolans lägre klasser, visar sig framför allt i en mera markerad inriktning av undervisningen på det praktiska livets krav.

Av de i förestående tabell upptagna skoldistriktet ha Stockholm, Halmstad, Huddinge, Huskvarna, Lidingö och Örebro numera omorganiserat den högre avdelningen till ett obligatoriskt åttonde folkskolår, och i Eskilstuna är beslut om sådan omorganisation avsett att genomföras läsåret 1946/47.

C. Den 8-åriga folkskolans organisation och undervisning.

1. Allmänna synpunkter.

I annat sammanhang har redogjorts för de skäl, som enligt vår mening tala för en utökning av den allmänna folkskoleplikten. Därvid har framhållits, att en utsträckning av den obligatoriska skolgången till att omfatta åtta år synes möjlig att inom en jämförelsevis nära framtid genomföra och att en sådan reform framstår såsom det viktigaste önskemålet för den svenska skolans utveckling.

Förslaget synes på det hela taget ha rönt ett välvilligt mottagande i den offentliga diskussionen. I flera av de remissyttranden, som avgivits över skolutredningens betänkanden, har man till och med som ett framtidsmål uppställt en obligatorisk 9-årig folkskola, som i sig skulle innesluta även en linje, motsvarande den nuvarande realskolan. Länsstyrelsen i Gävle anför: »Den för svenska folket viktigaste skolfrågan är folkskolans successiva utbyggnad till 9-årig, som med viss begränsning i fråga om främmande språk ger ungefär realskolans ståndpunkt.» Domkapitlet i Stockholm anser, att man bör sikta mot en 9-årig obligatorisk skolgång, och domkapitlet i Härnösand ifrågasätter en 9-årig folkskola åtminstone för tätorterna. Även några av statens folkskolinspektörer, stadsfullmäktige i Stockholm, Eskilstuna, Ludvika och Södertälje, kommunalfullmäktige i Silbodal och Ytterlänns samt några folkskolestyrelser och kommunala skolledare ha uttalat sig för 9-årig skola. I det övervägande antalet av de yttranden, som beröra frågan om en utökad folkskola, förordas emellertid en obligatorisk 8-årig folkskola. I en del yttranden framföras även vissa allmänna synpunkter på den förlängda folkskolans organisation och mål.

Svenska stadsförbundets styrelse anser, bland annat på grund av behovet av en ansenligt utökad folkbildning, att den fortsatta omprövningen borde inriktas på åstadkommandet av en enhetlig skola, vari även den nuvarande realskolan skulle ingå, och som organiserades med linjedelning på det högre stadiet. »Linjedelningen synes böra taga sikte på samhällets krav, att huvudparten av det uppväxande släktet får en på praktisk verksamhet inriktad undervisning. Icke heller får förbises, att också sistnämnda undervisning inom folkskolan måste ha till uppgift att lägga grund för fortsatt utbildning åt stora grupper av eleverna. Härvid erfordras fördenskull intim anknytning till sådan utbildning, som brukar sammanfattas under benämningen yrkesundervisning.» Styrelsen finner det självfallet, att övervägandena måste börja från grunden och således främst taga sikte på den obligatoriska folkundervisningen. I utlåtandet anföres vidare: »Vad utredningen framhållit om de av både rent praktiska och ideella skäl stegrade kraven på allmänbildning påkallar härvid synnerligt beaktande. Utan att närmare ingå på dessa krav vill styrelsen särskilt understryka, att en ökad under-

visning med inriktning speciellt på praktisk verksamhet framför allt synes erforderlig. Ett annat icke mindre viktigt önskemål synes vara att genom folkundervisningen ge så breda lager som möjligt av nationen grundläggande kunskaper i ett världsspråk, vilket väl borde vara engelskan. Styrelsen finner det så angeläget, att dessa ökade anspråk på folkundervisningen bli tillgodosedda, att den för sin del är beredd att förordas dels en ej för sent påbörjad språkundervisning i folkskolan och dels en ytterligare ökning av den obligatoriska skoltiden. Fullgoda skäl synas föreligga att härvidlag taga sikte på en så betydande höjning av den allmänna folkundervisningen, att en nioårig skoltid därför bleve erforderlig.»

Bland de kommunala myndigheter, som uttalat sig för en utökad folkskola, märkas stadsfullmäktige och folkskoledirektionen i Stockholm, vilka bland annat anfört: »Med hänsyn till det fortsatta framåtskridandets krav på den allmänna bildningsgrunden borde den blivande skolreformen enligt direktionens mening taga sikte på en obligatorisk nioårig skolgång. Med denna utgångspunkt skulle väsentliga mål uppnås. Man vunne en önskvärd senare tidpunkt för inträdet i förvärvslivet för dem, som icke fortsätta i högre skolor. Man kunde giva dessa ungdomar en tillräckligt solid kunskapsgrund, som underlättade för dem att vid sidan av yrkesarbetet fortsätta eller återupptaga sina utbildningssträvanden. Man ökade möjligheterna för dem, som icke velat eller kunnat begagna en tidigare reguljär övergång till högre skolor, att komma över i sådana utbildningslinjer. Men framför allt skulle denna höjning av folkskolans slutmål kunna bidra till att åstadkomma den av alla efterlysta balansen mellan teoretisk och praktisk utbildning och därigenom medverka till att giva skolväsendet i det hela en ur samhällets synpunkt ändamålsenlig utformning.» Engelska språket skulle för huvudparten av lärjungarna vara obligatoriskt från och med femte klassen. I yttrandet utvecklas vidare, hurusom den önskliga jämvikten överhuvudtaget icke kunde ernås, om icke den praktiska utbildningen gjordes socialt likvärdig med den teoretiska. En bestående lösning av detta problem syntes man bäst kunna vinna genom att göra folkskolan 9-årig och låta denna skola på sitt högre stadium — enligt direktionens förslag efter sjätte klassen — förgrenas i en 3-årig examensfri linje med stark praktisk betoning och i en likaledes 3-årig examenslinje, som förde till realexamen. Den examensfria linjen borde kunna förgrenas i en allmän linje och linjer för en mera speciell yrkesundervisning, vilka skulle kunna skjuta olika långt över den 9-åriga enhetsskolan. Det inledda samarbetet mellan folkskolorna och yrkesskolorna borde härvid utvidgas och fullföljas.

Ur den allmänna motivering för 9-årig folkskola, som avgivits av Nacka folkskolestyrelse, må i detta sammanhang anföras följande: »Undervisningen måste vara tillräckligt omfattande för att åt alla ge en tillräcklig kunskapsgrundval. Fostran måste bäras upp av en sådan anda, att den befrämjar inbördes solidaritet och sammanhållning både individer och olika folkgrup-

per emellan. Men undervisningen skall därtill även förbereda de unga för deras blivande ställning inom yrkeslivet. Detta allmänna resonemang leder fram till följande utgångspunkter för den nu behövlige skolreformen: folkskolan måste göras till den för alla gemensamma botten skolan, undervisningen måste beakta den praktiska utbildningen lika mycket som den teoretiska, och undervisningstiden i folkskolan måste förlängas. Folkskolans undervisningstid måste göras så lång, att den har möjligheter att åt alla ge en tillräckligt omfattande medborgarutbildning. Detta resonemang leder oss fram till att ställa kravet på en nioårig folkskola.»

Beträffande lärokurserna anföres i yttrandet bl. a.: »Även om vissa omgrupperingar av lärostoffet kunna och böra ske, måste det dock vid en förlängning av skoltiden vara något väsentligen nytt man där har att bjuda på. Om de sex första åren av folkskolan ägnas åt att lägga den rent elementära grunden i fråga om kunskaper, skola de följande åren — med iakttagande av differentieringens särskilda krav — ägnas åt att fördjupa och vidga problemställningar, att söka göra barnen väl förtrogna med de arbets- och miljöförhållanden, i vilka de som vuxna kunna beräknas verka, och att befrämja deras självverksamhet och initiativkraft.» Styrelsen hävdar, att egentlig yrkesutbildning icke skall förekomma i folkskolan. Denna bör däremot taga upp sådana frågor som yrkesorientering, yrkesrådgivning, vissa former av både teoretiska och praktiska övningar o. s. v. Med styrka framhålls i yttrandet betydelsen av att redan i folkskolan inlägges ett främmande språk som obligatoriskt ämne med början åtminstone i sjätte klassen.

Dylika yttranden visa med sina allmänna synpunkter, att på sina håll framträtt en opinion för ännu vidsträcktare skolplikt än den, vi här föreslå.

Det synes otvivelaktigt, att man inom vida kretsar av vårt folk har en stark känsla av att utvecklingen på det sociala, politiska och ekonomiska området ställer allt större krav på den enskilde medborgarens bildning och personlighetsutveckling. Med rätta framhålls det som en huvuduppgift vid en allmän översyn av vårt skolväsen, att den obligatoriska folkskolan utsträcker till ett högre åldersstadium och därigenom får möjlighet att skänka en effektiv förstärkning av den kulturella grund, på vilken ett fortsatt framåtskridande måste byggas. Enligt vår mening är, såsom vi vidare utfört i **betänkande IV: 1** (allmän organisationsplan), en folkskolekurs, som omfattar åtta år, i allmänhet ägnad att tillfredsställa nutidslägets krav, och strävandena synas närmast böra inriktas mot detta mål. Men framgången för ett förslag om utökad skolplikt är i främsta rummet beroende av den praktiska utformning, förslaget erhåller. De ökade bördor reformen skulle medföra för den enskilde och för samhället få en mening, blott om skolan anordnas på ett sådant sätt, att utökningen av skoltiden åstadkommer resultat av påtaglig betydelse för de växandes framtid, för samhälls- och arbetslivet. I direktiven för utredningen betecknas en lämplig avvägning mellan teoretisk och

praktisk utbildning såsom en av utredningens svåraste och mest maktpåliggande uppgifter. I de ovan återgivna uttalandena ha även beaktansvärda allmänna synpunkter på detta problem framförts. Bland annat understrykes nödvändigheten av att skapa en bättre balans mellan teoretisk och praktisk utbildning.

Tillströmningen till de högre teoretiska skolorna har, såsom i olika sammanhang påvisats, starkt ökat. Under en förhållandevis kort tidrymd har den stigit från tidigare omkring 10 % till över 25 % av en årskull barn. Denna företeelse har motsvarighet i vissa andra länder och har även där bidragit till att aktualisera frågan om en utbyggnad och förstärkning av den obligatoriska skolan. Den kände ungdomspsykologen Eduard Spranger gjorde år 1929 ett uppmärksammat inlägg i frågan om en utökning av den tyska folkskolan. Talet om begåvningarnas tillvaratagande hade enligt Spranger i praktiken lett till att lärjungematerialet i folkskolans högre klasser utarmades intellektuellt och socialt, och att folkskolan nästan upphört att äga en självständig bildningsuppgift. Efter den 4-åriga grundskolans slut skedde den första stora åderlåtningen, då de bästa eleverna, om ej ekonomiska skäl hindrade, övergingo till högre skolor. Den andra avtappningen ägde rum, när efter det sjunde skolåret övergång skedde till den nya »Aufbauschule». Även från de mellanliggande klasserna funnos övergångsmöjligheter. Flykten från folkskolan vore härigenom formligen satt i system. Man kunde till och med sätta i fråga, om folkskolan i sina högsta klasser hade kvar tillräckligt många begåvade lärjungar, för att den föreslagna reformen — i detta fall avsågs ett obligatoriskt nionde skolår — skulle leda till önskvärda resultat. Det vore ett falskt bildningsideal, ett överskattande av den teoretiska bildningen, som åstadkommit denna utveckling till skada ej blott för folkskolan utan även för den högre skolan. Denna senare skola finge nämligen mottaga ett stort antal lärjungar, som icke vore ägnade att följa dess undervisning. Som motåtgärd föreslogs, att folkskolan skulle sättas i stånd att skänka begåvade lärjungar en vida längre gående utbildning och dessutom påbyggas med ett väl utvecklat system av yrkes- och fackskolor, som låte nationens rikedom på praktiska begåvningar komma till sin rätt. För att vi icke här i Sverige skola komma in i ett liknande läge, ha vi även ur denna synpunkt funnit det nödvändigt med en förstärkning av folkskolan. Den viktigaste förutsättningen för en sådan förstärkning är en utsträckning av skolplikten till åtta år.

Det bör beaktas, att i den växande ström av lärjungar, som intagas i de högre teoretiska skolorna, befinna sig många, som sakna nödiga förutsättningar att föra sina studier fram till skolans mål och för vilka det därför ur alla synpunkter vore fördelaktigt, om de finge en för dem lämpligare fortsatt utbildning på folkskolelinjen. Enligt våra undersökningar kan det beräknas, att omkring $\frac{1}{3}$ av de i realskolan intagna i förtid avgår från skolan — i allmänhet med underbetyg och vid en ålder, då skolplikten

för dem upphört — utan att dessa lärjungar fört sina studier till en normal avslutning. Den utbildning, som utgör behållningen av deras skolgång, är i viktiga avseenden ofullständig. Därtill kommer, att oförmågan att fylla skolans krav och den därav slutligen framtvingade avgången från skolan under missmod och känslan av misslyckande, kanske med krossade framtidsplaner, måste på lärjungens vilje- och känsloliv utöva en inverkan, som ur karaktärsfostrans synpunkt icke är önskvärd. Det torde icke heller kunna bestridas, att skolan åt dylika lärjungar skänkt en bristfällig medborgerlig bildning. Man kan likväl antaga, att föräldrarna, då barnen placerades i den högre skolan, haft för avsikt att bereda dem en längre gående undervisning, än den folkskolan kunde skänka, bl. a. upptagande främmande språk. Det synes uppenbart, att varken folkskolan med sin nuvarande organisation eller realskolan är ägnad att på ett ändamålsenligt sätt tillgodose det undervisningsbehov, varom i detta fall är fråga. För denna kategori av lärjungar skulle det utan tvivel ha varit till större gagn, om folkskolan kunnat erbjuda dem en avrundad lärokurs, vilken anpassats efter ifrågavarande lärjungars anlag och behov med särskild hänsyn till det praktiska livets krav. En förutsättning härför är emellertid, att folkskolan utsträcker till ett högre åldersstadium, erbjuder rikare utbildningsmöjligheter och organiseras med tanke på att den skall utgöra ett lämpligt underlag för fortsatt utbildning vid anstalter för praktisk utbildning, som böra i tillräcklig utsträckning stå till förfogande. Det kan tänkas, att om folkskolan utökas med ett åttonde skolår, åtskilliga lärjungar — och bland dem även många väl begåvade — som eljest skulle ha övergått till realskola, i stället utnyttja de utbildningsmöjligheter, som den sålunda utbyggda folkskolan erbjuder, och att därigenom tillströmningen till realskolan i viss mån kommer att minskas. Det bör dock icke förbises, att det även erfordras en förändring i det allmänna tänkesättet, en högre och mera verklighetsbetonad värdesättning av de praktiska utbildningsvägarna samt en klarare uppfattning av de framtidsmöjligheter de skänka.

I samband med förslag angående obligatoriskt åttonde skolår vid Göteborgs folkskolor företog en av lärarkollegierna vid dessa folkskolor utsedd delegation under senare delen av höstterminen 1943 en undersökning för att utröna intelligensnivån i sjunde klassen. Undersökningen omfattade 30 klassavdelningar i sjunde klassen med sammanlagt 837 lärjungar. Undersökningen av detta genom tidigare avgång till högre skolor starkt gallrade lärjungematerial gav vid handen, att 15·7 % av lärjungarna uppnådde ett poängtal, som ansågs utvisa, att denna lärjungegrupp med hänsyn till begåvning kunnat vinna inträde i kommunal mellanskola eller därmed jämförlig skola. 59·3 % tillhörde ett mellanskikt, som borde äga vissa förutsättningar att tillgodogöra sig även en mera teoretiskt lagd undervisning. Omkring 25 % av de undersökta skulle sannolikt icke med fördel

kunna följa undervisningen i normalklass utan borde hänvisas till s. k. extraklass. Undersökningen ansågs tala för en fördelning av lärjungarna på två huvudlinjer, en mera allmänt praktisk med ett starkare inslag av teoretisk undervisning och en linje med större utrymme för manuellt arbete. Även om mera vittgående slutsatser icke böra dragas av en enstaka undersökning, som företagits i ett skolsamhälle av en viss typ, synes det berättigat antaga, att också på andra orter med stark avgång från folkskolan till högre skolor liknande förutsättningar beträffande lärjungematerialet äro för handen.

Vid planläggandet av undervisningen i folkskolans högsta klasser måste vidare beaktas, att den egentliga barndomstiden upphör vid 12—14-årsåldern, då de unga inträda i den s. k. övergångsåldern, som kännetecknas av nya intressen och större mognad. Arbetet i sjunde klassen och i ännu högre grad i en åttonde eller en eventuell nionde klass bör både till innehåll och form gestaltas på ett annat sätt än i den egentliga barndomsskolan. På grund av sin uppgift att inom den nuvarande snäva tidsramen meddela en avslutande undervisning har folkskolan hittills tvungits att allt för tidigt införa vissa kursmoment. Den till 8-årig utbyggda folkskolan får större möjligheter att anpassa lärokurserna efter lärjungarnas psykiska utveckling och det praktiska livets krav. Ur pedagogisk synpunkt innebär det för hela skolgången en betydande fördel, att man kan till ett högre åldersstadium förlägga sådant teoretiskt lärostoff, t. ex. samhällskunskap eller vissa delar av den historiska kursen, som är föga eller alls icke tillgängligt för yngre lärjungar. På detta stadium kan även meddelas en undervisning, som står i nära förbindelse med det praktiska livet. Folkskolans lärokurs kan således i sin helhet få en bättre avvägning och fördelning.

Enighet synes råda därom, att den 8-åriga folkskolan bör skänka säkrare kunskaper och färdigheter inom för de ungas utveckling och framtida samsällsättningar väsentliga områden. Modersmålet och matematik böra erhålla sådant utrymme även i sjunde och åttonde klassen, att en säkrare och mera bestående färdighet vinnes i dessa i särskild mening praktiska ämnen. I kunskapsämnen bör huvudvikten läggas vid att lärjungarna få en orientering i nutidens svenska kultur-, närings- och samhällsliv mot bakgrunden av den svenska historien och med utblickar på förhållandena i andra länder. Den förlängda skolgången gör det möjligt för folkskolan att även meddela undervisning i ett främmande språk, varvid engelska närmast kommer i fråga.

Av såväl psykologiska som sociala skäl är det av vikt, att undervisningen på folkskolans högstadium får en praktisk inriktning, icke blott i den meningen att undervisningens innehåll väljes med särskild hänsyn till det praktiska livets krav, utan även därigenom att avsevärt utrymme lämnas åt det praktiska arbetet. Handens arbete i form av laborationer, verkstadsarbete,

trä- och metallslöjd, sömnad och klädvård, hemkunskap med hushållsgörö-mål såsom obligatoriskt ämne för flickor och frivilligt för gossar, trädgårds-skötsel o. s. v. bör träda starkt i förgrunden. Det manuella arbetet bör icke avse yrkesundervisning i egentlig mening utan få en mera allmänt praktisk inriktning, låta lärjungarnas praktiska anlag och intressen framträda och uppöva deras händighet. Yrkesorientering bör upptagas på skolans program och meddelas i samarbete, där så kan ske, med de offentliga organen för arbetsförmedling och yrkesvägledning.

Enligt det yttrande, som avgivits av den rådfrågade experten i yrkesvägledning fil. lic. E. Neymark, torde de psykologiska förutsättningarna för en mera personligt inriktad yrkesvägledning i allmänhet icke vara för handen förrän under det åttonde skolåret, som därför i nämnda avseende får särskild betydelse. Det vore dock enligt Neymark icke lyckligt, om den unge redan vid inträdet i denna klass bleve tvungen att välja mellan ett flertal olika yrkesutbildningslinjer, som sedan mer eller mindre konsekvent måste följas till läsårets slut. De speciella begåvningstendenserna kunde nämligen endast mera sällan urskiljas i denna ålder. I de flesta fall vore man mera betjänt av ett åttonde skolår, som erbjöde möjligheter till en bredare anlags- och yrkesorientering. Den unge borde till en början få se och studera olika arbetsuppgifter och arbetsformer och helst också själv få pröva på några typiska sådana samt i anslutning härtill inhämta ytterligare kännedom om vad slags arbete det blir fråga om på den ena eller andra yrkes- och utbildningsvägen.

Dessa synpunkter överensstämma med de erfarenheter av den yrkesbestämda fortsättningskolan, för vilka redogöres i kapitlet om fortsättningskolan.

Därest en yrkesbestämd differentiering av undervisningen i åttonde klassen likväl ansågs ofrånkomlig, måste man enligt Neymarks mening tillse, att tillbörligt utrymme lämnades även åt en bredare anlags- och yrkesorientering. Vidare borde fördelningen på olika linjer icke betraktas som definitiv, förrän det under en provotid visat sig, om den unge hamnat på en för honom gämplig linje. Helst borde det även finnas en allmän linje för dem, som i fråga om anlag och intressen tillhörde en mera obestämbart kategori eller en kategori av annat slag än de, som de speciella linjerna närmast avse att betjäna.

Tydligt är, såsom vi i annat sammanhang betonat, att folkskolans avslutningsklass bör stå i organiskt samband med yrkesutbildande skolformer av olika slag samt förmedla övergången till dylika anstalter och till arbetslivet.

En rationell fysisk fostran får särskild betydelse för ungdom i övergångsåldern och bör jämte undervisning i hygien få tillräcklig plats.

Beaktansvärda synpunkter på frågan om undervisningens anordning under ett åttonde skolår framföras i den framställning från Fortsättningskolan lärarförbund, som återgivits i avsnittet om fortsättningskolan.

Fortsättningsskolestadgan innehåller anvisningar, som på ett enligt vår mening riktigt sätt karakterisera det arbetssätt, som bör komma i fråga i en utökad folkskolas högsta klasser. Vi återge därav följande: »I möjligaste mån skall arbetet taga hänsyn till det egenartade i den övergångsålder, i vilken skolans lärjungar i regel befinna sig, och söka både i fråga om undervisning och uppfostran tillgodose det behov av självständighet och självverksamhet, som utmärker denna ålder. Sålunda bör undervisningen, vid sidan av mera skolmässigt tillvägagångssätt, antaga sådana former, att den i likhet med det praktiska yrkeslivet påkallar lärjungarnas självständiga arbete. Likaledes bör i stigande grad lärjungarnas medverkan tagas i anspråk för uppgifter i fråga om ordningen och arbetet inom skolan, vilka på grund av sin natur kunna verka uppfostrande på lärjungarnas ansvars- och gemensamhetskänsla och därigenom också främja deras sociala och sedliga utveckling. På samma gång skolans arbete på detta sätt bör söka göra lärjungarna allt mera oberoende av lärarens ledning, bör det egga dem till att efter avgången från skolan självständigt arbeta på sin fortsatta utbildning och sin personliga fostran.»

I samband med att folkskolan utbygges till 8-årig, skall enligt vårt förslag fortsättningsskolan avvecklas. Efter genomgången av den obligatoriska skolan övergå de unga till anstalter för yrkesutbildning eller ock träda de direkt ut i arbetslivet. Den utökade folkskolan kommer att lägga en fastare grund för den praktiska utbildningen. Det är dessutom av största vikt, att möjligheter till övergång till yrkesskolor i tillräcklig utsträckning äro för handen.

Yrkesskolväsendet är för närvarande i väsentlig grad en kommunal angelägenhet. De största kommunerna ha ofta ett väl utvecklat yrkesskolväsen, vilket företrädesvis mottager elever från den egna kommunen. De små och medelstora kommunerna kunna svårigen organisera en specialiserad yrkesundervisning. En förutsättning härför vore, att yrkesskolväsendet uppbygges av större kommunala enheter, varvid landstingsområdena närmast borde komma i fråga. Det kräves emellertid framför allt en kraftigare insats av staten, för att en tillfredsställande lösning skall kunna vinnas.

I direktiven för skolutredningen framhålles, att en reform av yrkesskolväsendet är nödvändig, om den önskvärda jämvikten mellan praktisk och teoretisk utbildning skall ernås och den utbildningsväg, som leder över folkskolans högstadium och yrkesskolan, skall te sig som likvärdig med den teoretiska realskolan. Även riksdagen har år 1938 framhållit vikten av att en översyn av yrkesskolväsendet kommer till stånd. Det synes oss angeläget, att en sådan utredning verkställes snarast möjligt. I samband med denna utredning torde uppmärksamhet böra ägnas även åt frågan om förhållandet mellan ett nionde folkskolår och yrkesskolan och den fördelning av uppgifter, som här lämpligen kunde komma i fråga.

I vissa andra länder med 8-årig folkskolplikt äro de från folkskolan av-

gångna lärjungarna förpliktade att under två eller tre år närmast efter skolgångens slut deltaga i kortare obligatoriska fortsättningskurser. Närmare uppgifter härom lämnas i kapitlet om fortsättningsskolan. Vi ha emellertid ansett oss icke böra föreslå en motsvarande anordning utan förorda i främsta rummet en utbyggnad av yrkesskolväsendet. Vi finna det emellertid betydelsefullt, att folkskolan på högstadiet orienterar de unga ej blott angående möjligheterna till praktisk utbildning utan även om den fria bildningsverksamhet, som bedrives i olika former. Folkhögskolans betydelse bör särskilt framhållas. För de ungas karaktärsdaning och för deras verksamhet som samhällsmedlemmar och yrkesutövare är det av största betydelse, att de under de vanskliga åren efter den obligatoriska skolgångens slut stå under inflytande av den fria bildningsverksamheten.

2. Anordningen av befintlig obligatorisk åttonde klass i vissa skoldistrikt.

Obligatorisk åttonde klass är, såsom ovan (sid. 96) nämnts, under läsåret 1945/46 enligt Kungl. Maj:ts medgivande införd i 19 skoldistrikt. Dylikt medgivande beviljades första gången år 1941, och mera omfattande erfarenheter av den åttonde klassens anordning kunna ännu icke föreligga. Då exempel på kurs- och timplaner för 8-årig folkskola icke ingå i 1919 års undervisningsplan för rikets folkskolor och normerande anvisningar icke heller i annan ordning meddelats till ledning för skoldistrikt, ha dessa haft stort utrymme för egna uppslag och initiativ vid planläggningen av undervisningen i den åttonde klassen. Skoldistrikt ha begagnat sig därav för att söka anpassa undervisningen efter olika lokala önskemål och behov.

De skoldistrikt, som på detta område gått i spetsen, företräda skilda samhällstyper med hänsyn till befolkningsförhållanden, yrkes- och näringsliv samt skolväsendets omfattning. De lokala förutsättningar man haft att utgå från vid organiserandet av det åttonde skolåret ha därför varit starkt skiftande. Vid en jämförelse mellan förefintliga kursplaner för åttonde klassen framträda betydande variationer, och det torde vara av betydelse, att även framgent olika vägar prövas. Man kan särskilja två huvudtyper, av vilka den ena är mera allmänt praktiskt inriktad och den andra snarast utgör en utvidgning av den yrkesbestämda fortsättningsskolan.

Den förra huvudtypen upptager alla eller flertalet av folkskolans vanliga läroämnen, men lärokursen får en starkare anknytning till det praktiska livet. Bokföring införes som ett självständigt ämne med särskilt timtal eller inordnas i matematikundervisningen. I historia lägges huvudvikten vid medborgarkunskap. Geografikursen upptager företrädesvis näringsgeografi och behandlar bl. a. världshandeln och dess huvudvägar. I naturkunnighet uppmärksammas de tekniska uppfinningarna, och en fördjupad kurs i hälsolära genomgås. Undervisning i ett främmande språk (vanligen eng-

elska) förekommer med växlande timtal och i regel som fortsättning av den kurs i ämnet, som påbörjats i föregående klass. Det manuella arbetet i form av verkstadsarbete, slöjd och hushållsgöromål får ett förhållandevis högt timtal. Stundom innehåller kursplanen alternativt en allmän linje och en mera praktiskt betonad linje. Där lärjungantalet icke medger en fullständig linjedelning, tillgodoses samma behov genom att lärjungarna ha en viss valfrihet mellan olika ämnen. Såsom frivilliga ämnen kunna förekomma främmande språk, maskinskrivning och stenografi.

Den andra huvudtypen, som först utformats i Södertälje, har delvis andra läroämnen än de i folkskolestadgan föreskrivna. Kursplanen bygger till stor del på de erfarenheter, som inhämtats i den yrkesbestämda fortsättningskolan. Det bör anmärkas, att även en högre folkskola upprätthålles i Södertälje, varför lärjungematerialet på folkskolans högstadium där är starkt gallrat. Kristendomskunskap, geografi, naturkunnighet och historia förekomma icke som självständiga läroämnen. Undervisning om religionens och den ideella livssynens betydelse för individen och folken samt om den kristna livsåskådningen och dess inflytande på samhällsutvecklingen skall emellertid ingå i ämnet medborgarkunskap. För gossar saknas ämnet sång och för flickor räkning. Däremot upptager läroplanen för både gossar och flickor medborgarkunskap, motor-, elektricitets- och verktygslära samt hushållsgöromål, för gossarna metall- och träarbete samt för flickorna hushållsbokföring, sömnad samt hälsolära med sjukvård och barnavård. Då det visat sig svårt att intressera flickorna för undervisningen i motor-, elektricitets- och verktygslära, har detta kursmoment för deras vidkommande numera utgått. Frivilliga ämnen äro engelska och maskinskrivning. Frågor rörande yrkesvägledning ägnas stort utrymme vid undervisningen.

Skolöverstyrelsen ansåg det kunna ge anledning till en viss tveksamhet att inom folkskolans ram anordna en undervisning, som syntes så väsentligt avvika från den traditionella. En granskning av de föreslagna lärokurserna gav emellertid vid handen, att undervisningen i realiteten kom att i väsentliga delar röra sig inom folkskolans undervisningsområde fastän under andra benämningar än dem, som folkskolestadgan begagnar. Dessutom fann överstyrelsen denna omläggning av fortsättningsskolan till en åttonde folkskoleklass med möjlighet att även meddela allmänbildande teoretiska kunskaper vara önskvärd såsom ett praktiskt pedagogiskt försök av stort värde.

3. Åttonde klassens organisation vid olika skolformer.

När förslaget om obligatorisk 7-årig folkskola på sin tid framlades, yppades starka farhågor för att ett sjunde skolår vid skolor av B-form skulle särskilt vid de svårskötta B 2- och B 3-skolorna göra arbetet så besvärligt, att värdet av reformen, vad dessa skolformer anginge, bleve tveklöst. Å andra sidan gjordes även på lång tids erfarenhet av den 7-åriga skolan grun-

dade uttalanden, som vittnade om en hög uppskattning av det sjunde skol-årets värde och möjligheter även vid landsbygdens vanliga skolformer. Det befanns emellertid behöfligt att förbinda reformen med vissa s. k. förstärkningsanordningar, som avsågo att vid de mest komplicerade skolformerna bereda större möjligheter till särskild undervisning av olika grupper lärjungar. Fortfarande anser man dock på många håll starka skäl tala för att sjunde klassens lärjungar i B 2- och B 3-skolor samt i undantagsformer genom centraliseringsåtgärder i största möjliga utsträckning beredas undervisning i särskild läraravdelning.

Om således redan införandet av en sjunde klass vid ovan nämnda skolformer medförde svårigheter av undervisningsteknisk art, skulle detta i ännu mycket högre grad bliva fallet, om en åttonde klass skulle undervisas tillsammans med förut befintliga klasser utan ökning av antalet lärare och läraravdelningar vid skolan. Erfarenheter saknas i vårt land av ett åttonde skolår vid de mest svårskötta heltidsläsande skolformerna. Däremot föreligger någon erfarenhet av 8-årig skolgång vid skolor med halvtidsläsning. Införandet av det åttonde skolåret vid halvtidsläsande skolor har emellertid närmast avsett att göra dem mera likvärdiga med heltidsläsande skolor, genom att lärotiden förlängdes och utsträcktes till ett högre åldersstadium. Någon utökning av lärokurserna, utöver vad som genomgås i heltidsläsande skolformer, har icke åsyftats. Genom de halvtidsläsande skolornas organisation nedbringas antalet samtidigt undervisade klasser, varför förhållandena i undervisningstekniskt avseende i de föreliggande fallen icke äro jämförliga med de betingelser för undervisningen, som skulle erbjudas i 8-åriga skolor av B 2- och B 3-form.

Någon gång har det förekommit — särskilt i skola av B 3-form, där på grund av vartannatårsintagning en del lärjungar tidigt få börja sin skolgång — att en lärjunge, som redan fullgjort villkoren för avgång men enligt föräldrarnas mening vore väl ung för att sluta skolan och hade nytta av ännu ett års skolgång, fortsatt sin skolgång under ett åttonde skolår. Lärjungen har då, när så befunnits lämpligt, deltagit i undervisningen tillsammans med lägre klasser, och läraren har i mån av tid sökt att därjämte sysselsätta honom med individuella uppgifter. På grund av sin större mögnad kan en sådan lärjunge i ganska stor utsträckning arbeta självständigt och särskilt i modersmålet och matematik vinna väsentligt ökade kunskaper och färdigheter. Några mera vittgående slutsatser kunna icke dragas av dylika enstaka fall av frivillig skolgång. Men det kan knappast råda någon meningsskiljaktighet därom, att en till ett åttonde folkskolår utsträckt obligatorisk skolgång bör fullgöras under för undervisningen gynnsammare förhållanden. I vissa länder med 8-årig skolplikt, t. ex. Frankrike, Tyskland och Förenta Staterna, förekommer det, att folkskolan på landsbygden är så anordnad, att en och samma lärare svarar för undervisningen av åtta årsklasser. Enligt vår uppfattning bör dock en skolorganisation, som lider

av så påtagliga brister, så mycket mindre ifrågakomma i vårt land, som ett huvudmål för den planerade reformen är att ytterligare utjämna den ännu bestående kvalitetsskillnaden mellan landsbygdens och tätorternas skolväsen. Det åttonde skolåret bör förläggas till sådana skolformer, som äga de organisatoriska förutsättningarna för en verkligt effektiv undervisning. Folkskolans högstadium bör få karaktären av en ungdomsskola, som kan skänka en väsentlig förstärkning av den allmänna folkbildningen och samtidigt i sig upptaga och om möjligt utvidga det värdefulla av den praktiska undervisningen i fortsättningsskolan eller på högre folkskolans motsvarande stadium. Vi kunna därför icke förorda, att den åttonde klassen förlägges till läraravdelningar av andra skolformer än A och B 1.

I de skoldistrikt, som redan infört ett obligatoriskt åttonde skolår, är folkskolan i flertalet fall anordnad enligt A-formen. Den åttonde klassen undervisas alltså vanligen för sig i särskild läraravdelning. Detta är givetvis den ur undervisningssynpunkt fördelaktigaste anordningen. Det förekommer dock även, att det kvarvarande lärjungantalet, sedan avgång till läroverk skett från sjätte klassen, varit så lågt, att sjunde och åttonde klassen måst sammanföras i en läraravdelning, varvid kursväxling tillämpas i likhet med vad som sker i skolor av B 1-formen eller i 2-årig fortsättningsskola. Även i denna form har en 8-årig skola visat sig väl kunna fylla sin uppgift.

För undervisningen i sjunde klassen och i ännu högre grad i åttonde klassen är det önskvärt, att lärarna kunna koncentrera sin undervisning till vissa ämnesgrupper. I samband med utredningen av frågan om den framtida lärarutbildningen böra givetvis hithörande frågor upptagas till närmare behandling. En viss motsvarighet till det ämneslärarsystem, som tillämpas vid de högre skolorna, är enligt vår mening nödvändig även för undervisningen på det högre folkskolestadiet. Det kan erinras om att vid större folkskolor facklärare sedan länge varit anställda i vissa övningsämnen. Vid skolor med ett flertal lärare ökas möjligheterna att förfoga över lärare med specialutbildning i olika riktningar. A-skolan äger härutinnan ett tydligt företräde, men även en 8-årig B 1-skola, vid vilken äro anställda minst fyra lärare, bör äga goda förutsättningar i detta avseende. Även lokalfrågan måste i detta sammanhang beaktas. Av ekonomiska skäl torde det i allmänhet endast vid skolor av minst B 1-skolans storlek vara möjligt att åstadkomma de speciallokaler av olika slag och den utrustning med materiel, som erfordras, för att undervisningen i folkskolans högsta klasser skall kunna bedrivas med framgång.

I anslutning till vad ovan anförts anse vi oss böra som huvudregel uppställa, att åttonde klassen och i allmänhet även den sjunde klassen förläggas till skolor av A- eller B 1-form, och att i mån av behov centraliseringsåtgärder i detta syfte företagas. Vi upptaga i annat sammanhang centraliseringsfrågan till fullständigare behandling.

4. Undervisningens anordning.

Som av det föregående framgår, anser utredningen, att undervisningen i folkskolans högsta klasser bör kunna differentieras med hänsyn till lärjungarnas anlag och intressen samt lokala önskemål och behov. Kursplanen bör i viss mån anpassas efter de praktiska kraven på den ungdom, som finner sin utkomst inom de för hembygden mest typiska näringarna, t. ex. jordbruk, hantverk, industri och handel, eller inom det husliga arbetet. Det förslag till kursplaner för sjunde och åttonde klassen, som här framlägges, erbjuder åtskilliga möjligheter till en sådan differentierad undervisning. Även andra alternativ än de här framlagda kunna givetvis ifrågakomma. Några synpunkter, som varit vägledande vid utarbetandet av kursplansförslaget, må här anföras.

Förslaget till kurs- och timplaner för sjunde och åttonde klassen upp-tager fyra olika alternativ: ett med främmande språk och mera teoretiskt inriktad undervisning, två med främmande språk och mera praktiskt beto-nad undervisning samt ett alternativ utan främmande språk. I något fall ha utarbetats alternativa kursförslag med olika läggning. Förslaget till kursplaner erbjuder sålunda ganska stora variationsmöjligheter.

Kristendoms-kunskap föreslås utgöra ett självständigt ämne. I åttonde klassen ändrar kristendomsundervisningen delvis karaktär och ställes i visst samband med kursen i samhällskunskap, som i åttonde klassen har stort utrymme. En av dess uppgifter i denna klass blir att skänka lärjungarna förståelse för det inflytande, kristendomen utövat på kultur- och sam-hällslivet genom tiderna. Undervisningen samlas kring vissa ledande syn-punkter: humanitetskravet, barmhärtighetskravet, rättfärdighets- och san-ningskravet samt handlingskravet. Det gäller här icke så mycket att bi-bringa lärjungarna minneskunskaper som att ställa dem inför problemen och att väcka deras eftertanke.

Undervisningen på detta åldersstadium skulle icke fylla sin uppgift, om den icke sökte att målmedvetet befästa och utveckla lärjungarnas färdig-heter i de grundläggande ämnena modersmålet och matematik. Genom att undervisningen utsträcker till ett högre åldersstadium och får ökad tid bör kunna tillgodoses det bland annat av yrkesskolornas och folkhögskolornas lärare ofta framförda önskemålet, att folkskolan måtte lägga en säkrare grund i dessa ämnen. I kursplanen för modersmålet lägges enligt förslaget särskild vikt vid att lärjungarna genom referat av större omfattning, genom föredrag med stöd av uppslagsböcker och facklitteratur samt genom diskus-sionsövningar vinna färdighet att klart och redigt i tal uttrycka sina tankar. Undervisningen bör även syfta till att utgöra en förberedelse för deltagande i frivilligt fortbildningsarbete i studiecirklar o. d. Litteraturläsningen vid-gas på högstadiet till att omfatta även övningar i att förstå danska och norska texter på originalspråket. Undervisning skall meddelas om böckers

rätta bruk, s. k. bokkunskap, i anslutning till besök i bibliotek. På högstadiet beredes rikligt utrymme åt övningar i uppsättandet av enkla praktiska skrivelser, såsom brev, kvitton, annonser, intyg och fullmakter, ansökningar, protokoll, kontrakt, exempel på framställningar till offentlig myndighet. Vidare upptagas övningar i ifyllandet av vanligen förekommande blanketter. I räkning skall den mekaniska färdigheten, även i huvudräkning, ytterligare övas och befästas. Tillämpad räkning övas genom lösandet av mera sammansatta problem, hämtade från det praktiska livet. Det har ansetts vara av praktiskt värde, att de unga, oavsett blivande levnadsbana, vinna någon insikt i bokföring. För sjunde klassen upptagas övningar i enkel kassabokföring och i åttonde klassen en kurs i bokföring enligt kolumnsystem. Övningar i budgetuppställning i anslutning till vissa beräknade inkomster samt i upprättande av självdeklaration skola förekomma. I olika sammanhang skall lärjungarnas uppmärksamhet fästas på betydelsen av ordning i affärer, sparsamhet och god hushållning.

Den nyaste tidens historia behandlas enligt förslaget först i sjunde klassen, där även kursen i samhällskunskap påbörjas för att senare i åttonde klassen få en fullständigare och avslutande behandling. I sistnämnda klass meddelas även några bilder ur antikens historia — framför allt Greklands och Roms — av allmänt-kulturhistoriskt värde och belysande ekonomiska, sociala och politiska samhällsproblem, med vilka även vår egen tid brottas.

Yrkesorientering och vägledning angående olika fortbildningsmöjligheter lämnas i olika sammanhang men särskilt vid undervisningen i samhällskunskap i åttonde klassen. Lärjungarna böra i denna ålder föras till insikt om betydelsen av en god yrkesutbildning och ett lämpligt yrkesval samt få någon inblick i arbetsmarknadens problem. Olika utbildningsmöjligheter diskuteras, och hänvisningar lämnas till samhällets organ för yrkesvägledning och arbetsförmedling. Genom studiebesök på arbetsplatser, filmföreläsningar med motiv från arbetsliv och yrkesutbildning, läsning av belysande litteratur o. d. vill man vidga de ungas yrkeskännedom. Sådana begrepp som arbetsmarknad, arbetslöshet, säsongarbete, skiftarbete, övertidsarbete, ackordsarbete o. s. v. söker man förklara på ett lättfattligt sätt. Innebörden av vissa bestämmelser, som reglera förhållandet mellan arbetsgivare och anställda, t. ex. kollektivavtal, lärlingskontrakt, klargöras. Frågor rörande lagstiftning om arbetarskydd, arbetslöshetsförsäkring, sjukkassor o. d. upptagas till behandling. Det kan förväntas, att denna sida av undervisningen skall allt mera komma till sin rätt, i den mån erfarenheter vinnas.

I de alternativ, som upptaga geografi även för åttonde klassen, ägnas kursen i denna klass åt näringsgeografi. Sålunda behandlas bl. a. jordens viktigaste råvaror och produktionsområden samt världshandelns huvudvägar, väsentligen med hänsyn till vårt lands export och import av varor.

I ämnet naturkunighet har till de högsta klasserna förlagts en utförlig kurs i den allmänna hälsoläran. Ett alternativ innehåller en mera allmänt

hållen kurs om sådana fysiska och kemiska företeelser, som äro av betydelse för det praktiska livet, men denna kurs är icke inriktad på något visst yrkesområde. Ett annat alternativ innehåller en elementär material- och maskinlära. Ett tredje alternativ är avsett att tillämpas i utpräglade jordbruksbygder. Undervisningen tänkes där förbunden med demonstrationer och praktiska övningar, varigenom eleverna få lära sig konstruktionen och den praktiska användningen av i ett modernt lantbruk vanligen förekommande maskiner. Även de övriga alternativen förutsätta ett laborativt arbetsätt och ett nära samband mellan detta ämne och det praktiska arbetet.

Enligt förslaget få de s. k. övningsämnen, som äro förbundna med praktiskt manuellt arbete, en stark ställning, särskilt i åttonde klassen. Det gäller icke minst beträffande den manuellt betonade delen av undervisningen, att den bör skänka lärjungarna något nytt och bringa dem i kontakt med det verkliga livets förhållanden. Det sätt, varpå lärjungarna utföra de i olika slöjdarter, skolköksarbete och laborationer ingående arbetsmomenten, ger goda utgångspunkter för bedömandet av deras anlag för olika slag av praktiskt arbete. Utan att utgöra egentlig yrkesundervisning kan det praktiska arbetet bliva till hjälp vid yrkesvägledningen och tjäna till förberedelse för inträdet i anstalter för yrkesutbildning och sålunda bidra till en mera rationell förmedling av de ungas övergång till yrkeslivet och till yrkeskolor av olika slag.

Undervisningen i hemkunskap med hushållsgöromål skall enligt det av oss framlagda kursplansförslaget vara obligatorisk för flickor, men möjlighet skall beredas även för gossar att deltaga däri. Denna undervisning, som är avsedd att bibringa lärjungarna — jämte en elementär kunskap och färdighet i hushållsgöromål — en grundläggande kunskap om inredningen och vården av ett hem och att utveckla deras ekonomiska omdöme, skall omfatta även sådana kursmoment som barnavård, hemsjukvård, hemvård och övningar i bokföring. Undervisningen i slöjd för flickor skall omfatta sömnad med klädvård och får en mera krävande karaktär. Färdighet i maskinskrivning har ansetts numera vara av så stor betydelse för många yrkesutövare, att undervisning i maskinskrivning i ett av kursplansalternativen upptagits som obligatoriskt ämne. För att kostnaderna ej skola verka hindrande, torde i åtskilliga fall även för folkskolans behov kunna utnyttjas de skrivmaskiner, som anskaffats till yrkesskolväsendet inom skoldistriktet.

5. Lärjunges avgång från skolan.

Enligt föreskrift i folkskolestadgans § 35 räknas barnets skolålder från och med det kalenderår, under vilket barnet fyller sju, till och med det, under vilket barnet fyller fjorton år. Lärjunge, som vid skolålderns slut icke inhämtat de kunskaper, vilka fordras för erhållande av avgångsbetyg

från skolan, skall dock fortfarande anses skolpliktig intill utgången av det läsår, som utlöper under det kalenderår, lärjungen fyller femton år.

Redan med nu gällande bestämmelser kan lärjunges skolplikt innefatta åtta år eller den tid, som normalt erfordras för genomgång av den 8-åriga folkskolans samtliga årsklasser. Därest skoldistrikt enligt medgivande i ovannämnda § 35 folkskolestadgan bestämt, att skolgången får börja redan vid början av det läsår, under vilket barnet fyller sju år, kan det i vissa fall inträffa, att lärjunge redan vid nyss fyllda fjorton år genomgått åttonde klassen och fullgjort sin skolplikt.

Därest skolgångens början uppskjutes eller lärjungen tillbringar mera än ett år i någon klass, kan han däremot i allmänhet icke fullständigt genomgå den 8-åriga folkskolan, utan att den nu stadgade skolåldern överskrides.

I underdånig skrivelse den 4 juni 1943, som överlämnats till skolutredningen, har folkskolestyrelsen i Södertälje hemställt, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder, varigenom skolplikten i sådana skoldistrikt, som ha åtta obligatoriska klasser, måtte utsträckas till att omfatta det läsår, vilket utlöper det kalenderår, varunder lärjungen fyller sexton år. Till stöd för sin hemställan har folkskolestyrelsen anfört vissa uppgifter rörande lärjungarnas ålder i sjunde klassen. Av uppgifterna framgår, att under två på varandra följande läsår skulle det åttonde skolåret inom distriktet i realiteten varit obligatoriskt endast för 62·4 respektive 52·3 % av hela antalet elever i sjunde klassen. Övriga elever hade på grund av beviljat uppskov med skolgångens början, sjukdom, bristande begåvning eller annan omständighet försenats i sin skolgång och voro äldre än som var normalt för den skolklass de tillhörde, varför de icke inom den stadgade skolpliktstiden kunde genomgå åtta klasser. Liknande erfarenheter ha gjorts i andra skoldistrikt, däribland Stockholm.

Av det anförda framgår, att en förlängning av skolåldern med ett år kan vara påkallad i skoldistrikt, där ett obligatoriskt åttonde folkskolår införts. Skolutredningen finner det därför lämpligt, att i folkskolestadgans § 35 mom. 1, som oförändrat varit gällande sedan år 1882, uttrycket »fjorton år» utbytes mot »femton år» och att i anslutning härtill stadgandet i § 35 mom. 3 med avseende på den obligatoriska 8-åriga folkskolan erhåller följande lydelse: »Lärjunge, som ej vid skolålderns slut inhämtat de kunskaper, vilka fordras för erhållande av avgångsbetyg från skolan, skall fortfarande anses skolpliktig intill utgången av det läsår, som utlöper det kalenderår, lärjungen fyller sexton år, varemot lärjunge, som före skolålderns slut inhämtat för erhållande av avgångsbetyg erforderliga kunskaper, äger rätt att bliva från skolgång befriad, dock icke före det kalenderår, under vilket han fyller fjorton år.» Vidare bör den i § 48 mom. 1 angivna åldersgräns, vid vilken skolplikten skall under alla omständigheter upphöra, likaledes höjas med ett år. Sålunda bör lärjunge, ändock han icke inhämtat för erhållande av avgångsbetyg stadgat kunskapsmått, enligt nämnda mo-

ment äga avgå från skolan vid slutet av det läsår, som utlöper under det kalenderår, lärjungen fyller sexton år.

Även frågan om ändring av bestämmelserna i § 48 mom. 2 bör i detta sammanhang tagas i betraktande. Enligt dessa bestämmelser kan lärjunge, som saknar erforderlig fattningsgåva för att förvärva det fulla kunskapsmått, vilket enligt gällande reglemente bör inhämtas, eller som av sjukdom eller lyte hindras att begagna undervisningen, av skolstyrelsen erhålla tillstånd att avgå från skolan med utgången av det läsår, som utlöper under det kalenderår, lärjungen fyller fjorton år. I princip kan denna bestämmelse sägas innebära, att avgång under ifrågavarande omständigheter kan beviljas vid den normala skolålderns slut. Som en konsekvens av den av oss föreslagna förlängningen av skolåldern enligt § 35 mom. 1 synes en motsvarande höjning av avgångsåldern enligt § 48 mom. 2 böra komma till stånd. Det bör nämligen erinras därom, att fortsättnings- och ersättnings-skolan enligt vårt förslag skulle komma att försvinna och att lärjungarnas skolplikt således komme att upphöra med avgången från folkskolan. Om skolpliktstiden icke förlängdes för den kategori av lärjungar, varom här är fråga, skulle de följaktligen på ett tidigare åldersstadium än för närvarande är fallet ställas helt utan skolans ledning och stöd. Många av dessa lärjungar tillhöra hjälpklasser och erhålla där särskilt för dem avpassad undervisning. I stället för att undervisas i ersättnings-skola bör denna lärjungekategori framdeles under sitt sista läsår hänvisas till en ovanpå den nuvarande sista hjälpskoleklassen förlagd klass, i vilken stort utrymme bör ges åt det manuella arbetet. Avgången enligt § 48 mom. 2 bör således kunna beviljas med utgången av det läsår, som utlöper under det kalenderår, lärjungen fyller femton år.

Enligt nu gällande bestämmelser i § 47 mom. 4 äga skoldistriktet befogenhet att under en övergångstid av högst fem år, räknat från den sjunde årsklassens inrättande, medgiva särskild lärjunge rätt att avgå från skolan redan efter genomgången av sjätte klassen. Motsvarande bestämmelse bör få tillämpas beträffande skoldistrikt, som inför 8-årig skolkurs. Detta innebär, att skolstyrelse må under en 5-årig övergångstid, där särskilda omständigheter sådant föranleda, kunna medgiva särskild lärjunge rätt att avgå från skolan efter genomgångna sju årsklasser, därest han visar sig ha nöjaktigt inhämtat dessa klassers lärokurser.

Det har stundom framförts som ett önskemål, att personer, som avgått från folkskolan utan att ha erhållit avgångsbetyg enligt § 47, skulle beredas möjlighet att genom någon form av efterprövning få vitsordat, att de efter avgången från skolan inhämtat det för avgångsbetyg enligt § 47 stadgade kunskapsmålet. Avsaknaden av fullständigt avgångsbetyg kan nämligen utestänga från vissa befattningar. Sålunda gäller som kompetensvillkor för åtskilliga statliga och kommunala befattningar, att sökande skall

förete avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan, och sådant betyg kan i vissa fall vara av betydelse även för erhållandet av anställning i enskild tjänst. Gällande folkskolestadga innehåller emellertid inga föreskrifter, som giva vid handen, att en komplettering av avgångsbetyg från folkskolan författningsenligt kan ske.

Det är givetvis möjligt, att lärjunge av ifrågavarande kategori genom annan skolgång, självstudier, korrespondensundervisning eller deltagande i fortbildningskurser av annat slag inhämtar sådana kunskaper, som erfordras för fullständigt avgångsbetyg enligt § 47. Enligt vår mening bör vederbörande i sådant fall äga rätt att undergå efterprovning för erhållande av vitsord enligt § 47.

Anmälan till sådan efterprovning må, åtföljd av åldersbevis, senast tilldelat skolbetyg samt uppgift å efter skolgångens slut bedrivna studier, göras hos folkskolestyrelsen i det skoldistrikt, där vederbörande är bosatt. Provningen skall förrättas av lärare, som därom anmodas av överläraren (folkskolinspektören) inom skoldistriktet eller, där sådan saknas, av skolstyrelsens ordförande, och äga rum å den tid och i den ordning, som med vederbörande överenskommes. Vitsord i efterprovning införes i examenskatalogen för löpande redovisningsår, och betyg utfärdas enligt av skolöverstyrelsen fastställt formulär.

Ersättning för den mertjänstgöring, som pålægges examinatorn, bör bestriidas av examinanden. Samtidigt med anmälan torde denne därför böra erlägga en avgift å förslagsvis 15 kronor att tilldelas vederbörande lärare.

Beträffande lärjunge, som avgår från annan skola än folkskola utan att ha genomgått skolans avslutningsklass, torde böra föreskrivas, att om han vid under skolöverstyrelsens inseende stående högre läroanstalt med godkända betyg i de läroämnena, som ingå i folkskolans lärokurs, genomgått någon klass, som vid normal flyttning förutsätter minst åtta års skolgång, han skall i behörighetsavseende vara jämställd med sådan lärjunge, som erhållit avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan från 8-årig folkskola.

D. Lärarkompetens och lärarutbildning.

Om folkskolan utbygges till 8-årig, varvid på högstadiet nya ämnen och kursmoment införes och en starkare anknytning av undervisningen till det praktiska livets krav eftersträvas, framstår det såsom angeläget, att lärare med fullgod kompetens för de nya uppgifterna stå till förfogande. Utbildningen av lärare i såväl teoretiska läroämnena som övningsämnena och praktiskt arbete måste anpassas efter de nya krav, som skolreformens förverkligande kommer att medföra. Lärarutbildningen måste skänka en god förberedelse för handhavandet av undervisningen jämväl i de högsta klasserna.

I folkskolan har hittills klassläraresystemet allmänt tillämpats. De skäl, som tala för klassläraresystemets användning i folkskolan, få emellertid icke

samma giltighet, när denna växer i höjden. För undervisningen på det högre stadiet är det över huvud en fördel, om lärarna kunna specialisera sig på vissa ämnesgrupper och inom dessa förvärva grundligare insikter och en bättre metodisk skolning. Ur uppfostringssynpunkt kan det icke giva anledning till befogade erinringar, om ämneslärare i större eller mindre utsträckning användas på det åldersstadium, varom här är fråga. Lärarutbildningen bör därför anordnas så, att lämplig specialisering för undervisningen i folkskolans högsta klasser kommer till stånd, varvid även bör beaktas frågan om lämplig praktisk utbildning för vissa lärarkategorier, såsom lärare i främmande språk och i manUEllt betonade ämnen.

Med behovet av utvidgad kompetens hos lärarna på folkskolans högsta stadium aktualiseras ytterligare den redan tidigare väckta frågan om en förändrad och förbättrad lärarutbildning. Eftersom frågor rörande lärarutbildningen icke falla inom skolutredningens arbetsområde, ha vi funnit oss för-anlåtna att i underdånig skrivelse den 29 mars 1945 hemställa, att den för en skolreform grundläggande frågan om lärarnas kompetens och utbildning snarast måtte upptagas till särskild utredning.

Om 8-årig skolplikt skall kunna genomföras under den av oss föreslagna övergångstiden, är man för erhållandet av lärarkrafter hänvisad till att huvudsakligen anlita folkskollärare, som utbildats enligt hittills gällande ordning. I de skoldistrikt, som redan infört obligatorisk 8-årig lärokurs, bestrides undervisningen även på högstadiet av folkskollärare med sådan utbildning. För lärare, som skall undervisa i främmande språk, kräves emellertid, att han av skolöverstyrelsen förklarats behörig därtill. För undervisningen i praktiskt arbete ha ofta särskilda facklärare anställts.

Det är enligt vår mening nödvändigt, att åtminstone under övergångstiden särskilda grundliga fortbildningskurser anordnas, för att de lärare, som undervisa på folkskolans högsta stadium, skola få tillfälle att komplettera sin utbildning, erhålla vägledning för självstudier och i olika avseenden göras förtrogna med de nya arbetsuppgifterna. Man kan därvid bygga på det intresse för fortsatt utbildning, som visat sig vara ett synnerligen starkt framträdande drag hos folkskolans lärare och som bland annat kommer till uttryck genom den stora tillslutningen till fortbildningskurser av olika slag. I allmänhet ha dessa kurser tillkommit på initiativ från lärarhåll, och deltagandet däri är ofta förbundet med kännbara ekonomiska uppoffringar för den enskilde läraren. Inom de större skoldistrikt ha dylika kurser stundom anordnats med kommunala bidrag. Vissa kurser ha emellertid anordnats också med bidrag av statsmedel. Av särskilt intresse i detta sammanhang är, att när den obligatoriska fortsättningsskolan infördes, särskilda utbildningskurser för folkskolans lärare ansågos nödvändiga, för att reformen skulle kunna omsättas i verkligheten. Talrika dylika kurser anordnades under en följd av år och bidrogo i hög grad till fortsättningsskolans utveckling. Be-

träffande dessa kurser lämnades statsbidrag ej blott till bestridande av utgifterna för själva undervisningen utan även till stipendier åt kursdeltagare, som ej voro bosatta på kursorten.

Bland ämnen, som synas böra upptagas på programmet för de ovan berörda fortbildningskurserna, må nämnas bl. a. samhällskunskap (inklusive yrkesorientering), naturkunnighet, i vad avses hälsolära och sådana delar av fysik och kemi, som ha särskild betydelse för det praktiska livet, engelska och vissa delar av modersmålet samt bokföring med hemekonomi. Vad särskilt angår utbildningen av lärare i övningsämnen och praktiskt arbete, torde de tidigare förekommande utbildningskurserna för lärare i arbetskunskap vid fortsättningskolor kunna tjäna som förebild. Kurserna böra vara avgiftsfria för deltagarna, som även böra åtnjuta stipendier för bestridande av sina utgifter för deltagandet i kursen. För att kursverksamhet i här avsett syfte skall bedrivas fullt planmässigt och i den omfattning, som vid varje särskild tidpunkt är behöfelig, bör den stå under skolöverstyrelsens ledning och kontroll. Det torde ankomma på skolöverstyrelsen att närmare utreda, hur utbildningskurserna i varje särskild fall skola anordnas med hänsyn till ämnen, undervisningsmetoder och den tid, de böra omfatta. På grund av det anförda anser utredningen, att för kompletterande utbildning av lärare, som skola undervisa på folkskolans högstadium, kurser böra i mån av behov anordnas, samt att nödigt anslag av statsmedel bör ställas till förfogande.

Vid organiserandet av undervisningen i den utbyggda folkskolan är det av vikt, att facklärare med speciell utbildning i visst ämne kunna anställas vid folkskolan i större utsträckning, än nu gällande bestämmelser möjliggöra. Ofta kan sådan lärare ej beredas full tjänstgöring utan måste anställas som timlärare. Enligt bestämmelserna i § 4 mom. 3 i gällande kungörelse angående statsbidrag till avlöning åt lärare vid folk- och småskolor kan i vissa fall statsbidrag utgå till arvode åt timlärare vid folkskolan, men möjligheterna därtill äro starkt begränsade. Där ej skolöverstyrelsen för visst fall annorlunda medgivit, utgår nämligen statsbidrag till avlöning av timlärare i annat läroämne än slöjd och hushållsgöromål endast i följande fall, nämligen dels där timlärare bestrider fyllnadstjänstgöring för överlärare, vilkens undervisningsskyldighet understiger 30 veckotimmar, dels ock där timlärare anställts antingen för undervisning i skola, i vilken förstärkningsanordningar införts, eller för meddelande av särskild hjälpundervisning åt svagt begåvade barn. Den utbyggda folkskolan bör enligt vår mening med avseende på rätten att anställa timlärare och erhålla statsbidrag till timlärares avlöning jämföras med den högre folkskolan, realskolan och därmed jämförbara läroanstalter. Möjlighet bör därjämte skapas för anställande av för olika skolor och skoldistrikt gemensam lärare för visst ämne eller vissa ämnen.

I det avsnitt, som behandlar fortsättningskolan, har framhållits önskvärdheten av att för stärkande av skolköksundervisningen skolkökslärarinnorna

beredas en ordnad anställning, som är förenad med rätt till pension. I detta syfte har förslag framlagts angående samarbete mellan smärre skoldistrikt, varigenom ambulering skolköklärlarinnor skulle vinna möjlighet att erhålla ordinarie anställning. Samtidigt skulle det bl. a. av riksdagen vid skilda tillfällen uttala önskemålet om införandet av obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor förverkligas. Vi förutsätta, att i samma mån som den 8-åriga folkskolan genomföres och fortsättningsskolan avvecklas, de vid fortsättningsskolan anställda skolköklärlarinnorna i stället få sin tjänstgöring förlagd till folkskolan. Någon principiell ändring i deras anställningsförhållanden eller i de föreslagna formerna för samverkan mellan de berörda skoldistriktet behöver därvid icke inträda.

Facklärare böra dessutom anställas först och främst i övriga ämnen, som äro förbundna med praktiskt arbete, t. ex. verkstadsarbete eller sömnad och klädvård. Det synes lämpligt, att sådan facklärares behörighet prövas av skolöverstyrelsen i samma ordning, som tillämpats beträffande lärare i arbeta kunskap i fortsättningsskola. Detta hindrar givetvis icke, att viss avlagd examen liksom för närvarande kan medföra vederbörlig behörighet. För behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan bör tills vidare krävas av skolöverstyrelsen meddelad särskild behörighetsförklaring för denna undervisning, för så vida icke vederbörande lärare förvärvat behörighet till anställning som ordinarie lärare i ämnet vid högre folkskola eller realskola eller kommunal mellanskola eller avlagt folkskollärarexamen och dessutom erhållit akademiskt betyg i ämnet. I övrigt torde beträffande folkskollärare icke för närvarande böra uppställas några särskilda formella behörighetsvillkor för undervisning på folkskolans högstadium.

E. Reformens genomförande.

Det har numera ingått i det allmänna medvetandet och betraktas rent av som en medborgerlig rättighet, att den obligatoriska skolan bör, så långt förhållandena medgiva, erbjuda likvärdiga undervisningsmöjligheter åt alla skolpliktiga, oberoende av var deras hemort är belägen. Från denna utgångspunkt vore det givetvis riktigtast, att den 8-åriga skolkursen samtidigt infördes i rikets alla skoldistrikt. Hänsyn måste emellertid tagas även till de olikartade lokala förutsättningar, skoldistriktet erbjuda för reformens genomförande. De för vårt land kännetecknande olikheterna med hänsyn till befolkningstäthet, bebyggelsens art och skoldistriktets ekonomiska resurser ha medfört, att folkskolorganisationen inom sig rymmer en serie av olika skolformer. Visserligen har en tendens till större likformighet framträtt, sedan staten övertagit en väsentligt ökad andel av kostnaderna för folkskoleväsendet samt genom bidrag till anordnandet av skolskjutsar och inackordering av skolbarn främjat en centralisering av skolväsendet till

större skolenheter. Full likställdhet mellan skilda bygder i fråga om skolväsendet kan dock icke ernås. Organisatoriskt och pedagogiskt är det i regel en vida enklare uppgift att införa ett obligatoriskt åttonde skolår vid de större samhällenas skolor, som vanligen äro anordnade enligt A-formen, än vid de på landsbygden vanliga skolorna av B 1-, B 2- och B 3-form. Vi ha redan i det föregående uttalat, att det enligt vår uppfattning icke låter sig göra att inordna en åttonde klass i skolor av B 2- och B 3-form, därest reformen skall medföra en fullt effektiv förstärkning av undervisningen. Enligt vårt förslag böra lärjungarna vid B 2- och B 3-skolor i sjunde och åttonde eller åtminstone i åttonde klassen hänvisas till skolor av högre typ.

Det är uppenbart, att skoldistriktet i allmänhet behöva en viss tid för att verkställa av förändringen påkallade organisatoriska förberedelser och anskaffa behöfliga nya skollokaler. Vidare måste det tillses, att tillgång finnes till kompetenta lärarkrafter. De ovan angivna förhållandena beträffande landsbygdens skolväsen synas motivera, att man icke går för hastigt fram vid reformens förverkligande. Det har till och med på vissa håll uttalats den uppfattningen, att införandet av ett obligatoriskt åttonde skolår skulle på landsbygden vara förbundet med så stora svårigheter i olika hänseenden, att reformen skulle innebära allt för stora uppoffringar för den enskilde och för samhället. Man har även menat, att befolkningsfrågans läge i synnerhet på landsbygden medfört ökat behov av ungdomens arbetskraft och skulle utgöra ett hinder för en förlängd skolgång för landsbygdens ungdom.

En jämförelse med de länder, som redan infört 8-årig skolplikt, torde dock giva vid handen, att vårt land icke befinner sig i ett sådant läge, att en av tidsförhållandena påkallad förbättring av den allmänna folkundervisningen skulle möta alltför svåra hinder av ekonomisk art. Icke heller det befolkningspolitiska läget torde kunna åberopas som ett avgörande skäl emot reformen. Även om man räknar med att den under senare år inträdda nativitetökningen skulle upphöra, kan det på goda grunder förväntas, att en minskning av de yngre årsklassernas storlek i väsentlig grad komme att uppvägas av den fortskridande rationaliseringen inom näringslivet. Detta gäller i stor utsträckning även beträffande jordbruket, där tekniska förbättringar och arbetsbesparande metoder i allt större omfattning införas.

De svårigheter, som möta vid den föreslagna reformens genomförande, böra enligt vår mening icke underskattas, men de böra å andra sidan icke heller överskattas. I verkligheten är skolgången redan obligatorisk även under ett åttonde skolår i form av en fortsättningsskolkurs. Den nu ifrågasatta reformen innebär, att detta fortsättningsskolår utbytes mot ett helt skolår.

De sociala skälen för en utsträckt skolplikt, för vilka närmare redogjorts i annat sammanhang, göra sig starkast gällande i städer och industrisamhällen. De organisatoriska förutsättningarna för införandet av 8-årig skolkurs äro också, såsom ovan framhållits, på det hela taget gynnsammare i

dylika samhällen än på den rena landsbygden. I allmänhet omfattar skolväsendet på de större tätorterna även skolor för högre undervisning, såsom realskolor och därmed jämförliga läroanstalter. Den medverkan, staten lämnar för upprätthållandet av skolor för högre undervisning, är att betrakta som en stor förmån för vederbörande läroverkskommuner, och det synes icke orimligt, att dessa förpliktades att såsom en motprestation utbygga sitt folkskoleväsen, varigenom även skulle vinnas en bättre balans mellan teoretisk och praktisk utbildning. Denna tankegång har kommit till uttryck i den danska skollagstiftningen. Genom en år 1937 utfärdad skollag ålades kommuner med examensberättigad skola att inom folkskolan upprätta en likvärdig examensfri linje, som omfattar även ett åttonde skolår. Obligatoriskt är det åttonde skolåret för de lärjungar, som börjat sin skolgång i 6-årsåldern. Om minst 10 elever från kommunen anmäla sig — skolpliktiga eller frivilligt anmälda — skola de undervisas i särskild läraravdelning.

Vid ett närmare övervägande av frågan, om en motsvarande lagstiftning lämpligen borde komma till stånd även i vårt land, ha vi emellertid funnit oss icke böra framlägga förslag i denna riktning. 8-årig skola har redan införts eller beslutats i åtskilliga städer — däribland de största — och stadsliknande samhällen. I åtskilliga andra förberedes en dylik reform. På grund av det starka intresse för en utökning av folkskolan, som för närvarande gör sig gällande i de större samhällena, kan man med all sannolikhet vänta, att de inom den närmaste framtiden komma att på frivillighetens väg i stor utsträckning genomföra 8-årig lärokurs. Det synes oss därjämte innebära en betänklig avvikelse från svensk skoltradition, om lagstiftningen skulle i här ifrågavarande avseende upprätthålla en principiell skillnad mellan olika samhällstyper.

Man kan uppenbarligen även för den egentliga landsbygdens vidkommande räkna med ett starkt intresse för skolväsendets utveckling. Det allmänna erkännandet av jordbrukets betydelse för folkhushållningen under kristiden, en stärkt föreningsverksamhet ävensom förbättringar av denna närings ekonomiska villkor ha utan tvivel bidragit till att skapa en starkare självkänsla hos landsbygdens befolkning, som säkerligen icke i längden skulle förlika sig med att landsbygdens skolväsen i utvecklingen stannade efter städernas. Den alltmäta intensifierade jordbruksdriften har skärpt behovet av fackkunskaper för jordbruksnäringens utövare. Men en god fackutbildning måste byggas på en säker grund av sådana kunskaper och färdigheter, som det är folkskolans uppgift att bibringa. Den till 8-årig utökade skolkursen får därför icke mindre betydelse för landsbygden än för städerna.

Med anledning av vad sålunda anförts har skolutredningen ansett sig böra föreslå, att en utsträckning av folkskolans lärotid till att omfatta åtta år bör generellt genomföras. Det synes emellertid angeläget, att varsamhet iakttages vid reformens genomförande. En övergångstid synes erforderlig,

för att det ökade behovet av lärare skall hinna tillgodoses samt för att det nödvändiga planläggningsarbetet och därav påkallade åtgärder skola medhinnas i skoldistriktet och allmänheten göras närmare förtrogen med förändringen och sättas i stånd att rätt bedöma dess innebörd. I samband med beslutet om den lagstadgade folkskolans införande bestämdes en övergångstid av 5 år, och för den obligatoriska fortsättningsskolans organiserande gavs en respittid av 7 år. Vid övergången till 7-årig folkskola bestämdes en övergångstid av 12 år. Utredningen vill för sin del föreslå, att även i nu ifrågavarande fall för övergången till den nya ordningen i alla händelser icke bestämmas en längre övergångstid än 12 år.

Fall kunna emellertid tänkas, då för vissa skolor inom ett skoldistrikt eller för hela distriktet sådana särskilda omständigheter föreligga, som göra det synnerligen svårt att till den fastställda tidpunkten omorganisera skolväsendet på angivet sätt. Liksom skedde i samband med riksdagens beslut om obligatorisk 7-årig lärokurs, torde därför i enstaka fall anstånd med reformens genomförande böra kunna medgivas av Kungl. Maj:t för viss tid utöver den stadgade övergångstiden. Ansökning om dylikt uppskov bör ingivas i god tid före övergångstidens utgång.

Utredningen hyser emellertid icke den uppfattningen, att införandet av 8-årig kurs allmänt bör anstå till övergångstidens slut. Detta skulle nämligen innebära, att en angelägen förbättring av folkskolans undervisning på ett icke önskvärt sätt fördröjdes. Vidare skulle ett sådant tillvägagångssätt vålla en svårbehärskad anhopning av arbete för såväl den kommunala som den statliga skoladministrationen. Det är tvärtom eftersträvansvärt, att reformen kommer till stånd, så snart detta med hänsyn till därav föranledda kostnader, skolväsendets organisation inom skoldistriktet, lärartillgången och övriga ortsförhållanden lämpligen kan ske.

Vad som först och främst erfordras är att en plan för skolväsendets framtida organisation inom varje särskilt skoldistrikt uppgöres. I vidsträckt skoldistrikt med ett stort antal skolor blir detta ofta en maktpåliggande uppgift, som kan kräva tidsödande undersökningar och utredningar. I åtskilliga skoldistrikt kan det bliva nödvändigt, att samarbete inledes med angränsande distrikt, för att en ur undervisningens och ur ekonomisk synpunkt ändamålsenlig lösning skall komma till stånd. För de statliga skolmyndigheterna blir det en viktig uppgift att i samförstånd och samarbete med distriktet genom upplysningar och råd giva vägledning vid detta planläggningsarbete.

För att det förberedande arbetet ej skall alltför länge uppskjutas, bör från varje skoldistrikt så snart som möjligt och senast inom 5 år, räknat från övergångstidens början, till vederbörande folkskolinspektör sändas förslag till den framtida organisationen av distriktets skolväsen och därav föranledda åtgärder. Stadgande härom synes böra intagas i övergångsbestämmelserna.

Den till minst 8-årig utbyggda obligatoriska skolan kommer att skänka en allmänbildning, som i omfattning närmar sig den realskolan meddelar. För allmänhetens värdesättning av den examensfria linjen inom den föreslagna enhetsskolan vore det utan tvivel av största betydelse, att godkänt avgångsbetyg från den åttonde klassen liksom realexamen skänkte en viss formell behörighet. Enligt vår mening bör denna först och främst avse tillträde till fackliga utbildningsanstalter av olika slag. Vidare bör antalet av de mera anspråkslösa anställningar i allmän tjänst, till vilka för närvarande såsom behörighetsvillkor gäller bland annat minst godkänt betyg från folkskolan, lämpligen kunna ökas. Det kan dessutom förutsättas, att enskilda personer och sammanslutningar skola i större utsträckning godtaga genomgången av den obligatoriska skolan såsom kvalifikation för viss befattning eller utbildning.

Det synes dock icke vara lämpligt att omedelbart utfärda föreskrifter i ämnet. Först torde kursplaner böra fastställas och någon tids erfarenhet av reformen vinnas, varefter samråd bör komma till stånd med representanter för de institutioner, sammanslutningar och kategorier av enskilda arbetsgivare, som här närmast kunna komma i fråga.

F. Kostnadsberäkningar.

En mera tillförlitlig beräkning av de kostnader, en åttonde obligatorisk årsklass i folkskolan skulle medföra, kan knappast utföras, utan att en fullständig plan för organisationen i samtliga skoldistrikt av en 8-årig folkskola upprättas. Av organisationsplanen borde framgå antalet behövliga lärare (ordinarie och icke ordinarie), deras löneklass, ortsgrupp och hyresgrupp, omfattningen av den undervisning, som bör bestridas av timplärare, behovet av skolskjutsar och inackordering för lärjungarna och av skollokaler utöver de redan befintliga. Upprättandet av en sådan organisationsplan skulle vara ett mycket svårt och tidskrävande företag, och skolutredningen har icke ansett det behövt, att en så omfattande utredning nu verkställs. I frågans nuvarande läge torde det vara tillfyllest, om här framlägges en starkt summarisk kostnadsberäkning, som dock utvisar den ungefärliga storleksordningen av de utgifter, som införandet i samtliga skoldistrikts folkskolor av en obligatorisk åttonde årskurs skulle betinga. En sådan med ledning av tillgängliga statistiska eller särskilt infordrade uppgifter utförd kostnadsberäkning följer här nedan. I den har hänsyn dock icke tagits till vissa utgifter, som i detta sammanhang måste betraktas såsom obetydliga, t. ex. kallortstillägg, sjukvårdsersättning eller eventuellt behov av ökat utrymme i skolhem. Icke heller ha vi ingått på beräkningar rörande kostnader för lärarnas pensionering eller kommunernas utgifter för exempelvis undervisningsmateriel eller för städning och uppvärmning av skollokalerna.

Antalet läraravdelningar i åttonde klassen och därmed antalet lärare med full tjänstgöring har beräknats till 2 540, varvid vi utgått från i medeltal 25 lärjungar i varje avdelning. (För folkskolan i övrigt är medeltalet omkring 20·5.) Lönen för dessa lärare (lika många manliga och kvinnliga) är beräknad efter högsta löneklassen för ordinarie lärare å C-ort, rörligt tillägg efter 15 % och kristillägg efter 16 %. Kommunernas bidrag till lönerna är beräknat motsvara tjänstebostadsavdraget för tjänstebostad om tre rum och kök i hyresgrupp III. Med hänsyn till att lönen beräknats för samtliga såsom ordinarie och efter högsta löneklassen har det angivna avlöningsbeloppet ansetts täcka även utgifterna för erforderliga vikarier.

Timplanen för åttonde klassen upptager 36 veckotimmar för lärjungarna, medan lärarnas tjänstgöringsskyldighet ej bör sättas högre än till 28 veckotimmar. Redan på grund härav erfordras timlärare för 8 veckotimmar. Men därtill kommer, att avdelningen måste delas i grupper vid undervisningen i bl. a. slöjd och hushållsgöromål samt vid vissa laborationer och andra övningar. För förstärkning av undervisningen i avdelningar med stort elevantal fordras också timlärare. (I en del fall bör dock i stället för timlärare anställas lärare med full tjänstgöring och lön som ordinarie, extra ordinarie eller extra.) Genomsnittligt torde timlärare för 12 veckotimmar per avdelning vara erforderliga, och kostnaderna för timlärare ha beräknats i enlighet härmed. Det bör emellertid uppmärksammas, att i kostnadssumman för timlärare ingå även avlönningarna till lärare i slöjd och hushållsgöromål, varför särskilda anslag för denna undervisning icke bli behövlige, såsom fallet är för folkskolan i övrigt.

Tjänstebostadsbidraget är beräknat efter 160 kronor för lärartjänst och materialbidraget efter 25 kronor för varje klassrum.

Det ligger i sakens natur, att det icke är möjligt att utan tillgång till utarbetad plan angående åttonde klassens inpassande i bygdernas skolorganisationer beräkna kostnaderna för behövt antal skollokaler utöver dem, som redan finnas, och för skolskjutsar och inackordering. I avsaknad av särskilda hållpunkter ha vi utgått ifrån att inackordering och skolskjutsar äro behövlige för ungefär dubbelt så stor procent av antalet lärjungar i åttonde klassen som i de lägre klasserna, samt att kostnaderna för barn räknat komma att bli något högre än hittills. Vi ha i detta sammanhang icke räknat med någon ändring av de villkor för erhållande av statsbidrag till inackordering eller skolskjutsar, som för närvarande gälla, och således icke tagit hänsyn till det förändrade läge, som skulle uppkomma, därest vårt beträffande sagda villkor i annat sammanhang framlagda förslag skulle bli genomfört.

Några uppgifter om i vilken utsträckning åttonde klassen kan införas, utan att ytterligare skollokaler behöva uppföras, finnas ej. Under dessa förhållanden ange vi kostnaderna för anskaffande av lika många skollokaler som antalet läraravdelningar, ehuru ett så stort antal nya lärosalar säkerligen ej blir

behövt. Med stöd av inhämtade uppgifter beräknades år 1936 medelkostnaden för lärosalar till 10 000 kronor, vilket belopp dock synes ha varit för lågt. Beträffande klassrum, som nu uppföres, torde medelkostnaden icke kunna sättas lägre än till 20 000 kronor. Vid beräkningarna här har detta belopp antagits såsom medelkostnad, varjämte vi utgått ifrån att statsbidraget skulle genomsnittligt täcka ungefär hälften av byggnadskostnaderna.

I nedanstående tablå upptagas de approximativa *bruttokostnaderna* för ett obligatoriskt åttonde skolår.

Vid införandet av en åttonde årsklass i folkskolan skulle fortsättningsskolorna nedläggas. Därmed upphöra utgifterna för bl. a. lärarlöner vid dessa skolor och för centraliseringen av fortsättningsskolan. Detta innebär en år-

	Utgifter för åttonde skolåret		
	För kommunerna kronor	För staten kronor	Summa kronor
	Årliga utgifter		
Lärarlöner	2 560 320	13 129 260	15 689 580
Rörligt tillägg	—	2 353 437	2 353 437
Kristillägg	—	2 510 332	2 510 332
Timlärararvoden	—	4 815 840	4 815 840
Tjänstebostadsbidrag	—	406 400	406 400
Materielbidrag	—	63 500	63 500
Inackordering och skolskjutsar	420 633	1 682 535	2 103 168
Summa årliga utgifter	2 980 953	24 961 304	27 942 257
	Engångsutgifter		
Byggnadskostnader	25 400 000	25 400 000	50 800 000

lig besparing för statsverket av omkring 4 100 000 kronor, och med detta belopp bör därför statens årliga kostnader enligt tablå minskas, då man beräknar den av åttonde klassen förorsakade *ökningen* av statens årliga utgifter för folkskoleväsendet. Även för kommunerna inträder en minskning av utgifterna, då fortsättningsskolan indrages.

Då den obligatoriska 7-åriga folkskolekursen beslöts år 1936, medgav riksdagen, att ett större antal obligatoriska årsklasser än sju skulle efter medgivande av Kungl. Maj:t kunna införas i de skoldistrikt, som så önskade. Enligt kommunala beslut hittills torde åttonde klassen från och med läsåret 1946/47 vara införd till en omfattning, som enligt här tillämpade beräkningsgrunder motsvarar omkring 175 läraravdelningar och 1 781 400 kronor årliga kostnader samt 3 500 000 kronor byggnadskostnader.

Vid ett samtidigt införande av åttonde årsklassen i alla skoldistrikt, där den ej finns förut, skulle den därav föranledda ökningen av de årliga utgifterna komma att (frånsett byggnadskostnader) i stort sett motsvara de ovan beräknade årliga totalkostnaderna minskade med besparingen på grund av

indragningen av fortsättningsskolan och med utgifterna för redan i verksamhet varande avdelningar för åttonde klassen. Denna kostnadsökning kan dock knappast i sin helhet anses såsom merkostnad, som uppstått, på grund av ett statsmakternas beslut om 8-årig skolkurs i samtliga skoldistrikt, enär ökningen av utgifterna för åttonde årsklassen skulle ha fortgått i viss utsträckning även utan något sådant beslut av statsmakterna, nämligen i den mån skoldistriktet fortsatt att utnyttja medgivandet av 1936 års riksdag.

Om emellertid den obligatoriska 8-åriga skolkursen från och med t. ex. läsåret 1946/47 infördes i hela folkskolan, skulle den på ovan angivet sätt beräknade ökningen av de *årliga* utgifterna för folkskolan bli omkring 22 060 857 kronor (27 942 257 — [4 100 000 + 1 781 400]). Av detta belopp komme omkring 19 256 304 kronor att utgå av statsmedel och 2 804 553 kronor att bestridas av kommunerna.

Men då den föreslagna omorganisationen av folkskolan till 8-årig blott kan genomföras successivt under en jämförelsevis lång övergångstid, inträder ökningen av kostnaderna endast så småningom. Behovet av skollokaler för de nya klasserna kan därför icke heller på en gång framträda i någon större utsträckning, och man kan utgå ifrån att många år komma att förflyta, innan detta behov blir helt tillgodosett. Härav följer, att oavsett om statsbidraget till visst byggnadsföretag fördelas på 25 år, såsom fallet i regel är för närvarande, eller utbetalas i sin helhet, då byggnaden är färdigställd, komma kraven på statsmedel till uppförande av skollokaler för folkskolans åttonde årsklass att bli fördelade på ganska många år.

Kap. X. Fortsättningskolan.

A. Historik.

Redan 1842 års folkskolestadga innehöll bestämmelser om fortsatt undervisning för den ungdom, som avgått från folkskolan. Folkskolans lärare borde under inseende och med biträde, där så kunde ske, av församlingens prästerskap, helst under den tid av året, då undervisning icke förekom i folkskolan, på söndagarna meddela undervisning och anställa förhör med den ungdom, som utgått från skolan. Denna form för fortsatt undervisning kallades vanligen söndagsskola, emedan den var förlagd till söndagarna. Den hade visserligen närmast till uppgift att underhålla de kunskaper, som inhämtats i folkskolan, men det förekom också, att nytt kunskapsstoff meddelades. Även i denna sin äldsta form var fortsättningskolan ingalunda utan betydelse. Enligt tillgängliga uppgifter deltog under perioden 1857—59 26 530 barn i fortsättningskolans undervisning. Genom särskilda kungl. cirkulär åren 1864 och 1869 gåvos ytterligare föreskrifter för ordnandet av den fortsatta undervisningen.

En mera framträdande plats inom vårt undervisningsväsen erhöll fortsättningskolan, sedan 1877 års riksdag bifallit en av ecklesiastikministern F. F. Carlson framlagd proposition om särskilt anslag till avlöning av lärare vid fortsättningskolor. Bestämmelser därom utfärdades i en kungörelse av den 11 september 1877, som även innehöll vissa föreskrifter om undervisningen i fortsättningskolan. Fortsättningskolan skulle ej vara enbart en repetitionsskola utan en verklig överbyggnad på folkskolan. Dess fostrande uppgift borde ägnas särskild uppmärksamhet med hänsyn till den inträdande mognadsåldern. Undervisningen borde få en i viss mån praktisk inriktning och skänka förberedande insikt och duglighet i sådana stycken, som hade avseende på lärjungarnas blivande levnadskall. Särskild vikt lades i modersmålet vid övningar i uppsättandet av praktiska skrivelser samt i räkning och geometri vid praktiska tillämpningsuppgifter. Även undervisning i bokföring och linearteckning förekom. I fortsättningskolor på landsbygden skulle i ämnet naturlära behandlas företrädesvis de delar, som hade betydelse för jordbruket.

Mot fortsättningskolan av 1877 års typ har anmärkts, att dess undervisning i verkligheten kom att få en alltför teoretisk läggning samt till

art och innehåll för litet skilde sig från folkskolans. Så länge dess inrättande var en frivillig sak för skoldistriktet och skolplikt ej stadgats, kunde den icke i önskvärd utsträckning skänka stöd åt de unga, som lämnat folkskolan och under en kritisk utvecklingsperiod voro i behov av skolans moraliska och intellektuella omvårdnad. Forna lärjungar ha dock vittnat om att fortsättningsskolans undervisning varit dem till gagn, särskilt som den inföll vid en tid, då deras intresse för kunskapsförvärv ökats och de hade större förutsättningar än i folkskolan att tillgodogöra sig undervisningen.

År 1917 erhöles skoldistriktet rätt att göra fortsättningsskola av ifrågasvarande typ obligatorisk för skoldistriktets barn. Det föreskrefs emellertid, att dylik fortsatt skolplikt icke fick erhålla större omfattning än 360 läro-timmar och att den i varje fall skulle upphöra, när den skolpliktige fyllt 18 år.

Under läsåret 1918/19 funnos fortsättningsskolor inrättade i 1 205 skoldistrikt. Antalet fortsättningsskolor utgjorde 2 625 med 27 025 lärjungar.

B. Fortsättningsskolans nuvarande organisation och tillstånd.

1. 1918 års riksdagsbeslut och dess genomförande.

En av 1918 års riksdag beslutad reform av fortsättningsskolan medförde en genomgripande omläggning av denna skolas organisation och arbets-sätt. Enligt den stadga, som på grundval av riksdagens beslut utfärdades den 16 september 1918, har fortsättningsskolan till uppgift att såsom praktisk ungdomsskola grundlägga och förbereda de ungas utbildning för deras levnadsyrke och befordra deras framtida medborgerliga duglighet, allt under det den syftar till att vidga deras allmänna bildning och främja deras sedliga utveckling.

Fortsättningsskolan är obligatorisk för såväl skoldistriktet som ungdomen. Lärjungar, som lämnat folkskolan och ej övergått till annan skola, äro pliktiga att delta i den fortsatta undervisningen. Fortsättningsskolplikten upphör efter genomgången kurs eller senast vid fyllda 18 år.

Fortsättningsskolan kan anordnas som yrkesbestämd eller allmän. I den yrkesbestämda fortsättningsskolan samlar sig undervisningen mera bestämt kring ett visst yrke eller en grupp av yrken, medan undervisningen i den allmänna fortsättningsskolan får en mera allmänt praktisk läggning. Till dessa båda huvudformer kommer den s. k. ersättningsskolan. Denna är avsedd dels för sådana minderåriga, som avgått från mindre folkskola och på grund av bristande förkunskaper eller av annan anledning icke kunna delta i undervisningen i egentlig fortsättningsskola, dels ock för sådana minderåriga, som avgått från folkskolan utan fullständigt avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan.

Rörande undervisning och uppfostran i fortsättningsskolan innehåller fortsättningsskolestadgan utförliga anvisningar.

I samband med arbetet i fortsättningsskolan bör åt lärjungarna givas behövlig ledning för val av yrke, varjämte skolan i samförstånd med den offentliga arbetsförmedlingens organ må medverka till lärjungarnas anställande inom de arbetsområden, för vilka de kunna antagas äga de bästa förutsättningarna.

Läroämnenä äro i den yrkesbestämde fortsättningsskolan arbetskunskap, medborgarkunskap och modersmålet. I den allmänna fortsättningsskolan är ämnet arbetskunskap utbytt mot naturkunnighet, och därjämte förekomma, där förhållandena sådant medgiva, slöjd och trädgårdsskötsel. Gymnastikövningar skola om möjligt ingå i fortsättningsskolans undervisning. Varhelst på en ort folkskolans utveckling, tillgång på lämpliga lärare, arbetslivet på orten och övriga förhållanden erbjuda förutsättningar för att fortsättningsskolan må med framgång anordnas såsom yrkesbestämd, bör fortsättningsskola av denna form upprättas.

Undervisningen i arbetskunskap skall i anslutning till lärjungarnas praktiska verksamhet eller till ortens arbetsliv anknytas till och samlas kring ett visst yrke eller en viss grupp av yrken. I många fall kan det härvid endast bliva fråga om en undervisning *om* ett yrke, ägnad att belysa detta från olika sidor, såsom dess på skilda delar av naturkunnigheten grundade förutsättningar, dess råvaror, teknik och arbetsprodukter, räkning, bokföring, fackritning och hygien med tillämpning på yrket o. s. v. Där förhållandena så medgiva, anordnas därjämte praktiskt arbete såsom förberedande undervisning *i* ett yrke.

Undervisningen i medborgarkunskap skall öppna de ungas blick för de förmåner det medför att leva i ett ordnat samhälle, göra dem förtrogna med de rättigheter, som tillkomma medborgaren i ett sådant samhälle, men också inskräpa de förpliktelser, dessa förmånens åtnjutande ålägger varje dess medlem, samt sålunda göra dem skickade att som vuxna bruka den medborgerliga friheten under känsla av ansvar för samhällelig rättvisa och allmänt väl.

Med undervisningen i modersmålet vill fortsättningsskolan bereda lärjungarna tillfälle till läsning av goda, företrädesvis svenska, författare och därigenom giva näring och lyftning åt deras tanke- och känsloliv, odla deras smak samt väcka deras intresse för bildande läsning. Denna undervisning har vidare till uppgift att öka deras färdighet att muntligen och framför allt skriftligen använda modersmålet, särskilt med avseende på det, som är av omedelbar betydelse för det praktiska livet.

Den yrkesbestämde fortsättningsskolan framträder i olika typer allt efter det yrke, kring vilket undervisningen i arbetskunskap samlar sig. I stadgan upptagas fortsättningsskolor med jordbruks-, skogsbruks- eller fiskeriundervisning, fortsättningsskolor med hantverks- eller industriell

undervisning, fortsättningsskolor med handelsundervisning och fortsättningsskolor med undervisning i husligt arbete (kvinnlig slöjd och hushållsgöromål).

Även andra organisationsformer kunna förekomma, och skoldistriktet äga stor frihet, när det gäller att anpassa fortsättningsskolan efter lokala önskemål och behov.

Med avseende på undervisningen i husligt arbete framhålles det i stadgan såsom ett angeläget önskemål, att fortsättningsskolor med dylik undervisning upprättas särskilt i sådana skoldistrikt, där icke på annat sätt är sörjt för den kvinnliga ungdomens utbildning i husliga uppgifter. Det må här erinras om att redan 1918 års riksdag ansåg det böra kunna uppställas som en fordran, att inom varje skoldistrikt skulle efter en viss övergångstid tillfälle vara berett den kvinnliga ungdomen att erhålla undervisning i husligt arbete.

Lärokursen vid fortsättningsskolan skulle enligt 1918 års fortsättningsskolestadga i dess ursprungliga lydelse omfatta minst 360 timmar, förlagda utom folkskolans undervisningstid och fördelade på två eller, i särskilda fall och efter prövning av skolöverstyrelsen, på högst tre årskurser. I skoldistrikt, där enligt reglementet folkskolan var 7-årig, kom den sammanlagda skoltiden att omfatta nio läsår, medan den i distrikt med 6-årig folkskola stannade vid åtta läsår.

Skoldistriktet äga frihet att lämpa fortsättningsskolans lärotider efter olika orters särskilda förhållanden. Sålunda kan undervisningen samlas på ett mindre antal veckor och pågå i följd såsom heldagsundervisning med högst 30 undervisningstimmar i veckan. Undervisningen kan även utbredas över en längre tid av året och pågå t. ex. en hel arbetsdag i veckan eller med ett lägre timantal under två eller flera veckodagar. Högst en årskurs kan förläggas till det läsår, under vilket lärjungarna avgått från folkskolan.

Enligt fortsättningsskolestadgans ursprungliga lydelse skulle i regel i varje skoldistrikt finnas en eller, där förhållandena sådant påkallade och medgäve, flera fortsättningsskolor. Mera undantagsvis tänktes det förekomma, att två eller flera distrikt efter medgivande av Kungl. Maj:t förenade sig om en gemensam fortsättningsskola.

En så genomgripande omdaning av fortsättningsskolan, som 1918 års reform innebar, kunde givetvis icke genomföras utan en viss övergångstid. Senast vid utgången av år 1924 skulle skoldistriktet ha ordnat den fortsatta undervisningen på sätt i stadgan föreskrives, så vitt icke Kungl. Maj:t, där förhållandena sådant påkallade, för viss tid medgivit befrielse i större eller mindre utsträckning från vad enligt stadgan ålåg distriktet. Den från början fastställda övergångstiden blev senare utsträckt till utgången av år 1926. Medan fortsättningsskolor av 1918 års typ under redo-

Tabell I. Fortsättningsskolorna 1940/41.

	Gossar	Flickor	Summa
A. Fortsättningsskolor.			
1. Allmänna fortsättningsskolor.			
Landsbygd.....	29 182	12 675	41 857
Städer.....	2 191	440	2 631
Summa	31 373	13 115	44 488
2. Yrkesbestämda fortsättningsskolor.			
Landsbygd.....	20 902	36 697	57 599
Städer.....	6 167	6 720	12 887
Summa	27 069	43 417	70 486
Hela riket: allmänna.....	31 373	13 115	44 488
yrkesbestämda.....	27 069	43 417	70 486
allmänna och yrkesbestämda.....	58 442	56 532	114 974
B. Ersättningsskolor.			
Landsbygd: mindre fortsättningsskolor.....	191	134	325
repetitionsskolor.....	115	34	149
d:o med undervisningen gemensam med folkskolan.....	107	45	152
d:o med undervisningen gemensam med fortsättningsskolan.....	832	362	1 194
Summa	1 245	575	1 820
Städer: repetitionsskolor.....	769	436	1 205
d:o med undervisningen gemensam med folkskolan.....	12	13	25
d:o med undervisningen gemensam med fortsättningsskolan.....	317	164	481
Summa	1 098	613	1 711
Hela riket	2 343	1 188	3 531

visningsåret 1919/20 funnos i 304 skoldistrikt, hade tio år senare eller redovisningsåret 1929/30 2 452 av landets dåvarande 2 463 skoldistrikt infört den nya skoltypen.

I tabell I ha sammanställts uppgifter, som lämna en översikt över samtliga fortsättningsskolors lärjungantal redovisningsåret 1940/41, och i tabellerna II och III lämnas dels för de yrkesbestämda fortsättningsskolornas vidkommande en närmare redogörelse för lärjungantalets fördelning på landsbygd och städer samt på olika typer av fortsättningsskola redovisningsåren 1930/31 och 1940/41, dels ock vissa uppgifter om antalet lärjungar i rikets samtliga fortsättningsskolor under sistnämnda båda redovisningsår.

Av tabellerna framgår, att lärjungantalet i fortsättningsskolan under senare år utvisar en fortgående minskning. Under redovisningsåret 1930/31 var det 149 905 men tio år senare endast 114 974. Flera samverkande omständigheter ha bidragit till denna nedgång i fortsättningsskolans lärjungantal. Först och främst kan framhållas, att den nativitetsminskning, som under flera år framträtt, börjat återverka även på lärjungantalet i fortsättningsskolan. Därtill kommer, att möjlighet numera finnes att inskränka på heltidsläsande folkskola grundad fortsättningsskolas lärokurs

Tabell II. Yrkesbestämda fortsättningsskolor 1930/31.

Arbetskunskapens art	Antal skol- distrikt	Antal lärjungar		
		Gossar	Flickor	Summa
Landsbygd.				
Jordbruk och skogsbruk.....	596	10 327	3 523	13 850
Fiske och sjöfart.....	15	487	7	494
Bergsbruk och järnhantering.....	36	1 152	—	1 152
Metallindustri och metallslöjd.....	4	128	—	128
Elektroteknisk industri.....	3	50	—	50
Snickeri och träindustri.....	34	1 594	—	1 594
Trämasse- och pappersindustri.....	19	640	—	640
Textilindustri.....	2	22	—	22
Kvinnligt beklädnadsyrke.....	5	—	221	221
Skomakeri.....	7	331	—	331
Kemisk-teknisk industri.....	1	12	—	12
Hantverk och industri.....	1	52	—	52
Handel.....	36	718	149	867
Husligt arbete.....	767	1	27 004	27 005
Summa		15 514	30 904	46 418
Städer.				
Jordbruk och skogsbruk.....	8	84	13	97
Fiske och sjöfart.....	1	23	—	23
Bergsbruk och järnhantering.....	25	1 811	—	1 811
Metallindustri och metallslöjd.....	6	206	—	206
Elektroteknisk industri.....	7	842	—	842
Snickeri och träindustri.....	30	2 198	—	2 198
Trämasse- och pappersindustri.....	1	51	—	51
Kvinnligt beklädnadsyrke.....	8	—	599	599
Skomakeri.....	1	20	—	20
Hantverk och industri.....	2	57	—	57
Handel.....	55	2 479	387	2 866
Musik.....	1	16	6	22
Husligt arbete.....	105	17	9 600	9 617
Summa		7 804	10 605	18 409
Hela riket.				
Yrkesbestämda.....	.	23 318	41 509	64 827
Allmänna och yrkesbestämda.....	2 456	75 958	73 947	149 905

till ett år, när obligatoriskt sjunde folkskolår införts, en möjlighet, varav skoldistriktet i allmänhet begagna sig. Under redovisningsåret 1940/41 undervisades i ettårig fortsättningsskola 19 823 lärjungar. Slutligen må erinras därom, att ett växande antal av folkskolans lärjungar övergår till högre skolor och på grund därav aldrig kommer att tillhöra fortsättnings-skolan.

Under det första skedet av fortsättningsskolans utveckling var den allmänna typen den vanligaste. Därefter har den yrkesbestämda starkt utvecklats och räknar numera ett avsevärt större lärjungantal än den allmänna.

Tabell III. Yrkesbestämda fortsättningskolor 1940/41.

Arbetskunskapens art	Antal skol- distrikt	Antal lärjungar		
		Gossar	Flickor	Summa
Landsbygd.				
Jordbruk med binärningar.....	519	9 011	1 557	10 568
Fiske och sjöfart.....	15	368	—	368
Bergsbruk och järnhantering.....	15	290	—	290
Metallindustri och metallslöjd.....	22	617	5	622
Elektroteknisk industri.....	1	22	—	22
Snickeri och träindustri.....	168	9 393	—	9 393
Trämasse- och pappersindustri.....	18	358	15	373
Kvinnligt beklädnadsyrke.....	3	—	93	93
Skomakeri.....	5	181	—	181
Handel.....	33	533	84	617
Husligt arbete.....	1 258	129	34 943	35 072
Summa		20 902	36 697	57 599
Städer.				
Jordbruk med binärningar.....	1	14	—	14
Bergsbruk och järnhantering.....	1	78	—	78
Metallindustri och metallslöjd.....	37	1 818	—	1 818
Elektroteknisk industri.....	5	664	—	664
Snickeri och träindustri.....	43	1 823	—	1 823
Kvinnligt beklädnadsyrke.....	8	—	416	416
Skomakeri.....	1	25	—	25
Bokbinderi.....	1	26	—	26
Handel.....	51	1 435	441	1 876
Husligt arbete.....	105	284	5 863	6 147
Summa		6 167	6 720	12 887
Hela riket.				
Yrkesbestämda.....	1 522	27 069	43 417	70 486
Allmänna och yrkesbestämda.....	2 259	58 442	56 532	114 974

Under perioden 1930/41 nedgick lärjungantalet i allmän fortsättningskola från 85 078 till 44 488, medan den yrkesbestämde ökade sitt lärjungantal från 64 827 till 70 486, vilket innebär, att den yrkesbestämde fortsättningskolans procentuella andel i lärjungantalet ökas från 43,2 till 61,3 %. På landsbygden erbjuder det mångenstädes svårigheter att, vad gossarna beträffar, samla undervisningen kring ett visst yrke, och antalet gossar i yrkesbestämde fortsättningskolor är där alltså något lägre än i den allmänna typen. I övrigt har den yrkesbestämde fortsättningskolan emellertid en dominerande ställning. Genom centraliseringen av fortsättningskoleväsendet skapas ökade möjligheter att differentiera landsbygdens fortsättningskolor i praktisk riktning.

Av yrkesbestämde fortsättningskolor för gossar äro de med undervisning i jordbruk samt i snickeri och träindustri mest framträdande. Omfattningen av undervisningen i jordbruk och skogsbruk redovisningsåret

Tabell IV. Yrkesbestämda fortsättningsskolor i anslutning till jordbruk och skogsbruk redovisningsåret 1940/41.

L ä n	Antal skol- distrikt med dylik fort- sättnings- skoia	Antal lärjungar	
		Gossar	Flickor
Stockholms stad	—	—	—
Stockholms län	24	368	17
Uppsala »	32	478	29
Södermanlands »	14	220	27
Östergötlands »	24	317	80
Jönköpings »	40	418	320
Kronobergs »	26	390	248
Kalmar »	18	210	48
Gotlands »	26	222	96
Blekinge »	9	193	—
Kristianstads »	27	396	43
Malmöhus »	22	256	22
Hallands »	23	409	80
Göteborgs o. Bohus »	15	239	21
Älvsborgs »	29	348	71
Skaraborgs »	28	308	93
Värmlands »	35	668	80
Örebro »	¹ 13	² 166	48
Västmanlands »	20	285	111
Kopparbergs »	26	846	41
Gävleborgs »	22	651	77
Västernorrlands »	18	770	—
Jämtlands »	19	439	—
Västerbottens »	7	342	5
Norrbottnens »	3	86	—
Hela riket	1520	9 025	1 557

¹ Därav 1 stad. ² Därav 14 i städerna.

1940/41 framgår närmare av tabell IV. Fortsättningsskolorna med undervisning i snickeri och träindustri utvisa på landsbygden en ökning under tioårsperioden från 1 594 till 9 393 lärjungar.

Förekomsten av undervisning i husligt arbete i fortsättningsskolan redovisningsåren 1930/31 och 1940/41 samt dess fördelning på landsbygd och städer inom de olika länen belysas i tabellerna V—VI, vilka grunda sig på uppgifter i undervisningsstatistiken.

Såsom framgår av tabell V, uppgick under redovisningsåret 1940/41 antalet skoldistrikt, i vilka någon undervisning i husligt arbete icke var anordnad, till 1 095 eller 44,5 % av hela antalet. Dessa skoldistrikt äro emellertid i regel mycket små och förekomma företrädesvis i slättbygdsområden i södra och mellersta Sverige, såsom i Malmöhus, Älvsborgs och Skaraborgs län. I sistnämnda län var sådan undervisning anordnad i endast 22 % av skoldistriktet inom länet, och för Gotlands län var motsvarande procenttal 19. I dessa trakter, där inom varje skoldistrikt ofta icke förekommer mer än en folkskola, vanligen av B-form, är det förenat med

Tabell V. Husligt arbete i fortsättningsskolor.

Hela riket.

L ä n	Skoldistrikt med undervisning i husligt arbete			Antal skoldistrikt utan undervisning i husligt arbete 1940/41	Totala antalet skoldistrikt 1940/41
	Antal distrikt		% av totala antalet distrikt 1940/41		
	1930/31	1940/41		1940/41	
Stockholms stad	—	1	100	—	1
Stockholms län.....	59	78	66	40	118
Uppsala ».....	56	52	60	34	86
Södermanlands ».....	30	54	60	36	90
Östergötlands ».....	26	90	61	57	147
Jönköpings ».....	10	34	26	99	133
Kronobergs ».....	6	19	23	63	82
Kalmar ».....	29	45	41	66	111
Gotlands ».....	8	17	19	74	91
Blekinge ».....	34	37	90	4	41
Kristianstads ».....	73	108	72	41	149
Malmöhus ».....	96	119	49	126	245
Hallands ».....	28	46	51	45	91
Göteborgs o. Bohus ».....	55	76	82	17	93
Älvsborgs ».....	38	106	49	109	215
Skaraborgs ».....	18	52	22	184	236
Värmlands ».....	33	69	76	22	91
Örebro ».....	23	39	61	25	64
Västmanlands ».....	18	38	56	30	68
Kopparbergs ».....	50	52	92	4	56
Gävleborgs ».....	44	51	88	7	58
Västernorrlands ».....	45	61	92	5	66
Jämtlands ».....	52	57	90	6	63
Västerbottens ».....	14	33	97	1	34
Norrbottnens ».....	27	29	100	—	29
Summa	872	1 363		1 095	2 458

ganska stora organisatoriska svårigheter att anordna undervisning i husligt arbete för det ringa antal flickor, som här kan komma i fråga. Om man jämför nu ifrågavarande områden av merendels slättbygdskaraktär med de trakter av landets huvudsakligen norra och mellersta delar, där skoldistriktet äro större till såväl yttinnehåll som invånarantal, skall man finna, att undervisningen i husligt arbete i dessa sistnämnda trakter är betydligt mera allmänt förekommande. I Kopparbergs, Gävleborgs, Väster-norrlands och Jämtlands län är sådan undervisning anordnad i omkring 90 % av skoldistriktet, i Västerbottens län uppgår procenttalet till 97 och i Norrbottens till 100. I dessa stora skoldistrikt, där befolkningen ofta är samlad i industri- och stationssamhällen och där undervisningen i många fall är koncentrerad till A-skolor, torde de organisatoriska svårigheter, var-med mindre skoldistrikt ha att brottas vid införande av undervisning i husligt arbete, merendels icke vara för handen eller i varje fall göra sig gällande med betydligt mindre styrka.

Redan vid början av den tioårsperiod, som omfattas av de i tabell VI upp-

Tabell VI. Husligt arbete i fortsättningsskolor.
Landsbygd och städer.

L ä n	Landsbygd				Städer			
	Redovisnings- år 1930/31		Redovisnings- år 1940/41		Redovisnings- år 1930/31		Redovisnings- år 1940/41	
	Antal skol- distrikt	Antal lär- jungar	Antal skol- distrikt	Antal lär- jungar	Antal skol- distrikt	Antal lär- jungar	Antal skol- distrikt	Antal lär- jungar
Stockholms stad.....	—	—	—	—	—	—	1	138
Stockholms län.....	52	1 457	69	1 279	7	259	9	156
Uppsala ».....	54	1 294	50	1 063	2	97	2	41
Södermanlands ».....	24	582	48	845	6	338	6	250
Östergötlands ».....	20	696	84	1 431	6	921	6	382
Jönköpings ».....	3	36	28	459	7	479	6	294
Kronobergs ».....	5	146	18	469	1	85	1	63
Kalmar ».....	24	698	41	965	5	430	4	191
Gotlands ».....	7	62	16	197	1	96	1	99
Blekinge ».....	30	1 475	33	1 378	4	131	4	180
Kristianstads ».....	69	1 434	104	1 694	4	99	4	118
Malmöhus ».....	89	1 374	112	1 284	7	1 459	7	1 369
Hallands ».....	23	492	42	804	5	269	4	150
Göteborgs o. Bohus ».....	48	1 623	70	1 787	7	1 666	6	574
Älvsborgs ».....	32	880	100	1 865	6	592	6	370
Skaraborgs ».....	11	269	45	851	7	404	7	313
Värmlands ».....	29	1 176	65	1 804	4	330	4	245
Örebro ».....	19	1 028	35	866	4	279	4	312
Västmanlands ».....	15	481	34	572	3	272	4	177
Kopparbergs ».....	45	2 890	47	1 994	5	285	5	130
Gävleborgs ».....	41	2 307	48	2 266	3	384	3	148
Västernorrlands ».....	41	2 256	57	3 480	4	312	4	150
Jämtlands ».....	51	1 527	56	1 437	1	102	1	93
Västerbottens ».....	12	936	31	3 611	2	114	2	104
Norrbottens ».....	23	1 886	25	2 671	4	214	4	100
Summa	767	27 005	1 258	35 072	105	9 617	105	6 147

tagna redovisningsåren, var, såsom framgår av tabellen, undervisning i husligt arbete allmänt införd i städernas fortsättningsskolor. Antalet skoldistrikt på landsbygden med dylik undervisning har under perioden ökat från 767 till 1 258, och samtidigt har antalet i undervisningen deltagande landsbygdslärjungar ökat från 27 005 till 35 072. Att de i undervisningen deltagande lärjungarnas antal för städernas vidkommande sjunkit från 9 617 till 6 147, torde huvudsakligen ha berott på att fortsättningsskolan under perioden i åtskilliga städer, i samband med att en sjunde folkskoleklass inrättats, gjorts ettårig, varigenom antalet under ett och samma läsår undervisade elever i fortsättningsskolan i dessa städer minskats med omkring hälften. Särskilt anmärkningsvärt är, att även gossar börjat delta i skolköksundervisningen. Deras antal uppgick enligt undervisningsstatistiken redovisningsåret 1940/41 till 413 av samtliga de i tabell VI för nämnda redovisningsår upptagna 41 219 lärjungarna. Under detta år hade 1 095 skoldistrikt icke anordnat undervisning i husligt arbete i fortsättnings-

Tabell VII. Antal lärjungar i ersättningskolor.

Redovisningsår	Mindre fortsättnings- skolor	Repetitionsskolor			Summa
		Särskilda	med undervisning i		
			folkskola	fortsättnings- skola	
1930/31.....	4 124	3 366	465	3 656	11 611
1935/36.....	2 059	2 770	231	3 399	8 459
1940/41.....	325	1 354	177	1 675	3 531

Tabell VIII. Antal lärjungar i ersättningskolor, fördelade på landsbygd och städer.

Redovisningsår	Mindre fortsättnings- skolor	Repetitionsskolor			Summa
		Särskilda	med undervisning i		
			folkskola	fortsättnings- skola	
A. Landsbygd.					
1930/31.....	4 117	617	439	3 129	8 302
1935/36.....	2 059	346	214	2 920	5 539
1940/41.....	325	149	152	1 194	1 820
B. Städer.					
1930/31.....	7	2 749	26	527	3 309
1935/36.....	—	2 424	17	479	2 920
1940/41.....	—	1 205	25	481	1 711

skolan, och av samtliga 56 532 flickor i fortsättningsskolan erhöles endast 40 806 undervisning i ämnet. Trots de stora framsteg, som gjorts, har denna viktiga form av undervisning uppenbarligen ännu icke vunnit den utbredning, som riksdagen åsyftat.

I ersättningskolor undervisades, såsom framgår av tabell VII, under redovisningsåret 1940/41 sammanlagt 3 531 lärjungar.

De senaste uppgifter om lärarantalet vid den fortsatta undervisningen, som föreligga, avse redovisningsåret 1936/37. Antalet i fortsättningsskolor tjänstgörande lärare beräknades då till 10 870. I ersättningskolor tjänstgjorde samma redovisningsår 330 lärare.

2. Fortsättningsskolan i skoldistrikt med 7-årig folkskola.

Som förut nämnts, kan fortsättningsskola, som grundas på heltidsläsande 7-årig folkskola, numera anordnas med allenast en årskurs. Beslut härom fattades vid 1925 års riksdag. Beslutet innebar bland annat, att årskursen skulle omfatta minst 180 och högst 540 timmar. Riksdagen betonade uttryckligen, att såsom förutsättning för anordnande av fortsättningsskola som ettårig skulle gälla, att under det sjunde folkskolåret inhämtades så mycket av det för fortsättningsskolan föreskrivna kunskapsstoffet, som

eljest skolat genomgås under det första året i fortsättningsskolan. Läroplan för 7-årig folkskola samt reglemente med läroplan för fortsättningsskolan skulle i varje särskilt fall underställas skolöverstyrelsens prövning och godkännande.

Enligt beslut av 1928 års riksdag kunde även skoldistrikt med halvtidsläsande 7-årig folkskola anordna fortsättningsskolan såsom ettårig. Lärokursen vid de halvtidsläsande skolorna ansågs emellertid vara så knapphändig, att den ej kunde innefatta någon del av fortsättningsskolans kurs, och den ettåriga fortsättningsskolans lärotid bestämdes därför till minst 360 undervisningstimmar, d. v. s. samma timal, som gällde för den 2-åriga fortsättningsskolan. Det visade sig dock vara förenat med stora svårigheter att lösa lärarfrågan vid denna anordning av fortsättningsskolan, och medgivandet kunde endast i ringa omfattning utnyttjas. Genom beslut av 1932 års riksdag medgavs, att fortsättningsskolkursen för barn, som genomgått 7-årig folkskola med halvtidsläsning, finge efter prövning i varje särskilt fall av skolöverstyrelsen avkortas till 270 timmar.

I motioner inom riksdagen framfördes även tanken, att genomgången av 7-årig folkskola skulle kunna medföra fullständig befrielse från fortsättningsskolplikt. Man trodde sig bäst gagna folkundervisningen i stort, om fortsättningsskolan på detta sätt användes som bytesobjekt för att påskynda införandet av 7-årig folkskola.

I direktiv till 1934 års folkskolesakkunniga gav chefen för ecklesiastikdepartementet uttryck för samma betraktelsesätt. Det framstode för honom närmast såsom en lämplig lösning, att fortsättningsskolan finge försvinna i och med inrättandet av obligatorisk 7-årig folkskola eller, om det eljest låte sig göra och befunnes önskvärt, inbyggdes i det sjunde skolåret. Tillkomsten av ett obligatoriskt sjunde skolår skulle för vårt folkundervisningsväsende innebära ett så stort steg framåt, att denna vinst icke betalades för dyrt med förlusten av de relativt kortvariga fortsättningsskolkurserna.

På grundval av en ingående undersökning kommo de sakkunniga emellertid till det resultatet, att fortsättningsskolan borde bevaras som en fristående kurs även efter införandet av obligatorisk 7-årig folkskola. Att fortsättningsskolan, som vore att betrakta som en praktiskt betonad ungdomsskola, skulle helt uppgå i folkskolan, hade de sakkunniga funnit vara ur principiell synpunkt oegentligt med hänsyn till det syfte och den uppgift, som vid fortsättningsskolans tillkomst av statsmakterna tillagts densamma. Med fortsättningsskolans inläggande i folkskolan skulle för den sistnämnda värdet av det sjunde skolåret i hög grad reduceras. På grund av de många former, varunder vår folkskola arbetar, och det skiftande arbetssätt, som måste tillämpas vid undervisningens meddelande, mötte enligt de sakkunnigas mening inläggandet av fortsättningsskolans lärostoff

i folkskolan stora tekniskt pedagogiska och organisatoriska svårigheter. Härtill komme, att en sådan åtgärd skulle för en stor del av landets skolbarn innebära en försämring i utbildningshänseende, nämligen för den kategori av lärjungar, omfattande icke mindre än en tredjedel av i folkskolan skolpliktiga, som redan var tillförsäkrad undervisning i 7-årig folkskola jämte minst ettårig fortsättningsskola. Det vore följaktligen icke möjligt att utan skada för vår folkundervisning i det hela i den obligatoriska 7-åriga folkskolan inbygga fortsättningsskolans kurs. Fortsättningsskolans stora värde och den allt mer ökade uppskattningen av densamma utgjorde enligt de sakkunnigas mening ytterligare starka skäl för dess bibehållande såsom en fristående kurs även efter införandet av allmän obligatorisk 7-årig folkskola.

I fråga om fortsättningsskolpliktens omfattning föreslogs, att fortsättningsskolan skulle kunna inskränkas till en årskurs om minst 180 timmar. Undervisningen borde allt starkare anknytas till det praktiska livets behov. Särskilt vore det önskvärt, att undervisning i husligt arbete gjordes obligatorisk för de flickor, som avgått från folkskolan. En sådan reform ansågs emellertid kräva en närmare utredning, vilken snarast borde komma till stånd.

De över sakkunnigförslaget hörda myndigheterna uttalade i allmänhet sin anslutning till detsamma i hithörande frågor. Vissa av dessa myndigheter framhöllo, att fortsättningsskolan år från år i ökad grad tillvunnit sig föräldrarnas förtroende; särskilt gällde detta den yrkesbestämda fortsättningsskolan, vilken då nått ungefär samma omfattning som den allmänna.

I en vid 1936 års riksdag framlagd proposition i ämnet förklarade departementschefen, att de skäl, som i utredningen förebragts till förmån för fortsättningsskolans bibehållande, och myndigheternas praktiskt taget enhälliga uppslutning kring fortsättningsskolan föranlett honom att frångå den ståndpunkt, han antytt i direktiven för utredningen, och i princip ansluta sig till de sakkunnigas förslag. De framlagda förslagen borde vinna beaktande vid de fortsatta strävandena att förbättra fortsättningsskolan och att stärka dess ställning. En lärokurs om 180 timmar vore att anse som ett minimikrav vid fortsättningsskola, som byggde på heltidsläsande folkskola, och 270 vad anginge halvtidsläsande skolor. Hinder skulle ej föreligga för att skoldistrikt utsträckte undervisningstiden härutöver. Behov därav framträdde, om undervisningen erhöle en mera praktisk betoning och särskilt för hushållsundervisningens vidkommande. Som övre gräns för lärotiden angavs 540 timmar.

I frågan om fortsättningsskolans förhållande till den 7-åriga folkskolan uttalade statsutskottet bland annat, att fortsättningsskolan hade, där den blivit lämpligt anordnad, under sin tillvaro som obligatorisk skolform visat sig vara av stort värde. Ett upphörande av fortsättningsskolan skulle för

en stor del av landets ungdom medföra en försämring av den praktiska undervisningen, bland annat i hushållsgöromål. De grunder för fortsättnings skolans organisation, som av departementschefen framlagts, fann sig utskottet böra tillstyrka.

Vad sålunda föreslagits biträdades av riksdagen, som även tillkännagav sin anslutning till tanken, att ingen flicka borde lämna den obligatoriska skolundervisningen utan att först ha erhållit undervisning i husligt arbete.

Riksdagen hade sålunda funnit, att fortsättnings skolan hade en betydelsefull uppgift även inom ett skolsystem med 7-årig folkskola och att den borde ytterligare utvecklas för att vinna ökade möjligheter att göra sin insats som en praktisk ungdomsskola. Det framlagda programmet för en sådan utveckling hade även blivit i princip godtaget av riksdagen.

3. Fortsättningsskolan i skoldistrikt med 8-årig folkskola.

Frågan om fortsättningsskolan i skoldistrikt med 8-årig folkskola förelades riksdagen genom ett uttalande av chefen för ecklesiastikdepartementet i proposition till 1939 års riksdag (nr 252, sid. 25).

I sitt uttalande utgick departementschefen från den allt sedan fortsättningsskolans tillkomst godtagna regeln om en sammanlagd undervisningstid i folk- och fortsättningsskola av minst åtta år. Det finge ej anses rubba denna vedertagna regel, om skoldistrikt, vars folkskola omfattade åtta obligatoriska årsklasser, erhöles befrielse från skyldighet att anordna fortsättningsskola för lärjungar, som genomgått 8-årig folkskolekurs. Vare sig folkskolan vore anordnad med åtta obligatoriska årsklasser eller såsom 7-årig folkskola jämte ettårig högre avdelning, borde emellertid tillses, att undervisningen i den åttonde årsklassen eller högre avdelningen så ordnades, att där inhämtades så mycket av det för ifrågakommande typ av fortsättningsskola särskilt föreskrivna kunskapsstoffet, som eljest skulle ha inhämtats i fortsättningsskolan. Det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda generella föreskrifter i ämnet.

Riksdagen förklarade sig icke ha något att erinra mot departementschefens nämnda uttalande, varefter bestämmelser utfärdades angående vissa ändringar i fortsättningsskolestadgan. Enligt tillägg till § 6 i denna stadga kan skoldistrikt med åtta obligatoriska årsklasser i folkskolan av skolöverstyrelsen befrias från skyldigheten att anordna undervisning i fortsättningsskola för lärjungar, som med godkänt avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan lämnat den åttonde årsklassen eller som i den högre avdelningen genomgått, därest densamma är grundad på 6-årig folkskola, två årskurser och eljest en årskurs. Samtidigt ändrades § 27 i fortsättningsskolestadgan därhän, att fortsättningsskolplikt icke föreligger för ifrågavarande kategori av barn.

Enligt § 1 mom. 4 i samma stadga är skoldistrikt, varom här är fråga,

pliktigt att ombesörja fortsatt undervisning åt barn, som på grund av inflyttning, avgång enligt § 48 folkskolestadgan eller av annan anledning icke blivit i tillfälle att genomgå den åttonde klassen eller på annat sätt fullgöra sin fortsättningsskolplikt.

4. Erfarenheter av fortsättningsskolan.

När 1918 års fortsättningsskolreform beslöts, knötos stora förhoppningar vid den förberedande yrkesundervisning, som den nya skolformen tänktes skola meddela. Dessa förhoppningar ha dock icke helt infriats. En väsentlig orsak härtill torde vara, att det utbildningsprogram, som framlagts i de till ledning för skoldistriktet av skolöverstyrelsen tillhandahållna, under år 1916 utarbetade »Exempel på undervisningsplaner för fortsättningsskolor», av naturliga skäl icke kunde grundas på erfarenheter från svenska skolor. Man var vid denna tid huvudsakligen hänvisad till de erfarenheter av den fortsatta undervisningen, som inhämtats i andra länder.

Där den yrkesbestämda fortsättningsskolan får en ändamålsenlig organisation, fyller den emellertid en betydelsefull uppgift inom det obligatoriska skolväsendet. Fortsättningsskolestadgan giver ett bestämt företräde åt denna skolform, och riksdagen har i olika sammanhang framhållit betydelsen av att fortsättningsskoleväsendet utvecklas i praktisk riktning. Av undervisningsstatistiken framgår, att den yrkesbestämda fortsättningsskolan fått alltmer ökad betydelse.

Den jordbruksbetonade fortsättningsskolan förekommer huvudsakligen i utpräglade jordbruksbygder, där flertalet elever deltaga i lantbrukarhemmets sysslor. Denna fortsättningsskolas undervisning i jordbruks- och husdjurslära, lantbruksbokföring, praktiska räkneuppgifter m. m. kan därför anknyta till lärjungarnas egna iakttagelser och erfarenheter och utgör sålunda ett värdefullt komplement till det praktiska arbetet i hemmet. Studiebesök vid mönstergårdar och försöksodlingar inordnas ofta i undervisningen. Man strävar efter att göra denna mera värdefull och intressant för eleverna genom att tillgodogöra sig nya erfarenheter och uppslag. För den jordbruksbetonade fortsättningsskolan framstår det som en huvuduppgift att hos ungdomen väcka kärlek till modernäringen och håg för fortsatt utbildning i de skolor för jordbrukarungdom, som på ett högre åldersstadium stå till buds.

Exempel på hur man söker öppna nya vägar för den jordbruksbetonade fortsättningsskolans undervisning kunna anföras från dels Vitaby skoldistrikt i Skåne, dels Gällivare skoldistrikt i Norrbotten.

Den praktiska delen av lärokursen förlägges i Vitaby till en lantegendom, vars innehavare av intresse för saken ställer sin uppsättning av lantbruks-

maskiner och redskap till fortsättningsskolans förfogande. Under en läro-tid av fyra veckor med fem timmar om dagen följa eleverna arbetet på gården och göra sig under lärarens ledning förtrogna med konstruktionen, den praktiska användningen och vården av de maskiner, som förekomma i ett efter moderna metoder skött jordbruk. De lära sig att på egen hand sköta en traktor vid tröskning och vid arbete på fälten, öva mjölkning för hand och med mjölkningsmaskin o. s. v. Undervisningen har otvivel-aktigt länt de unga till verkligt gagn för deras framtid, stärkt deras håg för jordbrukarens kall och väckt deras intresse för fortsatt utbildning i yrket. Denna form av fortsättningsskola har även rönt uppskattning både av eleverna och av hemmen.

Inom Gällivare skoldistrikt har under vissa år en jordbruksbetonad fort-sättningsskola för gossar varit förlagd till Pålkems försöksgård. Kursen har omfattat 240 timmar fördelade på åtta veckor. Under kurstiden ha lärjungarna, som kommit från olika delar av det vidsträckta skoldistriktet, varit inackorderade vid själva försöksgården. Statsbidrag till denna cen-tralisering har i vanlig ordning utgått. Såsom lärare har tjänstgjort för-söksgårdens föreståndare, vilken äger vederbörlig behörighet att undervisa i jordbruksbetonad fortsättningsskola. Såväl teoretisk som praktisk under-visning har meddelats. Det har varit av särskild betydelse för dessa gossar, att de fått deltaga i vid försöksgården förekommande sysslor såväl i stall och ladugård som ute på fältet och i skogen. Även inom Jukkasjärvi skol-distrikt ha särskilda åtgärder vidtagits för att möjliggöra, att undervisningen i jordbruksbetonad fortsättningsskola skall få tillräckligt praktisk inriktning.

Av betydelse för arbetet i den jordbruksbetonade fortsättningsskolan är den undervisningsverksamhet, som i frivilliga former bedrives av Jord-brukare-Ungdomens Förbund (J. U. F.) och som vunnit stor anslutning. Denna verksamhet är alltigenom praktiskt lagd, och deltagarna, som oftast utgöras av gossar och flickor i åldern 12—15 år, få på egen hand med en konsulent eller annan ledare som rådgivare anlägga odlingar, anställa gödslingsförsök eller utföra liknande praktiska arbetsuppgifter. Tävlingar anordnas i olika slag av arbeten inom jordbruket samt i ämnen av be-tydelse för var och en, som har sin verksamhet förlagd till den rena lands-bygden.

I en framställning till skolutredningen har styrelsen för J. U. F. uttalat önskemålet, att förbundets undervisningsverksamhet måtte anvisas en så-dan plats i systemet av landets undervisningsformer, att den kunde bliva på ett effektivt sätt utnyttjad. Särskilt förefölle det både lämpligt och möjligt att söka anknyta den jordbruksbetonade fortsättningsskolans under-visning till J. U. F:s praktiska verksamhet. Styrelsen hänvisar till att er-farenheten givit vid handen, att en dylik samverkan kunde medföra bety-dande fördelar. I många fall hade lärare i jordbruksbetonade fortsättnings-skolor tagit sig an uppgiften som klubbledare i J. U. F:s ovannämnda ung-

domsverksamhet, ett samarbete, som alltid slagit väl ut och visat sig av värde för de elever i fortsättningsskolan, som deltagit i ungdomsverksamheten. Vi återkomma i det följande till nämnda framställning.

Ökningen av antalet fortsättningsskolor med arbetskunskap i anslutning till snickeri och träindustri visar, att det manuella arbetet i fortsättningsskolan röner uppskattning och väl försvarar sin plats.

En säregen typ av yrkesbestämd fortsättningsskola har på västkusten anordnats i anslutning till fiskerinäringen. I sådana skolor förekommer bland annat någon undervisning i navigation, och i vissa av dem få eleverna genomgå en snabbkurs i engelska, varunder de inlära sådana ord och uttryck, som äro närmast behöfliga för fiskarna, då de under sin yrkesutövning besöka engelska hamnar. Fortbildningskurser för lärare i engelska språket i dylika fortsättningsskolor ha anordnats med statsbidrag.

En jämförelse mellan tabellerna II och III giver vid handen, att det läsåret 1940/41 icke fanns så många olika arter av yrkesbestämda fortsättningsskolor som tio år tidigare. Fortsättningsskolor i anslutning till sådana yrken som jordbruk och skogsbruk, bergsbruk och järnhantering, elektro-teknisk industri, trämasse- och pappersindustri samt skomakeri utvisa tillbakagång såväl beträffande elevantal som beträffande antal skoldistrikt, där dylika skolor varit anordnade. Vad de jordbruksbetonade fortsättningsskolorna beträffar, torde tillbakagången närmast ha berott på svårigheten att erhålla lämpliga lärare ävensom på att dessa skolor stundom varit alltför teoretiskt lagda. Av jämförelsen mellan tabellerna framgår emellertid också, att de skolor, som varit anordnade i anslutning till sådana yrken som metallindustri och metallslöjd, snickeri- och träindustri samt husligt arbete och sålunda haft en mera allmänt praktisk läggning med manuellt arbete, däremot slagit väl igenom. Denna företeelse torde sammanhänga därmed, att alltför speciell utbildning i anslutning till visst yrke icke alltid kunnat tilldraga sig tillräckligt intresse från elevernas sida, utan att dessa, åtminstone i de fall då de ännu icke funnit sin plats i arbetslivet och fortfarande stå tvekande i fråga om yrkesval, föredraga en mera allmänt praktisk läggning av den yrkesbestämda fortsättningsskolans arbete.

I detta sammanhang torde en redogörelse för utvecklingen av Uppsala stads fortsättningsskolor vara av intresse.

Fortsättningsskolan i Uppsala, som bygger på 7-årig folkskola, var tidigare anordnad med två årskurser om sammanlagt 380 timmar. Undervisningen pågick 6—7 timmar i veckan, fördelade på två veckodagar. Gosarna kunde välja mellan allmän och yrkesbestämd fortsättningsskola, den senare anordnad i anslutning till handel, metall- eller träindustri. Fortsättningsskolan för flickor var yrkesbestämd i anslutning till husligt arbete men kunde under andra året anordnas som handelsfortsättningsskola.

Fortsättningsskolans organisation var utformad med tanke på att eleverna skulle äga tillfälle att vid sidan av den fortsatta undervisningen deltaga i förvärvslivet. Det visade sig emellertid vara till men för undervisningen, att eleverna nödgades på sätt, som här kom i fråga, dela sin tid och sitt intresse mellan skolan och förvärvsarbetet. Mot vad man förväntat, voro arbetsgivarna icke tillfredsställda med den anordning, fortsättningsskolan erhållit. Många voro obenägna att lämna eleverna den ledighet, de behövde för att fullgöra sin skolgång, och andra vägrade att taga fortsättningsskolpliktiga i sin tjänst.

Under höstterminen 1933 genomfördes en grundlig omorganisation av stadens fortsättningsskolor. Undervisningstiden utökades till 750 timmar, samlade på ett läsår, och det bestämdes, att undervisningen skulle pågå 30 undervisningstimmar i veckan, i regel fördelade på fem veckodagar. En dag i veckan kunde eleverna sålunda använda till deltagande i förvärvslivet eller till arbete i hemmet.

Fortsättningsskolan för gossar delades på två linjer. På båda linjerna upptager timplanen för modersmålet 90, medborgarkunskap 90, gymnastik 90, teoretisk arbetskunskap 135 och skomakeri 60 timmar. Olikheten mellan linjerna framträder däri, att enligt det ena alternativet 180 timmar anslås åt metallarbete och 105 timmar åt snickeri, elektroteknik och motorkunskap, vilket allt enligt det andra alternativet motsvaras av 180 timmars snickeri, ytbehandling och tapetserararbete samt 105 timmars metallarbete, elektroteknik och motorkunskap.

Flickornas undervisning ansluter sig till hemmet och dess uppgifter. Handelslinjen för flickor har indragits. Timplanen upptager för modersmålet 90, medborgarkunskap 60, gymnastik 60, skolköksarbete med ekonomi- och födoämneslära, hälso- och bostadsvård 270, sömnadsarbete, vävning, mönster- och beklädnadslära 165, praktisk barnavård 90 och teoretisk barnavård 15 timmar.

Undervisningen i fortsättningsskolorna bestrides huvudsakligen av facklärare.

Det torde framgå, att man i Uppsala med fortsättningsskolans nuvarande anordning icke i främsta rummet åsyftar att meddela eleverna förberedande utbildning för ett visst yrke. Genom teoretisk undervisning samt praktiskt arbete med material och verktyg inom skilda yrkesområden söker man utröna elevernas olika anlag och intressen. I samband därmed förekommer yrkesorientering, och åt de elever, som så önska, lämnas hjälp för yrkesval och arbetsanställning. — Liknande anordningar tillämpas i andra skoldistrikt.

Även i den allmänna fortsättningsskolan får undervisningen en klart markerad praktisk inriktning, ehuru den icke kan på samma sätt som i den yrkesbestämda samlas kring ett visst yrke. I ämnet medborgarkunskap

ingå bl. a. praktiska räkneuppgifter och en kurs i bokföring, som avslutas med upprättandet av självdeklaration. I modersmålet lägges vikt vid övningar i uppsättandet av praktiska skrivelser och användandet av vanligen förekommande blanketter. Vid utträdet ur fortsättningsskolan kunna eleverna bevara dessa skriftliga arbeten som en formulärsamling för framtida bruk. Åt ortens arbetsliv beredes utrymme i undervisningen, särskilt i samband med kursen i naturkunnighet. Frågor om yrkesliv och yrkesval kunna i olika sammanhang upptagas.

På åtskilliga orter har fortsättningsskolan haft betydelse ej blott genom att meddela en förberedande yrkesorientering utan även för förmedlingen av de ungas anställning inom det praktiska livet.

C. Den fortsatta undervisningen i vissa andra länder.

1. Danmark.

År 1939 tillsattes i Danmark en kommitté, bestående av 25 för ungdomsarbetet i dess skilda former representativa personer med dåvarande undervisningsministern Jørgen Jørgensen som ordförande, för att »overveje hele Spørgsmaalet om Ungdommens Udvikling og Uddannelse paa folkelige, kulturelle og samfundsmæssige Omraader». De av kommittén framlagda förslagen antogs med endast smärre jämkningar enhälligt av riksdagen, och den 4 juli 1942 utfärdades nya lagar om ungdomsskolor: Lov om Ungdomsskoler for den ufaglærte Ungdom, Lov om Tilskud til Aftenskolen, Lov om Efterskoler, Lov om Folkehøjskoler og Landbrugsskoler samt Lov om Husholdningsskoler. Förslaget till sistnämnda lag hade framlagts av en särskild kommitté.

Ungdomsskolan för icke-yrkesutbildad (ufaglært) ungdom är en ny skolform, vid vars tillskapande även erfarenheter av den svenska fortsättningsskolan beaktats. Kommittén framhöll, att arbetet i de anställningar, som stå till buds för ungdom utan yrkesutbildning, ofta vore ett själlöst rutinarbete, som icke kunde väcka de ungas intresse och arbetsglädje. Merendels upphörde anställningen, då den unge fyllde 18 år och kunde göra krav på samma avlöning som en vuxen arbetare. Det bleve inget perspektiv i dessa unga människors tillvaro. Man borde söka bevara deras förbindelse med andliga värden för att hålla deras intresse uppe under det enformiga och tröttande arbetet, vidga deras horisont och stärka deras karaktär. Ungdomsskolan för »ufaglærte» skulle bibringa dessa unga en uppfattning om villkoren för det förvärvsliv, vari de inträtt, och om det samhälle, de tillhörde. utbygga deras kunskaper och därigenom även utveckla deras karaktär.

Ungdomsskolan för »ufaglærte» är avsedd för ungdom under 18 år. Kommittén hade föreslagit, att denna skola med vissa inskränkningar skulle vara obligatorisk, men detta förslag blev ej förverkligat. Ungdomsskolan är obliga-

torisk för kommunen, om minst 15 elever anmäla sig till en kurs, men deltagandet är frivilligt. Skolan kan anordnas som aftonskola med 2 å 3 undervisningstimmar ett par gånger i veckan och ett sammanlagt timtal av 180—360 timmar, fördelade på två år. Den kan även anordnas som dagskola med undervisning en dag — eller vid undervisning i hushållsgöromål två halva arbetsdagar — i veckan under minst 12 veckor om året. Till dagskola, vilken anordning anses ur pedagogisk synpunkt fördelaktig, utgår förhöjt statsbidrag. En annan form är »Ungdomskostskolen», som omfattar en samlad undervisningstid av minst två månader. En svårighet är dock, att kostnaden för elevernas uppehåll vid sådan skola, som är belägen på annan ort än hemorten, måste i väsentlig grad falla på kommunen, om icke de minst bemedlade skola uteslutas. Statsbidrag utgår nämligen icke till kostnaden för inackordering.

Hälften av ungdomsskolans samlade timtal skall anslås till praktiskt betonat undervisning eller arbetskunskap, anpassad efter de huvudsakliga sysselsättningar, som stå öppna för eleverna i det praktiska förvärvslivet. Arbetskunskapen omfattar produktions- och verktygslära. Man strävar efter att tillmötesgå det behov av självverksamhet och självständighet, som präglar de unga i denna ålder. Undervisningen bör få betydelse även för yrkesvägledning. Arbetskunskapen för flickor kan bestå i hushållsgöromål, men den kan även utgöras av en för flickor tillrättalagd kurs om »Hjemmets Økonomi og Materialer» eller meddelas i andra former enligt de regler, som gälla för gossar. Gymnastik är ett obligatoriskt ämne, men i övrigt råder stor frihet vid valet av ämnen. Såsom exempel nämnas sång, slöjd, naturkunnighet, hygien, hembygdens historia och topografi, samhällslära, historia och litteraturkännedom. Övningar i modersmålet, i sådan räkning, som förekommer i det praktiska livet, samt i teckning skola knytas till undervisningen i alla ämnen, där detta på ett naturligt sätt kan ske.

Kostnaderna för ungdomsskolan fördelas mellan stat och kommun. Timarvodet för lärare utgör lägst 4 kronor och överstiger sålunda väsentligt det minimiarvode, som utgår till lärare vid den svenska fortsättningsskolan.

Ledningen av ungdomsskolorna inom en kommun utövas av en ungdomsskolenämnd med representanter för kommunen, lärare, arbetsgivare och arbetare, hushållsorganisationer och andra organisationer, som verka för ungdomens fostran. På landsbygden tillsättes dessutom en för amtet gemensam nämnd. Eftersom ungdomsskolan blivit frivillig, anses det betydelsefullt, att nämnderna företräda så stora befolkningslager som möjligt och att de, där så erfordras, kunna bedriva en verksam propaganda. Vid utskrivningen från folkskolan erhåller varje lärjunge en tryckt vägledning, innehållande upplysningar om olika slag av fortbildningsmöjligheter m. m.

Särskilt betydelsefullt är, att statsbidrag kan erhållas till uppförande av

en ungdomsgård, som tjänar till samlingsplats för ungdomen och som förutom samlingsal och undervisningslokaler, vilka uteslutande äro avsedda för ungdomen, innehåller lokaler för gymnastik, slöjd, hushållsgöromål och bibliotek eller för något eller några av dessa ändamål. Statsbidraget lämnas i form av ett stående lån, motsvarande $\frac{1}{3}$ av byggnadskostnaderna. Om ett sådant byggnadsföretag utföres tillsammans med en folkskoleanläggning, gälla samma bestämmelser som för statsbidrag till folkskolebyggnader.

I överensstämmelse med dansk skoltradition kan ungdomsskolan även anordnas på enskilt initiativ såsom privatskola, och de privata ungdomsskolorna äro med hänsyn till bidrag från stat och kommun likställda med de kommunala.

»Efterskolen» är likaledes avsedd för ungdom under 18 år. Den är en rent dansk skolform, som alltsedan sin tillkomst 1875 gjort en i vida kretsar uppskattad insats särskilt för den sönderjydsk ungdomen. Efterskolorna äro privata skolor, som åtnjuta statsbidrag. Liksom folkhögskolorna äro efterskolorna kostskolor (internat), men de äro mera lokalt betonade och besökas även av ett stort antal hemmaboende elever. Undervisningen meddelas i sommarkurser om minst 3 och vinterkurser om minst 5 månader. Lärjungarnas vistelse vid dessa skolor underlättas genom statliga stipendier. Läsåret 1941/42 upprätthöllos 57 statsunderstödda efterskolor med sammanlagt 3 225 elever.

Undervisningsplanen upptager huvudsakligen samma ämnen, som läsas i barndomsskolan, men med hänsyn till innehåll och form lämpas undervisningen efter de speciella förutsättningar och intressen, som känneteckna övergångsåldern, och undervisningsformen skiljer sig från såväl barndomsskolans som folkhögskolans. Under senare år ha även praktiska ämnen upptagits, såsom slöjd, hushållsgöromål och jordbruksbetonad undervisning.

I detta sammanhang kan även omnämnas »Aftenskolen», som under läsåret 1941/42 räknade ej mindre än 158 207 elever. Det övervägande antalet elever är emellertid över 18 år, och skolan kommer att i ännu högre grad få karaktär av en skolform för äldre ungdom efter ett allmänt införande av ungdomsskolan för »ufaglärte». Aftonskolan erbjuder i sina mera utvecklade former en rik ämneskrets. Eleven har goda möjligheter att få just den undervisning, som sökes, vare sig han eller hon vill öka sin färdighet i elementära ämnen, såsom modersmålet, räkning och skrivning, vill förbättra sina framtidsutsikter genom kurser i främmande språk och i praktiska ämnen, t. ex. maskinskrivning, bokföring, stenografi, eller önskar göra sig mera kompetent att sköta de sysslor, som möta i ett hem. Genom nya bestämmelser om statsbidrag har aftonskolan beretts gynnsammare ekonomiska och pedagogiska förutsättningar för sin verksamhet.

2. Finland.

Enligt den år 1921 utfärdade lagen om läroplikt äro barn, som efter slutad skolgång i den obligatoriska 6-åriga folkskolan icke på annat sätt fortsätta sin skolgång, skyldiga att under två år deltaga i fortsättningsundervisning.

På *landsbygden* skall i varje folkskola meddelas fortsättningsundervisning under minst 100 och högst 150 timmar om året. Undervisningen beräknas pågå under 25 veckor med 4—6 undervisningstimmar i veckan. Därest antalet elever understiger 8, hänvisas de om möjligt till undervisning i annat skoldistrikt.

Huvudämnena äro litteratur, samhällslära och lantbruk samt hushållsgöromål och slöjd. Till huvudämnena ansluta sig skriv- och räkneövningar och eventuellt ett par andra ämnen med ringa timtal. Om lantbruk icke är ortens huvudnäring, kan i stället för lantbruksundervisning meddelas annan undervisning, som motsvarar näringslivet på platsen.

I *städer* och på andra tätorter skall finnas ett tillräckligt antal fortsättningsklasser i anslutning till folkskolan. Undervisningen skall huvudsakligen vara inriktad på det praktiska livet och i allmänhet pågå i dagskola. Dess omfattning regleras genom bestämmelser i vederbörande kommuns folk-skolereglemente.

Fortsättningsundervisningen är gemensam för gossar och flickor med undantag för ämnena hushållsgöromål, slöjd och gymnastik.

3. Norge.

I Norge, där den obligatoriska folkskolan är 7-årig, har skollagstiftningen sedan 1889 berett landskommunerna och sedan 1908 även städerna möjlighet att upprätta fortsättningsskolor. Senare ha landskommunerna tillerkänts befogenhet att förpliktiga barnen till att besöka fortsättningsskolan under året efter deras utskrivning från folkskolan.

Frågan om en reform av den fortsatta undervisningen har varit föremål för utredning av flera kommittéer. År 1939 framlade regeringen ett förslag i fortsättningsskolfrågan. Enligt förslaget skulle fortsättningsskolan omfatta på landsbygden minst 432 timmar — detta timtal kunde dock ned sättas till 360 — samt i städerna minst 432 och högst 1 254 timmar. I förslaget framhölls angelägenheten av att fortsättningsskolan bleve obligatorisk för både kommuner och elever, men av ekonomiska skäl ansågs det icke möjligt att från början taga steget fullt ut. Skolgången skulle vara frivillig men kunde genom kommunalt beslut göras obligatorisk under ett år.

Undervisningen skulle så vitt möjligt ansluta sig till ortens näringsliv (hantverk, industri, handel, jordbruk, skogsbruk, fiske). Fortsättningsskola

med en undervisningstid av minst 648 timmar kunde vara antingen yrkesbestämd (praktisk-teoretisk) i anslutning till visst yrke eller ock allmänt praktisk (teoretisk-praktisk). Vid lägre timtal än 648 timmar kunde undervisningen få en mera teoretisk läggning. Även den mera teoretiska fortsättningsskolan borde emellertid ha någon undervisning i yrkesfack, liksom den praktiska även skulle upptaga teoretiska ämnen, såsom modersmålet, samhällslära, räkning o. s. v. I praktisk fortsättningsskola med minst 4 flickor skulle undervisning i hushållsgöromål vara obligatorisk. I anslutning till den yrkesbetonade undervisningen skulle eleverna bibringas kännedom om yrkets utveckling och nationalekonomiska betydelse, dess hygien och dess förutsättningar i den bygd, där skolan vore belägen. Undervisning skulle även meddelas i gymnastik och idrott.

4. Tyskland.

Folkskolplikten är i Tyskland 8-årig och följes av 3-årig — på landsbygden 2-årig — fortsättningsskola. Den totala skolplikten sträcker sig från fyllda 6 år till fyllda 17 år. Den tyska fortsättningsskolan (Berufsschule), som således bygger på 8-årig folkskola, har till mål att skänka eleverna en förberedande fackbildning, förbunden med allmänbildning. I fortsättningsskola på landsbygden omfattar kursen minst 160 timmar om året. Undervisningen pågår i regel en dag i veckan med 6—9 undervisningstimmar.

Fortsättningsskolans läroinnehåll anpassas efter näringslivet på orten, och fortsättningsskolan förekommer i många olika former. Av intresse är bland annat den jordbruksbetonade typen (ländliche Berufsschule), som skall skapa förståelse och aktning för jordbrukarens kall. Undervisningen, som även omfattar samhällslära, anknyter till jordbruksarbetet under skilda årstider och bedrivs såväl teoretiskt som praktiskt genom studievandringar på fälten och studiebesök på mönstergårdar och försöksodlingar. Den egentliga fackutbildningen inhämtas senare i lantbruksskolor, vilka förutsätta genomgång av den jordbruksbetonade fortsättningsskolan.

Undervisning i hushållsgöromål betraktas som en viktig del av fortsättningsskolans uppgift. Olika slag av mera specialiserade fackskolor stå till buds för de flickor, som önska ytterligare utbildning i hithörande ämnesgrenar.

Särskild uppmärksamhet ägnas åt den svårlösta uppgiften att anpassa den fortsatta undervisningen med hänsyn till de unga, som icke behöva någon lärotid för att utöva sitt yrke, t. ex. springpojkar, transportarbetare, jordbruksarbetare. För denna stora kategori (Jungarbeiter), som ofta skiftar sysselsättning, kan yrkesutbildning svårligen anordnas. Dessa elever samlas därför i särskilda klasser, den s. k. Arbeiter-Berufsschule. I dessa klasser tages verkstaden som utgångspunkt för undervisning och fostran.

Verkstaden är endast försedd med enkla verktyg och skall användas för en hantverksmässig skolning, som icke utbildar för ett visst fack. De unga läras att handha enkla verktyg och skaffa sig materialkännedom under arbete med trä, metall, papper och papp. Utom arbetskunskap och materiallära ingå i undervisningen räkning, skrivning och samhällslära. I större städer anslås ofta det första året åt allmän yrkeskännedom för att bereda de unga hjälp att finna ett för dem passande yrke, medan eleverna under de följande åren uppdelas efter olika fack.

En form av ungdomsundervisning, som likaledes ansluter sig till genomgången folkskola, utgör det s. k. lantåret (Landjahr). Från storstäderna uttages varje år ett visst antal ungdomar, som förläggas i arbetsläger på landsbygden. Dagarna delas mellan arbetstjänst hos lantbrukare i trakten samt sport och undervisning i lägret. Huvudsyftet med denna form av uppfostran är att hos stadsungdomen väcka aktning för kroppsarbetet, fördjupa den andliga samhörigheten med hembygd och folk och skapa förståelse för betydelsen av ett sunt bondestånd. Lantåret förlägges till tiden den 15 april—den 15 december. Deltagandet däri befriar icke från skolplikt i fortsättningsskolan.

I viss mån jämförligt med lantåret är hushållsåret (hauswirtschaftliches Jahr) för flickor, som nyss utskrivits från folkskolan och icke sysselsättas med arbete i hemmet eller yrkeslivet. Året tillbringas i privata, särskilt lämpliga hem, som kunna sysselsätta en ung flicka utan att därigenom undantränga annan arbetskraft.

Slutligen kan nämnas riksarbetstjänsten, som är obligatorisk för män och kvinnor i åldern 18—25 år och har till uppgift att uppfostra ungdomen till folkgemenskap och sann uppfattning av arbetet, framför allt av handens arbete. Arbetstjänsten omfattar ett halvt år. Den är avsedd att främja landets självförsörjning men skall först och främst skänka ungdomen en social och politisk fostran.

De anförda uppgifterna hänföra sig till tiden före det andra världskriget.

D. Fortsättningsskolan under övergångstiden till 8-årig folkskola.

1. Ställning i skolväsendet.

Då den 6-åriga folkskolan numera är ställd på avskrivning och inom en snar framtid kommer att vara helt avvecklad, torde det icke vara erforderligt att här uppehålla sig vid hur en i anslutning till 6-årig folkskola anordnad fortsättningsskola bör vara gestaltad.

När folkskolan är 7-årig, föreligger i regel fortsättningsskolplikt i ett-årig fortsättningsskola, men det står skoldistrikt, som så önskar, fritt att på 7-årig folkskola anordna obligatorisk 2-årig fortsättningsskola. Efter genomgång av en åttonde klass i folkskolan eller motsvarande klass i folk-

skolans högre avdelning förefinnes däremot numera icke någon fortsättningsskolplikt. I intet av dessa hänseenden är det vår avsikt att föreslå några ändrade bestämmelser. Emellertid måste även de skoldistrikt, som inrättat 8-årig folkskola, under övergångstiden för reformens allmänna genomförande vara skyldiga att i fall av behov anordna fortsatt undervisning i en eller annan form för sådana lärjungar, som inflyttat från andra skoldistrikt och där redan erhållit avgångsbetyg från 7-årig folkskola. Det kommer dock säkerligen att inträffa, att antalet barn, tillhörande nu nämnda kategori, blir så litet, att det skulle te sig olämpligt eller i varje fall alltför kostsamt att för dem anordna undervisning i särskild fortsättningsskola. I sådana fall bör möjlighet förefinnas att — i likhet med vad som för närvarande gäller beträffande repetitionsskolan — bereda motsvarande undervisning åt dessa barn såsom en grupp för sig inom den egentliga folkskolans ram.

Med det allmänna genomförandet av 8-årig folkskola skulle enligt vad vi föreslå skoldistriktens skyldighet att anordna fortsatt undervisning helt upphöra.

I en till oss överlämnad framställning av den 12 november 1940 har Fortsättningsskolans lärarförbund hemställt om en utredning av frågan om fortsättningsskolans rationalisering i yrkesorienterande riktning samt därvid anfört följande. Större plats i fortsättningsskolans arbete borde ges åt det praktiskt-manuella arbetet med dess stora möjligheter till personlig kontakt mellan lärare och lärjungar. Vidare borde fortsättningsskolornas undervisning vara brett lagd, så att den kunde meddela en praktisk yrkesorientering som förberedelse för det viktiga valet av levnadsbana. Förutsättningarna för en rationell yrkesskolning vore på detta stadium mycket små. Däremot vore en undervisning, inriktad på yrkesorientering med teoretiskt och praktiskt laborationsarbete, mycket lämplig för detta åldersstadium. De nuvarande yrkesbestämda fortsättningsskolornas undervisningsplaner borde därför omarbetas till en mera fyllig plan, omslutande det mera väsentliga av de nuvarandes innehåll, och sådan typ av fortsättningsskola borde bli den enda förekommande. Detta uteslöte givetvis icke, att de olika orternas ekonomiska struktur mycket kraftigt kunde inverka på utformningen av vissa ämnen, varvid dock det yrkesorienterande helhetsbegreppet icke behövde gå förlorat. En på folkskolan byggd fortsättningsskola av denna typ, vilken i praktiskt avseende orienterade sig ut mot arbetslivet och i ideellt hänseende mot den frivilliga bildningsrörelsen, skulle enligt förbundets åsikt bli en mycket god medborgarskola för de cirka 85 % av de från folkskolan avgångna eleverna, som den kunde beräknas komma att omfatta. För en sådan typ av fortsättningsskola vore det givetvis ej tillräckligt med en undervisningstid av 360—540 timmar, fördelad på två år. Därtill krävdes enligt förbundets uppfattning ett

helt läsår, vilket borde bilda ett från folkskolan organisatoriskt avskilt år, ett ungdomsålderns och yrkesorienteringens skolår.

Framställningen var åtföljd av en principplan för fortsättningsskola under ett läsår om 36 veckor och med 36 timmar i veckan, fördelade på följande ämnen: yrkesorientering, modersmål och medborgarkunskap, bokföring, hälsolära, hushållsgöromål, sömnadsarbeten av olika slag, maskin- och verktygslära, jordbruks- och trädgårdsarbeten, järn- och metallarbeten, träarbeten, barnavård, ritning och gymnastik. Av timplanen framgår, att huvudparten av lärotiden skulle ägnas åt det rent manuella arbetet. De teoretiska ämnena skulle komma att upptaga endast 11 av veckans 36 timmar, under det att övriga 25 skulle ägnas åt praktiskt arbete. Av ett vid framställningen likaledes fogat »förslag till ny typ av fortsättningsskola» framgår vidare, att alla former av den nuvarande fortsättningsskolan skulle försvinna för att lämna rum för denna enda typ, som borde kallas yrkesorienterande, och att de i timplanen upptagna ämnena skulle vara obligatoriska men dock »kunna utbytas mot varandra eller eventuellt andra, om en ort vill säkerställa rekryteringen av arbetare till ett visst i orten förhärskande yrke». Hushållsgöromål och sömnadsarbete skulle vara obligatoriska ämnen för gossarna samt maskinlära för flickorna.

Den av Fortsättningsskolans lärarförbund föreslagna omorganisationen av fortsättningsskolan innebär i själva verket, att ett obligatoriskt åttonde skolår med full lästid skulle allmänt införas. Frågan om anordningen av ett sådant skolår har av oss behandlats i samband med spörsmålen om folkskolans organisation och undervisningsplan, varvid vi även sökt beakta de av lärarförbundet framhållna synpunkterna.

2. Allmänna synpunkter på fortsättningsskolans anordning.

Vid ordnandet av den fortsatta undervisningen äga skoldistriktet större frihet, än som torde förekomma i fråga om någon annan skolform. Fortsättningsskolan företer därför stora olikheter beträffande organisation, lärotidens längd samt lärokursens innehåll och omfattning. Problemet om denna skolas anordning har givetvis kommit i ett helt nytt läge genom det av oss framlagda förslaget om införande av obligatorisk 8-årig folkskola. Fortsättningsskolan har närmast blivit att betrakta som en genomgångsform till en åttonde folkskoleklass. Vissa organisatoriska förändringar anse vi oss dock böra föreslå.

Av särskild betydelse är, att undervisningen i hushållsgöromål i anslutning bland annat till riksdagens därom gjorda uttalanden beredes en fastare ställning i fortsättningsskolan. Manuellt arbete bör om möjligt i någon form förekomma även för gossarna. Yrkesorienteringen bör erhålla ökat utrymme. Där så ske kan, bör yrkesorienteringen meddelas i samråd och samarbete med arbetsförmedlingens organ, som på detta område äga spe-

ciell erfarenhet och kunna medverka till en rationell yrkesrådgivning. Fortsättningsskolan bör förmedla övergången till den specialiserade yrkesutbildning, som förvärvas genom anställning i det praktiska livet eller genom undervisning i verkstads-, lärlings- och yrkesskolor av olika slag.

I det föregående har framhållits önskvärdheten av fortsättningsskolans utveckling i praktisk riktning. Det torde dock icke vara lämpligt, att fortsättningsskolans lärokurs inskränkes till en kurs med enbart manuellt arbete. En dylik kurs kan visserligen i och för sig vara av stort värde. Det torde likväl bäst stämma överens med fortsättningsskolans uppgift, att även ämnena medborgarkunskap och modersmålet ingå i lärokursen.

Delar av lärokursen i medborgarkunskap och modersmålet äro av den beskaffenhet, att de icke med framgång kunna behandlas i folkskolans sjunde klass utan om möjligt böra anstå till ett högre åldersstadium. I de flerklassiga läraravdelningarna — i synnerhet i B2- och B3-skolor — möta svårigheter även av undervisningsteknisk och organisatorisk art för ifrågavarande undervisning. Det torde ej böra förbises, att dessa läroämnen tillföra fortsättningsskolan kursmoment, som ej blott äro av stort praktiskt värde utan även med lämplig planläggning utgöra ett ideellt inslag, vilket ej gärna kan undvaras, om fortsättningsskolan skall kunna fylla den uppgift, som varit den tillämnad. En fortsättningsskola, som helt saknar undervisning i medborgarkunskap och modersmålet, kan icke utan skäl betecknas som en utarmad form, som alltför långt avlägsnat sig från sitt ursprungliga mål. Starka skäl tala sålunda för att fortsättningsskolans läroplan i regel ej blott upptager arbetskunskap utan även i någon omfattning lämnar rum för medborgarkunskap och modersmålet.

För de båda sistnämnda ämnena äga de facklärare, som anställas för undervisningen i arbetskunskap, i allmänhet icke erforderlig kompetens. I många fall kunna emellertid folkskolans lärare åtaga sig denna undervisning. I andra fall — särskilt där fortsättningsskolan är anordnad som hel-dagsläsande — kunna särskilda lärare anställas.

För fortsättningsskolan innebär det ett värdefullt stöd, att dess lärare äro väl förtrogna med folkskolans undervisning och med ortens arbetsliv. Det kan icke nog starkt betonas, att en förutsättning för framgången i fortsättningsskolans verksamhet är, att den äger tillgång till intresserade, för sin uppgift väl skickade lärare.

Att fortsättningsskolan har svårt att erhålla lämpliga lärare torde i ej ringa mån bero på den i förhållande till avlöningen inom andra skolor och arbetsområden låga ersättningen för undervisningen. De löner och arvoden, som utgå till lärare i fortsättningsskolan, böra därför sättas i ett rättvist förhållande till de åt lärare vid jämförliga skolor och utbildningsanstalter utgående. De böra sålunda beräknas efter grunder, som äro minst lika fördelaktiga som de, vilka skola tillämpas vid beräkning av arvode åt timlärare i folkskolan.

3. Ersättningsskola.

I den av oss den 12 februari 1942 till Kungl. Maj:t överlämnade utredningen angående åtgärder för särskild undervisning och omvårdnad av psykiskt efterblivna i barn- och ungdomsåren anförde vi, att vi torde få anledning att till behandling upptaga spørsmålet om ersättningsskolans anordning i samband med frågan om fortsättningsskolans ställning i skolväsendet.

Vi återkomma nu till detta spørsmål. Enligt fortsättningsskolestadgan kan ersättningsskola anordnas i två former, som mindre fortsättningsskola och som repetitionsskola.

Mindre fortsättningsskola är avsedd för sådana minderåriga, som avgått från mindre folkskola och åt vilka på grund av bristande förkunskaper eller av annan anledning tillfälle icke kan beredas att deltaga i undervisningen i egentlig fortsättningsskola. Undervisningen i mindre fortsättningsskola skall ha till syfte att befästa och efter mönster av den allmänna fortsättningsskolans undervisning i möjligaste mån utvidga, vad lärjungarna förut inhämtat. Den mindre fortsättningsskolan kan icke anordnas såsom yrkesbestämd. Fortsättningsskolestadgan ansågs tidigare även lägga hinder i vägen för att fortsättningsskola upprättades för lärjungar, som avgått från mindre folkskola. Dessa lärjungar voro sålunda missgynnade i fråga om tillgången till en mera praktiskt betonad fortsatt undervisning. Sedan 1932 års riksdag beslutat antaga ett av 1929 års fortsättningsskolsakkunniga framlagt förslag i ämnet, vidtogs i anslutning därtill den ändring i § 1 mom. 2 fortsättningsskolestadgan, att fortsättningsskola — allmän eller yrkesbestämd — må kunna anordnas även för lärjungar, som avgått från mindre folkskola, under förutsättning att fortsättningsskolområdet omfattar två eller flera folkskolområden, inom vilka den allmänna barnundervisningen meddelas i mindre folkskola.

Av undervisningsstatistiken framgår, att skoldistriktet allmänt begagnat sig av detta medgivande. Medan antalet lärjungar i mindre fortsättningsskolor redovisningsåret 1930/31 uppgick till 4 124, hade det 5 år senare nedgått till 2 059, och under redovisningsåret 1940/41 undervisades endast 325 lärjungar i mindre fortsättningsskola (tabell VII). Denna nedgång beror emellertid även till stor del på att antalet mindre folkskolor under perioden starkt minskats. Den mindre fortsättningsskolan synes numera sakna betydelse.

Repetitionsskola skall anordnas för minderåriga, som avgått från egentlig folkskola eller från mindre folkskola utan att ha erhållit fullständigt avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan. Den fortsatta undervisning, som meddelas i repetitionsskola, har till ändamål att befästa och fullständiga folkskolans lärokurs. Där antalet sådana minderåriga är synnerligen ringa, må de dock som en grupp för sig undervisas tillsammans med lärjungarna antingen i fortsättningsskolan eller i den egentliga folkskolan, om så kan ske utan förfång för undervisningen. När de lärjungar, varom här är fråga, mot-

tagas i fortsättningsskolan, deltaga de i dess teoretiska undervisning tillsammans med de övriga eleverna, i den mån så lämpligen kan ske, och dessutom söker läraren så långt möjligt giva dem särskild handledning. I det med ämnet arbetskunskap förbundna manuella arbetet, såsom snickeri, metallarbete och husligt arbete, deltaga de tillsammans med fortsättningsskolans övriga elever.

Om lärjungar av ifrågavarande kategori undervisas i fristående repetitionsskola, gå de, även om någon undervisning i slöjd förekommer, på grund av fortsättningsskolestadgans bestämmelser i allmänhet förlustiga den vanliga fortsättningsskolans undervisning i arbetskunskap, ehuru denna — åtminstone i vissa former — skulle för dem vara av synnerligen stort värde. Det kan erinras därom, att det manuella arbetet i folkskolans hjälpklasser tillerkänts stort utrymme. I fråga om den fortsatta undervisningen av hjälpklassbarn uttalade 1932 års seminariesakkunniga, att fortsättningsskolan för de psykiskt efterblivna barnen icke enbart eller ens i främsta rummet borde vara en repetition av förut behandlade kurser utan en praktisk ungdomsskola, som med tillbörlig hänsyn till lärjungarnas förutsättningar och tidigare utbildning hade att förbereda dem för deras levnadsyrke och således befordra deras duglighet för arbetslivet. Vi ansluta oss till denna uppfattning. Framför allt synes det oss ur pedagogiska och psykologiska synpunkter i hög grad olämpligt, att repetitionsskolans lärjungar, för vilkas fostran det manuella arbetet är av alldeles särskild betydelse, få sina undervisningsmöjligheter väsentligen begränsade till ämnen av teoretisk art, för vilka de sakna håg och fallenhet.

Även bestämmelserna om undervisningstidens omfattning i repetitionsskolan ha visat sig mindre tillfredsställande. I de skoldistrikt, som ha fortsättningsskolan anordnad som ettårig överbyggnad på obligatorisk 7-årig folkskola, gäller 2-årig fortsättningsskolplikt för de barn, vilka enligt § 48 folkskolestadgan avgått från lägre klass än folkskolans högsta. Om dessa barn lämnat folkskolan enligt § 48 mom. 1, äro de vid avgången fyllda eller uppnå under kalenderåret femton år. I folkskolan ha de vanligen tillbragt åtta år. Vid avgång enligt § 48 mom. 2 har lärjungen i regel tillhört folkskolan under minst sju år. Med 2-årig fortsättningsskolplikt få de efter § 48 avgångna barnen en sammanlagd skoltid i folk- och ersättningsskola av nio eller tio år, medan skolpliktstiden för övriga barn i regel stannar vid åtta år. Att de svagast begåvade lärjungarna äro underkastade fortsättningsskolplikt under två år, medan den under här ifrågavarande förhållanden för övriga lärjungar upphör efter en årskurs, giver ofta anledning till starkt missnöje hos målsmän och arbetsgivare samt medför svårigheter med hänsyn till dessa barns skolgång. Ofta söka målsmännen under åberopande av § 27 mom. 5 fortsättningsskolestadgan utverka befrielse från ytterligare fortsättningsskolplikt för sådana lärjungar, när dessa genomgått en årskurs. Detta förhållande torde vara en bidragande orsak till att lärjungantalet i repetitionssko-

lan visar en starkt sjunkande tendens. I samma riktning verkade upphävandet av stadgandet, att fattigdom skulle anses utgöra giltigt skäl för lärjunges avgång från folkskola, innan han inhämtat det eljest föreskrivna kunskapsmålet. Efter att under redovisningsåret 1930/31 ha uppgått till 7 487 hade lärjungantalet i repetitionsskolan redovisningsåret 1940/41 sjunkit till 3 206 (tabell VII).

Starka skäl synas tala för att den fortsatta undervisningen må under övergångstiden för lärjunge, som under minst sju år bevisat folkskolan men på grund av bristande fattningsgåva icke uppnått stadgat kunskapsmål och beviljats avgång utan att ha erhållit avgångsbetyg enligt § 47 i folkskolestadgan, kunna begränsas till att omfatta en årskurs, oavsett från vilken årsklass i folkskolan lärjungens avgång skett. Sedan obligatorisk 8-årig folkskola införts och de av oss föreslagna förändringarna angående skolplikt och lärjunges avgång från skolan blivit genomförda, gäller för dem, som avgått från skolan vare sig enligt § 47 eller enligt § 48 folkskolestadgan, att de därmed också skola anses ha fullgjort sin skolplikt.

Av vad ovan anförts torde framgå, att minderåriga, som enligt de vid fortsättningsskolans tillkomst utfärdade bestämmelserna skolat fullgöra sin fortsättningsskolplikt i mindre fortsättningsskola, numera beretts tillgång till de rikare undervisningsmöjligheterna i den egentliga fortsättningsskolan. Den mindre fortsättningsskolan torde sålunda numera saklöst kunna avskaffas.

Ett betydande antal av de lärjungar, som avgått från folkskolan enligt § 48 folkskolestadgan, undervisas helt eller delvis tillsammans med fortsättningsskolans lärjungar. Den fristående repetitionsskolan är i sin nuvarande organisation en ur pedagogiska och praktiska synpunkter otillfredsställande skolform, som icke bör bibehållas. Den bör liksom den mindre fortsättningsskolan uppgå i den egentliga fortsättningsskolan. Detta utesluter givetvis icke, att där fortsättningsskolväsendets omfattning medger en tillräckligt långt gående differentiering, sådana lärjungar, som enligt hittills gällande bestämmelser skolat hänvisas till ersättningsskola, må kunna sammanföras till särskilda avdelningar inom fortsättningsskolan.

Därest ovanstående förslag förverkligas, erfordras icke längre särskilda bestämmelser angående ersättningsskola. Uttrycket »ersättningsskola», vilket torde vara en föga tilltalande benämning på en skolform, kan därefter utgå ur skolförfattningarna.

4. Fortsättningsskolans ämneskrets.

Enligt § 11 fortsättningsskolestadgan äro läroämnena i den yrkesbestämda fortsättningsskolan arbetskunskap, medborgarkunskap och modersmålet samt i den allmänna fortsättningsskolan medborgarkunskap, modersmålet och naturkunnighet ävensom, där förhållandena sådant medgiva, slöjd och trädgårdsskötsel. I fortsättningsskola, som anordnas såsom ettårig, kan efter skolöverstyrelsens bestämmande i varje särskilt fall antalet av dessa läro-

ämnen begränsas. Där omständigheterna sådant medgiva, skola gymnastik-övningar ingå i fortsättningsskolans undervisning. Även sången bör, där så lämpligen kan ske, komma till användning som ett upplivningsmoment under arbetet i fortsättningsskolan. Det religiöst sedliga momentet bör på lämpligt sätt tillgodoses i samband med skolans övriga verksamhet.

Som förut nämnts, bör enligt vår mening fortsättningsskolan ytterligare utvecklas i praktisk riktning. Manuellt arbete bör om möjligt ingå i undervisningen. I arbetskunskap bör emellertid, liksom för närvarande är fallet, även ingå teoretisk undervisning om råvaror, deras framställning och bearbetning, samt om de färdiga produkternas användning, verktygs- och redskapslära, räkning och bokföring, fackritning m. m.

I stora delar av vårt land torde jordbruket och därtill hörande arbetsområden böra lämna det väsentliga stoffet åt undervisningen i arbetskunskap. Som förut nämnts, har J. U. F. till skolutredningen inkommit med en framställning, däri hemställes, att en sådan plats i systemet av landets undervisningsformer måtte anvisas förbundets undervisningsverksamhet, att denna kunde bli på ett effektivt sätt utnyttjad. Med anledning härav ha vi överlagt med representanter för J. U. F. Därvid förelåg enighet därom, att den samverkan mellan J. U. F:s klubbverksamhet och fortsättningsskolan, som på sina håll redan förekommer, bör uppmuntras och utvidgas. Framför allt borde man se till, att på orter, där förutsättningar för sådan klubbverksamhet vore för handen, såvitt möjligt samma personer som leda klubbverksamheten även undervisa i arbetskunskap i fortsättningsskolan. Däremot syntes det vara svårt att finna sådana former för klubbverksamheten, att den kunde helt ersätta fortsättningsskolans jordbruksbetonade undervisning. Ett hinder låge redan däri, att klubbverksamheten vore frivillig och säkerligen icke skulle gagnas av en förändring i detta hänseende, under det att fortsättningsskolan vore en obligatorisk skolform. En svårighet låge också däri, att klubbverksamheten förutsatte möjlighet för varje deltagare att förfoga över ett jordområde, under det att sådan möjlighet i regel icke förefunnes för alla elever i fortsättningsskolan. Det kunde icke gärna ifrågakomma, att eleverna skulle åläggas att delta i en undervisning, för vilken förutsattes, att föräldrarna ställde jord till förfogande. I vissa fall kunde denna svårighet övervinnas därigenom, att skoldistriktet tillhandahölle erforderliga odlingsland.

Med hänsyn till de anmärkta svårigheterna torde det icke låta sig göra att meddela någon föreskrift av innebörd, att klubbverksamheten skulle kunna ersätta ämnet arbetskunskap i jordbruksbetonade fortsättningsskolor. Fortsättningsskolans ledning bör emellertid följa klubbverksamheten med intresse och vara angelägen att tillgodogöra sig dess praktiska rön.

Fortsättningsskolans yrkesorientering bör innefatta samtal och upplysningar om skilda yrken, besök på olika arbetsplatser, visning av filmer

från yrkeslivet, läsning av konkreta yrkesskildringar, upplysningar beträffande befintliga skolor och utbildningsanstalter m. m. Denna allmänna yrkesorientering kan delvis anslutas till undervisningen i arbetskunskap men torde i huvudsak böra tillhöra ämnet medborgarkunskap, särskilt i de fall, då det förra ämnet företrädes av en inom ett visst yrkesområde utbildad facklärare. Vid genomgången av detta kursmoment bör kontakt sökas med ortens offentliga arbetsförmedling.

Även i övrigt bör undervisningen i medborgarkunskap erhålla en praktisk läggning. Ej sällan har undervisningen i ämnet bedrivits på ett sådant sätt, att den kommit att ligga för högt för lärjungarnas utvecklingsstadium och icke haft tillräcklig kontakt med deras egna erfarenhetsområden. Undervisningen bör särskilt taga sikte på sådana samhällliga företeelser och inrättningar, som lärjungarna antingen redan kunna ha fått någon erfarenhet av eller som de inom en nära framtid kunna få behov av att känna.

Undervisningen i modersmålet bör omfatta läsning av värdefull litteratur. Litteraturläsningen bör ej inskränkas till gemensamma övningar i högläsning utan bör väsentligen bedrivas i den formen, att enskilda lärjungar få med utnyttjande av tillgängligt bibliotek läsa och referera dem förelagda litteraturstycken. En synnerligen viktig uppgift för modersmålsundervisningen är att bedriva övningar i att avfatta skrivelser, tillhörande det praktiska livet. I allmänhet förefinnes icke utrymme för särskilda övningar i grammatik, rättskrivning eller uppsatsskrivning i egentlig mening.

Vi ha redan i det föregående uttalat som vår mening, att ämnena medborgarkunskap och modersmålet alltid böra ingå i fortsättnings skolans lärokurs. I fråga om sång och fysisk fostran torde de nu gällande bestämmelserna vara lämpliga. I samband med undervisningen i övrigt bör givetvis även fortsättnings skolans karaktärsfostrande uppgift beaktas.

Fortsättnings skolan bör såsom hittills icke vara strängt fastlåst i bestående former utan kunna anpassas efter växlande förhållanden, såsom näringslivets beskaffenhet och tillgången på lärare. På ort, där lämpliga lärare icke stå till buds, kan det i vissa fall bliva nödvändigt att ersätta undervisningen i arbetskunskap med utökad undervisning i medborgarkunskap och modersmålet samt med någon form av undervisning i naturkunnighet eller näringsgeografi med nära anslutning till arbetslivet på orten.

De allmänna synpunkter beträffande fortsättnings skolans anordning, som i det föregående framförts, äro i väsentliga delar tillämpliga även på ett obligatoriskt åttonde folkskolår. Fortsättnings skolan får, därest vårt förslag angående folkskolplikten utökning av statsmakterna antages, till uppgift att förmedla övergången till denna betydelsefulla reform.

5. Lärotidens längd.

Enligt § 6 mom. 2 fortsättningsskolestadgan är lärotiden i en på sjunde folkskoleklassen byggd fortsättningsskola minst 180 timmar. Någon maximitid finnes icke angiven i stadgan, men statsbidrag till bestridande av kostnaderna för fortsättningsskolans verksamhet under den del av kursen, som till äventyrs överstiger 540 timmar, kan icke erhållas. Den del av kursen, som överstiger sistnämnda timantal, torde icke kunna göras obligatorisk för lärjungarna. Lärokursen kan fördelas på ett eller två år, och den kan även efter prövning av skolöverstyrelsen göras 3-årig. Sistnämnda bestämmelse har emellertid icke fått någon praktisk betydelse. I själva verket är lärotiden av mycket olika längd i olika skoldistrikt. På många håll är den begränsad till 180 timmar, medan det å andra sidan även finnes skoldistrikt, i vilka lärotiden omfattar mera än 540 timmar. Dessa skiftningar i undervisningstidens längd äro förklarliga med hänsyn till de olika förhållanden, bland annat med avseende på möjligheten att anskaffa lämpliga lärarkrafter, varunder fortsättningsskolans verksamhet bedrives i skilda delar av landet.

Tabell IX innehåller en sammanställning av uppgifter, som utvisa dels antalet skoldistrikt med utökad lärotid i fortsättningsskolan läsåret 1942/43, dels den timsomma, varmed det ökade timantalet översteg 180 timmar för årskurs. Av sammanställningen framgår, att i 151 skoldistrikt (6·1 %), därav 46 städer och 105 landsbygdsdistrikt, lärotiden i fortsättningsskola för gossar utökats, medan antalet skoldistrikt med utökad lärotid i fortsättningsskola för flickor var 401 (16·3 %), därav 64 städer och 337 landsbygdsdistrikt. Tabellen ger vidare vid handen, att ökningen i det övervägande antalet skoldistrikt höll sig mellan 30 och 89 timmar, varför en årskurs kom att omfatta 210—269 undervisningstimmar.

Från olika håll ha förslag framställts om utökning av den obligatoriska lärotiden i fortsättningsskolan. Sålunda har, såsom förut nämnts, Fortsättningsskolans lärarförbund hemställt om en väsentlig utsträckning av denna

Tabell IX. Förekomsten av utökad undervisningstid i fortsättningsskolan läsåret 1942/43 samt ökningens omfattning i timmar per årskurs.

Antal timmar utöver 180	Antal skoldistrikt			
	Städer		Landsbygd	
	Gossar	Flickor	Gossar	Flickor
a) mindre än 30 timmar.....	9	8	21	67
b) 30—59 timmar.....	12	15	36	133
c) 60—89 »	10	13	23	67
d) 90—119 »	6	9	16	34
e) 120—149 »	4	8	4	16
f) 150—179 »	—	3	—	4
g) 180 timmar och därutöver.....	5	8	5	16
Summa skoldistrikt	46	64	105	337

tid, så att den skulle komma att omfatta ett helt läsår om 36 veckor med 36 timmar i veckan. Från annat håll har uttalats, att såsom en övergångsanordning i avvaktan på genomförandet av ett åttonde folkskolår fortsättningsskolkursen skulle mera allmänt utsträckas till att omfatta 540 timmar. Vidare har Svenska Skolkökslärarinnornas förening i en till Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet ingiven skrivelse av den 28 juni 1941 hemställt, att undervisningen i hushållsgöromål måtte omfatta en minimitid av 270 timmar, vilka dock delvis borde vara förlagda till folkskolan. I en den 26 juli 1938 till Kungl. Maj:t avgiven utredning med förslag angående anordnande av obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor anförde skolöverstyrelsen, att överstyrelsen med hänsyn till den stora betydelsen av en väl anordnad undervisning i hushållsgöromål för flickor såväl ur nationalekonomisk som ur den allmänna folknäringens synpunkt för sin del gärna skulle önska, att den kunde tillstyrka en sådan anordning, varigenom åt läroämnet i fråga ansloges minst 270 timmar. Överstyrelsen hade emellertid trots sig finna, att ett generellt genomförande av en så kraftigt utökad undervisningstid skulle komma att medföra ej ringa svårigheter med hänsyn till såväl organisationen av som kostnaderna för undervisningen, och ville med hänsyn härtill nöja sig med att föreslå, att den obligatoriska undervisningen i hushållsgöromål för flickor, vilken borde helt förläggas till fortsättningsskolan, skulle omfatta minst 220 undervisningstimmar, fördelade på minst 44 arbetsdagar med 5 timmar om dagen. Härav bleve en följd, att fortsättningsskolplikten för flickor måste utsträckas till att omfatta minst detta timtal. Där särskilda förhållanden så påkallade och undervisning i hushållsgöromål i erforderlig utsträckning meddelades i folkskolans sjunde klass, syntes dock överstyrelsen böra äga befogenhet medgiva, att nämnda undervisning i fortsättningsskolan begränsades till att omfatta minst 150 timmar. Den del av fortsättningsskolans lärotid, som i dylikt fall ej komme att upptagas av undervisning i hushållsgöromål, borde användas för undervisning i andra ämnen, såsom kvinnlig slöjd, medborgarkunskap eller dylikt. Till skolöverstyrelsens ståndpunkt i denna fråga anslöt sig flertalet av de myndigheter, som yttrade sig över förslaget. Närmare redogörelse härför lämnas i det följande.

För vår del ha vi funnit, att om man vill låta undervisningen få en mera praktisk inriktning — och att så sker, anse vi vara synnerligen angeläget — den hittillsvarande minimitiden för fortsättningsskolans lärokurs är för knappt tillmätt. Som förut nämnts, har undervisningen i många fortsättningsskolor också fått åt sig anvisad en lärotid, som är längre än minimitiden. Sådan utvidgning av undervisningstiden utöver minimitiden har framför allt förekommit i fortsättningsskolor med undervisning i hushållsgöromål. Om ämnet arbetskunskap skall vara förenat med manuell arbete, torde man för detta ämne, vare sig det är fråga om hus-

hållsarbete eller om annat praktiskt arbete, icke böra fastställa kortare minimitid än den av skolöverstyrelsen för undervisningen i hushållsgöromål föreslagna tiden av 220 timmar. Härtill böra emellertid läggas ytterligare minst 50 timmar för undervisning i modersmålet och medborgarkunskap, och den sammanlagda minimitiden skulle således bliva 270 timmar eller samma tid, som redan nu är föreskriven för fortsättningsskola, som grundas på 7-årig folkskola med halvtidsläsning. Med hänsyn till de skilda förhållanden, varunder fortsättningsskolan arbetar, böra emellertid skoldistriktet vid uppgörandet av timplaner för fortsättningsskolan icke vara ovillkorligen bundna vid de nu angivna timtalen för olika ämnen, utan inom ramen för den fastställda lärotiden bör en viss rörelsefrihet härvidlag förefinnas för skoldistriktet.

Den av oss sålunda förordade utökningen av fortsättningsskolans lärokurs kan givetvis genomföras, endast i den mån de yttre förutsättningarna därför förefinnas. I främsta rummet måste därvid lärarfrågan tagas i betraktande.

Med hänsyn bland annat till att fortsättningsskolan, därest det av oss framlagda förslaget angående obligatorisk 8-årig folkskola förverkligas, kommer att utgöra en övergångsform, som successivt avlöses av det obligatoriska åttonde skolåret, finna vi det emellertid angeläget, att skoldistriktet mera allmänt begagna sig av möjligheten att utöka fortsättningsskolans timtal utöver minimitiden. Särskilt synes detta behöfligt, där praktiskt arbete förekommer i fortsättningsskolan. Önskvärt vore, att skoldistriktet i största möjliga utsträckning låte undervisningen i fortsättningsskolan pågå under hela den tid av 540 timmar, för vilken statsbidrag kan erhållas.

Vad angår lärarinnor i hushållsgöromål, torde det för närvarande finnas en så stor tillgång på sådana lärarinnor, att lärarfrågan icke utgör hinder för att undervisning i hushållsgöromål allmänt införas i fortsättningsskolan med den undervisningstid, som här förordats. Vi skola i det följande återkomma till denna fråga. — Annorlunda förhåller det sig med tillgången på lärare för övriga former av ämnet arbetskunskap. I vissa fall torde den bristande tillgången på lämpliga lärare göra det svårt att omedelbart genomföra en förlängning av den praktiska undervisningen i fortsättningsskolan, i vad denna avser gossarnas undervisning. Möjlighet bör hållas öppen för skoldistriktet att i de fall, där förhållandena så påkalla, nedsätta det såsom minimum föreskrivna timantalet, dock icke i vidare mån, än att det sammanlagda antalet undervisningstimmar i fortsättningsskolan uppgår till 180.

Enligt § 7 fortsättningsskolestadgan bör antalet undervisningstimmar i veckan icke överstiga 30. Lämpligheten av detta stadgande har ifrågasatts, särskilt när skoldistriktet önskat utsträcka fortsättningsskolans lärokurs utöver stadgad minimitid. Bestämmelsen torde ha medverkat till att undervisningen i fortsättningsskolan i icke få fall kommit att inskränkas till enbart arbetskunskap, en kurs i snickeri, hushållsgöromål e. d. med uteslutande av medborgarkunskap och modersmålet. Det av oss framlagda förslaget till

undervisningsplan för folkskolan räknar med ett timtal av intill 36 veckotimmar på högstadiet. Det bör enligt vår mening under dessa förhållanden icke längre resas några författningsmässiga hinder för att antalet undervisningstimmar i veckan i fortsättningsskolan utsträckes i samma omfattning, och det bör följaktligen föreskrivas, att veckotimtalet icke må överstiga 36. Undervisning i ämnet hushållsgöromål bör dock icke utsträckas utöver fem timmar om dagen.

6. Fortsättningsskoleväsendets centralisering.

Bestämmelserna om statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet äro intagna i Kungl. kungörelse den 30 december 1932 (nr 589). I § 1 av denna kungörelse stadgas, att skoldistrikt, beträffande vilket genomförts sådan centralisering av fortsättningsskoleväsendet, att eljest erforderlig skola därigenom blivit obehövlig, må kunna erhålla statsbidrag till bestridande av kostnaderna för inackordering, skolhushåll eller skolskjutsar för fortsättningsskolpliktiga lärjungar, vilka eljest icke skulle kunna besöka skolan på grund av dennas avstånd från hemmet eller andra liknande omständigheter. Sådant statsbidrag kan enligt bestämmelse i § 2 mom. 1 utgå med högst det belopp, som skall anses motsvara den besparing i statsbidraget till avlönande av lärare vid fortsättningsskolor inom distriktet, vilken uppkommer därigenom, att eljest erforderlig skola på grund av centraliseringen blir obehövlig. Vid beräkningen av denna besparing skall i allmänhet hänsyn tagas endast till fortsättningsskolor och mindre fortsättningsskolor, som skolöverstyrelsen efter särskild prövning förklarar vara erforderliga, därest statsbidrag till centralisering icke utginge. Då det anses, att varje fortsättningsskolpliktig principiellt bör ha möjlighet till skolgång i fortsättningsskola, har det förekommit, att fortsättningsskola förklarats vara erforderlig, även om den, därest den inrättats, skulle kommit att besökas av endast en eller två lärjungar.

Den besparing i statsbidraget till avlönande av lärare, som uppkommer för varje på grund av centraliseringen indragen fortsättningsskola eller mindre fortsättningsskola, skall enligt bestämmelse i nu förevarande moment anses utgöra 450 kronor. Vid fastställandet av detta belopp har man uppenbarligen utgått från en lärotid motsvarande den fastställda minimitiden av 180 timmar och ett arvode till vederbörande lärare av 2 kronor 50 öre i timmen. Vid tillämpningen har denna bestämmelse medfört, att de skoldistrikt, som utsträckt undervisningstiden i fortsättningsskolan till att omfatta ett högre timantal, kunna få vidkännas betydande utgifter för sitt fortsättningsskolväsen, oaktat såsom grundprincip ansetts gälla, att kostnaderna för den fortsatta undervisningen skulle åvila staten. Därest vårt förslag om en utsträckning av minimitiden utöver 180 timmar bifalles, bör i varje fall det belopp, som i nu ifrågavarande hänseende skall räknas

som besparing, i motsvarande mån ökas. Sålunda bör exempelvis för de skolor, vilkas minimilärotid skulle bli 270 timmar, besparingen beräknas icke till $180 \times 2:50 = 450$ kronor utan till $270 \times 2:50 = 675$ kronor. De nu utgående statsbidragen till lärarlöner äro emellertid med undantag av arvoden för undervisning i hushållsgöromål till beloppen desamma som de, vilka fastställdes 1918, och några dyrtidstillägg ha ej beviljats. Såsom även i annat sammanhang angivits, förutsätta vi därför, att en höjning av dessa arvoden blir ofrånkomlig, vilket bör medföra en motsvarande höjning av maximigränsen för statsbidrag till centralisering av fortsättningsskoleväsendet.

Ifrågavarande statsbidrag har även maximerats på annat sätt. Enligt den ursprungliga lydelsen av § 3 mom. 1 i nyssnämnda kungörelse kunde statsbidrag utgå med högst 1 krona 25 öre för lärjunge och dag. Detta belopp har dock enligt Kungl. kungörelse den 13 juni 1941 (nr 470) höjts till 1 krona 50 öre för lärjunge och dag. Då skoldistriktet numera endast i undantagsfall ha möjlighet att inackordera en fortsättningsskolpliktig lärjunge för detta belopp, har följden blivit, att kommunerna få vidkännas avsevärda utgifter för fortsättningsskoleväsendets centralisering. Även nu senast återgivna bestämmelser ha således lett till att grundprincipen om att kostnaderna för den fortsatta undervisningen skulle åvila staten icke kunnat upprätthållas.

I detta sammanhang kan framhållas, att statsbidrag till inackordering av folkskolebarn i enskilda hem enligt Kungl. kungörelse den 17 juni 1943 (nr 538) angående statsbidrag för inackordering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem utgår med 80 % av skoldistriktets verkliga kostnader, såvida dessa kostnader av den utanordnande myndigheten (länsstyrelsen) anses vara skäligen. Sådant statsbidrag har under de senaste läsåren kunnat utgå med betydligt större belopp än 1 krona 50 öre per barn och dag. Det kan knappast vara rimligt, att skoldistriktet skola erhålla ett lägre statsbidrag för inackordering av fortsättningsskolpliktig lärjunge än för inackordering av folkskolebarn. Enligt vår åsikt böra därför bestämmelser utfärdas om höjning av statsbidraget till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet. Det högsta belopp, som ett skoldistrikt i detta fall bör kunna erhålla, torde kunna sättas till 2 kronor 50 öre för lärjunge och dag. Samtidigt bör dock föreskrivas, att den utanordnande myndigheten har att pröva, om rekvirerat belopp i varje särskilt fall kan anses vara efter ortens förhållanden skäligt.

7. Obligatorisk undervisning i hushållsgöromål. Fortsättningsskolkretsar.

Redan 1918 års riksdag gjorde det uttalandet, att det borde kunna uppställas som en fordran, att inom varje skoldistrikt tillfälle skulle efter en viss övergångstid vara berett den kvinnliga ungdomen att erhålla undervisning

i husligt arbete. I den riksdagsskrivelse, som avläts med anledning av 1936 års riksdags beslut om obligatorisk 7-årig folkskola, anfördes i frågan om undervisning i hushållsgöromål följande:

»I samband med frågan om fortsättningsskolans organisation har departementschefen uttalat sin tillfredsställelse med ett av de sakkunniga framlagt förslag, att undervisningen i husligt arbete borde göras obligatorisk för alla flickor, som avginge från folkskolan, samt att denna undervisning borde förläggas till fortsättningsskolan. Departementschefen har emellertid framhållit, att detta förslag tarvade närmare utredning. Då det jämväl inneslöte frågan om ordnande av de vid fortsättningsskolorna anställda lärarnas anställnings- och pensionsförhållanden, borde denna utredning bedrivas i samband med den pågående utredningen om anställnings- och avlöningsvillkoren för olika kategorier av lärarpersonal.

Riksdagen vill uttala sin anslutning till tanken, att ingen flicka skall lämna den obligatoriska skolundervisningen utan att först hava erhållit undervisning i husligt arbete. Betydelsen härav synes riksdagen icke kunna skattas nog högt. Såsom departementschefen framhållit, tarvar emellertid denna fråga ytterligare utredning. Då sådan ställts i utsikt, finner riksdagen — under framhållande av önskvärdheten av att ett resultat av en dylik utredning snart måtte kunna föreläggas riksdagen — icke skäl föreligga för riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t göra framställning härom.»

Med anledning av likalydande motioner i riksdagens båda kamrar anhöll 1938 års riksdag om utredning och förslag så snart ske kunde rörande ordnandet av skolkökslärarinnornas anställnings-, bostads-, löne- och pensionsförhållanden.

Sedan Kungl. Maj:t anbefallt skolöverstyrelsen att verkställa utredning under beaktande av vad i 1936 års riksdags ovan berörda skrivelse anförts, framlade skolöverstyrelsen den 26 juli 1938 »Utredning och förslag angående införande av obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor».

I denna utredning redogjorde överstyrelsen till en början för *omfattningen av utredningsuppdraget*. I de ovan angivna uttalandena av 1918 och 1936 års riksdagar hade fråga i allmänhet varit om införande av obligatorisk undervisning i »husligt arbete», vilket enligt vedertagen terminologi innefattade hushållsgöromål och kvinnlig slöjd. Skolöverstyrelsen hade i sin utredning utgått ifrån att riksdagen med sina uttalanden i första hand avsett beredande av ökade möjligheter till undervisning i hushållsgöromål. Detta innebure enligt överstyrelsens mening intet underkännande av den kvinnliga slöjdens betydelse. Även undervisningen i detta ämne borde göras obligatorisk. Skolöverstyrelsen hade vidare uppfattat sitt uppdrag så, att det väsentligen avsett frågan om införandet av undervisning i hushållsgöromål för flickor i obligatoriska läroanstalter och således icke spörsmålet om anordnandet av sådan undervisning i högre statliga, kommunala eller privata skolor.

Skolöverstyrelsens utredning utmynnade i ett förslag, vilket såsom tidigare (sid. 162) framhållits innebar, att alla flickor skulle erhålla obligatorisk undervisning i hushållsgöromål och att denna undervisning skulle förläggas till fortsättningsskolan.

Skolöverstyrelsen behandlade särskilt frågan om *sanverkan mellan olika skoldistrikt för anordnande av obligatorisk undervisning i hushållsgöromål*. De försök, som gjorts att på ett såväl ur undervisningens synpunkt som med hänsyn till lärarpersonalen rationellt sätt ordna frågan om införande av obligatorisk undervisning för flickor, hade ofta i olika hänseenden medfört svårigheter, vilka haft sin förnämsta grund uti att de områden, inom vilka undervisningen skolat anordnas, d. v. s. de enskilda skoldistrikt, i ett mycket stort antal fall varit för små med avseende å invånarantalet. Det insågs utan vidare, att i ett skoldistrikt, där invånarantalet vore ringa, antalet flickor tillhörande en årsgrupp måste bliva jämförelsevis obetydligt. Först om ett skoldistrikts folkmängd uppginge till 6 000 eller därutöver, syntes man under dåvarande förhållanden och med utgångspunkt från de födelsesiffror, som under senare delen av 1920-talet i allmänhet förekommit, kunna antaga, att antalet för undervisning i hushållsgöromål skolpliktiga flickor bleve så stort, att skolkökskurser inom distriktet, var och en om cirka åtta veckor, kunde anordnas i en följd under hela läsåret. Den 1 januari 1937 hade emellertid av landets 116 städer endast 67 och av dess övriga 2 410 kommuner endast 90 haft ett invånarantal, som uppgått till 6 000 eller däröver. Anordnandet av skolkökskurser i de många små skoldistrikt finge med nödvändighet över sig tillfällighetens och provisoriets prägel, och detta återverkade i hög grad även på frågan om anskaffning och underhåll av undervisningslokaler med därtill hörande inventarier för undervisning i hushållsgöromål. Svårigheterna att inom smärre skoldistrikt på ett lämpligt sätt ordna skolköksundervisningen kunde förväntas bliva mera framträdande, allteftersom folkskolan anordnades som 7-årig och i sammanhang därmed fortsättningskolan överginge till att bliva ettårig. Med hänsyn till lokalfrågan plägade kurserna inom ett stort antal skoldistrikt förläggas till samma tid under året, framför allt till veckorna närmast efter årsskiftet eller till sommarferierna. Därav följde, att det ej sällan vore förenat med svårigheter att under denna tid erhålla lärarinnor för undervisningen, under det att åtskilliga skolkökslärarinnor under andra delar av året saknade anställning. Under sådana förhållanden funne överstyrelsen den bästa utvägen för åstadkommande av en ändamålsenligt ordnad obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor vara, att flera mindre skoldistrikt sammanfördes till större organisatoriska enheter, förslagsvis benämnda *skolkökskretsar*.

Varje krets borde vara så stor, att minst en lärarinna där kunde beredas jämn och full tjänstgöring under hela läsåret. Med hänsyn till den kraftiga minskning av lärjungantalet, som kunde väntas inträffa under de närmaste åren framåt, borde sammanlagda invånarantalet i en skolkökskrets i allmänhet uppgå till minst 8 000—10 000. Skolöverstyrelsen räknade efter en preliminär undersökning med att antalet kretsar icke komme att understiga 500. Antalet i skolkökskretsar, omfattande två eller flera skoldistrikt, ingående kommuner komme att starkt variera. Medan detta antal i Blekinge län kunde

antagas komma att utgöra i medeltal 3, i Göteborgs och Bohus län 4·5, i Värmlands län 3·5, i Gävleborgs län 2·3 samt i Västerbottens län 2, så komme i Malmöhus, Skaraborgs och Gotlands län i medeltal respektive 9, 10·5 och 15 skoldistrikt att behöva sammanslås för bildande av en skolkökskrets av ordinär storlek.

Skolöverstyrelsen behandlade även frågan, huruvida de i skolkökskretsarna tjänstgörande skolkökslärarinnorna skulle ha statlig eller kommunal anställning. Vissa skäl talade onekligen för att dessa lärarinnor borde vara statsanställda och således tillsättas av central skolmyndighet: de komme ju att bliva helt avlönade med statsmedel, och skyldighet skulle, om de vore statsanställda, kunna åläggas dem att tjänstgöra jämväl vid skolor av statlig karaktär, t. ex. en samrealskola eller ett flickläroverk. Överstyrelsen hade emellertid ansett det principiellt oriktigt att utbryta en del av den undervisning, som eljest ombesörjdes av kommunala undervisningsanstalter, från den övriga undervisningen och förläna den statlig karaktär. För bedrivandet av ifrågavarande skolköksverksamhet syntes det vara av synnerlig vikt, att det kommunala intresset ej alltför mycket åsidosattes utan tvärtom i möjligaste mån utnyttjades. Undervisningen i hushållsgöromål borde därför enligt överstyrelsens mening ha karaktären av en kommunal angelägenhet, liksom fallet vore med den övriga undervisningen i folk- och fortsättnings-skolor, och vederbörande lärare borde i anställnings- och disciplinhänsende ha en emot lärares vid folkskola svarande ställning.

I skolöverstyrelsens utredning angåvos vidare vissa allmänna grunder för skolkökskretsarnas organisation och förvaltning.

Vederbörande folkskolinspektör borde före en av överstyrelsen föreskriven tidpunkt till domkapitlet inkomma med förslag till fördelning på skolkökskretsar av skoldistriktet inom inspektionsområdet. Befunnes det i visst fall lämpligt, att till skolkökskrets fördes skoldistrikt, belägna inom till varandra gränsande inspektionsområden, borde, innan förslag upprättades, vederbörande folkskolinspektörer därom samråda. Domkapitlet skulle därefter över förslaget inhämta yttrande från därav berörda skoldistrikt samt med eget yttrande översända samtliga handlingar i ärendet till överstyrelsen, som ägde besluta angående indelning i skolkökskretsar.

I skoldistrikt, som befunnits skola utgöra egen skolkökskrets, skulle folkskolestyrelsen utgöra styrelse för kretsen, för så vitt icke i därför stadgad ordning beslutats, att ledningen av skolköksundervisningen skulle handhavas av en särskild styrelse.

I skolkökskrets, som omfattade två eller flera skoldistrikt, skulle styrelse väljas av ombud för vederbörande skoldistrikt. Skoldistrikt ägde utse ett ombud, om invånarantalet vid senaste årsskiftet understeg 1 000, två ombud, om invånarantalet uppginge till 1 000 men icke till 3 000, och tre ombud vid ett invånarantal av 3 000 eller däröver.

Ombudsförsamlingen, som skulle sammanträda efter kallelse av vederbö-

rande folkskolinspektör och under dennes ledning, ägde besluta angående antalet ledamöter i kretsstyrelsen, vilket antal i regel ej finge understiga fem eller överstiga nio. Därest antalet kretsmedlemmar överstege detta senare antal, kunde dock ombudsförsamlingen besluta att utse ett högre antal än nio, dock högst det antal, som svarade emot kretsmedlemmarnas antal. Suppleanter för ledamöterna av kretsstyrelsen skulle utses till det antal och i styrelsen inträda i den ordning, som av ombudsförsamlingen bestämdes.

För varje skolkökskrets skulle finnas ett reglemente, som skulle stadfästas i samma ordning, som vore föreskriven beträffande fastställelse av reglemente för skoldistrikt.

Enligt skolöverstyrelsens utredning var antalet någorlunda tillfredsställande skolkökslokaler mycket ojämnt fördelat på olika delar av landet. I vissa inspektionsområden, huvudsakligen omfattande jämförelsevis stora skoldistrikt med goda centraliseringsmöjligheter, syntes sådana lokaler redan ha funnits till erforderligt antal för en omorganisation. Inom många inspektionsområden hade sådana lokaler förekommit endast sparsamt. Anskaffandet av ur centraliseringssynpunkt lämpligt belägna samt ändamålsenligt inredda och utrustade skolkökslokaler borde på allt sätt uppmuntras. Med hänsyn härtill hade överstyrelsen också föreslagit, att vid uppförande eller iordningställande av ur centraliseringssynpunkt behövlig lokal för undervisning i hushållsgöromål såsom statsbidrag måtte bland annat utgå ett belopp, svarande mot hela kostnaden för lokalens utrustning med ändamålsenliga inventarier.

Vad anginge *kostnaderna* för uppehållande av undervisningsverksamheten i en skolkökskrets, så avsåge dessa dels avlönande av lärarinnor, dels anskaffande av erforderliga lokaler och inventarier, dels anordningar för lämplig centralisering av verksamheten (skolskjutsar och inackordering av lärjungar), dels slutligen inköp av nödiga ingredienser till matlagningen, förbrukningsmateriel m. m. (driftkostnader).

Skolöverstyrelsens förslag innebär, att staten skulle bestrida lärarinnornas löner (med undantag i vissa fall för bostadskostnad). Anskaffande av lokaler och inventarier för skolköksundervisningen borde som hittills ombesörjas av de olika skoldistrikten. Statsbidrag till kostnaderna härför borde i regel kunna erhållas enligt de allmänna bestämmelserna i Kungl. kungörelsen den 6 mars 1936 (nr 45) angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet. Kostnaderna för anskaffande av inventarier till sådan skolkökslokal, som ur centraliseringssynpunkt befundes behövlig, borde dock, som förut nämnts, helt gäldas av statsmedel. Kostnaderna för att förse en skolkökslokal med fullgod utrustning beräknades uppgå till ett genomsnittligt belopp av 1 500 kronor. Till driftkostnaderna skulle statsbidrag utgå med 40 öre för lärjunge och arbetsdag. I den mån utgifterna ej täcktes genom statsbidrag, skulle de fördelas på de till skolkökskretsen hörande skoldistrikten. Till grund för fördelningen kunde läggas antalet flickor inom de

till kretsen hörande distrikten, som under det senast förflutna redovisningsåret deltagit i undervisningen, och det antal arbetsdagar, under vilka de åtnjutit undervisning. Ett genomförande av skolöverstyrelsens förslag skulle enligt överstyrelsens beräkningar innebära en ökning av statens årliga kostnader för ifrågavarande skolköksundervisning i förhållande till motsvarande kostnader under redovisningsåret 1936/37 med 3 495 000 kronor.

Det av skolöverstyrelsen framlagda förslaget angående införande av obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor har i allmänhet tillstyrkts av de myndigheter och organisationer, som avgivit yttrande över förslaget.

Statskontoret finner den av skolöverstyrelsen framlagda planen för organiserandet av en sådan undervisning i huvudsak välgrundad och ägnad att åt lärjungarna bereda en tillfredsställande utbildning, samtidigt som möjligheter skapas att erbjuda lärarpersonalen drägliga anställnings- och avlöningsförhållanden. Emellertid avstyrkas förslagen, att statsbidrag skulle kunna erhållas till *hela* kostnaden för inventarier och att statsbidrag skulle utgå till driftkostnader.

Länsstyrelserna ha utan undantag tillstyrkt, att undervisning i hushållsgöromål göres obligatorisk för flickor. I de fall, då man icke inskränkt sig till ett enkelt tillstyrkande, framhålles värdet av att alla flickor komma i åtnjutande av dylik undervisning.

Skolöverstyrelsens förslag, att kursen i hushållsgöromål skall omfatta minst 44 arbetsdagar om 5 timmar lämnas på det hela taget utan erinran. Länsstyrelsen i Uppsala förklarar sig dock ej vara övertygad om att det föreslagna minimitalet är tillräckligt. Länsstyrelsen i Jönköping anser, att kursen helst bör omfatta ett helt läsår eller åtminstone en termin om 14 veckor. Med anledning av att tiden för skolköskursen skulle sammanfalla med minimitiden för flickornas fortsättningsskolplikt gör länsstyrelsen i Kristianstad ett uttalande av principiell innebörd, då den betonar, att den manliga och den kvinnliga ungdomen bör ha lika utbildning i medborgarkunskap och modersmålet. Länsstyrelsen i Malmö ansluter sig till samma uppfattning, då den ifrågasätter, huruvida icke tiden för hushållsgöromål bort något begränsas till förmån för vissa allmänbildande ämnen.

Förslaget om skolkökskretsar tillstyrkes eller lämnas utan erinran av samtliga länsstyrelser. Länsstyrelsen i Jönköping anser, att bestämmelserna i lagen om kommunalförbund böra äga tillämpning på skolkökskretsarna. Länsstyrelsen i Visby, som har särskild erfarenhet av små kommuner, tillstyrker förslaget om skolkökskretsar under framhållande av »huru svårt för att icke säga omöjligt det är att förmå kommuner till frivillig samverkan, då det gäller lösandet av frågor med ekonomisk betydelse, som lämpligen icke kunna ordnas av de kommunala enheterna var för sig».

Mot den del av förslaget, som avhandlar kostnaderna och deras fördelning, göras i allmänhet inga erinringar från länsstyrelsernas sida. Länssty-

relsen i Visby anser det riktigt, att ganska långt gående statsbidrag utgå. Vid fördelningen av statsbidraget överskjutande kostnader anser länsstyrelsen den föreslagna fördelningsgrunden vara rättvis beträffande till undervisningen hörande rena driftkostnader. Däremot borde i fråga om sådana utgifter, som avsåge anskaffandet av lokaler samt underhåll av dylika, tillämpas en beräkningsgrund, som toge hänsyn till de olika skoldistriktens ekonomiska bärkraft.

Länsstyrelsen i Örebro erinrar, att det ej framgår, huruvida centraliseringskostnaderna skola bäras av skolköskretsen som sådan eller av vederbörande skoldistrikt, och framhåller, att centraliseringen är i hela skolköskretsens intresse.

Länsstyrelsen i Gävle framhåller särskilt vikten av att inspektionen utövas av fackutbildad personal.

Även *domkapitlen* ha i samtliga fall tillstyrkt, att undervisningen i hushållsgöromål blir obligatorisk, och anföra i huvudsak samma synpunkter, som i utredningen upptagits som motiv för reformen. Angående betydelsen av denna undervisning anför domkapitlet i Linköping: »Genomförandet av en sådan undervisning är enligt domkapitlets mening ej blott av största betydelse för eleverna själva utan även en viktig angelägenhet för hemmen och samhällena i vårt land.» Med tanke på förhållandena i Norrland uttalar domkapitlet i Härnösand, att om hushållsarbetet i allmänhet av såväl sociala som hygieniska skäl vore betydelsefullt, så vore det framför allt angeläget i Norrland, där kosthållningen i menige mans hem alltjämt ofta torde lämna åtskilligt övrigt att önska.

Domkapitlen biträda förslaget om den obligatoriska undervisningens omfattning. Domkapitlet i Härnösand skulle emellertid gärna ha sett, att undervisningstiden för hushållsgöromål blivit längre. Domkapitlet i Västerås, som anser det särskilt viktigt, att kursens längd anges i dagar, uttalar sitt beklagande av att tiden för medborgarkunskap och modersmålet skulle minskas men framhåller samtidigt, att ökad undervisning i dessa ämnen beredes i sjunde klassen. Mera bestämt uttalar sig domkapitlet i Karlstad i denna fråga, då i dess yttrande understrykes, att för kvinnor viktiga delar av medborgarkunskap böra införas, och domkapitlet i Linköping hävdar som sin uppfattning, att flickornas kurs bör förlängas med 60—90 timmar, för att utrymme skall vinnas för medborgarkunskap.

Förslaget om skolköskretsar tillstyrkes av samtliga domkapitel.

Vad angår kostnaderna och deras fördelning ha domkapitlen, i den mån de ingått på denna fråga, i allmänhet anslutit sig till förslaget. Domkapitlet i Skara finner det behöfligt, att närmare föreskrifter meddelas angående fördelningen av kostnaderna för anskaffande och underhåll av lämpliga skolkösklokaler, för att tvister skola undvikas. Även domkapitlet i Karlstad, som ansluter sig till förslaget om statsbidrag till driftkostnaderna och om dessas fördelning, framhåller som en brist, att föreskrifter saknas beträffande

fördelningen av kostnaderna för anskaffande och underhåll av skolkökslokaler. Domkapitlet i Göteborg ifrågasätter, att de skoldistrikt inom kretsarna, som anordna skolkök, böra erhålla större statsbidrag till kostnaderna för uppförandet av lokaler härför än som eljest förekommer vid anskaffande av nya skollokaler.

Samtliga *folkskolinspektörer* ha tillstyrkt, att undervisning i hushållsgöromål för flickor göres obligatorisk.

Några inspektörer förorda, att undervisning i hushållsgöromål göres tillgänglig även för gossar, som därtill anmäla sig. En folkskolinspektör (Västmanlands västra) ifrågasätter, att kursen skall kunna omfatta kortare tid, förslagsvis 90 timmar, för gossarna än för flickorna.

I fråga om skolkökskursens omfattning ansluta sig inspektörerna till förslaget. I några yttranden tages dock avstånd från tanken, att fortsättnings-skolan för flickor skulle inskränkas till en kurs i hushållsgöromål. Sålunda framhåller en folkskolinspektör (Nordskånes västra), att även flickorna behöva undervisning i medborgarkunskap. Åtminstone i de svagare skolformerna bleve nämligen den tid otillräcklig, som i sjunde klassen kunde anslås åt medborgarkunskap. En annan inspektör (Sydskånes östra) föreslår, att minimitiden för flickornas fortsättningsskola bestämmes till 280 timmar för att utöver den obligatoriska kursen i hushållsgöromål, omfattande 220 timmar, tid skulle kunna stå till förfogande för undervisning i medborgarkunskap och modersmålet och dessa viktiga ämnen även framdeles skulle kunna ingå i flickornas lärokurs i fortsättningsskolan.

Förslaget om skolkökskretsar tillstyrkes av folkskolinspektörerna. Folkskolinspektören i Ångermanlands norra inspektionsområde meddelar, att kretsar omfattande intill 4 skoldistrikt prövats och i stort sett fallit väl ut. Då och då hade det dock framträtt vissa svårigheter att för varje skoldistrikt ordna undervisningen i hushållsgöromål på önskad tid. I något fall uttalas farhågor för att skoldistriktet skulle få svårt att finna sig i det förhållandet, att de genom denna anordning skulle komma i ett visst ömsesidigt beroende av varandra (Närkes inspektionsområde).

Angående ledningen av skolkökskretsarna ansluta sig inspektörerna i stort sett till förslaget, men även några uttalanden i syfte att vinna förenkling av den föreslagna administrationen göras. Sålunda föreslår en folkskolinspektör (Hallands södra), att inspektören skulle till sitt förfogande få ett visst antal fast anställda skolkökslärarinnor, för vilka han hade att uppgöra arbetsplan för året, sedan rapport inkommit från de olika skoldistriktet angående det antal kurser, som erfordrades. En annan folkskolinspektör (Östergötlands östra) finner det lämpligt, att skolstyrelsen i det skoldistrikt, dit skolköket är förlagt, är ledare för detsamma. Kretsstyrelsens uppgift kunde då begränsas till att anskaffa lärarinna för skolkökskretsen, att i löne- och pensions-hänseende vara huvudman för henne, att efter samråd med de lokala styrelserna bestämma om plats och tid för kursen samt att sköta kretsens gemen-

samma ekonomi. En folkskolinspektör (Norrbottens norra) ifrågasätter, huruvida icke skolstyrelserna inom en skolkökskrets skulle kunna direkt utse representanter i kretsstyrelsen.

Slutligen må anmärkas, att en folkskolinspektör (Nordsmålunds västra) anför, att även frågan om centralisering av gossarnas undervisning i fortsättningsskolan bör upptagas till prövning.

Folkskolinspektören i Upplands inspektionsområde anser, att möjligheten att lösa centraliseringsfrågan genom inrättande av skolköksinternat icke bör lämnas oförsökt.

I fråga om kostnaderna och deras fördelning instämman inspektörerna med förslaget. En inspektör (Södermanlands östra) framhåller, att det skoldistrikt, som till undervisning i distriktet tillhörigt skolkök mottager lärjungar från annat skoldistrikt, bör av statsmedel erhålla någon om än blygsam hyra för lokal och inventarier. Folkskolinspektören i Norrbottens södra inspektionsområde föreslår, att statsbidragsbestämmelserna rörande centralisering förtydligas så, att statsbidrag kan utgå för varje indragen kurs (ej fortsättningsskola) med högst det belopp, som motsvarar fastställt arvode för kursen.

Svenska stadsförbundet och *Svenska landskommunernas förbund* instämman i förslagets syfte. Enligt sistnämnda förbunds mening bör man dock icke utan tvingande skäl tillskapa nya kommunala enheter och därmed i onödan med ytterligare utbyggande av nuvarande kommunala organisationsformer vålla splittring och brist på enhetlighet i den kommunala förvaltningen. Förslaget om skolkökskretsar anses därför icke böra förverkligas, innan en ytterligare omprövning företagits till utvärderande av huruvida icke hushållsundervisningen skulle kunna anförtros åt redan nu bestående kommunala enheter.

Förslaget biträdes i stort sett även av styrelserna för de i ärendet hörda lärarorganisationerna. *Centralstyrelsen för Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening* anser, att undervisningen i hushållsgöromål, där så låter sig göra och särskilt där denna undervisning skulle inkräkta på utrymmet för ämnena medborgarkunskap och modersmålet, bör fördelas på folkskolan och fortsättningsskolan. Vidare ifrågasättes, huruvida icke den direkta ledningen och kontrollen av skolköksundervisningen kunde utövas av folkskolinspektören, biträdd av särskilt sakkunnig person, i stället för av skolkökskretsstyrelsen. I en av fyra folkskollärarynnor avgiven reservation föreslås en ny allsidig utredning och göres gällande bland annat, att lärokursen i hushållsgöromål bör omfatta hem- och familjevård i vidare bemärkelse. *Centralstyrelsen för Sveriges folkskollärarynnor* uttalar, att kretsarna kunna utgöra lämpliga enheter även för andra skolorganisatoriska anordningar, t. ex. vid centralisering av fortsättningsskolan i dess helhet. Ett liknande uttalande göres av *Centralstyrelsen för Sveriges folkskollärarynnor*, som i stället för be-teckningen skolkökskretsar förordar uttrycket fortsättningsskolkretsar och föreslår, att dessa skulle ha att taga befattning med fortsättningsskolans hela

verksamhet. *Centralstyrelsen för svenska skolkökslärarinnornas förening* uttalar, att undervisningen i hushållsgöromål överallt, där detta är möjligt, bör grundläggas i folkskolan, och att inspektionen av undervisningen bör anförtros åt fackutbildade distriktsinspektriser, sorterande direkt under skolöverstyrelsen.

Sveriges husmodersföreningars riksförbund anför bland annat följande. Beteckningen hushållsgöromål vore icke längre lämplig, eftersom i undervisningen borde ingå även bostadslära, heminredning, barnavård och ekonomi m. m. Ämnet borde kallas hem- och familjekunskap, och utredning borde förebringas om vilket läroinnehåll som ämnet borde erhålla samt hur och när undervisning i ämnet borde meddelas teoretiskt och praktiskt. Undervisning i hemkunskap borde förekomma i folkskolan som en del av den elementära medborgarutbildning, som där borde bibringas. Om hushållsgöromål för flickor förlades till enbart fortsättningsskolan, finge undervisningen i detta ämne sken av att vara den enda yrkesutbildning, som stode flickorna till buds. Gossarna stode då alldeles utanför varje undervisning i hem- och familjekunskap. Gossar och flickor borde undervisas gemensamt i medborgarkunskap. Det vore otidsenligt, att gossar och flickor skulle vara helt skilda från varandra i fortsättningsskolan. I stället för benämningen skolkökskretsar föreslås fortsättningsskolkretsar. *Fredrika Bremerförbundet* anför liknande synpunkter samt anhåller, att, där så låter sig göra, en del av undervisningen i hushållsgöromål måtte förläggas till den egentliga folkskolan och att detta ämne icke måtte få otillbörligen undantränga ämnet medborgarkunskap i fortsättningsskolan.

Skolutredningens förslag. För att kunna bedöma, i vilken mån de i skolöverstyrelsens utredning förekommande uppgifterna varit underkastade förändringar, ha vi genom folkskolinspektörerna inhämtat senare uppgifter, som belysa förhållandena läsåret 1943/44.

Av nämnda uppgifter framgår, att undervisningen i hushållsgöromål vunnit ytterligare utbredning. Antalet skoldistrikt utan undervisning i hushållsgöromål för flickor har nedgått till 779 (tabell X). Tendensen att på landsbygden förlägga undervisningen i hushållsgöromål enbart till fortsättningsskolan är starkt framträdande. Enligt tabell XI var denna undervisning helt förlagd till fortsättningsskolan i 1 544 skoldistrikt — 27 städer och 1 517 landsbygdsdistrikt. I 16 distrikt — 12 städer och 4 andra distrikt — förekom sådan undervisning enbart i folkskolan, och i 122 skoldistrikt — 79 städer och 43 landsbygdsdistrikt — både i folk- och fortsättningsskolan.

Enligt tabell XII, som utvisar omfattningen av fortsättningsskolans undervisning i hushållsgöromål läsåret 1943/44, understeg den åt ämnet anslagna tiden 180 undervisningstimmar i 287 skoldistrikt (17·2 %). I det övervägande antalet skoldistrikt — 1 179 distrikt (70·8 %) — låg motsvarande timal

Tabell X. Förekomsten av undervisning i hushållsgöromål vid folk- och fortsättningsskolor läsåret 1943/44.

	Antal skoldistrikt		
	med undervisning i hushållsgöromål		utan undervisning i hushållsgöromål
	för samtliga flickor	för en del av flickorna	
Städer.....	114	4	3
Övriga skoldistrikt.....	1 528	36	776
Summa	1 642	40	779
I % av hela antalet skoldistrikt.....	66,7	1,6	31,7

Tabell XI. Förläggningen av undervisningen i hushållsgöromål till folk- eller fortsättningsskola läsåret 1943/44.

	Antal skoldistrikt med undervisningen i hushållsgöromål förlagd till		
	enbart folk-skolan	enbart fortsättnings-skolan	både folk- och fortsättnings-skolan
Städer.....	12	27	79
Övriga skoldistrikt.....	4	1 517	43
Summa	16	1 544	122
I % av hela antalet skoldistrikt med undervisning i hushållsgöromål.....	1	91,8	7,2

Tabell XII. Omfattningen av fortsättningsskolans undervisning i hushållsgöromål läsåret 1943/44.

Den till hushållsgöromål anslagna undervisningstiden omfattar	Antal skoldistrikt		
	Städer	Landsbygd	Summa
a) mindre än 120 timmar.....	22	23	45
b) 120—179 timmar.....	30	212	242
c) 180—219 ».....	36	1 143	1 179
d) 220—239 ».....	3	14	17
e) 240—269 ».....	6	140	146
f) 270—359 ».....	6	16	22
g) 360 timmar och därutöver.....	3	12	15

mellan 180 och 219 timmar. I 200 skoldistrikt (12 %) uppnåddes ett timal av 220 timmar och däröver.

Införskaffade uppgifter angående befintliga skolkökslokaler (tabell XIII) utvisa, att antalet skoldistriktens tillhöriga sådana lokaler, som användas utslutande för undervisning i hushållsgöromål och som enligt skolöverstyrelsens utredning utgjort 1 145, ökats till 1 301. Antalet mer eller mindre pro-

Tabell XIII. Antalet befintliga lokaler för

Antal skoldistrikt med skolkökslokaler	A n t a l s k o l k ö k s -					
	s o m a n v ä n -					
	uteslutande för undervisning i hushållsgöromål			även för annan undervisning (slöjd, gymnastik m. m.)		
	A			B		
	fullt tillfredsställande	mindre tillfredsställande, dock användbara	bristfälliga	tillfredsställande	mindre tillfredsställande, dock användbara	bristfälliga
Städer, som äro befriade från statsinspektion av sitt folkskoleväsen = 6	120	7	2	—	—	—
Övriga städer = 112	148	11	1	2	1	1
Landsbygdsskoldistrikt = 1 564	664	275	73	128	307	82
Summa	932	293	76	130	308	83

visoriska lokaler, vilka förhyras eller användas för såväl skolköksundervisning som för andra ändamål, utvisar en nedgång, vilket medfört, att totala antalet för fortsättningsskolans skolköksundervisning använda lokaler minskats med inemot 400. Detta förhållande torde huvudsakligen bero på den centralisering av skolköksverksamheten, som alltjämt pågår. I kvalitativt hänseende är en stor del av lokalbeståndet otillfredsställande. 306 lokaler — omkring 13 % — rapporteras av folkskolinspektörerna såsom bristfälliga.

Såsom i det föregående anförts, har riksdagen vid olika tillfällen uttalat sig för att undervisning i husligt arbete borde utgöra en obligatorisk del av flickornas utbildning. Betydelsen av att ingen flicka lämnade den obligatoriska skolundervisningen utan att först ha erhållit undervisning i husligt arbete, kunde enligt riksdagens mening ej skattas nog högt. De hörda myndigheterna ha samstämmt givit sin anslutning till tanken på obligatorisk undervisning i hushållsgöromål. Den uppmärksamhet, som under senare år ägnats åt befolkningsfrågans läge i vårt land och därmed sammanhängande problem, har i sin mån bidragit till att aktualisera behovet av en undervisning, som i så hög grad utgör en förberedelse för uppgifter inom hem- och familjelivet. Värdet av undervisning i hushållsgöromål, tagen i detta ords vidsträcktare betydelse, har blivit allmänt erkänt, och denna undervisning omfattas med intresse och förtroende av såväl lärjungar som hem. Den skänker lärjungarna hygienisk fostran i både teoretiskt och praktiskt hänseende. En rationell undervisning i ämnet bidrager till en förbättrad folknäring och därmed till ett stärkande av folkhälsan. Genom att lärjungarna i samband med undervisningen övas i prisberäkningar, inköp och hushållning inom ramen av en given inkomst och genomgå en kurs i hushållsbokföring, läras de att inse sparsamhetens betydelse och få de en för deras framtid värdefull ekonomisk fostran. Undervisningen i hushållsgöromål, som är direkt in-

undervisning i hushållsgöromål läsåret 1943/44.

l o k a l e r

d a s			Förhyrda lokaler (föreningslokaler, bostäder o. dyl.)			Summa
även för annat ändamål än undervisning (kommunalrum o. dyl.)						
C			D			
tillfredsställande	mindre tillfredsställande, dock användbara	bristfälliga	tillfredsställande	mindre tillfredsställande, dock användbara	bristfälliga	
—	—	—	4	—	—	133
4	—	—	2	3	—	173
34	92	29	86	167	118	2 055
38	92	29	92	170	118	2 361

riktad på hemmets uppgifter, skänker en i särskild grad praktisk utbildning. Dess samhälleliga betydelse kan knappast överskattas. Det torde icke kunna råda någon tvekan därom, att tiden nu är inne, att denna undervisning får en tryggad ställning som ett obligatoriskt ämne inom vår folkundervisning.

De uttalanden av riksdagen, vartill ovan hänvisas, avse husligt arbete. Enligt vedertagen terminologi innefattar detta hushållsgöromål och kvinnlig slöjd. I likhet med skolöverstyrelsen utgå vi ifrån att riksdagens berörda uttalanden i främsta rummet åsyfta beredande av möjlighet till obligatorisk undervisning i hushållsgöromål.

I detta sammanhang kan erinras därom, att det av bland andra Sveriges husmodersföreningars riksförbund föreslagits, att den nuvarande beteckningen hushållsgöromål borde utbytas mot en annan, t. ex. »hemkunskap», vilken bättre svarade mot det vidgade innehåll och den inriktning av undervisningen i ämnet, som åsyftas. Beteckningen hemkunskap torde mera hänvisa till ämnets teoretiska, kunskapsmässiga behandling, medan beteckningen hushållsgöromål framhäver den manuella sidan av undervisningen. Det är dock långt ifrån att endast praktiskt arbete ingår i undervisningen i hushållsgöromål, sådan den för närvarande bedrives. Fortsättningsskolornas kursplaner för hushållsgöromål upptaga visserligen som ett huvudmoment praktiskt arbete, men även viktiga spörsmål av mera teoretisk innebörd, såsom födoämneslära, bostadslära, hälsolära, hemmets ekonomi samt samhälleliga och etiska synpunkter i fråga om arbetet, skola enligt kursplanerna ingå i undervisningen i ämnet. Om en beteckning, som klarare framhåller ämnets olika sidor, anses önskvärd, vilja vi ifrågasätta benämningen »hemkunskap med hushållsgöromål». Härvid bör dock anmärkas, att kursmoment, som kunna innefattas i hemkunskap, i olika klasser upptagas till behandling för såväl gossar som flickor i samband med undervisningen i andra ämnen, fram-

för allt kristendomskunskap, hembygdskunskap, samhällskunskap och naturkunnighet.

I likhet med de myndigheter, vilka yttrat sig i ämnet, ansluta vi oss till tanken, att undervisningen i hushållsgöromål skall göras obligatorisk för flickor, som undervisas i obligatoriska läroanstalter, d. v. s. folk- och fortsättningsskolor. Meningarna ha varit delade därom, huruvida undervisningen i hushållsgöromål bör förläggas uteslutande till fortsättningsskolan eller om den bör förekomma även i folkskolan. Enligt gällande bestämmelser är det möjligt att införa undervisning i hushållsgöromål även i folkskolan, ehuru sådan undervisning vad folkskolan beträffar på grund av organisatoriska svårigheter i allmänhet förekommer endast i mera utvecklade skolor av A-form. Till frågan om hushållsgöromål i folkskolan skola vi återkomma i annat sammanhang. I ett avseende ha emellertid alla, som yttrat sig i ämnet, varit ense: undervisningen i hushållsgöromål för flickor är ett mycket väsentligt led i fortsättningsskolans verksamhet. Även vi dela denna uppfattning, och vi föreslå därför, att undervisning i hushållsgöromål göres obligatorisk för alla flickor, som genomgå fortsättningsskola.

Det har ifrågasatts, att undervisning i hushållsgöromål skulle göras obligatorisk även för gossar. Ett växande antal skoldistrikt har efter särskilt medgivande anordnat frivillig undervisning i hushållsgöromål för gossar. Denna har omfattats med intresse av lärjungarna och befunnits leda till goda resultat. Bland annat i sådana skoldistrikt, där många av gossarna efter slutad skolgång gå till sjöss eller delta i skogsarbete, har man funnit genomgången av en skolkökskurs vara av praktiskt värde även för gossarna. Vissa ungdomsrörelser, t. ex. scoutrörelsen, ha på sitt program upptagit övningar i hithörande färdigheter. Gossarna vinna därigenom större händighet, de lära att hjälpa sig själva, bibringas en större aktning för det arbete, som utföres i hemmet, och kunna även hjälpa till med sysslorna i hemmet. Dylika övningar ha utan tvivel en både fostrande och praktisk uppgift även för gossar. Enligt vår mening är dock tiden ännu icke mogen för att undervisning i hushållsgöromål göres obligatorisk för gossar, men frivillig undervisning i hushållsgöromål för gossar bör kunna införas överallt, där så finnes önskvärt och lämpligt.

Enligt Kungl. kungörelsen den 30 juni 1920 (nr 573) angående statsbidrag för undervisning i hushållsgöromål vid folkskola eller särskild anstalt (§ 4 punkt 9) må det bero på prövning av skolöverstyrelsen, om även gossar i vissa fall skola få delta i skolkökskurs. Fortsättningsskolestadgan synes icke giva något direkt stöd för att undervisning i hushållsgöromål skulle kunna anordnas i fortsättningsskola ej blott för flickor utan även för gossar. Stadgan innehåller emellertid den allmänna föreskriften, att olika typer av yrkesbestämda fortsättningsskolor böra anordnas i anslutning till det praktiska arbetslivet med dess olika yrken och sysselsättningar. Skolöverstyrelsen har också efter prövning av varje särskilt fall godkänt, att undervisning i hushållsgöromål för gossar upptages i fortsättningsskolans läroplan. Med

hänsyn till de erfarenheter av denna undervisning, som numera vunnits, synes det icke böra möta några hinder för att skolköksundervisning för gossar införas i fortsättningsskolan, där så finnes önskvärt, utan att särskilt tillstånd skall behöva inhämtas. Det synes dock lämpligt, att omfattningen av dylik kurs bör kunna få understiga den minimitid, som kan komma att föreskrivas för flickor, dock att kurs i hushållsgöromål för gossar bör omfatta minst 60 undervisningstimmar.

Undervisning i hushållsgöromål är allmänt införd i städerna och förekommer i betydande utsträckning även i de större skoldistriktet på landsbygden. Av undervisningsstatistiken kan utläsas, att de mindre skoldistriktet icke följt med i utvecklingen på detta område. Orsaken till att dessa skoldistrikt kommit att intaga en efterhandsställning torde i regel icke vara att söka i bristande intresse eller i en lägre uppskattning av ifrågakvarande undervisning. För de små skoldistriktet är det emellertid förenat med organisatoriska svårigheter att var för sig anordna skolköksundervisning. Antalet flickor är ofta så ringa, att det för erhållande av statsbidrag till undervisning i hushållsgöromål stadgade minimiantalet av 8 lärjungar icke kan varje år uppnås. Där skolköksundervisning kunnat anordnas, bedrivs den ofta under ogynnsamma yttre förhållanden. Om sådan undervisning kan anordnas endast med en kurs om året eller kanske blott vartannat år, förlägges den ej sällan till mer eller mindre provisoriska lokaler, som egentligen äro avsedda för annat ändamål, vilket givetvis menligt återverkar på undervisningens resultat. Med hänsyn till skoldistriktets ringa ekonomiska bärkraft medför det ofta kännbara kostnader att anskaffa och inreda för skolköksundervisningen fullt ändamålsenliga lokaler. Även när det gäller att anskaffa lärarinna för en planerad enstaka kurs, yppa sig svårigheter, och det är uppenbart, att skolkökslärarinnan under dessa förhållanden icke kan beredas tryggade anställnings- och avlöningsvillkor. Svårigheterna att inom smärre skoldistrikt på lämpligt sätt ordna undervisning i hushållsgöromål bliva mera framträdande, i den mån folkskolan anordnas som 7-årig och fortsättningsskolan övergår till ett-årig, med påföljd att lärjungantalet nedgår till endast omkring hälften av den 2-åriga fortsättningsskolans.

Det är uppenbart, att i sådana fall samverkan mellan närliggande skoldistrikt är nödvändig, om skolköksundervisningen skall kunna organiseras på ett rationellt sätt och skolkökslärarinnorna beredas en tryggad ställning. Skolöverstyrelsens förslag, att mindre skoldistrikt skola sammanföras i s. k. skolkökskretsar, som var för sig ha tillräckligt antal elever för att bereda full tjänstgöring åt en skolkökslärarinna, innebär en god lösning av det problem, som här föreligger. Även om förslaget i allmänhet tillstyrkts av dem, som yttrat sig över detsamma, ha dock även vissa erinringar gjorts mot den föreslagna administrationen av verksamheten. Förslaget innebär, att ledningen av den fortsatta undervisningen skulle hand-

havas av skilda styrelser, nämligen dels av en kretsstyrelse beträffande undervisningen i hushållsgöromål, dels av de lokala fortsättningsskolstyrelserna, i vad angår den fortsatta undervisningen i övrigt. För att undvika den dualism, som sålunda skulle uppkomma, har det ifrågasatts, att kretsindelningen skulle avse den fortsatta undervisningen i dess helhet. Även beträffande gossarnas undervisning erfordras nämligen samarbete mellan de mindre skoldistrikten, om en rationell organisation skall kunna komma till stånd och fortsättningsskolan för gossar kunna utvecklas i praktisk riktning. De föreslagna kretsarna kunde därför lämpligen få till uppgift att anordna även andra grenar av fortsättningsskolans verksamhet än undervisningen i hushållsgöromål, och benämningen skolkökskrets kunde vid sådant förhållande lämpligen ändras till fortsättningsskolkrets. Såsom framgår av det föregående, har särskilt Svenska landskommunernas förbund, som instämt i det av skolöverstyrelsen framlagda förslagets syfte, dock uttalat starka betänkligheter mot den föreslagna organisationen. Vi ha vid utformandet av vårt förslag beaktat de av förbundet framförda synpunkterna och sålunda sökt finna en form för samarbete mellan olika skoldistrikt, som kan tillämpas utan rubbande av bestående kommunala enheter. Ett ytterligare skäl härtill utgör, att de åtgärder, som kunna bli en följd av kommunindelningsskommitténs nu framlagda principbetänkande, icke torde böra föregripas.

För åstadkommande av den samverkan mellan flera smärre skoldistrikt, som är nödvändig, för att fortsättningsskolans verksamhet och särskilt undervisningen i hushållsgöromål skall kunna bedrivas på ett tillräckligt rationellt sätt, skulle enligt vårt förslag flera sådana distrikt kunna sammanföras i fortsättningsskolkretsar. Vad angår storleken av dessa kretsar, torde några mera i detalj gående föreskrifter icke böra meddelas. Fall kunna nämligen förekomma, då ett tillräckligt smidigt ordnande av undervisningen icke kan åvägbringas, med mindre kretsarna göras förhållandevis stora. Som allmän regel bör dock kunna föreskrivas, att varje krets bör vara tillräckligt stor, för att minst en skolkökslärarinna skall kunna beredas full tjänstgöring inom kretsen. Detta skulle i allmänhet bliva fallet vid ett invånarantal av 8 000—10 000 personer. Skoldistrikt av minst denna storlek skulle således icke beröras av den föreslagna organisationen.

Genomförandet av detta förslag skulle innebära, att landet indelades i erforderligt antal fortsättningsskolkretsar. Denna indelning bör fastställas av skolöverstyrelsen. Förberedande förslag till fördelning av skoldistrikten på fortsättningsskolkretsar bör för varje inspektionsområde inom av överstyrelsen bestämd tid upprättas av vederbörande folkskolinspektör, som har att inhämta yttrande över förslaget av respektive skoldistrikt. Befinnes det i visst fall lämpligt att till någon fortsättningsskolkrets hänföra skoldistrikt, som är beläget inom annat inspektionsområde, bör, innan förslaget slutligen utformas, de därav berörda folkskolinspektörerna sam-

råda med varandra. Sedan skolstyrelsernas yttranden inkommit, skall folkskolinspektören upprätta slutgiltigt förslag, som, åtföljt av skolstyrelsernas yttranden, skall insändas till skolöverstyrelsen för fastställelse.

Vad angår de i fortsättningsskolkretsarna tjänstgörande skolkökslärarinornas anställningsförhållanden, så vore det givetvis i och för sig icke omöjligt att låta dem erhålla statsanställning och att överlämna åt skolöverstyrelsen i dess egenskap av central statlig skolmyndighet att besluta om deras tillsättning. En sådan anordning skulle emellertid innebära en principiell avvikelse från den ordning, som eljest gäller med avseende å till folk- och fortsättningsskoleväsendet hörande lärares anställningsförhållanden, och vi ha därför i likhet med skolöverstyrelsen stannat för att föreslå, att även nu ifrågavarande lärarinnor böra vara kommunanställda. Huru vi tänkt oss det närmare tillvägagångssättet vid deras tillsättning framgår av det följande.

Tydligt är, att det inom en fortsättningsskolkrets bör finnas något organ för ordnandet av fortsättningsskolverksamheten inom kretsen. Som framgår av referatet av skolöverstyrelsens utredning av år 1938, föreslog överstyrelsen, att skolkökskretsens angelägenheter skulle handhas av en kretsstyrelse, vald av ombud för de i kretsen ingående skoldistrikten, varvid varje skoldistrikt alltefter sin storlek skulle välja ett eller flera ombud. För vår del ha vi tänkt oss, att fortsättningsskolkretsens organ, för vilket vi föreslå benämningen skolkretsråd, skall väljas direkt av de till kretsen hörande skoldistrikten, i det att var och en av de styrelser, som utöva ledningen av fortsättningsskolan i dessa distrikt, skall inom sig utse en representant i rådet jämte suppleant för denne, varvid, där så låter sig göra, antingen den ordinarie representanten eller suppleanten bör vara kvinna. Där kommunal skolledare (folkskolinspektör eller överlärare) finnes, bör även denne vara ledamot av skolkretsrådet. Därvid bör synpunkten, att större distrikt måhända böra erhålla en något starkare representation i rådet än de mindre skoldistrikten, även bliva tillgodosedd, eftersom sådana skolledare i allmänhet förekomma just i de större skoldistrikten. I vidare mån än som kan bliva följderna av en sådan bestämmelse som den nu senast föreslagna, synes det icke vara erforderligt att giva de större skoldistrikten en starkare representation i skolkretsrådet. I allmänhet torde ordförandena i fortsättningsskolstyrelserna inom kretsen även bliva utsedda till ledamöter i skolkretsrådet. Att uttryckligen föreskriva, att ordföranden i fortsättningsskolstyrelsen städse skall vara skoldistriktets representant i skolkretsrådet, torde dock knappast vara välbetänkt. Fall kunna tänkas, då de lokala förhållandena eller andra omständigheter motivera, att till representant för visst skoldistrikt lämpligen utses annan ledamot av fortsättningsskolstyrelsen än ordföranden. Ledamöter och suppleanter i skolkretsråd böra väljas för en tid av fyra år. Sedan

skolkretsråd blivit utsett, bör statens folkskolinspektör snarast möjligt underlättas om valet.

Kallelse till skolkretsrådets första sammanträde efter det nyval skett bör ombesörjas av statens folkskolinspektör. Vid detta sammanträde bör rådet inom sig utse ordförande och vice ordförande samt inom eller utom sin krets även sekreterare.

Skolkretsrådet bör ha till åliggande att årligen i god tid före den fortsatta undervisningens början upprätta och till folkskolinspektören för godkännande insända plan för undervisningen i hushållsgöromål under nästa läsår. I planen bör upptagas det antal grupper, vari skolköksundervisning skall meddelas, beräknade antalet lärjungar i de olika grupperna, dessas förläggning samt den ordningsföljd, i vilken grupperna enligt skolkretsrådets uppfattning böra erhålla undervisning. Därjämte bör skolkretsrådet till ledning för de olika skolstyrelserna uppgöra förslag till plan för ordnandet av den fortsatta undervisningen i övrigt med ledning av föreliggande uppgifter om antalet fortsättningsskolpliktiga. Därvid bör beaktas, i vilken utsträckning gossar och flickor lämpligen kunna undervisas tillsammans i ämnena medborgarkunskap och modersmålet samt att förefintliga möjligheter att genom samarbete mellan skoldistrikt giva även gossarnas undervisning en praktisk läggning bliva utnyttjade. Skolkretsrådet bör vidare tillhandagå kretsmedlemmarna med anvisningar och förslag om uppförande och inredning av skolköks- och andra för fortsättningsskolan behövlige lokaler, om lämpliga åtgärder för fortsättningsskolans utveckling i praktisk riktning, om anordnande av skolskjutsar och inackordering av lärjungar i fortsättningsskolan m. m., samt även eljest taga initiativ till lämpliga åtgärder för fortsättningsskoleväsendets ordnande inom fortsättningsskolkretsen.

Indelningen av riket i fortsättningsskolkretsar skall enligt vår åsikt endast vara en form för möjliggörandet av den av de särskilda skoldistriktet bedrivna fortsatta undervisningens mest ändamålsenliga anordning och sålunda icke innebära tillskapandet av någon ny kommunal enhet. Fortsättningsskolkretsen skulle således varken vara huvudman för någon lärartjänst, vara ägare av något skolkök eller någon annan anordning för bedrivande av undervisning eller svara för några kostnader eller andra förpliktelser. I dessa avseenden skulle någon rubbning icke företagas i den bestående skoldistriktsindelningen eller i de funktioner, som för närvarande ävila de särskilda skoldistriktet. Vi ha därför tänkt oss, att skolstyrelsen i ett med hänsyn till kretsens utsträckning och rådande kommunikationsförhållanden m. m. centralt beläget skoldistrikt, som av skolöverstyrelsen bestämts till stationeringsort för skolkökslärarinnan, bör vara huvudman för hennes tjänst, anställa ordinarie och vid förefallande behov icke-ordinarie skolkökslärarinna, varvid i tillämpliga delar bör iakttagas den ordning, som stadgats beträffande tillsättning av folkskollärare, samt svara

för att fastställda löneförmåner komma tjänst innehavaren till godo och att pensionsavgift erlägges till statens pensionsanstalt. Innan statens folk-skolinspektör avger yttrande över förslag till tillsättande av skolköks-läraryrket, bör han inhämta yttrande i ärendet av skolkretsrådet.

Vad härefter angår kostnaderna för verksamhetens bedrivande, så böra enligt vår åsikt lön och statsbidrag till avlöning av lärarinna i hushålls-göromål utgå enligt samma grunder, som gälla för avlöning av lärare vid folk- och småskolor. Från statsbidraget bör avdragas ett belopp, mot-svarande i folkskolans avlöningsreglemente angivet hyresavdrag. Sådant avdrag bör dock icke ske i fråga om vikarie för lärare, som är tjänst-ledig enligt folkskolans avlöningsreglemente.

För tid, då skolkökslärarinna har sin tjänstgöring förlagd till annan plats inom fortsättningsskollekretsen än stationeringsorten och hon därför icke lämpligen kan vara bosatt på denna, bör å kursorten tillhanda-hållas henne ett möblerat rum med tillgång till kök eller annan lämplig anordning för matlagning, eller ock böra dagligen fria resor beredas henne mellan stationeringsorten och kursorten och åter. Det skoldistrikt, inom vilket kursorten är belägen, bör anskaffa rum åt skolkökslärarin-nan eller betala hennes dagliga resor från stationeringsorten till kursorten och åter. Kostnaderna böra fördelas mellan de skoldistrikt, från vilka lärjungar deltaga i kursen. Till grund för kostnadsfördelningen bör läggas det antal lärjungar, som deltagit.

Skolöverstyrelsens förslag, att statsverket skulle helt bestrida kostnaderna för den första uppsättningen av inventarier till skolkök, som ur centralise-ringssynpunkt befunnes behövt, finna vi oss kunna biträda.

Det torde vidare vara skäligt, att skoldistrikt, som under någon kurs upplåter skolkökslokaler för undervisningsavdelning med lärjungar från annat skoldistrikt och som således håller skollokal även för elever från annat skoldistrikt, för varje sådan kurs erhåller hyresbidrag av statsmedel. Detta bidrag torde skäligen kunna bestämmas till 6 kronor för varje lär-junge från annat skoldistrikt, vilken deltagit i kursen.

Vi dela skolöverstyrelsens åsikt, att till driftkostnader för skolkök bör utgå statsbidrag med visst belopp för lärjunge och dag. De driftkostnader, som icke täckas av detta bidrag, böra fördelas på de skoldistrikt, från vilka lärjungar deltagit i kursen. Till grund för kostnadsfördelningen kan även här läggas det antal lärjungar, som deltagit. Frågan om statsbidrag till drift-kostnader för skolköksundervisning bör emellertid slutligt avgöras i sam-band med spörsmålen om fri barnbespisning och om fri undervisnings-materiel.

Vi ha räknat med att statsbidrag till skolskjutsar och inackordering av fortsättningsskolpliktiga böra utgå enligt de ändrade bestämmelser angående statsbidrag till bestridande av kostnader för centralisering av fortsätt-ningsskoleväsendet, som av oss föreslagits.

Statsbidrag till skolkökslärarinns avlöning bör sökas av det skoldistrikt, som är huvudman för tjänsten. Statsbidrag till lokalhyra och driftkostnader för skolkök bör sökas av det skoldistrikt, vari kursorten är belägen. Övriga statsbidrag böra sökas av respektive skoldistrikt enligt därför gällande bestämmelser.

I den mån den 8-åriga folkskolan införes och fortsättningsskolan avvecklas, förlägges skolkökslärarinns tjänstgöring till folkskolan. Kretsarna bliva fortfarande behövlige för att möjliggöra nödig samverkan mellan de smärre skoldistrikten vid bedrivandet av skolköksundervisningen.

För införandet av obligatorisk undervisning i hemkunskap med hushållsgöromål i fortsättningsskolan synes en femårig övergångstid vara fullt tillräcklig.

I skolöverstyrelsens utredning av år 1938 behandlas även frågorna om skolkökslärarinns anställnings-, avlönings-, pensions- och tjänstgöringsförhållanden samt deras rättslige ställning överhuvud. Skolutredningen, som redan i sitt underdånige utlåtande den 19 februari 1942 angående bland annat läroverksorganisationen i Stockholm uttalat sig om skolkökslärarinns utbildningsförhållanden, har vid utarbetandet av det här framlagda förslaget till obligatorisk undervisning i hushållsgöromål utgått ifrån att även frågan om skolkökslärarinns rättslige ställning och därmed sammanhängande spörsmål skola nå en tillfredsställande lösning. Då emellertid en särskild kommitté omhänderhar utredningen av dessa spörsmål, ha vi ansett oss sakna anledning att i detta sammanhang ingå på desamma.

E. Allmän motivering till undervisningsplan för fortsättningsskolan.

I det föregående ha vi uttalat, att fortsättningsskolan bör ytterligare utvecklas i praktisk riktning. Manuellt arbete bör därför om möjligt ingå i undervisningen. För flickor bör en kurs i hushållsgöromål, vari hemkunskap utgör ett viktigt moment, bliva obligatorisk, och även gossar böra i större utsträckning beredas möjlighet att deltaga i sådan undervisning. Medborgarkunskap och modersmålet tänkas alltid ingå i lärokursen. Större vikt bör läggas vid fortsättningsskolans yrkesvägledande uppgift. Även den fysiska fostran bör i lämplig omfattning tillgodoses. I våra förslag till kursplaner ha vi sökt att beakta dessa allmänna synpunkter.

Vid uppgörandet av ifrågavarande förslag ha vi, i den mån så befunnits lämpligt, byggt på ett förslag till normalundervisningsplaner för fortsättningsskolan, som år 1934 upprättats inom skolöverstyrelsen med biträde av folkskolinspektörerna Lars Hofstedt och Josef S. Gralén. Vi ha även i tillämplige delar anknutit till kursplanen för folkskolans åttonde klass.

Det av oss framlagda förslaget till kursplaner för fortsättningsskolan gör icke anspråk på fullständighet beträffande det antal fortsättningsskoltyper,

som kunna förekomma. Det upptager endast sådana former av arbetskunskap, som mera allmänt förekomma eller synas väl ägnade att främja fortsättningsskolans syfte. Där förhållandena så påkalla, kunna även andra former av detta ämne än de här angivna införas. Kursplaner upptagas för arbetskunskap i anslutning till jordbruk, skogsbruk, fiskerinäring, metallarbete, snickeri, manlig hemslöjd, handel och hemkunskap med hushållsgöromål. Under förutsättning av härför erforderligt timal kunna två eller flera former av arbetskunskap förekomma i samma avdelning. Såsom erfarenheten givit vid handen, kan detta innebära en fördel även med hänsyn till skolans yrkesvägledning.

Då det åt fortsättningsskolan anslagna timtalet varierar inom olika skoldistrikt, kunna de föreslagna lärokurserna icke i varje särskilt fall genomgå i sin helhet. Förslagen äro avsedda att tjäna till ledning, men läraren måste äga frihet att närmare anpassa undervisningen efter olika lokala förhållanden.

Genom dels allmänna anvisningar, dels särskilda anvisningar till de olika kursförslagen ha vi velat framhålla mera betydelsefulla synpunkter på undervisningen i fortsättningsskolan.

Kap. XI. Centralisering.

1. Skillnad mellan landsbygd och stad i skolorganisatoriskt avseende.

De svårigheter, som möta i städer och större tätorter, när det gäller att organisera folkskoleväsendet på ett i olika avseenden ändamålsenligt sätt, äro i stort sett endast av ekonomisk art. På stora delar av den egentliga landsbygden åter gäller det ofta att övervinna svårigheter ur både bebyggelsens och ekonomiens synpunkt.

Landsbygdens folkskoleväsen har i rent organisatoriskt avseende varit och är på många håll fortfarande underlägset städernas och tätorternas. A-skolan, den ur undervisningsteknisk synpunkt bästa skolformen, vid vilken de rent lokala anordningarna för möjliggörande av skolans hygieniska och socialpedagogiska verksamhet lättast kunna komma till stånd, förekommer icke på långt när i samma utsträckning på landsbygden som i tätorterna. Med tätort förstå vi här liksom i betänkande III ort, där folkskolan är belägen högst omkring 5 km från närmaste högre läroanstalt ledande till realexamens kunskapsmätt. Till landsbygden åter hänföras alla orter utanför en sådan 5-kilometersgräns. Därmed vilja vi icke ha sagt, att icke även inom denna landsbygd i någon utsträckning tätortsbebyggelse finnes, dock icke i den omfattning, att den bild, som de här anförda siffrorna ge, därav förryckes. På landsbygden undervisas endast omkring 17 % av lärjungarna i skolor av A-form, medan motsvarande procenttal för tätorterna är omkring 86 %. I skolor av B 1-form, den näst A-skolan ur olika synpunkter lämpligaste skolformen, undervisas omkring 40 % av landsbygdens lärjungar. I tätorterna är motsvarande procenttal omkring 8. Av den egentliga landsbygdens lärjungar äro alltså omkring 43 % hänvisade till skolor av lägre skolform än A eller B 1, medan motsvarande procenttal för tätorternas vidkommande endast är 6. Dessa procenttal hänföra sig till vårterminen 1941 men torde i stort sett gälla även läsåret 1945/46. Vårterminen 1941 utgjorde sammanlagda antalet lärjungar vid den egentliga landsbygdens folk- och småskolor 322 600, varav omkring 54 800 voro hänvisade till A-skolor, omkring 126 300 till B 1-skolor samt omkring 141 500 till lägre skolform än A eller B 1.

Ehuru skillnaden mellan tätorter och landsbygd således beträffande de bästa skolformernas förekomst är avsevärd, har, såsom vi i olika sammanhang tidigare framhållit, landsbygdens folkskoleväsen i organisatoriskt avseende kraftigt utvecklats särskilt under de senaste 25 åren. Denna utveckling har i icke ringa utsträckning främjats av det intresse för skolväsendets höjande, som framträtt i olika landsdelar och skoldistrikt. På många håll ha emellertid svårigheter av geografisk eller ekonomisk natur stått hindrande i vägen. Förekomsten på sina håll av mycket små skoldistrikt har icke sällan utgjort ett hinder för organiserandet av ett ändamålsenligt skolväsen. De under senare år tillämpade statliga besparingsbestämmelserna torde också i viss utsträckning ha påverkat utvecklingen i här ifrågavarande avseende.

Inom allt vidare kretsar börjar man inse, att den skillnad mellan tätort och landsbygd, som vad folkskolans organisation beträffar fortfarande är rådande, innebär en orättvisa, som så långt ske kan bör undanröjas. Vid lösandet av hithörande problem står centraliseringsfrågan i förgrunden. De centraliseringsåtgärder, som hittills vidtagits inom folk- och fortsättningsskolväsendet, ha huvudsakligen avsett att dels ordna så god undervisning som möjligt för så många lärjungar som möjligt, dels åstadkomma besparingar i utgifterna för skolväsendet. I ej så få fall ha centraliseringsåtgärdernas omfattning och ändamålsenlighet i hög grad varit beroende av de författningsbestämmelser, som reglerat möjligheten för det enskilda skoldistriktet att erhålla statsbidrag till centralisering.

2. Bestämmelser angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar och inackordering.

Med anledning av en motion anhöll 1924 års riksdag, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa skyndsamt utredning angående behovet och lämpligheten av statsbidrag för underlättande av skolgång för långt från skola boende skolpliktiga barn bland annat genom *skolskjutsar*. Skolöverstyrelsen anbefalldes att verkställa den av riksdagen begärda utredningen. I september 1924 avlämnade skolöverstyrelsen en sådan utredning, vari bland annat hemställdes, att Kungl. Maj:t täcktes föreslå riksdagen att såsom bidrag för anordnande försöksvis av skolskjutsar åt skolpliktiga barn för budgetåret 1925/26 anvisa ett extra anslag av 30 000 kronor.

I statsverkspropositionen till 1926 års riksdag anförde departementschefen under punkt 149: »I likhet med skolöverstyrelsen anser jag, att i åtskilliga skoldistrikt, där vägförhållandena och bebyggelsen äro sådana, att avlägset boende barn utan större svårigheter kunna uppsamlas för transport till skola, anordningen med skolskjutsar kan bliva till nytta. Den innebär i varje fall så stora möjligheter till åstadkommande av förbättringar i skolväsendet, att den icke bör av statsmakterna lämnas oförsökt, så mycket mindre som den

samtidigt synes innesluta möjligheter till besparingar, som kunna uppväga de å skjutsningen nedlagda kostnaderna.» I anslutning härtill hemställde Kungl. Maj:t, att riksdagen ville till bidrag för anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn anvisa för budgetåret 1926/27 ett extra anslag av 30 000 kronor att utgå enligt de närmare villkor och bestämmelser, Kungl. Maj:t kunde finna gott föreskriva. Denna hemställan bifölls av riksdagen.

Den 28 maj 1926 utfärdades kungl. kungörelse (nr 143) angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn. Enligt denna kungörelse skulle Kungl. Maj:t efter ansökan av vederbörande skoldistrikt för varje särskilt fall bestämma statsbidragets belopp med hänsyn till skoldistriktets bebyggelse, ekonomiska förhållanden och övriga omständigheter. Statsbidrag skulle utgå företrädesvis för skjutsning av sådana barn, som hade lång eller eljest svår väg till skolan, och i sådana fall, där kostnaderna för skolskjutsarnas anordnande kunde anses uppvägas av besparingar för skolväsendet i andra hänseenden. I regel fick statsbidraget icke överstiga hälften av kostnaderna för skolskjutsarnas anordnande. Statsbidrag kunde utgå för barns befordrande såväl till som från skolan med hästskjuts, motorfordon, järnväg, båt eller annat lämpligt fortskaffningsmedel.

Vid 1933 års riksdag ändrades anslaget natur till förslagsanslag, varjämte vissa grunder fixerades för utgående av understöd. Den 2 juni 1933 utfärdades ny kungörelse i ämnet (nr 288). Enligt dess bestämmelser skulle statsbidrag fortfarande utgå företrädesvis, då genom anordnande av skolskjuts besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet i övrigt uppstode. Dock kunde statsbidrag beviljas även, där *allenast* besvärlig skolväg återopades såsom skäl för statsbidrag. Statsbidraget skulle fortfarande i regel utgå med hälften av kostnaderna. Då särskilda förhållanden därtill föranledde, kunde statsbidraget emellertid sättas till högre belopp, dock i intet fall till mer än $\frac{3}{4}$ av kostnaderna. Skoldistrikt, som önskade komma i åtnjutande av statsbidrag, skulle ingiva till skolöverstyrelsen ställd ansöknings härom. Avsåg ansökningen statsbidrag till högre belopp än hälften av totalkostnaderna, skulle ansökningen överlämnas till Kungl. Maj:t för prövning och avgörande. På samma sätt skulle förfaras, då fråga var om statsbidrag *allenast* till underlättande av besvärlig skolväg. I övrigt skulle beslutanderätten tillkomma skolöverstyrelsen. Skoldistrikt, som för ett budgetår tilldelats statsbidrag för anordnande av skolskjuts och som för nästföljande budgetår önskade erhålla statsbidrag till lika stort eller lägre belopp för anordnande av skolskjuts å samma sträcka och för i huvudsak samma barnantal som föregående budgetår, behövde icke ingiva förnyad ansöknings utan kunde rekvirera bidraget direkt hos vederbörande utanordnande myndighet. Anordnandet av skolskjutsar var ännu frivilligt och alltså helt beroende av skoldistriktens beslut i frågan.

I sitt den 27 november 1934 avgivna betänkande anförde 1934 års folkskolesakkunniga i denna fråga följande. Övertog staten i den utsträckning,

de sakkunniga föresloge, kostnaderna för folkskoleväsendet, borde staten även kunna genom sina organ utnyttja den möjlighet till skolväsendets organiserande på ett rationellt sätt, som anordnandet av skolskjutsar innebure. En förutsättning härför vore emellertid, att tillkomsten av skolskjutsar icke, såsom tidigare varit fallet, helt berodde av vederbörande skoldistrikts eget bestämmande. Det syntes nödvändigt, att de statsmyndigheter, som hade att pröva och fastställa förslag till skolreglementen eller ändringar däri, ägde befogenhet att i samband härmed till övervägande upptaga de möjligheter till ett förnuftigt ordnande av skolväsendet, som anordningen med skolskjutsar erbjöde. Skulle vid denna prövning befinnas, att en skola kunde ur ekonomiska och organisatoriska synpunkter med fördel indragas, om skjutsar med statsunderstöd anordnades för de till skolans område hörande barnen, borde den statliga myndigheten även mot skoldistriktets bestridande kunna bestämma en sådan organisation av skolväsendet, som förutsatte anordnandet av skolskjutsar. Övertog staten i långt större utsträckning än dittills utgifterna för skolväsendet, torde en höjning av statsbidraget till skolskjutsar vara motiverad. De sakkunniga hade för sin del funnit lämpligt, att bidraget bestämdes till åtta tiondelar av de styrkta verkliga utgifterna för skjutsarna.

I proposition till 1935 års riksdag förordade Kungl. Maj:t bifall till folkskolesakkunnigas av skolöverstyrelsen tillstyrkta förslag och hemställde bland annat, att riksdagen måtte fastställa allmänna grunder för statsbidrag till skolskjutsar i enlighet med detta förslag. Riksdagen biföll denna hemställan, och ny kungörelse i ämnet utfärdades den 28 juni 1935 (nr 449).

Denna kungörelse innebar i huvudsak följande nyheter. Om skolskjutsar anordnades för beredande av undervisning av barn i skola av högre skolform än den, barnen annars skulle tillhöra, eller eljest för åstadkommande av förbättring av skolväsendet, och om kostnaderna härför vore jämförelsevis ringa, skulle statsbidrag kunna utgå, under förutsättning att skolförbättringen på annat sätt icke skulle kunna ernås utan större kostnader, än skolskjutsarna betingade, även om genom skjutsanordningen inga direkta besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet uppstode. Statsbidrag skulle utgå med åtta tiondelar av styrkta verkliga kostnaderna för skjutsarnas anordnande, men om den utanordnande myndigheten (länsstyrelsen) fann dessa kostnader överstiga vad som kunde anses efter ortens förhållanden skäligt, skulle statsbidraget av sagda myndighet minskas till åtta tiondelar av en såsom skälig ansedd kostnadssumma. Skoldistrikt, som önskade komma i åtnjutande av statsbidrag, skulle fortfarande ingiva till skolöverstyrelsen ställd ansökan härom. Beslutanderätten skulle alltid tillkomma skolöverstyrelsen. Beslutet skulle endast innefatta bestämmande, huruvida för de ifrågavarande skjutsarna statsbidrag fick utgå, utan angivande av statsbidragets storlek.

Kungörelsen om statsbidrag till skolskjutsar har sedermera ändrats genom kungl. kungörelse den 24 maj 1940 (nr 416). Denna ändring innebär bland

annat, att då nytt avtal om skjutsning skall ingås, anbud å skjutsningen skall infordras genom på lämpligt sätt utfärdad kungörelse. Dessutom föreskrives uttryckligen, att skolskjutsarna skola anordnas på ett för barnens hälsa och säkerhet betryggande sätt.

För varje skoldistrikt skall finnas ett reglemente, som bland annat skall innehålla bestämmelser angående skolväsendets allmänna anordning inom distriktet. Bestämmelser angående fastställande av sådant reglemente äro intagna i § 10 folkskolestadgan. Efter 1935 och 1940 års ändringar i kungörelsen rörande skolskjutsar hava vissa skolskjutsverksamheten berörande ändringar företagits i nämnda § 10. Sålunda skall numera sådan organisation av skolväsendet, som förutsätter anordnandet av skolskjutsar, alltid prövas och godkännas av skolöverstyrelsen, som också äger befogenhet att mot skoldistriktets bestridande fastställa sådan organisation, som medför skolskjutsars anordnande.

Alltsedan 1902 har statsbidrag utgått till *inackordering av skolpliktiga barn*. I början utgick sådant bidrag endast till vissa skoldistrikt i övre Norrland och särskilt till skoldistrikt inom rikets nordligaste gränsorter. År 1917 hemställde folkskolöverstyrelsen, att statsbidrag måtte kunna beviljas jämväl för inackordering av fattiga avlägset boende barn i Värmlands och Kopparbergs län. Denna framställning föranledde emellertid icke någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

I framställningar till Kungl. Maj:t åren 1924 och 1925 hemställde skolöverstyrelsen, att ett ordinarie anslag skulle uppföras för beredande genom inackordering i skolhem och enskilda hem av möjlighet till skolgång för skolpliktiga barn av avlägset boende föräldrar inom Värmlands, Kopparbergs, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län ävensom i de fall, då detta prövas vara av behovet särskilt påkallat, jämväl i övriga delar av riket. I statsverkspropositionen till 1926 års riksdag avvisade Kungl. Maj:t med hänvisning till statsfinansiella skäl skolöverstyrelsens förslag om att statsbidrag för här ifrågakvarande ändamål skulle utgå till skoldistrikt i andra län än de tre nordligaste. Samtidigt och på samma grund avvisades också tanken att utsträcka understödet även till barn av andra än fattiga föräldrar. Däremot föreslogs i propositionen till 1926 års riksdag, att ett ordinarie anslag skulle uppföras för beredande av möjlighet till skolgång genom inackordering i skolhem eller enskilda hem för skolpliktiga barn av fattiga, avlägset boende föräldrar i skoldistrikt inom Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, dock med undantag för rikets nordligaste gränsorter. Riksdagen beslöt i enlighet härmed. Undantaget betingades av att skoldistriktet i rikets nordligaste gränsorter hade möjlighet att erhålla motsvarande bidrag ur för dessa trakter särskilt avsett anslag.

Enligt 1926 års kungörelse om inackordering skulle statsbidrag sökas av vederbörande skoldistrikt och utgå med belopp, som skolöverstyrelsen i varje

särskilt fall bestämde. Barn under 8 år fingo icke ifrågakomma till inackordering, därest ej skolöverstyrelsen prövade särskilda omständigheter föranleda undantag.

Beträffande kungörelsens giltighetsområde företogs år 1931 den ändringen, att anslag till inackordering av skolpliktiga barn kunde få utgå även till skoldistrikt inom Västernorrlands län. Vid 1932 års riksdag beviljades ett mindre extra anslag till inackorderingsbidrag för vissa skolpliktiga barn i andra delar av riket än de fyra nordligaste länen. Detta anslag tillkom närmast i syfte att med ledning av inkomna ansökningar utröna det faktiska behovet av inackorderingsbidrag i de delar av riket, där anordningen icke förut tillämpats. Enligt 1934 års folkskolesakkunnigas förslag borde rätten till inackorderingsbidrag gälla oavsett skoldistriktets belägenhet. Detta blev också 1935 års riksdags beslut.

Den kungörelse angående statsbidrag för inackordering av skolbarn, som utfärdades den 28 juni 1935 (nr 448) och som utarbetats i nära anslutning till 1934 års folkskolesakkunnigas förslag, kom att medföra åtskilliga nyheter. Enligt de nya bestämmelserna begränsades icke längre statsbidraget till barn av fattiga föräldrar, utan bidrag fick utgå till bestridande av inackorderingskostnaden för alla skolpliktiga barn av avlägset från skola boende föräldrar. Härigenom blev det på många håll möjligt att genom en planmässigt ordnad inackorderingsverksamhet rationalisera skolorganisationen. Beslutanderätten i frågor, huruvida statsbidrag till inackordering finge utgå, skulle fortfarande tillkomma skolöverstyrelsen. I sådant beslut skulle dock icke upptagas något belopp utan endast angivas, huruvida och för vilket antal dagar statsbidrag finge utgå. En avsevärd förenkling innebar bestämmelsen, att skoldistrikt, som för ett redovisningsår medgivits rätt till statsbidrag, icke behövde ingiva förnyad ansökning för samma barn, därest omständigheterna voro i huvudsak oförändrade. — Statsbidrag skulle utgå med åtta tiondelar av styrkta verkliga kostnaden för inackordering, men om den utanordnande myndigheten (länsstyrelsen) fann dessa kostnader överstiga vad som kunde anses efter ortens förhållanden skäligt, skulle statsbidraget av sagda myndighet minskas till åtta tiondelar av en såsom skälig ansedd kostnadssumma. Vid inackordering i skolhem eller arbetsstuga skulle Kungl. Maj:t bestämma det belopp, som skulle anses motsvara inackorderingskostnaden. Den tidigare gällande nedre åldersgränsen för inackordering ändrades såtillvida, att statsbidrag för inackordering av barn, som ej fyllt åtta år, kunde utgå, om barnet hänvisades till skolhem eller arbetsstuga eller vid inackordering i enskilt hem medföljde äldre syskon eller hänvisades till skola med intagning vart annat år. I andra fall skulle skolöverstyrelsen verkställa särskild prövning, om inackordering av barn under åtta år ifrågasattes.

Även efter 1935 ha vissa ändringar i bestämmelserna angående statsbidrag för inackorderingsverksamheten blivit vidtagna. Sålunda meddelades år 1941

föreskrift, att det skulle åligga vederbörande skoldistrikt att ombesörja anskaffandet av lämpliga hem för de skolbarn, som skulle inackorderas i enskilda hem, samt att genom därtill utsedda personer eller på annat lämpligt sätt vaka över att barnen under sin vistelse i inackorderingshemmen erhöles god tillsyn och vård. Genom kungörelse år 1942 möjliggjordes, att inackorderingsbidrag kunde erhållas för underlättande av psykiskt efterblivna barns undervisning i hjälpklass. År 1943 slopades de särskilda bestämmelserna rörande inackorderingsbidrag för barn under åtta år.

En betydande administrativ förenkling av ansökningsförfarandet genomfördes år 1943. Den ändring i bestämmelserna, som härvid åsyftas, innebar i huvudsak följande. För skolbarn i folkskolans första, andra och tredje klass, som är bosatt minst 4 kilometer från närmaste skola, samt för skolbarn i folkskolans fjärde eller högre klass, som är bosatt minst 6 kilometer från närmaste skola, utgår statsbidrag utan föregående ansökningsförfarande för den tid, vederbörande skolstyrelse finner inackordering erforderlig, dock icke för flera dagar under ett redovisningsår, än läsåret omfattar vid den skola, där barnet undervisas. För skolbarn, som är bosatt på kortare avstånd från närmaste skola än nyss sagts, må statsbidrag efter därom av skoldistriktet gjord ansökning utgå för det antal dagar, som bestämmes av vederbörande folkskolinspektör. Har denne icke bifallit skoldistriktets framställning, äger detta hänskjuta frågan till skolöverstyrelsen för prövning och avgörande.

Analogt med vad som föreskrivits angående fastställandet av en organisation, som förutsätter anordnandet av skolskjutsar, gäller numera, att en organisation av skolväsendet, som förutsätter anordnandet av inackordering, alltid skall fastställas av skolöverstyrelsen och att skolöverstyrelsen även mot ett skoldistrikts bestridande kan fastställa en dylik organisation.

För att underlätta centralisering och avhjälpa svårigheten att finna lämpliga inackorderingshem i de fall, där inackordering i och för skolgång i folk- och småskola måste tillgripas, ha *skolhem och arbetsstugor* inrättats. I regel ägas skolhemmen av skoldistriktet och arbetsstugorna av särskilda stiftelser. Lsåret 1944/45 voro 33 skolhem och 24 arbetsstugor för folk- och småskolebarn i verksamhet. Av skolhemmen voro 18 belägna i Norrbottens, 9 i Västerbottens, 4 i Jämtlands, 1 i Västernorrlands och 1 i Kopparbergs län. Av arbetsstugorna lågo 17 i Norrbottens och 7 i Västerbottens län. Såväl skolhemmen som arbetsstugorna äro i allmänhet förlagda till större byar med goda skolförhållanden. I varje skolhem eller arbetsstuga mottagas omkring 30—40 barn för inackordering under pågående läsår. Dessa barn undervisas tillsammans med övriga skolpliktiga barn i skolhems- eller arbetsstugortens folkskola. Inom nomadskoleväsendet bedrives också en omfattande skolhemsverksamhet, som emellertid icke i detta sammanhang skall beröras.

Till uppförande och inredning av skolhem beviljades statsanslag första

gången vid 1919 års riksdag. Enligt en kungörelse av år 1926 (nr 140) utgick statsbidrag för detta ändamål under åren 1926—1936 till vissa skoldistrikt inom Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. Den 15 maj 1936 utfärdades ny kungörelse (nr 202) angående statsbidrag till skolhemsbyggnader och deras inredning. Enligt denna kungörelse är ansökningsrätten icke längre begränsad till de tre nordligaste länen. Skoldistrikt, som därom gör ansökan, kan erhålla statsbidrag till uppförande och inredning av skolhemsbyggnad samt till anskaffande av erforderliga inventarier ävensom till ändring av äldre byggnad, som befinnes lämplig för skolhem. Bidraget utgår med belopp, som Kungl. Maj:t i varje särskilt fall bestämmer. Under tiden den 1 juli 1936—den 31 mars 1945 ha 1 364 785 kronor beviljats i statsbidrag till uppförande och iordningställande av skolhem.

Till bestridande av kostnaderna för barnens inackordering vid skolhem och arbetsstugor lämnar staten bidrag enligt den kungörelse angående statsbidrag för inackordering av skolbarn, för vilken vi i det föregående redogjort. Vid inackordering vid skolhem och arbetsstugor gäller därvid, att Kungl. Maj:t bestämmer det belopp, som kan anses motsvara inackorderingskostnaden. För närvarande är detta belopp bestämt till 1 krona 55 öre per barn och inackorderingsdag.

Även till avlönande av föreståndarinnor och biträdande föreståndarinnor vid skolhem och arbetsstugor utgår statsbidrag. Härvid gäller, att bidrag till föreståndarinnas avlönande utgår, under förutsättning att barnantalet i skolhemmet eller arbetsstugan ej understiger 20. Till avlönande av såväl föreståndarinna som biträdande föreståndarinna utgår statsbidrag, under förutsättning att barnantalet ej understiger 35.

Då de båda högsta klasserna i en till 8-årig utbyggd folkskola skulle komma att helt ersätta fortsättningsskolan, bör i detta sammanhang något beröras frågan om *fortsättningsskolans centralisering*.

Redan i samband med den utredning, som föregick riksdagens beslut år 1926 att anslå medel till anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn, framhöllo flera folkskolinspektörer, att det särskilt beträffande fortsättningsskolan vore lämpligt, att lärjungar från mera vidsträckt område sammanfördes till en gemensam skola.

Efter utredning 1928 av skolöverstyrelsen och 1931 av sakkunniga rörande fortsättningsskolans organisation utfärdades i december 1932 kungörelse om statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet (nr 589). Enligt denna kungörelse, sådan den lyder efter smärre ändringar 1940 och 1944, kan skoldistrikt, beträffande vilket genomförts sådan centralisering av fortsättningsskoleväsendet, att eljest erforderlig skola därigenom blivit obehövlig, erhålla statsbidrag till bestridande av kostnaderna för inackordering, skolhushåll eller skolskjutsar för fortsätt-

ningsskolpliktiga lärjungar. En närmare redogörelse för denna kungörelsens bestämmelser lämnas i kapitlet angående fortsättningsskolan (sid. 164 f.).

När riksdagen år 1932 godkände förslaget om fastställande av vissa allmänna grunder för statsbidrag till centralisering av fortsättningsskoleväsendet, skedde detta under följande motivering. Förslaget utgör ett viktigt led i strävandena till en rationalisering av vårt folkundervisningsväsende. Dessutom har förslaget en särskild betydelse för landets glest bebyggda trakter, speciellt Norrland, i det att förslagets genomförande utgör förutsättningen för att i vissa skoldistrikt, där undervisningen meddelas i mindre folkskolor, en ordnad och god fortsättningsskolundervisning överhuvudtaget skall kunna komma till stånd.

Erfarenheten har visat, att icke endast skoldistrikt med mindre folkskolor utan landsbygdsskoldistrikt överhuvudtaget många gånger endast tack vare att särskilt statsbidrag utgått till fortsättningsskoleväsendets centralisering kunnat ordna fortsättningsskolans undervisning på ett tillfredsställande sätt. Även på skolorter med B 1-, B 2- eller B 3-skola är det nämligen, på grund av att barnantalet är för lågt, mycket ofta icke möjligt att anordna en yrkesbestämd fortsättningsskola, utan att elever från ett mera vidsträckt område sammanföras.

Av den hittills lämnade redogörelsen har bl. a. framgått, att statsbidrag till skolskjutsar kan utgå dels enligt kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn (1935: 449), dels enligt kungörelsen om statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet (1932: 589). Statsbidrag för inackordering kan utgå dels enligt kungörelsen angående statsbidrag för inackordering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem (1943: 538), dels enligt nyss nämnda kungörelse 1932: 589. Såsom framgår redan av kungörelsens rubrik, avser kungörelsen 1932: 589 endast fortsättningsskolan. Kungörelsen 1935: 449 avser huvudsakligen folkskolan. Uttrycket »skolpliktiga barn» i denna kungörelse har emellertid ansetts böra innefatta även lärjungar i fortsättningsskolan i sådana fall, då oundgängligt behov av skolskjutsar föreligger, och bidrag enligt kungörelsen 1932: 589 icke utgår. I kungörelsen angående statsbidrag till inackordering (1943: 538) heter det uttryckligen, att statsbidrag må utgå även för inackordering av lärjungar i fortsättningsskola, såvida statsbidrag icke utgår jämlikt gällande bestämmelser om statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet. I praktiken har det blivit så, att fortsättningsskolans centralisering huvudsakligen sker jämlikt bestämmelserna i kungörelsen 1932: 589 och att endast ett jämförelsevis litet antal fortsättningsskolpliktiga lärjungar skjutas med bidrag enligt kungörelsen 1935: 449 eller inackorderas med bidrag enligt kungörelsen 1943: 538.

Enligt kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn utgår icke *bidrag för skjuts med fordon, som framföres av barnen själva (självskjuts)*, i annan mån än som skäligt bidrag till bestridande av med sådan färd förenade verkliga utgifter. Dessa »verkliga utgifter» torde avse t. ex. kostnaden för hyra av cykel eller båt eller för inköp av drivmedel till motorbåt. Bidrag till sådana verkliga utgifter har sällan eller aldrig ifrågasatts, varför bestämmelsen icke fått någon praktisk betydelse. Ej heller enligt kungörelsen om statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet räknas färd med fordon, som framföres av barnen själva, som skolskjuts.

Efter utredning och förslag 1940 och 1941 av folkskolans besparingssakkunniga samt efter motioner i ärendet i såväl första (nr 205) som andra kammaren (nr 289) vid 1941 års riksdag beslöt riksdagen, att statsbidrag till självskjutsar försöksvis skulle få utgå, när det gällde lärjungar i fortsättningsskolan. Den 28 juni 1941 utfärdades kungörelse i ämnet (nr 574), vilken försöksvis skulle gälla under redovisningsåren 1941/44. Kungörelsen innehåller väsentligen följande. Vid centralisering av fortsättningsskolan kan statsbidrag under vissa omständigheter utgå till skoldistrikt till bestridande av kostnader för skjuts medelst fordon, som framföres av lärjunge själv (cykel, sparkstötting, skidor, båt). Den allmänna förutsättningen för bidraget är, att fortsättningsskola i området i vederbörlig ordning förklarats erforderlig, därest centraliseringsbidrag ej utginge. Som särskilda villkor stadgas, att annat slag av skolskjuts eller ock inackordering eller skolhushåll eljest erforderats samt att färdsättet prövas lämpligt med hänsyn till lärjungarnas utveckling och krafter, de klimatiska förhållandena på orten och övriga omständigheter. Bidraget utgår med högst 450 kronor för varje genom centraliseringen indragen fortsättningsskola och med visst belopp för varje dag lärjungen besökt skolan och därvid använt av honom själv framfört fordon, nämligen 50 öre, om skolvägens längd överstiger 7 kilometer, och 40 öre, om densamma uppgår till högst 7 kilometer.

När förslaget om att färd med fordon, som framföres av barnen i fortsättningsskolan själva, skulle få räknas som skolskjuts, och att statsbidrag skulle få utgå för sådan skjutsanordning, år 1940 framlades, avstyrktes det av skolöverstyrelsen, statskontoret och riksräkenskapsverket. Man fruktade för missbruk och ansåg, att det skulle bliva svårt att anordna en effektiv kontroll över denna centralisering. Det förnyade förslaget år 1941 avstyrktes av skolöverstyrelsen och statskontoret men tillstyrktes av riksräkenskapsverket. I proposition i ämnet till 1941 års riksdag anförde Kungl. Maj:t bl. a., att utredningen icke givit vid handen, att anordningen verkligen komme att för det allmänna i längden medföra någon minskning av kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet. Systemets tillämpning skulle vidare enligt propositionen förutsätta en ingående administrativ kontroll i syfte att undvika missbruk av bestämmelserna.

I skrivelse den 10 september 1943 fann skolöverstyrelsen, att de vunna erfarenheterna visade, att de tidigare uttalade farhågorna i fråga om självskjutssystemets lämplighet i väsentliga avseenden icke besannats. Anordningen hade mottagits med gillande i skoldistriktet. Från några håll hade uttalats önskemål om att bidrag till självskjuts borde utgå även i områden, där fortsättningsskola ej vore indragen. Målsmännen kunde nämligen icke förstå, varför ej cyklande lärjungar inom det egna skolområdet med lika lång skolväg som lärjungar från område med indragen skola också kunde få bidrag. Bidrag till självskjutsar hade utgått inom samtliga inspektionsområden. Vanligen hade minst 5, ofta minst 6, kilometers skolväg uppställts som villkor. Missbruk av bestämmelserna eller andra dylika missförhållanden hade icke förekommit. Med ledning av från folkskolinspektörerna infordrade uppgifter fann skolöverstyrelsen det antagligt, att den verkliga årliga besparingen i centraliseringsbidraget genom ersättning till självskjutsar ej understigit den av besparingssakkunniga preliminärt beräknade: 75 000 à 100 000 kronor.

I skrivelsen av den 10 september 1943 föreslog skolöverstyrelsen, att gällande föreskrifter angående självskjutsar skulle få tillämpas i besparingsyfte ytterligare tre år efter redovisningsåret 1943/44. Riksräkenskapsverket tillstyrkte detta förslag. Statskontoret tillstyrkte bestämmelsernas tillämpning under ytterligare någon tid, dock högst ett år. I statsverkspropositionen till 1944 års riksdag biträdde Kungl. Maj:t statskontorets förslag, och riksdagen fann icke anledning till erinran häremot. Kungörelse i ämnet utfärdades den 9 juni 1944 (nr 391). Statsbidrag till försök med självskjutsar inom fortsättningsskoleväsendet utgick alltså även under redovisningsåret 1944/45, och i enlighet med kungörelse av den 22 juni 1945 (nr 549) kan sådant bidrag utgå även under redovisningsåret 1945/46.

De författningar, enligt vilka statsbidrag till centralisering inom det obligatoriska skolväsendet utgår, och över vilkas tillkomst och innehåll vi här lämnat en översikt, ha varit av den största betydelse för landsbygdens skolväsen. För dettas fortsatta utveckling är det emellertid behövt att tid efter annan verkställa en översyn av här ifrågavarande författningar. Då folkskolan nu inom kort genomgående blir 7-årig och enligt av oss framlagt förslag står inför en vidare utveckling till minst 8-årig, är det naturligt, att en sådan översyn för närvarande är särskilt aktuell. I den mån folkskolan växer i höjden och helt eller delvis ersätter fortsättningsskolan, överförs t. ex. de centraliseringsproblem, som nu finnas inom fortsättningsskolan, till folkskolan. Icke minst för landsbygden är det av vikt, att en differentierad undervisning i största möjliga utsträckning kan meddelas i folkskolans högsta klasser. Så bör t. ex. skolköksundervisning allmänt införas och yrkesorienterande undervisning samt språkundervisning kunna förekomma. Vi föreslå också, att realskolelinjer skola kunna inrättas även vid landsbygdens

folkskolor. Socialpedagogiska anordningar av olika slag, såsom bad, läkarvård, tandvård, barnbespisning o. s. v., böra framdeles i större utsträckning än hittills komma till stånd vid landsbygdens folkskolor. På många håll blir det icke möjligt att tillgodose alla dessa krav utan en väl planlagd centralisering. Detta medför, att det bland annat blir nödvändigt att vidtaga vissa ändringar i nu gällande bestämmelser angående statsbidrag till skolskjutsar och inackordering. Vi återkomma med förslag härom i det följande.

3. Besparingssynpunkten och centraliseringen.

Enligt nu gällande bestämmelser utgår statsbidrag till skolskjutsar inom folkskoleväsendet företrädesvis, då genom anordnande av skolskjuts besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet i övrigt uppstå. När det är fråga om att bereda barn undervisning i skola av högre skolform eller att eljest åstadkomma förbättring av skolväsendet, kan statsbidrag till skolskjuts dock utgå, även om besparingar ej uppstå. Härvid är emellertid satt såsom villkor, dels att kostnaderna för anordningen skola vara jämförelsevis ringa, och dels att skolformsförbättring icke på annat sätt skulle kunna ernås utan större kostnader, än skolskjutsen betingar.

Att man vid centralisering genom anordnande av skolskjuts i första hand måste tillse, att besparing uppstår, är i viss utsträckning till hinder för utvecklingen av landsbygdens skolväsen. Den 1935 tillkomna bestämmelsen om att i vissa fall statsbidrag till skolskjuts kan utgå, även om besparing icke uppstår, har visserligen medfört någon lättnad. Bestämmelsen i fråga har möjliggjort för skolöverstyrelsen att vid skolformsförbättring medgiva statsbidrag till skolskjuts, om kostnaden härför är jämförelsevis ringa. I ej så få fall har också denna möjlighet utnyttjats. I allmänhet ha dock de nu gällande bestämmelserna verkat så, att man icke gärna planerar en skolskjutsverksamhet, såvida besparing icke kan påvisas, och detta oaktat skjutsnningen skulle möjliggjort en såväl ur undervisningssynpunkt som i övrigt lämplig centralisering.

I gällande kungörelse angående statsbidrag för inackordering föreskrives icke direkt, att inackorderingens bör medföra besparing. Såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen, är emellertid huvudregeln den, att inackorderingsbidrag utgår, när det gäller barn i någon av de tre första folkskoleklasserna, om barnet är bosatt minst 4 kilometer från närmaste skola, och när det gäller barn i någon av de övriga klasserna, om barnet är bosatt minst 6 kilometer från närmaste skola. Om nu barnets »närmaste» skola är t. ex. en B 2-, B 3- eller D 1-skola med icke alltför högt barnantal och belägen inom respektive 4- och 6-kilometersgränsen, kan statsbidrag icke utgå till bestridande av kostnaderna för barnets inackordering vid t. ex. en A-skola, belägen längre än 4 respektive 6 kilometer från barnets hem. Inackorderingens skulle nämligen då förorsaka en ren kostnadsökning. Sedan sjunde klassen mera allmänt börjat genomföras, har man särskilt i övre Norrland i vissa fall

önskat kunna genom inackordering hänvisa barn tillhörande klass sju vid skola av låg skolform till skola av högre skolform. De nu gällande bestämmelserna om statsbidrag ha emellertid icke annat än i undantagsfall möjliggjort detta. Till denna speciella fråga återkomma vi i det följande.

De under senare år tillkomna bestämmelserna angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet ha självfallet i viss utsträckning övat sitt tryck på centraliseringsverksamheten.

I kungörelse den 24 maj 1940 (nr 414) angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet lämnades bland annat föreskrifter angående lärjungarnas fördelning på läraravdelningar. Syftet med dessa bestämmelser var att — genom en reglering uppåt av elevantalet i avdelningarna — ernå en sådan begränsning av antalet läraravdelningar, att besparingar för det allmänna skulle kunna vinnas redan under budgetåret 1940/41. Dessa bestämmelser hade förordats av folkskolans besparingsakkunniga, som därmed närmast avsett att åstadkomma en minskning av lärarantalet vid A-skolorna. Till ledning vid handläggning av frågor om lärjungarnas fördelning på klasser och läraravdelningar fogades sålunda till kungörelsen anvisningar endast beträffande A-skolan. Vad den egentliga landsbygden beträffar, torde därför kungörelsen icke ha avsevärt påverkat den centraliseringsverksamhet, som redan under en lång följd av år pågått.

Efter ytterligare utredning avlämnade folkskolans besparingsakkunniga den 13 december 1940 betänkande och förslag angående folkskoleväsendets rationalisering. Härvid föreslogs bland annat, att giltighetstiden för ovan nämnda kungörelse måtte förlängas samt att kungörelsen skulle kompletteras med anvisningar rörande lärjungantalets fördelning på läraravdelningar i skolformer, för vilka dylika anvisningar saknades. Ny kungörelse, som såg att för läsåret 1941/42 reglera lärjungarnas fördelning på läraravdelningar, utfärdades den 13 juni 1941 (nr 462). Genom senare kungörelser av i stort sett samma innehåll har sådan reglering föreskrivits även för följande redovisningsår.

Frågan om lärjungarnas lämpliga fördelning på klasser och läraravdelningar behandla vi närmare i annat sammanhang. Då emellertid de anvisningar angående vad som i regel bör iakttagas vid denna fördelning, som fogats till kungörelsen angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet, icke oväsentligt inverka på centraliseringsverksamheten, finnes anledning att även här vidröra denna fråga.

Enligt dessa anvisningar bör förändring till högre skolform icke ske, förrän lärjungantalet mera varaktigt överstiger

i skolor av B 1-form, i varje läraravdelning å folkskolestadiet	35
» » » B 2-form, å folkskolestadiet	30
» » » B 3-form, å folk- och småskolestadiet	25
» » » D 1-form, å folk- och småskolestadiet	20
» » » b-form, å småskolestadiet	25.

Å andra sidan bör förändring till lägre skolform ske, då lärjungantalet kan beräknas mera varaktigt understiga

			i skolor av A-form, sammanlagt i klasserna 3 och 4 respektive 5 och	
			6 (7)	35
»	»	»	B-1-form, å folkskolestadiet	30
»	»	»	B 2-form, å folk- och småskolestadiet	25
»	»	»	a-form, å småskolestadiet	25.

I ovannämnda betänkande angående folkskoleväsendets rationalisering framhålla de sakkunniga, att det ur undervisningssynpunkt givetvis vore ett önskemål, att bästa möjliga skolformer kunde upprätthållas, och att detta icke finge förbises vid det nu pågående rationaliseringsarbetet. I många fall kunde detta syfte ernås på samma gång som de ekonomiska synpunkterna bleve tillgodosedda. I stället för att anordna en skola enligt en lägre skolform vore det sålunda ofta lämpligt att vidtaga centraliseringsåtgärder, som möjliggjorde skolans indragning och barnens överförande till en högre skolform.

Såsom allmän regel syntes emellertid enligt de sakkunnigas åsikt böra gälla, att det belopp, som erfordras för bestridande av kostnaderna för centraliseringen, allenast bör utgöra en mindre del av det statsbidragsbelopp, som eljest skulle utgå till avlöning åt lärare. Denna tankegång sammanfaller med den i kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar införda bestämmelsen, att bidrag företrädesvis utgår, då genom anordnande av skolskjuts besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet i övrigt uppstå.

De här ifrågasättande anvisningarna, som huvudsakligen tillkommit i besparingssyfte, hade väl icke behövt ifrågasättas under normala tider. Då det tillåtna barnantalet i läraravdelningarna enligt anvisningarna är jämförelsevis högt, har följderna blivit, att man oftare än tidigare stått inför en sådan situation, att t. ex. en B 1-skola måste förändras till skola av B 2-form eller en B 2-skola till skola av B 3-form. I ej så få fall har man i stället för att genomföra en sådan skolformsförsämring sökt att genom antingen hel eller partiell centralisering överföra barnen till skola av högre skolform. Då så kunnat ske, ha besparingsbestämmelserna bidragit till att rationalisera skolväsendet. Men ofta har en sådan centralisering icke blivit möjlig på grund av att den medfört en kostnadsökning, vilket i regel icke får ske vare sig enligt kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar eller enligt besparingssakkunnigas uttalande.

Ehuru vi finna det vara nödvändigt, att det även i framtiden tillses, att vid centralisering besparingar i det allmännas utgifter för skolväsendet om möjligt ernås, bör centraliseringen dock enligt vår mening starkare inriktas på att åstadkomma förbättringar, vad beträffar skolförhållandena på landsbygden. Om genom en i olika avseenden lämplig centralisering barnen kunna erbjudas undervisning i skola av högre skolform och i ändamåls-

enliga lokaler, som bland annat möjliggöra erforderliga socialpedagogiska anordningar, bör ett skoldistrikt kunna räkna med att erhålla statsbidrag till bestridande av kostnaderna för centraliseringen, även om en kostnadsökning, som icke kan betecknas som jämförelsevis ringa, uppstår. I synnerhet finna vi det vara nödvändigt, att skoldistriktet beredas större möjligheter än för närvarande att med statsbidrag anordna partiell centralisering. Om man verkligen vill mera allmänt tillgodose önskemålet om upprätthållandet av bästa möjliga skolformer vid landsbygdens skolor, så är det enligt vår mening i längden icke möjligt att vid beviljande av statsbidrag till centralisering alltför hårt hålla fast vid att en centralisering i regel skall medföra besparingar för det allmänna.

4. Den nuvarande centraliseringens omfattning inom folkskoleväsendet.

Centraliseringens omfattning kan i viss utsträckning utläsas av uppgifterna om de statsanslag, som utgå till skoldistriktet för bestridande av kostnaderna för skolskjutsar och inackordering.

Till anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn anslogs för redovisningsåret 1943/44 ett belopp av 2 600 000 kronor. Detta anslag överskreds med omkring 655 000 kronor. För redovisningsåret 1944/45 höjdes här ifrågasvarande anslag till 3 300 000 kronor och för redovisningsåret 1945/46 beviljade 1945 års riksdag 3 600 000 kronor för detta ändamål.

Till inackordering av skolpliktiga barn anslogs för redovisningsåret 1943/44 ett belopp av 1 850 000 kronor. Detta anslag överskreds med omkring 323 000 kronor. För redovisningsåret 1944/45 höjdes inackorderingsbidraget till 2 000 000 kronor och för redovisningsåret 1945/46 beviljades för ändamålet ett belopp av 2 175 000 kronor.

Till jämförelse kan nämnas att för redovisningsåret 1935/36 ett statsanslag av 200 000 kronor upptogs för skolskjutsverksamheten och ett anslag av 900 000 kronor för inackorderingsverksamheten. De ökade behoven av statsbidrag för centraliseringen äro givetvis i främsta rummet en följd av den rationaliseringsverksamhet, som under de senaste tio åren bedrivits. Dyrtidens ökade omkostnader för såväl skolskjutsar som inackordering ha även i icke ringa utsträckning bidragit till att öka anslagsbehoven.

Enligt av skolöverstyrelsen bearbetade statistiska uppgifter från landsbygdsskoldistriktet för redovisningsåret 1935/36 hade dessa skoldistrikt ifrågasvarande redovisningsår anordnat skolskjutsar för sammanlagt 6 848 barn och inackordering för sammanlagt 5 955 barn. Motsvarande siffror för redovisningsåret 1940/41 voro 19 877 respektive 6 603. I dessa siffror ha icke medräknats de landsbygdsbarn, som skjutsats till eller inackorderats vid städernas skolor.

Från statens folkskolinspektörer ha vi infordrat uppgifter angående den statsbidragsberättigade skolskjuts- och inackorderingsverksamhetens omfatt-

ning inom folkskoleväsendet under redovisningsåret 1943/44. Av dessa uppgifter, som sammanförts i tabellerna 1 a och b samt tabell 2 här nedan, framgår bland annat följande.

Skolskjutsar med statsbidrag hade anordnats inom 927 av rikets dåvarande 2 455 skoldistrikt. Hela antalet skjutsade barn uppgick till 24 201. Dessa fördelade sig på 2 463 skjutsar. Det vanligaste färdssättet var med bil eller buss (sammanlagt 1 990 skjutsar), och en vägsträcka av 6—10 km mellan ändstationerna var vanligast förekommande. Av skjutsarna voro 2 161 avsedda för barn på såväl folk- som småskolestadiet, 100 endast för barn på folkskolestadiet och 202 endast för barn på småskolestadiet. I de fall, då skjuts var avsedd för barn på såväl folk- som småskolestadiet, anordnades i 21 fall mera regelbundet s. k. extraskjutsar för småskolans barn. Flertalet skjutsar (1 788) voro anordnade under hela läsåret (över 180 dagar). De totala kostnaderna för de statsbidragsberättigade skolskjutsarna uppgingo till 4 375 620 kronor, och medelskjutskostnaden per barn och år var omkring 181 kronor.

Tabell 1 a. Uppgifter angående den statsbidragsberättigade skolskjutsverksamheten redovisningsåret 1943/44.

L ä n	Antal skol-skjutsar	Antal skjut-sade barn	Antal skolskjutsar med nedanstående väglängd mellan skjutsens ändstationer					Antal skolskjutsar med nedanstående färdssätt				
			högst 5 km	6—10 km	11—15 km	16—20 km	över 20 km	järnväg	bil	buss	hästskjuts	båt
Stockholms	135	1 337	68	55	8	1	3	8	56	40	1	30
Uppsala	25	274	5	17	3	—	—	3	20	2	—	—
Södermanlands ..	66	892	32	29	2	2	1	1	27	33	4	1
Östergötlands	109	1 100	35	66	7	1	—	6	68	26	2	7
Jönköpings	93	857	29	55	6	2	1	1	65	16	11	—
Kronobergs	79	631	15	56	6	2	—	4	52	8	15	—
Kalmar	119	1 011	55	58	4	1	1	1	69	22	15	12
Gotlands	7	76	1	3	2	1	—	—	7	—	—	—
Blekinge	8	129	5	3	—	—	—	—	4	2	—	2
Kristianstads	37	436	24	9	3	1	—	1	31	3	2	—
Malmöhus	53	547	33	18	2	—	—	3	34	8	8	—
Hallands	54	438	22	26	3	2	1	—	44	8	2	—
Göteborgs o. Bohus	71	636	35	32	4	—	—	—	42	9	5	15
Älvsborgs	128	1 366	48	63	16	—	1	3	81	33	9	2
Skaraborgs	55	494	28	23	4	—	—	1	36	15	3	—
Värmlands	144	1 302	50	87	5	—	2	1	72	45	19	7
Örebro	67	673	13	40	12	2	—	3	44	13	5	2
Västmanlands	49	495	10	29	8	2	—	1	37	5	4	2
Kopparbergs	152	1 525	57	75	15	3	2	6	110	31	3	2
Gävleborgs	109	1 142	25	68	13	1	2	4	70	27	5	3
Västernorrlands ..	233	2 416	83	119	15	10	6	2	112	51	40	28
Jämtlands	145	1 420	54	69	17	4	1	2	100	27	14	2
Västerbottens	317	2 619	142	123	40	10	2	2	197	36	60	22
Norrbottnens	208	2 485	69	76	42	15	6	7	116	36	19	30
Summa	2 463	24 201	938	1 199	237	60	29	60	1 494	496	246	167

Tabell 1 b. Uppgifter angående den statsbidragsberättigade skolskjutsverksamheten redovisningsåret 1943/44.

L ä n	Antal skolskjutsar med följande antal skjutsdagar			Antal skolskjutsar, som voro avsedda			Då skjuts var avsedd för barn i kl. 1—7, anordnades i nedanstående antal fall extra-skjutsar mera regelbundet för barn i kl. 1—2	Antal skoldistrikt, som anordnat skolskjuts med statsbidrag	Totala skolskjuts-kostnader under redovisningsåret (kronor)
	högst 90	91—180	över 180	endast för barn på folkskolestadiet	endast för barn på småskolestadiet	för barn på såväl folk- som småskolestadiet			
Stockholms	8	30	97	7	7	121	3	64	207 095:—
Uppsala	1	4	20	1	—	24	1	17	45 361:—
Södermanlands	8	16	42	3	3	60	—	32	97 271:—
Östergötlands	16	22	71	3	3	103	—	56	189 764:—
Jönköpings	13	30	50	3	4	86	1	55	144 700:—
Kronobergs	12	22	45	—	5	74	1	41	115 966:—
Kalmar	21	24	74	2	4	113	2	45	183 334:—
Gotlands	—	6	1	—	3	4	—	5	10 208:—
Blekinge	—	—	8	1	2	5	1	7	18 404:—
Kristianstads	3	10	24	4	8	25	1	25	61 456:—
Malmöhus	4	9	40	5	28	20	3	44	85 183:—
Hallands	9	9	36	4	15	35	—	34	89 465:—
Göteborgs o. Bohus	3	8	60	9	15	47	—	38	114 338:—
Älvsborgs	14	20	94	4	24	100	1	76	183 396:—
Skaraborgs	10	9	36	4	17	34	1	36	66 147:—
Värmlands	11	21	112	12	6	126	—	67	212 141:—
Örebro	8	7	52	2	6	59	—	26	128 448:—
Västmanlands	4	8	37	3	6	40	—	26	96 030:—
Kopparbergs	12	12	128	5	31	116	1	40	309 424:—
Gävleborgs	3	14	92	14	7	88	—	43	211 758:—
Västernorrlands	14	41	178	1	4	228	—	59	443 824:—
Jämtlands	7	26	112	1	1	143	3	44	234 359:—
Västerbottens	44	52	221	—	—	317	—	26	590 340:—
Norrbottnens	22	28	158	12	3	193	2	21	537 208:—
Summa	247	428	1 788	100	202	2 161	21	927	4 375 620:—

Inackordering av skolpliktiga barn hade med statsbidrag anordnats inom 364 skoldistrikt. Hela antalet inackorderade barn uppgick till 7 116. Av dessa hade 643 inackorderats under högst 90 dagar, 982 under 91—180 dagar och 5 491 under en tid överstigande 180 dagar (hela läsåret). På folkskolans olika klasser hade de inackorderade barnen fördelats sålunda, att 2 406 tillhörde klasserna 1—2, 2 267 klasserna 3—4 och 2 443 klasserna 5—7 (8). Medelkostnaden för barn och inackorderingsdag uppgick till omkring 2 kronor.

5. Typiska fall av centralisering.

Skolskjutsar anordnas företrädesvis till jämförelsevis närbelägen skola av högre skolform än den skola, som varit anordnad eller skulle kunna anordnas så nära lärjungarnas hem, att de utan anlitan- de av skjuts kunde bevista

Tabell 2. Uppgifter angående den statsbidragsberättigade inackorderingsverksamheten redovisningsåret 1943/44.

L ä n	Antal inackorderade barn tillhörande klass			S:a under redovisningsåret inackorderade barn	Antal barn med följande antal inackorderingsdagar			Ungefärlig medelkostnad per barn och inackorderingsdag	Antal skoldistrikt, som under redovisningsåret anordnat inackordering
	1—2	3—4	5—7 (8)		högst 90	91—180	över 180		
Stockholms	32	20	36	88	16	26	46	2: 37	27
Uppsala	2	2	1	5	2	—	3	1: 60	2
Södermanlands	3	3	3	9	3	1	5	1: 67	5
Östergötlands	6	8	9	23	1	8	14	1: 83	8
Jönköpings	3	4	2	9	6	1	2	2: 25	8
Kronobergs	6	5	6	17	4	6	7	1: 82	9
Kalmar	23	17	21	61	30	8	23	2: 29	18
Gotlands	2	1	—	3	—	1	2	2: 06	2
Blekinge	1	2	—	3	—	2	1	1: 55	2
Kristianstads	11	—	—	11	—	2	9	1: 77	5
Malmöhus	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hallands	—	2	2	4	1	—	3	1: 50	3
Göteborgs o. Bohus	10	5	12	27	1	6	20	1: 92	10
Älvsborgs	3	1	1	5	—	1	4	2: 45	3
Skaraborgs	2	1	3	6	1	3	2	2: 35	3
Värmlands	47	68	61	176	24	36	116	2: —	30
Örebro	7	5	10	22	3	3	16	2: 16	9
Västmanlands	7	10	5	22	1	14	7	2: 45	8
Kopparbergs	79	75	94	248	19	37	192	1: 90	32
Gävleborgs	98	92	82	272	56	65	151	2: 08	36
Västernorrlands	142	163	123	428	36	79	313	2: 05	37
Jämtlands	287	266	282	835	76	151	608	1: 94	55
Västerbottens	719	669	694	2 082	150	347	1 585	2: —	27
Norrbottens	916	848	996	2 760	213	185	2 362	2: —	25
Summa	2 406	2 267	2 443	7 116	643	982	5 491	2: —	364

skolan. Fråga om anordnande av skolskjuts kan uppstå av en eller flera anledningar. Vi lämna här nedan en översiktlig redogörelse för typiska fall, då anordnandet av skolskjuts hittills ifrågasatts.

Om lärjungantalet i en skola under en lång följd av år varit lågt och kan beräknas stadigvarande förbli lågt eller ytterligare minskas, undersökes i allmänhet, om det kan anses möjligt och lämpligt att inrätta en skolskjuts. Undervisas skolans samtliga klasser av en lärare (t. ex. i B 3- eller D 1-skola), visar det sig oftast vid sådant lågt barnantal mest ändamålsenligt att anordna skolskjuts för samtliga skolans lärjungar till på lämpligt avstånd belägen skola av högre skolform. Sådan är vanligen situationen vid t. ex. en B 3- eller D 1-skola med sammanlagt 8 lärjungar, av vilka tre tillhöra klass 2, två klass 4 och tre klass 6, eller vid en skola med sammanlagt 7 lärjungar, av vilka två tillhöra klass 1, två klass 3, en klass 5 och två klass 7.

Även när två lärare äro anställda vid skola med lågt lärjungantal, varvid den ena undervisar klasserna 1—2 och den andra klasserna 3—7 (B 2-skola),

uppstår ej sällan fråga om anordnande av skolskjuts för samtliga skolans lärjungar. Så är t. ex. förhållandet, när det gäller en B 2-skola belägen på lämpligt skjutsavstånd från en A-skola och med sammanlagt endast 18 lärjungar fördelade på de olika klasserna sålunda: klass 1 — två, klass 2 — två, klass 3 — tre, klass 4 — tre, klass 5 — två, klass 6 — fyra och klass 7 — två. Liknande situation uppstår, om en B 2-skola med sjunkande lärjungantal har sammanlagt 25 lärjungar fördelade på de olika klasserna sålunda: klass 1 — två, klass 2 — en, klass 3 — en, klass 4 — tre, klass 5 — fem, klass 6 — sju och klass 7 — sex.

I de här relaterade fallen tala såväl undervisningstekniska som ekonomiska skäl emot att t. ex. de lägsta klassernas lärjungar fortfarande skulle undervisas inom skolområdet, under det att skjuts anordnades endast för de högre klassernas lärjungar. Att fråga uppstår om anordnande av skolskjuts för samtliga barn vid en B 2-skola med sjunkande barnantal beror mycket ofta på att varken den lokala skolmyndigheten eller målsmännen önska en försämring av skolformen från B 2 till B 3. Uppgår emellertid lärjungantalet i klasserna 1—2 till omkring 8—10, finner man det ofta vara lämpligt att bibehålla småskolan inom området och anordna skolskjuts endast för folkskolans lärjungar.

Även från skolområde med en B 1-skola (tre lärare) med lågt lärjungantal önskar man ibland anordna skolskjuts, om en sänkning av skolformen från B 1 till B 2 ifrågasättes. I sådana fall har det i regel visat sig lämpligast att skjutsa alla folkskolebarnen.

För att bereda lärjungar i sjunde klassen undervisning främst i skola av A-form anordnas i vissa fall särskild centralisering. Härför redogöres närmare i det följande.

På grund av bebyggelseförhållandena äro skolvägarna till befintlig eller möjlig skolplats inom ett område ej sällan för långa för ett stort antal lärjungar. Dessutom kan det vara svårt att till en sådan skola inom skolområdet anordna lämpliga skolskjutsar. Då uppstår fråga om att anordna skolskjuts till lämpligt belägen skola inom angränsande skolområde. Kan denna skjuts läggas så, att den kan upptaga lärjungar på lämpliga platser inom området, övervinnes i stor utsträckning svårigheten med de långa skolvägarna.

En befintlig skola av låg skolform och med jämförelsevis lågt lärjungantal kan ha synnerligen undermåliga skollokaler. Samtidigt kan en på lämpligt skjutsavstånd belägen skola av högre skolform ha mycket goda lokalförhållanden. Kan denna senare skola, utan att lokalbehovet ökas och utan att flera lärare här behöva anställas, mottaga den förra skolans lärjungar, är det naturligt, att inrättandet av en skolskjuts mellan dessa skolområden ifrågasättes. På grund av byggnadskostnaderna kan det i ett sådant fall vara ekonomiskt att anordna skolskjutsar, även om detta skulle ha till följd en ökning av lärarantalet i den mottagande skolan.

Inom två närliggande skolområden kunna skollokalerna vara dåliga eller

också kunna läraravdelningarna helt vara hänvisade till mindre lämpliga förhyrda lokaler. Uppföres nybyggnad för skolan inom vardera skolområdet, fastläses en mindre önskvärd skolorganisation för årtionden framåt. Uppföres däremot en för bägge skolområdena gemensam skolanläggning och anordnas samtidigt skolskjutsar antingen för det ena skolområdets samtliga lärjungar eller för lärjungarna från de bägge skolområdenas ytterområden, kan en för lång tid framåt lämplig skolorganisation lättare komma till stånd. På liknande sätt kunna flera än två skolor lämpligen hopslås till en större centralskola, som då ofta kan anordnas enligt A-formen. Vid sådan centralisering blir skolvägen i regel mindre ansträngande för flertalet lärjungar än om de skulle gå fram till olika tidigare befintliga eller med hänsyn till läget möjliga skolor av lägre skolform. Skjutsen kan nämligen läggas så, att den passerar lärjungarnas hem eller upptar lärjungar vid uppsamlingsplatser i hemmens närhet.

Inackordering av skolpliktiga barn förekommer företrädesvis i trakt, där barnantalet på varje särskild ort är så litet, att skola icke rimligtvis kan anordnas och avståndet till närmast belägna skola är så stort, att skolskjutsar icke kunna komma i fråga. Såsom framgår av tabell 2 förekommer inackordering huvudsakligen i Norrland och där främst i de nordligaste länen. De inackorderade barnen ha i allmänhet sitt hemvist i enstaka gårdar och mindre byar på sidan om de mera trafikerade vägarna. Även i vissa skärgårdsdistrikt med gles bebyggelse måste inackordering tillgripas, om de fåtaliga barnen över huvud taget skola kunna fullgöra den obligatoriska skolplikten.

Centralisering kan givetvis också ske utan anordnande av skolskjuts eller inackordering. Så har också i viss utsträckning skett inom mera tätbebyggda skoldistrikt. Lärjungarna ha då hänvisats till skolgång vid annan skola än den, som de tidigare bevistat, antingen på grund av att denna senare skolas lärjungantal blivit mycket lågt, eller därför att man haft möjlighet att ta emot barnen vid en närliggande skola av högre skolform. Det händer ej sällan, att man i samband med nybyggnad inom ett tätbebyggt skoldistrikt utan anlitannde av skolskjuts eller inackordering kan sammanföra lärjungarna från t. ex. två B 2-skolor med underhaltiga lokaler till en centralt belägen skola av B 1-form. Då centralisering genomförts utan anlitannde av skolskjuts eller inackordering, ha i vissa fall lärjungarnas gångvägar något förlängts.

När centraliseringsverksamheten medfört indragning av skola, har det i många fall varit fråga om skolor, som beträffande lokaler och undervisningsmateriel varit illa utrustade, samtidigt som de haft ett så litet lärjungantal, att de i väsentliga avseenden förlorat karaktären av skola i egentlig mening. I dessa fall har långt ifrån alltid indragning skett enbart av ekonomiska skäl. Såsom av flera folkskolinspektörer framhållits, är en skola med 5 till 6 barn

knappast önskvärd vare sig för barnen eller för läraren. Den stimulerande växelverkan mellan läraren och barnen och mellan barnen inbördes går i en mycket liten skola lätt förlorad.

En mindre grupp indragna skolor av B 1- och B 2-form har utgjorts av skolor, varifrån lärjungarna hänvisats till sådana A- eller B 1-skolor, som utan egentliga olägenheter kunnat mottaga ett ökat lärjungantal. Ofta har indragningen skett på grund av att man ej varit hågad att verkställa en eljest ofrånkomlig skolformsförsämring. Även här gäller, att de undervisningstekniska skälen för indragningen vägt minst lika tungt som de ekonomiska.

Enligt av folkskolinspektörerna till skolöverstyrelsen lämnade uppgifter rörande under redovisningsåren 1941/44 vidtagen centralisering inom folkskoleväsendet hade under dessa tre redovisningsår sammanlagt 418 folk- och småskolor nedlagts och lärjungarna hänvisats till annan skola. Dessa nedlagda skolor fördelade sig på olika skolformer på följande sätt:

B 1 eller B 2	28
B 3, D 1 eller C	265
särskilda småskolor av b-, bv- eller c-form	125

Summa 418.

Lärjungarna i 295 av de 418 nedlagda skolorna hade kunnat hänvisas till skolor av högre skolform. I 123 fall hänvisades de till skolor av samma skolform som den indragna skolan. Överföringen av lärjungarna till annan skola skedde i 251 fall genom anlitanade av skolskjutsar. I 62 fall förekom inackordering, och i 105 fall kunde centraliseringen verkställas utan skolskjutsar eller inackordering. Antalet lärjungar i de nedlagda skolorna var i regel mycket lågt. Vid nedläggandet var t. ex. medeltalet lärjungar vid de indragna D 1-skolorna drygt 6 och vid de indragna särskilda småskolorna 7.

6. Är fortsatt centralisering behövlig och önskvärd?

Det är helt naturligt, att man i olika delar av landet och i olika trakter av samma landsdel bedömer centraliseringsåtgärderna på olika sätt. På en ort, där man måste nedlägga en skola, som kanske funnits under årtionden, blir reaktionen mot omändringen större än på en ort, som likaledes drabbas av skolindragning men som endast under en kortare tid varit skolort. I trakter med starkt intresse för skolväsendets utveckling inser man, att centralisering av ett eller annat slag är både behövlig och önskvärd, om bygdens barn verkligen skola kunna erhålla en fullgod undervisning. Där detta intresse är mindre starkt eller obefintligt såväl hos de styrande som hos målsmännen, nöjer man sig i det längsta med den invanda skolorganisationen och gör motstånd mot en ur pedagogisk eller ekonomisk synpunkt lämplig centralisering, även om denna, vilket ju ofta är fallet, skulle medföra, att barnen

finge kortare gångväg till skolan och hänvisades till skolor med ändamålsenligare lokaler.

Att centraliseringsfrågan under det senaste årtiondet varit särskilt aktuell beror till stor del på att nativiteten under 1920- och 1930-talen kraftigt sjunkit och att en icke ringa del av landsbygdens befolkning flyttat till städer och andra tätorter, där en god arbetsanställning lättare stått till buds. Av bägge dessa skäl har skolornas barnantal på många håll blivit så lågt, att antingen centralisering eller skolformsförsämring blivit nödvändig. De under krigsåren genomförda besparingsåtgärderna ha påskyndat den redan tidigare påbörjade rationaliseringen.

Centraliseringsfrågan har emellertid samtidigt kommit i förgrunden på grund av att kravet på likställdhet mellan landsbygd och stad vad skolväsendet beträffar framträtt allt kraftigare år från år. På ledande landsbygdshåll och även bland skolintresserade målsmän på landsbygden framhålles numera allt oftare vikten av att landsbygdens barn erhålla en lika god undervisning som den, vilken erbjudes städernas och tätorternas barn. Man är missnöjd med förekomsten på landsbygden av talrika skolor av låg skolform och vill gärna medverka till att få en bättre skolorganisation till stånd. Denna inställning medför, att centraliseringsfrågan är eller blir aktuell även i trakter, där varken nativitetsminskning eller utflyttning medfört sänkning av barnantalet i skolorna.

Om, såsom allmänt anses vara riktigt, målet skall vara, att så många lärjungar som möjligt skola erhålla undervisning i skolor av god skolform, förlagda till såväl ur pedagogisk som ur hygienisk synpunkt ändamålsenliga lokaler, så kan detta mål vad landsbygden beträffar icke uppnås utan en ganska omfattande centralisering.

I det föregående har framhållits, att landsbygden i skolorganisatoriskt avseende är missgynnad i jämförelse med städer och andra tätorter. Ehuru centraliseringsåtgärder redan under en lång följd av år pågått, undervisas ännu över 40 procent av landsbygdens barn i lägre skolform än A eller B 1. Enbart detta förhållande giver vid handen, att en fortsatt centralisering är erforderlig. Härtill kommer, såsom framgår av en inom skolutredningen verkställd undersökning beträffande folkskolans organisation, att ännu så sent som under vårterminen 1944 ett icke ringa antal läraravdelningar hade ett så lågt barnantal, att deras bibehållande varken ur pedagogisk eller ur ekonomisk synpunkt kan anses försvarligt. Även med iakttagande av den största möjliga återhållsamhet vid centraliseringen måste man därför räkna med att lärjungar från dessa avdelningar med lågt barnantal genom anordnande av skolskjutsar eller inackordering komma att överföras till större skolenheter.

Översikten överst å nästa sida utvisar antalet vårterminen 1944 befintliga B 3-, B 3v-, D 1-, b- och bv-skolor samt antalet läraravdelningar med ett barnantal av högst 10 vid sådana skolor. Därvid ha till B 3v-formen hänförs så-

Skolform	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar			Hela antalet avdelningar
	högst 6	7—10	S:a avdelningar	
B 3	35	183	218	1 217
B 3v	3	2	5	13
D 1	46	239	285	825
b	295	1 228	1 523	4 946
bv	17	30	47	118
Summa	396	1 682	2 078	7 119

dana läraravdelningar, som omfattat en eller två årsklasser av småskolan tillsammans med en eller två årsklasser av folkskolan och vid vilka folkskol-lärare varit anställd. Till bv-formen ha liknande avdelningar hänförs, då småskollärarinna varit anställd.

Vid över 2 000 läraravdelningar av här ifrågavarande slag var alltså antalet lärjungar per avdelning högst 10. Det kan emellertid antagas, att i åtskilliga fall det låga barnantalet var tillfälligt. Även om man utgår ifrån, att åtskilliga avdelningar med t. ex. 9—10 lärjungar i framtiden böra bibehållas framför allt i småskolor, framgår dock av de lämnade uppgifterna, att en fortsatt centralisering på grund av ett för lågt barnantal i avdelningarna blir ofrånkomlig. I detta sammanhang bör uppmärksammas, att de kvarvarande skolorna med lågt barnantal i stor utsträckning äro inhysta i undermåliga skollokaler. På grund av det låga barnantalet ifrågasätts sällan nybyggnader eller reparationer vid dessa skolor. Härtill kommer, att någon tillfredsställande gymnastik- eller slöjdundervisning ofta icke kan anordnas vid en skola med mycket lågt barnantal.

Såsom tidigare framhållits, önskar man i allmänhet undvika en försämring av skolformen inom ett skolområde. När ett sjunkande barnantal hotar att medföra t. ex. en B 2-skolas omändring till B 3, föredrager man gärna i stället en centralisering, om lämplig sådan är möjlig och statsbidrag till kostnadernas bestridande kan erhållas. Lärjungantalet vid åtskilliga B 2-skolor är för närvarande så lågt, att centralisering av ovan nämnd orsak på många håll sannolikt kommer att ifrågasättas.

Följande översikt utvisar antalet under vårterminen 1944 vid B 2-skolor förefintliga läraravdelningar på folkskolestadiet samt antalet sådana avdelningar med ett barnantal av högst 20. Varianter av B 2-skolor ha därvid icke medräknats. Den b-småskola, som de i tabellen upptagna folkskolavdelning-

Skolform	Antal läraravdelningar med följande antal lärjungar i resp. klasserna 3—7 och 3—6			Hela antalet avdelningar
	högst 15	16—20	S:a avdelningar	
B 2 ⁷	59	185	244	748
B 2 ⁶	259	561	820	2 004
Summa	318	746	1 064	2 752

garna i varje särskilt fall bygga på, har i flertalet fall ett så lågt lärjungantal, att en hopslagning av små- och folkskolavdelningarna till en B 3-avdelning torde vara möjlig eller torde komma att bli möjlig. Beteckningen B 2⁷ i tabellen avser sjukklassig skola och beteckningen B 2⁶ sexklassig skola.

Så gott som samtliga de 318 avdelningarna med högst 15 lärjungar torde under den närmaste tiden komma att ändras till B 3-avdelningar eller genom centralisering överföras till större skolenheter, såvida icke genom ändrade förhållanden en ökning av barnantalet sker. Av de 746 avdelningarna med 16—20 lärjungar torde vissa inom den nuvarande sexklassiga B 2-skolan kunna bibehållas, sedan sjunde klassen införts. Emellertid önskar man å andra sidan ofta just på grund av tillkomsten av en sjunde klass tillgripa centralisering. De övriga torde antingen bli omändrade till B 3-avdelningar eller komma att centraliseras.

Beträffande de på landsbygden ofta förekommande B 2-, B 3- och D 1-skolorna kunna ytterligare lämnas följande uppgifter, som tala för att centralisering ur rationaliseringssynpunkt på många håll kan ifrågasättas. Vårterminen 1944 hade på folkskolestadiet i den sjukklassiga B 2-skolan 512 läraravdelningar av 748 ett lärjungantal, som uppgick till högst 25. För den sexklassiga B 2-skolan voro motsvarande siffror 1 457 och 2 004. Av de 1 217 B 3-skolorna hade 641 ett lärjungantal, som uppgick till högst 15, och vid de 825 D 1-skolorna hade 594 ett lärjungantal, som likaledes uppgick till högst 15. Uppgifterna för B 3- och D 1-skolan upptaga såväl sju- som sexklassiga skolor.

Nedanstående översikt utvisar antalet under vårterminen 1944 vid huvudsakligen B 1-skolor förefintliga läraravdelningar på folkskolestadiet samt antalet sådana avdelningar med ett lärjungantal av högst 20.

Skolform och antal folkskol- klasser i varje avdelning	Antal tre- resp. tvåklassiga läraravdel- ningar med följande antal lärjungar			Hela antalet avdelningar
	högst 15	16—20	Summa avdel- ningar	
B 1 (3 klasser) ¹	84	216	300	915
B 1 (2 klasser) ¹	689	1 097	1 786	3 665
Summa	773	1 313	2 086	4 580

¹ I ett mindre antal fall är skolformen egentligen B 2v, då här medtagits sådana avdelningar i B 2-skola, vid vilka under läsåret lärjungar i någon klass saknats.

De i ovanstående tabell upptagna treklassiga avdelningarna omfatta i flertalet fall klasserna 5—7. Där lärjungantalet i den ena folkskolavdelningen vid en B 1-skola är lågt, gäller detta i allmänhet också den andra avdelningen. Där vid sjukklassig skola lärjungantalet i den avdelning, som omfattar klasserna 5—7 är lågt, är lärjungantalet i regel ännu lägre i den avdelning, som omfattar klasserna 3—4. Särskilt det förhållandet, att icke mindre än närmare 800 läraravdelningar vid de här upptagna skolorna ha ett lärjung-

antal, som uppgår till högst 15, utvisar, att man ej sällan även på ort med B 1-skola har att välja mellan en försämring av skolformen eller centralisering. Även här gäller emellertid, att en oförutsedd ökning av barnantalet helt kan förändra situationen.

Även ett högt barnantal i läraravdelningarna kan göra en centralisering önskvärd. Detta inträffar t. ex., när lärjungantalet i en avdelning är högt men icke kan beräknas varaktigt överstiga det för respektive skolform såsom maximum angivna, varför förändring till högre skolform icke kan ske. I sådana fall kan under vissa omständigheter en partiell centralisering vara att rekommendera. Vid landsbygdens vanligaste skolformer var, såsom framgår av nedanstående översikt, under vårterminen 1944 antalet läraravdelningar med mycket stort lärjungantal jämförelsevis lågt. Situationen härvidlag kan emellertid av olika anledningar ändras. Införandet av en sjunde klass medför t. ex. rätt ofta, att maximisiffran tangeras eller överskrides. Om inom ett skoldistrikt finnes en centralt belägen skola av A-form, kan det vara särskilt lämpligt att till denna skola hänvisa vissa lärjungar från skolor av lägre skolform med högt lärjungantal. Vårterminen 1944 överskreds maximisiffran för respektive skolform vid avdelningar av B 1-, B 2-, B 3- och D 1-form i den omfattning, som framgår av nedanstående översikt.

Läraravdelningens skolform	Maximalt enligt gällande bestämmelser	Antal avdelningar vid vilka maximitalet överskreds	Hela antalet avdelningar
B 1	35	65	4 580
B 2	30	248	2 752
B 3	25	22	1 217
D 1	20	48	825

Omständigheter, som böra tagas i betraktande vid bedömandet av centraliseringsfrågorna, äro barnantalets storlek, de geografiska förhållandena, befolkningstätheten, kommunikationsmöjligheterna, beskaffenheten av befintliga skollokaler och lärarbostäder, förekomsten av eller bristen på speciallokaler för undervisning bland annat i slöjd, gymnastik och hushållsgöromål ävensom lokaler för sociala föranstaltningar, såsom barnbespisning, bad o. d. Givetvis måste även statsmakternas blivande beslut rörande skol-systemets framtida uppbyggnad komma att utöva ett betydande inflytande på centraliseringens omfattning och anordning.

Av det sagda framgår, att skolväsendets centralisering icke kan eller bör ske efter samma linjer i alla skoldistrikt. Från en skolas område kan det vara lämpligt att genom centralisering hänvisa samtliga lärjungar till annan skola (*fullständig centralisering*). Detta gäller framför allt i sådana fall, då barnantalet är så lågt, att det icke medger upprätthållandet av någon skola eller möjliggör anordnandet av endast en skola av lägre skolform. I ett annat

område åter blir det lämpligare att överföra lärjungar, tillhörande viss klass eller vissa klasser (*partiell centralisering*). Den partiella centraliseringen kan, såsom nu ofta är fallet, lämpligen omfatta *hela folkskolestadiet*. I andra fall åter kan en centralisering *från och med femte klassen* ifrågakomma. Det senare alternativet får ökad betydelse, om förslaget angående differentierad undervisning från och med femte klassen vinner statsmakternas bifall. En annan form av partiell centralisering kan omfatta *folkskolans sjunde och högre klasser*. Denna anordning får särskild betydelse i de fall, då lärjungar i skolor av lägre skolformer i sjunde och åttonde klassen kunna överföras till centralskolor och där undervisas i läraravdelningar av A- eller möjligen B 1-form. Sistnämnda alternativ står i nära samband med förslaget om en 6-årig grundskola och därefter följande differentiering med hänsyn till skilda studiemål.

Centraliseringen har, såsom i det följande närmare beröres, hittills i allmänhet varit fullständig, d. v. s. omfattat samtliga lärjungar i en skola, och där den varit partiell, har den i det övervägande antalet fall omfattat antingen hela folkskolestadiet eller hela småskolestadiet.

För att erhålla en uppfattning om möjligheterna till partiell centralisering av annan art ha vi inhämtat vissa uppgifter från statens folkskolinspektörer. Det bör framhållas, att vår förfrågan gällt möjligheten att anordna sådan centralisering och således icke spörsmålet, huruvida centraliseringen i varje särskilt fall vore den för skolväsendet lämpligaste anordningen.

Från några av statens folkskolinspektörer ha vi anhållit om uppgifter angående typiska fall, då det under läsåret 1943/44 skulle varit möjligt att anordna centralisering av lärjungar tillhörande femte och högre klasser till centralskola av A-form (eventuellt B 1-form), därest normala möjligheter till centralisering varit rådande. Här nedan lämnas redogörelse för några sådana typiska fall. Vid beräkningen av lärarbehovet ha vi utgått från de nuvarande bestämmelserna rörande lärjungantalet i avdelningarna.

1. Undervisningen för lärjungarna i klasserna 5—7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Å på sätt, som framgår av följande uppställning:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 1	18	11	14	8	(6	6	8)
Y	B 1	12	8	4	13	(6	8	10)
Z	B 1	12	6	3	9	(3	9	7)
Å	B 1	4	7	8	10	5	14	3
Summa lärj. vid skolan i Å efter centraliseringen		4	7	8	10	20	37	28

Efter centraliseringen skulle vid vardera av dessa fyra skolor finnas två läraravdelningar av B 1-form — en för klasserna 1—2 och en för klasserna

3—4. Samtliga lärjungar tillhörande klasserna 5—7 i X, Y och Z skulle skjutas till Å, där 4 läraravdelningar av A-form skulle inrättas — en för vardera av klasserna 5 och 7 samt 2 för klass 6. Skjutsningen skulle ske antingen med särskild omnibus eller med fordon i linjetrafik. Vägavståndet från Å till envar av de övriga skolorna är omkring 5 kilometer. Centraliseringen medför behov av tre nya lärosalar vid skolan i Å. Frånsett något enstaka år erfordras icke någon ökning av antalet lärartjänster inom centraliseringsområdet.

2. Undervisningen för lärjungarna i klasserna 5—7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Z enligt följande plan:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 1	9	7	9	11	(19)	9	—) ¹
Y	B 1	10	9	6	8	(17)	6	10)
Z	A	21	20	22	32	33	27	30
Summa lärj. vid skolan i Z efter centraliseringen		21	20	22	32	69	42	40

¹ Klass 7 redan hänvisad till skolan i Z.

Efter centraliseringen skulle vid vardera av skolorna i X och Y finnas två avdelningar av B 1-form — en för klasserna 1—2 och en för klasserna 3—4. Samtliga lärjungar tillhörande klasserna 5—7 i X och Y skulle skjutas till A-skolan i Z. Vägavståndet från Z till såväl X som Y är omkring 5 kilometer. Skjutsningen skulle ske med särskild omnibus. En förutsättning för centraliseringens genomförande är, att nybyggnad med 3 lärosalar uppföres i Z. Den utökade centraliseringen medför behov av en ny folkskollärartjänst.

3. Undervisningen vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Å på följande sätt:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass					
		1	2	3	4	5	6
X	B 1	(16	13	17	12	12	6)
Y	B 1	13	10	10	11	(8	8)
Z	B 2	6	5	(9	4	7	7)
Å	B 3	(1	—	6	1	7	2)
Å	B 1	16	15	10	15	9	11
Summa lärj. vid skolan i Å efter centraliseringen		33	28	42	32	43	34

Denna centraliseringsplan, som nyligen beslutats inom ett skoldistrikt, har närmast framkommit på grund av att samtliga skollokaler i X äro mycket dåliga liksom också småskolornas lokaler i Y, Z och Å. Härtill kommer att

samtliga skolor sakna lokaler för gymnastik och skolkök. Efter centraliseringens genomförande skulle klasserna 1—4, fördelade på två läraravdelningar, fortfarande undervisas i Y och förläggas till de nuvarande folkskolelokaler därstädes. Vid skolan i Z skulle endast småskolavdelningen bibehållas och förläggas till den nuvarande folkskolavdelningens lokal. Samtliga lärjungar vid skolorna i X och Å skulle hänvisas till ny centralskola i Ä. Hit skulle också femte och sjätte klasserna från Y samt hela folkskolavdelningen från Z hänvisas. Skolan i Ä skulle anordnas enligt A-formen. I detta fall är sjunde klass ännu icke införd i distriktet. När sådan klass införes och senare även en åttonde klass tillkommer, bör undervisningen för dessa klasser förläggas till centralskolan i Ä. Vägavståndet från Ä till X är en kilometer, till Y 3 kilometer samt till Z och Å 4 kilometer. Åtminstone för flertalet lärjungar från Z och Å måste skolskjutsar anordnas. En förutsättning för centraliseringens genomförande är, att ny skolbyggnad med erforderliga lärosalar samt lokaler för gymnastik, slöjd och skolkök m. m. uppföres i Ä. Genom centraliseringen torde vid 6-årig skola en folkskollärartjänst det första året kunna inbesparas.

4. Undervisningen för lärjungarna i klasserna 5—6 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Z enligt följande plan:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass					
		1	2	3	4	5	6
X	B 1	11	10	11	10	(8	10)
Y	B 2	6	6	8	7	(—	4)
Z	B 1	12	6	7	12	8	9
Summa lärj. vid skolan i Z efter centraliseringen		12	6	7	12	16	23

Efter centraliseringen skulle vid vardera av de tre skolorna finnas två läraravdelningar av B 1-form — en för klasserna 1—2 och en för klasserna 3—4. Samtliga lärjungar i klasserna 5—6 och framdeles även i sjunde och högre klasser skulle hänvisas till Z, där för dessa klasser läraravdelningar av A-form skulle inrättas. Vägavståndet från X till Z är omkring 2 kilometer och från Y omkring 3 kilometer. En del lärjungar från såväl X som Y få dock över 4 kilometers väg från hemmet till skolan i Z. De kunna medfölja omnibus i linjetrafik. Antalet lärartjänster inom området ändras icke genom centraliseringen. Alternativt kan enligt folkskolinspektören ifrågasättas, huruvida ej i ett fall som detta centralt belägen A-skola borde anordnas för samtliga lärjungar på folkskolestadiet vid dessa tre skolor. Vid sådan centralisering skulle en folkskollärartjänst inbesparas.

5. Undervisningen för lärjungarna i klasserna 5—6 vid följande sko-

lor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Z på sätt, som framgår av denna uppställning:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass					
		1	2	3	4	5	6
V	B 1	12	9	9	6	(11	8)
X	C 1b	10	8	12	13	(12	13)
Y	C 1	—	—	5	16	(14	15)
Z	C 1	—	—	12	8	13	12
Ä	b	6	7	—	—	—	—
Å	b	9	9	—	—	—	—
Ö	b	7	4	—	—	—	—
Summa lärj. vid skolan i Z efter centraliseringen		—	—	12	8	50	48

Småskolorna i Ä, Å och Ö bilda för närvarande underlag för skolorna i Y och Z. Dessa b-småskolor skulle även framdeles bibehållas. Efter centraliseringen skulle vid vardera av skolorna i V och X finnas två läraravdelningar — en för klasserna 1—2 och en för klasserna 3—4. En avdelning av B 1-form för klasserna 3—4 skulle anordnas i såväl Y som Z. Samtliga lärjungar i klasserna 5—6 och framdeles även i sjunde och högre klasser från V, X och Y skulle överföras till Z, där för dessa klasser läraravdelningar av A-form skulle inrättas. Om man räknar med B 1-skolor i X, Y och Z i stället för C 1-skolor torde centraliseringen icke komma att medföra någon ändring beträffande lärarbehovet. Vägavståndet från Z till V är omkring 2 kilometer och till Y omkring 1,5 kilometer. Avståndet från Z till X är omkring 5 kilometer. Mellan dessa två senare orter bör skolskjuts anordnas ävensom för en del lärjungar boende i ytterområdena av V och Y. Vid de här upptagna sju skolorna saknas lokaler för undervisning i gymnastik, slöjd och skolkök. Om centralisering icke genomföres, föreligger likväl behov av minst en ny lärosal vid vardera av skolorna i X, Y och Z vid deras ombildning till B 1-form. Förutsättning för centraliseringen är, att nytt skolhus med erforderligt antal läro- och övnings-salar m. m. uppföres i Z. Enligt en inom här ifrågasvarande skoldistrikt redan uppgjord centraliseringsplan skola lärjungarna i klasserna 5 och 6 vid skolorna i V och Y hänvisas till Z. Skolan i X däremot skall enligt distriktets plan organiseras som självständig B 1-skola, från vilken endast lärjungar från klass 7 skulle hänvisas till Z (självskjutsar).

6. Undervisningen för lärjungarna i klasserna 5—7 vid följande skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Ö enligt denna plan:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
V	B 1v	11	15	10	13	(10	14	40)
X	B 1	9	10	6	10	(9	16	—)
Y	B 2	8	3	7	7	(6	5	—)
Z	B 2	4	5	(6	1	5	3	—)
Å	B 1	9	9	10	9	(10	9	—)
Ä	B 2	5	7	12	6	(6	7	—)
Ö	A	21	31	23	21	30	23	35
Summa lärj. vid skolan i Ö efter centraliseringen		21	31	29	22	76	77	75

Tidigare har redan genomförts sådan centralisering, att lärjungarna i klass 7 hänvisats till avdelning av A-form i V eller Ö. Efter genomförd eventuell ytterligare centralisering skulle vid vardera av skolorna i V, X, Y, Å och Ä finnas två läraravdelningar — en för klasserna 1—2 och en för klasserna 3—4. Vid skolan i Z skulle endast småskolavdelningen (klass 1—2) bibehållas. Lärjungarna i klasserna 5—7 vid samtliga 7 skolor skulle undervisas i A-skolan i Ö. Hit skulle också lärjungarna i klasserna 3—4 från Z hänvisas. Vägavståndet från Ö till V är endast drygt en kilometer, till Y och Å omkring 2·5 kilometer, till X och Ä omkring 3 kilometer och till Z omkring 6 kilometer. Vissa lärjungar från de olika platserna få dock längre väg till centralskolan i Ö än vad ovan upptagna avståndssiffror ange. Skolskjutsar i viss utsträckning med bil eller buss måste därför komma till stånd. En förutsättning för centraliseringens genomförande är, att erforderligt antal nya lärosalar anskaffas i Ö. Genom den utökade centraliseringen torde ändring i lärarbehovet icke komma att ske.

Den ovan lämnade redogörelsen för fall, då sådan centralisering kan tänkas anordnad, att lärjungar tillhörande huvudsakligen femte och högre klasser vid olika skolor inom ett område sammanföras till undervisning vid centralskola, utvisar, att det i första hand är befintliga B 1- eller C 1-skolor, som på detta sätt skulle kunna avlämna lärjungar. Centralisering av lärjungar från endast klasserna 5—7 vid B 2-skola kan knappast ifrågasättas annat än då skolan har ett jämförelsevis stort lärjungantal. För skolor med vartannat-års-intagning (B 3 och D 1) gäller, att lärjungantalet i klasserna 1—4 i flertalet fall är så lågt, att centraliseringen, om den skall genomföras, bör omfatta hela skolan. I de visserligen få fall, då dessa klasser med bibehållen vartannatårs-intagning ha tillräckligt lärjungantal för att ensamma kunna bilda en läraravdelning, medför emellertid centraliseringen av de högre klasserna förbättrade undervisningsvillkor även för de kvarvarande lärjungarna. Av oss undersökta andra typiska fall, då centralisering från och med femte klassen vore tänkbar, ha utvisat, att ovanstående slutsatser äro allmängiltiga. Beträffande förekomsten av skolor med lågt lärjungantal hänvisa vi till vår tidigare redogörelse (sid. 207—210).

Sedan den 7-åriga folkskolan mera allmänt börjat genomföras, har från olika håll framhållits, att större möjligheter borde beredas skoldistrikt på landsbygden att genom centralisering sammanföra lärjungarna i klass sju till läraravdelningar av A-form eller, där detta ej låter sig göra, till avdelningar av B 1-form.

Från lärarsammanslutningar inom folkskolan har i olika framställningar anförts, att lärjungarna i sjunde och åttonde klassen från skolor av B-form där så låter sig göra borde sammanföras till centralt belägna orter, där undervisningen för dessa klasser kunde ordnas vid skola av A-form. Härigenom skulle, framhåller man bl. a., möjligheter skapas att ge sjunde respektive sjunde och åttonde klassen en klart utformad karaktär av folkskolans högre avdelning.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är också en år 1943 till skolutredningen inkommen framställning från Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund. I denna framhålles bland annat, att de mindre landsbygdsskolorna ej böra utökas med en sjunde eller åttonde klass. Lärjungarna i dessa klasser böra i stället hänföras till centraliserad undervisning under särskild lärare. Man understryker också, att statsbidrag bör utgå till bestridande av kostnaderna för erforderliga skolskjutsar vid denna centraliserings genomförande. Sådant statsbidrag anses böra utgå »oavsett om barnantalet i botten skolan underskrider det nu stipulerade för erhållandet av detta bidrag».

I anledning av väckta motioner uttalade 1945 års riksdag, att det enligt riksdagens mening av pedagogiska skäl vore önskvärt, att en centralisering av den sjunde folkskoleklassen i ökad utsträckning genomfördes. Riksdagen framhöll önskvärdheten av att en översyn av centraliseringsproblemet och därmed sammanhängande frågor komme till stånd och förutsatte, att Kungl. Maj:t komme att vidtaga åtgärder för verkställande av en dylik omprövning.

I betänkande angående yrkesutbildningen i Norrland (Statens offentliga utredningar 1945: 33) framhåller Norrlandskommittén, att en centralisering av undervisningen i folkskolans sjunde och åttonde klasser bör befrämjas genom att staten påtager sig därav föranledda kostnader efter i huvudsak samma grunder, som gälla vid centralisering av fortsättningsskolväsendet.

Redan nu har det, särskilt vid B 1-skolor med ett jämförelsevis stort lärjungantal, på vissa håll varit möjligt att uppdelna klasserna på de olika läraravdelningarna på sådant sätt, att sjunde klassen fått bilda egen avdelning. Därvid har man i åtskilliga fall med eller utan anlitan av skolskjuts eller inackordering till denna vid B 1-skolan anordnade avdelning av A-form hänvisat lärjungar tillhörande klass sju vid närliggande skolor. Liknande hänvisning till fullständiga A-skolor har också skett, där så varit möjligt och lämpligt. I vissa fall ha också från A-skola med lågt lärjungantal i klass sju lärjungarna i denna klass överförts till annan närliggande skola av A-form.

Vid slutet av läsåret 1943/44 hade fristående sjunde klass av A-form anordnats vid 125 B 1-skolor och 4 B 2-skolor.

På grund av hänvisning av lärjungar till fullständiga A-skolor eller till A-avdelningar av sjunde klassen vid B 1- och B 2-skolor eller i vissa fall till avdelningar av B 1-form hade under läsåret 1943/44 sjunde klass icke upp-
rätthållits vid

15 skolor av A-form med 191 lärjungar i klass 7,
72 » » B1- » » 698 » » » 7,
88 » » B2- » » 479 » » » 7,
1 skola » B3- » » 2 » » » 7,
1 » » C2- » » 1 lärjunge » » 7 och
5 skolor » D1- » » 9 lärjungar » » 7.

Sammanlagt 1 380 lärjungar i klass 7 hade alltså överförts från sammanlagt 182 skolor. Av dessa lärjungar hade 1 314 hänvisats till undervisning i läraravdelning anordnad enligt A-formen och 66 till undervisning i avdelning anordnad enligt B 1-formen. Vid den här ifrågavarande centraliseringen hade skolskjutsar anordnats i 73 fall och inackordering endast i ett fall (för 5 lärjungar). I 108 fall hade centraliseringen alltså kunnat genomföras utan anlitande av skolskjuts eller inackordering. Statsbidrag hade utgått för bestridande av kostnaderna för 34 av de anordnade skjutsarna. I 39 fall hade skjutskostnaderna helt fått bestridas av respektive skoldistrikt. I det fall, då inackordering hade anordnats, hade statsbidrag utgått. Ovan lämnade översikt angående fall, där genom centralisering lärjungarna i klass sju redan sammanförts till avdelningar av A- eller B 1-form, har sammanställts med ledning av från statens folkskolinspektörer infordrade uppgifter.

Hos folkskolinspektörerna ha vi också anhållit om uppgifter angående typiska fall, då det under läsåret 1943/44 skulle varit möjligt att anordna centralisering speciellt för lärjungar i klass 7, därest normala möjligheter till centralisering varit rådande. Här nedan lämnas redogörelse för några sådana typiska fall. Även i dessa fall ha vi vid beräkningen av lärarbehovet utgått från nu gällande bestämmelser.

1. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Å enligt följande uppställning:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 3	1	7	2	8	—	3	(1)
Y	B 1	12	11	7	13	7	13	(7)
Z	B 2	2	7	2	3	7	3	(3)
Å	A	30	24	25	27	19	18	16
Summa lärj. vid skolan i Å efter centraliseringen		30	24	25	27	19	18	27

Efter centraliseringen skulle skolformen för envar av skolorna i X, Y och Z bli oförändrad, men lärjungarna i klass 7 vid dessa skolor skulle hänvisas till A-skolan i Å. Avståndet från Å till X är 9 kilometer, till Y 11 kilometer och till Z 10 kilometer. Mellan X och Å kunna lärjungarna i klass 7 cykla (»självskjuts»). För lärjungarna från Y och Z kan gemensam skolskjuts anordnas till Å. Hade centraliseringen genomförts det läsår, från vilket uppgifterna angående lärjungantalet här ovan tagits, skulle någon ny lärartjänst icke varit erforderlig. Av uppgifterna om lärjungantalet i klasserna 1—6 vid de fyra skolorna framgår, att klass 7 vid centralskolan i Å under de följande åren måste uppdelas i två läravdelningar och att alltså en ny lärartjänst då blir erforderlig. Detta medför också behov av en ny lärosal.

2. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Z enligt följande plan:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 2	5	8	4	6	8	7	(8)
Y	B 2	9	4	4	1	10	3	(6)
Z	B 1	6	9	11	9	10	7	11
Summa lärj. vid skolan i Z efter centraliseringen		6	9	11	9	10	7	25

Efter centraliseringen skulle skolformen för vardera av skolorna i X och Y förbli oförändrad, men lärjungarna i klass 7 vid dessa skolor skulle hänvisas till skolan i Z, där klass 7 skulle bilda särskild läraravdelning (A-form). Därvid skulle en ny lärartjänst bli erforderlig i Z. Utan centralisering av klass 7 kan emellertid lärjungantalet i folkskolavdelningen vid X skola anses vara för högt, varför en lärartjänst vid denna skola kan beräknas insparad, om centralisering kommer till stånd. Centraliseringen medför därför ej ökat byggnadsbehov. Avståndet från såväl X som Y till Z är omkring 7 kilometer. Lärjungarna i klass 7 vid de två först nämnda skolorna kunna använda sig av omnibus i linjetrafik för färd till och från skolan i Z.

3. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Ö på sätt framgår av följande tablå:

Efter centraliseringens genomförande skulle skolformen vid samtliga åtta skolor bli oförändrad, men från områdets B-skolor skulle samtliga lärjungar tillhörande klass 7 hänvisas till A-skolan i Ö, där två läraravdelningar skulle bli erforderliga för denna klass och alltså en ny lärartjänst behöva inrättas. Uppgifterna om lärjungantalet i klasserna 1—6 vid de åtta skolorna inom här ifrågasvarande centraliseringsområde utvisa, att klass 7 vid centralskolan i Ö åtminstone under vissa av de följande läsåren måste uppdelas i tre lärar-

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
U	B 1	9	8	20	11	19	10	(7)
V	B 2	2	5	6	6	3	6	(6)
X	B 2	11	6	7	5	5	2	(4)
Y	B 2	6	5	7	5	5	7	(5)
Z	B 2	6	9	4	7	4	8	(5)
Å	B 3	—	5	—	3	3	4	(1)
Ä	B 3	—	3	—	—	6	4	(7)
Ö	A	26	22	13	30	27	22	22
Summa lärj. vid skolan i Ö efter centraliseringen		26	22	13	30	27	22	57

avdelningar. I stället medför emellertid centraliseringen, att en eljest sannolikt behövlig ny lärartjänst vid vardera av skolorna i U och Z kan beräknas inbesparad. Ökat byggnadsbehov uppkommer därför ej på grund av centraliseringen. Skolan i Ö är centralt belägen i förhållande till de övriga skolorna inom det berörda området. Avståndet från Ö till Y, Z och Å är 8—9 kilometer, till V och Ä 6—7 kilometer och till U och X drygt 3 kilometer. Några av lärjungarna vid dessa två senare skolor ha dock sina hem så belägna, att deras skolväg till Ö blir 5—7 kilometer. Inackordering torde åtminstone under vissa delar av läsåret bli erforderlig för centralisering från Ä. För vissa lärjungar från U och X måste »självskjuts» och för lärjungarna från de övriga skolorna skolskjuts med bil eller buss anordnas.

4. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Ä enligt följande uppställning:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 2	4	5	7	8	6	3	(3)
Y	B 2	6	3	3	4	7	6	(6)
Z	B 2	8	3	6	2	2	6	(6)
Å	B 2	3	5	8	5	3	4	(4)
Ä	B 1	13	6	16	5	9	6	6
Summa lärj. vid skolan i Ä efter centraliseringen		13	6	16	5	9	6	25

Skolorna inom detta centraliseringsområde voro läsåret 1943/44 sexklassiga. Lärjungantalet i klass 7 är därför ifrågavarande läsår beräknat vara detsamma som lärjungantalet i klass 6. Efter centraliseringen skulle de fyra B 2-skolorna bibehållas, men lärjungarna i klass 7 vid dessa skolor hänvisas till Ä, där klass 7 skulle bilda särskild läraravdelning (A-form). Centraliseringen skulle kräva en ny lärartjänst och en ny lärosal vid skolan i Ä. Avståndet från Ä till Y och Å är 10—11 kilometer, till X omkring 8 kilometer

och till Z omkring 6 kilometer. Lärjungarna kunna färdas med omnibus i linjetrafik.

5. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Å enligt följande plan:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 2	7	5	5	9	6	3	(8)
Y	B 2	3	6	4	5	4	6	(6)
Z	B 3	—	3	—	4	—	3	(1)
Å	B 2	5	5	2	6	4	5	5
Summa lärj. vid skolan i Å efter centraliseringen		5	5	2	6	4	5	20

Efter centraliseringen skulle den nuvarande skolformen bibehållas vid envar av skolorna i X, Y och Z, men lärjungarna tillhörande klass 7 vid dessa skolor hänvisas till Å, där denna klass skulle anordnas enligt A-formen. I övrigt skulle skolan i Å fortfarande vara anordnad enligt B 2-formen. Avståndet från Å till X är 5 kilometer, till Y 10 kilometer och till Z 13 kilometer. Mellan X och Å kunna lärjungarna i klass 7 färdas med cykel (»självskjutsar»). Från Y beräknas skolskjuts kunna anordnas. Vid centralisering från Z anordnas inackordering. En ny lärartjänst och en ny lärosal bli behövligen vid skolan i Å.

6. Undervisningen för lärjungarna i klass 7 vid nedanstående skolor anses kunna ordnas genom centralisering till skolan i Z enligt följande uppställning:

Skola	Skolform	Antal lärjungar i klass						
		1	2	3	4	5	6	7
X	B 1	12	9	8	9	9	9	(9)
Y	B 2	6	7	4	5	6	5	(5)
Z	B 1	10	4	11	6	7	11	8
Summa lärj. vid skolan i Z efter centraliseringen		10	4	11	6	7	11	22

Efter centraliseringen skulle B 1-skolan i X och B 2-skolan i Y bibehållas, men lärjungarna i klass 7 från bägge dessa skolor hänvisas till Z, där sjunde klassen skulle bilda särskild läraravdelning (A-form). Avståndet från Z till X är 6 kilometer och till Y 10 kilometer. Omnibus i linjetrafik kan användas vid centraliseringen. En ny tjänst blir erforderlig vid skolan i Z, och skolan måste tillbyggas med en lärosal.

Av den lämnade redogörelsen för typiska fall, då sådan centralisering kan tänkas anordnad, att lärjungar tillhörande sjunde folkskoleklassen vid olika

skolor inom ett område sammanfördes till undervisning vid en skola, framgår, att man från många såväl B 1- och B 2- som B 3-skolor med fördel på detta sätt skulle kunna sammanföra lärjungarna. Ett stort antal andra av oss undersökta fall, där här ifrågasatt centralisering kan ifrågakomma, utvisa detsamma.

När sjunde klassen inom kort blir obligatorisk inom samtliga skoldistrikt, torde från olika håll i ännu större utsträckning än hittills framkomma önskemål om att skolorganisationen ute i bygderna ordnas så, att lärjungarna i sjunde klassen kunna, där så låter sig göra, sammanföras till skolor av A- eller åtminstone B 1-form. I den mån folkskolan, såsom vi i annat sammanhang föreslå, blir 8-årig, ökas kravet på centralisering.

Då det med hänsyn till den mera specialiserade undervisningen i klasserna 7 och 8 är av särskild vikt, att dessa klasser kunna föras till större skolenheter med flera lärare, ha vi tillställt statens folkskolinspektörer följande fråga: »Äro förhållandena inom Edert inspektionsområde enligt Eder uppfattning sådana, att en centralisering av sjunde (respektive åttonde) klassen mera allmänt kan genomföras?»

Svaren på denna fråga giva vid handen, att förutsättningarna för en mera allmänt genomförd centralisering av sjunde och åttonde klassen äro mycket olika i olika landsdelar. Av de femtio folkskolinspektörer, som yttrat sig i frågan, ha nitton ansett, att det torde vara möjligt att genomföra sådan centralisering inom hela inspektionsområdet eller inom flertalet av inspektionsområdets skoldistrikt. Ett par av dessa inspektörer tillägga, att centraliseringen i ej så få fall skulle kunna omfatta även skolans övriga klasser. Nio folkskolinspektörer uttala, att centraliseringen av folkskolans högsta klasser (7—8) mera allmänt kan genomföras i ganska stor utsträckning eller inom vissa delar av inspektionsområdet. Tjugo folkskolinspektörer anse det icke vara möjligt att inom respektive inspektionsområden genom centralisering mera allmänt sammanföra sjunde (åttonde) klassens lärjungar till centralskolor. Många av dessa inspektörer finna emellertid en centralisering av detta slag önskvärd och åberopa huvudsakligen kostnadsskäl som motivering för sin ståndpunkt. De framhålla också, att här avsedd organisation försvåras på grund av de långa avstånden mellan skolorna, samt befara, att ett överförande av de större barnen till centralskolor skulle — särskilt i trakter med lågt barnantal — medföra, att övriga lärjungar finge undervisas i skolor av lägre skolform än den, som kunnat upprätthållas, om centralisering icke kommit till stånd. Det påpekas emellertid också, att en minskning av lärjungantalet i B 1-skolans högsta avdelning i många fall skulle vara lämplig. Även skollokalens beskaffenhet anses här och var lägga hinder i vägen, men det framhålles också, att dessa förhållanden givetvis småningom kunna komma att ändras. Det anföres vidare, att förekomsten av mycket små skoldistrikt många gånger utgör hinder för en eljest möjlig organisation och att samarbete mellan angränsande skoldistrikt på sina håll är nöd-

vändigt, för att centraliseringsfrågan skall kunna lösas. En ändring av den kommunala indelningen i riktning mot större kommunala enheter skulle enligt vissa inspektörers åsikt vara ägnad att underlätta en lämplig centralisering av skolväsendet. Två inspektörer uttala sig icke direkt om möjligheten att genomföra en centralisering för sjunde (åttonde) klassens lärjungar, men bägge anse en sådan centralisering önskvärd och nödvändig. En folkskolinspektör anför, att det icke torde vara enbart lyckligt att forcera centraliseringen i de många små skoldistrikten på landsbygden, då en viss risk vore förenad med att bryta ut ur den vanliga skolmiljön just den klass, som i den egna skolan kunde mer än någon annan ge innehåll och lyftning åt skolarbetet.

Det övervägande antalet folkskolinspektörer finner sålunda en centralisering av undervisningen för lärjungarna i sjunde och högre klass önskvärd. Organisatoriska och ekonomiska hinder anses dock på många håll försvåra genomförandet av ifrågavarande centralisering. Åtskilliga folkskolinspektörer understryka de fördelar, som i olika avseenden skulle vara att vinna med ett sammanförande av lärjungarna i sjunde och åttonde klassen till centralskolor. Därvid framhålles, att väsentliga lättnader och betydande fördelar i skolarbetet vid landsbygdens folkskolor härigenom skulle vinnas. Införandet av sjunde och senare även åttonde klass skulle också påskyndas. Det vore, framhålles det bl. a., synnerligen önskvärt, att sjunde klassen finge centraliseras oavsett barnantalet i en skolas övriga klasser. Därigenom skulle mycket motstånd mot skolväsendets utveckling bortfalla, vilket även med hänsyn till planerna på ett åttonde skolår vore av avsevärd betydelse.

De två högsta klasserna i en 8-årig folkskola komma att i första hand helt ersätta den nuvarande fortsättningsskolan. I likhet med vad som gäller för fortsättningsskolan får den utvidgade folkskolan särskilt i sina högsta klasser till uppgift att meddela en på det praktiska livet inriktad undervisning och befordra de ungas framtida medborgerliga duglighet. För att undervisningen på folkskolans högsta stadium verkligen skall kunna anordnas på ett praktiskt och för samhällets behov och ungdomens utbildning tillfredsställande sätt, böra enligt vår mening lärjungarna åtminstone i sjunde och högre folkskoleklass, så långt detta är möjligt, sammanföras till för varje bygd lämpligt belägna centralskolor med ändamålsenliga lokaler och god utrustning. Vid en centralskola ökas också möjligheterna att anpassa undervisningen efter olika orters och olika elevers önskemål och behov ävensom att anställa lärare, som äro kompetenta att undervisa i särskilda ämnen och ämnesgrupper. Vid en sådan skola kan bl. a. den yrkesvägledande och yrkesorienterande undervisningen anordnas lättare och på ett effektivare sätt än vid en mindre skola av låg skolform. Det är med hänsyn till dessa omständigheter, som vi i vårt förslag till undervisningsplan för en 8-årig folkskola vad beträffar åttonde klassen icke ansett oss böra utarbeta kursplaner för andra skolformer än A och B 1.

Beträffande behövligheten och önskvärdheten av centralisering i övrigt inom folkskolan ha vi ovan uppvisat behovet av centralisering vid lågt och sjunkande barnantal, för undvikande av skolformsförsämring och för möjliggörande av undervisning vid skola av högre skolform. Folkskoleväsendets centralisering kan icke ske efter samma linjer över allt i landet. En viss form passar bättre för en trakt, en annan form bättre för en annan trakt. I ett område kan det vara lämpligt att genom centralisering överföra samtliga lärjungar från en ort till en annan. Detta gäller t. ex. orter med lågt barnantal. I ett annat område åter blir det lämpligare att till en centralskola hänvisa endast lärjungar tillhörande vissa klasser. I de fall, där på grund av lärjungantalets storlek och förhållandena i övrigt en partiell centralisering framdeles kan ifrågasättas, bör man i första hand tillse, att lärjungarna i de lägre klasserna om möjligt få tillgång till en skola i hemmens närhet. Så böra t. ex. småskolor av b-form bibehållas även med ett barnantal, som understiger 10, därest icke nedgången av barnantalet kan väntas bli bestående.

Vid centralisering genom anordnande av skolskjuts har man hittills i första hand funnit det lämpligt att genomföra sådan centralisering, som medfört, att samtliga lärjungar på en ort skjutsats. I flertalet fall har detta berott på att skolskjuts anordnats huvudsakligen från sådana orter, där barnantalet varit så lågt, att partiell centralisering av kostnadsskäl icke kunnat ifrågasättas. Där sådan partiell centralisering genomförts, att endast småskolebarnen erhållit skolskjuts, har detta i allmänhet berott på att det sammanlagda barnantalet vid skolan varit för högt för en B 3-skola men samtidigt för lågt för en B 2-skola. I vissa fall har sådan skjuts tillkommit endast på grund av att småskolebarnen eljest skulle fått för långa gångvägar.

Såsom framgår av tabell 1 b (sid. 202), voro av de 2 463 skolskjutsar, som anordnades läsåret 1943/44, icke mindre än 2 161 (omkring 88 %) avsedda för lärjungar på såväl folk- som småskolestadiet. Endast 100 skjutsar (omkring 4 %) voro avsedda enbart för lärjungar på folkskolestadiet och endast 202 (omkring 8 %) enbart för lärjungar i småskolan. Av de 100 skjutsar, som voro avsedda enbart för lärjungar på folkskolestadiet, voro de flesta avsedda för lärjungar från hela detta stadium. För enbart lärjungar i klass sju voro 34 skjutsar anordnade.

Även vid centralisering genom inackordering har man i flertalet fall icke kunnat ifrågasätta partiell centralisering, emedan barnantalet på ort, från vilken barnen genom inackordering hänvisats till skolgång på annan ort, varit för lågt.

Tidigare har bland annat framhållits, att skoldistriktet böra beredas större möjligheter än för närvarande att centralisera undervisningen för lärjungarna i folkskolans högre klasser. När en sådan partiell centralisering genomföres, är det emellertid av vikt, att anordningen om möjligt icke medför en försämring av skolformen för de kvarvarande lärjungarna. I

vissa fall kan det sammanlagda avdelningsantalet inom centraliseringsområdet härigenom komma att ökas. De sålunda uppkommande större kostnaderna torde emellertid under alla omständigheter vara ofrånkomliga, om landsbygdens berättigade krav på ett mera välordnat skolväsen skola kunna tillgodoses.

I trakter, där en mera omfattande centralisering särskilt av folkskolans högre klasser på lämpligt sätt kan ordnas, blir det, såsom vi uppvisat, i vissa fall möjligt att anordna dessa klasser enligt A-formen. Vi vilja emellertid här understryka, att redan en centralisering, som mera allmänt möjliggjorde folkskolestadiets uppdelning på tre läraravdelningar, så att respektive klasserna 3—4, 5—6 och 7—8 komme att undervisas tillsammans (B 1-form), skulle medföra en avsevärd förbättring av landsbygdens skolväsen.

Även annan form av partiell centralisering än sådan, som anordnas för samtliga lärjungar efter genomgång av vissa klasser, kan ifrågakomma. Redan enligt nu gällande bestämmelser kan statsbidrag utgå t. ex. för anordnande av skolskjuts för flickor i en B 1-skolas sjunde klass, vilka en dag i veckan erhålla skolköksundervisning vid en närliggande A-skola. Om undervisning i ett främmande språk, såsom vi föreslå, införes i folkskolan, torde det också i vissa fall kunna befinnas ändamålsenligt att sammanföra språkläsande elever från närliggande skolor till gemensam undervisning. Statsbidrag för möjliggörande av sådan eller liknande partiell centralisering bör utgå.

I skolutredningens betänkande II framföres förslag om att även vid landsbygdens folkskolor realskolelinjer skola kunna anordnas. I skolutredningens betänkande IV: 1 upptages denna fråga till närmare behandling. Den utsträckning, i vilken sådana realskolelinjer komma att kunna anordnas, blir helt beroende av möjligheten att upprätta centralskolor på den egentliga landsbygden. Vid avgörande av frågan om ett centraliseringsområdes storlek liksom vid uppgörande av en centraliseringsplan för ett område bör man alltid framdeles taga under överbäggande, huruvida centraliseringen bör ordnas på ett sådant sätt, att även en realskolelinje kan komma till stånd. Vid en centralskola med sådan linje skulle, så länge folkskolan är 7-årig, finnas två frivilliga klasser och, sedan folkskolan obligatoriskt blivit 8-årig, en frivillig klass. En realskolelinje torde endast kunna anordnas vid centralskola, som är så stor, att minst två parallella avdelningar kunna upprättas senast från och med klass 7.

Av vad vi hittills anfört torde framgå, att en utsträckt centralisering av folkskoleväsendet är behöflig och önskvärd. En sådan centralisering, vilken givetvis i varje särskilt fall kan tänkas genomförd på många olika sätt, skulle avsevärt bidra till att förbättra landsbygdens skolväsen.

Praktiska skäl göra det nödvändigt, att en någorlunda fast centraliseringsplan uppgöres för varje skoldistrikt eller för två eller flera skoldistrikt till-

sammans. Detta är erforderligt bl. a. för att lokalfrågorna skola kunna lösas på ett tillfredsställande sätt. En så vitt möjligt fast organisation, som visat sig ändamålsenlig, vinner också lättare målsmännens förtroende. Så böra lärjungarna t. ex. icke ena året skjutas till en skola och andra året till en annan. Innan en centralisering genomföres, böra dess nackdelar och fördelar nog vägas mot varandra. Särskild varsamhet och försiktighet bör iakttagas, när det ifrågasättes att helt indraga en skola. Vid genomförandet av en partiell centralisering bör tillses, att även de kvarvarande lärjungarna få goda undervisningsvillkor med hänsyn till såväl skolform som skollokaler. När fråga om centralisering uppkommer, bör vederbörande myndighet nog överväga, vilken omfattning centraliseringen i det enskilda fallet bör ha, för att eleverna skola få den bästa undervisningen, samtidigt som bygdens intressen i övrigt på bästa sätt tillgodoses.

Centraliseringen bör i främsta rummet ha till syfte att få till stånd för varje trakt lämpliga skolorganisatoriska förbättringar. I ett tidigare avsnitt av detta kapitel ha vi framhållit, att det enligt vår mening icke i längden är möjligt att vid beviljande av statsbidrag till centralisering alltför hårt hålla fast vid att en centralisering i regel skall medföra besparingar för det allmänna. De bestämmelser, som skola reglera centraliseringsverksamheten, böra vara så formulerade, att smidigaste anpassning efter olika förhållanden möjliggöres.

I första hand bör kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn ändras, så att bidrag utgår företrädesvis, då genom anordnande av skolskjuts undervisning kan beredas barn i skola av högre skolform än den, barnen annars skulle tillhöra, eller centralisering av folkskolans högre klasser möjliggöres eller eljest förbättring av skolväsendet ernås. Föreskrivas bör även, att det vid uppgörande av centraliseringsplan skall tillses, att antalet skolenheter med mycket lågt barnantal nedbringas.

Kungörelsen angående statsbidrag för inackordering av skolbarn i skolen, arbetsstugor eller enskilda hem bör ändras så, att då fråga är om undervisning av barn i folkskolans högre klasser, med närmaste skola skall avses närmast belägna skola av A- eller B 1-form.

Samtidigt som dessa ändringar vidtagas i de bestämmelser, som närmast reglera möjligheten för ett skoldistrikt att erhålla statsbidrag till centralisering, bör det också föreskrivas, att vid beviljande av statsbidrag till skolskjuts eller inackordering städse skall tillses, att skolskjuts- och inackorderingskostnaderna icke bli oskäligt höga.

Såsom framgår av vad tidigare anförts, utgår för närvarande statsbidrag till försök med s. k. självskjutsar inom fortsättningsskoleväsendet. Denna skjutsform har på många håll visat sig lämplig. Enligt de undersökningar angående olika centraliseringsmöjligheter, som vi verkställt, skulle en hänvisning till centralskola av lärjungar i folkskolan avsevärt underlättas,

om skoldistrikt kunde erhålla statsbidrag till »självskjutsar» även när det gäller lärjungar i folkskolan. Vi finna det därför önskvärt, att — särskilt när det gäller lärjungar i folkskolans sjunde och högre klasser, vilka lärjungar befinna sig på samma åldersstadium som fortsättningsskolans elever — färd med fordon, som lärjunge framför själv, i vissa fall får räknas som skolskjuts och att statsbidrag får utgå för sådan skjutsanordning. Om den sträcka, lärjungarna skola färdas, icke är alltför lång, torde i vissa fall även lärjungar i lägre klass kunna begagna sig av denna skjutsform. Med hänsyn till lärjungarnas utveckling och kroppskrafter är det emellertid i regel icke lämpligt att vid uppgörande av en centraliseringsplan utgå ifrån att lärjungar tillhörande de lägre folkskoleklasserna skola kunna hänvisas till självskjutsar. Den i § 1 mom. 3, andra stycket kungl. kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn inlagda bestämmelsen om att skäligt bidrag kan utgå till bestridande av sådana verkliga utgifter, som äro förenade med färd med fordon, som framföres av barnen själva, vilken bestämmelse icke fått någon praktisk betydelse, synes oss därför böra få följande ändrade lydelse: »För möjliggörande av hänvisning av lärjungar till skola av A- eller B 1-form må statsbidrag utgå jämväl för bestridande av kostnader för skolskjuts medelst fordon, som framföres av lärjunge själv. Sådant statsbidrag utgår under förutsättning, dels att annat slag av skolskjuts eller ock inackordering eller skolhushåll eljest erfordrats, dels ock att ifrågasättande färd sätt prövas lämpligt med hänsyn till lärjungarnas utveckling och krafter, de klimatiska förhållandena på orten och övriga omständigheter.» Samtidigt bör § 2 av samma kungörelse erhålla ett nytt moment av följande lydelse: »Vid färd med fordon, som framföres av lärjunge själv, skall det belopp, som skall motsvara skjutskostnaden, utgöra högst följande belopp för varje dag lärjunge besökt skolan och därvid använt av honom själv framfört fordon: 50 öre, om skolvägens längd överstiger 7 kilometer, och 40 öre, om skolvägens längd uppgår till högst 7 kilometer.» Vi ha vid uppgörandet av detta förslag till författningsbestämmelse upptagit samma belopp som förekomma i kungörelsen angående statsbidrag till självskjutsar inom fortsättningsskolväsendet. Ifrågasättas kan emellertid, om man icke skulle kunna nöja sig med belopp, som vore något lägre än de där angivna.

I detta sammanhang ha ledamöterna *Fredriksson, Sigrid Jonsson, Karnell* och *Persson* anført följande.

Statsbidrag till bestridande av kostnaden för skolskjutsar medelst fordon — vanligen cykel — som framföres av lärjunge själv, har hittills utgått försöksvis för lärjungar i fortsättningsskolan i syfte att underlätta centralisering av fortsättningsskoleväsendet. Enligt skolutredningens förslag skulle dylikt statsbidrag kunna utgå även för lärjungar i folkskola för att möjliggöra deras hänvisning till folkskola av A- eller B 1-form. I betänkandet

har visserligen uttalats, att denna anordning vore önskvärd, särskilt när det gäller lärjungar i folkskolans sjunde och högre klasser, vilka lärjungar befinna sig på samma åldersstadium som fortsättningsskolans elever, men någon begränsning av systemets tillämpning till detta stadium har icke föreslagits.

Det synes oss uppenbart, att lärjungarna måste ha nått en viss fysisk mognad för att utföra skolskjutsar i form av s. k. självskjutsar på de väglängder, som ifrågakomma, om statsbidrag skall utgå. På ett tidigare åldersstadium böra skolskjutsarna anordnas på ett för barnens hälsa och krafter mindre krävande sätt. Vi finna oss därför föranlåtna uttala, att statsbidrag till s. k. självskjutsar bör kunna utgå endast för lärjungar, som befinna sig på lägst samma åldersstadium som fortsättningsskolan elever, d. v. s. lärjungar i sjunde eller högre klass.

Ledamoten *Hjärne* har uttalat, att han funnit sig kunna biträda den mening, för vilken majoriteten av skolutredningens ledamöter givit uttryck i fråga om skolskjutsar medelst fordon, som framfördes av lärjungarna själva, beträffande lärjungar i lägre klass än den sjunde dock endast under förutsättning, att såsom villkor för anordningens genomförande föreskrevs, att vederbörande skolläkare i varje särskilt fall lämnat sitt samtycke därtill.

Enligt nu gällande bestämmelser angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn skall ansökan härom ställas till skolöverstyrelsen och ingivas till vederbörande statens folkskolinspektör före den 1 januari närmast före det redovisningsår, för vilket bidrag önskas. Folkskolinspektören skall före den 1 februari översända ansökningarna till vederbörande domkapitel. Domkapitlet skall före den 15 februari insända dem till skolöverstyrelsen, som i god tid före nästföljande läsårs början skall meddela beslut i ärendet.

Beslutanderätten i fråga om statsbidrag till skolskjutsar synes oss åtminstone tills vidare fortfarande böra ligga hos skolöverstyrelsen. Särskilt under en tid, då en stark utveckling av skolskjutsverksamheten är att vänta, är det säkerligen värdefullt, att statsbidragsansökningarna enhetligt granskas av den centrala skolmyndigheten och att denna myndighet meddelar beslut i dessa ärenden. Domkapitlets yttrande över ansökan om statsbidrag till anordnande av skolskjuts torde däremot icke längre vara av större praktisk betydelse. Den nuvarande lydelsen av bestämmelsen rörande tiden för här ifrågavarande ansökans ingivande har till följd, att ett skoldistrikt redan närmare ett läsår, innan en skolskjuts skall igångsättas, måste fatta slutgiltigt beslut härom. Många gånger har det visat sig svårt eller omöjligt för skoldistriktet att så långt i förväg avgöra, huruvida skolskjuts bör anordnas eller ej. Vi finna det därför önskvärt, att tiden för ansökningens ingi-

vande till folkskolinspektören bestämmes till före den 15 mars i stället för den 1 januari. Folkskolinspektören bör sedan före den 15 april insända ansökningarna direkt till skolöverstyrelsen.

7. Långa skolvägar.

Enligt nu gällande kungörelse angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn må statsbidrag kunna utgå, »där allenast besvärlig skolväg» åberopas såsom skäl för sådant bidrag. Statsbidrag utgår dock endast i fall, då barns skolgång vid »synnerligen lång eller svår skolväg» genom skolskjuts avsevärt underlättas. Någon bestämmelse om hur lång skolvägen skall vara, för att statsbidrag till skolskjuts skall kunna utgå, finnes ej.

År 1943 infördes, såsom av den förut lämnade redogörelsen framgår, i kungörelsen angående statsbidrag för inackordering av skolbarn en bestämmelse, som medförde, att utan föregående ansökning statsbidrag kan utgå till skoldistrikt för inackordering av skolbarn, som tillhör folkskolans första, andra eller tredje klass och är bosatt minst 4 kilometer från närmaste skola, ävensom för inackordering av skolbarn, som tillhör folkskolans fjärde eller högre klass, om barnet är bosatt minst 6 kilometer från närmaste skola. Även för barn, som är bosatt på kortare avstånd från skola, kan bidrag i vissa fall utgå, men då erfordras särskild ansökan från skoldistriktets sida.

Genom införandet av dessa bestämmelser har avsetts, att ett vägvstånd, som uppgår till 4 kilometer eller därutöver (enkel väg) är så ansträngande, att man från statens sida icke bör kräva, att ett skolbarn tillhörande någon av folkskolans tre lägsta klasser (i åldern omkring 7—9 år) dagligen skall gå denna väg fram och åter. På samma sätt har avsetts, att en vägsträcka mellan barnets hem och skolan, som uppgår till 6 kilometer eller därutöver, i regel är för lång för ett skolbarn tillhörande folkskolans fjärde eller högre klass (i åldern omkring 10—14 år).

Vid bedömande av huruvida en viss skolväg skall anses vara för lång eller icke måste man givetvis taga hänsyn till olika omständigheter, såsom klimatiska förhållanden, vägens beskaffenhet, det enskilda barnets hälsa och fysiska styrka m. m. Såsom allmän regel synes emellertid böra gälla, att skolorganisationen anordnas på sådant sätt, att barnens skolvägar (gångväg i ena riktningen) i regel icke behöva överstiga fyra kilometer.

Det har icke varit oss möjligt att erhålla fullt tillförlitliga uppgifter från den senaste tiden å antalet lärjungar i folkskolan med en skolväg överstigande 4 kilometer. De uppgifter angående lärjungarnas skolvägar, som skoldistriktet äro skyldiga att lämna, inkomma endast vart femte år, och de senast lämnade uppgifterna av detta slag avse redovisningsåret 1940/41. Enligt den bearbetning av dessa uppgifter, som verkstälts av skolöverstyrelsens statistiska avdelning, uppgick vid landsbygdens folkskolor antalet lärjungar,

som sista läsdagen under vårterminen 1941 hade en skolväg av 4 kilometer eller mera, till 39 504. Dessa fördelade sig på de olika vägvärdanden på följande sätt:

4 intill 5 kilometer	19 389
5 » 6 »	9 309
6 » 7 »	4 306
7 » 8 »	2 279
8 » 9 »	1 327
9 » 10 »	755
10 kilometer eller mera	2 139

Av dessa uppgifter kan man icke draga den slutsatsen, att samtliga 39 504 barn skulle haft en gångväg av 4 kilometer eller mera mellan hemmet och skolan. I uppgifterna äro nämligen även de skjutsade och inackorderade barnen medräknade. Sista läsdagen under redovisningsåret 1940/41 uppgingo dessa till 26 480. Om man utgår ifrån att samtliga barn, för vilka skolskjuts eller inackordering anordnats, haft en skolväg av 4 kilometer eller mera och frånräknar dessa från de 39 504, som uppgivits ha haft sådan väglängd, kvarstå omkring 13 000 barn, som hade en gångväg av 4 kilometer eller mera mellan hemmet och skolan.

Situationen beträffande skolbarnens skolvägar torde icke väsentligt ha ändrats efter redovisningsåret 1940/41. Antalet barn med verkligt lång gångväg torde snarare ha ökat än minskats, på grund av att under krigsåren skolskjutsar icke alltid i samma utsträckning som tidigare kunnat anordnas. Under dessa år har det också många gånger i trakter, där inackordering förekommer, varit svårt att erhålla lämpliga inackorderingshem.

Inackorderingsverksamheten förekommer mest i de fyra nordligaste länen och här i betydligt större utsträckning inom Norrbottens och Västerbottens län än i Jämtlands och Västernorrlands (sid. 203). I denna del av landet är, dels på grund härav och dels på grund av den här förekommande bybebyggelsen, antalet barn med långa gångvägar proportionellt sett avsevärt mindre än i övriga delar av landet.

Antalet skjutsade barn (sid. 201) var läsåret 1943/44 störst i Västerbottens, Norrbottens och Västernorrlands län. I vartdera av dessa län skjutas omkring 2 500 barn under ett läsår. Härnäst i fråga om antalet skjutsade barn komma Kopparbergs, Jämtlands, Älvsborgs, Stockholms och Värmlands län i nu nämnd ordning. I vartdera av dessa län skjutas omkring 1 300—1 500 barn årligen. Förekomsten av skolskjutsar medför, att gångvägens längd minskas för ett stort antal barn.

Med hänsyn till nu anmärkta förhållanden kan man utgå ifrån att flertalet barn med långa dagliga gångvägar numera är att finna i vissa trakter av landets södra och mellersta delar.

Vi ha tidigare framhållit, att om statsbidrag till »självskjutsar» för lär-

jungar i folkskolans högre klasser utginge, så skulle detta i många fall underlätta centraliseringsverksamheten. En sådan anordning skulle givetvis också bidra till att förhindra, att dessa barn finge för långa gångvägar mellan hemmet och skolan.

En annan åtgärd i syfte att minska de långa gångvägarna vore, att möjligheten för skoldistrikt att erhålla statsbidrag till anordnande av skolskjutsar vidgades även i de fall, då enbart lång gångväg kan angivas såsom skäl för skjutsens anordnande. Med lång skolväg bör därvid avses en vägsträcka, som överstiger 4 kilometer. Då emellertid även en kortare skolväg ibland kan vara besvärlig, bör statsbidrag dock kunna utgå även för anordnande av skjuts på kortare väglängd än ovan nämnts, särskilt om sådan skjuts utan större kostnader kan anordnas (t. ex. med järnväg eller med buss i regelbunden trafik). I stora delar av Norrland samt särskilt inom vissa skärgårdsdistrikt i den övriga delen av landet kan det vara lämpligt att under viss tid av året (menförestid) anordna inackordering för barn med besvärliga skolvägar. De nu gällande bestämmelserna om besvärlig skolväg som förutsättning för statsbidrag till skolskjuts eller inackordering torde visserligen vara föremål för en liberal tolkning, men det skulle säkerligen vara av betydelse, om den bidragsbeviljande myndigheten hade möjlighet att stödja sig på en uttrycklig författningsbestämmelse av den innebörd, som här antytts.

Då antalet barn med långa gångvägar är ganska stort, torde det emellertid icke för avhjälpande av denna olägenhet vara tillfyllest att lämna skoldistriktet ökade möjligheter att erhålla statsbidrag till anordnande av skolskjutsar. Vi finna det också vara erforderligt, att i folkskolestadgan föreskrifter lämnas angående lärjungarnas gångvägar.

Under åberopande av vad sålunda anförts föreslå vi, att i § 1 mom. 2 av Kungl. kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn den nuvarande bestämmelsen angående när statsbidrag vid besvärlig skolväg kan utgå ändras och erhåller följande lydelse: »Statsbidrag må jämväl utgå, där allenast lång eller besvärlig skolväg åberopas såsom skäl för sådant bidrag.» Folkskolestadgans § 1 bör erhålla ett nytt moment, i vilket föreskrives, att om lärjunges gångväg till skolan överstiger 4 kilometer, skolskjuts eller inackordering om möjligt bör anordnas.

De här föreslagna bestämmelserna torde också komma att bli till god ledning vid skolorganisationens planläggning t. ex. i en bygd, där på grund av nybyggnadsbehov eller ifrågasatt centralisering en omläggning av skolornas placering är att förutse.

8. Särskilda anordningar i samband med centraliseringen.

I olika sammanhang ha anmärkningar riktats mot centraliseringsanordningarna.

Beträffande skolskjutsarna har härvid bl. a. framhållits, att skjutssträc-

korna i vissa fall varit för långa, så att barnen blivit uttröttade av själva åkningen. Man har också på sina håll klagat över att särskilt småskolans barn efter arbetsdagens slut sysslolösa fått vänta på de äldre barnen på grund av att dessa senare åtminstone vissa dagar i veckan (t. ex. slöjddagar) ha en längre skoldag. Då särskild tillsyn icke alltid förekommit, skulle därvid de väntande barnen utsatts för förkylningsrisker eller på annat sätt farit illa.

Avsaknaden av väntrum, regnskydd eller dylikt vid skjutsarnas avgångsstationer eller vid uppsamlingsställen på vägen till skolan har också påtalats. Särskilt olägligt har det därvid befunnits vara, om sådant väntrum saknats i de fall, då barnen ha lång eller besvärlig gångväg att tillryggelägga, innan de komma fram till skolskjutsen.

I synnerhet under krigsåren har man i vissa trakter anmärkt på fort-skaffningsmedlens beskaffenhet samt på att skolskjutsen icke alltid kunnat hålla de bestämda tiderna.

Även om de mot skolskjutsverksamheten riktade anmärkningarna av detta slag långt ifrån alltid varit befogade, kan man dock konstatera, att vissa reformer äro erforderliga, om skolskjutsverksamheten, som på många håll är ofrånkomlig, skall vinna målsmännens fulla förtroende.

I nu gällande kungörelse angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar stadgas bl. a., att skjutsarna skola ordnas på ett för barnens hälsa och säkerhet betryggande sätt. I enlighet med denna bestämmelse torde skoldistrikt, som ordnar en skolskjuts på sådant sätt, att barnens hälsa och säkerhet är i fara, riskera att mista statsbidraget för skjutsen eller 80 procent av skjutskostnaden. Även om det i enstaka fall under krigsåren brustit i fråga om denna bestämmelses efterföljd, torde man nog kunna utgå ifrån att förhållandena bli bättre, då kristidens svårigheter upphört. Det bör dock här understrykas, att när skolskjuts anordnas, en fortlöpande kontroll över anordningen måste utövas såväl från den lokala skolmyndighetens som från statens sida.

Av tabell 1 a (sid. 201) kan skolskjutsvägarnas längd i de olika länen under läsåret 1943/44 utläsas. För hela riket gällde ifrågavarande läsår, att de anordnade skjutsarna trafikerade följande vägsträckor:

väglängd mellan skjutsens ändstationer	antal skjutsar
högst 5 kilometer	938
6—10 »	1 199
11—15 »	237
16—20 »	60
över 20 »	29

Såsom av ovanstående översikt framgår, är det endast i jämförelsevis få fall, som skolskjuts anordnats på en vägsträcka överstigande 15 kilometer.

Att det ur hygienisk synpunkt är olämpligt med för långa skjutssträckor är givet. Det torde dock icke vara lämpligt att utfärda bestämmelser, som t. ex. fastsloge en bestämd längsta skjutssträcka såsom tillåten. Huruvida en skolskjuts på grund av skjutssträckans längd är olämplig, är nämligen i högsta grad beroende på fordonets beskaffenhet. En hästskjuts kan icke anordnas annat än för mycket korta avstånd. Den lämpliga väglängden för en skolskjuts med bil eller buss kan avsevärt variera. Om vägen är utmärkt och barnen icke behöva sitta trångt, kan en körtid få vara längre, än om vägen är dålig och utrymmet i fordonet är trångt. Vid beviljande av statsbidrag till skolskjutsar böra här påpekade förhållanden uppmärksammas, vilket också redan vanligen sker. I regel bör man utgå ifrån att vid skolskjuts med bil eller buss åktiden i en riktning ej bör överstiga 30 minuter. I allmänhet kommer då vid normala kommunikationsförhållanden skjutssträckan icke att överstiga 20 kilometer. Åktiden vid skolbarns färd på järnväg bör icke heller gärna i ena riktningen överstiga 30 minuter.

Småskolebarnens väntetider vid anordnande av skolskjuts förorsakas av att folk- och småskolans dagliga lästider icke helt sammanfalla. Beträffande ifrågavarande spørsmål har skolöverstyrelsen i skrivelse till statens folkskolinspektörer den 14 april 1942 angående granskning av ansökningar om statsbidrag till skolskjutsar framhållit, att det åtminstone i en del fall bör vara möjligt att genom omläggning av arbetsordningen i småskolans klasser, exempelvis förlängning av rasterna, förkorta väntetiden för småskolebarnen. Skulle emellertid, trots vidtagna åtgärder, väntetiden för dessa barn bliva alltför lång, torde enligt skolöverstyrelsen i de fall, där skjutsning med statsbidrag anordnas med en skjuts till skolan och en skjuts från skolan varje läsdag under hela läsåret, statsbidrag, därest skoldistrikt gör ansökning därom och särskilda omständigheter icke böra föranleda undantag, kunna påräknas jämväl till extraskjutsar från skolan högst två dagar i veckan, då slöjdundervisning pågår.

På åtskilliga håll har den av skolöverstyrelsen förordade anordningen med förlängning av rasterna enligt vad vi erfarit genomförts med gott resultat. Det har därvid befunnits särskilt lämpligt att förlänga måltidsrasten, emedan denna rast infaller under den tid av dagen, som bäst lämpar sig för barnens utevistelse.

Av tabell 1 b (sid. 202) framgår, att s. k. extraskjutsar för småskolebarn under läsåret 1943/44 anordnats endast i 21 fall. Att denna anordning icke utnyttjats i större omfattning torde bero dels på strävan att söka begränsa skjutskostnaderna, dels på svårigheten i nuvarande läge att erhålla entreprenör för sådan extra skjutsning. Många gånger har också antalet skjutade småskolebarn varit så lågt vid skolan, att man icke funnit anordningen med extraskjutsar berättigad. Då redan enligt nu gällande bestämmelser statsbidrag till extraskjutsar för småskolebarn torde kunna utgå, finna vi någon författningsändring härvidlag icke erforderlig. Emellertid vilja vi

understryka, att de dagar i veckan, då folkskolebarnens lästid är avsevärt längre än småskolebarnens (t. ex. slöjddagar), extraskjutsar för de senare om möjligt böra anordnas. Särskilt bör detta ske, om vid en skola antalet till skolskjuts hänvisade småskolebarn är jämförelsevis stort och några anordningar för deras omhändertagande vid skolan under nödvändiga väntetider icke kunnat vidtagas.

Övervakning av till skolskjuts hänvisade småskolebarn under erforderliga längre väntetider vid skolan förekommer enligt vad vi erfarit redan på sina håll och har där slagit synnerligen väl ut. I de fall, då särskilda extraskjutsar för småskolebarnen icke kunna anordnas och dessas antal är jämförelsevis stort, bör enligt vår mening sådan övervakning mera allmänt införas. Föreskrift härom bör intagas i kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar. Kostnaden för övervakningen torde böra bestridas av vederbörande skoldistrikt. Under de tider av dagen, då övervakning sker, böra barnen sysselsättas med lekar såväl inom- som utomhus. Även läxläsning må kunna förekomma, om behov därav föreligger, så att barnen kunna känna sig fullt lediga, när de komma hem på eftermiddagen.

Skall det bliva möjligt för skoldistriktet att tillse, att erforderliga väntrum (regnskydd o. d.) anordnas vid skolskjutsarnas utgångsstationer, vid särskilda uppsamlingsplatser eller i vissa fall även vid själva skolan, torde det vara erforderligt, att statsbidrag utgår dels till kostnaderna för iordningställande av sådana väntrum genom ny- eller ombyggnad, dels ock till förhyrande av rum, lämpliga som väntrum av detta slag. Vi finna det skäligt, att om ett uppenbart behov av här ifrågavarande väntrum kan påvisas av ett skoldistrikt, så bör statsbidrag kunna utgå efter samma grunder och på samma villkor, som gälla för uppförande eller förhyrande av undervisningslokaler. I anledning härav föreslå vi, att sådant tillägg göres i kungl. kungörelsen angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet, att bidrag kan utgå även till byggnadsarbeten för iordningställande av väntrum för skolbarn, för vilka skolskjuts anordnas, samt till förhyrande av väntrum för sådana barn.

Det har gjorts gällande, att man inom vissa skoldistrikt skulle kunna anordna skolskjutsar på ett lämpligare sätt, om skjutsarna finge utföras med fordon, som disponeras av skoldistriktet. Enligt nu gällande bestämmelser är en sådan anordning icke möjlig, utan det förutsättes, att distriktet alltid skall träffa avtal med särskild entreprenör om skjutsning av skolbarn.

Hos statens folkskolinspektörer har gjorts förfrågan, huruvida det kan anses önskvärt, att sådana bestämmelser utfärdas, som skulle möjliggöra anordnande av skolskjuts även i skoldistriktets egen regi.

Av de folkskolinspektörer, som yttrat sig i frågan, ha 31 besvarat den-

samma jakande och 11 nekande. De övriga ha uttryckt tveksamhet.

De folkskolinspektörer, som besvarat frågan jakande, anföra såsom skäl härför bland annat, att skolskjutsverksamhet på många håll skulle kunna anordnas billigare, om man ej vore tvungen att anlita entreprenör. Det framhålles också, att skjutsningen i sådant fall skulle kunna anordnas smidigare, mera rationellt och med större punktlighet. Svårigheterna med olika lästider för folk- och småskolans barn skulle många gånger kunna övervinnas. Extraskjutsar skulle överhuvudtaget lättare kunna anordnas t. ex. för elever, som läsa främmande språk, eller för sammanförande av barn till slöjdundervisning, skolköksundervisning, filmundervisning o. d. Åtskilliga folkskolinspektörer framhålla, att skolvaktmästaren lämpligen skulle kunna anlitas som förare av skolskjutsbilen eller -bussen. Man påpekar också, att flera små skoldistrikt skulle kunna slå sig tillsammans om en skolbuss. En av folkskolinspektörerna understryker, att en av skoldistriktet ägd bil med fördel skulle kunna utnyttjas även för andra skjutsar, t. ex. vid tillsyn av byggnads- och reparationsarbeten.

De folkskolinspektörer, som besvarat frågan nekande, ha bland annat anfört: Kommunikationerna inom området vore i stort sett så goda, att skjutsar redan med nuvarande bestämmelser kunde anordnas på lämpligt sätt. Skolskjutsverksamheten inom området hade icke sådan omfattning, att det skulle löna sig för distriktet att inköpa bil eller buss för detta ändamål. I vissa fall befarar man, att skolskjutsar i skoldistriktens egen regi skulle ställa sig dyrare än entreprenadsystemet.

Då vi finna, att övervägande skäl tala för att det bör förefinnas full frihet för ett skoldistrikt att, om så befinnes ändamålsenligt, utföra en skolskjuts med fordon, varöver skoldistriktet förfogar, anse vi, att författningsändring, som möjliggör detta, bör komma till stånd. § 1 mom. 4 av Kungl. kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar åt skolpliktiga barn bör därför erhålla förslagsvis följande ändrade lydelse: »Skjutsningen kan utföras antingen av skoldistriktet självt med fordon, varöver distriktet förfogar, eller också av särskild entreprenör. I senare fallet skall, innan nytt avtal om skjutsning ingås, anbud å skjutsningen infordras genom på lämpligt sätt utfärdad kungörelse. Skoldistrikt, som med bidrag av statsmedel anordnar skolskjutsar, skall städse tillse, att kostnaden för skjutsarna icke bliva större än som föranledes av gängse priser å orten och övriga omständigheter, till vilka hänsyn skäligen bör tagas.» I § 6 av samma kungörelse bör föreskrivas, att skoldistrikt vid rekquisition av statsbidrag för sådan skjuts, som utförts i distriktets egen regi, skall bifoga uppgifter om de verkliga kostnaderna för skjutsens anordnande.

Vid centralisering genom inackordering hänvisas barnen antingen till skolhem eller till arbetsstuga eller också till enskilt hem. I många trakter har det visat sig mycket svårt att erhålla lämpliga enskilda inackorderings-

hem. Klagomål ha också anförts mot denna inackorderingsform. Såsom tidigare framhållits, åligger det numera skoldistriktet att genom därtill utsedda personer eller på annat lämpligt sätt vaka över att barnen under sin vistelse i inackorderingshemmen erhålla god tillsyn och vård. Intresset för uppförande av skolhem är för närvarande inom många skoldistrikt stort. Fortsatta och ökade statsbidrag till uppförande och inredande av skolhem äro framdeles erforderliga.

Beträffande skolhems- och arbetsstugeinstitutionen gäller bl. a., att statsbidrag till avlönande av såväl föreståndarinna som biträdande föreståndarinna icke utgår, såvida barnantalet vid skolhemmet eller arbetsstugan understiger 35. År 1939 ingav stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor underdånig framställning om att statsbidrag måtte få utgå till såväl föreståndarinna som biträdande föreståndarinna vid arbetsstuga, även om barnantalet understige 35. Av den utredning, som av skolöverstyrelsen verkställdes i anledning av denna framställning, framgick bl. a., att det höstterminen 1939 fanns 5 arbetsstugor och 4 skolhem, som voro avsedda för ett barnantal, som understeg 35. Av dessa kunde vardera av de 5 arbetsstugorna, av vilka 3 lågo inom Norrbottens och 2 inom Västerbottens län, mottaga omkring 30 barn. Av de 4 skolhemmen kunde endast ett mottaga 30 barn. De övriga 3 voro avsedda för omkring 25 barn. Skolöverstyrelsen tillstyrkte i sitt yttrande den av stiftelsen Norrbottens läns arbetsstugor gjorda framställningen och föreslog, att statsbidrag till avlönande av såväl föreståndarinna som biträdande föreståndarinna vid skolhem eller arbetsstuga borde få utgå, om barnantalet ej understige 30. Enligt skolöverstyrelsen skulle en sådan författningsändring endast föranlett statsbidrag till avlöning av ytterligare fyra biträdande föreståndarinnor vid de dåvarande skolhemmen och arbetsstugorna. Stiftelsen Västerbottens läns arbetsstugor hade nämligen förklarat sig icke komma att anställa biträdande föreståndarinna vid någon av sina 2 arbetsstugor för omkring 30 barn. I proposition till 1940 års riksdag (nr 155) anförde departementschefen i denna fråga: »Under nuvarande förhållanden anser jag mig ej kunna tillstyrka någon utvidgning av rätten till statsbidrag till avlönande av förevarande personal. Nämda spörsmål synes dock böra framdeles återupptagas vid en lägligare tidpunkt.»

Om barnen i ett skolhem eller en arbetsstuga skola kunna få den vård och tillsyn, som är erforderlig, synes det vara angeläget, att biträdande föreståndarinna anställs, även om barnantalet understiger 35. Vi finna därför, att den av skolöverstyrelsen föreslagna författningsändringen nu bör komma till stånd. Då antalet skolhem och arbetsstugor med ett barnantal, som understiger 35 men ej 30 sedan 1939 icke ökats, kommer den här ifrågasatta författningsändringen icke att medföra större ekonomiska konsekvenser. De nya skolhem och arbetsstugor, som i framtiden komma att uppföras, beräknas i regel kunna mottaga omkring 40 barn.

9. Hänvisning av lärjungar från ett skoldistrikt till ett annat.

Vi ha tidigare framhållit, att förekomsten av alltför små skoldistrikt ofta utgjort ett hinder för organiserandet av ett ändamålsenligt skolväsen på landsbygden. Inom ett litet skoldistrikt kan en rationell centralisering sällan anordnas. Barnen i ett sådant distrikt, som ofta har endast en enda liten skola av låg skolform, hänvisas ej sällan till denna skola, även om de med en i alla avseenden lämplig centraliseringsåtgärd skulle kunna mottagas i en skola av högre skolform i ett närliggande skoldistrikt. Även i gränsområden mellan större skoldistrikt kunde skolväsendet ofta ordnas på ett lämpligare och billigare sätt, om gränsen mellan skoldistrikten icke ställde alltför bestämda hinder i vägen.

Såsom framgår av skolöverstyrelsens år 1930 verkställda utredning angående beredande av större möjligheter för skoldistrikt att vid minskning av antalet barn indraga skolor och skolavdelningar, hade distriktet redan före år 1930 i rätt stor utsträckning bistått varandra i fråga om beredande av undervisning åt barn, som icke lämpligen kunde besöka det egna distriktets skolor. För denna hjälp hade distriktet emellertid icke sällan begärt en dryg ersättning. Skolöverstyrelsen föreslog en författningsändring, som gick ut på att skyldighet skulle förefinnas för skoldistrikt att i mån av utrymme till undervisning i distriktet tillhörig skola mottaga barn från närliggande delar av annat skoldistrikt. År 1932 infördes i § 6 av folkskolestadgan en föreskrift, som innebar bland annat följande: Därest på framställning av skolråd, målsman eller statens folkskolinspektör vederbörande domkapitel så förordnar, är skoldistrikt skyldigt att i viss skola till undervisning mottaga barn från annat skoldistrikt ävensom att låta barn, tillhörande skoldistriktet, åtnjuta undervisning i annat skoldistrikts skola. Sådan anordning må föreskrivas under förutsättning, dels att det allmännas kostnader för skolväsendet därigenom nedbringas eller barnens skolvägar mer avsevärt förkortas, dels att undervisningen i de skoldistrikt, åtgärden berör, icke lider påtagligt men. Enligt bestämmelse införd i folkskolestadgan år 1942 kan samma anordning föreskrivas, även då undervisning i hjälpklass därigenom kan beredas barn, som äro i behov därav.

För att oskäligen ersättningsanspråk skola kunna avvisas av skoldistrikt, som för undervisning mottager barn från annat skoldistrikt, har i § 6 folkskolestadgan införts bestämmelse om att domkapitlet, därest skoldistrikt gör framställning därom, kan fastställa den ersättning, som skäligen bör gäldas av det skoldistrikt, barnen tillhöra. Ersättningen skall endast motsvara den genom anordningen föranledda omedelbara ökningen i det mottagande skoldistriktets löpande omkostnader.

Vi anse oss, såsom tidigare framhållits, icke ha anledning att till närmare behandling upptaga frågan om en ändrad skoldistriktsindelning, då en samtidigt arbetande kommitté för närvarande utreder frågan om åstadkommande av en mera rationell kommunal indelning. I detta sammanhang

vilja vi dock understryka, att såväl skolorganisatoriska som rent pedagogiska skäl starkt tala för en hopslagning av små skoldistrikt till större enheter ävensom för en sådan justering av gränserna mellan olika kommuner, att en lämplig centralisering av skolväsendet underlättas.

Även sedan en mera ändamålsenlig skoldistriktsindelning blivit genomförd, kommer det emellertid att bliva nödvändigt och lämpligt att från vissa skoldistrikts gränsområden hänvisa barn till undervisning vid skola inom annat skoldistrikt. Sådan hänvisning kan t. ex. ofta med fördel ske från ett landsbygdsdistrikt, som gränsar till stad eller annat tätbebyggt område. Av särskilt värde torde en möjlighet till hänvisning av detta slag bli, när det gäller att på bästa möjliga sätt ordna undervisningen för lärjungarna i den 8-åriga folkskolans högsta klasser, vare sig dessa lärjungar avse att bevista en mera teoretiskt eller mera praktiskt betonad linje.

I anslutning till vad nu anförts anse vi oss böra föreslå, att § 6 mom. 3 av folkskolestadgan erhåller sådan lydelse, att såsom förutsättning för vidtagandet av den i momentet angivna anordningen upptages jämväl den omständigheten, att undervisning vid skola av A- eller B 1-form därigenom kan beredas sådana lärjungar i folkskolans högre klasser, vilka eljest skulle varit hänvisade till skola av lägre skolform.

10. Kostnader för centraliseringen.

Såsom tidigare framhållits, har för budgetåret 1945/46 till statsbidrag för anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn anslagits 3 600 000 kronor och för anordnande av inackordering 2 175 000 kronor eller sammanlagt 5 775 000 kronor.

De av oss föreslagna ändringarna av de bestämmelser, som reglera centraliseringen, gå främst ut på att öka möjligheten att erhålla statsbidrag vid centralisering av folkskolans högre klasser samt eljest, då förbättring av skolväsendet kan ernås. Därvid förutsättes också, att statsbidrag skall kunna utgå till s. k. självskjutsar, särskilt när det gäller lärjungar i folkskolans sjunde och högre klasser, vilka lärjungar befinna sig på samma åldersstadium som fortsättnings skolans lärjungar.

De vidgade centraliseringsmöjligheter, som sålunda föreslås, komma otvivelaktigt att medföra behov av en icke oväsentlig höjning av de statsanslag, som utgå till skoldistrikt för bestridande av kostnaderna för skolskjutsar och inackordering.

Vid en uppskattning av behovet av ökat statsanslag för här ifrågakörande ändamål kan man emellertid utgå ifrån att genom en väl planlagd centralisering besparingar för skolväsendet inom många skoldistrikt kunna ernås, även om centraliseringen i främsta rummet bör ha till syfte att få till stånd för varje trakt lämpliga skolorganisatoriska förbättringar. Sådana

besparingar uppstå bland annat, om genom centraliseringen det jämförelsevis stora antalet mycket små skolenheter nedbringas samt om en rationell skolbyggnadsverksamhet kommer till stånd. De ökade kostnader för folkskoleväsendet, som oundvikligen uppstå, då sjunde klassen inom kort skall vara införd i alla landets skoldistrikt, ävensom de kostnader, som inrättandet av en obligatorisk åttonde klass medför, kunna med säkerhet avsevärt minskas, om en ändamålsenlig centralisering av folkskolans högre klasser kan få komma till stånd.

De av tidsförhållandena framkallade inskränkningarna i fråga om kommunikationsmedlens utnyttjande ha minskat möjligheterna att vidtaga eljest önskvärda centraliseringsåtgärder. Man kan därför vänta, att ökade anspråk på statsbidrag till skolskjutsar komma att göra sig gällande, i samma mån som normala kommunikationsförhållanden återinträda, även om grunderna för erhållande av sådant bidrag skulle förbli oförändrade. Att verkställa mera tillförlitliga beräkningar av de kostnadsökningar, som de av oss föreslagna ändringarna av dessa grunder kunna komma att medföra, är icke möjligt. Om man emellertid antager, att efter centraliseringens genomförande i önskvärd utsträckning vid nuvarande omfattning av folkskolorganisationen skulle erfordras en fördubbling av det årliga anslaget till skolskjutsar och en ökning med 500 000 kronor av motsvarande anslag till inackordering, så skulle det förra anslaget komma att uppgå till 7 200 000 kronor och det senare till 2 675 000 kronor. Folkskolorganisationen omfattar för närvarande i runt tal 6·5 årsklasser lärjungar. Efter fullt genomförd organisation med åtta obligatoriska klasser, kommer antalet årsklasser av lärjungar sålunda att ha ökats med 1·5. Om centraliseringskostnaderna lika fördelade sig på de skilda årsklasserna, så skulle denna ökning nödvändiggöra en höjning av anslagen med endast omkring en fjärdedel. De högre klasserna böra emellertid, såsom i det föregående betonats, sammanföras i vida större omfattning än de lägre. Om man beräknar, att det fullständiga utbyggandet av skolan till 8-årig kommer att medföra behov av en fördubbling av här ifrågavarande anslag, så torde man emellertid befinna sig på den säkra sidan. De årliga anslagen skulle under dessa förutsättningar slutligen komma att uppgå till följande belopp: till skolskjutsar 14 400 000 kronor och till inackordering 5 350 000 kronor. Dessa anslagsökningar, respektive $(14\,400\,000 - 3\,600\,000 =)$ 10 800 000 kronor och $(5\,350\,000 - 2\,175\,000 =)$ 3 175 000 kronor, böra emellertid beräknas fördelade på en övergångstid av åtminstone tio år. De under vart och ett av dessa år erforderliga höjningarna skulle sålunda komma att stanna vid i avrundade tal 1 000 000 kronor beträffande anslaget till skolskjutsar och 300 000 kronor beträffande anslaget till inackorderingsbidrag. Möjligt är emellertid, att en del av det belopp, varmed anslaget till inackorderingsbidrag beräknats böra höjas, i stället bör påföras skolskjutsanslaget.

I detta sammanhang bör även nämnas, att då fortsättningsskolan enligt

vårt förslag skall komma att försvinna i och med att folkskolan blir 8-årig, de här ovan beräknade kostnaderna för centralisering av en till 8-årig utbyggd folkskola rätteligen böra minskas med kostnaderna för centralisering av fortsättningsskoleväsendet, för vilket ändamål för budgetåret 1945/46 i riksstaten uppförts ett förslagsanslag av 500 000 kronor.

11. Sammanfattning.

Den skillnad mellan tätort och landsbygd, som, vad folkskolans organisation beträffar, fortfarande är rådande, bör så långt ske kan undanröjas. Även på den egentliga landsbygden böra barnen kunna erhålla undervisning i skolor av god skolform, förlagda till såväl ur pedagogisk som ur hygienisk synpunkt ändamålsenliga lokaler. Vid lösandet av hit hörande problem står centraliseringsfrågan i förgrunden.

Skolväsendets centralisering kan och får ej ske efter samma linjer överallt i landet. I ett område kan det vara lämpligt att genom centralisering hänvisa samtliga skolpliktiga barn från en ort till en annan. Detta gäller t. ex. orter med mycket lågt barnantal. I ett annat område åter blir det lämpligare att endast överföra lärjungar tillhörande viss klass eller vissa klasser. Därvid synes det vara av särskild vikt, att lärjungarna i folkskolans högre klasser kunna beredas undervisning i centralt belägna skolor med möjlighet att i viss utsträckning fördela lärjungarna på mera praktiskt och mera teoretiskt betonade linjer.

Innan en centralisering genomföres, böra dess fördelar och nackdelar noga vägas mot varandra. Särskild varsamhet och försiktighet bör iakttagas, när det ifrågasättes att helt indraga en skola. Praktiska skäl göra det nödvändigt, att en någorlunda fast centraliseringsplan uppgöres för varje skoldistrikt eller för två eller flera skoldistrikt tillsammans. Centraliseringen bör alltid anordnas på ett för barnens hälsa och säkerhet betryggande sätt, och sådana anordningar böra vidtagas, som bidra till att förhindra, att barnen få för långa gångvägar mellan hemmet och skolan.

Statsbidrag till lämplig centralisering bör kunna utgå, även om anordningen icke medför besparing för det allmänna. Detta är nödvändigt, om man verkligen vill mera allmänt tillgodose önskemålet om upprätthållande av bästa möjliga skolformer vid landsbygdens skolor. Centraliseringsplanen bör emellertid uppgöras så, att den även ur ekonomisk synpunkt kan försvaras. Huruvida en ändamålsenlig centralisering efter de riktlinjer vi här ovan sammanfattningsvis angivit mera allmänt skall kunna komma till stånd, är i hög grad beroende av de författningsbestämmelser, som reglera möjligheterna för det enskilda skoldistriktet att erhålla statsbidrag till centraliseringsverksamheten. Dessa bestämmelser böra vara sådana, att vid centraliseringen en smidig anpassning kan ske efter olika traktens önskemål och behov. För möjliggörande härav ha vi funnit vissa ändringar i och

tillägg till nu gällande författningar erforderliga. Våra förslag härutinnan innebära i huvudsak följande:

1. Statsbidrag till skolskjuts bör utgå företrädesvis för ernående av en förbättring av skolväsendet, men även om allenast lång eller besvärlig skolväg återopas såsom skäl. Skoldistriktet böra beredas ökade möjligheter att erhålla statsbidrag till skolskjutsar vid partiell centralisering.

2. Statsbidrag till s. k. »självskjutsar» för lärjungar i folkskolan bör i vissa fall kunna utgå.

3. Statsbidrag bör kunna utgå även för anordnande av skolskjuts, som utföres med fordon, som äges av skoldistriktet.

4. Statsbidrag bör kunna utgå till skoldistrikt för iordningställande eller förhyrande av väntrum för skolbarn, för vilka skolskjuts anordnas.

5. I kungörelsen om statsbidrag för anordnande av skolskjutsar införes bestämmelse om att skoldistrikt i vissa fall bör anordna övervakning under väntetider av till skolskjuts hänvisade småskolebarn.

6. Tidpunkten, då skoldistrikts ansökning om statsbidrag för anordnande av skolskjuts senast skall ingivas, bör framflyttas från den 31 december till den 14 mars närmast före det redovisningsår, för vilket bidrag önskas.

7. Där inackordering måste förekomma, böra ökade möjligheter skapas att hänvisa lärjungarna till skola av bästa möjliga skolform. När det gäller inackordering av lärjungar i folkskolans högre klasser, bör därför med »närmaste skola» avses närmaste skola av A- eller B1-form.

8. Statsbidrag till avlönande av biträdande föreståndarinna vid skolhem eller arbetsstuga bör kunna utgå vid ett lägre barnantal än det, som för närvarande är bestämt.

9. I folkskolestadgan bör föreskrivas, att om lärjunges gångväg från hemmet till skolan överstiger 4 kilometer, skolskjuts eller inackordering om möjligt bör anordnas.

10. I folkskolestadgan bör föreskrift lämnas om skyldighet under vissa förutsättningar för ett skoldistrikt att i egna skolor mottaga eller till annat distrikt hänvisa lärjungar i de högre folkskoleklasserna, om därigenom undervisning i skola av A- eller B 1-form kan beredas lärjungar, vilka eljest skulle varit hänvisade till skola av lägre skolform.

11. Statsanslagen till anordnande av skolskjutsar och till inackordering av skolbarn böra ökas med i runt tal för skolskjutsar 1 000 000 kronor om året under tio år och för inackordering 300 000 kronor om året under samma tid.

Kap. XII. Motivering till ny undervisningsplan.

I. Allmän motivering.

Såsom från många håll omvittnats, har 1919 års undervisningsplan under de snart 25 år, varunder den hittills varit i tillämpning, väl motsvarat sitt ändamål. Åtskilliga av de betydelsefulla pedagogiska reformer på folkundervisningens område, som känneteckna de senaste årtiondena, vila på de principer, som utvecklas i denna undervisningsplan. I stort sett är lärostoffet väl anpassat efter lärjungarnas ålder och utvecklingsgrad. Betydelsen av åskådlighet i undervisningen betonas starkt, och vikten av lärjungarnas självverksamhet i skolarbetet kommer till uttryck icke blott genom införandet av arbetsövningar på det lägre stadiet utan även genom särskilda anvisningar till kursplanerna i de olika ämnena. Genom att en central plats givits åt hembygdsundervisningen under de första skolåren, förmedlas övergången från hemmet till skolan, lärjungarnas iakttagelseförmåga skärpes, och deras föreställningskrets vidgas på ett naturligt sätt. Sambandet mellan besläktade undervisningsmoment inom skilda ämnen framhålles, och i vissa fall anbefalles eller förordas en lämplig koncentration av undervisningen. Överhuvud taget präglas undervisningsplanen av en pedagogisk helhetssyn, som alltjämt i det väsentliga kan betecknas såsom i bästa mening modern.

Varje undervisningsplan måste emellertid tid efter annan överses och förnyas. Samhällsutvecklingen ställer ändrade krav på skolans arbetsresultat. Nytt stoff tillkommer och föräldrat måste utgallras. Under pedagogikens och psykologiens fortskridande utveckling framkomma nya synpunkter på kursernas fördelning och på ämnenas metodiska behandling. Även hänsyn till organisatoriska förändringar inom skolväsendet kunna påkalla omläggningar av undervisningsplanen.

På senare tid ha också från olika håll, bland annat även från folkskolans lärarorganisationer, anmärkningar riktats mot den gällande undervisningsplanen. Dessa anmärkningar ha ofta gått ut på att kursplanerna i vissa avseenden äro för allmänt hållna. Det borde mera bestämt angivas, vad som hör till kursen och vad lärjungarna verkligen skola kunna. Vidare har man bl. a. gjort gällande, att undervisningsstoffet borde starkare begränsas, att ämnena modersmålet och räkning borde erhålla en förstärkt ställning, att övningsämnenas samband med folkskolans läroämnen borde starkare

betonas, att undervisning i främmande språk borde i större utsträckning erbjudas i folkskolan, att möjligheterna till delning av klass borde bättre tillvaratagas, att alternativa kursplaner borde upprättas för folkskolans sjunde och åttonde klasser, samt att hänsyn borde tagas till den pedagogiska utvecklingen under de senaste årtiondena och de nya tekniska hjälpmedel för undervisningen, som under denna tid tillkommit. Härjämte har från åtskilliga håll yrkats, att stärkt ställning måtte beredas åt kristendoms undervisningen.

Vid utarbetandet av det här framlagda förslaget till undervisningsplan ha vi, i den mån vi funnit möjligt och befogat, tagit hänsyn till de sålunda framställda önskemålen. En ledande princip för vårt arbete har varit att jämnare fördela lärjungarnas arbetsbörda, begränsa läroinnehållet och utbyta föråldrat lärostoff mot sådant, som har aktualitet och motsvarar de kunskapskrav, som nutiden ställer på medborgaren. Därvid ha vi särskilt försökt medtaga och i lämpliga och naturliga sammanhang infoga sådana delar av familjekunskap och ekonomilära, vari undervisning lämpligen bör meddelas lärjungarna under deras skolgång i folkskolan. Genomförandet av den eftersträfvade begränsningen av läroinnehållet för de olika klasserna har underlättats genom skoltidens förlängning, som ökat möjligheterna att fördela lärostoffet med beaktande av vad som bäst lämpar sig för olika åldersstadier. En viss begränsning av läroinnehållet kommer säkerligen också att bli en följd av våra bemödanden att tillgodose önskemålet, att läroinnehållet måtte bli mera noggrant angivet i kursplanerna, en uppgift, vars fyllande varit oss desto angelägnare, som vi anse, att den nya undervisningsplanen bör få en sådan utformning, att den gör de till skolreglementena hörande lokala undervisningsplanerna i huvudsak överflödiga. Vi ha även sökt att i planen inarbeta de nya kursmoment, som under årens lopp tillkommit genom särskilda cirkulär vid sidan av undervisningsplanen. Vi framlägga vidare förslag till kursplan för engelska och föreslå, att skoldistriktet skola äga besluta att införa undervisning i detta språk i folkskolan. Likaså föreslå vi, att undervisning i bokföring med hemekonomi meddelas alla lärjungar i sjunde och åttonde klassen antingen som särskilt ämne eller i samband med undervisningen i hemkunskap.

Den stora betydelsen av de hittills frivilliga ämnena slöjd och hushållsgöromål har länge varit allmänt erkänd. Vi ha därför ansett tiden vara inne att göra dessa ämnen obligatoriska för såväl skoldistriktet som lärjungarna, vad det senare ämnet angår dock endast för flickor i sjunde och åttonde klassen och i fortsättningsskolan. Naturligtvis kan det tänkas, att i vissa fall så stora svårigheter framför allt med avseende på anskaffandet av erforderliga lokaler och lärarkrafter kunna möta för anordnandet av undervisning i dessa ämnen eller i något av dem, att vederbörande skoldistrikt tills vidare bör erhålla befrielse därifrån. När det gäller undervisning i hushållsgöromål, bör därför befrielse i fråga om den ena årskursen kunna meddelas

av vederbörande folkskolinspektör. I övriga fall torde det böra ankomma på skolöverstyrelsen att meddela sådan befrielse samt lämna anvisningar om vilka åtgärder som böra vidtagas, för att lärjungarna skola komma i åtnjutande av erforderlig ersättningsundervisning. Även gossarna böra enligt vår mening ha möjlighet att erhålla undervisning i hushållsgöromål. Det bör ankomma på skoldistriktet att besluta härom.

Vi ha ansett det angeläget att, såsom från många håll yrkats, i sjunde och åttonde klassen söka tillföra undervisningen nya kursmoment av beskaffenhet att så nära som möjligt ansluta till den praktiska verksamhet, som väntar ungdomen ute i livet. Sålunda ha i dessa klasser införts en allsidigt orienterad samhällskunskap, bokföreläsning, verkstadsarbete, klädvård, hemkunskap med hushållsgöromål samt i åttonde klassen dessutom i skilda alternativ material- och maskinlära, elementär jordbrukslära samt för flickor hemsjukvård och barnavård. Av praktiska skäl har emellertid en del av dessa kursmoment icke upptagits på timplanen såsom särskilda ämnen utan hänförs under någon av de hittills använda allmänt vedertagna ämnesrubrikerna. Sålunda har material- och maskinlära samt elementär jordbrukslära förts till naturkunnighet, samhällskunskap sammanförts med historia och klädvård förts till slöjd. I kursplanerna för de särskilda ämnena har innehållet i de nya kursmomenten närmare angivits.

Förutom särskilda anvisningar till varje enskilt ämne ha vi utarbetat allmänna anvisningar till undervisningsplanen. I dessa anvisningar behandlas bland annat frågor rörande skilda undervisningsmetoder, individualisering av lärjungearbetet samt skolbibliotekets, skolradions och filmens utnyttjande i skolarbetet. Även vissa särskilda undervisningsmoment, såsom yrkesvägledningen, undervisningen om alkoholens natur och verkningar, om betydelsen av sparsamhet och om rätta sättet att umgås med naturen, upptagas till behandling.

Då obligatorisk 7-årig folkskola enligt beslut av 1936 års riksdag skall vara genomförd i samtliga skoldistrikt senast vid ingången av läsåret 1948/49, ha tim- och kursplaner icke uppgjorts för 6-årig folkskola. Där emot ha, med hänsyn till att man numera har att i varje fall under en övergångstid räkna med såväl 7-årig som 8-årig folkskola, utarbetats tim- och kursplaner för 8-årig skola med särskild anvisning rörande sättet för deras tillämpning, då skolan är endast 7-årig. För skolor med flera årsklasser än åtta ha tim- och kursplaner icke uppgjorts. I den mån folkskolan kan komma att utbyggas med klasser över den åttonde, synes det nämligen under en försökstid böra överlämnas åt de enskilda skoldistriktet att uppgöra och söka godkännande av förslag till tim- och kursplaner för dessa klasser. Härigenom torde skilda orters önskemål och behov med avseende å den på detta åldersstadium bedrivna undervisningens innehåll och fördelning på ämnen bäst kunna tillgodoses och erforderliga erfarenheter vinnas.

Tim- och kursplaner ha utarbetats såväl för A-skolor som för skolor av B-form. Då skolor av undantagsform enligt vårt förslag efter en viss övergångstid icke vidare skola få förekomma, ha tim- och kursplaner däremot icke uppgjorts för sådana skolor. Under övergångstiden böra i dessa skolor de för B-formerna utarbetade kursplanerna tillämpas med de begränsningar, som förhållandena nödvändiggöra. De timplaner, som hittills gällt för undantagsformerna, torde under övergångstiden kunna följas. Vad D 1-skolan beträffar gäller dock, att de för B 3-skolan utarbetade tim- och kursplanerna helt kunna tillämpas.

I anledning av förslaget, att undervisning i hushållsgöromål (hemkunskap med hushållsgöromål) skall göras obligatorisk för flickor i sjunde och åttonde klassen och i fortsättningsskolan, har ledamoten *Persson* anfört följande.

I annat sammanhang (sid. 178) har skolutredningen framlagt förslag angående obligatorisk undervisning i hushållsgöromål för flickor i fortsättningsskolan. Förslaget ansluter sig i väsentliga delar till en av skolöverstyrelsen år 1938 framlagd utredning, vari överstyrelsen bl. a. på anförda skäl uttalar som sin uppfattning, att den obligatoriska undervisningen i hushållsgöromål skall förläggas till fortsättningsskolan och icke till folkskolan. Denna uppfattning, som biträtts i praktiskt taget samtliga över förslaget inhämtade remissyttranden, äger fortfarande giltighet beträffande skoldistrikt med 7-årig folkskola jämte fortsättningsskola. Dylikt skoldistrikt bör såsom hittills äga möjlighet men bör icke åläggas skyldighet att utöver fortsättningsskolans obligatoriska kurs anordna undervisning i hushållsgöromål även i sjunde klassen. Enligt uppgifter i tab. XI sid. 175 hade läsåret 1943/44 122 skoldistrikt, därav 43 på landsbygden, begagnat sig av möjligheten att anordna dylik undervisning i både folk- och fortsättningsskola.

Om folkskolan övergår till 8-årig och fortsättningsskolan avvecklas, bör den obligatoriska kursen i hushållsgöromål förläggas till folkskolans åttonde eller, där förhållanden av lokal natur så kunna påkalla, till sjunde klassen. Så länge praktiska erfarenheter av den 8-åriga skolans organisation på landsbygden saknas, torde föreskrifter om en generellt genomförd andra årskurs i hushållsgöromål icke lämpligen böra meddelas. I många fall torde nämligen förverkligandet därav möta betydande svårigheter. På grund av det allmänna intresse för ifrågavarande undervisning, som råder i skoldistrikt, komma dessa säkerligen likväl att låta den få det utrymme, förhållandena i varje särskilt fall kunna medgiva. Skoldistriktet böra således enligt denna uppfattning vara förpliktade att i 8-årig skola införa en obligatorisk årskurs i hushållsgöromål för flickor, och de böra äga möjlighet att anordna 2-årig sådan kurs. Bestämmelser angående omfattningen av undervisningen i hushållsgöromål böra intagas i för vederbörande skoldistrikt gällande reglemente.

2. Timplaner.

I förslaget till undervisningsplan har engelska upptagits såsom ett för skoldistriktet frivilligt ämne med början antingen i sjätte eller i sjunde klassen. Särskilda anvisningar lämnas i anslutning till timplanerna rörande utbyte av timmar, där engelska införes. Rörande införande av engelska i sjätte klassen samt den differentierade undervisning i engelska, som av vissa ledamöter föreslagits till införande i femte klassen, hänvisas till särskilda yttranden, sid. 291 respektive sid. 294. Vi ha vidare tänkt oss, att möjlighet skulle beredas skoldistriktet att alltefter lokala förhållanden och önskemål på orten förläna undervisningen på högstadiet antingen en mera teoretisk eller också en mera praktisk inriktning. Med hänsyn härtill ha vi utarbetat timplanerna för sjunde klassen i två och för åttonde klassen i fyra alternativ, de sistnämnda avsedda, två för språkläsende skolor med mera praktiskt inriktad undervisning, ett för språkläsende skolor med mera teoretiskt inriktad undervisning och ett för skolor utan språkundervisning. I tre av alternativen har undervisning i manuella ämnen erhållit stort utrymme.

Vi ha med de sålunda föreslagna olika tim- och kursplansalternativen velat tillgodose de önskemål, som sedan länge gjort sig gällande särskilt inom vissa större skoldistrikt, att möjlighet till val mellan olika linjer skulle stå såväl skoldistriktet som i viss utsträckning även lärjungarna till buds på folkskolans högstadium. Även om de av oss utarbetade tim- och kursplanerna i regel torde täcka de föreliggande behoven och önskemålen, kan det givetvis tänkas, att på vissa orter närings- och sysselsättningsförhållandena äro sådana, att annat kursinnehåll eller annan disponering av veckotimtalet än vi föreslagit kan vara att föredraga. Särskilt kan detta tänkas bli fallet i fråga om åttonde klassen, som kommer att förbinda skolan med förvärvslivet i högre grad än de föregående klasserna. Möjligheter böra därför enligt vår mening hållas öppna för skoldistriktet att efter särskild ansökan hos den centrala skolmyndigheten kunna utbyta visst lärostoff mot annat, som kan visas vara för vederbörande ort mera ändamålsenligt. Dock bör det enligt vår uppfattning därvid tillses, att skolans karaktär av allmän medborgarskola ej rubbas.

Vad angår de mera teoretiskt betonade ämnena, är skillnaden mellan de olika timplansalternativen icke lika stor som i fråga om de manuella ämnena. Alla alternativen upptaga ett förhållandevis stort timantal för modersmålet och för matematik. För sjunde klassen ha medtagits alla de ämnen, som för närvarande förekomma i denna klass, men enligt två av alternativen har ämnet geografi uteslutits i åttonde klassen. Däremot har historia med samhällskunskap i denna klass upptagits med 3 veckotimmar enligt samtliga alternativ.

En jämförelse mellan timplanen för folkskola av A-form enligt 1919 års undervisningsplan och det av oss uppgjorda förslaget till timplan för samma

skolform giver vid handen, att — om man bortser från ämnena slöjd och hushållsgöromål, som enligt 1919 års undervisningsplan förlagts utanför timplanen — samma veckotimtal i båda fallen upptagits för folkskolans sex lägsta klasser. I bägge fallen utgör denna timsomma nämligen för första klassen 24 timmar, för andra klassen 26, för tredje klassen 28 och för fjärde, femte och sjätte klassen 30 timmar. För sjunde klassens vidkommande äro motsvarande tal enligt 1919 års timplan 30 veckotimmar och enligt det av oss uppgjorda timplansförslaget i språkläsannde avdelning för gossar 32 och för flickor 29 veckotimmar samt i icke språkläsannde avdelning för gossar 30 och för flickor 27 timmar. Härtill kommer enligt vårt förslag för gossarna slöjd under 4 veckotimmar samt för flickorna slöjd under 2 och hushållsgöromål under 5 veckotimmar, så att timsommen för både gossar och flickor blir i språkläsannde avdelning 36 och i icke språkläsannde avdelning 34 veckotimmar.

Jämfört med nu gällande timplan för folkskola av A-form innebär det av oss framlagda timplansförslaget för åtskilliga klasser, framför allt de högre, en ökning av det sammanlagda antalet obligatoriska veckotimmar, vilken ökning huvudsakligen föranletts därav, att slöjdundervisningen skulle bli obligatorisk. För samtliga klasser från och med den fjärde skulle veckotimtalet sålunda enligt förslaget komma att överstiga 30. Vi ha emellertid icke för avsikt att föreslå någon höjning av lärarnas tjänstgöringsskyldighet, vilken för närvarande omfattar för småskollärare 28 och för folkskollärare 30 veckotimmar. För lärare, som tjänstgöra i sjunde och åttonde klassen, samt för lärare, som uteslutande eller huvudsakligen undervisa i språk, anse vi tvärtom en minskning önskvärd. Vi måste därför räkna med att en del av undervisningen efter genomförandet av vårt förslag skulle bestridas av timlärare. Behov av timlärare kommer således i regel att förefinnas vid varje folkskola. För att detta behov skall kunna tillgodoses, torde det bli nödvändigt att föreskriva, att lärare vid folk- eller småskola skall vara pliktig att mot särskilt arvode såsom timlärare tjänstgöra visst antal veckotimmar utöver dem, som åvila honom på grund av hans tjänst. Med hänsyn till att veckotimtalet i ämnet slöjd i allmänhet är 4 timmar, torde den timlärartjänstgöring, som sålunda skulle kunna åläggas en lärare, kunna bestämmas till högst 4 veckotimmar. Lärare, som på grund av kroppslig svaghet eller av andra skäl icke anses kunna fullgöra dylik timlärartjänstgöring, bör av vederbörande folkskolinspektör kunna befrias därifrån, men en ansökan om sådan befrielse bör, där så påfordras, i förekommande fall vara åtföljd av vederbörligt läkarintyg.

Såsom framgår av det ovan anförda, innebär vårt förslag, att möjlighet skulle förefinnas att i folkskolans sjunde och åttonde klass välja mellan olika timplaner och att undervisningen åtminstone på högstadiet skulle i viss utsträckning bestridas av timlärare. Båda dessa omständigheter torde medföra, att arbetet med planläggningen av skolans verksamhet i synner-

het vid större skolenheter blir både svårare och mera tidsödande, än för närvarande i allmänhet behöver vara fallet. Med hänsyn bland annat härtill ha vi funnit, att varje skola av sådan storlek, att i densamma undervisas minst åtta klasser, bör ha en chef, som utför detta planläggningsarbete och även i övrigt framstår såsom ledare av arbetet vid skolan. Spörs-målet om skolans lokala ledning har redan varit föremål för närmare utredning i ett av 1941 års lärarlönesakkunniga den 30 november 1944 framlagt betänkande (Statens offentliga utredningar 1944: 64). Vi förutsätta emellertid, att vid den vidare behandlingen av detta ärende jämväl de av oss här framförda synpunkterna vinna beaktande.

Inhämtandet av de första grunderna i det främmande språket tarvar i stor omfattning individuell undervisning särskilt för inlärande av ett riktigt uttal. Vi ha därför i anmärkning till timplanerna föreslagit, att avdelning, vari mer än 20 lärjungar deltaga i undervisning i engelska, skall kunna vid undervisningen i detta ämne under en veckotimme uppdelas i två grupper i den klass, i vilken undervisning i ämnet tager sin början. Med hänsyn till att det ofta kan vara svårt för att icke säga omöjligt att vid laborationer i naturkunnighet i folkskolans sjätte och högre klasser bereda utrymme och sysselsättning åt alla lärjungar i en större avdelning, ha vi även föreslagit, att skoldistriktet skulle kunna erhålla tillstånd till delning av avdelning med mer än 16 lärjungar vid lärjungelaborationer i naturkunnighet i nämnda klasser. De här föreslagna bestämmelserna överensstämma med de för realskolan gällande.

Med hänsyn till den stora betydelse, en god grundläggande undervisning i musik äger, hade det varit synnerligen önskvärt, att en starkare ställning hade kunnat givas detta ämne på timplanen. Då undervisningen i musik inom folkskolan huvudsakligen handhaves av icke fackutbildade lärare, har det emellertid icke ansetts välbetänkt, att till förmån för musikundervisningen beskära timtalet för något eller några av de övriga ämnena, där lärarnas möjligheter att väl utnyttja undervisningstiden i allmänhet måste anses vara större. I vissa fall synes dock en om ock obetydlig förstärkning av musikundervisningen möjlig att genomföra. Vid skolor med flera läraravdelningar och där lärare med kompetens för körledning finnes att tillgå, borde en veckotimme utom timplanen kunna få användas för körövningar. Vid sidan av det värde, som sådana övningar äga ur undervisningssynpunkt, står körsångens betydelse för skollivet i allmänhet. Med hänsyn härtill ha vi till timplanerna fogat en anmärkning av innehåll, att för två eller flera läraravdelningar gemensamma körövningar skola kunna anordnas under en veckotimme utom timplanen, där förutsättningar därför förefinnas.

I sitt den 1 augusti 1914 avgivna betänkande angående folkskolorna anför folkundervisningskommittén följande: »Givetvis måste det alltid bliva en stor olikhet mellan det rörliga, fria liv barnen fört, innan de börjat skolan,

och skolans regelbundna huvudsakligen stillasittande arbete. — — — En undervisning, som låter barnen även i skolan möta samma sakinnehåll, som förut sysselsatt dem, — — — kan givetvis i väsentlig grad bidra till att utjämna motsättningen i fråga och sålunda förmedla övergången från hemmet till skolan. Denna övergång skulle emellertid ytterligare kunna underlättas, om undervisningstiden för nybörjarna under en del av första terminen, t. ex. de fyra första veckorna, begränsades till 20 timmar i veckan och undervisningen under denna tid icke delades upp på så många ämnen som senare. — — — Under de ifrågavarande fyra första veckorna skulle barnen också hava att småningom tillägna sig den ordning, som skolarbetet kräver.»

I överensstämmelse med detta uttalande anbefalldes i 1919 års undervisningsplan en viss begränsning av undervisningstiden för nybörjarna under de första veckorna av skoltiden. Den i undervisningsplanen anbefallda anordningen har i stor utsträckning vunnit tillämpning i skoldistriktet. Såvitt vi ha oss bekant, ha erfarenheterna varit uteslutande goda, och vi äro för vår del av den uppfattningen, att den ifrågavarande anordningen med avkortad undervisningstid för barnen i början av första klassen lämpligen bör bibehållas. Övergången från hemmets fria liv till skolans mera bundna sysselsättningar innebär nämligen alltid vissa påfrestningar för barnen. Särskilt svårt är det för nybörjarna att koncentrera sig på en arbetsuppgift under längre tid.

I 1919 års undervisningsplan gavs dock ej någon anvisning om att begränsningen, vad småskola av a-form beträffar, kunde genomföras på sådant sätt, att läraravdelningen uppdelades på två grupper, vilka undervisades på skilda tider. Inom nämnda skolform erbjuder emellertid arbetet i den stora grupp, som klassenheten i allmänhet utgör, vid skoltidens början vissa svårigheter. Vi föreslå därför, att barnen i första klassen vid läsårets början uppdelas i två grupper och att vardera gruppen undervisas för sig i sådan omfattning, att lärarinnans tjänstgöringsskyldighet tages helt i anspråk. Om t. ex. barnens undervisningstid under denna tid minskas till 14 timmar i veckan, böra följaktligen med en tjänstgöringstid för lärarinnan av 28 veckotimmar grupperna kunna erhålla helt skild undervisning, och om barnens undervisningstid bestämmes till 18 timmar i veckan, kan gruppundervisning anordnas under 10 av dessa timmar och den gemensamma undervisningen följaktligen inskränkas till 8 timmar. Avkortningen av undervisningstiden bör enligt vår mening tillämpas under högst fyra veckor.

I detta sammanhang har ledamoten *Karin Cardell* anfört följande.

I fråga om avkortningen av nybörjarnas undervisningstid under de fyra första veckorna av skoltiden är jag av samma uppfattning som utredningens övriga ledamöter. De skäl, som ligga till grund för det i kapitlet om förstärkningsanordningar framlagda förslaget om delad klass under första och andra skolåret, kan jag också i väsentliga avseenden dela. Dock

synes det mig önskvärt, att antalet grupptimmar i båda klasserna kunde något utökas. Därigenom skulle det bli möjligt att även efter de fyra första veckorna av skoltiden något nedbringa undervisningstiden för de minsta barnen.

I de skoldistrikt, som ha lång erfarenhet av delad klass under första skolåret, har man tack vare gruppdelningen kunnat nedsätta barnens undervisningstid med 3 à 4 timmar per vecka. Där sådan nedsättning förekommit även under andra skolåret, har den inskränkts till 2 veckotimmar. Allmänt har man anfört som skäl för en sådan anordning, att barnen skulle bli mindre trötta av skolarbetet. Det har också visat sig, att en måttlig nedsättning av undervisningstiden väl kompenseras genom den större effektivitet i undervisningen, som kunnat uppnås under grupptimmarna.

Efter Kungl. Maj:ts medgivande tillämpas i Stockholm ett schema för första klassen, som upptager 14 för hela klassen gemensamma timmar och 7 timmar med vardera av klassens två grupper. Varje barn erhåller en undervisningstid av 21 timmar per vecka. En sådan arbetsordning synes mig väl avpassad för undervisningen under barnens första skolår. Genom en gruppdelning av denna omfattning skulle det bli möjligt att disponera 5 à 6 grupptimmar för förstärkande av undervisningen i ämnena modersmålet och räkning samt 1 à 2 grupptimmar för sådana i hembygds-kunskapen ingående arbetsövningar som exempelvis modellering, pappersklippning, slöjd m. m. Då slöjd förutsättes ingå i arbetsövningarna i första och andra klassen, blir delning av klass under slöjdtimmarna under alla förhållanden erforderlig.

Även om barnen under andra skolåret fått större skolvana, äro de dock alltfört och särskilt då nya övningsmoment införas i undervisningen i större utsträckning än i följande klasser i behov av att individuellt hjälpas till rätta. I andra klassen gäller detta framför allt modersmålets skrivning, särskilt de förberedande rättskrivnings-, uppsats- och språkbyggnadsövningarna, samt ämnet räkning. Även vissa arbetsövningar, icke minst slöjden, kräva för att ge ett tillfredsställande resultat, att klassen får delas under vissa timmar. Den i Uppsala på försök tillämpade anordningen i andra klassen, upptagande 20 för lärjungarna gemensamma undervisningstimmarna och 4 timmar med vardera av klassens två grupper, synes mig väl avvägd för undervisningen i andra klassen.

Även i b-skolan borde för första klassens vidkommande någon nedsättning av undervisningstiden för barnen kunna få tillämpas. En arbetsordning, som upptager 18 för första och andra klassen gemensamma timmar samt skild undervisning för första klassen under 4 timmar och för andra klassen under 6 timmar, skulle i stort sett sammanfalla med de för a-skolan föreslagna timtalen. Första klassen skulle erhålla en timme längre undervisningstid än i motsvarande klass i a-skolan. Detta kan dock anses motiverat med hänsyn till att i b-skolan tiden för direkt undervisning måste bli mindre.

I en del skoldistrikt blir på grund av skolvägarnas längd en fördelning av grupptimmarna över veckans olika dagar ibland svår att genomföra. De mindre barnen måste nämligen trots kortare skoltid ofta stanna kvar i skolan och invänta skoldagens slut för de äldre barnen. I sådana fall borde den i vissa skoldistrikt tillämpade anordningen med en dags s. k. växellov för vardera klassen i stället kunna få komma till användning. Därvid bör dock lämpligen justering företagas av timtalet för första klassen, så att detta blir lika med veckotimtalet för andra klassen eller 24 veckotimmar. Lärarinnan skulle under sådana förhållanden få tillfälle att en dag i veckan undervisa enbart första klassen, en annan dag andra klassen. Barnens undervisningstid bleve fördelad över 5 veckodagar. En dag i veckan kunde de få vila ut från skolarbetet. För barn med långa skolvägar skulle säkerligen en sådan fördelning av arbetstiden vara fördelaktig ur både pedagogisk och hygienisk synpunkt. I denna riktning tala också erfarenheterna från de skoldistrikt, där växellov tillämpats.

En beskärning av undervisningstiden med några timmar i första och andra klassen torde stå i god överensstämmelse med de krav på minskat timtal i dessa klasser, som ifrågasatts i särskilt yttrande av skolutredningens medicinske expert, överläkaren Urban Hjärne. Från målsmännens synpunkt skulle anordningar av detta slag säkert hälsas med tillfredsställelse, då från många föräldrars sida ofta uttalats önskemål om någon nedsättning av undervisningstiden för de minsta barnen. Genom uppdelning av läraravdelningen i två undervisningsgrupper vissa timmar i veckan skulle man kunna tillmötesgå sådana krav utan att undervisningens kvalitet därigenom behövde bli lidande. Å andra sidan förtjänar att hållas i minnet, att barn till förvärvsarbetande mödrar av sociala skäl behöva ha tillsyn under en större del av dagen. För denna kategori lärjungar skulle dock ökad tillgång på platser i eftermiddagshem för skolbarn vara en mera effektiv hjälp än en utökning av skoltiden med ett par timmar per vecka.

Behovet av att få uppdelna läraravdelningen några timmar i veckan för att möjliggöra en mera individualiserad undervisning är självfallet starkast framträdande i skolor med högt lärjungantal. En gräns torde därför behöva fastställas, vid vilken en uppdelning av denna omfattning finge komma till stånd, exempelvis i a-skolan vid ett barnantal i läraravdelningen av minst 18 och i b-skolan av minst 15.

Under åberopande av här framförda synpunkter får jag föreslå, att skoldistrikt efter de fyra första veckorna av barnens första skoltid må kunna nedsätta undervisningstiden i första klassen med 3 veckotimmar i a-skolor och 2 veckotimmar i b-skolor samt i andra klassen med 2 veckotimmar i a-skolor, under förutsättning att läraravdelningen uppdelas på undervisningsgrupper i sådan omfattning, att lärarinnans tjänstgöringsskyldighet helt tages i anspråk samt barnantalet uppgår i läraravdelning av a-form till minst 18 och i läraravdelning av b-form till minst 15.

3. Kursplaner.

Kristendomskunskap.

Vid en revision av kursplanen för kristendomskunskap i 1919 års undervisningsplan är det angeläget, att man till fullo beaktar denna undervisningsplans förtjänster i fråga om kristendomsundervisningen.

I själva verket torde 1919 års undervisningsplan ha givit den tidigare så lidelsefullt debatterade frågan om folkskolans religionsundervisning en lösning, som i stort sett kunnat tillfredsställa olika parter. Särskilt kan framhållas, att de svårigheter, som kristendomsundervisningen tidigare beredde en stor del av folkskolans lärare, i betydande utsträckning övervunnits. Den opposition, som inom lärarkretsar gjorde sig gällande mot kristendomsundervisningen i dess äldre form, huvudsakligen på grund av dess alltför starka betonande av det dogmatiska elementet, har bragts att upphöra. Vid tiden för undervisningsplanens utfärdande hade redan lärarutbildningen omlagts efter nya riktlinjer. Den år 1914 genomförda seminarieredformen utgick från en förändrad grundsyn på de allmänna principer, som borde följas vid kristendomsundervisningen. Den systematiska läroframställningen skulle icke vara det primära och grundläggande. Vid undervisningen i den kristna tros- och sedeläran borde utgångspunkten tagas i det bibliska och, när detta kunde ske, i det kyrkohistoriska innehållet och anknytning sökas i elevernas egen erfarenhet och tankevärld. Genom denna reform av seminarieundervisningen förbereddes sålunda den omläggning av folkskolans kristendomsundervisning, som kom till stånd genom 1919 års undervisningsplan, och de nya lärarna erhöles ökade förutsättningar att meddela en kristendomsundervisning i undervisningsplanens anda.

Inom den unga generationen, som i folkskolan undervisats enligt de nya grundsatserna, kan tydligt konstateras en viss omsvängning i inställningen till religionen. Där aktiv religionsfientlighet nu möter, synes det snarast vara hos en äldre generation. Bland de yngre finner man allt oftare, även där man ställer sig passiv inför den religiösa förkunnelsen, en växande vilja till förståelse och saklig värdering av religionens uppgift och betydelse. Denna omsvängning i det allmänna tänkesättet är en företeelse av komplicerad natur, men det synes icke oberättigat att antaga, att den mera vidhjärtade, historiskt objektiva inriktningen av folkskolans kristendomsundervisning har en viss andel i denna småningom skeende förändring.

Den kritik, som från vissa håll riktats mot undervisningsplanen, beror väsentligen på att den, såsom av olika meningsriktningar med stort eftertryck påyrkats, avskaffade den dogmatiska katekesläsningen och i detta avseende på ett avgörande sätt bröt med den äldre religionspedagogiska traditionen. Det har därför icke varit lätt att, även där god vilja funnits, anknyta den enligt tidigare ordning meddelade konfirmationsundervisningen till folkskolans kristendomsundervisning. Om den kunskap, som visar sig i

förmåga att återgiva inlärdas trossatser, obestriddligen har gått tillbaka, ha folkskolans lärjungar å andra sidan vunnit en mera åskådlig och levande kännedom om de stora religiösa personligheterna och olika sidor av det kristna fromhetslivet. Det starka betonandet av bibeln som kristendomsundervisningens grundval och stoffkälla står i överensstämmelse med en av reformationen ledande grundsats.

Bland de religionspedagogiska grundsatsen, som 1919 års undervisningsplan fastslagit och som böra upprätthållas såsom omistliga och vägledande även för den fortsatta utvecklingen, böra i främsta rummet nämnas följande:

att undervisningen i kristendoms-kunskap skall främja de ungas religiösa och sedliga utveckling;

att den måste anpassas efter lärjungarnas fattningsförmåga och sålunda obetingat taga hänsyn till vad psykologi och pedagogisk erfarenhet lärt om deras möjligheter och mottaglighet för religiös livssyn och påverkan;

att den skall giva lärjungarna en samlad bild av Jesu liv och verk.

Även om en annan av undervisningsplanens ledande grundsatsen, nämligen principen, att undervisningen bör så långt möjligt ske i anslutning till bibelns egen framställning, kan sägas, att den alltså har obestriddligt berättigande. Att de unga göras omedelbart förtrogna med kristendomens grundläggande urkund, med dess innehåll och tankevärld, är ett krav, som är lika berättigat ur historiskt sakligt som ur religiös synpunkt.

Det starka betonandet av det historiska låg givet i dåtidens teologiska situation. Den svenska teologi, som var tongivande vid tiden för undervisningsplanens tillkomst, räknade satsen om gudsuppenbarelsen i historien som ett av sina fundament. Denna tanke gav, menade man, religionen en fast förankring i det verkliga skeendets värld och kunde rädda dess transcendent höghet och giltighet. Den historiska synen på religionen kändes för många som en befriande upptäckt. Från den nyvunna utgångspunkten syntes många av de tankesvårigheter, som belastade den gamla dogmatiska supranaturalismen, kunna lösas.

Men idén om uppenbarelsen i historien bleve av tivelaktigt värde, om historien förstodes icke som ett fortsatt skeende, ett levande sammanhang, som förbinder det förflutna med nuet, utan som en avslutad, i tiden mer eller mindre avlägsen process. I sådant fall utlöpte den historiska betraktelsen i historicism. Kristendomen bleve en historisk storhet, vars tyngdpunkt låge i det förflutna och som föga anginge eller intresserade oss i den situation, där vi nu stå. I en sådan framställning väckte religionen visserligen icke längre strid och motsägelse, ty det som låge så långt bortom dagens horisont upprörde inga stormar, men den kunde icke heller skapa någon hänförelse eller vilja till handling. Med den inriktning mot det sakliga, det objektiva, som hör till skolundervisningens väsen, kunde det befaras, att bibeln komme att studeras mera som dokument för religionens historia än som inspirationskälla och ideell norm för människornas hand-

lande, ehuru anvisningar i motsatt riktning ingalunda saknas i undervisningsplanen. Det har från olika håll, även bland folkskolans lärare, påtalats, att undervisningen i vissa fall fått en ensidigt historisk inriktning, och här ligger utan tvivel en fara, som måste förebyggas. Om undervisningen skall främja lärjungarnas sedliga och religiösa utveckling, måste den framställa kristendomen icke blott som ett historiskt faktum utan som en livsmakt i den nuvarande tiden.

Detta kan främjas på olika sätt. Undervisningen kan läggas så, att det historiska stoffet beskäres och tyngdpunkten flyttas från de yttre tilldragelserna till fromhetslivet, till trons egen historia. Det israelitiska folkets strider och nederlag lämna oss tämligen oberörda, men Amos' strid för rättfärdighet och rätt, Jesajas fasta tro och Jeremias kamp och vånda inför kallelens stränga röst komma oss mänskligt nära. Berättelserna om Paulus' missionsresor och den antika medelhavsvärld, som de levandegöra, kunna historiskt intressera oss, men det ideal, som tecknas i I Kor. 13, har tidlös giltighet och talar omedelbart till hjärta och samvete. Det säger sig självt, att man vid tillämpning av sådana grundsatser i undervisning av barn icke får förbise nödvändigheten av att anpassa undervisningen efter deras utvecklingsståndpunkt.

Undervisningsplanen av år 1919 innehåller icke en detaljerad kursplan för kristendomskunskap utan inskränker sig till allmänt hållna anvisningar rörande kursinnehållet. Där icke en mera detaljerad lokal kursplan upprättats och fastställts, äger läraren inom vida gränser frihet att bestämma lärostoffet enligt sin personliga uppfattning. Av samma orsak ha läro- och textböcker stundom blivit alltför omfångsrika och icke tillräckligt anpassats efter lärjungarnas förutsättningar.

Det har enligt vår mening med fog gjorts gällande, att kursinnehållet borde klarare angivas, för att undervisningen skulle kunna vinna en behövlig begränsning samt större enhetlighet och fasthet. Även om kravet på enhetlighet icke får drivas för långt, har det synts oss lämpligt, att en blivande undervisningsplan, i likhet med t. ex. den norska normalplanen för folkskolan, klarare anger lärokursens innehåll.

En begränsning av det historiska stoffet har här föreslagits beträffande gamla testamentet. Huvudvikten har i viss mån förskjutits från patriarkberättelserna och den israelitiska historien till de stora profeternas och psalmernas fromhet. I överensstämmelse härmed börjar den sammanhängande historiska framställningen med Moses och förbundet på Sinai. Berättelserna ur gamla testamentet böra sättas in i ett religiöst och etiskt sammanhang, så att de få en fostrande betydelse och utgöra en bakgrund för nya testamentets religiösa grundsyn.

För att understryka, att kristendomen innebär en fortsatt och alljämt verksam utveckling, ha vi sökt giva kyrkohistorien en något mera framträdande plats än hittills. Men den bör i folkskolan behandla icke institu-

tionernas utan personligheternas historia och helst dröja vid sådana personer, som kunna för lärjungarna framstå som ideal och andliga vägledare. En betydande vikt bör även läggas vid det kristna arbetet i nutiden, varvid det på grund av det andliga läget i vårt land måste vara självklart, att uppmärksamhet ägnas icke blott åt statskyrkans organisation och verksamhet utan även åt frikyrkornas.

Kravet på aktualitet och nutidssyftning i kristendomsundervisningen innebär även, att en samlad framställning av den kristna tros- och livsåskådningen, dess bärande tankar och grundläggande sedliga bud, bör ingå i lärokursen, så långt en sådan framställning kan göras tillgänglig för lärjungarna.

Enligt formuleringen av anvisningarna i 1919 års undervisningsplan skulle denna del av undervisningen anordnas på ett sådant sätt, att den ej påkallade användning av särskild lärobok. Denna föreskrift uppfattades på åtskilliga håll såsom innebärande ett förbud mot användning av lärobok vid nämnda undervisning, vilket dock icke var avsett. I en under år 1921 utfärdad kungörelse angående vissa jämkningar i undervisningsplanen lämnades normerande föreskrifter angående lärobok, som avsåge sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen. Dylik lärobok skulle ansluta sig till kursplanen med dess anvisningar och godkännas i därför stadgad ordning. Det torde vara en utbredd uppfattning bland folkskolans lärare, att en dylik lärobok är behövlig. Uppgiften att utan stöd av lärobok med god behållning meddela den föreskrivna sammanfattningen anses i allmänhet ställa alltför stora krav på den enskilde läraren.

Från olika håll har påyrkats, att Luthers lilla katekes skulle i sin helhet läggas till grund för framställningen av den kristna tros- och livsåskådningen. Häremot resa sig dock starka betänkligheter av pedagogisk art. Icke alla delar av Luthers lilla katekes kunna göras tillgängliga för barn på ett sådant sätt, att de verkligen bli till stöd för tillägnet av de sanningar och regler för det kristna livet, som de klassiska katekestexterna omskriva. Att tillgripa en förklaring, som själv i sin ordning behöver med omsorg och möda förklaras, har ingen mening. Förklaringarna till fjärde och femte huvudstyckena lämpa sig icke för barnens fattningsförmåga, och detsamma torde kunna sägas om förklaringen till tredje artikeln. Behandlingen av Herrens bön anknytes lämpligen till Jesu egen undervisning om bönen. Däremot synas för barnen lämpliga delar av Luthers förklaringar till budorden med deras positiva inriktning och klart religiösa motivering vara väl ägnade att tjäna undervisningen i den kristna sedeläran. Som ofta framhållits, skulle en sociologisk undersökning av de moraliska normer, som av det allmänna medvetandet tillerkännas obetingad giltighet, i huvudsak föra åter just till de tio budorden. Luthers förklaringar till första och andra artiklarna skulle enligt vårt förslag till anvisningar behandlas i samband med reformationens historia. Mot bakgrunden av Luthers religiösa upplevelse är det möjligt att bibringa lär-

jungarna ett mera levande intryck av det centrala innehållet i den lutherska trosåskådningen.

Enligt 1919 års undervisningsplan skulle sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen anknyta till den särskilda genomgången av Jesu bergspredikan. De religiösa och sedliga intryck, som lärjungarna inhämtat under den föregående undervisningen, skulle återupplivas och befästas, så att de unga på detta sätt erhöle en mera samlad, efter deras mottaglighet och behov avpassad bild av den kristna tros- och livsåskådningen. Även för denna del av kristendomsundervisningen sökte man bygga på bibeln som undervisningens grundval och förnämsta stoffkälla i syfte att på denna väg komma bort från den dogmatiserande framställningen och få större utrymme för Jesu egen förkunnelse. Undervisningen förväntades därigenom bliva i religiöst och sedligt avseende mera praktisk och åskådlig och komma att röra sig på ett plan, där flertalet kristna människor kunde mötas i endräkt. Såsom framgick bland annat av de framlagda försöken till lärobok i anslutning till bergspredikan, var anordningen emellertid förenad med pedagogiska svårigheter, och den rönt kritik även ur teologiska synpunkter. Genom en under år 1929 utfärdad kungörelse medgavs, att sammanfattningen kunde meddelas ej blott i samband med Jesu bergspredikan utan även i anknytning till Jesu förkunnelse i övrigt. Den kunde där- efter grundas på en totalbild av Jesu personlighet, liv och förkunnelse och icke blott på en del av den sistnämnda.

Här har föreslagits, att sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen skall meddelas efter det bergspredikan genomgåts. Till grund för denna sammanfattning bör i främsta rummet läggas de nytestamentliga skrifternas, särskilt evangeliernas, vittnesbörd om Jesu förkunnelse och verk, de tio buden och för barnen lämpliga delar av Luthers förklaringar till dessa. Till stöd för framställningen, som bör vara kortfattad, enkel och konkret samt hållas fri från systematiserande utredningar och definitioner, kan användas en i vederbörlig ordning godkänd lärobok, som till innehåll och form är anpassad efter lärjungarnas mottaglighet och behov. I det väsentliga ha samma synpunkter framförts i en av kyrkliga lärarförbundet till skolutredningen ingiven framställning.

Åttonde klassens kurs i kristendomskunskap är avsedd att ge en sammanfattande överblick över kristendomens betydelse i samhällslivet under skilda tider. Vid uppgörandet av detta kursförslag ha tillgodogjorts de erfarenheter, som vunnits vid tillämpningen av en kursplan för åttonde klassen vid Hälsingborgs folkskolor.

Psalmläsning tänkes förekomma i alla årsklasser, och förslaget upptager för skilda årsklasser ett begränsat urval psalmverser och psalmer, som ansetts vara lämpat för ifrågavarande stadium. Liksom vissa sånger ur den profana sångskatten anbefallas till allmänt inlärande i skolan, synes det värdefullt, att några av de mest brukade religiöst och poetiskt fullödiga

psalmer, som ingå i vår psalmbok, kunna förutsättas vara till text och melodi allmänt bekanta, och att skolan medverkar härtill.

Det förutsättes, att psalmläsningen icke bedrivs såsom en fristående uppgift utan ställes i samband med kristendomsundervisningen i övrigt, morgonandakten och kyrkoåret. Till den psalmkunskap, som skolan meddelar, bör även höras, att lärjungarna få veta något om psalmförfattare, om tillkomsten av några viktiga psalmer och om psalmbokens historia. En dylik undervisning, som på lämpligt sätt anknytes till de i lärokursen ingående bilderna ur kyrkohistorien och anpassas efter lärjungarnas förutsättningar, giver ej blott en fördjupad bild av psalmens innehåll utan även en klarare uppfattning av den tid, som givit psalmen dess prägel.

Enligt förslaget skall bibelläsningen utgöra kristendomsundervisningens grundval. I allmänhet böra lärjungarna, sedan de vunnit god läsfärdighet, i skolan själva läsa ur bibeln de texter, som behandlas. Det är därför av vikt, att bibeln i tillräckligt antal exemplar är tillgänglig i skolan. För lärjungarnas hemarbete bör en särskild kortfattad lärobok komma till användning. Framställningen i läroboken bör, så långt detta är förenligt med kraven på enkelhet och begränsning, ansluta sig till den bibliska textens språkliga och religiösa egenart.

Vi ha ansett det vara av betydelse, att folkskolans lärjungar även inhämta något om bibelns uppkomst och historia.

I nu gällande undervisningsplan är timtalet för kristendomskunskap i A-skolan genomgående två veckotimmar. Enligt den tidigare omnämnda kungörelsen av år 1921 angående vissa tillämpningsbestämmelser till undervisningsplanen medgavs, att vid fastställandet av läroplan tiden för ämnet kristendomskunskap i femte och sjätte klassen eller i endera av dessa klasser kunde ökas till tre veckotimmar, varvid en motsvarande inskränkning skulle äga rum i fråga om den för andra ämnen fastställda tiden. Motsvarande bestämmelser gälla även beträffande skolor av första och tredje B-formen, första D-formen samt skolor med periodläsning.

Till jämförelse kan anföras, att den norska normalplanen för stadsfolkskola upptager två veckotimmar för kristendomsundervisningen i samtliga klasser men medger en utsträckning till tre veckotimmar för klasserna 4—6. I landsbygdsfolkskolor, där emellertid läsåret är avsevärt kortare än hos oss, är timtalet fastställt till tre veckotimmar för de lägre och fyra veckotimmar för de högre klasserna. I Danmark utkom år 1942 en undervisningsvägledning för den examensfria folkskolan, som upptager två veckotimmars religionsundervisning för folkskolans samtliga klasser. För den svenska realskolan är timtalet likaledes genomgående två veckotimmar. I de framställningar rörande kristendomsundervisningen, som inkommit till skolutredningen, påyrkas i ett stort antal fall en utökning av den åt kristendomsundervisningen anslagna tiden, medan i andra fall anses, att önskad

förstärkning av folkskolans kristendomsundervisning kan och bör vinnas utan ökning av den åt ämnet anslagna tiden.

Det är av vikt, att kristendomsundervisningen får tillräcklig tid till sitt förfogande. Men det får ej förbises, att ämnet med sin i vissa avseenden abstrakta karaktär ur olika synpunkter ställer så stora krav på lärjungarna, att trötthet och intresselöshet lätt kunna inställa sig. Med hänsyn till kristendomsundervisningens behov av tid för sina religiöst och etiskt fostrande uppgifter lär det icke kunna göras gällande, att förhållandena kräva ett väsentligt högre timal i folkskolan än på motsvarande stadier i real-skolan. Därest det av utredningen framlagda förslaget till kursplan antages, kan det förväntas, att kristendomsundervisningen även utan utökning av timaltet i de särskilda klasserna skall skänka ett ur kunskapssynpunkt bättre resultat än tidigare.

Efter ingående överväganden ha vi funnit oss böra stanna vid att föreslå bibehållandet av såväl nuvarande timal för kristendoms-kunskap i de särskilda klasserna som möjligheten för skoldistrikt att i vissa fall utöka nämnda timal med en veckotimme. I själva verket komma önskemålen om utsträckt tid för ämnet att tillgodoses genom att veckotimsumman, som i 6-årig skola är minst 12 timmar, i 7-årig skola uppgår till minst 14 timmar och i 8-årig skola till minst 15 timmar. En vinst för undervisningen är också, att den utsträcker till ett högre åldersstadium.

Modersmålet.

I 1919 års undervisningsplan erhöll modersmålet en väsentligt starkare ställning än tidigare. Medan 1900 års normalplan endast i allmänna och kortfattade ordalag angav lärokurs och lärogång i ämnet, upptog den nya läroplanen en mera utformad kursfördelning för olika klasser och skolformer. Likaså lämnades förhållandevis utförliga anvisningar rörande såväl ämnet i dess helhet som dess olika delar.

Målet för undervisningen i modersmålet skulle vara att bibringa lärjungarna förmåga att läsa och att uttrycka sig muntligt och skriftligt, att göra dem bekanta med svensk litteratur, giva dem insikt i modersmålets byggnad, utveckla deras språkkänsla och öppna deras sinne för modersmålets betydelse och värde. Ämnet uppdelades i talövningar och läsning samt skrivning och språklära. Någon skarp gräns mellan de olika ämnesgrenarna skulle dock icke dragas. Tvärtom borde dessa städse förbindas med och stödja varandra.

Talövningar hade icke tidigare förekommit i någon folkskolans kursplan som särskilt kursmoment. Stor vikt skulle enligt den nya planen läggas vid skrivövningar av olika slag. Undervisningen i språklära i de högsta klasserna skulle föregås av i regel skriftliga språkbyggnadsövningar i de lägre klasserna. Modersmålet skulle erhålla stöd av andra ämnen, på lågstadiet

särskilt av hembygdsundervisningen, på det högre stadiet även av geografi, historia och naturkunnighet, genom att dessa ämnen förbundnes med uppgifter i läsning och med skriftliga övningar. Å andra sidan skulle saksämnena erhålla stöd genom att innehållet i modersmålsundervisningen delvis hämtades från det sakinnehåll, som meddelades i andra ämnen. Härigenom ville man också undvika en ensidigt formell läggning av undervisningen i modersmålet.

Modersmållets centrala ställning framhävdes icke minst genom att den åt ämnet anslagna tiden ökades, så att den i vissa skolformer kom att uppgå till drygt hälften av antalet lärjungetimmar för samtliga läsämnen.

De första åren efter undervisningsplanens genomförande kommo att i viss mån präglas av brytningen mellan gammalt och nytt, av ett visst trevande efter de bästa formerna för modersmålsundervisningen. Detta gällde även de nya läroböcker för ämnet, som efter hand tillkommo. Därtill kom den omständigheten, att skolplikten i regel endast var 6-årig och att lärjungarna därför oftast lämnade skolan redan i 12—13-årsåldern, vilket starkt begränsade modersmålsundervisningens möjligheter. Det gavs föga tid till att befästa de inhämtade kunskaperna och färdigheterna i ämnet. Redan mot slutet av 1920-talet och under första hälften av 1930-talet framkommo från olika håll krav på en förstärkt ställning för modersmålet. Särskilt framfördes önskemål härom under diskussionen om en sjunde folkskoleklass, och i samband med förslaget om ett obligatoriskt sjunde skolår i mitten av 1930-talet anfördes behovet av en förstärkt undervisning i modersmålet såsom ett vägande skäl för en förlängning av skolplikten.

Det råder intet tvivel om att tillämpningen av 1919 års undervisningsplans principer för modersmålsundervisningen medfört en betydande förbättring av undervisningsresultatet i ämnet. I all synnerhet gäller detta sådana skolor, som utbyggts med en sjunde klass. Mera krävande kursmoment ha i sådana fall kunnat uppskjutas till ett högre stadium, där undervisningen också kunnat givas ett mera på det praktiska livets behov inriktat läroinnehåll, medan träningen och innötningen av den elementära läs- och skrivfärdigheten kunnat få större utrymme och ske grundligare i de lägre klasserna.

Även om förutsättningarna för ett gynnsamt resultat av modersmålsundervisningen således nu äro större än tidigare, bör likväl uppmärksammas, att fordringarna på insikter och färdigheter i modersmålet alltjämt ökas. God färdighet att tala, läsa och skriva sitt modersmål har för flertalet medborgare fått större betydelse än tidigare. Denna omständighet jämte de vid tillämpningen av 1919 års undervisningsplan vunna erfarenheterna har medfört krav på nya reformer inom modersmålsundervisningen. Önskemålen härutinnan avse dock i allmänhet endast förändringar av den art, att de ej beröra grundtankarna i undervisningsplanen, vilka i stort sett alltjämt anses bärande. Bland framkomna önskemål må här nämnas: ytterligare utökning

av tiden för ämnet, ett mera detaljerat angivande av kursinnehållet, bättre anpassning av kurserna efter lärjungarnas utveckling, utnyttjande av det åt modersmålet anslagna timantalet mera helt för modersmålets egen räkning, större utrymme för talvård och muntlig framställning, bättre utnyttjande av skolbiblioteket i modersmålsundervisningen och i samband därmed större utrymme åt den tysta läsningen, införande av mera rationella metoder för rättskrivningsövningarna samt för språksinne och uttrycksförmåga mera utvecklande uppsatsövningar, begränsning av kursen i språklära till sådant, som har praktisk betydelse, samt införande av enhetlig grammatisk terminologi i samtliga skolor.

Vid utarbetandet av förslag till ny tim- och kursplan med därtill fogade anvisningar ha vi sökt så vitt möjligt tillmötesgå de framkomna önskemålen. Detta jämte tillkomsten av en ny klass har lett till en förhållandevis omfattande omarbetning av kursinnehåll och anvisningar för de olika ämnesgrenarna samt till vissa ändringar även av timplanen. I det följande redogöres i korthet för de av oss föreslagna ändringarna och tilläggen.

Vi ha funnit oss böra redan vid angivandet av målet för undervisningen i ämnet låta vissa moment starkare än hittills träda i förgrunden. Särskilt har framhållits undervisningens uppgift att utveckla ett vårdat språk och ett tydligt uttal samt att bibringa förmåga att inhämta kunskaper genom läsning och färdighet i en språkriktig skriftlig framställning. Såsom helt nytt moment har införts uppgiften att göra lärjungarna i någon mån bekanta även med de nordiska grannländernas litteratur. Den sålunda föreslagna utvidgningen av målet för ämnet motsvaras av kompletteringar i kursplanen och anvisningarna.

Som tidigare nämnts, inneburo de år 1919 fastställda timplanerna en väsentlig utökning av tiden för modersmålet. I ett år 1929 avgivet yttrande över en framställning om ytterligare utökad tid för ämnet framhöll skolöverstyrelsen, att mellan 47·5 % och 50·5 % av antalet lärjungetimmar för samtliga läsämnen i folkskolan komme modersmålet tillgodo. Överstyrelsen ansåg sig under sådana förhållanden ej kunna tillstyrka större timantal. Sedan dess har riksdagen fattat beslut, att ett sjunde skolår från och med läsåret 1948/49 skall vara genomfört i varje skoldistrikt, samt gjort det möjligt för skoldistriktet att efter särskilt medgivande av Kungl. Maj:t ytterligare förlänga skoltiden. I våra förslag till kursplaner ha vi därför icke räknat med en sex- eller sjuklassig skola utan med en sju- eller åttaklassig. Härigenom har frågan om timantalet för modersmålet kommit i ett delvis nytt läge. Tack vare att lärjungarna komma att kvarstanna i folkskolan under längre tid och till en mera mogen ålder än förut, kan en viss omläggning ske av såväl kursinnehåll som timfördelning. Om i enlighet med vårt förslag undervisning i ett främmande språk införes i folkskolan, så måste detta i viss mån påverka timplanen för modersmålet. Då man torde få räkna med att många skoldistrikt önska införa språkundervisning, medan andra

komma att i varje fall tills vidare avstå därifrån, ha vi uppgjort alternativa kursplaner, dels med och dels utan främmande språk. I enlighet med en allmän uppfattning, att språkundervisning utgör ett gott stöd för undervisningen i modersmålet, har timantalet något reducerats för sistnämnda ämne i de alternativ, som upptaga främmande språk. Närmare redogörelse härför lämnas i avdelningen om språkundervisning i folkskolan samt i anmärkningar till tim- och kursplaner.

Under framhållande av sambandet mellan modersmålsundervisningens olika grenar föreslå vi bibehållande av den nuvarande kursplanens uppdelning av ämnet i »tal- och läsövningar» och »skrivning och språklära». Det har ifrågasatts, att ämnesgrenen »tal- och läsövningar» i stället skulle betecknas som »läsning och muntlig framställning», särskilt med tanke på dem, som söka inträde i högre skolor. Vi ha dock ansett, att den nuvarande beteckningen på ett tillfredsställande sätt täcker ämnesgrenens innehåll. Liksom för övriga ämnen har kursplanen också för modersmålet utarbetats mera i detalj än tidigare. Därvid har eftersträfvats att så långt möjligt anpassa lärostoffet efter lärjungarnas fortskridande utveckling i de olika klasserna. Vi ha även sökt att utvälja sådant kursinnehåll, som samtidigt med att det har praktisk betydelse anknyter till lärjungarnas upplevelser och intressen. I anvisningarna ha sådana arbetsmetoder förordats, som främja lärjungarnas självverksamhet och individuella arbete, stimulera dem till läsning på egen hand, lära dem att använda vanligare uppslagsböcker samt sätta dem i stånd att utnyttja ett bibliotek.

För att främja skolans gemensamhetsliv och samverkan mellan lärjungarna föreslå vi, att en för talövningar avsedd veckotimme användes mera fritt. Härvid kunna lärjungarna medverka med t. ex. körläsning, uppläsningar och dramatiseringar samt i de högsta klasserna även med föredrag och diskussioner om aktuella spörsmål av olika slag. I betänkandet om det inre arbetet i skolan redogöres närmare för hur denna klasstimme kan utnyttjas.

Talövningar. Fastän talövningar genom nu gällande undervisningsplan infördes som en särskild gren av modersmålsundervisningen, har tillräcklig uppmärksamhet knappast kommit att ägnas dem i det praktiska skolarbetet. Särskilt vill det synas, som om anvisningarna rörande röstvård ej tillräckligt beaktats. På grund av ökad insikt om de stora olägenheter, som talrubbningar och felaktig röstbehandling innebära för den enskilde, ha kraven på en effektivare röst- och talvård i skolan blivit allt starkare. Men även den språkliga sidan av talövningarna bör enligt vår mening beaktas mera än hittills. I förslaget till kursplan ha vi sökt tillgodose dessa synpunkter.

Sålunda har angivits, att röstvårdande verksamhet bör bedrivas hela skoltiden, varjämte vi för de fyra första skolåren upptagit mera systematiska övningar i röst- och talvård. Det förutsättes därvid, att i skolan finnes tillgång till lärobok med av talpedagog systematiskt tillrättalagt övningsstoff.

Det väsentliga är, att seminarierna ägna denna sida av lärarutbildningen stor uppmärksamhet och att fortbildningskurser i röst- och talvård anordnas för de nuvarande lärarna. Lärjungar med svårare talfel böra såvitt möjligt tidigt hänvisas till specialutbildad lärare eller läkare.

För att underlätta talövningarna ha vi i anvisningarna givit exempel på olika metoder för deras anordning. Där framhålles även, att särskild tid bör anslås åt dessa övningar, på ett högre stadium i regel minst en veckotimme, samlad eller fördelad på flera lektioner.

Läsning. I nu gällande undervisningsplan är kursen i läsning på folkskolestadiet så vald, att innehållet i de lästa styckena i stor utsträckning är hämtat från ämnena historia, geografi och naturkunnighet. Läsningen kommer sålunda att i icke ringa omfattning tjäna kunskapsämnena. Det är enligt vår mening av väsentlig betydelse för ett gott resultat av modersmålsundervisningen, att läsningen under de timmar, som anslagits åt modersmålet, främst tar sikte på att förmedla lärjungarnas bekantskap med god svensk litteratur, ägnad att väcka och berika deras tanke- och känsloliv. Denna synpunkt på läsundervisningen har därför i vårt förslag starkare betonats i såväl kursplan som anvisningar. Den rena fackläsningen bör i större utsträckning än hittills förläggas till de åt respektive ämnen anslagna timmarna, varigenom modersmålet får en förstärkt ställning. I förslaget ha vi betonat betydelsen av den tysta läsningen såsom ett medel att öva lärjungarnas förmåga att självständigt tillägna sig innehållet i det lästa. Vi ha också understrukt betydelsen av att den fria läsningen uppmuntras och att studiet i klass- och skolbiblioteket får ett bredare utrymme i skolarbetet.

I lärokursen ingår även läsning av nordisk litteratur, och i sjätte, sjunde och åttonde klassen läsas några texter på danska och norska språken. I samband därmed lämnas kortare meddelanden om några av de lästa danska, finska och norska författarna.

I anvisningarna behandlas närmare såväl läsningen i allmänhet som lärjungarnas fria läsning, valet av lästexter samt undervisningen i bokkunskap.

Rättskrivning. Det anses ganska allmänt vara lämpligt, att lärjungarna få börja med att lära sig de oftast förekommande ordens stavning och att sedan ett urval av svårstavadade vanligare ord småningom införas. I rättskrivningen ha vi därför funnit oss böra lägga huvudvikten vid inövning av sådana ord, ordformer och uttryck, som enligt verkställda frekvensundersökningar ingå i språkets vanligaste ordförråd. I de högsta klasserna ha vi upptagit övningar att använda i tal och skrift ofta förekommande främmande ord. I syfte att förebygga en slentrianmässighet, som inskränker rättskrivningsundervisningen till diktamensövningar, ha vi som särskilt kursmoment upptagit bl. a. självständiga skrivövningar med samhöriga eller likartade ord och ordgrupper. Dessa övningar åsyfta även att lära lärjungarna känna ordens betydelse och användning samt att öka deras ordförråd.

Vi ha ansett det erforderligt att i anvisningarna framhålla, att rättskrivningen i regel bör anordnas som övningar, ej som prov. Ordlista bör begagnas i sådan omfattning, att den framstår såsom oundgänglig för lärjungarna även sedan de lämnat skolan. Skrivelser av praktisk art i sjunde och åttonde klassen tänkas utförda i en verklighetstrogen form och uppställning, så att de senare kunna bli till gagn i det praktiska livet.

Uppsatsskrivning. I nu gällande undervisningsplan införes kursmomentet förberedande uppsatsövningar först i tredje klassen. Erfarenheten har visat, att sådana övningar lämpligen kunna inträda på ett tidigare stadium, varför de i vårt förslag upptagas redan i andra klassen. Från och med fjärde klassen använda vi beteckningen uppsatsövningar för att markera, att större krav då kunna ställas. I de högsta klasserna skärpas kraven på språkriktighet och anpassning av stilen efter ämnets art. Såsom en huvudprincip förordade vi, att skrivningarna erhålla karaktär av övningar, som åsyfta att öka lärjungarnas språkfärdighet, skärpa deras iakttagelseförmåga och vänja dem att självständigt utforma sina tankar. Om goda resultat skola uppnås, är det enligt vår mening av vikt, att lärjungarna väl behärska och äro intresserade av de ämnen, som givas, liksom också att dessa klart begränsas. Ett större antal korta uppsatsövningar är i regel att föredraga framför ett mindre antal mera utförliga. Dock är det lämpligt, att på det högsta stadiet åtminstone någon uppsats får svälla ut över de vanliga måtten.

Till ledning vid bedömningen av lärjungarnas uppsatser ha vi i anvisningarna medtagit de av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningarna i anslutning till de standardiserade proven i modersmålet.

Språkbyggnadsövningar och språklära. I 1919 års undervisningsplan framhålles, att vid behandlingen av språkets byggnad endast sådant bör upptagas, som har verkligt värde för barnens förmåga att förstå och använda sitt modersmål. Undervisningsplanen har emellertid endast i allmänna ordalag angivit kursmomenten för de olika klasserna. Så anges t. ex. kursen i språkbyggnadsövningar i femte klassen på följande sätt: »satsens huvuddelar; huvudord med bestämningar, satsföreningar; ordklasserna och ordens vanligaste böjningsformer; sammansatta och avledda ord». Denna obestämdhet i uttryckssättet har medfört osäkerhet om vad som bör upptagas vid undervisningen och i läroböckerna. Sålunda ha vissa läroböcker i detalj utvecklats dessa kursmoment med användande av en mängd grammatiska termer, medan andra åter mera summariskt behandlat samma kursinnehåll. En annan olägenhet vid behandlingen av modersmålets grammatiska byggnad har varit bristen på enhetlig terminologi. Undervisningen i olika skolor och läraravdelningar har till följd av dessa omständigheter blivit ojämn och skiftande till sitt innehåll.

För att trygga större enhetlighet vid ämnets behandling ha vi föreslagit, att kursmomenten för varje klass noggrannare angivas. Vi ha därvid strävat att medtaga endast sådant, som kan ha betydelse för språkets användning

och som underlättar förståelsen av språkliga företeelser. Givetvis är det svårt att här draga en gräns, som kan tillgodose alla önskemål. Vid upp- rättandet av planen för den sammanfattande undervisningen i språklära i sjätte klassen ha vi i det väsentliga anslutit oss till ett förslag, som antagits av lärarkollegier vid folkskolor och högre skolor i ett större skolsamhälle.

I skrivelse till skolutredningen har modersmåslärarnas förenings arbets- utskott framhållit såsom ett önskemål, att en enhetlig terminologi tillämpas vid modersmålsundervisningen i olika skolor. Både vid flyttning mellan skolor och vid övergång från folkskola till andra skolor vållar det betydande olägenheter för lärjungarna, om de skilda skolorna ha olika beteck- ningar för begrepp, som dagligen förekomma i undervisningen. Vi finna dessa synpunkter beaktansvärda och föreslå därför en enhetlig gramma- tisk terminologi, som i allt väsentligt överensstämmer med den av moders- måslärarnas förening föreslagna.

Välskrivning. Välskrivningen har med nu gällande kursplan kommit att få en förhållandevis undanskymd ställning, sannolikt beroende bl. a. på att någon bestämd tid ej anvisats för sådana övningar. Vi föreslå, att välskriv- ning införes som särskilt kursmoment från och med andra till och med sjunde klassen samt att i klasserna 4—7 i regel en halv veckotimme ägnas åt mera systematiska välskrivningsövningar. I sjätte klassen införes sär- skilda övningar med rubrikstil och i sjunde klassen textning med inriktning på det praktiska livets behov.

Matematik.

Då det ansetts önskvärt, att så vitt möjligt samma ämnesbenämningar an- vändas inom skilda skolformer, har den i nu gällande undervisningsplan använda benämningen *räkning och geometri* utbytt mot benämningen *matematik*, vilken benämning också bättre täcker kursinnehållet i dess helhet.

I jämförelse med nu gällande timplan har ämnet på den föreslagna tim- planen för A-skolan erhållit en ökning med en veckotimme i klass 3. På grund av denna ökning torde lärjungarna genom undervisning i klasserna 3 och 4 kunna bibringas så stor säkerhet i räkning med hela tal, att den fortsatta övningen på detta område i klass 5 kan givas ganska begränsad omfattning. Om inledningen till läran om allmänna bråk behandlas på det kortfattade sätt, som angives i anvisningarna till kursplanen, så torde där- för räkningen med decimalbråk kunna fullständigt genomgås i klass 5. Säkerhet i behandlingen av decimalbråk böra lärjungarna vinna genom fortsatta övningar i de följande klasserna.

I kursplanen ha de mått och sorter, som böra genomgås och inläras, ut- tryckligen angivits för varje särskild klass, varvid beträffande klasserna 3 och 4 även angivits, inom vilka områden förvandlingen mellan olika mått bör övas. Med hänsyn till att många lärjungar under skoltiden byta skolor

eller avdelningar har större likformighet med avseende på denna viktiga del av kursen befunnits önskvärd.

Det har icke ansetts nödvändigt att uppgöra helt skilda kursplaner för 7-åriga och 8-åriga skolor. Vad lärjungarna skola känna till i fråga om de fyra räknesätten i hela tal och bråk bör under alla omständigheter vara genomgånget före sjunde klassen. I sistnämnda klass liksom i klass 8 uppövas räknefärdigheten ytterligare, och kursen vidgas huvudsakligen därigenom, att tillämpningsuppgifterna delvis hämtas från nya områden och givas en större svårighetsgrad. I åttonde klassen inriktas undervisningen mera helt på praktiska uppgifter. Ett par moment, som i 7-årig skola tillhöra kursen för klass 7, överflyttas i 8-årig skola till åttonde klassen. Anvisning härom har meddelats i kursplanen.

Enligt gällande undervisningsplan må procent- och ränteuppgifter, där så finnes ändamålsenligt, i sjunde klassen behandlas jämväl med användning av enkla ekvationer. Om ekvationslösningen skall rätt förstås av lärjungarna och icke leda till endast ett mekaniskt räknande, fordras en grundlig och metodiskt väl tillrättalagd undervisning, som enligt vår uppfattning i allmänhet ej kan medhinnas i en 7-årig skola, utan att för det praktiska livets behov mera väsentliga moment av kursen undanskjutas. Där folkskolan utvidgas till att omfatta åtta skolår, ställer sig denna fråga givetvis annorlunda. Om en lärare med hänsyn till klassens allmänna ståndpunkt kan finna möjligt och önskvärt att giva lärjungarna någon insikt och färdighet i ekvationsmetodens användning, så ha vi ansett, att möjlighet härtill liksom hittills bör lämnas öppen. Vi ha därför i anvisningarna till kursplanen angivit, att ekvationsmetod må kunna användas vid problemens lösning i sjunde och åttonde klassen, om så befinnes lämpligt.

I den mån de övriga ifrågasatta ändringarna i eller tilläggen till den nuvarande kursplanen kräva särskild motivering, torde denna framgå av de föreslagna anvisningarna.

Bokföring med hemekonomi.

För sjunde och åttonde klassen föreslå vi införande av ett nytt ämne, bokföring med hemekonomi.

Ekonomisk fostran i folkskolan skall enligt nuvarande undervisningsplan meddelas särskilt vid undervisningen i räkning. Enligt kursplanen för detta ämne skola förekomma i sexklassig skola enkel kassabokföring i sjätte klassen och i sjuklassig skolas högsta klass bl. a. räkneuppgifter, som ansluta sig till näringslivet i bygden, samt övning i enklare bokföring. I anvisningarna till räkning framhålles vikten av att även sådana uppgifter medtagas, som äro ägnade att fästa lärjungarnas uppmärksamhet på hemmets ekonomi samt på sparsamhetens betydelse för den enskilde och för hemmet. Likaså betonas, att uppfostran till sparsamhet bör vara en viktig

synpunkt vid uppgörandet av planen för undervisningen i bokföring. Betydelsen av att lärjungarna fostras till insikt och ansvar i ekonomiska angelägenheter har även understrukits i särskilda cirkulär från skolöverstyrelsen, varvid också framhållits vikten av att de unga tidigt vänjas vid att förstå betydelsen av ordning och omtänksamhet för en sund hushållning.

Utöver den i undervisningsplanen upptagna undervisningen i ekonomiska frågor har under de senaste årtiondena praktisk skolsparverksamhet vunnit stor utbredning inom folkskolan. På många håll förekommer i detta avseende en organiserad samverkan mellan å ena sidan skolans lokalmyndigheter och lärare och å andra sidan vissa bankinrättningar. Att såväl den teoretiska undervisningen i ekonomiska frågor som skolsparverksamheten bidragit till att vänja lärjungarna vid sparsamhet och ekonomisk eftertanke torde vara obestridligt. Givetvis har dock denna undervisning måst anpassas efter lärjungarnas ringa åldersmognad.

Till skolutredningen ha från skilda håll framförts önskemål om meddelandet av en vidgad och fördjupad ekonomisk fostran bl. a. i folkskolan. Sålunda har Samarbetskommittén för sparpropaganda genom en särskild för ändamålet tillsatt kommitté verkställt en utredning av frågan om en förbättrad ekonomiundervisning och till oss framfört vissa synpunkter och önskemål i frågan. Kommittén framhåller, att huvudparten av landets nationalinkomst beräknas gå till privatkonsumtion, till övervägande delen inom de enskilda hushållen. Hemmens förmåga att ge upplysning och kunskap på området anses icke vara tillräcklig, varför skolan här hade en viktig uppgift att fylla, detta så mycket mer som förvärvsarbetande ungdom ofta kunde komma att förfoga över jämförelsevis stora arbetsinkomster. På liknande sätt understrykes i en särskild framställning från Sveriges husmodersföreningars riksförbund, att skolan bör tillgodose behovet av ekonomisk undervisning i samband med en allmän hem- och familjefostran. Även i den allmänna diskussionen ha krav framställts i samma riktning. Vid införandet av en sjunde och en åttonde klass borde ekonomiundervisningen på detta åldersstadium meddelas dels i samband med medborgarkunskap och hushållsundervisning, dels möjligen också i ett särskilt ämne.

Enligt vår mening böra de sålunda framförda synpunkterna och önskemålen så långt möjligt bliva beaktade. I skolans lägre klasser böra de ekonomiska frågorna liksom hittills uppmärksammas vid undervisningen i olika ämnen, när så befinnes lämpligt. Kurserna i både hembygds-kunskap, räkning, geografi, naturlära och historia erbjuda ej sällan tillfälle att fästa uppmärksamheten vid betydelsen av sparsamhet och ekonomisk omtänksamhet. Erfarenheten torde ha visat, att även den praktiska skolsparverksamheten lämpar sig särskilt väl i dessa klasser.

I sjunde och åttonde klassen ha lärjungarna i allmänhet nått en sådan utvecklingsnivå, att en mera planmässig och målmedveten ekonomiundervisning kan införas. Vi ha också föreslagit, att en främst på samhällets

ekonomiska spörsmål inriktad undervisning skall meddelas i folkskolans högsta klasser i samband med särskilt undervisningen i samhällskunskap. I anvisningarna till matematik ha vi framhållit betydelsen av att sådana uppgifter medtagas, som äro ägnade att fästa lärjungarnas uppmärksamhet på det praktiska livets förhållanden samt på vikten av sparsamhet och god hushållning.

Undervisningen om hemmets ekonomi tänkes framför allt förlagd till ämnet hemkunskap med hushållsgöromål, som även innefattar bokföring. Enligt vårt förslag skall detta ämne bli obligatoriskt för flickorna i de två högsta klasserna i 8-årig folkskola samt i fortsättningsskolan, så länge denna ersätter ett åttonde folkskolår. Från olika håll ha krav framställts, att även gossarna skulle erhålla någon motsvarande undervisning. Enligt vår mening är det önskvärt, att en sådan undervisning såvitt möjligt kommer till stånd. Vi ha därför i annat sammanhang föreslagit, att undervisning i hemkunskap med hushållsgöromål skall kunna anordnas för gossar på samma sätt som för flickor, dock utan att denna undervisning blir obligatorisk för gossarna. För att dessa, även om de icke deltaga i undervisningen i hemkunskap, skola erhålla någon undervisning i bokföring samt en ekonomisk undervisning i övrigt, som någorlunda motsvarar den, som obligatoriskt meddelas åt flickorna, ha vi i undervisningsplanen för sjunde och åttonde klassen upptagit ämnet bokföring med hemekonomi för de lärjungar, som icke deltaga i undervisningen i hemkunskap med hushållsgöromål. I kursplanen och anvisningarna till det nya ämnet upptages en exemplifiering av det lärostoff, som lämpligen bör ingå i undervisningen.

Hembygdskunskap med arbetsövningar.

Folkundervisningskommitténs förslag till undervisningsplan upptog hembygdsundervisning som ett särskilt läroämne. Egentligen var ämnet icke nytt, ty väsentliga delar av dess sakinnehåll hade förut ingått bland annat i de s. k. åskådningsövningarna i småskolan. Men med införandet av det nya ämnet, som i kursplanen erhöll beteckningen hembygdsundervisning med arbetsövningar, ville man markera, att sakundervisningen skulle erhålla ett ökat utrymme på det tidigare skolstadiet och mera grundas på barnens egna iakttagelser av den omgivande verkligheten. Hembygdsundervisningen skulle även förbereda undervisningen i geografi, naturkunnighet och historia.

Kravet på självverksamhet kom särskilt till uttryck genom införandet av arbetsövningarna. I folkundervisningskommitténs betänkande utgick man från att hembygdsundervisning med arbetsövningar skulle bilda ett organiskt helt. Å timplanerna till 1919 års undervisningsplan upptogos emellertid hembygdsundervisning och arbetsövningar under skilda ämnesrubriker, och även på de till undervisningsplanen fogade exemplen på arbetsordningar ha hembygdsundervisning och arbetsövningar hållits åtskilda. Detta har

medfört, att man icke sällan betraktat hembygdsundervisningen och arbetsövningarna såsom två skilda ämnen. För att förebygga sådana missförstånd och understryka ämnets enhetliga karaktär ha vi även i timplanerna sammanfört dessa ämnesgrenar under en rubrik. Ämnet har av oss betecknats hembygds-kunskap med arbetsövningar.

De principer, som enligt 1919 års undervisningsplan ligga till grund för hembygdsundervisningen, äga alltså giltighet. De önskemål om förändringar, som framkommit från olika håll, gälla icke undervisningens karaktär eller arbetssättet utan avse huvudsakligen kursplanens innehåll. Krav ha framförts på sovring och begränsning av lärostoffet. Man har därvid bland annat framhållit, att åtskilligt stoff, som borde förekomma först i högre klasser, upptagits redan i hembygdsundervisningen. Önskemål ha också framkommit, att plats måtte beredas på kursplanen för nytt ämnesstoff. Man har sålunda nämnt trafikundervisning, sparundervisning, nykterhetsundervisning och sexualundervisning. Det har också framhållits såsom önskvärt, att möjligheterna att kombinera ämnet hembygdsundervisning med modersmålet i riktning mot s. k. samlad undervisning tydligare borde framhållas vid en revision av undervisningsplanen.

Genom att närmare precisera de olika kursmomenten ha vi i föreliggande förslag till kursplan sökt motverka en alltför stor anhopning av lärostoff.

Med hänsyn till vikten av att undervisningen i ämnet i så stor utsträckning som möjligt grundas på barnens egna iakttagelser av verkligheten ha vi i kursplanen såsom särskilt moment infört fortlöpande iakttagelser av vissa företeelser i naturen och arbetslivet.

Den betydelse, som man måste tillägga barnens fostran till goda hälsovanor, har ansetts motivera upptagandet av en fortlöpande kurs i hälsolära, vilken fortsättes i ämnet naturkunnighet. I anslutning till praktiska tillämpningar inskräpas de enklaste reglerna för personlig hygien.

För trafikundervisning och sparundervisning har plats beretts i kursplanen för hembygds-kunskapen, medan nykterhetsundervisning i egentlig bemärkelse uppskjutits till högre klass. Sparundervisningen har ansetts böra upptaga ej blott skolspårverksamhet utan också vissa andra moment, såsom betydelsen av aktsamhet med kläder och böcker samt varsamhet med skolans materiel och med annan egendom. Sexualundervisning har icke upptagits som särskilt moment, men enligt anvisningarna till kursplanen böra lärjungarna i anslutning till lämpliga kursmoment på ett naturligt sätt meddelas för deras ålder lämpade upplysningar i detta ämne.

Enligt gällande undervisningsplan kunna, om så anses lämpligt, några svenska landskap genomgå i tredje klassen. Så har också skett i säkerligen större utsträckning, än man vid undervisningsplanens utarbetande åsyftade. Detta torde kunna förklaras därmed, att hembygdsundervisningen under de år, som gått, fått fastare form och att sakinnehållet i samband därmed kunnat mera begränsas. Med ledning av dessa erfarenheter ha vi

föreslagit, att i tredje klassens kurs skall ingå en begynnande undervisning i geografi.

Bland de arbetsövningar, som kunna ifrågakomma, ha vi för första och andra klassen även upptagit övningar i några enkla slöjdarter, lämpade efter barnens förutsättningar.

I förslaget till timplaner för A-skolan har hembygdskunskap med arbetsövningar fått tiden minskad med en veckotimme i första och i tredje klassen. Även skolor av B-form ha i allmänhet erhållit motsvarande minskning. Enligt vår uppfattning bör emellertid den föreslagna kursen det oaktat kunna väl medhinnas på den angivna tiden, i synnerhet som både den av oss anbefallda begränsningen av ämnesstoffet, sammanförandet även i timplanen av hembygdskunskap och arbetsövningar under samma ämnesrubrik och den av oss föreslagna anordningen, att varje lärare bör uppgöra en arbetsplan, däri undervisningens innehåll närmare preciseras, måste anses vara åtgärder, som äro ägnade att medföra tidsbesparing.

Historia med samhällskunskap.

I 1919 års undervisningsplan kallas ämnet endast »historia». Den egentliga undervisningen i samhällskunskap har hittills huvudsakligen varit förlagd till fortsättningsskolan. Då kursplan nu uppgjorts även för åttaklassig folkskola, i vilken undervisningen i samhällskunskap får stort utrymme, ha vi ansett, att ämnet i den nya undervisningsplanen bör kallas »historia med samhällskunskap». Vi finna detta så mycket mera motiverat, som vi anse — såsom också i anvisningarna framhålles — att folkskolans historieundervisning bör få en sådan läggning, att den tillika utgör en förberedelse för den i avslutningsklasserna upptagna mera sammanhängande kursen i samhällskunskap. En av historieundervisningens viktigaste uppgifter är nämligen att fostra de unga till goda medborgare. Enligt nu föreliggande förslag till målbestämning böra lärjungarna bland annat bibringas en vidgad kunskap om hemmet och familjen som samhällets grundval samt kännedom om kommunens och statens byggnad och verksamhet och om en medborgares plikter och förmåner i ett fritt land.

Vad själva historieundervisningen beträffar, har i förslaget till målbestämning starkt understrukits vikten av att sådana kursmoment särskilt beaktas, som äro av större betydelse för förståendet av vår tids kultur och samhällsliv. Även historieundervisningens rent fostrande uppgift framhålles i målbestämningen, där det betonas, att lärjungarna böra genom historieundervisningen fostras till frihets- och fosterlandsälskande medborgare samt bibringas förståelse för Sveriges uppgifter och ansvar i världssamhället.

I fråga om folkskolans nuvarande historieundervisning ha i olika sammanhang framförts — sinsemellan ibland motstridiga — erinringar och önskemål. Man har därvid bland annat påpekat, att historiekursen omfattar

ett för rikligt urval av lärostoff, samt menat, att undervisningen i detta ämne icke alltid tillräckligt anpassas efter barnens mottaglighet. Vi ha sökt att beakta dessa synpunkter, främst genom en lämpligare uppdelning av historiekursen på folkskolans olika klasser.

Historieundervisningens resultat har icke sällan rönt kritik, i det att de unga efter avslutad obligatorisk skolgång ansetts icke äga tillräcklig kännedom om de senaste århundradenas kulturhistoria och icke ha fått tillräcklig kunskap om det nutida samhällets olika funktioner. Man får emellertid icke förbise, att lärjungar i 13-årsåldern sakna den mognad, som kräves för ett djupare inträngande i dessa spörsmål. Många av de frågor och förhållanden, som beröra samhällets olika funktioner, ligga utanför de intresseområden, för vilka lärjungar på detta åldersstadium äro mogna. I den mån skoltiden förlänges, bör det bli möjligt att ge eleverna en säkrare orientering i såväl kulturhistoria som samhällskunskap, under förutsättning att vid framställningen största möjliga konkretisering eftersträvas.

Enligt nu gällande undervisningsplan för A-skolan skall även i 7-klassig skola hela kursen i svensk historia ha genomgåts redan i sjätte klassen. Detta har medfört, att särskilt 1800- och 1900-talens för barnen i sjätte klassen svårtillgängliga historiekurs blivit väl summariskt behandlad. Det har visat sig svårt att göra den återblick på Sveriges historia, som skall göras såväl i sjätte som i sjunde klassen och som skall belysas med valda stycken ur allmänna historien, tillräckligt intresseväckande. I anvisningarna till 1919 års undervisningsplan upptages ett rikt urval av ämnen, som kunna ingå i denna återblick. Visserligen framhålles i anvisningarna, att vid återblicken innehållet bör samlas omkring ett fåtal av de för vinnandet av historieundervisningens mål mest oumbärliga styckena i svenska och allmänna historien. Detta har emellertid ingalunda alltid blivit fallet. Återblicken har i stället ofta fått karaktären av en föga intresseväckande omläsning.

Kursfördelningen i ämnet historia i 1919 års undervisningsplan anger endast i allmänna ordalag, vilka tidsperioder som skola behandlas i de olika klasserna. Detta har medfört, att kursinnehållet blivit olika i olika skolor eller skoldistrikt. Kursfördelningens vaga formulering torde också ha bidragit till att läroböckerna ofta blivit vidlyftigare, än som varit äsyftat eller ur pedagogisk synpunkt lämpligt.

I det av oss framlagda förslaget till kursplan för ämnet historia med samhällskunskap ha vi utgått ifrån att i såväl 7- som 8-årig skola kursen i sjätte klassen icke bör utsträckas längre än till tiden omkring 1815. Den återstående delen av 1800-talets historia samt 1900-talets kommer då att behandlas i sjunde klassen, där barnen vunnit större mognad. Det blir då också lättare att anknyta den i sjunde klassen påbörjade undervisningen i samhällskunskap till historiekursen. Större delen av kursen i samhällskunskap föreslås förlagd till åttonde klassen eller, om folkskolan är 7-årig, till

fortsättningsskolan. Även en mycket konkretiserad framställning av denna kurs fordrar största möjliga mognad hos eleverna. Då det måste anses vara en fördel, att antikens historia behandlas på ett högre skolstadium, föreslås, att denna del av kursen förläggas tidigast till sjunde klassen.

Den förberedande kurs i historia, som ingår i hembygdsundervisningen, bör omfatta endast tiden till omkring år 800. Det är nämligen av vikt, att tillräcklig tid erhålles för andra moment av hembygdsundervisningen.

Kursen i fjärde klassen föreslås omfatta tiden fram till 1523 och kommer alltså att täcka en längre tidsperiod än den nuvarande kursen i denna klass, vilken kurs emellertid i praktiken ej sällan överskrides. Om nyare tidens historia skall på ett tillfredsställande sätt kunna behandlas i de följande klasserna, så torde denna utsträckning av fjärde klassens kurs icke kunna undvikas. För att den icke skall bli för betungande, har stark stoffbegränsning föreslagits.

Tiden 1523—1815 har så fördelats mellan klasserna fem och sex, att femte klassen läser fram till 1660. Med hänsyn till barnens utvecklingsnivå på detta åldersstadium anse vi det icke vara rådligt att i denna klass genomgå en längre tidsperiod. Vid genomgång av nyare tidens historia måste nämligen större krav ställas på barnens förmåga att sammanställa och jämföra.

I nu föreliggande förslag ha de allmänhistoriska kursmomenten — frånsett antikens historia — inarbetats i kursen för Sveriges historia från och med fjärde klassen. Önskemål i denna riktning ha också uttalats från lärarhåll. Det torde för hela historieundervisningen innebära en fördel, att för respektive åldersstadium lämpliga delar av den allmänna historien behandlas i samband med genomgången av Sveriges historia. Särskild vikt bör läggas vid sådana moment, som äro av väsentlig betydelse för förståendet av vår egen historia. Då den allmänna historien hittills upptagits först i samband med återblicken i avslutningsklasserna, har den mången gång icke i tillräcklig utsträckning blivit något stöd för undervisningen i svensk historia. Enligt vårt förslag till kursplan har den allmänna historien fått en förstärkt ställning.

I anvisningarna till 1919 års undervisningsplan framhålles, att den historiska berättelsen, i den mån så kan ske, bör utgå ifrån eller anknyta till i hembygden förekommande kvarlevor och minnen från förgångna tider. Måhända har denna anvisning icke i tillräcklig utsträckning blivit uppmärksammas. Det synes vara av största värde, att de i hemorten förekommande historiska minnena verkligen — där så låter sig göra — tagas till utgångspunkt för undervisningen. De bilder och intryck, som genom ett dylikt tillvägagångssätt tillföras barnen, underlätta för dem på ett särskilt sätt förståelsen för det historiska sammanhanget. Undervisningen blir mera konkret och levande. Men även eljest bör hembygdens historia — vare sig den sträcker sig långt tillbaka i tiden eller endast omfattar en kortare tidsperiod — behandlas under historietimmarna. Vid denna hembygdsunder-

visning bör samarbete om möjligt sökas med hembygdsförening eller på området bevandrade personer.

För att vinna lämplig stoffbegränsning och för att giva läroboksförfattarna ledning ha vi utarbetat en kursplan, som är väsentligt mera detaljerad än den nu gällande. Såsom också i förslaget till anvisningar framhålles, bör den föreslagna grupperingen av kursmomenten i stort sett följas. Den enskilde läraren bör emellertid ha frihet att behandla de olika avsnitten mer eller mindre utförligt.

Vid den mera systematiska undervisningen i samhällskunskap i klass sju bör hemmets och familjens betydelse inskräpas. Dessutom böra eleverna i denna klass få en orientering om de viktigaste kommunala organen i hemorten. I åttonde klassen, där tre timmar i veckan anslagits för ämnet historia med samhällskunskap, ingår i historiekursen ett mindre antal bilder ur antikens historia. Den största delen av tiden kommer att kunna användas till undervisningen i samhällskunskap. Kursen i samhällskunskap har så planlagts, att möjlighet skall erbjudas att syssla med sådant, som lärjungarna vid utträdet i livet komma att ha praktisk nytta av och som kan intressera dem, under förutsättning att framställningen göres så konkret som möjligt. I anvisningarna understrykes, att det varken är nödvändigt eller lämpligt att behandla alla kommunala och statliga organ eller att detaljerat genomgå de olika organens arbetsområden och arbetssätt.

Såsom särskilda moment i kursen i samhällskunskap ha bl. a. upptagits frågor tillhörande nykterhetsundervisningen, sparundervisningen och trafikundervisningen. Åt yrkesvägledningen skall här givas relativt stort utrymme. Såsom av anvisningarna närmare framgår, bör yrkesvägledningen läggas så, att den blir av största möjliga praktiska värde för lärjungarna. Där så ske kan, bör samarbete sökas med fackmän på området. Ungdomsförmedlingens uppgifter böra särskilt uppmärksammas, och en översikt av olika yrken lämnas.

I de av oss utarbetade anvisningarna återfinnes flertalet av de synpunkter, som förekomma i 1919 års anvisningar. Den föreslagna kursplanen är emellertid mera detaljerad än 1919 års kursplan och har uppgjorts enligt delvis andra principer. Dessutom har kursplan uppgjorts även för den åttonde klassen. På grund härav har det blivit nödvändigt att utvidga och i åtskilliga avseenden omarbета anvisningarna. Såsom en ledande princip har i förslaget till anvisningar framhållits, att den muntliga framställningen bäst lämpar sig för historieundervisningen.

Geografi.

Den gällande kursplanen för ämnet geografi har i stort sett visat sig ändamålsenlig. Inför en revision av rikets allmänna undervisningsplan ha dock vissa önskemål även beträffande geografiundervisningen framförts. Så har

man t. ex. påpekat önskvärheten av att större enhetlighet skapas beträffande tidpunkten för den egentliga geografiundervisningens påbörjande. Dessutom har framhållits vikten av att vårt lands såväl fysiska som politiska geografi mera allsidigt behandlas även i sjunde klassen samt att sjunde klassens kurs icke erhåller en ensidigt näringsgeografisk inriktning. I övrigt ha önskemålen närmast avsett en sådan samordning av undervisningen i geografi och närliggande moment inom andra ämnen, att omläsning i största möjliga utsträckning kan undvikas.

Enligt 1919 års undervisningsplan utgör geografi från och med fjärde klassen ett särskilt läroämne. I likhet med vad som gäller för ämnena naturkunnighet och historia, skall under de tre första skolåren undervisningen i ämnet grundläggas genom hembygdsundervisningen. Erfarenheten har visat, att man i tredje klassen med fördel kunnat genomgå utom hemlandskapet ett eller annat av de närmast liggande landskapen. På grund härav och för ernående av större enhetlighet ha vi i förslaget till kursplan hänfört denna del av geografikursen till tredje årsklassen.

Hittills har den första genomgången av Sveriges geografi i sjuklassig A-skola enligt undervisningsplanen avslutats först i femte klassen. Om hemlandskapet och närliggande landskap behandlas i tredje klassen, blir det möjligt att, såsom redan på sina håll skett, behandla Sveriges geografi i övrigt i fjärde klassen. Detta har också av oss föreslagits. Därigenom vinnes i femte klassen ökad tid åt genomgången av våra nordiska grannländers geografi. Detta måste betraktas såsom en fördel.

Då liksom enligt nu gällande undervisningsplan jordens form samt kartans förhållande till globen skola behandlas i femte klassen, har det syntts lämpligt att vid denna första orientering på globen även upptaga världsdelar och världshav.

Enligt 1919 års undervisningsplan läsas i sjätte klassen Sydeuropa och de främmande världsdelarna jämte en kortfattad astronomisk kurs. I praktiken har det visat sig svårt att på ett tillfredsställande sätt medhinna den omfattande kursen i denna klass. Vi ha därför föreslagit, att vissa av de hittills i sjätte klassen lästa kursmomenten överflyttas till sjunde klassen.

I sjunde klassen bör undervisningen om Sverige bygga på vad som genomgått i tredje och fjärde klassen. Då emellertid lärjungarna hunnit glömma åtskilligt av vad som tidigare inhämtats, upptager förslaget för sjunde klassen en översikt av landets såväl fysiska som politiska geografi.

Kursen i svensk näringsgeografi, vilken liksom tidigare hänförts till sjunde klassen, bör begränsas till väsentliga och för lärjungarna på detta åldersstadium lättillgängliga partier och icke, såsom hittills skett, bli så omfattande, att den tager större delen av läsåret i anspråk. Undervisningen i näringsgeografi blir ofta alltför teoretisk och är då av föga intresse för lärjungar på detta åldersstadium. I anvisningarna ha vi särskilt framhållit vikten av att i sjunde klassen meddelas en avslutande hembygdsundervis-

ning, som ställer in hembygden i ett större sammanhang och tar sikte på dess betydelse i svenskt näringsliv.

Vid studiet av främmande länder och världsdelar skola de länder, med vilka Sverige står i livligare förbindelse, utförligare behandlas. Detta har understrukits i vårt förslag till anvisningar. Större möjlighet att giva bredd åt denna framställning kommer att yppa sig, i den mån skolan genomgående blir 7-årig, och ännu mer, där ämnet förekommer i en åttonde klass.

Enligt de nu gällande anvisningarna bör kartan betraktas som ett av de viktigaste hjälpmedlen vid geografiundervisningen. Måhända har man emellertid icke på alla håll tillräckligt beaktat denna anvisning. I vårt förslag till anvisningar ha vi därför velat starkare betona vikten av att lärjungarna erhålla en god kartkunskap och att kartan flitigt utnyttjas vid undervisningen. Redan på ett tidigt stadium böra lärjungarna få rita kartor. Genom en kombination av kartstudium och kartritning böra de på alla åldersstadier stimuleras till självständigt arbete.

I gemensamma anvisningar för ämnena naturkunnighet och geografi ha vi understrukit vikten av att dessa ämnen stödja varandra. Vi lämna där anvisning om såväl periodläsning som samlad undervisning och framhålla nödvändigheten av att kursinnehållet från de bägge ämnena på lämpligt sätt sammanföres till ömsesidig belysning, varigenom omläsning och onödig ämnessplittring undvikas. I motiveringen för ämnet naturkunnighet behandlas detta spörsmål utförligare.

I förslaget till timplaner har i vissa fall timantalet sänkts, vilket nödvändiggjorts därav, att timtalet för andra ämnen måste höjas. Om vid stoffurvalet nödig begränsning och urskillning iakttages, bör med den kursfördelning, som av oss föreslagits, ett gott resultat ändock kunna vinnas. I åttonde klassen har ämnet erhållit enligt ett alternativ en veckotimme och enligt ett annat alternativ två veckotimmar. Där i denna klass endast en veckotimme förekommer, måste kursen i motsvarande mån begränsas.

Naturkunnighet.

Tillämpningen av 1919 års undervisningsplan medförde beträffande undervisningen i naturkunnighet djupgående förändringar såväl i metodiskt avseende som med hänsyn till urvalet av lärostoff och dess fördelning på olika skolstadier. Hembygdens natur skall vara utgångspunkt för undervisningen. I skolans två eller tre lägsta klasser ingår naturstudiet som en del av hembygdsundervisningen och har bland annat till uppgift att meddela en på lärjungarnas egna iakttagelser grundad första undervisning om djur- och växtliv samt andra naturförhållanden, som sätta sin prägel på skolans omgivning. Till grund för denna undervisning förutsätter undervisningsplanen en lokalt upprättad plan, som av naturliga skäl måste vara olika för land och stad och som bör ansluta sig till förhållandena i den

trakt, där skolan är belägen. Från och med tredje eller fjärde klassen infördes naturkunnighet som ett självständigt läroämne.

Betecknande för undervisningsplanens intentioner är, att lärostoff från ämnena naturkunnighet och geografi sammanföres till naturliga enheter, när detta med fördel kan ske. Djur, växter och geologiska förhållanden böra enligt undervisningsplanen behandlas i samband med de geografiska områden, för vilka de äro mest typiska. Genom att lärostoff från naturkunnighet och geografi sammanföres till gemensam behandling, uppmjukas den traditionella avgränsningen mellan läroämnena och en särskilt för barn på lågstadiet onaturlig ämnessplittring undvikes. För en sådan anordning av undervisningen användes beteckningen samlad undervisning eller enhetsundervisning. I undervisningsplanen anbefalles även periodläsning. Läraren har därmed frihet att under viss del av läsåret anslå samtliga timmar för naturkunnighet och geografi till ettdera ämnet. Detta innebär, att exempelvis växtstudiet kan koncentreras med ett högt timtal till de tider av läsåret, då lärjungarna kunna göra omedelbara iakttagelser på levande växter i deras naturliga omgivning.

Den i undervisningsplanen intagna lärokursen för naturkunnighet har i tillämpningen visat sig i stort sett ändamålsenlig. De önskemål om förändringar, som framställts, avse närmast en varsam revision med tillgodogörande av vunna erfarenheter och icke mera djupgående förändringar av principiell natur. En anmärkning, som ej sällan framställts, går ut på att undervisningsplanen för ämnet naturkunnighet har en alltför vag formulering, vilket förhållande bidragit till att läroboksförfattarna låtit lärostoffet svälla ut alltför mycket och att läroböckerna överbelastats med detaljuppgifter. En sovring och precisering av lärostoffet har ansetts behöflig.

I det förslag till kursplan, som här framlägges, har en begränsning av lärostoffet eftersträfvats, och — i den mån detta syntes lämpligt och möjligt — ha även vissa andra från skilda håll framförda synpunkter och önskemål vunnit beaktande. Den förstärkning av folkskolans organisation, som vinnes genom att minst 7-årig lärokurs införas, kommer även naturkunnighetsundervisningen till godo. En ur pedagogiska och psykologiska synpunkter mera gynnsam kursfördelning än i endast 6-årig skola kan komma till stånd. Lärokursen kan bättre anpassas efter lärjungarnas utvecklingsstadium, och den förlängda lärotiden medger ökat utrymme för laborativa metoder.

Beträffande den hittills gällande målsättningen för ämnet har ingen väsentlig ändring föreslagits. Det torde icke kunna råda någon meningskiljaktighet därom, att undervisningen i naturkunnighet bör i största möjliga utsträckning grundas på lärjungarnas egna iakttagelser och ha till syfte att bibringa en för det praktiska livet värdefull kunskap. Det har emellertid befunnits lämpligt att vid angivandet av undervisningens mål särskilt erinra om naturstudiets uppgift att väcka lärjungarnas intresse för och kärlek till naturen, och ett tillägg av denna innebörd har föreslagits.

Enligt förslaget erhåller biologien en starkare ställning. Ökad tid vinnes för behandlingen av Sveriges djurvärld. Medan denna enligt gällande kursplan skall i huvudsak avslutas redan i fjärde klassen, ingår den enligt det föreliggande förslaget även i femte klassens kurs.

Enligt många lärares mening har det visat sig svårt att med bibehållande av reda och översikt inpassa i ett naturligt geografiskt sammanhang alla de svenska djurarter, som ingå i kursen, och behandla dem vid genomgången av de olika landskapen. Många lärare ha föredragit att i anslutning till skildringarna av svenska landskap upptaga endast en eller annan djurart, som är i särskild grad karakteristisk för det behandlade landskapet, och att i övrigt giva en samlad, mera systematisk framställning av den svenska djurvärlden. Den vacklande praxis, som råder på detta område, kommer till synes även i de i folkskolan mest använda läroböckerna i naturkunnighet. En av dessa föreligger i två lika mycket använda editioner, av vilka den ena nära ansluter sig till undervisningsplanen, medan den andra är avsedd för sådana lärare, som finna sig bättre till rätta med en mera traditionell, systematisk framställning. I en annan lärobok, som särskilt i A-skolor kommit till användning, har framställningen av Sveriges djurvärld fått en systematisk uppställning, medan de svenska växterna sammanförts i grupper efter sin förekomst i naturliga växtsamhällen. Det föreliggande förslaget ansluter sig närmast till denna senare, förmedlande ståndpunkt, vilket dock icke synes böra utesluta, att den enskilde läraren må kunna tillämpa en annan ordningsföljd, om så finnes önskvärt. Erfarenheten har otvetydigt visat lämpligheten av att i kursen ingående växter och djur i främmande länder upptagas till behandling i samband med motsvarande geografiska områden, och härutinnan har ingen ändring föreslagits.

I enlighet med framkomna önskemål ha vi funnit lämpligt föreslå, att en sammanfattande behandling av växternas livsföreteelser skall förekomma i A-skolan i femte och i B-skolan i allmänhet i femte eller sjätte klassen samt där bilda en enkel, växtfysiologisk kurs, som riktar lärjungarnas uppmärksamhet på sambandet mellan växternas byggnad och deras livsyttningar samt på olika sidor av växternas liv. Av vikt är, att växterna för lärjungarna framstå som levande varelser, som föra sin kamp för artens bestånd, för utrymme, ljus, luft och näring. Uppmärksamhet skall ägnas åt de olika sätten för växternas förökning. Kännedomen om växternas livsvillkor och livsyttningar tänkes meddelad på ett sådant sätt, att den skänker lärjungarna ökad förståelse för livet i naturen och för dennas lagbundenhet samt kan få praktisk tillämpning på trädgårdsskötsel, jordbruk och skogsbruk.

I förslaget till anvisningar har framhållits, att undervisningen bör på skolans alla stadier syfta till att hos lärjungarna väcka kärlek till naturen och vördnad för livet i dess skilda former. I anslutning till denna förslagets grundtanke upptagas djurskydd och naturvård som särskilda moment i kursplanen.

Från skilda håll ha påkallats åtgärder för att bereda hälsoläran och nyk-

terhetsundervisningen en starkare ställning i folkskolan. Till skolutredningen har bland annat överlämnats riksdagens skrivelse 1935:220 angående obligatorisk undervisning i folk- och småskolor i hälsovård m. m. Vidare ha Centralförbundet för nykterhetsundervisning och Sveriges lärares nykterhetsförbund i skrivelse erinrat om behovet av effektiviserad nykterhetsundervisning vid våra skolor samt vid överläggning med skolutredningen närmare utvecklat sina synpunkter på ämnet. I förslaget ha dessa synpunkter beaktats.

Undervisning i hälsolära har upptagits som moment i kursplanen för hembygdskunskap eller för naturkunnighet i folkskolans samtliga årsklasser utom den åttonde. På det lägre stadiet bör enligt förslaget denna hygienundervisning meddelas i anknytning till enkla, praktiska hälsoregler, som förbindas med praktiska tillämpningar och äro ägnade att grundlägga goda hygieniska vanor. I A-skolans sjätte klass får hälsoläran en naturlig anknytning till undervisningen om människokroppens byggnad och förrättningar, och under det sjunde skolåret gives en fördjupad framställning av den allmänna hälsoläran, varvid även frågor rörande praktisk hemkunskap behandlas. Vissa av de fysiska och kemiska företeelser, som upptagits i lärokursen, äro ägnade att belysa och stödja undervisningen i hälsolära.

Rörande nykterhetsundervisningen ha föreskrifter meddelats i Kungl. Maj:ts cirkulär den 24 september 1928 (nr 351). Ifrågavarande undervisning skall meddelas i naturligt sammanhang med andra undervisningsmoment, på folkskolestadiet bland annat i samband med biologi och hälsolära. Den skall vara saklig, vederhäftig och objektiv. I religiöst, politiskt och således även nykterhetspolitiskt hänseende skall den vara neutral. Med iakttagande härav må jämväl nykterhetspolitiska frågor behandlas. Betydelsen av personlig avhållsamhet från de alkoholhaltiga dryckerna bör framhållas. På ett lägre åldersstadium bör undervisningen företrädesvis avse alkoholens inverkan på individen, medan på ett högre stadium huvudvikten alltmer bör läggas på alkoholfrågans samhällliga innebörd.

Den mera planmässiga, samlade nykterhetsundervisning, som enligt cirkuläret skall meddelas i samband med undervisningen i naturkunnighet med hälsolära, skall enligt vårt förslag koncentreras till de klasser, i vilka fysiologi och hälsolära få en fylligare behandling. Nykterhetsfrågans samhällliga betydelse behandlas närmare vid undervisningen i historia med samhällskunskap. Särskild vikt har lagts vid att lärjungarna från skolan medföra en riktig uppfattning av de alkoholhaltiga dryckernas natur och skadeverkningar för den enskilde, familjen och samhället. Även vådan av tobaksmissbruket samt missbruket av kaffe och andra njutningsmedel skall inskärpas. Genom införandet av ett åttonde skolår kan ifrågavarande undervisning ytterligare effektiviseras.

Den under lång tid debatterade frågan om införandet i folkskolan av undervisning i könslivets biologi och hygien fördes till en lösning genom

den 10 april 1942 utfärdade kungörelser (nr 169 och 170) om dels ändrad lydelse av de genom kungörelse den 31 oktober 1919 (nr 880) angående undervisningsplan för rikets folkskolor fastställda kursplanerna, dels vissa tillämpningsföreskrifter. De utfärdade anvisningarna rörande undervisning i könslivets biologi och hygien ha tillämpats under så kort tid, att närmare erfarenheter ännu icke stå till buds. Hithörande frågor ha hänskjutits till ytterligare utredning genom en av Kungl. Maj:t tillsatt kommitté, 1943 års sexualundervisningsakkunniga, som framlagt förslag till handledning för lärare i folkskolor. På Kungl. Maj:ts uppdrag har skolöverstyrelsen år 1945 låtit från trycket utgiva en handledning i sexualundervisning i huvudsaklig enlighet med detta förslag. Vi ha vid utarbetandet av förslaget till kursplan för ämnet naturkunnighet hänvisat till denna handledning, som således skulle komma att utgöra ett komplement till kursplanen, såvitt angår sexualundervisningen.

Undervisningen om fysiska och kemiska företeelser, som för närvarande i A-skolan påbörjas redan i femte klassen, har helt förlagts till sjätte, sjunde och åttonde klassen. Särskilt inom dessa ämnesgrenar har behovet av en sovring av lärostoffet framstått. Förslaget avser en beskärning av kursinnehållet med bibehållande av sådant, som är ur praktisk synpunkt värdefullt eller belysande för undervisningen inom andra områden och som kan påräkna lärjungarnas intresse. Undervisningen om kemiska företeelser har uppflyttats till sjunde klassen och starkt begränsats. I kursen ha upptagits även några av de vanligaste råvarorna. Vid denna del av undervisningen bör i lämplig utsträckning en samordning med undervisningen i näringsgeografi komma till stånd. För åttonde klassen framläggas alternativa kursförslag. Undervisningen bör på detta stadium kunna anpassas efter olika lokala intressen och behov. Då den åttonde klassen kommer att ersätta fortsättningsskolan, torde det befinnas lämpligt, att i naturkunnighet upptagas vissa av de kursmoment, som ingå i arbetskunskap i yrkesbestämd fortsättningsskola. Tre alternativ framläggas. Det första innehåller en mera allmänt hållen kurs utan speciell inriktning på ett bestämt arbetsområde. Det andra förslaget kan betecknas som en elementär material- och maskinlära. Det tredje alternativet torde kunna ifrågakomma i utpräglade jordbruksbygder. Givetvis kunna även andra alternativ ifrågakomma, och utrymme bör lämnas för lokala initiativ.

Att de delar av femte klassens nuvarande lärokurs, som behandla vissa fysiska och kemiska företeelser, enligt förslaget uppflyttas till ett högre stadium är enligt vår mening motiverat av framför allt pedagogiska skäl.

Ledamöterna *Elisabeth Dahr*, *Iverus* och *Kolmodin* ha beträffande kursplanen för ämnet naturkunnighet anfört följande.

Uppläggningsen av kursen i naturkunnighet har på några punkter blivit mindre lycklig. Den ökade tid, som införandet av ett åttonde skolår ställer

till förfogande, borde med en annan kursfördelning kunna utnyttjas bättre.

Så försvåras exempelvis lärjungarnas möjlighet att hålla samman kursen och förvärva ordnade kunskaper i fråga om både växter och djur av en kursanordning, som tillåter en systematisk behandling endast av de svenska arterna och upptager studiet av alla andra arter först i samband med den geografiska behandlingen av de länder, där respektive arter förekomma. Tillvägagångssättet innebär en utsträckning av den vid hembygdsundervisningen tillämpade principen om s. k. samlad undervisning till ett allt för högt skolstadium och försvårar de sammanfattande översikterna, som nu måste sättas in på väl svag grund i fråga om konkret artkännedom. Vid en sådan uppläggning av kursen har man även anledning befara, att de djur- och växtgeografiska synpunkterna överbetonas på bekostnad av andra viktiga kunskapsmoment. Särskilt torde zoologiundervisningen bli lidande på den splittring av stoffet, som blir en följd av den föreslagna kursplanen.

Främmande språk.

I betänkandet om sambandet mellan folkskola och högre skola lämnas i kapitlet om folkskolans organisation (sid. 68—71) en kort översikt över undervisningen i främmande språk i folkskolan. Av denna redogörelse framgår bland annat, att sådan undervisning ej finnes upptagen i 1919 års undervisningsplan och ej heller är medgiven i gällande folkskoleförfattningar utom för folkskolans högre avdelning. Efter särskilt medgivande av Kungl. Maj:t har likväl ett förhållandevis stort antal skoldistrikt infört undervisning i engelska eller tyska i en eller flera klasser och med växlande veckotimal. Vid beviljandet av tillstånd att införa dylik undervisning uppställes numera såsom villkor, att denna skall meddelas av lärare, som förklarats därtill behörig av skolöverstyrelsen, samt att för de lärjungar, som ej önska eller ej lämpligen kunna delta i språkundervisningen, annan undervisning skall anordnas under motsvarande tid.

Historik.

Undervisningen i främmande språk i folkskolan synes ha tidigast förekommit i Malmö, där år 1879 en frivillig femte (enligt nutida terminologi sjunde) folkskoleklass ombildades till den s. k. Borgarskolan, i vilken gossarna erhöles undervisning i bl. a. tyska språket. År 1893 upprättades vid Göteborgs folkskolor som överbyggnad på folkskolans sjätte klass en 2-årig högre avdelning, där gossarna undervisades i engelska. I 1897 års folkskolestadga intogos allmänna bestämmelser om en folkskolans högre avdelning, i vars ämneskrets kunde ingå även främmande språk.

1919 års allmänna undervisningsplan, vilken utgick ifrån att folkskolan normalt borde omfatta sju årsklasser, upptog som förut nämnts icke några kurser i främmande språk. I skoldistrikt, där första årskursen i en frivillig

högre avdelning ersattes av ett obligatoriskt sjunde folkskolår, kom språkundervisningen därför att bortfalla, såvida icke den lokala skolledningen utverkade Kungl. Maj:ts tillstånd till sådan avvikelse från den allmänna undervisningsplanen, att språkundervisning upptogs i kursplanen för sjunde klassen.

Förekomsten av språkundervisning i folkskolan.

Ehuru sålunda olika omständigheter varit ägnade att verka hämmande på språkundervisningens utbredning inom den egentliga folkskolan, ha dock allt flera skoldistrikt infört sådan undervisning. Särskilt under det senaste årtiondet har språkundervisningen gått framåt, i det att så långt föreliggande uppgifter utvisa antalet språkläsende skoldistrikt ökats från 27 år 1933 till 62 läsåret 1942/43. Denna språkundervisning har varit av friare art, och den har icke varit avsedd att utgöra grund för fortsatta studier i examensskolor.

I maj 1943 utsände vi till vederbörande skolledare i dessa 62 skoldistrikt en cirkulärskrivelse med begäran om svar på vissa frågor rörande språkundervisningen under läsåret 1942/43. Svar med närmare redogörelse för anordningen och resultatet av denna undervisning inkommo från 58 distrikt. I det följande redogöres i korthet för de inkomna svaren. I anslutning här till beröras även från andra håll framförda synpunkter och förslag rörande språkundervisningen.

De språk, i vilka undervisning förekom, voro engelska och tyska. Hur undervisningen fördelades på de båda språken samt på olika klasser framgår av nedanstående översikt, avseende nyssnämnda läsår:

K l a s s	E n g e l s k a		T y s k a		Summa språkläsende avdelningar
	skoldistrikt	avdelningar	skoldistrikt	avdelningar	
5.....	—	—	1	1	1
6.....	1	2	1	1	3
7.....	47	129	7	12	141
8.....	17	110	5	7	117
9.....	1	2	1	2	4
10.....	1	3	1	3	6
Fortsättningskolan ..	2	3	—	—	3
Summa avdelningar	—	249	—	26	275

Undervisningen i tyska i femte och sjätte klassen sker i Stockholms folkskolors sångklasser, där sedan några år tillbaka försök pågå att läsa den i den 5-åriga realskolans motsvarande klasser ingående kursen bland annat i tyska. De två engelskläsende avdelningarna i sjätte klassen voro försöksavdelningar vid Göteborgs folkskolor.

Som framgår av ovanstående tablå förekommer språkundervisning framför allt i sjunde klassen. I 14 av de 17 skoldistrikt, som meddelade undervis-

ning i engelska i åttonde klassen, hade eleverna erhållit undervisning i samma språk även i sjunde klassen, och i 2 av de 5 distrikt, som meddelade undervisning i tyska i åttonde klassen, hade eleverna erhållit sådan undervisning även i sjunde klassen.

Veckotimtalet för främmande språk var mycket växlande. I försöksavdelningarna i Stockholm och Göteborg upptog språkundervisningen 6 timmar i veckan. I sjunde klassen varierade veckotimtalen mellan 6 och 3 och utgjorde merendels 4 eller 5 veckotimmar. I åttonde klassen meddelades i flertalet distrikt språkundervisning 5 eller 6 veckotimmar. Timtalet i nionde och i tionde klassen var för engelska 5 och för tyska 3 timmar i veckan.

I det stora hela har man på de orter, där språkundervisning varit införd i folkskolan, varit tillfredsställd med resultatet av denna undervisning. Från flera håll har även anförts, att språkstudiet varit till gagn för undervisningen i svensk grammatik.

Erfarenheterna i fråga om möjligheterna för de mindre studiebegåvade att tillgodogöra sig språkundervisningen ha varit växlande. Uttalandena från icke så få skoldistrikt kunna sammanfattas så, att resultatet för dessa lärjungar varit någorlunda tillfredsställande i fråga om läsning och översättning men mindre gott med avseende på samtalsövningar och grammatik.

Svaren på frågan, hur stor del av skoldistriktets samtliga lärjungar i vederbörande årsklass som deltagit i språkundervisningen, utvisa stora olikheter mellan de skilda skoldistrikten. I Stockholm deltog i regel alla lärjungarna i den frivilliga åttonde klassen i språkundervisningen vid läsårets början, men senare befriades en eller annan. I Göteborg meddelades undervisning i främmande språk i sjunde klassen åt 38 % och i åttonde åt 60 % av lärjungarna. I Norrköping meddelades undervisning i främmande språk i sjunde klassen åt 360 av 435 lärjungar (83 %). I övrigt växlade de deltagandes antal mellan 17 och 100 %.

Av de lämnade svaren framgår, att införandet av språkundervisning i folkskolan haft stöd i befolkningens och lärjungarnas intresse. I stor utsträckning synas skäl av social och pedagogisk art ha varit bestämmande. Ur ren allmänbildningssynpunkt anses så många som möjligt böra ha någon kännedom om ett främmande språk. Grundläggande kunskaper häri stimulera till och underlätta fortsatta studier på egen hand eller i studiecirklar. Språkstudierna anses även ägnade att stärka resultatet av modersmålsundervisningen.

Språkundervisningens betydelse för tillgodoseendet av det praktiska livets behov betonas i många av yttrandena. Påfallande är den betydelse, som språkkunskaper uppgivas ha för menige man i förvärvsarbetet inom många samhällen. Särskilt gäller detta sådana orter, som på grund av näringslivets beskaffenhet stå i mer eller mindre livlig beröring med utlandet. Vissa yrkesutövare, såsom affärs- och kontorsanställda, hantverkare, sjömän och

fiskare, framhållas ha direkt gagn av språkkunskaper. Exempel på den betydelse, som man på lärjunge- och målsmannahåll tillmäter språkundervisningen, givas bl. a. genom uppgifterna från flera skoldistrikt, att språkundervisning införts, emedan lärjungarna eljest sökte sig till skolorna i språkläsande granndistrikt, och att frånvaron av språkkunskaper anses utgöra ett minus vid konkurrensen inom förvärvslivet. Vid avlyssnandet av radio, bevisandet av filmföreläsningar och vid vistelse utomlands bli språkkunskaper till direkt nytta och glädje för den enskilde.

Även i den allmänna skoldiskussionen och i offentliga uttalanden och framställningar ha önskemål och förslag framkommit om införande av språkundervisning i folkskolan.

År 1928 framlade skolöverstyrelsen ett kursplansalternativ för sjunde klassen, i vilket upptogs även ett främmande språk, engelska eller tyska. Vid ett sammanträde år 1942 mellan skolöverstyrelsen och folkskolinspektörerna, varvid förekom överläggning om bland annat önskemål inför en ny undervisningsplan, förordade flertalet av de i diskussionen deltagande, att språkundervisning skulle införas i folkskolan.

I en i november 1943 till Kungl. Maj:t ingiven framställning från centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraförning angående språkundervisning i folkskolan upplystes, att denna fråga under året varit förelagd föreningens kretsar och ombudsmöte. Därvid hade 67 % av de kretsar, som behandlat ärendet, uttalat sig för att språkundervisning borde upptagas som frivilligt läroämne i folkskolan. Även Sveriges folkskolläraförbund och Sveriges folkskolläraryrkesförbund ha uttalat sig för införandet av språkundervisning i folkskolan.

Såsom i viss mån belysande för allmänhetens intresse för denna fråga kan anföras, att en av Gallupinstitutet i oktober 1943 företagen undersökning av intresset för språkundervisning i folkskolan utvisade, att 72 % av de tillfrågade önskade undervisning i ett främmande språk i alla folkskolor. Endast 15 % av dem, som uttalade sig, voro emot en sådan undervisning.

Där invändningar blivit framförda mot språkundervisning i folkskolan, ha dessa framför allt bottnat i farhågor för att resultatet av modersmålsundervisningen skulle försvagas. Även organisatoriska svårigheter, särskilt för landsbygdens vidkommande, ha ansetts stå hindrande i vägen för en allmänt genomförd språkundervisning. Vi komma att i det följande upptaga dessa spörsmål till behandling.

Enligt vår mening torde det ej kunna bestridas, att med tiden allt starkare skäl kunnat åberopas för kravet på plats för främmande språk inom folkskolans undervisning. Rent allmänt kan sägas, att kunskaper i främmande språk äro av stort värde för den enskilde individen, vilken samhällsställning denne än innehar. Härom vittna också ej blott den hittills i folkskolan införda språkundervisningen utan även det stora deltagarantalet i språklektionerna i radio och den starka tillströmningen till språkkurserna i

olika bildningssammanslutningar och studiecirklar. Därtill kommer, att såväl den allmänna andliga och materiella kulturutvecklingen i vårt land som de under normala förhållanden livliga förbindelserna av olika slag med utlandet ha skapat behov av kunskap i främmande språk även inom befolkningskretsar, som ej kunna eller önska låta sina barn fortsätta skolgången utöver den obligatoriska skoltiden.

De av folkskolans lärjungar, som efter den obligatoriska skolgångens slut gå över till yrkesskolor eller erhålla yrkesanställning, kunna ofta få direkt gagn av någon kunskap i ett främmande språk. Detsamma gäller om många befattningshavare inom trafik- och ordningsväsendet, vilka dagligen få vara beredda att träda i kontakt med icke svensktalande personer. Även hantverkare och företagare av olika slag ställas ej sällan inför behovet att kunna uppfatta innehållet i t. ex. en utländsk bruksanvisning, journal eller facktidning eller att vid en studieresa eller kongress kunna någorlunda hjälpligt förstå och själva uttrycka sig på ett främmande språk. Vid överläggningarna inom skolutredningen med dess rådgivande nämnd framfördes såsom skäl för undervisning i engelska i folkskolan även den omfattande korrespondens, som förekommer mellan personer i vårt land och till Förenta staterna utvandrade svenskar samt deras ofta icke svensktalande familjer.

Även idrottsrörelsen och scoutverksamheten skulle få gagn av en mera allmänt genomförd språkundervisning i folkskolan. Medlemmar av föreningar och sammanslutningar för tillvaratagande av olika yrkesgruppers intressen inom handel, industri och jordbruk, ävensom medlemmar av politiska föreningar torde likaledes ha behov av kunskaper i språk. Ofta har framhållits, hurusom biograf och radio under senare år fört alla samhällsgrupper i olika delar av vårt land i nära förbindelse med främmande länders språk och kultur.

Det torde icke råda något tvivel därom, att vårt lands förbindelser med utlandet efter krigets slut skola komma att snabbt utvidgas. Icke minst torde därvid flygets utveckling komma att starkt bidra till att underlätta och utöka de mellanfolkliga förbindelserna.

Uppenbart synes vara, att den här ovan antydda utvecklingen har skapat behov av språkkunskaper i en omfattning som aldrig förr, och att de förhållanden, som för framtiden äro att förutse, kunna väntas ytterligare öka detta behov. Som vi framhållit i vårt betänkande II (Statens offentliga utredningar 1944: 21, sid. 268), ha våra grannländer Danmark och Norge i sina skolförfattningar och undervisningsplaner för folkskolan infört bestämmelser rörande undervisning i främmande språk. Enligt vår mening böra åtgärder vidtagas för att en språkundervisning, som svarar emot föreliggande behov, må bliva införd i folkskolan även i vårt land.

Det främmande språkets ställning som läroämne.

Bestämmande för vilka lärjungar som hittills kommit att läsa främmande språk ha varit dels lärjungarnas och målsmännens egna önskningsar, dels lärjungarnas förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen. Språkundervisningen är för närvarande frivillig även i det hänseendet, att skyldighet ej föreligger för skoldistriktet att anordna sådan undervisning. Liknande villkor gälla i fråga om språkundervisningen vid Danmarks och Norges folkskolor. Enligt bestämmelserna i den danska Lov om Folkeskolen av år 1937 kunna endast de barn deltaga i språkundervisningen, vilka enligt skolans mening kunna ha verkligt utbyte därav och vilkas föräldrar önska det. De kommunala myndigheterna äga bestämma, huruvida språkundervisning skall upptagas på läsoordningen. I den norska folkskollagen av år 1936 stadgas, att undervisning kan meddelas i ett främmande språk. Vederbörande skolstyrelse kan bestämma, huruvida ämnet skall vara frivilligt för lärjungarna. Reglerna om vilka lärjungar som skola deltaga i språkundervisningen och hur undervisningen skall ordnas för icke-språkläsande skola godkännas av »overtilsynet», d. v. s. den statliga folkskolinspektionen.

Att införa skyldighet för skoldistriktet i vårt land att anordna språkundervisning torde i varje fall för närvarande icke låta sig göra. Särskilt i de flerklassiga skolorna kunna organisatoriska svårigheter stå i vägen. Även bristen på lärare med behörighet att undervisa i främmande språk utgör för närvarande ett bestämt hinder för ett allmänt genomförande av språkundervisning. Under nuvarande förhållanden bör därför enligt vår mening icke stadgas allmän skyldighet att införa språkundervisning i folkskolan. I sådana fall, där förutsättningar för språkundervisning föreligga och bestämda önskemål härom framkomma, synes dock sådan undervisning böra införas. Det kan då av olika skäl framstå såsom önskvärt, att samtliga lärjungar med förutsättningar för språkstudier deltaga däri. Vägledande för stadgan härom synas kunna vara de bestämmelser i § 12 mom. 2 folkskolestadgan enligt dess nuvarande lydelse, som avse ämnen av icke obligatorisk karaktär. Innehörden av dessa bestämmelser är, att de kommunala myndigheterna äga besluta, att samtliga de gossar eller flickor, som äro intagna i skolan och beträffande vilka vederbörande skolråd eller folkskolestyrelse icke finner skäl till befrielse föreligga, skola vara skyldiga att deltaga i undervisningen. Liknande bestämmelser böra enligt vår uppfattning införas även i fråga om undervisning i främmande språk.

I vilket språk bör undervisning meddelas?

Inom ramen för en 8-årig obligatorisk folkskola torde det ej lämpligen låta sig göra att införa undervisning i mer än ett främmande språk. Enligt § 1 mom. 5 folkskolestadgan förefinnes emellertid möjlighet för skoldistriktet att efter medgivande av Kungl. Maj:t anordna sitt folkskoleväsen

så, att folkskolan erhåller ett sammanlagt större antal obligatoriska årsklasser än det föreskrivna. Med hänsyn härtill är det tänkbart, att förhållandena i vissa fall kunna vara sådana, att det befinnes vara lämpligt med undervisning i mer än ett främmande språk. I sådana fall bör hinder icke möta för vederbörande skoldistrikt att efter medgivande av Kungl. Maj:t anordna undervisning i jämväl ett andra främmande språk.

Det främmande språk, vari undervisning hittills bedrivits, var i omkring 90 % av de språkläsende avdelningarna engelska och endast i omkring 10 % tyska. Engelska lästes i 58 distrikt och tyska i 12. I en del distrikt, där engelska var begynnelsespråk, lästes tyska som andra språk i den högsta klassen, och i några distrikt förekom valfrihet mellan språken. Orsakerna till att engelska var det vanligast förekommande främmande språket torde ha varit flera. Ur pedagogiska synpunkter har engelska språket med sin enklare grammatik ansetts lämpligare än tyska som nybörjarspråk. Behovet av kunskaper i engelska har också på olika områden visat sig vara i stigande i vårt land, och språket har större användning som internationellt meddelelsemedel än något annat språk. I det frivilliga bildningsarbetet i vårt land visar sig bland de främmande språken engelskan spela den ojämförligt största rollen. Detta är omständigheter, som alla tala för att undervisning i första hand införes i engelska.

Frågan om vilket språk som skall läsas i folkskolan står också i visst samband med frågan om realskolans begynnelsespråk. I annat sammanhang föreslå vi, att tyska i fortsättningen skall i realskolan ersättas som begynnelsespråk av engelska, och i det sammanhanget ha vi jämväl beaktat, att engelska är det språk, som av olika skäl i första hand bör införas i folkskolan.

Bestämmelsen, att engelska skall upptagas som ämne på folkskolans undervisningsplan, synes icke böra utesluta möjlighet för skoldistrikt att, om särskilda skäl därtill föreligga, efter i varje särskilt fall hos skolöverstyrelsen gjord framställning kunna utbyta engelska mot tyska.

Målet för språkundervisningen.

Då främmande språk f. n. ej ingår bland de ämnen, som äro upptagna i folkskolans undervisningsplan, har något bestämt mål för folkskolans språkundervisning hittills icke angivits i allmänt gällande stadganden eller anvisningar. I skolöverstyrelsens år 1928 utarbetade kursplansförslag för språkläsende sjunde klass angavs målet på följande sätt: »Undervisningen i främmande språk i folkskolans sjunde klass har till uppgift att giva barnen övning i språkets uttal samt bibringa dem någon förmåga att läsa och förstå en lätt text på det främmande språket.» Under den diskussion, som sedan dess förts i frågan, har bland annat framhållits, att språkundervisningen borde avse att i första hand bibringa lärjungarna ett gott uttal, ett konkret ordförråd av praktiskt värde samt förmåga att läsa och förstå en

enkel text. Därjämte borde någon färdighet bibringas dem i att uppfatta det främmande språket och muntligt meddela sig på detsamma. Denna målsättning förutsätter språkundervisning i mer än en klass. Om under övergångstiden i en del fall språkundervisning skulle komma att meddelas endast i sjunde klassen, blir det givetvis nödvändigt att begränsa målet.

Dessa synpunkter på språkundervisningens uppgift sammanfalla nära med dem, som framföres i nu gällande metodiska anvisningar för realskolans språkundervisning. Undervisningen i främmande levande språk säges här i första hand ha till uppgift att bibringa lärjungarna praktisk språkfärdighet. Skolans språkundervisning måste därför som ett av sina främsta mål sträva efter att grundlägga och befästa ett gott uttal. Särskilt under det första året böra ljudbilder och språkmelodi noga inpräglas. Läsning av väl valda och för olika åldersstadier avpassade texter på det främmande språket bör utgöra det centrala i språkundervisningen. Nybörjarboken måste i enkla, rytmiskt lättlästa satser bjuda på ett konkret ordförråd, berörande det dagliga livets vanligaste förhållanden, och ge lärjungen en första orientering i fråga om det land han studerar: hem, skola, livet i staden och på landet o. s. v. Vid textbehandlingen bör jämte inlärandet av själva ord- och satsmaterialet på grundval av läsebokens text efter hand genomgå det grammatiska lärostoffet. Det angives vara nödvändigt, att läraren här ålägger sig begränsning och att nämnda lärostoff »inskränkes till det nödvändigaste och mest centrala». Såsom särskilt viktigt framhålles i fråga om det tidigaste stadiet, att lärjungarna lära sig att själva ledigt och spontant använda de främmande ord och uttryck, med vilka de stifta bekantskap.

Av de psykologer, som på vår anmodan redogjort för den psykologiska forskningens nuvarande ståndpunkt i fråga om den psykiska utvecklingen hos barn och ungdom, uppehålla sig särskilt professorerna Elmgren och Katz vid metodiken och kursinnehållet vid undervisningen i främmande språk (Statens offentliga utredningar 1943: 19 sid. 29—31 och 53). Enligt Elmgrens mening borde man särskilt på nybörjarstadiet kunna göra avkall på den grammatikaliska detaljkunskapen. »Ordförråd, glosor, inläring av fraser, praktiska språkövningar (hör- och talövningar) borde tillerkännas en framskjuten plats på undervisningsschemat under den tid, då eleverna väl kunna presterat ett kraftigt minnesarbete men i genomsnitt ej förmå att fatta abstrakta tankesammanhang och regler.» Språkundervisningen i våra skolor måste enligt Elmgren inskränka sig till att vara orienterande och förberedande, textläsningen och språkförståelsen böra få en primär uppgift i undervisningen. Även Katz varnar på tal om undervisningen i modersmålet för en alltför tidig grammatikundervisning och ifrågasätter, »om det inte vore möjligt att inskränka grammatikstudierna utan att i tiden behöva förskjuta undervisningen i främmande språk».

Det vill synas, som om de principer för språkundervisningen, som i det

föregående framhållits, väl skulle lämpa sig för folkskolan. Läggningsen av folkskolans språkundervisning skulle i så fall i principiellt hänseende icke behöva väsentligt avvika från vad som framhållits såsom lämpligt för särskilt realskolans nybörjarstadium. Helt naturligt måste målet i folkskolan sättas lägre än i realskolan, som har i det hela ett betydligt större antal språktimmar och som har att obligatoriskt meddela undervisning i två språk. Timalet i engelska i 8-årig folkskola av A-form blir vid 2-årig kurs sammanlagt 10 och vid 3-årig 16 veckotimmar. I senare fallet skulle sålunda timtalet ungefär komma att sammanfalla med det, som föreslås för samma ämne i 4-årig realskola.

För folkskolans språkundervisning torde det, såsom ovan uttalats, böra framstå såsom en huvuduppgift att bibringa lärjungarna ett gott uttal och förmåga att läsa och förstå för åldersstadiet avpassade texter. Med den tid, som här tänkes anslagen till denna undervisning, bör även eftersträvas att bibringa lärjungarna någon färdighet i att muntligt meddela sig på det främmande språket. Självfallet erfordras härför, att lärjungarna behärska ett visst ordförråd. Mindre vikt bör läggas vid förmågan att skriva det främmande språket. Det grammatiska lärostoffet kan givetvis ej undvaras ens vid språkundervisningen på nybörjarstadiet. Men det bör begränsas på det sätt, som i det föregående framhållits. Språkundervisningens mål och kursinnehåll samt anvisningarna till kursplanen för ämnet engelska ha av oss utformats efter dessa principer.

Språkundervisningens anordning.

Språkundervisningen i folkskolan har enligt uppgifterna från de olika skoldistrikten varit organiserad på olika sätt. På ett förhållandevis stort antal orter är språkundervisningen i sjunde och — där sådan förekommer — även åttonde klassen förlagd till särskilda avdelningar, i vilka samtliga lärjungar deltaga i denna undervisning. I några fall har den anordningen prövats, att lärjungar, som önskat läsa språk, sammanförts från olika avdelningar till en särskild avdelning under språktimmarna, medan de i övrigt undervisats i sina vanliga klassavdelningar.

Även undervisningen för de icke-språkläsande lärjungarna har anordnats på skilda sätt. I några fall bilda de icke-språkläsande en särskild grupp, som undervisas av särskild lärare. I ett flertal skoldistrikt sysselsättas de med övningar företrädesvis i modersmålet och räkning, i ett och annat distrikt även i teckning.

Folkskolans språkundervisning har alltså på skilda orter utformats på olika sätt alltefter föreliggande förutsättningar. Detta talar för att en viss rörelsefrihet för skoldistrikten även framdeles bör förefinnas. Helt naturligt måste i B-skolorna på grund av deras organisation särskilda anordningar vidtagas, när det gäller att meddela undervisning i främmande språk. Även om

språkundervisning i något fall förekommit jämväl i sådana skolor, föreligga dock icke några större erfarenheter i detta avseende. Vanligast synes ha varit, att lärjungar i skola av B-form, som skolat erhålla språkundervisning, sammanförts till skola eller avdelning av A-form. Säkerligen skulle sådan centralisering av folkskolans högsta klasser i åtskilliga skoldistrikt ej blott underlätta införandet av språkundervisning utan möjliggöra en effektivare undervisning också i andra ämnen. Man måste emellertid räkna med att vid B-skolorna språkundervisningen i vissa fall måste läggas utanför den gemensamma timplanen och de språkläsande lärjungarna i motsvarande omfattning befrias från undervisningen i övrigt. Möjligheter böra bland annat av detta skäl beredas skoldistriktet att erhålla statsbidrag till arvode åt timlärare i främmande språk. Dyligt statsbidrag synes böra utgå, om antalet lärjungar i språkläsande grupp vid läsårets början uppgår till lägst 4.

Det kan dock förutses, att f. n. dyligt timlärare på många håll ej finnes att tillgå. I betänkandet om vidgade möjligheter till högre undervisning för landsbygdens ungdom ha vi därför föreslagit anordnande av försök av innebörd, att studiebegåvade elever skulle med början i sjätte klassen och med hjälp av lärare eller annan lämplig person kunna bedriva språkstudier per korrespondens, kompletterade med systematisk undervisning genom radio. Efter förslag av Kungl. Maj:t har 1945 års riksdag beviljat anslag för sådan försöksverksamhet under läsåret 1945/46. Enligt vad vi inhämtat, har denna verksamhet mottagits med stort intresse inom försöksområdets skoldistrikt, och ett stort antal lärjungar, tillhörande sjätte klassen, har anmälts till deltagande. På grundval av erfarenheterna från försök i olika riktningar torde senare fastare riktlinjer böra uppdragas för språkundervisningen i B-skolorna.

L ä r a r k o m p e t e n s e n .

Enligt det av oss uppgjorda förslaget till undervisningsplan för folkskolan överskrider timantalet på timplanen för vissa av folkskolans klasser avsevärt det timantal, som motsvarar lärarnas tjänstgöringsskyldighet. Ett genomförande av detta förslag skulle därför i många fall medföra behov av timlärare. Det kunde därvid övervägas, om icke detta behov kunde åtminstone delvis tillgodoses därigenom, att akademiskt utbildade lärare anställdes vid folkskolorna med uppgift att bestrida undervisningen i främmande språk. Men även om det i åtskilliga fall skulle bli möjligt att på detta sätt lösa problemet att anskaffa kompetenta lärare för språkundervisningen i folkskolan, måste man dock alltså räkna med att denna undervisning kommer att i stor utsträckning ombesörjas av folkskollärare.

Vid seminarier reformen 1914 bestämdes, att undervisning i tyska eller engelska språket skulle meddelas vid folkskoleseminarierna. Genom 1936 års seminarier reform blev undervisningen i engelska språket obligatorisk vid

dessa seminarier, medan undervisning i tyska eller franska gjordes frivillig. Många läraraspiranter ha redan före inträdet vid seminariet icke obetydliga språkkunskaper. Flertalet av på folkskolestadiet nu tjänstgörande lärare har under seminarietiden erhållit undervisning åtminstone i ett av språken engelska och tyska. Seminariernas hittillsvarande språkundervisning har dock, såsom vi i annat sammanhang framhållit, icke medfört behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan. Någon sådan kompetens har ju icke heller varit erforderlig, så länge språkundervisning ej ingått i folkskolans ämneskrets. Ett ändrat läge härutinnan har emellertid uppstått under de senare åren, därigenom att allt fler skoldistrikt infört undervisning i främmande språk. Denna utveckling har, såsom framhålles i Betänkande II, sid. 71, föranlett bestämmelser om särskild behörighet för lärare, som skall undervisa i främmande språk i folkskolan. För vinnande av sådan behörighet kräves antingen avlagd godkänd tentamen i akademisk examen eller intyg av huvudläraren i det främmande språket vid något högre allmänt läroverk eller folkskoleseminarium, att vederbörande kan anses äga fullgoda förutsättningar att undervisa i ämnet i folkskolan.

Ett icke obetydligt antal folkskollärare har akademisk utbildning med ett eller flera främmande språk i sin examen, och dessa kunna i regel förutsättas vara lämpliga såsom lärare i främmande språk i folkskolan. Vidare finnes ett förhållandevis stort antal folkskollärare, som icke ha akademisk utbildning men som likväl erhållit behörighet att undervisa i främmande språk. Under åren 1941—1945 tillerkändes sådan behörighet åt 965 personer.

Även om genom dylika provisoriska anordningar ett icke obetydligt antal folkskollärare erhållit behörighet att undervisa i främmande språk, måste dock utbildningsvägar av detta slag i längden te sig otillfredsställande. En utvidgning av lärarutbildningen på denna punkt synes ofrånkomlig, så att erforderligt antal lärare i samband med sin utbildning kan förvärva kompetens att undervisa också i främmande språk. Hur denna utbildningsfråga bäst skall lösas, behöver särskilt utredas. Vi vilja endast framhålla, att i Norge, där språkundervisning meddelas i folkskolan, lärarutbildningen har vid seminarierna kluvits på två linjer, av vilka den ena — en 2-årig på studentexamen byggande lärarkurs — har så stort veckotimtal i engelska, att den kan avslutas med prov, som anses motsvara tentamen i ämnet i akademisk lärarexamen. Förslag om en liknande omläggning av seminariernas språkundervisning föreligger i Danmark.

I regel kräves för erhållande av behörighet som lärare i främmande språk icke ringa både tid och kostnader, utan att vederbörande lärare har utsikt att erhålla någon kompensation genom särskilda löneförmåner. Ej heller kan en lärare med visshet påräkna ersättning för mistade löneförmåner under tjänstledighet för studier av detta slag. I avvaktan på en omläggning av lärarutbildningen i vårt land synas åtgärder genom myndigheternas för-

sorg böra vidtagas för att underlätta för lärare att skaffa sig behörighet att undervisa i främmande språk.

Då särskild behörighet föreskrivits, synes en konsekvens härav böra vara, antingen att särskild ersättning får utgå till lärare, som efter erhållen behörighet meddelar undervisning i främmande språk i folkskolan, eller också att i likhet med vad fallet är beträffande hjälpundervisningen erforderliga fortbildningskurser, vid vilka dagtraktamenten och reseersättningar utgå till deltagarna, anordnas genom statsmakternas försorg.

I vilken utsträckning bör språkundervisning meddelas?

Av tablån på sid. 279 över den nuvarande språkundervisningen i folkskolan framgår, att kursen i flertalet skoldistrikt är ettårig. Icke så få skoldistrikt ha emellertid infört tvåårig kurs, och i ett skoldistrikt har kursen utökats till att omfatta fyra år. Även antalet veckotimmar för språkundervisningen är växlande.

Bland de 58 skolledare, som besvarat vår förfrågan angående önskemål och synpunkter beträffande den framtida språkundervisningen i folkskolan, ha 18 anfört, att undervisningen i fråga helst borde börja i sjätte klassen. Det framhålles, att kunskaperna härigenom skulle bli mera omfattande och få mera bestående värde och att språkundervisningen genom en sådan anordning skulle komma även dem till godo, som från sjätte klassen övergå till högre skolor.

Några andra skolledare vilja helst ha språkundervisningen förlagd till sjunde och åttonde klasserna. Som skäl härför anföres bland annat, att tidigare införd språkundervisning skulle alltför mycket inkräkta på andra för folkskolans lärjungar mera viktiga ämnen och att barnen i sjätte klassen ej ha tillräckliga kunskaper i grammatik.

Vid det här ovan nämnda folkskolinspektörmötet förordades från ett håll, att språkundervisning i 7-årig folkskola skulle införas i femte klassen, under det att de övriga, som yttrade sig i frågan, ansågo, att undervisningen lämpligen borde börja först i sjätte klassen. Samma mening uttalas av Sveriges allmänna folkskolläraryörening i dess ovannämnda framställning samt av Sveriges folkskolläraryöreförbund, medan Sveriges folkskolläraryöreförbund anser, att språkundervisning bör införas först i sjunde klassen.

I detta sammanhang må omnämnas, att språkundervisningen i Köpenhamns och en del andra danska städers folkskolor påbörjas under sjätte skolåret, medan denna undervisning på andra orter i Danmark kan införas redan under femte skolåret. Något visst veckotimtal finnes lika litet för språket som för andra ämnen angivet i de allmänna danska skolförfattningarna. I Norge kan meddelas allmän språkundervisning i folkskolans sjätte och sjunde klasser med 5 veckotimmar i vardera klassen.

De uttalanden, som framkommit rörande språkundervisningens framtida

omfattning och som i det föregående återgivits, tyda på en allmänt förekommande uppfattning, att undervisning i främmande språk i folkskolan borde förekomma under minst två år.

Några skolledare ha uttalat sig även om det antal veckotimmar, som borde anslås åt undervisningen i främmande språk. Tre skolledare äro av den uppfattningen, att 4 veckotimmar för det främmande språket bör vara minimum, och sex hålla före, att antalet helst bör vara 5. I skolöverstyrelsens förut omnämnda kursplansalternativ av år 1928 upptogos 6 veckotimmar för engelska eller tyska språket.

Vid bedömandet av frågan om i vilken utsträckning främmande språk böra erhålla plats på folkskolans läsordning måste hänsyn tagas icke minst till de berättigade anspråken på skälig tid för de hittillsvarande ämnena, något som också framhållits från såväl skolledar- som lärarhåll. Därvid bör emellertid icke heller förbises, att en 7-årig och än mer en 8-årig folkskola ger vida större möjligheter än den tidigare 6-åriga folkskolan att bereda plats för nya ämnen och kursmoment, utan att välgrundade krav på förstärkt ställning för skolans huvudämnen eftersättas.

Vid en ökning av antalet klasser i folkskolan kan det måhända befinnas lämpligt att låta något nytt ämne inträda på läsordningen icke blott i en nytillkommen klass utan också i någon lägre. Detta behöver icke betyda, att det eller de ämnen, som i den lägre klassen skulle få lämna någon del av sitt timantal till ett nytt, skulle förlora därpå. Om ett ämne får avstå ett mindre timantal i en lägre klass, där lärjungarna äro mindre utvecklade, men erhåller ett sammanlagt högre timantal, varav en del förlagts till en högre klass, där lärjungarna äro mera mogna, måste detta uppenbarligen medföra en förbättrad ställning för ämnet i fråga.

Av skolledarnas uppgifter om i vilka avseenden införandet av undervisning i främmande språk medfört förändringar i gällande timplan framgår, att tid till språkundervisningen främst tagits från modersmålet. I vissa distrikt ha även geografi och naturkunnighet fått minskat timantal. I ett antal skoldistrikt har någon timme tagits från räkning, historia eller något av övningsämnena. Ej sällan har en eller annan språktimme lagts utanför den ordinarie timplanen. Vid de pågående försöken med språkundervisning i Stockholm i femte och sjätte klassen och i Göteborg i sjätte klassen ha inom båda skoldistrikt två timmar lagts utanför den ordinarie lästiden, två timmar tagits från slöjden, en från modersmålet samt i Stockholm en från räkning och i Göteborg en från naturkunnighet.

Med hänsyn till bland annat det förhållandet, att icke alla lärjungar tänkas komma att deltaga i språkundervisningen, synes det önskvärt, att den vanliga timplanen rubbas så litet som möjligt, när främmande språk upptages på läsordningen. De s. k. sakämnena ha i regel fått sig anvisade så låga veckotimantal, att de ej utan olägenhet torde kunna avstå mer än någon enstaka timme. I de klasser, för vilka undervisning i språk blivit ifrågasatt,

ha modersmålet, räkning och slöjd erhållit de högsta timtalen. Det torde därför vara i sin ordning att i första hand undersöka, i vad mån tid kan tagas från dessa ämnen till språkundervisningen.

Rörande spörsmålet, när språkundervisningen bör taga sin början i folkskolan, ha olika meningar gjort sig gällande inom skolutredningen. Leda-möterna *Fredriksson, Sigrid Jonsson, Karnell och Persson* ha anfört:

Behovet av en i folkskolan allmänt genomförd undervisning i engelska språket har blivit klart ådagalagt. Utan att främmande språk upptagits i nu gällande undervisningsplan för rikets folkskolor, har undervisning i engelska — i några fall i tyska — efter Kungl. Maj:ts medgivande i varje särskilt fall införts i ett förhållandevis stort antal skoldistrikt. Den i enlighet med skolutredningens förslag efter riksdagens beslut igångsatta försöksverksamheten med kombinerad radio- och korrespondensundervisning i engelska för lärjungar i sjätte klassen vid folkskolor på landsbygden har lockat ett långt större antal sökande, än som kunnat mottagas. I likhet med övriga ledamöter av skolutredningen anse vi det vara möjligt att i samband med skolplikts-tidens förlängning upptaga engelska som nytt ämne i förslaget till undervisningsplan för folkskolan.

Frågorna om tidpunkten för det främmande språkets inträde på läsordningen och vilket veckotimtal som bör anslås därtill, höra nära samman med spörsmålet om vilka krav som skola ställas på slutresultatet av språkundervisningen. Utgår man ifrån att lärjungarna under sin 8-åriga skoltid endast skola erhålla en elementär grund att bygga vidare på efter skolans slut, torde språkundervisningen kunna begränsas till de båda sista skolåren. Ställas kraven däremot så, vilket vi för vår del vilja göra, att lärjungarna skola inhämta i det praktiska livet användbara kunskaper i engelska, lär denna fordran icke kunna på ett nöjaktigt sätt uppfyllas, med mindre än att undervisningen i ämnet utsträcker till tre skolår och således i 8-årig skola påbörjas i sjätte klassen. Till jämförelse kan framhållas, att i realskolan, vars kortaste studiegång med endast ett år överstiger den 8-åriga folkskolans, skulle enligt föreliggande förslag engelska som första språk läsas under fem eller fyra år och tyska som andra språk under tre år. Vårt förslag går således ut på att folkskolans enda språk skulle läsas under samma antal år som realskolans andra språk.

Med hänsyn till det intresse för språkundervisning, som gör sig gällande i vårt land, torde en examensfri linje med en till två läsår och i det hela ett 10-tal veckotimmar begränsad undervisning i engelska framstå såsom i detta avseende alltför svag i förhållande till examenslinjerna, som skulle erbjuda språkundervisning under fyra eller fem år och med mer än tre gånger så stort veckotimtal. En bättre jämvikt mellan linjerna skulle uppenbarligen ernås, om språkundervisningen påbörjas i folkskolans sjätte klass.

Införandet av språkundervisning i folkskolan får icke leda till att under-

visningen i skolans huvudämnen försvagas. Vid folkskola av A-form med undervisning i engelska från och med sjätte klassen skulle det viktiga ämnet modersmålet enligt vårt förslag i klasserna 5—8 få sammanlagt 30 veckotimmar. Häremot svara 22 veckotimmar i den av vissa ledamöter förordade 5-åriga realskolans samtliga klasser. Av jämförelsen framgår, att modersmålet får en stark ställning i folkskolan, även om undervisning i engelska införes enligt vårt förslag. Härtill kommer, att enligt en allmän erfarenhet modersmålsundervisningen i vissa avseenden får ett stöd genom undervisningen i främmande språk.

Mot förslaget att införa språkundervisning redan i folkskolans femte klass ha framförts betänkligheter ur såväl pedagogisk som organisatorisk och ekonomisk synpunkt. I femte klassen kräves ännu mycken tid för elementära övningar i färdighetsämnena modersmålet och matematik. Att för införandet av engelska inkräkta på tiden för dessa ämnen i nämnda klass ha vi icke funnit tillrädligt. Vid landsbygdens vanliga skolformer skulle språkundervisningen i viss omfattning anordnas i form av kombinerad radio- och korrespondensundervisning. Detta arbetssätt kan emellertid svårligen tillämpas på ett tidigare stadium än i sjätte klassen. Införandet av språkundervisning redan i femte klassen vid landsbygdens flerklassiga läraravdelningar skulle vara förbundet med alltför stora tekniska svårigheter för att mera allmänt kunna ifrågakomma.

Enligt det förslag, som framlagts av skolutredningens övriga ledamöter, skulle i folkskolan meddelas två slags språkundervisning, syftande till olika mål: dels en särskild undervisning i realskolans första främmande språk i klasserna 5—6 för lärjungar, som befinnas äga förutsättningar för fortsatta studier på en realskollinje, dels en i sjunde klassen påbörjad språkundervisning för övriga lärjungar, som kunna tillgodogöra sig sådan undervisning. Därtill skulle komma uppgiften att sörja för fortsatt språkundervisning åt sådana lärjungar, som i femte och sjätte klassen åtnjutit språkundervisning men av olika skäl icke övergått till examenslinje.

Det är uppenbart, att införandet av språkundervisning i folkskolan i och för sig är förenat med vissa svårigheter. Om folkskolan skulle ställas inför uppgiften att meddela två slags undervisning i det främmande språket med början på skilda stadier, bleve dessa svårigheter givetvis i hög grad ökade. Vid landsbygdens vanliga skolformer kan enligt vår mening en så anordnad språkundervisning av praktiska och ekonomiska skäl icke ifrågakomma. Något konkret förslag om hur denna komplicerade uppgift skulle lösas i praktiken har icke heller framlagts.

Det må framhållas, att i den mån pedagogiska skäl tala för ett tidigt införande av undervisning i det främmande språket, detta utgör ett stöd för vår ståndpunkt, att folkskolans språkundervisning bör införas tidigare än i sjunde klassen. Med hänsyn till folkskolans allmänna uppgift ha vi, såsom förut anförts, icke funnit det möjligt eller lämpligt att påbörja denna under-

visning tidigare än i sjätte klassen. Den bör där vara gemensam för alla språkläsande lärjungar.

Till stöd för denna ståndpunkt vilja vi hänvisa till de kursplaner för engelska med därtill hörande motivering och anvisningar, som föreslagits för folkskolan och realskolan. Kursplanerna överensstämja däri, att undervisningen på nybörjarstadiet huvudsakligen skall omfatta läsning av enkla texter samt hör- och talövningar för inlärande av ett praktiskt användbart ordförråd och ett gott uttal. Överensstämmelse råder även därutinnan, att grammatikundervisningen bör inskränkas till det strängt nödvändiga och meddelas efter hand i anslutning till läsebokens text. Beträffande den grundläggande språkundervisningen gäller, att skillnaderna bli tämligen obetydliga, även om de längre bort liggande slutmålen äro olika. Oavsett om lärjungarna efter genomgången av sjätte klassen komma att fortsätta på en examensfri linje eller på en examenslinje bör därför den grundläggande språkundervisningen i sjätte klassen kunna vara gemensam. De studiebegåvade lärjungar, som väl inhämtat sjätte klassens kurs i engelska, äga enligt vår i annat sammanhang framförda mening goda förutsättningar att på en 3-årig examenslinje föra även språkstudiet fram till det mål, som bör uppnås i realskolan.

Vi vilja härefter övergå till frågan om hur undervisning i engelska skall anordnas vid de på landsbygden vanliga skolformerna. För att icke inkräkta på den åt övriga ämnen anslagna tiden för omedelbar undervisning skall enligt vårt förslag språkundervisningen i sjätte klassen vid skola av B-form förläggas utanför den gemensamma timplanen och sjätte klassen undervisas för sig i engelska under fem veckotimmar. För de språkläsande lärjungarna nedsättes undervisningstiden för andra ämnen med fyra veckotimmar, varvid tid företrädesvis tages från tysta övningar och slöjd. I sin tekniska utformning erbjuder förslaget likhet med den anordning av hjälpundervisningen, som förekommer, där särskild hjälpklass icke kan inrättas, ävensom med förstärkningsanordningarna vid folkskolans B-former. Vid B-skola är antalet lärjungar i sjätte klassen vida lägre än i klassavdelning vid A-skola. Under i övrigt lika förhållanden kommer därför språkundervisningen i B-skolor enligt vårt förslag att bedrivas under gynnsammare betingelser. Man bör alltså i sjätte klassen vid B-skola kunna med fem veckotimmar uppnå samma resultat, som i A-skolan uppnås med sex veckotimmar.

Under övergångstiden för genomförandet av ett obligatoriskt åttonde skolår kommer den sjunde klassen på orter med B-skolor att i vissa fall vara anordnad enligt A-formen och i andra fall tillhöra samma läraravdelning som sjätte klassen. Att i sistnämnda fall undervisa sjunde klassen för sig i engelska skulle medföra icke oväsentliga kostnader och vara förenat med betydande praktiska svårigheter. Samläsning med sjätte klassen bör därför tillämpas i den utsträckning så befinnes lämpligt. Därvid bör huvudvikten läggas vid ett säkert inhämtande av sjätte klassens grundläggande kurs. I

övrigt bör sjunde klassen sysselsättas med mera självständiga övningar i ämnet.

När det åttonde skolåret genomförts, komma sjunde och åttonde klasserna i B-skolor att undervisas antingen var för sig i läraravdelningar av A-form eller tillsammans i läraravdelningar av B 1-form. I förra fallet tillämpas A-skolans tim- och kursplan för engelska. I senare fallet skulle enligt vårt förslag åt ämnet anslås sex lärartimmar och fyra lärjungetimmar, vilket innebär, att vardera klassen erhåller två särskilda veckotimmar och att samläsning mellan de båda klasserna äger rum under två veckotimmar. Undervisningen utgör en direkt fortsättning av den kurs, som påbörjats i sjätte klassen. Tiden för engelska ingår på detta stadium i den allmänna timplanen och ligger således inom ramen för stadgat veckotimtal för läraravdelningen.

Under anmärkningar till tim- och kursplaner för folkskolan ha vi föreslagit anvisningar rörande undervisningen i engelska vid skolor av A- och B-form. Såsom närmare utvecklats i vårt särskilda uttalande i betänkande IV: 1 sid. 111 ff. bör den i sjätte klassen inhämtade lärokursen i engelska liksom kurserna i övriga ämnen ligga till grund för den följande undervisningen på såväl examensfria som till examen ledande linjer. Differentieringen på skilda linjer skall enligt vårt förslag inträda först från och med det sjunde skolåret.

Ordföranden samt ledamöterna *Andrae, Karin Cardell, Elisabeth Dahr, Hjärne, Iverus, Jonzon, Kolmodin, Kärre, Sandberg* och *Wellander* ha i fråga om tiden för språkundervisningens början i folkskolan anfört följande.

Av skäl, som redan anförts och som måste anses tungt vägande, finna vi det vara av stor betydelse, att undervisning i ett främmande språk införes i folkskolan i den utsträckning, som tillgång på kompetenta lärarkrafter och övriga på frågan inverkan omständigheter medgiva, och vi ha därför tillsammans med övriga ledamöter föreslagit upptagande av engelska som ordinarie ämne på folkskolans undervisningsplan. När antalet skolår utökas till åtta, yppa sig också möjligheter att bereda tillräcklig plats för ett främmande språk på skolschemat, utan att detta otillbörligt inkräktar på undervisningen i andra ämnen.

Beträffande tidpunkten för språkstudiernas början kunna givetvis olika meningar göra sig gällande. Goda skäl kunna anföras både för att införa språket på ett jämförelsevis tidigt stadium, i 11- eller 12-årsåldern, och för att uppskjuta detta till sjunde skolåret, vid vars början eleverna i genomsnitt äro i 13-årsåldern. För en tidig början talar framför allt det pedagogiska skälet, att eleverna i 11- och 12-årsåldern ofta ha lätt för den imitativa sidan av språktillägnelsen och då med stor fördel kunna påbörja studiet av ett sådant språk som engelska. De få då vid 8-årig skolgång tre eller fyra år för studiet av detta språk och böra på denna tid hinna förvärva praktiskt användbara kunskaper i ämnet. Om de börja engelska först i

och med det sjunde skolåret, blir det endast utrymme för två års studier i ämnet, och detta är en väl kort tid för att kunna medhinna väsentligt mer än en grund för fortsatta studier på egen hand eller i annan skola, i studie-cirkel eller dylikt. Dessa skäl tala alltså för att påbörja språkstudiet redan i femte eller åtminstone sjätte folkskoleklassen.

När det gäller mera studiebegåvade elever, som skola bedriva fortsatta teoretiska studier och måste läsa flera främmande språk, äro de anförda skälen också enligt vår mening avgörande för att studiet börjas redan under femte skolåret. De främmande språken stå här liksom i kö och vänta att bli införda tillräckligt tidigt, för att den större imitationsförmågan i fråga om uttal m. m. samt den större friheten från hämningar av olika slag skola kunna tillgodogöras för den första undervisningen i de olika språken. Det tidsödande elementära formstudiet bör också av det skälet helst förläggas till ett jämförelsevis tidigt åldersstadium, att det eljest kommer att ta för mycken tid i anspråk under ett senare skede i lärjungarnas liv, som bättre kan användas för bildningsuppgifter, vilka äro av mera reell art eller kräva större mognad. Den rationella planläggningen av utbildningen i dess helhet kräver med andra ord, att dessa elever få börja språkstudierna så tidigt som möjligt, och ett längre uppskov än till 11-årsåldern är för denna elevgrupp enligt vår mening icke rationellt.

Väsentligt annorlunda ställer det sig emellertid i fråga om elever, som endast skola läsa *ett* främmande språk och som i det hela ha en mera begränsad tid för de teoretiska studierna, i många fall också mindre fallenhet för sådana studier. Här måste en noggrann avvägning ske mellan de olika kunskapsmoment, som skolformen har att meddela. En viss skillnad i fråga om både mål och metod gör sig också gällande mellan folkskolans och realskolans språkundervisning, även om denna skillnad snarare är en grad-än en artskillnad. Folkskolans språkundervisning, vilken bör avse alla lärjungar, som ha förmåga att tillgodogöra sig sådan, bör syfta till att ge lärjungarna förmåga att uppfatta lätt text av vardagligt innehåll liksom att skänka dem ett användbart förråd av vanliga ord och uttryck på det främmande språket. Om detta mål skall nås, måste den å andra sidan i viss mån skjuta språkriktighetssynpunkten och den aktiva språkfärdigheten i bakgrunden, självfallet dock utan att försumma någon av dessa synpunkter. Den kan därigenom läggas något mindre intensivt och något mera extensivt än den grundläggande språkundervisningen i realskolan. En sådan gradskillnad i målsättning och metodik blir en ofrånkomlig följd av de olika förhållanden, under vilka de båda skolformerna i olika avseenden arbeta, och med hänsyn till att realskolans språkundervisning vid sidan av andra uppgifter jämväl har att hos lärjungarna grundlägga den grammatiska skolning, som är av betydelse för fortsatta språkstudier.

Mot det ur synpunkten av ett gott resultat i engelska viktiga önskemålet, att studiet skall påbörjas på ett tidigt stadium och omfatta så många år

som möjligt, står framför allt kravet, att undervisningen i övriga ämnen får tillräcklig tid till sitt förfogande.

Såsom ett av de viktigaste skälen till en utökning av antalet obligatoriska skolår har framhållits nödvändigheten av att lärjungarna vid en något mognare ålder må kunna erhålla en undervisning, som bland annat i de olika grenarna av modersmålet kan skänka dem mera bestående insikter och färdigheter. Genom tillkomsten av klass åtta och genom jämkning av timtalen i klasserna sex och sju har erhållits en timökning, som, där undervisning i slöjd tidigare varit anordnad, i det hela uppgår till 39 veckotimmar. Av dessa skulle språkundervisningen enligt det förslag, som låter engelskan inträda i sjätte klassen, lägga beslag på 16 veckotimmar, medan övriga ämnen finge återstående 23 timmar. Begränsas språkundervisningen till att omfatta 5 veckotimmar i var och en av klasserna sju och åtta, återstå för övriga ämnen 29 veckotimmar. Man bör icke heller bortse från att språkundervisningen måste förfoga över en icke ringa del av den tid, som kan beräknas för elevernas hemarbete. Hur värdefulla språkkunskaperna än kunna vara, så torde deras betydelse för de flesta av lärjungarna icke berättiga till så stora offer av tid och arbete på övriga ämnens bekostnad, som påbörjandet av språkundervisningen redan i klass sex skulle medföra. Det viktiga är, att eleverna bli införda i språkstudiet och få en grund lagd, på vilken de intresserade senare kunna bygga vidare genom självstudier, i studiecirkel eller på annat sätt.

Men härtill kommer ännu en omständighet. Från sjätte klassen avgår vid många skolor ett betydande antal lärjungar till undervisning i realskola eller därmed jämförlig skolform. Därjämte torde den centralisering av undervisningen på folkskolans högre stadium, som på landsbygden är en nödvändig förutsättning för ett effektivt utnyttjande av de sista skolåren, ofta komma att inträda efter sjätte skolåret och omfatta klasserna sju och åtta. I landsbygdens folkskolor är det utan tvivel lämpligast och ofta den enda möjliga lösningen, att språkundervisningen inträder i och med centraliseringen. Efter sjätte klassen torde alltså, såsom för närvarande är fallet, klassavdelningarna i många fall komma att upplösas. Lärjungar från skilda avdelningar sammanföras i nya klasser och erhålla ofta andra lärare. Deras kunskaper i det främmande språket, i de fall där de över huvud haft möjlighet att under ett år studera detta, kunna antagas vara synnerligen ojämma. Om kursen också icke skulle behöva tagas om från början, så måste dock en avsevärd tid tagas i anspråk, för att undervisningen skall erhålla en någorlunda jämn och fast grund att bygga vidare på. Undervisningen i ett främmande språk måste nämligen på begynnelsestadiet i huvudsak ha formen av en för avdelningen gemensam undervisning och kan endast i ytterst ringa mån individualiseras på så sätt, att vissa lärjungar sysselsätts med tysta övningar eller dylikt. Man måste också räkna med att en icke ringa del av dem, som i folkskolan läsa eng-

elska, har föga läggning för teoretiska studier och icke lär sig ett främmande språk med lätthet. Dessa olika omständigheter reducera väsentligt fördelarna av att språket upptagits redan i sjätte klassen.

Slutligen bör framhållas, att en till tre år utsträckt språkkurs ställer större krav på lärarens språkliga utbildning. De villkor, som för närvarande gälla för behörighet att undervisa i främmande språk i folkskolan, torde icke vara avsedda för mer än en högst 2-årig undervisning, och de torde få anses vara tilltagna i underkant även för denna uppgift. En starkare kompetens måste krävas, om det skall gälla en 3-årig språkundervisning och om denna skall tillnärmelsevis ge vad en av fullt kompetent lärare meddelad undervisning kan ge. Även om lärarutbildningen skulle komma att omläggas, så att en del av folkskolans lärare framdeles erhöles den kompetens, som erfordras för denna undervisning, så måste det komma att dröja mycket länge, innan ett tillräckligt antal lärare med sådan kompetens kunde stå till förfogande. I den mån folkskolans språkkurs förkortas, minskas givetvis behovet av lärare för språkundervisningen och minskas jämväl kraven på lärarnas kompetens i ämnet, även om det icke får förbises, att den grundläggande språkundervisningen under alla förhållanden kräver goda språkkunskaper hos läraren, om den icke skall förfelas. I varje fall för närvarande torde det redan av detta skäl vara nödvändigt att inskränka språkundervisningen till sjunde och åttonde klassen.

Det torde också vara omständigheter av här angiven art, som föranlett styrelsen för Sverges folkskolläraryförbund att i yttrande över skolutredningens tidigare avgivna betänkanden för sin del avstyrka förslaget att i folkskolan införa undervisning i främmande språk på ett lägre stadium än sjunde klassen.

Tanken på att införa undervisning i ett främmande språk i folkskolans sjätte klass torde, i varje fall delvis, sammanhånga med önskemålet att skapa förutsättningar för inrättandet av 3-åriga realskolor, byggande på folkskolans sjätte klass. Enligt vår uppfattning kan genom en 1-årig kurs, vari flertalet av folkskolans lärjungar skulle delta och efter vars avslutning de lärjungar, som skulle fortsätta genom realskolan, skulle överföras till nya klassavdelningar med nya lärare, grunden icke läggas för språkstudierna i en endast 3-årig realskola, utan att därav skulle följa en allvarlig sänkning av språkkunskaperna vid realskolans slut. Förslagsställarna tänka sig visserligen tentamen i ämnet vid den mottagande realskolan, därest denna är en annan skola än den, där de förut undervisats, men frånsatt att detta ingalunda helt neutraliserar olägenheterna ur den högre skolans synpunkt, är detta icke en generell anordning, och det synes för övrigt vara tänkt endast som en anordning tills vidare och ger sålunda ingen betryggande garanti. Hänsynen såväl till de lärjungar, vilka avse att gå realskolevägen, som till den stora gruppen av övriga lärjungar synes kräva, att frågan om förutsättningarna för organisationen av realskolor, som

bygga på differentierad undervisning i folkskola, löses på annat sätt. Det kan också befaras, att vid en språkundervisning för alla eller flertalet lärjungar i sjätte klassen uppmärksamheten framför allt komme att ägnas dem, som avsåge fortsatta studier på examenslinjen, till förfång för övriga elever i klassen.

På grund av vad sålunda anförts anse vi oss böra förorda, att undervisningen i främmande språk i folkskolan för de lärjungar, som med hänsyn till läggning och studiehåg eller av andra skäl icke på ett tidigt stadium kunna eller önska inrikta sig mot studier i realskolan, begränsas till sjunde och åttonde klassen.

Däremot må särskild undervisning i det första främmande språket kunna meddelas i klasserna fem och sex åt lärjungar, som befinnas äga förutsättningar för fortsatta studier på en realskollinje. Under anmärkningar till tim- och kursplaner för folkskolan ha vi föreslagit erforderlig föreskrift i detta syfte. I de fall, då språkundervisning i klasserna fem och sex ifrågasattes i skola av B-form, torde särskilda föreskrifter rörande dess anordning böra lämnas av skolöverstyrelsen.

Teckning.

Det nu framlagda förslaget till kursplan för ämnet teckning vill tillgodose såväl teckningsundervisningens uppgift att meddela lärjungarna färdighet i frihandsteckning, färgläggning, komposition och linearritning samt att utveckla deras skönhetsinne och väcka förståelse för god konst som dess uppgift att tjäna undervisningen i övriga ämnen.

En sådan läggning av kursen har eftersträfvats, att lärjungarna så tidigt som möjligt skola lära sig någorlunda behärska uttrycksmedlen penna, pensel och färg. I de uppgifter, som givas lärjungarna, bör i regel finnas ett övningsmoment, samtidigt som rum lämnas för den egna skapande fantasien. Målet bör vara att söka uppöva färdigheten att på ett personligt sätt i form och färg återgiva föreställningar och iakttagelser.

Den egentliga linearritningen för gossar har förlagts till sjunde och åttonde klassen. Vissa förberedande övningar ha dock upptagits redan i sjätte klassens kurs.

För både gossar och flickor ha i åttonde klassen föreslagits övningar i att uppgöra möbleringsplaner. Uppgifterna i heminredning ha för flickornas del gjorts något fylligare och avse att odla deras smak även i fråga om val av tapeter, textilier, glas och keramik m. m.

I kursplanen för flickor i åttonde klassen har också upptagits enkel figurteckning såsom förberedelse för de lärjungar, som ämna välja exempelvis sömmerskans, modistens eller hårfrisörskans yrke.

Gossarnas kurs i teckning i åttonde klassen har erhållit en mera teknisk utformning.

Textning har föreslagits som särskilt kursmoment i åttonde klassen men bör givetvis ingå i teckningsundervisningen redan tidigare.

I anvisningarna har beaktats, att teckningsundervisningen jämväl bör förmedla någon kännedom om vårt lands konst och konsthantverk, varvid demonstration av goda reproduktioner, förevisande av ljusbilder samt besök på museer och utställningar rekommenderas.

Musik.

Ämnesbeteckningen »sång» föreslås utbytt mot beteckningen »musik». Redan den nuvarande kursplanen för ämnet upptager åtskilliga moment, som icke falla under beteckningen sång i vanlig mening. I ännu högre grad gäller detta om den av oss föreslagna kursplanen. Undervisningen avser icke endast sång. Den skall utveckla lärjungarnas sinne för musik överhuvud taget och meddela dem kunskaper om musikens element. Genom det föreslagna utbytet av ämnesbeteckning vinnes överensstämmelse med realskolans ämnesbeteckning, vilket ur praktiska synpunkter är en fördel.

Det hade varit önskvärt, att *tiden för musikundervisningen* kunnat mera väsentligt utökas. Vi ha emellertid icke funnit möjligt att göra någon annan ändring i den nu gällande timplanen än att för A-formen timtalet i fjärde klassen ökats från 1½ till 2 timmar. Den egentliga musikundervisningen bör kunna erhålla ett gott stöd därigenom, att sång enligt de givna anvisningarna skall förekomma även i samband med den övriga undervisningen. Särskilt kan så bli förhållandet, då musikundervisningen, såsom i folkskolan vanligen är fallet, handhaves av klassläraren. Om särskild, fackutbildad lärare leder musikundervisningen, bör klassläraren givetvis inhämta denna lärares råd och anvisningar såväl i fråga om valet av de sånger, vilka skola sjungas under lektioner i andra ämnen, som beträffande sättet för deras utförande.

I fråga om målet för undervisningen ha vi genom den föreslagna formuleringen velat betona ämnets allmänt fostrande betydelse. Det är av vikt, att det tekniska kunnandet icke framträder såsom undervisningens huvudsyfte. Musikundervisningen bör framför allt taga sikte på att göra lärjungarna mottagliga för de personlighetsutvecklingen påverkande intryck, som musiken kan förmedla.

Den musikaliska fostran bör begynna tidigt, och det har därför syns lämpligt att redan i de första klasserna upptaga vissa övningar i *rytmik* och *gehörsutbildning*. Då en viss enhetlighet i den grundläggande undervisningen är önskvärd, ha tämligen detaljerade anvisningar lämnats i fråga om dessa övningar. Det gäller emellertid att ej för tidigt införa för lärjungarna svårfattliga begrepp och beteckningar. Av detta skäl har på det tidigare stadiet föreslagits användning av *den s. k. relativa beteckningen av toner* med de numera allmänt brukade tonstavelserna. Det har också ansetts angeläget att i anvisningarna framhålla metoder, som i största möjliga utsträckning taga lärjungarnas *aktivitet* i anspråk.

Ordet *tonträffningsövningar* har utbytt mot ordet *melodiläsning*, som bättre uttrycker, vad som avses med ifrågavarande övningsmoment. Lärjungarna böra nämligen så småningom ledas fram till att kunna tyda och läsa en nottext. Övningar i bestämda tonarter torde vara av underordnad betydelse och ha därför ej medtagits. Anvisningar rörande konstruktionen av en durskala, respektive en mollskala ha ansetts vara tillfyllest.

Såsom nya moment i undervisningen ha medtagits *musikalisk formlära* och *musikdemonstrationer*, eventuellt med hjälp av grammofon. Någon insikt i fråga om formen för ett musikverks byggnad är av stor betydelse för en riktig uppfattning av musiken. Att i lämpliga sammanhang för lärjungarna påvisa de karakteristiska dragen i ett musikstyckes form erbjuder inga större svårigheter och kan på enkelt sätt göras redan i de lägre klasserna. Betydelsen av musikdemonstrationer, där de kunna genomföras, ligger i öppen dag.

I första rummet bör *unison sång* flitigt förekomma och övas på alla stadier. Den *flerstämmiga sången* bör emellertid ej försummas. Genom övning av denna sångform stärkes gehöret och ökas säkerheten. Den skänker också särskilt de mera musikaliska lärjungarna ett ökat intresse för sångundervisningen. Önskvärt är även, att när förutsättningar därför finnas, gemensamma körövningar anordnas för flera klassavdelningar under en veckotimme utom timplanen. Såsom kanonsång bör flerstämmig sång förekomma redan mycket tidigt.

Beträffande de s. k. stamsångerna har för varje årskurs hänvisats till de bestämmelser, som återfinnas i Kungl. Maj:ts cirkulär den 19 februari 1943 (nr 120) angående fastställande av ett antal sånger till allmänt inlärande i skolorna.

Huvudsynpunkten vid utarbetandet av kursplanen och de till denna avslutna anvisningarna har varit, att undervisningen så vitt möjligt må erhålla en sådan läggning, att den för lärjungarna direkt in i musikens värld utan att tidigt belasta dem med teoretiska begrepp, beteckningar och intressedödande övningar. Vad de behöva veta och kunna av musikteori skall meddelas dem på ett enkelt och naturligt sätt i samband med musikutövandet. En förutsättning för att musikundervisningen skall lämna sitt betydelsefulla bidrag till bildningen av lärjungarnas känsloliv och till deras harmoniska utveckling i övrigt är, att den förmår väcka och vidmakthålla ett sådant intresse för musiken, som skapar lust och glädje och håg för eget aktivt musicerande.

Om musikundervisningen skall kunna föra till önskat resultat, torde det vara nödvändigt, att lärarna sättas i tillfälle att delta i fortbildningskurser i ämnet.

Frivillig undervisning i instrumentalmusik för lärjungar i folkskolan är för närvarande på kommunens bekostnad anordnad i de flesta av rikets

större städer. I de mindre städerna och på landsbygden torde däremot sådan undervisning för folkskolans lärjungar förekomma mera sparsamt.

Av svaren på en av skolutredningen till folkskolinspektörerna i städer med mer än 25 000 invånare utsänd förfrågan rörande denna undervisnings förekomst och anordning framgår, att sådan undervisning förekommer i alla städer av denna storlek med undantag av två. Undervisning i instrumentalmusik har bedrivits i Stockholm sedan år 1906, i Norrköping sedan år 1907 (med kommunalt anslag sedan år 1934), i Hälsingborg sedan omkring 25 år tillbaka, i Göteborg sedan år 1926, i Uppsala och Karlskrona sedan år 1932, i Gävle sedan år 1933 och i Karlstad sedan år 1936 — för att nu endast nämna en del av de orter, där undervisningen längst varit anordnad. I de största städerna ha för ändamålet anvisats förhållandevis stora kommunala anslag — för år 1944 beviljades i Stockholm 32 000 kronor och i Göteborg 20 600 kronor.

De instrument, som användas vid undervisningen, synas i flertalet fall vara blås- och slaginstrument; i åtskilliga städer förekommer även undervisning i piano- och fiolspelning och på en del håll jämväl i spelning på cello, flöjt och klarinett. Undervisningens omfattning växlar. I Stockholm är sådan undervisning anordnad vid 23 olika folkskolor, i Göteborg undervisa 13 och i Eskilstuna 6 lärare i detta ämne. Elevantalet har år 1944 varit i Västerås 40—50, i Norrköping 30—40, i Halmstad och Karlskoga omkring 30, i Karlstad omkring 25, i Hälsingborg, Borås och Karlskrona omkring 20 och i Malmö, där undervisning bedrivs endast i fiolspelning, omkring 12. Ledare av undervisningen har merendels varit en vid stadens folkskolor anställd musiklärare. Ett mål för undervisningen har ofta varit att få till stånd en skolorkester, som kunnat medverka vid skolavslutningar, idrotts-tävlingar, Barnens dag och andra festligheter. Den ifrågavarande musikundervisningen omfattas i allmänhet med stort intresse av lärjungarna; i Göteborg har antalet anmälningar till densamma ofta varit så stort, att plats knappast kunnat beredas ens åt hälften av de anmälda.

I vissa till myndigheter ingivna framställningar ha framlagts olika förslag till åtgärder i syfte att bereda folkskolans lärjungar ökade möjligheter till utbildning i och utövning av instrumentalmusik. I en av musikläraren vid folkskoleseminariet i Göteborg Birger Anrep-Nordin i november 1937 till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet ingiven framställning framfördes åtskilliga önskemål, vilkas förverkligande skulle vara ägnat att främja en sådan utbildning, såsom ökade anslag, större timantal, flera lärarkrafter, och föreslogs tillsättande av en kommitté för utredandet av härmed sammanhängande spörsmål. I yttrande över denna framställning anförde skolöverstyrelsen, att skolorkestrarnas verksamhet säkerligen skulle stimuleras genom lämpligt avvägda anslag särskilt för att underlätta anskaffandet av musikinstrument. Däremot ställde sig överstyrelsen mera kritisk till förslaget att införa instrumentalmusik som undervisningsämne

på folkskolans timplan. Vid de talrika folkskolor, där blott en eller ett litet antal lärare vore anställda, bleve undervisningens möjligheter säkerligen till sist helt beroende av de vid skolan anställda folkskollärarnas skicklighet att meddela undervisning i instrumentalmusik. Där klassläraren saknade nödiga kvalifikationer, kunde man näppeligen vänta sig mera avsevärda resultat, även om läraren någon gång finge ett handtag av en i ämnet fullt kompetent musiklärare. Musikaliska akademien, som även yttrat sig över framställningen, anförde därvid bland annat, att då instrumentalmusik numera i utsträckt omfattning inginge i högre musiklärarexamen, utövning av instrumentalmusik säkerligen skulle komma att av eleverna omfattas med livligt intresse, under förutsättning att plats på skolschemat bereddes för dylik undervisning.

I januari 1944 inkom till skolutredningen en framställning i ämnet från styrelsen för Sverges folkskolläraryförbund. Med stöd av en av denna styrelse företagen utredning, som var grundad på från skoldistriktet införskaffade uppgifter, hade styrelsen funnit, att man torde kunna utgå från att 10 % av barnen i skolåldern vore tillräckligt musikbegåvade för att uppvärdande av deras anlag genom undervisning i instrumentalmusik skulle vara motiverat. Om man räknade med att folkskolans klasser 3—8 omfattade i runt tal 300 000 elever, åtnjöt för närvarande endast en procent av dessa instrumentalundervisning. Mycket återstode sålunda, innan vi inom vårt undervisningsväsen tillvaratagit och för vår andliga kulturutveckling tillgodogjort oss det svenska folkmaterialets resurser på detta område. En grundläggande undervisning i folkskolan och en fortsatt utbildning inom de ideella organisationernas cirkelverksamhet skulle enligt styrelsens uppfattning vara bästa sättet att främja det musikaliska fortbildningsarbetet. Under återopande av den förebragta utredningen hemställde styrelsen, att skolutredningen måtte framlägga förslag till instrumentalundervisningens ordnande inom folkskolan, innefattande även förslag angående statsbidrag till anordnande och upprätthållande av den ifrågasatta undervisningen.

Undervisning i instrumentalmusik förekommer vid flertalet av rikets allmänna läroverk, och det arvode, som utgår till den därvid tjänstgörande läraren, bekostas av statsmedel. Musikinstrumenten anskaffas däremot i regel av lärjungarna själva. Större instrument, såsom pianon och orglar, inköpas genom skolans försorg för medel, som anskaffats genom insamlingar, anordnande av skolfester och dylikt eller möjligen genom anlåtande av läroverkets materielkassa eller undantagsvis — efter Kungl. Maj:ts medgivande — av byggnadsfonden. Undervisningen, som är frivillig för lärjungarna, förlägges till tid utom timplanen och anordnas givetvis endast vid läroverk, där tillgång finnes till en för uppgiften fullt kompetent lärare.

Under senare år har intresset för musik i hög grad stegrats och omfattas numera av breda lager inom vårt folk. Förklaringen till denna glädjande företeelse torde delvis sökas i de ökade möjligheter att höra musik, som

erhållits framförallt genom musikprogrammen i radio. Men mycket stor betydelse för denna utveckling har också den upplysnings- och undervisningsverksamhet haft, som i allt större omfattning bedrivs inom de ideella organisationernas ram. Det arbete, som här utföres i syfte att stärka intresset och kultivera den musikaliska uppfattningen, är värt oförbehållsamt erkännande. Men denna verksamhet når endast i ringa utsträckning den ungdom, som ännu befinner sig i skolåldern. Grunden för en rätt musikförståelse bör emellertid läggas tidigt. I viss mån sker detta genom sångundervisningen i skolan. Men denna undervisning har en mycket begränsad tid till sitt förfogande, och den kan icke taga sikte på att ge de mera musikbegåvade lärjungarna en utbildning, som motsvarar deras anlag. Undervisningen i instrumentalmusik vid läroverken har därför också med rätta ansetts såsom ett viktigt komplement till sångundervisningen. Förmånen att i skolan kunna anordna med statsmedel understödd undervisning i instrumentalmusik bör emellertid icke längre vara endast läroverken förbehållen. För det folkliga musiklivets odling är det av ännu större betydelse, att denna undervisning får möjligheter att utveckla sig inom folkskolan.

Undervisning i instrumentalmusik kan endast i viss utsträckning meddelas av folkskolans lärare. Även där man icke inom folkskolans lärarkår har tillgång till en för denna undervisning kompetent lärare, torde stundom möjlighet finnas att såsom timlärare anställa lämplig musikutbildad person utanför skolan. Dessa möjligheter komma framdeles att ökas, för så vitt de av kyrkomusikerutredningen i nyligen avgivet betänkande (Statens offentliga utredningar 1945: 10) framställda förslagen komma att förverkligas. Lärarna i instrumentalmusik torde böra helt avlönas med statsmedel. Endast under denna förutsättning torde man kunna beräkna, att undervisningen mera allmänt kommer till stånd vid skolor, där förutsättningar eljest finnas för dess anordnande. I huvudsak svarar ju statsverket även i övrigt för lärarlönerna vid folkskolorna.

Undervisningen i instrumentalmusik vid läroverken skall enligt kursplanens anvisningar omfatta elementär undervisning företrädesvis i violin (eventuellt violoncell-), piano-, harmonium- och orgelospelning samt samspelning av olika instrument. Där ifrågavarande undervisning för närvarande förekommer vid folkskolor, omfattar den emellertid i åtskilliga fall undervisning i spelning på blåsinstrument. Även om undervisning i violin- och pianospelning i allmänhet torde ha största framtidsvärdet för lärjungarna, så bör möjligheten att anordna undervisning i spelning av andra instrument icke uteslutas. En viss mångsidighet i detta hänseende kan vara önskvärd, icke minst med hänsyn till ensemblespelningen.

Anskaffandet av medel för inköp av instrument torde ofta komma att bereda svårigheter. Möjligheten att erhålla bidrag av statsmedel för detta ändamål skulle, såsom skolöverstyrelsen i sitt ovanberörda yttrande framhåller, säkerligen vara ägnat att stimulera verksamheten. Det är emellertid

önskvärt, att lärjungarna i största möjliga utsträckning erhålla egna instrument, som de således för framtiden få behålla och använda. Statsbidrag torde kunna ifrågakomma endast för inköp av instrument, som skola tillhöra skolan. Vi ha emellertid icke ansett oss böra föreslå, att statsanslag beviljas för detta ändamål. Om undervisning i instrumentalmusik kan anordnas utan kostnad för skoldistriktet, torde man kunna utgå från att distriktet äro villiga att lämna erforderliga bidrag till anskaffandet av de instrument, som erfordras och som lärjungarna icke själva kunna bekosta. Ofta torde medel också kunna erhållas på enskild väg, genom insamlingar eller genom anordnandet av skolfester.

I annat sammanhang föreslå vi, att undervisning i instrumentalmusik bör anordnas i realskolan i en utsträckning, som på det hela svarar mot en veckotimmes undervisning i varje klassavdelning. I folkskolan torde undervisning i sådan musik icke med fördel kunna meddelas tidigare än på det egentliga folkskolestadiet, d. v. s. från och med tredje klassen. Enligt en av oss från folkskolinspektörerna införskaffad utredning, för vilken i annat sammanhang redogöres, utgjorde antalet läraravdelningar med lärjungar på det egentliga folkskolestadiet vid slutet av läsåret 1943/44 omkring 16 000. Om man för folkskolans vidkommande skulle följa samma princip som föreslagits för realskolan, skulle följderna således bli, att undervisning i instrumentalmusik finge anordnas i ett mycket stort antal läraravdelningar. Med hänsyn framför allt till svårigheten att anskaffa kompetenta lärare och erforderliga musikinstrument kan man emellertid utgå ifrån att sådan undervisning under den första tiden efter dess införande i folkskolan kommer att anordnas endast i ett jämförelsevis ringa antal fall. Vi räkna med att den omfattning, som undervisningen kan komma att uppnå under ett första försöksår, motsvarar omkring 200 lärartimmar. Arvodet för en timlärartimme i musik vid de allmänna läroverken utgör för ett år alltefter läroverksortens placering i ortsgruppshänseende lägst 163 och högst 213 kronor. På grund härav och då avlöningen per årstimme bör vara densamma vid folkskolorna som vid läroverken, torde man kunna beräkna kostnaden för en årstimme till omkring 200 kronor och för 200 årstimmar följaktligen till omkring 40 000 kronor. Vi föreslå därför, att under ett första försöksår för nu ifrågasvarande ändamål anvisas ett belopp av 40 000 kronor.

Anslaget bör årligen fördelas av skolöverstyrelsen och i likhet med vad fallet är exempelvis beträffande statsbidrag till inköp av radiomottagningsapparater för skolbruk i första hand förbehållas mindre bärkraftiga, skatte-tyngda kommuner. Några bestämda föreskrifter om vilka instrument undervisningen skall omfatta torde knappast behöva lämnas, i varje fall icke förrän något större erfarenhet vunnits av anordningen. Överhuvud taget torde skolstyrelserna böra lämnas stor frihet att anordna undervisningen efter lokala önskemål och möjligheter. I ansökan om anslag bör dock uppgivas lärarens kompetens, det beräknade antalet deltagare, det avsedda

veckotimtalet och arten av de musikinstrument, som skola komma till användning vid undervisningen.

Denna bör givetvis vara frivillig för lärjungarna och förläggas till tid utom timplanen.

Gymnastik med lek och idrott.

I fråga om gymnastik, lek och idrott har utvecklingen under det senaste kvartssekleet i hög grad gått framåt. Nya övningsgrenar, såsom fri idrott, orientering, terränglekar, ha tillkommit och fått användning t. ex. inom skolans friluftsverksamhet. Å andra sidan överensstämman vissa av de övningar, som angivas i 1919 års undervisningsplan, icke helt med de övningar, som nu anses lämpliga. Så äro t. ex. andningsövningarna numera ur bruk.

Ej endast med hänsyn till övningarnas art och omfattning har en omarbetning av nu gällande undervisningsplan ansetts påkallad. I 1919 års undervisningsplan äro övningarna jämförelsevis obestämt angivna, och formuleringarna giva utrymme för olika tolkningar. Planen blir därför ej i tillräcklig grad ett rättesnöre för undervisningen. Från lärarhåll ha ofta framförts önskemål om ändring i detta avseende, vilka önskemål vi med det nu framlagda förslaget sökt tillmötesgå.

Målsättningen för ämnet har ansetts böra något utvidgas särskilt med hänsyn till de uppgifter, som man alltmera vill tillmäta vår tids idrotts- och friluftsliv.

Det har ansetts behövt att vid undervisningsplanens revidering sådan ändring vidtages, att lämpliga övningar för de olika åldersstadierna närmare angivas. I förslaget till kursfördelning ha vi därför för varje klass upptagit bestämda typrörelser, vilka emellertid endast omfatta en del av det rörelseförråd, som bör komma till användning. Endast de viktigaste rörelsegrupperna äro medtagna. Uteslutna äro ordningsrörelser, arm-, ben- och huvudrörelser samt gång och löpning. Vid utarbetandet av dagövningar bör därför det i kursplanen upptagna rörelseförrådet på lämpligt sätt kompletteras. De typrörelser, som valts, äro prövade i de klasser eller motsvarande åldersgrupper, för vilka de enligt förslaget äro avsedda.

För varje klass ha gymnastikövningarna uppdelats på följande sätt:

Bålrörelser.

- a. Ryggörelser: Ryggböjning bakåt, rygghållning. Ryggböjningar framåt och nedåt äro ej upptagna som särskild övningsgrupp. De utföras lämpligen i samband med ryggböjning bakåt.
- b. Bukrörelser: Benlyftning, ryggfällning bakåt, bukhållning (lutande ställning).
- c. Sidrörelser: Sidvridning, sidböjning, sidhållning.

Balansrörelser.

Hävrörelser.

Hopp.

Det har eftersträfvats att inom varje rörelsegrupp få fram de mest karakteristiska rörelsetyperna. Exempel kunna anföras från gruppen ryggböjning bakåt:

Stående ryggböjning bakåt.

Frånspanning.

Passiv ryggtänjning.

Framliggande ryggböjning bakåt.

Spännböjning, även inledningar.

I kursplansförslaget har lekundervisningen föreslagits omfatta: smålekar, stora lekar eller bollspel, terränglekar, sånglekar och folkdanser. Såväl i själva kursplanen som i anvisningarna lämnas viss vägledning för lekundervisningen. Det förutsättes emellertid, att skolorna ha tillgång till av skolöverstyrelsen utarbetade mera detaljerade anvisningar för denna undervisning, i vilka anvisningar bl. a. olika lekar äro beskrivna och ordnade efter svårighetsgrad.

Idrottsundervisningen skall enligt förslaget omfatta: fri idrott, simning och livräddning, orientering, skidloppning och skridskoåkning. För de skolor, som ha möjlighet att anordna en mera ordnad undervisning i simning, skidloppning och skridskoåkning, lämnas jämförelsevis detaljerade anvisningar.

I 1919 års undervisningsplan har upptagits särskild kursfördelning för ämnet gymnastik med lek och idrott för varje skolform. Erfarenheten har visat, att de förefintliga kursplanerna för skolor av lägre skolform än A icke varit till någon större hjälp vid undervisningen. Skall gymnastikundervisningen vid de här ifrågavarande skolorna verkligen effektivt kunna bedrivas, torde det vara erforderligt, att för varje särskild skolform finnas detaljerade anvisningar samt dagövningar. Enligt vad vi under hand erfarit, komma sådana anvisningar och dagövningar att utarbetas inom skolöverstyrelsen. Det är meningen, att den av oss föreslagna kursplanen, som upptager för de olika åldrarna lämpliga övningar, skall ligga till grund för undervisningen i alla skolformer. Dess praktiska tillämpning i de olika skolorna bör framgå av för olika skolformer med ledning av kursplanen utarbetade dagövningar, handledningar och anvisningar.

Den föreslagna kursfördelningen i gymnastik är avsedd att följas i skolor med gymnastiksal eller gymnastikrum. Såsom närmare framgår av anvisningarna, anse vi, att gymnastikövningarna vid skolor, där gymnastiksal saknas, i största möjliga utsträckning böra förläggas utomhus. Den på många håll förekommande gymnastiken i vanlig lärosal kan av hygieniska skäl icke rekommenderas. Vi ha därför icke funnit det lämpligt att

utarbete en kursplan för skolsalsgymnastik. I detta sammanhang anse vi oss böra framhålla vikten av att skoldistriktet uppföra erforderligt antal gymnastiksalar.

Enligt den i 1919 års undervisningsplan intagna timplanen har åt ämnet gymnastik med lek och idrott anslagits vid A-skolan 1 veckotimme i klass 1, 2 veckotimmar i klass 2 samt 3 veckotimmar i envar av klasserna 3—7. I B1- och B2-skolan har för klasserna 1—2 anslagits endast 1 veckotimme. Klasserna 3—7 ha i B1-skolan 3 veckotimmar och i B2-skolan endast 1½ veckotimme. I B3-skolan ha samtliga klasser 1½ veckotimme.

Det måste anses vara synnerligen önskvärt, att antalet veckotimmar i detta ämne ökas vid de olika skolorna. Gymnastikundervisningens betydelse för individens kroppsliga och själsliga utveckling samt för undervisningsarbetet även i skolans övriga ämnen är numera allmänt erkänd. I den av oss föreslagna timplanen har sådan ökning av veckotimantalet för ämnet gymnastik med lek och idrott verkställts, som med hänsyn till övriga ämnen för närvarande synes möjlig. I A-skolan ökas timantalet från 1 till 2 veckotimmar i klass 1 och i åttonde klassen föreslås 4 veckotimmar genomgående för gossarna. Flickorna i åttonde klassen erhålla 4 veckotimmar enligt två kursplansalternativ och 3 veckotimmar enligt två alternativ. I B1- och B2-skolan få klasserna 1—2 vardera 2 veckotimmars gymnastikundervisning. För klasserna 3—7 i B2-skolan ökas veckotimantalet från 1½ till 2.

Slöjd.

Undervisningsplanen av år 1919 innebar en utveckling av skolslöjden till större frihet; lärjungen skulle icke blott efterbilda utan även själv uppfinna och planlägga. Den barnsliga produktion, som fått sin plats i annat skolarbete, t. ex. i barnens enkla uppsatser och fria teckningar, fick sin betydelse erkänd även i slöjdundervisningen. I stället för en standardiserad modellserie gav undervisningsplanen möjlighet till ett friare föremålsval och större variation vid föremålens utformning. Som värdefullt i denna undervisningsplan kan också nämnas, att klass- och gruppinstruktion skulle, då så ansågs lämpligt, komplettera den individuella undervisningen. Undervisningsplanens vidsynta formulering gav möjlighet till en fortgående utveckling av slöjden i våra skolor.

Detta reformarbete på skolslöjdens område har gett rika och värdefulla resultat. Slöjdundervisningen har i hög grad rönt påverkan av de nya idéer, vilka i arbetsskoleprincipen fått ett samlande uttryck. Barnets skapande krafter, dess lust att forma och bygga och dess behov av arbetsglädje ha blivit vägledande för den nya skolslöjden. Så har slöjden blivit ett uttrycksmedel för barnet alldeles såsom teckningen.

Föreliggande förslag till kursplan för ämnet slöjd i folkskolan vill till-

varataga det värdefulla i såväl gammal som ny skolslöjd. Det bygger främst på de erfarenheter, som gjorts vid slöjdundervisning i folkskolan.

Kursplansförslaget upptager arbetsuppgifter för klasserna 3—8 men har icke utformats med hänsyn till olika skolformer. Då individuell undervisning i allmänhet tillämpas i slöjden, har läraren möjlighet att ur förslaget utvälja för varje skolform lämpliga arbetsuppgifter.

På grund av sin förmåga att utveckla lärjungarnas praktiska omdöme, formsinne och goda smak samt att väcka håg och aktning för handens arbete är skolslöjden ett mycket viktigt uppfostringsmedel. Då den till följd härav har stor betydelse som ett praktiskt läroämne, ha vi, såsom förut nämnts, funnit tiden nu vara inne att göra ämnet obligatoriskt för såväl skoldistriktet som lärjungarna.

Med hänsyn till att nya moment av mera omedelbart praktiskt värde införts i undervisningen i sjunde och åttonde klassen, ha vi övervägt förslag om att benämningen slöjd i dessa klasser utbytes mot slöjd och verkstadsarbete för gossar samt sömnad och klädvård för flickor. En sådan benämning skulle vara väl motiverad med hänsyn till de arbetsuppgifter, som föreslås för dessa klasser. Av praktiska skäl ha vi dock bibehållit beteckningen slöjd även i de båda högsta klasserna men på timplanen för dessa klasser inom parentes angivit även verkstadsarbete respektive sömnad och klädvård.

Trä- och metallslöjd.

I 1919 års undervisningsplan utgöres slöjden i tredje klassen av sömnadslöjd. Den har i kursplansförslaget för gossarna ersatts med träslöjd, vilken på detta stadium kan anknyta till bland annat hembygdsundervisningen. Pappslöjd, som förekommer i 1919 års undervisningsplan för fjärde klassen, ställer enligt gjorda erfarenheter väl stora krav på barnen i denna ålder och har därför i kursplansförslaget ersatts med träslöjd. I anvisningarna framhålles emellertid, att möjlighet att utbyta träslöjden mot pappslöjd eller annan slöjdart bör förefinnas. Av pedagogiska skäl har metallslöjden, där fristående undervisning i detta ämne anordnas, förlagts till klasserna 7—8. Hinder bör dock ej möta för skoldistrikt att i förekommande fall anordna metallslöjd även i lägre klasser, om särskilda skäl härför kunna förebringas.

För varje klass ha arbetsuppgifterna uppdelats på tre rubriker: föremålsgrupper, slöjdtekniska övningar och ytbehandling. Denna summariska fördelning på årskurser får givetvis icke hindra läraren att låta lärjungarna fritt fortskrida i arbetet i enlighet med anlag och vunnen färdighet.

De slöjdtekniska övningarna ha begränsats till ett mindre antal än i 1919 års undervisningsplan, då en koncentration kring de viktigaste uppgifterna synts motiverad från pedagogisk synpunkt. I fråga om ytbehandlingen ha enkla och av lärjungarna lätt tillämpade metoder föreslagits. De

uppgjorda förslagen till föremålsgrupper få icke anses bindande, utan frihet bör finnas att välja andra föremål, då detta kan vara ändamålsenligt.

Stor vikt har lagts vid att den pedagogiska synpunkten på slöjdundervisningen skulle bli väl tillgodosedd i kursplansförslaget. Sålunda föreslås, att träslöjden i tredje klassen får en mera lekbetonad prägel med föremål, som utformas utan större krav på arbetsteknik eller noggrannhet. Särskilt på detta stadium är det av stor betydelse, att barnets arbetslust och arbetsglädje får utlopp.

Betydelsen av samverkan mellan skola och hem i slöjdarbetet har starkare än hittills betonats. Särskilt böra hemmets högtider, framför allt julen, ge anledning till utförandet av slöjdting, som kunna komma till användning och uppskattas i hemmet. Genom arbetet med de enkla möbler och andra hemföremål, som enligt kursplansförslaget skola förfärdigas på det högre skolstadiet, kunna lärjungarna få en utgångspunkt för en första orientering rörande hemmets inredning och intresse för att fortsätta att slöjda även efter slutad skolutbildning.

Även till skolans arbete i övrigt har slöjdundervisningen anknutits och därigenom fått större värde. Kursplansförslaget upptager arbeten i anslutning till undervisningen i hembygdkunskap och fysik samt rekvisita för dramatiska framställningar och föremål för idrotts- och scoutlivet. En ömsesidig samverkan mellan teckning och slöjd har anbefallts.

I anvisningarna har betonats, att slöjdföremålen böra få en enkel och tilltalande form. Alster från svensk hemslöjd och brukskonst anses härvid vara förebildliga och ägnade att redan i skolan väcka känslan för svensk formgivning.

Svensk skolslöjd har av gammalt väsentligen bedrivits individuellt. Då gemensam instruktion visat sig vara synnerligen värdefull, särskilt för inövningen av riktiga arbetsställningar och tekniska handgrepp samt vid undervisningen om verktygens konstruktion och vård, har i kursplansförslaget liksom i 1919 års undervisningsplan denna undervisningsform förordats såsom komplement till den individuella undervisningen.

Grupparbete har föreslagits såsom lämpligt vid utförandet av föremål för gemensamt bruk, såsom idrottsredskap, fysikmateriel, modeller för åskådliggörandet av trafikregler o. s. v. Härigenom kunna lärjungarna fostras till samarbete, varigenom känslan för gemensamt ansvar väckes och utvecklas.

Då lämpligt åskådningsmaterial är nödvändigt för slöjdundervisningens rationella bedrivande, har föreslagits, att i slöjdsalen skola finnas teckningar och bilder av slöjdföremål, för skolslöjden lämpliga slöjdalster samt ritningar och modeller, som åskådliggöra arbetsgången vid utförandet av de vanligaste sammansättningarna.

Av utomordentlig betydelse för en effektiv slöjdundervisning är slöjdsalens utrustning med tillräckligt antal verktyg. I förslaget betonas detta,

men närmare anvisningar ha icke lämnats, enär sådana ingå i de av skolöverstyrelsen utfärdade anvisningarna och bestämmelserna angående byggnader för folkskoleväsendet. Betydelsen av rationell verktygsvård och god ordning i slöjdsalen har starkt framhållits i förslaget.

S ö m n a d s s l ö j d.

I nu gällande kursplan är sömnadsslöjd upptagen i tredje klassen även för gossar. Som framhållits i motiveringen till kursplanen för trä- och metallslöjd, föreslå vi i första hand, att gossarna i denna klass framdeles skola erhålla undervisning i träslöjd. Det må dock ankomma på skoldistriktet att, där så befinnes lämpligt, låta gossarna i tredje klassen erhålla samma slöjdundervisning som flickorna. För första och andra klassen upptager vårt förslag enkla sömnadsövningar som en av arbetsformerna i ämnet hembygds-kunskap med arbetsövningar; även 1919 års undervisningsplan lämnade möjlighet till en sådan anordning. Då något bestämt timantal ej upptagits för slöjden i dessa klasser, kan det antagas, att undervisningen i ämnet blir ganska varierande. Lärarna i tredje och följande klasser må därför företa de jämkningar i kursplanen, som betingas av ojämnheter i lärjungarnas förkunskaper. Maskinsömnad har införts i femte klassen eller ett år tidigare än enligt nu gällande kursplan. Däremot ha vi ej ansett oss böra biträda från visst håll framkomna önskemål, att maskinsömnad skulle införas redan i fjärde klassen.

För klasserna 3—8 upptagas i kursen för varje klass dels vissa slöjdtekniska övningar, dels modellförslag. I båda dessa avseenden har eftersträfvats, att övningarna skola bibringa lärjungarna såväl en så långt möjligt allsidig kännedom om olika moment i slöjdarbetet som även en viss förmåga att på egen hand utföra enkla slöjdalster och klädesplagg av praktiskt och ekonomiskt värde för dem själva eller för hemmen. Vi anse det vara av stor betydelse, att flickorna även få syssla med lagning av egna persedlar såsom inledning till den i de högsta klasserna inträdande klädvården.

Genom att kursen kunnat utsträckas över ett åttonde skolår har det blivit möjligt att föreslå nya kursmoment av stort värde för de unga. I sjätte klassen förekommer maskinsömnad i större utsträckning. Material- och kostnadsberäkningar påbörjas i femte klassen för att i åttonde klassen övergå i materiallära. I sjunde och åttonde klassen är huvudvikten lagd vid klädvård i vidare mening och mera krävande sömnadsarter. Vid sidan om den rent nyttobetonade slöjden föreslås i mindre utsträckning även olika slag av prydnadssöm. Vi vilja därigenom söka motverka tendensen till smakförsämring och väcka intresse för de gamla sömsätten. De av oss föreslagna modellerna för slöjdarbetet äro avsedda att tjäna till huvudsaklig ledning. Slöjdläraren bör söka tillföra undervisningen nya uppslag till modeller, så att slöjden ej stelnar i invanda former.

För att slöjdarbetet skall ge önskvärt utbyte och bli till avsett gagn är det av stor betydelse, att vid val av modeller, material och arbetsuppgifter samverkan så långt möjligt kommer till stånd mellan skola och hem särskilt i de högre klasserna. Värdefullt är även, om slöjden kan anknytas till förhållandena på orten, så att gamla hemslöjdstraditioner uppehållas och utvecklas. Härvid böra impulser kunna hämtas särskilt från hemslöjdsföreningarna.

Hemkunskap med hushållsgöromål.

Tidigare har vid undervisningen i hushållsgöromål huvudvikten varit lagd vid matlagning och bakning, även om jämväl sådana kursmoment som hemmets ekonomi, hemvård, barnavård och hemsjukvård icke lämnats obeaktade.

I framställningar, som inkommit till skolutredningen särskilt från lärarsammanslutningar och kvinnoföreningar, har uttalats såsom ett önskemål, att åt hemkunskap och hemmets ekonomi måtte beredas en förstärkt ställning vid utarbetandet av en ny undervisningsplan för folkskolan. Då det otvivelaktigt är av stor vikt, att lärjungarna göras förtroagna med frågor rörande familj och hem, har enligt vårt förslag undervisningsplanen gjorts fylligare i ifrågavarande hänseende.

För att den föreslagna undervisningsplanen skall kunna följas, måste emellertid mångenstädes skolkökslokalerna förbättras och deras utrustning kompletteras. Det är nämligen icke minst för att den praktiska undervisningen i hemvård skall kunna på ett ändamålsenligt sätt genomföras, som lämpliga lokaler erfordras.

De avvikelser beträffande kursfördelningen, som vårt förslag företer vid en jämförelse med 1919 års undervisningsplan, ha till stor del föranletts av vår tidigare omnämnda strävan att söka tillgodose önskemålet, att läroinnehållet måtte bli mera noggrant angivet i kursplanerna, än som skett vid utarbetandet av den nu gällande undervisningsplanen. Vid utarbetandet av vårt förslag till undervisningsplan ha vi vidare haft att räkna med en 8-årig skola och sålunda kunnat förlägga undervisningen i ämnet hemkunskap med hushållsgöromål till sjunde och åttonde skolåren, under det att 1919 års undervisningsplan är uppgjord för en 6-årig eller en 7-årig skola.

Vad angår de i förslaget förekommande anvisningarna, så överensstämman de till sitt innehåll i allt väsentligt med anvisningarna i 1919 års undervisningsplan. Den i förslaget upptagna anvisningen, att där förhållandena så medgiva, till skolköket bör höra en lägenhet om ett rum och kök, har medtagits för att möjliggöra en mera verklighetsbetonad undervisning i hemkunskap och hemekonomi.

Trädgårdsskötsel.

Enligt § 12 i folkskolestadgan bör undervisning i trädgårdsskötsel och trädplantering meddelas, där lämpligt jordland blivit upplåtet för ändamålet. I § 56 föreskrives, att vid varje folkskola bör, så vitt sig göra låter, finnas ett till skolträdgård lämpligt jordland, som ordnas på ett för undervisningen ändamålsenligt sätt. Därjämte må enligt kungl. cirkulär den 28 februari 1908 undervisning i skogsvård, särskilt skogsplantering och skogssådd, äga rum, där lämplig skogsmark finnes och antingen läraren själv är kunnig på området eller sakkunnigt biträde står till förfogande. För sistnämnda undervisning må för varje läsår användas högst tre dagar av den stadgade undervisningstiden.

Innebörden av dessa bestämmelser är utan tvivel, att en skolträdgård skall räknas till de anordningar, som böra finnas vid varje folkskola, och att undervisning i trädgårdsskötsel skall allmänt meddelas i folkskolan. Om ämnets praktiska och fostrande betydelse kan intet tvivel råda. I många skoldistrikt, där lämpliga anordningar stått till buds och lärarna varit personligen intresserade för ämnet, har undervisningen bedrivits med framgång och kunnat få betydelse för den bygd, där skolan är belägen. Likväl äro förhållandena på ifrågavarande område i stort sett icke så tillfredsställande, som kunnat väntas med hänsyn till den långa tid bestämmelser angående inrättande av skolträdgårdar och undervisning i trädgårdsskötsel varit gällande. Redan år 1853 utfärdades en kungl. kungörelse, som föreskrev, att ett lämpligt jordland skulle »ställas till skollärares disposition, dels till brukning för eget behov av jordfrukter, dels för att lämna tillfälle till undervisning i trädplantering och trädgårdsskötsel». År 1869 tillkommo bestämmelser om särskild skolträdgård.

Tillgängliga uppgifter i undervisningsstatistiken, vilka sammanställts i nedanstående tabeller 1 och 2, utvisa emellertid en nedgång såväl av antalet lärjungar, vilka deltagit i undervisning i trädgårdsskötsel i folkskolan, som av antalet för sådan undervisning använda trädgårdar. Antalet lärjungar vid ifrågavarande undervisning har nedgått från 89 082 läsåret 1920/21 till 54 136 läsåret 1940/41. Antalet för undervisningen använda trädgårdar har under samma tid nedgått från 2 605 läsåret 1920/21 till 2 209 läsåret 1940/41. Av sistnämnda antal voro 878 skolträdgårdar, 1 255 lärarträdgårdar och 76 andra trädgårdar. Där undervisning i trädgårdsskötsel förekommer, är den således i det övervägande antalet fall förlagd till lärarens trädgård. Skolträdgård saknas vid ett mycket stort antal folkskolor.

Anmärkningsvärd är emellertid den utveckling i motsatt riktning, som försiggått i de båda nordligaste länen. I Västerbottens län har under ifrågavarande tjugouårsperiod antalet deltagare i undervisningen i trädgårdsskötsel stigit från 831 till 2 230 samt antalet använda trädgårdar ökats från 23 till 102; och för Norrbottens läns vidkommande utgöra motsvarande siffror 135

**Tabell 1. Undervisning i trädgårdsskötsel i folkskolan
läsåren 1920/21 och 1940/41.**

Landsbygden.

1		2		3		4		5		6		7		8		9	
L ä n		Antal deltagare		Använda trädgårdar													
				skolträdgårdar		lärarträdgårdar		andra trädgårdar									
		1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41
Stockholms	län	3 926	1 680	89	48	32	28	4	2								
Uppsala	»	2 981	1 752	54	35	37	45	2	2								
Södermanlands	»	4 405	1 616	52	18	82	53	3	—								
Östergötlands	»	4 563	1 727	64	34	77	54	5	1								
Jönköpings	»	2 426	971	16	20	66	33	1	1								
Kronobergs	»	2 237	682	20	12	48	23	2	—								
Kalmar	»	3 269	3 422	25	31	84	119	1	3								
Gotlands	»	2 246	1 691	71	57	16	32	1	1								
Blekinge	»	2 158	953	9	6	49	35	2	—								
Kristianstads	»	7 557	4 769	46	33	160	129	3	1								
Malmöhus	»	11 426	6 669	96	47	229	212	8	2								
Hallands	»	2 008	981	17	15	43	22	—	1								
Göteborgs o. Bohus	»	1 261	884	16	16	20	21	1	1								
Älvsborgs	»	5 374	3 038	45	49	111	87	2	1								
Skaraborgs	»	6 846	3 288	54	47	147	116	5	1								
Värmlands	»	4 402	3 150	48	77	90	66	2	2								
Örebro	»	2 612	942	26	8	74	44	—	2								
Västmanlands	»	3 345	1 842	66	53	51	38	—	1								
Kopparbergs	»	2 861	1 259	24	30	52	33	2	4								
Gävleborgs	»	2 184	1 214	49	38	21	8	1	1								
Västernorrlands	»	1 066	717	11	16	22	9	1	7								
Jämtlands	»	527	430	5	11	12	7	—	3								
Västerbottens	»	792	2 064	8	55	10	26	4	19								
Norrbottens	»	109	1 333	2	46	1	4	1	18								
Summa		30 581	47 074	913	302	1 534	1 244	51	74								

och 1 377 samt 5 och 69. Jämväl Kalmar län uppvisar en viss ökning, även om denna icke kan jämföras med den, som ägt rum i de båda nordligaste länen.

I allmänhet är det fördelaktigt, om undervisningen kan förläggas till särskild skolträdgård, belägen antingen på skoltomten eller eljest i skolans närhet. Varje lärjunge får där ett planteringsland att vårda på eget ansvar, och han skördar själv frukterna av sitt arbete. Barnens små planteringsland böra dock samordnas, så att de skänka ett tilltalande helhetsintryck och rensningsarbeten och övriga sysslor kunna skötas på ett rationellt sätt. Vissa delar av skolträdgården, såsom skyddsplantering, frukträdgård, blomsterpartier, avdelning för botaniska iakttagelser samt drivbänkar, anordnas lämpligen som självständiga avdelningar. En svårighet är, att lärjungarna ofta icke ha tillfälle att under sommarferierna vårda sina trädgårdslotter. Skolvägarnas längd, arbete i hemmen och ferievistelse på annan ort försvåra i många fall lärjungarnas sommararbete i skolträdgården. Därtill kommer, att läraren ej sällan tillbringar sommarferierna på annan ort

**Tabell 2. Undervisning i trädgårdsskötsel i folkskolan
läsåren 1920/21 och 1940/41.**

Städerna.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
L ä n	Antal deltagare		Använda trädgårdar					
			skolträdgårdar		lärrarträdgårdar		andra trädgårdar	
	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41	1920/21	1940/41
Stockholms stad	519	454	8	14	—	—	5	—
Stockholms län	445	58	4	1	2	1	—	—
Uppsala »	64	135	1	1	—	—	1	1
Södermanlands »	254	260	6	6	1	—	—	—
Östergötlands »	590	212	10	5	—	—	—	—
Jönköpings »	349	98	4	4	2	—	—	—
Kronobergs »	184	301	1	1	—	1	—	—
Kalmar »	293	621	2	1	—	2	—	—
Gotlands »	303	260	3	1	—	1	—	—
Blekinge »	—	55	—	1	—	—	—	—
Kristianstads »	94	113	2	2	—	—	—	—
Malmöhus »	1 428	1 082	6	4	4	1	—	—
Hallands »	195	290	2	5	—	—	1	—
Göteborgs o. Bohus »	438	531	9	9	1	—	—	—
Älvsborgs »	519	599	4	5	—	1	—	—
Skaraborgs »	530	202	5	3	—	1	—	—
Värmlands »	439	50	4	1	—	—	—	—
Örebro »	298	362	2	1	—	3	—	1
Västmanlands »	478	292	3	2	1	—	—	—
Kopparbergs »	177	174	2	1	—	—	—	—
Gävleborgs »	218	77	3	2	1	—	—	—
Västernorrlands »	546	518	3	2	1	—	—	—
Jämtlands »	75	108	1	1	—	—	—	—
Västerbottens »	39	166	1	2	—	—	—	—
Norrbottnens »	26	44	1	1	—	—	—	—
Summa	8 501	7 062	87	76	13	11	7	2

och är förhindrad att leda och övervaka trädgårdsarbetet. För sådant fall bör det åligga skolstyrelsen att vidtaga särskilda åtgärder, för att lärjungarna skola få ledning vid arbetet och skolträdgården erhålla vård under sommaren.

Där de praktiska övningarna förläggas till lärarens trädgård, är vården av trädgården under sommarferierna icke i samma grad beroende av lärjungarnas arbete. De praktiska övningarna koncentreras här till sådana uppgifter, som stå i direkt samband med undervisningen. Även med denna anordning kan en rätt bedriven undervisning i trädgårdsskötsel leda till goda resultat.

En tredje form för trädgårdsundervisning, som står i nära överensstämmelse med erfarenheterna från arbetet i jordbruksklubbar för ungdom, har på senaste tiden gjorts till föremål för försök, som utfallit väl. Den innebär, att lärjungarnas trädgårdsland förläggas till deras respektive hem. I den norska undervisningsplanen för folkskolan anbefalles denna anordning så-

som lämplig i trakter med spridd bebyggelse och långa skolvägar. Vid skolan få lärjungarna instruktion och förberedande övning i de sysslor, som de sedan skola utföra i sina trädgårdar vid hemmen. Med fördel kunna de förberedande övningarna förläggas till lärarens trädgård. För att underlätta kontrollen lämna lärjungarna uppgifter om arbetet i det egna planteringslandet genom ifyllandet av ett särskilt formulär. För att verksamheten i denna form skall bedrivas med framgång, böra lärjungarnas trädgårdar några gånger under trädgårdssäsongen inspekteras av läraren eller av annan kompetent person, som därvid lämnar råd och anvisningar.

I vårt förslag till timplan är särskilt timalt icke anslaget åt trädgårdsskötsel. Det faller sig naturligt, att undervisningen i allmänhet koncentreras till de tider av året, då trädgårdsskötsel kan utföras. Den teoretiska undervisningen kan visserligen meddelas även under andra tider av året, men på grund av det nära samband, som råder mellan den teoretiska undervisningen och det praktiska arbetet, är det lämpligt, att undervisningen i trädgårdsskötsel förlägges till våren och hösten och att den då får ett relativt högt timalt, som tages från den åt andra ämnen anslagna tiden. Som en lämplig maximitid kan sättas omkring 30 timmar om året. Läraren bör äga frihet att vid tjänlig väderlek på lämpligaste sätt uttaga den tid, som erfordras, och att vidtaga jämkningar av timalen för övriga ämnen. Därvid bör iakttagas, att den behövlige nedsättningen av timalen fördelas på olika läro- och övningsämnen.

I rikets nordliga län börjar trädgårdssäsongen sent och slutar tidigt och faller till större del än i övriga landsdelar utanför skolans årliga lästider. Intresset för trädgårdsskötsel är för närvarande särskilt stort i de norrländska länen. Betecknande härför är, att vid en av Sveriges allmänna folkskolläraryörening företagen stickprovsundersökning, avseende läsåret 1940/41, Västerbottens län var det enda av de i undersökningen ingående sex länen, som uppvisade ett ökat antal skolträdgårdar. Till skolutredningen ha överlämnats framställningar från länsstyrelsen i Västerbottens län samt från styrelsen för Västernorrlands läns trädgårdssodlarförbund, vari kräves, att de särpräglade förhållanden, som råda i Norrland, särskilt måtte beaktas och åtgärder vidtagas för att bereda undervisningen i trädgårdsskötsel en starkare ställning i folkskolan. Såväl ur folkhälsans och folkförsörjningens synpunkt som med hänsyn till trädgårdssodlingens pedagogiska värde och dess betydelse för samhället vore detta behövt. Bland annat borde särskilt arvode utgå för undervisning, som förlades till folkskolans sommarferier. Länsstyrelsen hemställer, att skoldistrikt och skolstyrelser måtte förpliktas att uppfylla folkskolestadgans föreskrifter även i fråga om undervisning i trädgårdsskötsel och att effektiv uppsikt över bestämmelsernas efterlevnad måtte anbefallas.

Redan folkundervisningskommittén framhöll i anslutning till förslag till ny undervisningsplan såsom ett önskemål, att det med undervisning i träd-

gårdsskötsel förenade praktiska arbetet finge helt eller delvis förläggas utanför den egentliga undervisningstiden. För sådan undervisning borde särskilt statsbidrag till lärararvode intill ett visst timtal utgå på samma sätt som vore fallet beträffande bidraget till slöjdundervisningen. Grunderna för statsbidraget borde närmare angivas i särskild författning.

Enligt vår mening bör statsbidrag kunna utgå för den del av undervisningen i trädgårdsskötsel, som förlägges till sommarferierna, dock för högst 20 timmar, enligt de grunder, som gälla för arvode åt timlärare i folkskolan.

I förutnämnda skrivelse från länsstyrelsen i Västerbottens län framhålles, att skolhusen i länet oftast låge på en öppen plats, som icke blott saknade träd och buskar utan även staket och ordnad gårdsplan. Sådana skolor utgjorde särskilt sommartid en beklämmande syn. Beträffande de skolbyggnader, som uppförts med statsbidrag, hade icke uppställts villkoret, att skolträdgård skulle anläggas.

Vi finna det vara ett angeläget önskemål, att folkskolorna i så stor utsträckning som möjligt äga förutsättningar att bedriva undervisning i trädgårdsskötsel. Framför allt synes det vara av vikt, att vid uppförandet av skolbyggnader med statsbidrag tillses, att folkskolestadgans krav på skolträdgård länder till efterlevnad. Det lär sällan eller aldrig föreligga några verkliga hinder för att skolhus på landsbygden få en sådan förläggning, att lämpligt område för trädgårdsanläggning kan förvärfvas. I § 53 folkskolestadgan bör införas uttrycklig föreskrift, att vid bestämmande av läge för skola lämplig plats skall beredas för lärjungarnas undervisning i trädgårdsskötsel. Enligt gällande bestämmelser skall ansökan om byggnadsbidrag åtföljas av ritningar med därtill hörande situationsplan. Det synes böra uppställas krav på att å situationsplanen även angives, hur trädgårdsanläggningen vid skolan skall anordnas, eller att i de fall, då trädgård icke kan anordnas på skoltomten, redogörelse lämnas för hur undervisningen i trädgårdsskötsel tänkes ordnad. Ett önskemål är vidare, att skoldistriktet genom skolöverstyrelsens försorg tillhandahållas typiska exempel på hur skolträdgårdsfrågan lämpligen kan lösas i samband med en ny skolanläggning.

I skrivelser från Sveriges allmänna folkskolläraryörening och Folkskoleseminariernas trädgårdslärare har betonats vikten av att årligen återkommande, av staten bekostade fortbildningskurser i trädgårdsskötsel anordnas för folkskolans lärare i olika delar av landet. Vi finna detta vara en nödvändig förutsättning för att intresset för ämnet skall väckas och vidmakthållas och undervisningen däri skall bedrivas med framgång. I detta sammanhang erinras om att en konsulentbefattning för trädgårdsundervisning, som inrättades år 1920, av sparsamhetsskäl indragits. Det är enligt vår mening angeläget, att denna tjänst återinrättas.

Kap. XIII. Frågor rörande stadga och reglemente m. m.

Då en översyn av folkskolestadgan, fortsättningsskolestadgan samt andra bestämmelser rörande det obligatoriska skolväsendet ingår i det uppdrag, som lämnats 1945 års folkskolesakkunniga, ha vi ansett oss icke böra uppgöra direkta förslag till författningsbestämmelser. Vi vilja emellertid i det följande angiva, i vilka avseenden ändringar i och tillägg till gällande bestämmelser skulle bli erforderliga vid ett genomförande av våra förslag.

A. Folkskolan.

1. Folkskolestadgan.

Angående *antalet årsklasser* finnas bestämmelser i folkskolestadgans § 1. Enligt vårt förslag bör föreskrivas, att antalet årsklasser skall utgöra åtta, samt att hinder icke föreligger för skoldistrikt att efter medgivande av Kungl. Maj:t anordna ett större antal obligatoriska årsklasser än åtta. I övergångsbestämmelse bör föreskrivas, att den obligatoriska åttonde klassen skall, därest Kungl. Maj:t icke medgivit anstånd, vara införd senast inom 12 år räknat från den 1 juli det år, då beslutet i ämnet träder i kraft. Samtidigt bör också föreskrivas, att varje skoldistrikt snarast möjligt och senast inom 5 år, räknat från övergångstidens början, skall uppgöra förslag till den framtida organisationen av distriktets skolväsen.

Folkskolestadgans § 1 medger inrättandet av *mindre folkskolor*. Angående rätt att anordna s. k. *halvtidsläsning* finnes icke särskild bestämmelse i stadgan. Enligt vårt förslag böra sådana föreskrifter utfärdas, som medföra de mindre folkskolornas och halvtidsläsningens avveckling under en 5-årig övergångstid. Vi föreslå också, att i stadgans § 1 intages en bestämmelse med riktlinjer beträffande längden av *lärjungarnas gångvägar*.

Enligt § 2 folkskolestadgan skola ordinarie lärartjänster vara inrättade till det antal, som kan anses motsvara det stadigvarande behovet av läraravdelningar. Antalet läraravdelningar inom ett distrikt utöver detta stadigvarande behov fastställas i enlighet med bestämmelser, vilka av Kungl. Maj:t meddelas i särskild ordning. För närvarande äro dessa bestämmelser meddelade i kungörelse angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet (1942:682 med senare ändringar). I till denna kungörelse fogade anvisningar lämnas de regler, som böra iakttas vid *lärjungarnas fördelning på läraravdelningar*. För framtiden torde de av oss föreslagna (sid. 43 ff.) reglerna för lärjungarnas fördelning på läraravdel-

ningar böra införas i folkskolestadgans § 2 och ersätta, dels de nu till besparingskungörelsen fogade anvisningarna, dels de bestämmelser, som för närvarande enligt särskilda kungörelser (1940: 415, 1945: 548 och 1920: 573) äro gällande angående antalet lärjungar i varje grupp vid undervisning i slöjd och hushållsgöromål.

Angående skoldistrikts skyldighet att *mottaga barn från annat distrikt* bestämmes i § 6 mom. 3 folkskolestadgan. Vi föreslå viss utökad skyldighet härvidlag, när det gäller sådana lärjungar i de högre folkskoleklasserna, som genom hänvisning till annat skoldistrikt kunna beredas undervisning vid skola av A- eller B 1-form.

Enligt § 10 mom. 2 c folkskolestadgan skall ett *skoldistrikts reglemente* innehålla fullständig läroplan upprättad enligt gällande föreskrifter angående undervisningsplan för rikets folkskolor. I stadgans § 10 mom. 3 föreskrives, att i vissa fall skolöverstyrelsen i andra fall domkapitlet skall pröva och godkänna av skoldistriktet uppgjort förslag till läroplan.

Den nu i varje särskilt skoldistrikt till reglementet hörande läroplanen ansluter sig i flertalet skoldistrikt så gott som helt till undervisningsplanen för rikets folkskolor. Där avvikelser förekomma, äro de i allmänhet ganska betydelselösa.

Vid utarbetandet av vårt förslag till ny undervisningsplan för rikets folkskolor ha vi utgått ifrån att lokala läroplaner i framtiden icke skola behöva förekomma, vad beträffar klasserna 1—8.

Då förslaget till ny undervisningsplan dels innehåller ganska detaljerade kursplaner i flertalet ämnen och dels, enligt de till timplanerna fogade anmärkningarna, möjliggör för det enskilda skoldistriktet att i viss utsträckning välja mellan olika alternativ till kurs- och timplaner för folkskolan, torde det bliva möjligt att undvara en lokal läroplan. I de fall, där ett skoldistrikt önskar göra större avvikelser från den allmänna undervisningsplanen, bör skolöverstyrelsen framdeles efter framställning från distriktet kunna lämna medgivande härtill beträffande visst ämne. Genom ett dylikt förfaringssätt skulle avsevärda lättnader vinnas icke endast för skoladministrationen inom de olika skoldistrikten utan även för folkskolinspektionen, skolöverstyrelsen och domkapitlet.

För en eventuell obligatorisk klass högre än den åttonde bör däremot förslag till läroplan uppgöras av skoldistriktet samt underställas skolöverstyrelsens prövning.

Bestämmelserna i § 10 folkskolestadgan angående lokal läroplan böra således helt utgå. I stället torde i samband med omarbetning av stadgans § 12, vari bestämmes angående skolans läroämnen, införas bestämmelse om att undervisningsplanen för rikets folkskolor skall följas. Det bör vidare föreskrivas, att hänvisning, som i folkskolestadgan eller i andra bestämmelser göres till i skoldistrikts reglemente föreskriven lärokurs, i stället skall avse undervisningsplanen för rikets folkskolor.

Vi ha, såsom tidigare framhållits, icke ansett oss böra närmare ingå på spørsmålet om en allmän översyn av folkskolestadgans bestämmelser. I detta sammanhang vilja vi dock framhålla, att — förutom bestämmelserna om lokal läroplan — flertalet av de bestämmelser, som enligt § 10 folkskolestadgan skola intagas i distriktets reglemente, med fördel kunde lämnas antingen i själva folkskolestadgan eller i annan för hela riket gällande författning. Om så bleve fallet och om man utgår ifrån att sådana bestämmelser, som äro av rent lokal natur, skulle intagas i en efter skolöverstyrelsens anvisning uppgjord ordningsstadga, så skulle sannolikt i ett skoldistrikts reglemente behöva meddelas bestämmelser endast beträffande skolväsendets organisation, d. v. s. distriktets indelning i skolområden, läsårets längd, skolornas typ samt deras förläggning. Vid genomförande av en sådan reform borde man också eftersträva att få till stånd ett enklare förfaringsätt vid fastställande av reglementsförslag än det för närvarande tillämpade.

Enligt § 11 folkskolestadgan bör skoldistrikt befrämja inrättandet och begagnandet av *skolbibliotek*. Vi förutsätta i anvisningarna till undervisningsplanen, att ett skolbibliotek finnes vid varje skola. I § 11 folkskolestadgan torde därför böra intagas bestämmelse om att varje skola bör äga ett skolbibliotek.

Enligt vårt förslag till ny undervisningsplan införas bokföring med hemekonomi, engelska och maskinskrivning såsom *nya ämnen i folkskolan*. De nuvarande ämnena räkning och geometri, hembygdsundervisning, historia, sång samt hushållsgöromål erhålla följande nya benämningar: matematik, hembygds-kunskap, historia med samhällskunskap, musik samt hemkunskap med hushållsgöromål. Ämnena slöjd samt hemkunskap med hushållsgöromål bliva obligatoriska ämnen. Ämnet engelska avses få samma ställning, som för närvarande gäller för ämnet slöjd, d. v. s. undervisning i ämnet bör införas i den utsträckning, omständigheterna medgiva. Skoldistriktet bör kunna besluta, att ämnet blir obligatoriskt för de elever, som icke av särskild anledning anses böra bliva befriade från denna undervisning. I anledning av dessa förslag måste folkskolestadgans § 12 mom. 1 och 2 omarbetas.

I särskild kungörelse (1940:252) meddelas föreskrifter angående *förstärkningsanordningar* vid vissa folk- och småskolor. I § 15 mom. 2 och 3 folkskolestadgan bestämmas bl. a. angående *årlig lästid*. Det synes mest praktiskt, att de av oss föreslagna bestämmelserna om ökade möjligheter till förstärkningsanordningar inarbetas i folkskolestadgans bestämmelser angående lärotider.

De bestämmelser angående *gruppundervisning*, som förekomma i § 15 mom. 4 folkskolestadgan, skola enligt vårt förslag utgå.

Folkskolestadgans § 15 mom. 6 innehåller bl. a. bestämmelse om att *antalet lärotimmar i veckan* i intet fall får överskrida trettiosex, tiden för morgonandakten däri inräknad. Då enligt vårt förslag till ny undervisningsplan för klasserna 7—8 i vissa alternativ upptagits 36 veckotimmars under-

visning och därvid tiden för morgonandakten icke inräknats, bör stadgeändring ske.

I § 35 folkskolestadgan bestämmes angående *barns skoldlder och skolplikt*. Enligt vårt förslag skall skolåldern fortfarande i regel räknas från och med det kalenderår, under vilket barnet fyller sju år. Vi föreslå emellertid en viss uppmjukning av bestämmelsen om möjlighet för ett barn att få påbörja skolgången tidigare. Sålunda bör i folkskolestadgan bestämmas, att skolmoget barn, som fyllt sex år, skall äga rätt att börja skolan. Införes sådan bestämmelse i stadgan, bortfaller behovet av bestämmelse härom i skoldistriktens reglementen. I folkskolestadgan bör också närmare angivas, under vilka förutsättningar sådan tidigare intagning kan ske. Även åt bestämmelsen om uppskov med skolgångens början bör givas generell giltighet.

Förslaget om införande av ett åttonde skolår medför sådan ändring av stadgans § 35, som innebär, att skolåldern respektive skolpliktstiden förlänges med ett år — från 14 till 15 respektive från 15 till 16. Lärjunge, som före skolålderns slut inhämtat för erhållande av avgångsbetyg erforderliga kunskaper, bör äga rätt att bliva från skolgång befriad, dock icke före det kalenderår, under vilket han fyller 14 år.

Beträffande *lärjunges flyttning till högre klass* föreslå vi, att sådana stadgebestämmelser utfärdas, som medföra större enhetlighet i förfaringsättet härvidlag inom olika skolor och skoldistrikt. I anledning härav bör folkskolestadgans § 45 omarbetas.

I §§ 47 och 48 stadgas angående *lärjunges avgång från skolan*. Vid 8-årig skolkurs bör skoldistrikt kunna, om skäl därtill föreligger, under en 5-årig övergångstid medgiva enskild lärjunge rätt att avgå enligt § 47 efter genomgångna sju årsklasser. Vi föreslå också, att avgångsbetyg enligt § 47 i vissa fall bör kunna erhållas genom särskild efterprövning. På grund av de föreslagna ändringarna i stadgans § 35 bör avgångsåldern enligt § 48 mom. 1 höjas till 16 år och enligt § 48 mom. 2 till 15 år.

Våra förslag till stöd för *undervisningen i trädgårdsskötsel* medföra bl. a., att i folkskolestadgans § 53 föreskrift bör införas om att vid bestämmande av läge för skola skall tillses, att lämpligt område ställes till förfogande för lärjungarnas undervisning i trädgårdsskötsel.

2. Särskilda kungörelser och cirkulär m. m.

Vid bifall till våra förslag ersättas kungörelsen den 31 oktober 1919 (nr 880) angående *undervisningsplan för rikets folkskolor* samt kungörelsen den 29 juni 1921 (nr 372) angående vissa bestämmelser i fråga om tillämpningen av ifrågavarande kungörelse med kungörelse, innehållande promulgationsbestämmelser angående ny undervisningsplan.

Samtidigt upphävas kungörelsen den 6 december 1929 (nr 370) om ändrad lydelse av anvisningarna till kursplanen för ämnet kristendoms-kunskap, kungörelsen den 10 maj 1935 (nr 184) angående avvikelser från timplaner

och jämkningar i kursplaner inom folkskolor i vissa av rikets nordligaste gränsorter samt kungörelsen den 10 april 1942 (nr 169) om ändrad lydelse av de genom kungörelsen den 31 oktober 1919 angående undervisningsplan för rikets folkskolor fastställda kursplanerna. Vidare torde ny normalundervisningsplan för folkskolans hjälpklasser bliva erforderlig.

I detta sammanhang vilja vi påpeka, att i Kungl. Maj:ts stadga den 17 juni 1938 (nr 479) angående nomadundervisningen bestämmes, att läroplan för nomadskola skall uppgöras i anslutning till den för rikets folkskolor gällande undervisningsplanen. Sedan ny undervisningsplan för rikets folkskolor fastställts, torde därför genom skolöverstyrelsens försorg ny läroplan böra utarbetas för nomadskolorna.

I förslaget till ny undervisningsplan ha vi sökt att inarbeta sådana nya kursmoment, som under årens lopp tillkommit genom *särskilda cirkulär* vid sidan av undervisningsplanen. Sådana i de särskilda cirkulären upptagna bestämmelser, som icke äro av den art, att de lämpligen kunna inarbetas i undervisningsplanens kursplaner med anvisningar, böra intagas i den nya kungörelsen angående undervisningsplan för rikets folkskolor eller i folkskolestadgan. Sedan detta verkställts samt ny undervisningsplan blivit fastställd, böra följande cirkulär, i vad de avse undervisningen i folkskolan, kunna upphävas:

- cirkulär angående djurskydd (4/11 1892),
- » » undervisning i skogsvård (28/2 1908),
- » » nykterhetsundervisning (24/9 1928),
- » » trafikundervisning (27/11 1936),
- » » skolsparverksamhet (1/10 1937),
- » » undervisning i luftskydd (13/4 1939),
- » » friluftsdagar i folkskolan (29/5 1942).

I samband med att i folkskolestadgan intages föreskrift, att ämnena *slöjd samt hemkunskap med hushållsgöromål skola vara obligatoriska*, torde kungörelsen den 6 maj 1921 (nr 261) angående skolplikt beträffande undervisning i slöjd i folkskolan kunna upphävas liksom också kungörelsen den 11 december 1917 (nr 900) angående skolplikt beträffande undervisning i huslig ekonomi.

Under förutsättning att ämnena slöjd samt hemkunskap med hushållsgöromål bliva obligatoriska, ha vi ansett ändrade avlönings- och statsbidragsbestämmelser för ifrågavarande lärare erforderliga.

I § 5 av folkskolans avlöningsreglemente (1942: 619) meddelas föreskrifter angående den *undervisningsskyldighet*, som åvilar lärare i folkskolan på grund av hans tjänst. Någon höjning av denna undervisningsskyldighet ha vi icke föreslagit. För lärare, som huvudsakligen tjänstgör i sjunde eller åttonde klassen samt för lärare, som huvudsakligen undervisar i främmande språk, anse vi tvärtom en minskning önskvärd. Här ifrågavarande lärare bör vara skyldig att meddela undervisning till en omfattning, som med 2 vecko-

timmar understiger den undervisningsskyldighet, som enligt § 5 folkskolans avlöningsreglemente gäller för folkskollärare. På grund härav samt på grund av att veckotimantalet enligt vårt förslag för samtliga klasser i A-skolan från och med den fjärde överstiger 30, kommer ett ökat behov av *timlärare* att uppstå. I anledning härav bör i folkskolans avlöningsreglemente föreskrivas, att lärare vid folk- och småskola skall vara pliktig att under vissa betingelser mot särskilt arvode tjänstgöra såsom timlärare 4 veckotimmar utöver dem, som åvila honom på grund av hans tjänst. Ordinarie lärare synes böra kunna anställas med tjänstgöringsskyldighet i vissa ämnen på folkskolans högstadium.

I anledning av det ökade behovet av timlärare bör § 4 av kungörelsen angående statsbidrag till avlöning åt lärare vid folk- och småskolor m. m. (1937: 999 med sedermera vidtagna ändringar) få sådan ändrad lydelse, att bidrag kan utgå för det antal timmar, som på grund av våra förslag bliva erforderliga. Särskilda timlärartimmar kunna bl. a. bliva behövlige för undervisning i främmande språk samt i vissa fall i trädgårdsskötsel och musik. Vi föreslå också sådan ändring i här ifrågavarande kungörelse, att statsbidrag till avlönande av såväl föreståndarinna som biträdande *föreståndarinna vid skolhem eller arbetsstuga* skall kunna utgå, om barnantalet icke understiger 30.

I enlighet med våra förslag bör sådan ändring vidtagas i kungörelsen angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet (1936: 45), att bidrag kan utgå även för iordningställande eller förhyrande av *väntrum för skolbarn*, för vilka skolskjuts anordnas. Samma kungörelse bör kompletteras med föreskrift om att på den situationsplan, som skall åtfölja ansökan om statsbidrag till skolbyggnad, skall angivas, hur *trädgårdsanläggningen* vid skolan skall anordnas, samt att i de fall, då trädgård icke anordnas på skoltomten, redogörelse lämnas för hur undervisningen i trädgårdsskötsel tänkes ordnad.

För underlättandet av *skolväsendets centralisering* föreslå vi ändringar dels i kungörelsen angående statsbidrag för anordnande av skolskjutsar (1935: 449) och dels i kungörelsen angående statsbidrag för inackordering av skolbarn (1943: 538). Angående innebörden av dessa ändringar hänvisa vi till sid. 240 i detta betänkande.

Slutligen föreslå vi, att genom statens försorg i första hand följande *fortbildningskurser* komma till stånd:

kurser för kompletterande utbildning av lärare, som skola undervisa i främmande språk samt på folkskolans högstadium,

» » lärare i musik samt

» » lärare i trädgårdsskötsel.

Beträffande det senare ämnet föreslå vi också, att den indragna *konsulentbefattningen för trädgårdsundervisning* inrättas på nytt.

B. Fortsättningsskolan.

1. Fortsättningsskolestadgan.

Sådan ändring bör vidtagas i § 6 fortsättningsskolestadgan, att skoldistrikt, som infört obligatorisk åttonde klass, generellt *befrias från skyldigheten att anordna fortsättningsskola* för lärjungar, som med godkänt avgångsbetyg enligt § 47 folkskolestadgan lämnat den åttonde klassen. Bestämmelse bör också utfärdas om att lärjunge, som inflyttar till skoldistrikt med 8-årig skola från skoldistrikt med 6- eller 7-årig skola, i vissa fall bör kunna fullgöra sin fortsättningsskoleplikt i folkskolan.

Beträffande *ersättningsskolan*, omfattande mindre fortsättningsskola och repetitionsskola, innebära våra förslag, att denna skolform helt avskaffas. Kapitel 6 i fortsättningsskolestadgan bör därför uteslutas och ersättas med bestämmelse om att lärjunge i skoldistrikt med 6- eller 7-årig folkskola, som avgått från mindre folkskola eller enligt § 48 folkskolestadgan, bör fullgöra sin fortsatta skolplikt i den vanliga fortsättningsskolan antingen tillsammans med övriga lärjungar eller i särskild avdelning. Lärjunge, som avgått enligt folkskolestadgans § 48 från skola med 8-årig obligatorisk skolkurs, bör anses helt ha fullgjort sin skolplikt.

Den *ettåriga fortsättningsskolan* bör enligt vårt förslag omfatta om möjligt 540 och minst 270 timmar. Bestämmelse härom bör inarbetas i fortsättningsskolestadgans § 6. Möjlighet bör dock hållas öppen för skoldistrikt att, där förhållandena så påkalla, inrätta fortsättningsskola med lägre timantal, dock icke under 180. Beträffande undervisningen i hemkunskap med hushållsgöromål införes bestämmelse om att, när det gäller flickor, till denna undervisning skall anslås minst 220 timmar.

Enligt § 11 fortsättningsskolestadgan kan i fortsättningsskola, som endast omfattar en årskurs, antalet *läroämnena* efter skolöverstyrelsens bestämmande begränsas. Enligt vårt förslag bör därvid tillses, att undervisning alltid sker i ämnena modersmålet och medborgarkunskap. I anledning av förslaget om att undervisning i *hemkunskap med hushållsgöromål skall göras obligatorisk* för alla flickor i fortsättningsskolan inom en 5-årig övergångstid, bör bestämmelse härom inarbetas i stadgans § 11. Samtidigt bör i samma paragraf generellt medgivande lämnas skoldistrikt att i fortsättningsskola för gossar införa undervisning i hemkunskap med hushållsgöromål.

I § 7 fortsättningsskolestadgan bör sådan ändring vidtagas, att *veckotimantalet* medges kunna få uppgå till 36.

Ett skoldistrikts *fortsättningsskolereglemente* skall för närvarande innefatta bland annat tim- och kursplan för de särskilda fortsättningsskolorna. Vi framlägga förslag till kursplaner för ett flertal typer av fortsättningsskola ävensom alternativa timplansförslag. Såvida med ledning av våra förslag

en normalundervisningsplan för fortsättningsskolan blir fastställd, synas lokala tim- och kursplaner kunna undvaras. Skoldistrikt, som önskar tillämpa särskild läroplan, bör ingiva förslag härom till skolöverstyrelsen för prövning och fastställelse.

2. Övriga bestämmelser rörande fortsättningsskolan.

I kungörelsen den 30 december 1932 (nr 589) om statsbidrag till bestående av kostnaderna för *centralisering av fortsättningsskolväsendet* bör i anledning av våra förslag sådan ändring komma till stånd, att dels den i § 2 mom. 1 angivna besparingen vid indragning av fortsättningsskola höjes till minst 675 kronor, dels det i § 3 mom. 1 medgivna statsbidragsbeloppet höjes till högst 2 kronor 50 öre för lärjunge och dag.

Sådan särskild kungörelse bör utfärdas, som innehåller bestämmelser om landets indelning i fortsättningsskolkretsar, om tillsättande av skolkretsråd och instruktion för rådet, om anställande av skolkökslärarinna inom fortsättningsskolkrets samt om statsbidrag till inventarier, lokalhyra och driftkostnader för skolkök.

Beträffande *avlöning åt lärare i fortsättningsskolan* samt statsbidrag till sådan avlöning ha vi uttalat önskemål om att avlöningen borde beräknas efter minst lika fördelaktiga grunder som de, vilka gälla för avlöning av lärare i folkskolan, och att statsbidrag till fortsättningsskolans timlärararvode borde utgå med minst samma belopp, som gälla för timlärararvodet i folkskolan.

P. M.

angående de omständigheter av ekonomisk och organisatorisk art, som äro förenade med en förlängning av småskolestadiet från två till tre år eller från två till fyra år.

Småskolans och folkskolans inbördes förhållande.

Enligt nu gällande folkskolestadga uppdelas folkskolan i *småskola*, där den grundläggande undervisningen meddelas, och *egentlig folkskola*, där undervisningen fullföljes och avslutas. Så har emellertid icke alltid varit förhållandet. Den första folkskolestadgan, av år 1842, utgick från en enhetlig folkskola med lärare, som hade samma utbildning. Ganska tidigt infördes emellertid en differentiering, i det att nybörjarna avskildes och hänvisades till särskilda »mindre skolor» vid sidan av den egentliga folkskolan. Till en början anställdes i dessa skolor oexaminerade lärarkrafter, men så småningom blev det nödvändigt att genom en särskild småskolläraryt utbildning sörja för att även dessa skolor erhöles kompetenta lärarkrafter.

I en kungl. kungörelse den 29 september 1853, varigenom vissa ändringar vidtogos i 1842 års folkskolestadga, lagfästes begreppet »mindre skolor». Det föreskrives i nämnda kungörelse, att sådana »mindre skolor» skulle inrättas, där »hemman, torp eller lägenheter äro så aflägsna, att dit hörande barn icke utan svårighet kunna begagna den med sålunda godkänd lärare försedda skolan». Och i en kungl. kungörelse den 23 april 1858 förordnades, att överallt å landet finge, oberoende av avståndet från folkskola med examinerad lärare, sådana mindre skolor upprättas med uppgift att meddela »det första förberedande kunskapsmättet för nybörjare». Folkskolan i övrigt skulle enligt samma kungörelse företrädesvis ägna sig åt de mera försigkomna barnens undervisning. Genom inrättandet av dessa mindre skolor, sedermera kallade småskolor, ville man också sörja för att barnen fingo inhämta de första grunderna i läsning, skrivning och räkning, innan de intogos i folkskolan. Tidigare ansågs denna undervisningsuppgift i främsta rummet böra åvila hemmen.

Avgränsningen mellan småskola och egentlig folkskola var under en lång följd av år föremål för diskussioner och överväganden samt kom att på enstaka punkter närmare regleras genom de folkskoleförfattningar, som tillkommo under de närmast följande årtiondena. På det första folkskolinspektörsmötet år 1862, då frågan om skolans organisation diskuterades, gjordes det uttalandet, att småskolan borde bibringa barnen obehindrade färdigheter i stavning och innanläsning samt de första elementen i kristendom, skrivning och räkning, varjämte åskådningsövningar och sång borde förekomma. I en kungl. kungörelse den 11 december 1863 stadgades, att där småskolor funnos, som voro understödda av allmänna medel, skolstyrelsen ägde rätt att föreskriva, att i den egentliga folkskolan endast sådana lärjungar i allmänhet borde mottagas, som redan kunde hjälpligt läsa innantill. Förhållandet mellan småskolan och den egentliga folkskolan reglerades ytterligare genom kungörelsen den 15 oktober 1869, vari föreskrevs, att lärjungarnas flyttning från småskolan till folkskolan skulle föregås av en varje år på bestämd tid verkställd prövning. I 1871 års kungörelse sattes som villkor för statsbidrag, att småskolan skulle motsvara sådana skolors ändamål att meddela förberedande undervisning för folkskolan. Småskolan kan sägas hava helt slagit igenom i 1882 års folkskolestadga. I dess § 2 fastslås, att folkskolan har till föremål »endast de mera försigkomna barnens undervisning, samt stadgas att, där förhållandena sådant påkalla och medgiva, småskolor böra inrättas till behöfligt antal »för meddelande av

det första förberedande kunskapsmålet åt nybörjare». Genom detta stadgande kunde Kungl. Maj:t ålägga församlingarna att upprätta småskolor.

Småskolan kom länge att framstå som en särskild skola vid sidan av den egentliga folkskolan. I de olika normalplanerna av åren 1878, 1889 och 1900 funnos sålunda helt skilda avdelningar för småskola och folkskola. Som N. O. Bruce påpekat i sitt arbete »Den svenska folkskolan och dess uppgifter», kom det till följd av denna dualism mellan två olika skolor, småskola och egentlig folkskola, att uppstå en klyfta mellan andra och tredje skolåret, en klyfta, som icke kunde sägas vara betingad av psykologiska skäl.

1919 års ännu gällande undervisningsplan betecknar i detta avseende en vändpunkt. Med denna undervisningsplan börjar nämligen sammansmältningen av småskola och egentlig folkskola. Folkskolan betraktas här som en enhetlig organisation med genomgående klassindelning. I undervisningsplanen talas det om första, andra, tredje och följande klasser i folkskolan, ej om en första klass i småskolan, en första klass i den egentliga folkskolan o. s. v. Termerna småskolestadiet och folkskolestadiet bibehållas dock, beroende på att lärarna på respektive stadier hava olika kompetens. Småskolestadiet angives omfatta första och andra klassen, folkskolestadiet de följande klasserna.

Undervisningen å småskolestadiet bestrides i regel av lärare, som avlagt småskollärarexamen, å folkskolestadiet av lärare, som avlagt folkskollärarexamen. Undantag givas dock. Sålunda kan till småskolestadiet läggas någon eller några av folkskolestadiets klasser. Vid slutet av vårterminen 1940 funnos 87 läraravdelningar, vilka utom småskolestadiet omfattade även tredje klassen, samt 74 avdelningar, vilka inrymde, förutom den egentliga småskolan, också klasserna 3 och 4. I mindre folkskola, som till sin sammansättning i regel motsvarar B 3-formen av folkskola, bestrides undervisningen helt av småskollärare. Nämnda skolform får dock betraktas vara under avveckling. Vid slutet av vårterminen 1943 funnos 937 sådana skolor. Vidare finnas i viss utsträckning biträdande lärare, d. v. s. lärare med småskollärarexamen, vilka undervisa i avdelningar, som antingen inrymma endast klass 3 eller endast klass 4 eller bådaddera. Antalet dylika tjänster var vid utgången av vårterminen 1943 366.

Slutligen bör anmärkas, att ett antal städer — bl. a. Stockholm — tidigare haft ett system med folkskollärare även för småskolestadiet. Detta system är emellertid numera avvecklat, sedan statsbidragsbestämmelserna ändrats därhän, att skoldistriktet själva få svara för den del av lärarlönen, som i sådant fall överstiger småskollärares avlöning.

Enligt folkskolestadgan § 23 mom. 5 äger visserligen vederbörande skolstyrelse att, när förhållandena det påkalla, vidtaga nödiga förändringar i arten av lärares tjänstgöring, men därvid skall dock iakttagas, att tjänstgöringen huvudsakligen skall vara förlagd för folkskollärare till folkskolestadiet och för småskollärare till småskolestadiet. Tidigare förekom det icke heller annat än i rena undantagsfall — fränsett de organisationsformer, som i det föregående omnämnts — att en småskollärare ålades att undervisa å folkskolestadiet. Sedan småskollärares undervisningsskyldighet fastställts till 28 veckotimmar och skyldighet att fullgöra fyllnadstjänstgöring införts, är det dock ingalunda ovanligt, att en småskollärare fullgör några timmars undervisning per vecka å det egentliga folkskolestadiet.

Framställningar om utvidgning av småskollärarnas kompetensområde.

Frågan om var gränsen skall gå mellan det stadium av folkskolan, där undervisningen handhaves av småskollärare, och det högre skolstadiet har egentligen först under de allra sista åren varit föremål för diskussion. År 1942 inlämnade Sveriges

småskolläraryrkesförening en framställning till Kungl. Maj:t, vari begärdes, att småskollärares utbildning skulle bli likvärdig med den, som kommer folkskollärare till del. Utbildningen borde emellertid vara specialiserad för lågstadiet. Samtidigt antyddes, att det borde vara lämpligt, att lågstadiets lärare icke som nu hade hand om barnens undervisning enbart under de två första skolåren. Även klass 3 och eventuellt klass 4 borde undervisas av nämnda lärare.

I början av år 1943 avgav Besparingsberedningen en promemoria, vari hemställdes, att 1940 års skolutredning skulle ägna ingående uppmärksamhet åt spörsmålet om användning av småskollärarinnor för undervisning även på folkskolestadiet (i klasserna 3 och 4). Det beräknades, att om folkskollärarna i klass 3 vid A-skolor ersattes av småskollärarinnor, skulle detta medföra en årlig kostnadsbesparing av 3 600 000 kronor. Om småskollärarinnor användes för undervisningen jämväl i klass 4 vid A-skolor samt i klasserna 3—4 vid B 1-skolor, skulle besparingen stiga till 12 000 000 kronor.

Nu nämnda två framställningar hava haft helt olika syften. Småskolläraryrkesföreningen har uppenbarligen främst avsett en höjning av småskollärares kompetens, vilken skulle medföra utsträckning av deras tjänstgöring till klasser över det nuvarande småskolestadiet. En dylik åtgärd måste som konsekvens medföra en avsevärt högre löneställning och alltså för statsverket innebära en betydande ökning av kostnaderna för folkskoleväsendet. Besparingsberedningens framställning åter avser att utan ändring av utbildningen i besparingssyfte använda småskollärarinnor i klasserna 3 och 4. Såvitt framgår av promemorian har beredningen icke tänkt sig, att småskolläraryrkesnornas lön i samband härmed skulle omregleras.

Småskolestadiet och de olika skolformerna.

Frågan om en utsträckning av småskolestadiet till att omfatta flera klasser än vad nu är fallet är egentligen ett spörsmål, som väsentligen berör skolor av A-form. Endast i denna skolform är det möjligt att låta samme lärare, som handhaft barnens undervisning under de två första skolåren, direkt fortsätta med samma avdelning. I övriga skolformer blir frågan om lärarbytet beroende av själva skolformens konstruktion. I skolor av B 3-form och i de mindre folkskolorna undervisar samme lärare samtliga klasser, i skolor av B 2-form måste byte av lärare ske, när barnen lämna småskolan för att övergå till tredje klass. Även i skolor av B 1-form blir skolformen avgörande för vid vilken tidpunkt ombyte av lärare skall ske. Sådant byte måste regelmässigt äga rum efter andra skolåret. Praktiskt taget alltid sker lärarbyte också efter fjärde skolåret, då det vanliga är, att samme lärare år efter år undervisar klasserna 3 och 4, respektive klasserna 5 och 6 (7). Om däremot lärarna på folkskolestadiet växlade och hade lägre respektive högre avdelningen exempelvis två år i taget, skulle byte av lärare i vissa fall icke behöva ske efter fjärde skolåret. I sådant fall skulle emellertid en del barn nödgas byta lärare efter tredje och femte skolåren.

Endast i A-skolor är, som redan sagts, frågan om byte av lärare oberoende av skolformens allmänna anordning. Dock måste även här byte alltid ske efter andra skolåret, då de för det egentliga folkskolestadiet utbildade lärarna taga vid. Sedermera brukar man dock söka undvika ytterligare lärarbyte genom att samme lärare följer klassen från tredje till sjunde skolåret. Icke alltid kan dock ett dylikt system upprätthållas. I de städer, där man tidigare låtit folkskollärarinnor undervisa också på småskolestadiet, har man ett proportionsvis större antal kvinnliga än manliga folkskollärare. I dylika skoldistrikt är det därför en vanlig anordning, att barnen i klasserna 3—4 undervisas av kvinnliga folkskollärare samt att efter fjärde skolåret en uppdelning sker i goss- och flickklasser, varvid de förra undervisas av manliga, de senare av kvinnliga lärare.

Avgången till högre skolor får i städer och samhällen i allmänhet ett rätt stort in-

flytande på möjligheten att hålla en undervisningsavdelning i folkskolan samlad under flera år. I städer med 5-årig realskola och kommunal flickskola sker ofta en stark avgång av elever efter fjärde folkskolåret. Det blir då icke möjligt att bibehålla samma antal läraravdelningar av femte klass som man haft av fjärde. Följden blir, att ett icke ringa antal elever av denna anledning måste byta lärare vid början av femte klassen. Samma förhållande inträder efter sjätte skolåret, då avgång sker till 4-årig realskola, högre folkskola m. m.

I det följande skall behandlas frågan om den lämpliga gränsen mellan låg- och hög-stadiet i folkskolor av A-form. Jämväl spörsmålet att till vissa småskolor av b-form lägga en eller två av folkskolestadiets klasser skall upptagas till prövning. Dessförinnan skall dock den för folkskolan karakteristiska organisationen med klasslärare närmare beröras.

Klasslärarsystemet.

I folkskolan tillämpas ett system med klasslärare, d. v. s. samme lärare har i regel all undervisning inom en avdelning, vare sig denna består av enbart en klass eller av två eller flera klasser. Endast i undantagsfall förekommer avsteg från detta system. I allmänhet inskränka sig dylika avsteg till att en lärare fullgör fyllnadstjänstgöring i något ämne i annan klassavdelning. Där en överlärare har sin undervisningsskyldighet fastställd till 11—28 timmar för vecka, tillämpas det förfarings sättet, att resterande undervisning fullgöres av en eller flera andra lärare i form av fyllnadstjänstgöring eller mot timlärararvode. Är undervisningsskyldigheten för överlärare 10 timmar eller lägre, anställs i regel en icke-ordinarie lärare utöver antalet läraravdelningar, och överläraren har icke någon egen avdelning. Slutligen förekommer i viss mån ämnesbyte mellan lärarna i de högre skolformerna: en lärare, som på grund av bristande fallenhet icke är lämpad att meddela undervisning i sång, överlåter undervisningen i detta ämne till en kamrat och fullgör själv undervisning i något annat ämne i dennes klassavdelning etc.

Då det givetvis vore lättare att använda lärare med kortare utbildning å folkskolestadiet, därest nämnda lärare endast hade att undervisa i vissa ämnen, bör först till behandling upptagas spörsmålet, om det kan vara lämpligt att bryta systemet med klasslärare eller om detta system alltjämt bör bibehållas.

Skolöverstyrelsen har på sin tid i en utredning angående tjänstgöringsskyldigheten per vecka för olika lärarkategorier uttalat, att systemet med klasslärare vore grundläggande för folkskolans organisation och innebure ett så stort värde vid undervisning och uppfostran av lärjungar å det åldersstadium, det här gäller, att överstyrelsen icke kunde medverka till någon principiell ändring härutinnan. Nämnda synpunkter underströks av 1941 års lärarlönesakkunniga i deras den 9 februari 1942 avgivna betänkande med förslag till folkskolans avlösningsreglemente m. m. (Statens offentliga utredningar 1942: 9). För egen del tillade de sakkunniga, att ett ytterligare skäl för klasslärarsystemet vore, att kraven på skolans fostrande verksamhet under senare tid vuxit i styrka. Utan tvivel vore det för en lärare väsentligt svårare att i detta hänseende göra en insats, om han hade sin undervisning splittrad på flera klassavdelningar än om han allenast har att svara för en undervisningsavdelning med ett elevantal, som i regel icke överstiger 30—35.

De här angivna synpunkterna angående värdet av systemet med klasslärare torde i stort sett delas av samtliga målsmän för folkskoleväsendet. Ett användande av för lågstadiet utbildade lärare i folkskolans tredje och fjärde klasser bör därför icke medföra, att ett ämneslärarsystem införes å detta skolstadium. Däremot kan diskuteras,

huruvida det icke i folkskolans åttonde klass, eventuellt också i dess sjunde, kan vara lämpligt eller nödvändigt att mjuka upp systemet med klasslärare. Denna fråga skall i annat sammanhang beröras.

Skäl för utsträckning av småskollärares tjänstgöring till högre klasser.

Under diskussionen om lärarnas utbildning och tjänstgöring har den tanken framkastats, att lärarna borde hava en enhetlig utbildning och därigenom kunna undervisa på folkskolans samtliga stadier. Principiellt skulle alltså läraren i A-skolan följa sina elever från första till sjunde klass. I verkligheten måste det även i dylika fall — av skäl, som i det föregående anförts — i viss utsträckning bliva ombyte av lärare åtminstone efter fjärde och sjätte skolåren.

Även om vissa skäl tala för en sådan organisation, torde de starkaste argumenten kunna anföras *mot* densamma. En lärare med dylik tjänstgöring måste få icke ringa besvärligheter att *behärska ämnesstoffet* för skolans olika stadier samt att hysa *tillräckligt intresse* för de med elevernas ålder skiftande uppgifterna. Om en lärare följde eleverna under hela skoltiden — klasserna 1—7 — skulle han endast vart sjunde år komma att undervisa nybörjare. Under hela sin tjänstetid skulle han alltså endast omkring fem gånger få en nybörjarklass. Det är ställt utom allt tvivel, att en sådan lärare i regel knappast skulle prestera samma intresserade arbete bland nybörjarna som en lärare, vilken mera regelmässigt undervisar på detta skolestadium. I detta hänseende finnas för övrigt erfarenheter från de städer, där man tidigare haft folkskollärare även för småskolans undervisning. Någon samstämmig mening rörande det pedagogiska värdet av denna anordning torde ej finnas. Men det synes knappast vara för mycket sagt, att folkskollärarna på småskolestadiet i genomsnitt icke presterat ett bättre arbete än småskollärare. Detta sammanhänger givetvis med att de stundom endast med långa mellanrum fått sin undervisning förlagd till klasserna 1—2 samt att de icke kunnat hysa samma specialiserade intresse för undervisningen på detta stadium som småskolans egna lärare ådagalägga.

Även om man till äventyrs hyste den meningen, att en enhetlig lärarutbildning skulle vara av pedagogiskt värde för folkskolan, måste dock de ekonomiska konsekvenserna av en sådan anordning visa det omöjliga i att inom överskådlig tid förverkliga densamma. Om man approximativt beräknar, att löneutgiften för en folkskollärare överstiger motsvarande utgift för en småskollärare med omkring 2 500 kronor, samt beräknar antalet småskollärare till 10 000, skulle en anordning med lika utbildning och enhetlig löneplacering medföra en ökad lönekostnad av 25 000 000 kronor. Det förefaller helt uteslutet, att det inom överskådlig tid skulle vara möjligt att genomföra en anordning, som för statskassan skulle medföra så betydande ökning av utgifterna.

Om det alltså kan anses lämpligt att även i fortsättningen låta undervisningen i rikets folkskolor bestridas av två slag av lärare, utbildade för respektive lågstadiet och högstadiet, återstår att bedöma, huruvida förstnämnda stadium i regel borde — som nu är fallet — omfatta allenast de två första skolåren eller utsträckas till att omfatta jämväl tredje och eventuellt fjärde klass. Som i det föregående angivits, har denna fråga intresse *ur pedagogisk synpunkt endast för A-skolorna*, då det endast i denna skolform är möjligt att ordna bytet av lärare oberoende av skolformens konstruktion.

Det bör då inledningsvis framhållas, att frågan om låg- respektive högstadiets omfattning kommit i annat läge genom utsträckningen av den obligatoriska skolgången. Om det vid en obligatorisk folkskola om sex klasser kunde anses naturligt, att det lägre stadiet omfattade två år, blir det icke lika självklart, att denna uppdelning är lämplig vid 7-årig, än mindre vid 8-årig skola. Uppmärksammas bör i detta samman-

hang, att den 7-åriga skolan skall vara införd senast från och med läsåret 1948/49. Redan nu är 7-årig skola införd praktiskt taget överallt i städer och tätorter.

För bedömandet av frågan, vid vilken tidpunkt lärarbyte bör ske, är det givetvis av betydelse, huruvida klasslärarsystemet kan tänkas komma att upprätthållas icke blott i folkskolans låg- och mellanstadier utan jämväl i sjunde och åttonde klasserna. För närvarande är det vanligt, att sjunde klassen är organiserad efter i stort sett samma principer som de föregående klasserna. Lärarna i sjätte klassen följa sina elever upp i sjunde med de inskränkningar, som kunna betingas av att i vissa fall antalet klassavdelningar blir mindre i den sistnämnda klassen. Det åttonde skolåret har emellertid i de skoldistrikt, som hittills genomfört åtta obligatoriska skolår, delvis fått annan konstruktion. I exempelvis Södertälje har åttonde klassen fått en övervägande praktisk inriktning med stort utrymme för manuellt arbete. I en sådan åttonde klass måste undervisningen bestridas av flera lärarkrafter; det är icke längre möjligt att behålla klasslärarsystemet. Övervägande skäl synas tala för att denna konstruktion av åttonde klassen kommer att bli ganska vanlig. Även undervisningen i främmande språk verkar sönderbrytande på systemet med klasslärare. Vid ett bedömande av hur länge läraren på högstadiet kan behålla undervisningen i sin avdelning, bör man därför icke räkna med åttonde klass. Tänkbar är också en organisation, där såväl sjunde som åttonde klassen får karaktären av en påbyggnad på den 6-åriga folkskolan. Man kan därför i detta sammanhang icke med säkerhet räkna med mer än 6-årig skola — i varje fall icke med mer än 7-årig — som skall delas på ett hög- och ett lågstadium.

En viss betydelse bör tillmätas önskvärdheten av att samme lärare under icke alltför kort tid får behålla sin avdelning. Ej sällan hör man småskollärarinnor uttala den meningen, att arbetet skulle vara mycket intressantare, om man fick behålla eleverna litet längre. Två år anses vara väl kort tid. Samma uppfattning gör sig också gällande bland kvinnliga folkskollärare. Stundom har man nämligen i A-skolorna ordnat undervisningen så, att de kvinnliga folkskollärarna icke få följa sina elever till de högsta klasserna utan hava sin tjänstgöring helt förlagd till klasserna 3 och 4, medan manliga folkskollärare ensamma bestrida undervisningen i klasserna 5—7. Emot en sådan anordning har missnöje ofta framförts från de kvinnliga lärarna. En utsträckning av lågstadiet till tre år kan av nyssnämnda skäl ha starka motiv för sig. Å andra sidan skulle en utsträckning till fyra år komma att inkräkta på den tid, läraren å högstadiet bör ha hand om sin avdelning. En naturlig uppdelning vore därför ett lågstadium å tre år och ett högstadium å tre eller fyra år, beroende på om klasslärarsystemet upprätthålles obrutet i sjunde klassen eller icke.

Emot nu anförda synpunkter kan anmärkas, att lärarna i folkskolestadiets B 1-form och småskolans b-form icke kunna få följa sina elever mer än två eller i vissa fall tre år. I detta fall är det dock av organisatoriska skäl omöjligt att göra en ändring. Skolformerna kunna näppeligen med hänsyn till undervisningens intresse omorganiseras på ett sätt, som skulle möjliggöra för lärarna att regelmässigt ha hand om eleverna i minst tre år.

Av större vikt för ett bedömande av frågan om en ändring i det hänseende, varom nu är fråga, torde emellertid vara, huruvida pedagogiska och psykologiska skäl — lärostoffets fördelning på de olika skolåren, elevernas utveckling etc. — motivera en utsträckning av folkskolans lågstadium.

Ser man på ämnesstoffets fördelning för de tre första klasserna vid skolor av A-form, kunna starka skäl anföras för ett sammanförande av nämnda klasser till ett gemensamt lågstadium. Sålunda är hembygdsundervisningen ett ämne, som endast förekommer under de tre första skolåren, där det bildar ett sammanhängande helt. »Oriente-

ringsämnen» geografi, naturkunnighet och historia förekomma icke å timplanen förrän under fjärde skolåret, även om geografistudiet kan påbörjas under slutet av vårterminen i tredje klassen. Icke heller skolans övriga ämnen kunna sägas i något hänseende utgöra hinder för ett lågstadium om tre skolår.

Vad barnens utveckling beträffar torde det vara nog att framhålla, att efter skolmognaden något nytt skede i barnens psykiska liv i varje fall icke inträffar förrän efter det barnen vid i genomsnitt tio års ålder lämnat den tredje folkskoleklassen.

Besparingsberedningens förslag om utsträckning av småskolläraernas undervisning till tredje, eventuellt fjärde klass har motiverats med ekonomiska synpunkter. Emellertid torde beredningen i detta fall hava sett alltför ljust på möjligheterna att vinna besparingar. Sålunda synes beredningen icke hava räknat med att lärarinnorna vid en utsträckning av undervisningsskyldigheten måste erhålla en bättre löneställning. Oavsett att redan nu småskollärare, som undervisa i folkskolans tredje och fjärde klasser, äro anställda som biträdande lärare och åtnjuta lön efter löneklassen närmast över den, i vilken de som småskollärare äro placerade, kan en så omfattande ändring av småskolläraernas tjänstgöring, som beredningens förslag innebär, givetvis icke genomföras utan samband med en löneroglering. Det beror då på den löneökning, som kommer att ifrågasättas, huruvida en ändring på nu ifrågavarande punkt kommer att medföra besparing för statsverket.

Men besparingsberedningen har även förbisett en annan sak. Enligt de anvisningar, som fogats till kungörelsen den 30 juni 1942 (nr 628) angående vissa särskilda besparingsåtgärder inom folkskoleväsendet, den s. k. besparingskungörelsen — vilken prolongerats och i fråga om anvisningarna fått i viss mån ändrad lydelse genom kungörelsen den 7 maj 1943, nr 269, och torde komma att så småningom inarbetas i de permanenta folkskoleförfattningarna — skall elevantalet i småskolans läraravdelningar vara avsevärt lägre än å det egentliga folkskolestadiet. I skolenheter med mera än 1 000 lärjungar — det gäller här A-skolor — bör medeltalet lärjungar i läraravdelningarna icke understiga på folkskolestadiet 30 och på småskolestadiet 24. Dessa medeltal skola avse *hela* folk- respektive småskolestadiet, alltså ej varje årsklass för sig. Inom mindre skolenheter må inom varje årsklass endast inrättas på folkskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat 35-tal lärjungar och på småskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat 25-tal lärjungar. Skola samma lärare undervisa såväl klasserna 1 och 2 som klass 3 och eventuellt klass 4, kan det icke vara pedagogiskt försvarligt att bryta sönder läraravdelningarna efter andra skolåret. I detta fall måste ju under alla förhållanden ett lärarbyte ske efter tredje eller eventuellt fjärde skolåret. En förutsättning för att lågstadiets lärare skola undervisa också i tredje klass synes vara, att det antal lärjungar per läraravdelning, som skall vara regel i klasserna 1 och 2, får gälla också för tredje klassen.

För en sådan ståndpunkt kunna — oavsett det skälet att ett lärarbyte bör undvikas — åberopas även andra starka pedagogiska skäl. Det torde nämligen vara en rätt allmän mening bland folkskolans lärare, att elevantalet i tredje klassen bör vara lägre än i folkskolans högre klasser. Hittills har det icke varit organisatoriskt möjligt eller i varje fall lämpligt att hålla ett lägre elevantal i tredje klassen, då detta skulle medföra omorganisation av läraravdelningarna både efter andra och tredje skolåren. Därest lågstadiets lärare skulle komma att handhava undervisningen i klasserna 1—3, bleve det möjligt att få en ändring i detta hänseende.

De ekonomiska konsekvenserna av att låta lågstadiets lärare övertaga undervisningen jämväl i tredje klassen skola senare närmare behandlas. Redan nu kan dock sägas, att någon ekonomisk besparing av större mått icke kan vinnas.

I det föregående har endast behandlats A-skolan. Enligt besparingsberedningens förslag borde emellertid även B 1-skolan bliva föremål för närmare undersökning i här förevarande avseende. I nämnda skolform komme förslaget att innebära, att klasserna 3—4, vilka bilda en läraravdelning, skulle undervisas av lågstadiets lärare i stället för av folkskollärare. I detta fall kunna inga organisatoriska skäl anföras för en ändring. Det är uppenbarligen lika lätt att ordna skolorganisationen, vilkendera examen läraren i klasserna 3—4 än avlagt. Eleverna måste i vart fall byta lärare såväl efter andra som efter fjärde skolåret. Ur pedagogiska synpunkter måste krävas, att den lärare, som undervisar i klasserna 3—4, är fullt kompetent för sin uppgift. Då här icke skall behandlas frågan om lärarutbildningen, kan endast rent allmänt uttalas, att det torde vara möjligt att låta nyssnämnda klasser undervisas av lärare med något kortare utbildning än den, som är föreskriven för folkskollärare. Då en folkskollärares utbildning skänker kompetens för tjänstgöring i samtliga folkskolans klasser upp till sjunde eller åttonde, bör alltså en något mindre omfattande utbildning kunna tänkas för undervisningen i klasserna 3—4.

Frågan om utsträckningen av tjänstgöringen för lågstadiets lärare kan jämväl beröra spörsmålet om själva konstruktionen av läraravdelningarna i B 1- och B 2-formerna. För den förra skolformen får dock problemet ingen större betydelse, eftersom de olika läraravdelningarna där bestå av i regel två klasser. Småskolestadiet i nämnda skolform kommer praktiskt taget endast i undantagsfall att omfatta ett för ringa elevantal. Snarare blir småskolavdelningen stundom väl stor, eftersom denna avdelning i medeltal får samma elevantal som klasserna 3—4 och 5—6 men regelmässigt bör ha ett något mindre antal lärjungar än folkskolestadiets läraravdelningar.

Annorlunda ställer sig frågan i B 2-skolan. Där nämnda skolform har ett underlag av en enda småskola av b-form, blir proportionen mellan elevantalet å folkskole- och småskolestadiet långt ifrån lämplig. Enligt ovannämnda anvisningar till den s. k. besparingskungörelsen bör elevantalet å folkskolestadiet i B 2-skolan icke överstiga 30. Därest skolan är sjukklassig, betyder detta, att varje klass inrymmer i medeltal 6 elever. Småskolavdelningen kommer då endast att bestå av i medeltal 12 elever. Redan detta elevantal är ur ekonomiska synpunkter väl lågt. Med hänsyn till undervisningskrav kan dock knappast någon invändning göras mot en småskolavdelning av denna storlek. Skulle emellertid elevantalet å folkskolestadiet komma att nedgå till det ur pedagogiska synpunkter mera lämpliga talet 20—25, blir småskolavdelningen allt för liten. Den kommer då att omfatta endast 8—10 lärjungar. Detta tal är så lågt, att man därvid tangerar den punkt, då undervisningen knappast har någon fördel av det ringa elevantalet. Ur pedagogiska synpunkter måste ett elevantal av 12—15 vara väl så lämpligt som antalet 8—10. Sistnämnda elevantal är nämligen så ringa, att undervisningen lätt kan bli tråkig. Växelverkan mellan lärare och elever får icke samma stimulerande karaktär som vid något högre elevantal. Alldeles särskilt kommer denna brist att framträda, när en del elever av sjukdom eller andra anledningar tillfälligt äro hindrade att delta i skolarbetet.

Här angivna disproportion mellan elevantalet å folkskole- och småskolestadiet i en B 2 b-skola har stundom fört med sig, att småskolestadiet måst centraliseras och eleverna med skolskjuts föras till någon närbelägen skola. Givetvis är detta ingen god anordning. Skolskjutsar ha sin givna betydelse för folkskolan, men det är lättare och lämpligare att centralisera undervisningen i skolans högre klasser än på lågstadiet, då barnen redan i sjuårsåldern måste ryckas bort från sin naturliga miljö och undervisas på ett avsevärt avstånd från hemmet.

Den tanken är då ganska naturlig, att man genom att göra lågstadiet 3-årigt — eller i vissa fall 4-årigt — skulle kunna dels bevara en del småskolor, dels få en lämp-

ligare proportion mellan elevantalet å de båda stadierna i en B 2 b-skola. Det förefaller nämligen ytligt sett lämpligt att dela upp exempelvis 42 elever i en sjukklassig B 2 b-skola i $(4 \cdot 6 =)$ 24 elever å högstadiet, som alltså skulle bestå av klasserna 4—7, och $(3 \cdot 6 =)$ 18 elever å lågstadiet, d. v. s. klasserna 1—3. Det förefaller också, likaledes ytligt sett, att vara en god lösning, om man söker bevara en skola, där barnantalet i klasserna 1—2 endast är exempelvis 6—8, genom att utbygga skolan med klasserna 3—4 och alltså få en skola av b-variation med 12—16 elever.

Vid en närmare undersökning av de härmed sammanhängande undervisningstekniska problemen visar det sig emellertid, att en läraravdelning, som förutom klasserna 1—2 omfattar även klass 3, eventuellt också klass 4, är en mycket svårskött avdelning. I B 2-skolan är det möjligt att samtidigt undervisa klasserna 3—7 tack vare att två eller tre klasser kunna undervisas gemensamt i flertalet läroämnen. I exempelvis historia, geografi och naturkunnet kan man genom kursväxling sammanhålla tredje och fjärde klasserna, respektive femte—sjunde klasserna. Så är även förhållandet i modersmålet. Endast i räkning är det helt utslutet att sammanföra två eller flera klasser till gemensam undervisning.

På lågstadiet blir problemet annorlunda. Det ligger i öppen dag, att det icke är möjligt att låta första och andra klasserna läsa samma kurser. Även i fråga om andra och tredje klasserna gäller i stort sett detsamma. En läraravdelning, som omfattar någon eller några klasser utöver klasserna 1—2, måste därför delas på tre undervisningsavdelningar. Men att undervisa tre avdelningar i skilda kurser hör till de svåraste undervisningstekniska problemen. En heltidsläsande småskolavdelning, som också inrymmer delar av folkskolestadiet, kan därför icke betraktas som en önskvärd skolorganisation.

Nu förevarande spörsmål berördes av 1934 års folkskolesakkunniga, som i sitt den 20 november 1935 avgivna betänkande och förslag angående obligatorisk 7-årig folkskola (Statens offentliga utredningar 1935: 58) bland annat anförde följande (sid. 108):

»Den arbetsglädje och arbetsro, som kan beredas barnet i de vanliga småskoleformerna, går väsentligen förlorad, när en folkskoleklass tillägges. Å ena sidan måste lärarinnan tillse, att nybörjarnas undervisning icke försummas, och å andra sidan skall lärokursen i folkskoleämnena någorlunda tillfredsställande inhämtas. Den andra årsklassen, som ej med fördel kan i större utsträckning vid undervisningen sammanhållas med någon av de båda övriga klasserna, får därvid ofta stå tillbaka. En på detta tidiga stadium föga önskvärd forcering, införande oro och jäkt i undervisningsarbetet, blir följd, åtminstone om barnantalet icke är synnerligen ringa. Likväl kunna kurserna svårligen mera grundligt tillägnas.»

Skulle till klasserna 1 och 2 läggas också någon eller några av folkskolestadiets klasser, kan undervisningen i heltidsläsande skolor näppeligen ordnas tillfredsställande på annat sätt än genom intagning av nybörjare allenast vartannat år. Den fyrklassiga skolan kommer då ena året att bestå av klasserna 1 och 3 samt andra året av klasserna 2 och 4. Är läraravdelning sammansatt av endast tre klasser, kommer vartannat år klass 2 att undervisas ensam.

Intagning av nybörjare vartannat år tillämpas för närvarande regelmässigt i folkskolor av B 3-formen och mindre folkskolor av D 1-formen. De där vunna erfarenheterna visa, att målsmännen högst ogärna vilja vara med om anordningen. Hälften av barnen få nämligen börja skolgången först det kalenderår, under vilket de fylla åtta år, vilket medför försening av hela skolgången. Det har också visat sig svårt att befria läraravdelningarna från de klasser, som visst år icke skola finnas där. Genom inflyttning av lärjungar från andra skolformer blir det ofta så, att samtliga eller i det närmaste samtliga klasser måste finnas i läraravdelningen, vilket i hög grad försvårar undervisningen. Härtill kommer, att undervisningen i en treklassig skola skulle med-

föra ett år från år ojämnt elevantal. Det år klasserna 1 och 3 undervisades, bleve elevantalet i medeltal dubbelt så stort, som när läraravdelningen endast bestod av klass 2. Uppmärksammas bör också i detta sammanhang, att vartannatårsintagning av elever i de skolor, varom här är fråga, skulle påverka organisationen av de folkskolor, till vilka eleverna senare skulle hänvisas. Det kan därför knappast annat än i undantagsfall vara lämpligt att skapa en dylik skolororganisation.

Vid slutet av vårterminen 1940 funnos i hela landet icke mer än 87 läraravdelningar, som bestodo av småskolan samt en årsklass av folkskolan. Tjugo år tidigare var antalet 294. Utvecklingen går alltså bestämt i den riktningen, att nu ifrågavarande skolform befinner sig på avveckling.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att skäl av såväl organisatorisk och pedagogisk som ekonomisk natur tala för att lågstadiets lärarinnor få handhava undervisningen jämväl av tredje klassen i A-skolor, medan det ur pedagogisk och organisatorisk synpunkt knappast är önskligt, att nämnda lärarinnor undervisa jämväl fjärde klassen. Frågan huruvida lågstadiets lärarinnor skola bestrida undervisningen i klasserna 3—4 av B 1-skolor är närmast en ekonomisk fråga. En ändring av småskolans läraravdelningar i b-skolorna till att omfatta jämväl klasserna 3 och 4 eller enbart klass 3 kan icke anses lämplig.

Det må i detta sammanhang framhållas, att frågan om den lämpligaste organisationen av folkskolan i det föregående behandlats enbart med hänsyn till grundskolans intressen. Det torde icke kunna anses lämpligt att anpassa folkskolans organisation med hänsyn till det relativa fåtal elever, som före avslutningen av det sjätte skolåret lämna folkskolan för att övergå till högre skolor.

Här skall icke frågan om lärarutbildningen upptagas till behandling. Befinnes det önskligt, att folkskolans organisation ändras i enlighet med vad nu antytts, får frågan om lärarutbildningen upptagas till behandling med utgångspunkt härifrån.

Lönegradsplacering vid ändrad organisation.

Redan i det föregående har angivits, att det icke är rimligt att vidtaga en radikal ändring av tjänstgöringsförhållandena för en grupp av lärare utan att samtidigt upptaga frågan om lönegradsplaceringen med hänsyn till de nya förhållandena. En utsträckning av tjänstgöringen för lågstadiets lärare till klass 3 i A-skolor och klasserna 3—4 vid B 1-skolan bör därför ske allenast i samband med en reglering av lönerna. En sådan reglering är också önskvärd ur andra synpunkter. Det torde nämligen vara en allmän mening bland folkskolans målsmän, att skillnaden i lön mellan folkskollärare och småskollärare är alltför stor. Frågan berördes av 1941 års lärarlönesak-kunniga i deras tidigare omnämnda betänkande med förslag till folkskolans avlöningsreglemente m. m. Nämnda sakkunniga anförde (sid. 16): »De sakkunniga ha övervägt, huruvida småskollärare kunde beredas en något förbättrad löneställning, bland annat på grund av den ökning av tjänstgöringsskyldigheten, som för vinnande av vissa besparingar ålagts särskilt denna lärargrupp. Ehuru — framför allt med hänsyn till relationen mellan kvinnliga folk- och småskollärares löner — enligt de sakkunnigas mening skäl kunna anföras för vidtagande av åtgärder i syfte att giva småskollärare en något förmånligare lönegradsplacering, ha de sakkunniga jämväl med beaktande av det allmänna ekonomiska läget ansett sig icke kunna framlägga förslag härom.» Frågan om småskollärarnas lönegradsplacering berördes också av 1942 års riksdag i dess skrivelse, nr 443, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 278, med förslag till folkskolans avlöningsreglemente m. m. Riksdagen uttalade därvid: »Frågan om den riktiga inbördes avvägningen av småskollärarnas löner i jämförelse med folkskollärarnas

torde icke kunna på ett definitivt sätt upptagas till omprövning förrän det slutliga resultatet av 1940 års skolutrednings pågående arbete föreligger och ställning tagits till spörsmålet om småskolans och folkskolans inbördes förhållande i organisatoriskt hänseende.»

Av det anförda framgår, att såväl 1941 års lärarlönesakkunniga som 1942 års riksdag icke ansett, att någon definitiv lösning av frågan om småskollärarnas löneplacering ännu erhållits, samt att riksdagen ansett, att frågan har direkt samband med här behandlade spörsmål.

Frågan om löneställningen för småskollärare sammanhänger givetvis nära med den utbildning, som kan komma att anses nödvändig, sedan ett eventuellt förslag rörande småskollärarnas undervisning i klasserna 3—4 bifallits. Blir det fråga om en mera avsevärd förlängning av utbildningen, måste löneställningen bli en annan än om den nuvarande utbildningstiden icke undergår någon nämnvärd rubbning. I det följande skall räknas med två olika alternativ.

Om det anses möjligt och lämpligt att låta småskollärare med i stort sett den nuvarande utbildningen — man kunde exempelvis tänka sig högre inträdesfordringar vid seminarierna, varigenom undervisningen vid dessa finge i större utsträckning ägnas åt den praktiska utbildningen — övertaga undervisningen i tredje klassen av A-skolor samt klasserna 3—4 i B 1-skolor, torde en uppflyttning till lönegrad LO 11 vara motiverad. En motsvarande uppflyttning av extra ordinarie och extra småskollärare borde givetvis ske. Vid en sådan anordning torde det icke vara erforderligt att placera lärare, vilka uteslutande hava sin undervisning förlagd till klasserna 3—4 av B 1-skolor, i högre löneställning. För närvarande åtnjuta dessa lärare, s. k. biträdande lärare, lön efter löneklassen över den, i vilken de som småskollärare äro placerade. Däremot torde det, om en sådan lärares avdelning i fortsättningen skall undervisas i obligatoriska ämnen mer än 28 veckotimmar, bliva nödvändigt att lämna särskild ersättning i form av timlärararvode för överskjutande timmar.

Skulle åter den nuvarande utbildningen vid småskoleseminarierna anses böra förlängas med ett år, torde en högre löneställning vara påkallad. I sistnämnda fall synes det vara motiverat att uppflytta ordinarie småskollärare till lönegrad LO 13 samt vidtaga motsvarande ändring i löneställningen för icke-ordinarie småskollärare.

I förevarande sammanhang har icke räknats med möjligheten av en utbildning för lågstadiets lärare av samma längd som den nu föreskrivna för folkskollärare. En sådan utbildning synes nämligen få ekonomiska konsekvenser, som i vart fall för närvarande torde vara svåra för statsverket att bära.

I det föregående har räknats med en enhetlig löneställning för lågstadiets lärare. Naturligtvis kunna också skäl anföras för differentierade löner. Sålunda vore det tänkbart att placera de lärare, som undervisade i klasserna 3—4 av B 1-skolor, något högre än andra lärare. En annan utväg vore att låta dessa lärare samt A-skolornas lärare, under det år de undervisade i tredje klassen, uppbära lämpligt lönetillägg. En tredje lösning vore att höja lönerna för lärare å lågstadiet i A-skolor med hänsyn till att de vart tredje år komme att undervisa å nuvarande folkskolestadiet, varvid givetvis förutnämnda lärare i B 1-skolor också borde erhålla högre löner. Däremot skulle vid sådant förhållande övriga småskollärare bibehållas i sin nuvarande löneställning.

Gent emot här antydda möjligheter till lösning av lönefrågan vid ändrad organisation av folkskolan kunna emellertid vägande invändningar göras. Sålunda bör det uppmärksammas, att statsmakterna på sätt och vis redan uttalat sig för en allmän höjning av småskollärarnas löner, när möjligheter härtill föreligga. Vidare kan det knappast vara befogat att låta lärarna i b-skolorna få lägre lön än städernas och samhällenas småskollärare. Även om förstnämnda lärare icke undervisa i högre klass än andra klassen, är dock arbetet i b-skolan — vid något så när lika elevantal — betydligt mera

krävande än i A-skolan. Att laborera med i vissa fall utgående lönetillägg är ur löneteknisk synpunkt knappast önskligt. Beträffande B 1-skolorna är det tänkbart, att det blir en viss växling i lärarnas placering, så att en lärare vissa år får klasserna 1—2 och vissa år klasserna 3—4. Med hänsyn härtill och till önskvärdheten av en enhetlig löneplacering för lågstadiets lärare har det ansetts lämpligt att i följande beräkningar utgå från samma lönegrad, oavsett om lärarna undervisa i den ena eller andra skolformen. Däremot har det, som tidigare antytts, ansetts rimligt, att lärarna erhålla timlärararvode för den undervisning, som kommer att överstiga 28 veckotimmar.

Behovet av lärare för hög- respektive lågstadiet vid ändrad organisation.

Antalet lärartjänster vid folkskoleväsendet kan för läsåret 1943/44 beräknas på följande sätt:

Folkskollärartjänster	15 114
Småskollärartjänster	9 441
Biträdande lärartjänster	347
Tjänster vid mindre folkskola	901
	10 689
Summa tjänster	25 803

Antalet tjänster för folkskollärare är alltså för närvarande 15 114 och för lärare med småskolläraryxamen 10 689. Härutöver erfordras ett icke ringa antal lärare för tjänstgöring som vikarier.

Om den ändringen vidtages i tjänstgöringsförhållandena, att lågstadiets lärare komma att undervisa jämväl i klass 3 av A-skolor samt i klasserna 3—4 i B 1-skolor, skulle antalet folkskollärartjänster komma att avsevärt minska. Enligt av skolutredningen från folkskolinspektörerna inhämtade uppgifter var antalet läraravdelningar av klass 3 i A-skolor under vårterminen 1942 omkring 1 400. Någon större ändring torde senare icke ha inträffat. Antalet läraravdelningar, som omfattade klasserna 3—4 i samma avdelning, utgjorde nämnda termin 2 130. Det är alltså sammanlagt (1 400 + 2 130 =) 3 530 läraravdelningar, vilka nu principiellt undervisas av folkskollärare, som i stället skulle få lärare med lägre kompetens. Av dessa läraravdelningar undervisas emellertid redan nu 347 av småskollärare, varför sammanlagt (3 530 — 347 =) 3 183 folkskollärare skulle ersättas med småskollärare. Antalet folkskollärartjänster skulle därigenom minska till i avrundat tal (15 114 — 3 183 =) 11 900. Observeras bör emellertid, att det alltså finns omkring 900 tjänster vid mindre folkskola. Antalet dylika tjänster har under senare år befunnit sig i starkt sjunkande. Ännu för ett tiotal år sedan voro de mindre folkskolorna till antalet mer än dubbelt så många. Minskningen torde fortsätta, och inom en icke alltför avlägsen framtid synes nämnda skolform praktiskt taget vara försvunnen. Det kan därför vara riktigt att i förevarande sammanhang räkna med att de omkring 900 tjänsterna vid mindre folkskolor komma att ersättas av folkskollärartjänster. Givetvis är det omöjligt att förutsäga, i vilken utsträckning en reell indragning av tjänster kan komma att ske vid omorganisation av skolväsendet i de distrikt, där mindre folkskolor finnas. Om man här räknar med det nuvarande faktiska antalet tjänster, skulle alltså folkskollärartjänsternas antal kunna beräknas till omkring 12 800.

Antalet tjänster för lärare med småskolläraryxamen skulle komma att först öka med den tidigare nämnda siffran 3 183. Härtill kommer emellertid, att därest klasserna 1—3 i A-skolorna skola bilda ett sammanhängande stadium, antalet läraravdelningar måste beräknas stiga. En stegring av omkring 25 % torde med ledning av från folkskolinspektörerna inhämtade uppgifter kunna betecknas som sannolik. Som en följd

härav skulle ytterligare omkring 350 småskollärartjänster erfordras. Däremot bör man räkna med att tjänsterna vid mindre folkskolor komma att falla bort. Förändringen i antalet småskollärartjänster skulle alltså innebära en ökning med $(3\,183 + 350 - 901 =)$ omkring 2 600.

Det totala antalet tjänster för lärare med småskollärarexamen komma då att bli $(10\,689 + 2\,600 =)$ omkring 13 300.

I det föregående har ingen hänsyn tagits till den starkt ökade nativiteten, som kommer att medföra, att behovet av lärartjänster blir avsevärt större än det nyss angivna. Denna faktor skall i stället behandlas i samband med frågan om övergången till en eventuellt ändrad organisation.

De ekonomiska konsekvenserna av en ändrad organisation.

Vid beräkandet av de ändringar av det allmännas utgifter för folkskoleväsendet, som skulle bli en följd av den i det föregående antydda ändringen av folkskolans lågstadium, är det givetvis icke möjligt att lämna några exakta uppgifter. Sådana torde icke heller vara erforderliga i frågans nuvarande läge. Det synes räcka med en mera approximativ beräkning.

Till att börja med skall ett försök göras att antyda den kostnadsminskning, som skulle bli en följd av att småskollärare anlätades för undervisningen i förut angiven omfattning, därest ingen ändring av löneställningen komme till stånd. I det föregående har angivits, att det vårterminen 1942 fanns 2 130 avdelningar av B 1-formen, som inrymde klasserna 3—4. I viss utsträckning undervisades dessa avdelningar av biträdande lärare. Här bortses dock från detta förhållande, då, som ovan nämnts, systemet med biträdande lärare måste anses vara av mera provisorisk natur och de nämnda lärarna äro avsedda att successivt utbytas mot folkskollärare. Det torde finnas skäl antaga, att lärarna i B 1-skolor i genomsnitt uppbära lön efter B-ort. Skillnaden mellan den högsta lönen för kvinnlig folkskollärare — det torde vara riktigast att räkna med dylik lärare — samt högsta löneklass för småskollärare är å dylik ort $(5\,793 - 3\,582 =)$ 2 211 kronor. Emellertid måste givetvis en betydande del av lärarna beräknas tillhöra lägre löneklasser, varför här räknas med en genomsnittlig löneskillnad av endast 1 800 kronor. De minskade löneutgifterna skulle alltså kunna uppskattas till $(2\,130 \cdot 1\,800 =)$ i avrundat tal 3 800 000 kronor. I A-skolorna skulle 1 400 folkskollärare utbytas mot 1 750 lärare med lägre kompetens. Här torde löneskillnaden med hänsyn till att A-skolorna i allmänhet äro belägna å dyrare orter kunna uppskattas till i medeltal 2 000 kronor. Ett utbyte av 1 400 folkskollärare mot småskollärare skulle spara $(1\,400 \cdot 2\,000 =)$ 2 800 000 kronor. Från denna summa avgår emellertid kostnaden för 350 nya lärare med den lägre kompetensen. Om dessa beräknas komma att uppbära en lön av i genomsnitt 3 800 kronor, skulle från den tidigare angivna minskningen avdragas $(350 \cdot 3\,800 =)$ 1 330 000 kronor, varför den kvarstående besparingen kan uppskattas till $(2\,800\,000 - 1\,330\,000 =)$ omkring 1 500 000 kronor. Lägges härtill löneminskningen vid B 1-skolorna, erhålles en besparing av $(3\,800\,000 + 1\,500\,000 =)$ 5 300 000 kronor.

Tidigare har angivits, att den ändrade organisationen borde få som konsekvens en uppflyttning av samtliga småskollärare till lägst lönegrad LO 11 samt motsvarande justering av lönerna för icke-ordinarie lärare. Antalet småskollärartjänster beräknades till 13 300. Därvid medräknades icke lärartjänster vid mindre folkskolor, då nämnda skolor äro ställda på avskrivning. Av samma skäl synes det icke heller vara nödvändigt att taga hänsyn till att de nuvarande biträdande lärarna uppbära en något högre lön än småskollärare. En uppflyttning till lönegrad 11 kan antagas medföra en genomsnittlig löneökning för varje småskollärare av 375 kronor. Hela kostnaden för uppflyttningen skulle därigenom stiga till $(13\,300 \cdot 375 =)$ omkring 5 000 000 kronor. Där-

till skulle komma kostnaden för vissa timlärararvodet vid B 1-skolorna. Rent allmänt torde kunna sägas, att det är möjligt att genomföra en omorganisation av folkskoleväsendet efter dessa linjer utan ökning av det allmännas utgifter.

Skulle åter på grund av förlängd utbildning en löneplacering i LO 13 jämte därav föranledd justering av de icke-ordinarie lärarnas löner anses påkallad, kan ökningen av småskollärarnas löner beräknas till i genomsnitt 800 kronor. Löneökningen skulle då totalt bli ($13\ 300 \cdot 800 =$) omkring 10 600 000 kronor eller en stegring av det allmännas utgifter med drygt ($10\ 600\ 000 - 5\ 300\ 000 =$) omkring 5 300 000 kronor, var till sedan komme ökade utgifter för rörligt tillägg och kristillägg med efter nuvarande grunder över 1 600 000 kronor.

Här har icke räknats med hur dessa högre lönekostnader skulle fördela sig på staten och skoldistriktet. Detta sammanhänger med statsbidragsgrundernas utformning. Det väsentliga synes i förevarande sammanhang vara att få en ungefärlig uppfattning av den totala stegringen av lönekostnaderna.

Genomförandet av den nya organisationen.

En ändring av lärarnas tjänstgöringsförhållanden på sätt angivits i det föregående kan endast ske under en längre övergångstid. I stort sett skulle omorganisationen innebära, att — fränsett de mindre folkskolorna — omkring 3 200 folkskollärare skulle ersättas av något över 3 500 småskollärare. En sådan ändring, som måste medföra en omläggning av lärarutbildningen, borde med hänsyn till folkskollärarnas berättigade krav på rättvisa befodringsförhållanden ske med stor varsamhet.

Emellertid underlättas en övergång av åtskilliga faktorer. Som tidigare nämnts äro de mindre folkskolorna under avveckling, vilket i någon mån ger folkskollärarna ökade anställningsmöjligheter, medan antalet småskollärare reduceras. Ännu mera betyder emellertid den ökade nativiteten. Det egentliga folkskolestadiet — klasserna 3—7 — rekryteras under läsåret 1944/45 väsentligen av lärjungar, som äro födda under åren 1931—1935. Under nämnda år föddes sammanlagt omkring 435 000 barn. För åren 1939—1943 åter kan beräknas en födelsesiffra av omkring 530 000. Stegringen är inemot 22 %. Givetvis betyder denna stegring i nativitetssiffran icke, att det under läsåret 1952/53 å folkskolestadiet skulle behövas 22 % flera lärare än under nästkommande läsår. Men att en avsevärd stegring kommer att ske är ställt utom allt tvivel. I detta sammanhang bör nämligen observeras, att städerna och samhällena i stort sett redan anpassat sitt skolväsen efter det lägre barnantalet. Särskilt sommaren 1940 företogs indragning av lärartjänster i betydande omfattning. Då det ökade barnantalet framför allt kommer att förefinnas i de tätbebyggda delarna, är det knappast oberättigat att på grund av födelsesiffrornas stegring räkna med en ökning av antalet lärare med 15 %. Härtill kommer det fortsatta införandet av sjunde klassen samt lästidens obligatoriska eller frivilliga utsträckande till åtta år. Av dessa faktorer kommer väl den förstnämnda icke att verka så starkt, då det sjunde skolåret redan nu är i allmänhet infört i sådana skolor, där reformens införande kräver ökat antal lärare. Däremot torde det åttonde skolåret komma att förorsaka ett icke oväsentligt behov av nya folkskollärare.

Gent emot det nu anförda kan givetvis anmärkas, att bristen på drivmedel och svårigheten att uppföra nya skolbyggnader i vissa fall förorsakat ett uppskov med en rationalisering, som icke torde kunna undvikas. Detta är säkerligen riktigt. Men lika säkert är, att denna rationalisering främst kommer att drabba småskolor och mindre folkskolor. Endast i mindre utsträckning har man anledning att räkna med indragning av folkskollärartjänster. I detta sammanhang kan omnämnas, att folkskolinspektörerna i sina prognoser angående lärarbehovet för läsåren 1944/48 räknat med indragning av

sammanlagt endast 124 folkskollärartjänster men 378 tjänster för lärare med småskollärarexamen.

Som *slutsats* av det nu förda resonemanget torde kunna fastslås, att en omläggning av tjänstgöringsförhållandena kommer att för folkskollärarnas del motverkas av ett på grund av andra faktorer ökat lärarbehov. Sannolikt skulle nettominskningen av folkskollärare komma att understiga 1 000. Då det framför allt blir kvinnliga folkskollärartjänster, som komma att ombildas, kan det med rätt stor grad av visshet antagas, att antalet manliga folkskollärartjänster icke komme att undergå någon nettominskning.

För småskollärarnas del skulle sôm en följd av ändrad organisation en betydande ökning av antalet befattningshavare bliva erforderlig. I det föregående har nämnts siffran 3 500. Från denna hör dock frånräknas antalet av de tjänster, som — enligt vad som kan förutses — under de närmaste åren komma att indragas. Om denna indragning beräknas omfatta 500 tjänster, blir ökningen omkring 3 000. Härtill kommer ett på grund av nativitetsstegringen ökat behov av läraravdelningar, som för den tid som kan överblickas, torde kunna uppskattas till omkring 2 000. Sammanlagt skulle alltså antalet småskollärartjänster behöva ökas med omkring 5 000. Givetvis är denna siffra dock i hög grad approximativ.

Redan nu angivna siffror giva vid handen, att en övergångstid av omkring tio år torde vara erforderlig för omorganisationens genomförande. Under denna tid skulle antalet årligen examinerade lärare för lågstadiet behöva bliva omkring 500 högre än avgången av dylika lärare. Det bleve alltså fråga om en examination, som komme att icke allt för mycket understiga 1 000 lärare om året.

För folkskollärarnas del måste man räkna med en något reducerad examination. Sattes emellertid övergångstiden till tio år, skulle den årliga minskningen icke behöva bliva så stor, att några mera allvarliga störningar i organisationen vore att befara.

Under övergångstiden borde folkskollärarna i A-skolornas tredje klasser successivt ersättas med lärare, som vore utbildade för lågstadiet. Detsamma borde bliva förhållandet i klasserna 3—4 av B 1-skolorna. Möjligen borde man här med hänsyn till önskvärdheten av att erhålla bättre utbildade lärare ställa sig mera avvaktande och i större utsträckning förlägga lärarbytet till slutet av perioden, då efter en ändrad seminarieorganisation examinerade lärare stode till förfogande. För A-skolorna torde man knappast behöva hysa några betänkligheter mot att låta dessa skolors i allmänhet väl kvalificerade småskollärare övertaga undervisningen i tredje klassen, detta så mycket mindre som det lägre elevantalet i klasserna skulle motverka sänkningen av lärarkompetensen. I övrigt torde det varken vara erforderligt eller lämpligt att uppdelas småskollärarna i en högre och en lägre grupp. De nya tjänsterna komme väl i allmänhet att sökas av yngre och under gynnsammare förhållanden utbildade lärare.

Den uppflyttning av lågstadiets lärare till högre lönegradsplacering, som skulle bliva en följd av de ändrade tjänstgöringsförhållandena, synes böra ske i etapper vid lämpliga tidpunkter. Om en tioårig övergångstid fastställes, kunde man tänka sig, att löneställningen vore oförändrad under de tre första åren. Därefter flyttades lärarna upp en lönegrad, eller till LO 10. Efter ytterligare tre år skedde sedan uppflyttning till lönegrad 11. Vid sådant förhållande skulle lärarna under de tre första åren av övergångsperioden icke åtnjuta någon lönekomensation, medan den fulla löneökningen skulle inträda fyra år innan de ändrade tjänstgöringsförhållandena till fullo voro genomförda.

Vad här sagts gäller för det fall att uppflyttning skall ske allenast två lönegrader. Anses åter med hänsyn till utbildningstidens längd en uppflyttning till lönegrad LO 13 böra komma till stånd, kan även en successiv uppflyttning tillämpas. I sådant fall kunde man tänka sig, att uppflyttningen till lönegrad 10 skedde omedelbart, uppflytt-

ningen till lönegrad 11 efter tre år, till lönegrad 12 efter sex år samt till den slutligt gällande lönegraden, LO 13, efter nio år.

Vid en etappvis förekommande löneökning skulle det allmännas högre löneutgifter göra sig gällande i ungefär samma takt som besparingarna inträdde i följd av den nya organisationen. Ett ytterligare skäl för en sådan anordning är, att innan löneökningen till fullo gjorde sig gällande, den något grundligare utbildningen också hunnit verka en tid, så att lärarinnor, utexaminerade efter det nya systemet, funnes tillgängliga.

S a m m a n f a t t n i n g.

1. En utsträckning till tredje klass i A-skolor av småskolläraernas undervisning kan ur både pedagogiska och ekonomiska synpunkter anses lämplig. Däremot tala övervägande skäl mot, att lågstadiet omfattar också fjärde klass.

2. För en utsträckning av småskolläraernas tjänstgöring till de läraravdelningar i B 1-skolan, som inrymma klasserna 3—4, kunna endast anföras ekonomiska skäl.

3. En omläggning av skolformerna så, att småskolavdelningen vid B 2-skolorna kommer att mera regelmässigt omfatta också en eller två folkskoleklasser, måste bestämt avrådas.

4. En ändring av småskolläraernas tjänstgöringsförhållanden bör föranleda en enhetlig lönegradsplacering i LO 11, om ingen större ändring av utbildningstiden sker. Ökas denna till tre år, böra lågstadiets lärare placeras i lönegrad LO 13.

5. En uppflyttning av lärarna två lönegrader kan ske utan ökning av de samlade löneutgifterna, därest samtidigt folkskolläraerna i klass 3 av A-skolor och klasserna 3—4 av B 1-skolor utbytas mot lärare med lägre kompetens. Skall åter uppflyttning ske till lönegrad LO 13, medför detta — under nyss angiven förutsättning — en ökning av det allmännas löneutgifter med omkring 5·3 miljoner kronor. Härtill komma ökade utgifter för rörligt tillägg och kristillägg.

6. En eventuellt ändrad organisation kan tack vare att det totala lärarbehovet befinns sig i starkt stigande genomföras utan större rubbningar i folkskolläraernas anställnings- och befordringsmöjligheter.

7. En eventuellt ändrad organisation synes böra genomföras under en övergångstid av exempelvis tio år.

Stockholm den 3 januari 1944.

J. Weijne.

P. M.**angående lärarbehov och kostnader vid en utsträckning av småskolestadiet till att omfatta icke blott tredje klass i A-skolor och klasserna 3—4 i B1-skolor utan jämväl fjärde klass i A-skolor.**

I promemorian den 3 januari 1944 uppgavs antalet läraravdelningar i tredje klass av A-skolor till omkring 1 400. Samma siffra torde kunna gälla också för antalet läraravdelningar av fjärde klassen. Därest folkskollärarna i nämnda klass skulle ersättas med småskollärare, komme alltså antalet folkskollärartjänster att minskas med ytterligare 1 400. Å andra sidan skulle antalet småskollärartjänster — av skäl som anförts i nyssnämnda promemoria — komma att ytterligare ökas icke med 1 400 utan med omkring 1 750.

Givet är, att anpassningen till den nya organisationen bleve besvärligare, om en så stor minskning av antalet folkskollärartjänster skulle ske. Övergångstiden måste då sättas längre, och det torde bliva svårare att undvika störningar i folkskollärarnas anställnings- och befordringsmöjligheter.

Beträffande de ekonomiska konsekvenserna av en ändrad organisation beräknades i föregående promemoria, att ett utbyte av 1 400 folkskollärare i tredje klass av A-skolor mot 1 750 småskollärare skulle vid oförändrad löneställning för småskollärarna medföra en besparing av approximativt 1 500 000 kronor. En besparing av samma storleksordning borde bliva följderna också av motsvarande utbyte av lärare i fjärde klassen. Då den sammanlagda besparingen vid ändrad organisation och utan lönerreglering för småskollärare angivits till 5 300 000 kronor, skulle besparingen vid utbyte av lärare också i fjärde klassen bliva $(5\,300\,000 + 1\,500\,000 =) 6\,800\,000$ kronor.

Det totala antalet småskollärare kan efter ett utbyte av folkskollärare mot småskollärare i klasserna 3 och 4 i såväl A- som B1-skolor beräknas till omkring 15 000. En uppflyttning av dessa lärartjänster till löneklass LO 11 skulle medföra en utgift av $(15\,000 \cdot 375 =)$ omkring 5 600 000 kronor. Skulle åter en uppflyttning till löneklass LO 13 anses lämplig, kan kostnaden härför uppskattas till $(15\,000 \cdot 800 =)$ 12 000 000 kronor.

Stockholm den 23 januari 1944.

J. Weijne.

agrarische Produktion und die Produktion von Rohstoffen
für die Industrie. Die Produktion von Rohstoffen wird durch
den Staat gefördert, indem er die Produktion von Rohstoffen
subventioniert.

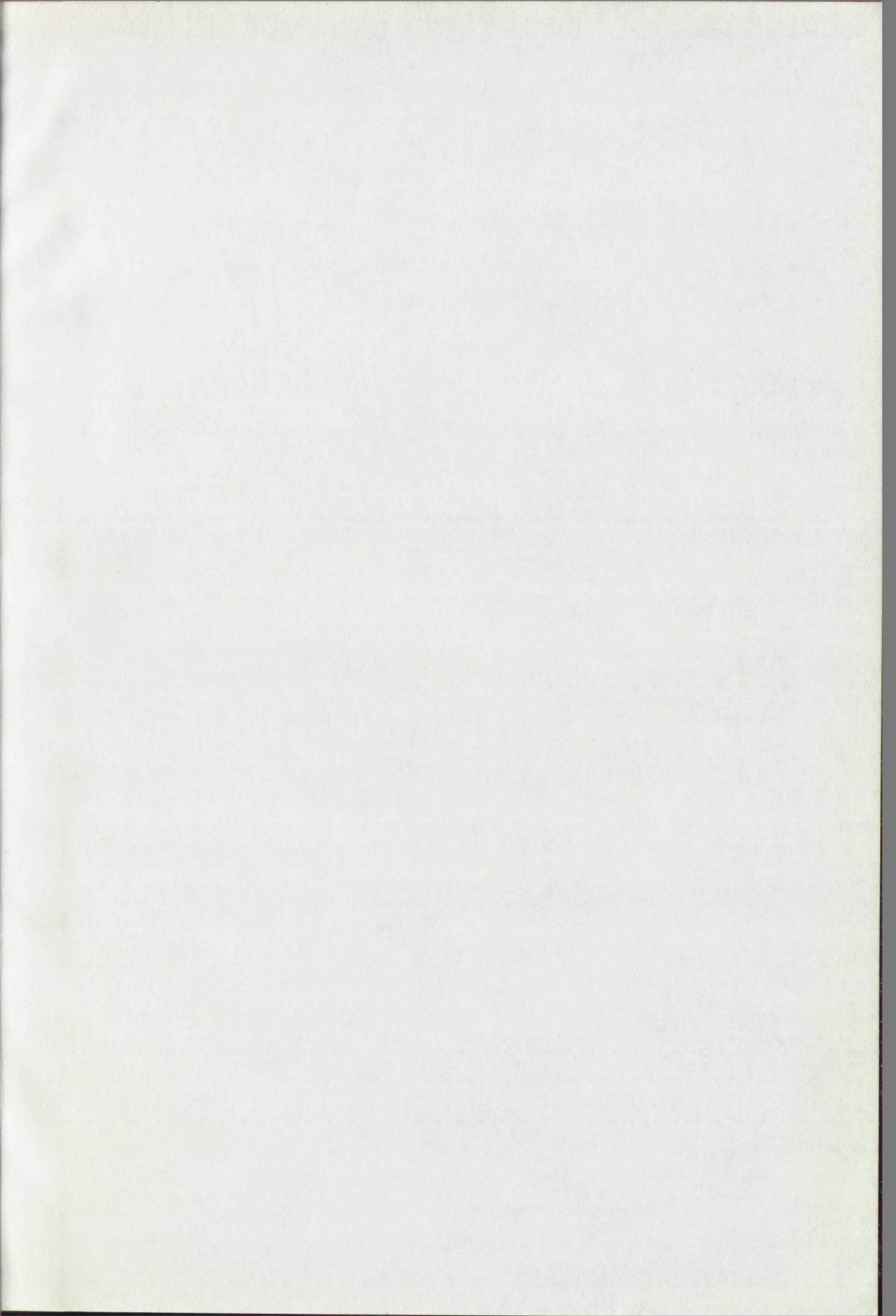
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.

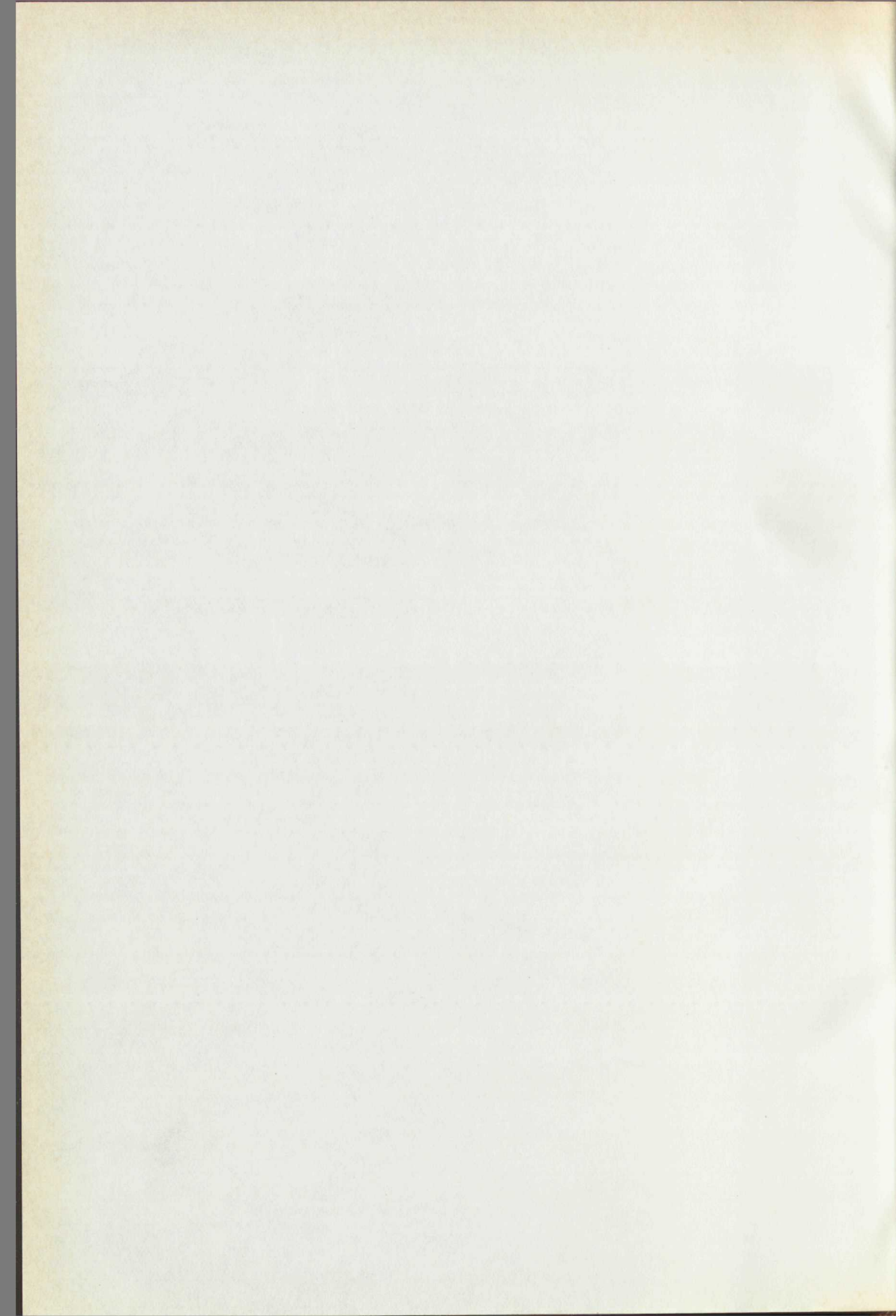
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.

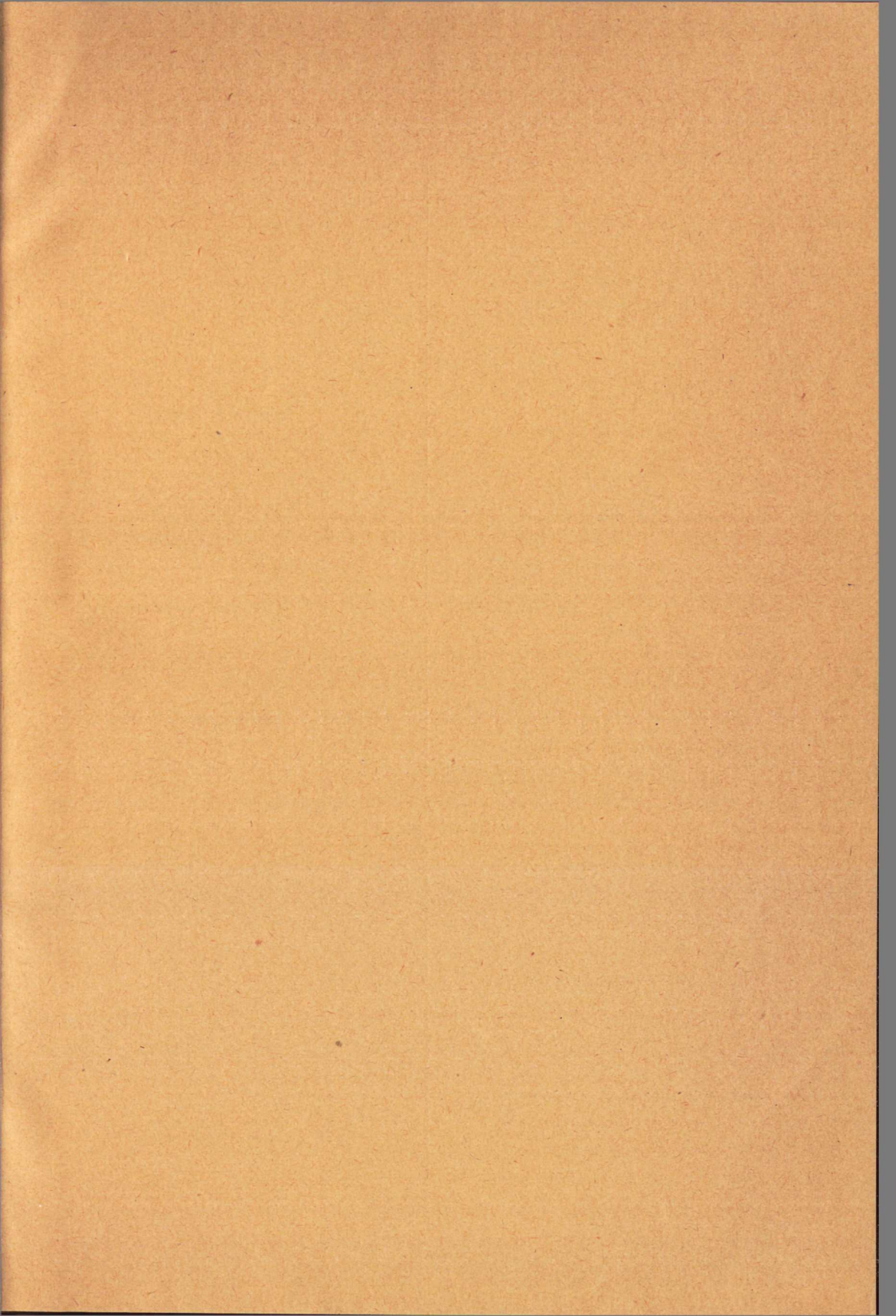
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.

Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.
Die Produktion von Rohstoffen wird durch den Staat gefördert,
indem er die Produktion von Rohstoffen subventioniert.

Stockholm den 22. Juni 1951

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödfödheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetens minskning och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]
Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslågning m. m. [3]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.
1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]
1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]
1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. [11]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]
Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. [7]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.